Универзитет у Београду
Факултет политичких наука

Стеван Г. Недељковић

Стратегија уравнотежавања у међународним односима, студија случаја: француско и немачко уравнотежавање Сједињених Америчких Држава после Хладног рата

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Београд, 2020.

University of Belgrade
Faculty of Political Science

Stevan G. Nedeljković

Balancing strategy in International relations, case study: French and German balancing against the United States after the Cold War

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2020.

Ментор:

проф. др Драган Р. Симић, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука

Чланови комисије:

_____

_____

Датум одбране: _____

СТРАТЕГИЈА УРАВНОТЕЖАВАЊА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА, СТУДИЈА СЛУЧАЈА: ФРАНЦУСКО И НЕМАЧКО УРАВНОТЕЖАВАЊЕ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА ПОСЛЕ ХЛАДНОГ РАТА

Сажетак

Одсуство тврдог или традиционалног уравнотежавања против Сједињених Америчких држава после Хладног рата покренуло је широку дебату о одрживости кључних поставки теорије равнотеже снага. Овај докторски рат је покушај давања доприноса тој теоријској дебати. Аутор сматра да највећи број критика равнотеже снага проистиче из погрешних претпоставки о њеној универзалности и истоветности са природним законима. Када се ставови о њој као ”универзалном историјском закону” одбаце и сведу на оквир теорије, добија се знатно јаснија слика о дометима и мањкавостима концепта. У раду се тврди да равнотежа снага, упркос неупитним аномалијама, остаје кључни концепт у реалистичком ”теоријском топу” и у 21. столећу. Истовремено се указује да еволуира и добија нове облике испољавања.

Концепт равнотеже снага има тројако значење. Користити се истовремено да означи систем равнотеже снага, стање равнотеже и стратегију уравнотежавања. С обзиром на тему доктората, највише простора ће бити посвећено уравнотежавању. У разумевању ове стратегије се ослањамо на теорију *равнотеже претњи* коју износи Стивен Волт. Волт тврди да велике силе не уравнотежавају увек државу која је најмоћнија, већ ону која представља највећу претњу, односно, која на основу своје моћи, географских одлика, офанзивних способности и агресивних намера представља највећи изазов њиховом опстанку и безбедности. Вршимо и једну допуну теорије тврдећи да државе конструишу претњу не само на основу опажања намера друге силе, већ и њеног деловања. Такође, за разлику од Волта који уочава постојање тврдог и меког уравнотежавања, указујемо да постоји и трећи облик који називамо ”уравнотежавање ниског интензитета”.

”Уравнотежавање ниског интензитета” дефинишемо као стратегију ”тихог отпора” у којој краткорочни циљ није насилна промена структуре међународног система или директно супротстављање надмоћној сили, већ суочавање са могућношћу подривања основа њене меке моћи и легитимитета. Државе које предузимају ову стратегију испољавају подозривост према природи моћи униполарне силе и својом реториком показују незадовољство структуром међународног система са једном државом на врху пирамиде моћи.

На основу теорије равнотеже претњи и три врсте уравнотежавања настојаћемо да конструишемо теоријски модел одговора других великих сила на претње најмоћније силе у међународном систему. Полазећи од тога да државе обитавају у анархичном свету у коме влада систем самопомоћи, оне никада не могу бити сигурне у намере других актера међународних односа, поготову не у намере најмоћније силе. Зато ће против надмоћне силе у (хегемона или потенцијалног хегемона) који упражњава мултилатерално-институционални приступ у решавању глобалних изазова проблема бити, од стране других великих сила, покренуто уравнотежавање ниског интензитета. Уколико најмоћнија сила у систему делује агресивно и унилатерално и угрожава ”мање важне националне интересе” (Андреја Милетић) потенцијалних такмаца, против ње ће бити покренути механизми меког уравнотежавања и на крају, уколико најмоћнија сила у систему угрожава опстанак, безбедност и/или остале виталне интересе других великих сила, против ње ће бити покренути механизми тврдог уравнотежавања.

Теоријске наводе проверићемо истражујући промене у француским и немачким стратегијама уравнотежавања Сједињених Америчких Држава после Хладног рата. Најпре ће бити истраживани основни чиниоци моћи и основне одлике спољне и безбедносне политике САД од 1989. до 2019. године, а затим ће бити спроведена анализа односа Француске и Немачке са САД у пост-хладноратовском раздобљу. Односи ових држава биће анализирани кроз четири студије случаја (Криза на Косову и Метохији 1998-1999, припреме за рат и Рат у Ираку 2002-2003, преговори о иранском нуклеарном програму 2006-2015. и анализа процеса

америчког напуштања Иранског нуклеарног споразума 2017-2018). Настојаћемо да докажемо да амерички агресивни унилатерализам (независна варијабла, узрок) доводи до повећања осећаја претње код потенцијалних такмаца (посредујућа варијабла), а да повећање осећаја претње даље води до појачаног уравнотежавања САД од стране Француске и Немачке (зависна варијабла, последица).

Додатно, истражићемо како је агресивни унилатерализам Сједињених Држава утицао на спољне и безбедносне политике Француске и Немачке, а на крају ћемо покушати да предвидимо обрасце односа ових држава у будућности.

Кључне речи: стратегија уравнотежавања, равнотежа претњи, уравнотежавање ниског интензитета, Сједињене Државе, Француска, Немачка.

Научна област: политичке науке
Ужа научна област: међународне студије

BALANCING STRATEGY IN INTERNATIONAL RELATIONS, CASE STUDY: FRENCH AND GERMAN BALANCING AGAINST THE UNITED STATES AFTER THE COLD WAR

Abstract

The absence of hard or traditional balancing against the United States after the Cold War has sparked a wide debate about the viability of the key assumptions of the balance of power theory. The doctoral thesis attempts to contribute to this theoretical debate. The author believes that most of the criticisms of the balance of power theory stem from wrong assumptions about its universality and commonality with natural laws. Once the claims about it as a "universal historical law" are rejected and reduced to the framework of theory, a much clearer picture of the scope and shortcomings of the concept of balance of power is obtained. The thesis argues that the balance of power, despite its unquestionable weaknesses, remains the key concept in the realistic "theoretical cannon" and the 21st century. Additionally, it is argued that the concept is evolving and taking new forms of manifestation.

The concept of balance of power has a threefold meaning. It is simultaneously used to denote the balance of power system, the state of balance, and the balancing strategy. Given the topic of the thesis, most attention will be devoted to balancing. The understanding of the strategy relies on the theory of balance of threat proposed by Stephen Walt. Walt argues that great powers do not always balance against the most powerful state, but against the one which poses the greatest threat, that is, the one which, based on its power, geographical features, offensive abilities and aggressive intentions, poses the greatest challenge to their survival and security. We also make an original contribution to the theory by claiming that states construct threats based not only on the perceptions of another power's intentions, but its actions as well. Also, unlike Volt, who notices the existence of hard and soft balancing, we argue that there exists a third form, which we call "low-intensity balancing".

"Low-intensity balancing" is defined as a strategy of "silent resistance" in which a short-term goal is not to violently change the structure of the international system or directly oppose a superior power but to face the possibility of undermining its soft power and legitimacy. The states that undertake this strategy demonstrate suspicion towards the nature of the power of the unipolar actor and rhetorically express dissatisfaction with the structure of the international system which has one state at the top of the power pyramid.

Based on the balance of threat theory and three types of balancing, we propose a theoretical model of the response of other great powers to the threats of the most powerful one in the international system. Based on the starting assumption that states exist in an anarchic world governed by the system of self-help, they can never be sure of the intentions of other actors in international relations, especially not of the intentions of the most powerful actor. Therefore, low-intensity balancing will be initiated by other powers against the superior power (the hegemon or potential hegemon) which exercises a multilateral-institutional approach in solving the global challenges and problems. If the most powerful actor in the system acts aggressively and unilaterally, endangering the "less important national interests" (Andreja Miletić) of potential competitors, soft balancing mechanisms will be initiated against it, and, finally, if the most powerful actor in the system endangers survival, security and/or other vital interests of other great powers, hard balancing mechanisms will be launched against it.

We will verify the theoretical assumptions by investigating changes in the French and German balancing strategies against the United States after the Cold War. First, the basic factors of power and basic features of the foreign and security policy of the United States from 1989 to 2019 will be investigated, and then an analysis of the relations between France and Germany with the United States in the post-Cold War period will be conducted. The relations of these countries will be analysed through four case studies (the crisis in Kosovo and Metohija 1998 – 1999, preparations for the war and the War in Iraq 2002 – 2003, negotiations on Iran's Nuclear Program 2006 – 2015, and the process of US withdrawal from the Iran Nuclear Deal 2017 – 2018). We strive to prove that the aggressive unilateralism of United States (independent variable, cause) leads to an increase in the sense of threat among potential competitors (intervening variable), while such increase in the sense of threat further leads to an increased balancing against the United States by France and Germany (dependent variable, consequence).

Additionally, we investigate how aggressive unilateralism of the United States has affected the foreign and security policies of France and Germany, ultimately trying to predict the future patterns of relations between these states.

Key words: balancing strategy, balance of threat, low-intensity balancing, United States, France, Germany.

Scientific field: Political science
Scientific subfield: International studies

САДРЖАЈ

УВОД **12**

Предмет и циљ дисертације **20**

Основне хипотезе **24**

Опис садржаја **28**

Методе истраживања **29**

Очекивани резултати и научни допринос **31**

РАВНОТЕЖА СНАГА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА **33**

Појам и различита схватања концепта равнотеже снага у међународним односима **33**
Промишљања о равнотежи снага у периоду антике 34
Развој идеје равнотеже снага у пост-средњовековљу 35
Развој "научног" промишљања о равнотежи снага 38
Промишљања о равнотежи снага после Француске револуције: стапање теорије и праксе 41
Успон либерализма и критичке мисли о равнотежи снага 43
Утицај Првог светског рата на промишљања о равнотежи снага 44
Враћање равнотеже снага у академске расправе уочи Другог светског рата 46

Историјски преглед развоја равнотеже снага: од мауријевске империје до америчког колоса или од Чандрагупте до Трампа **54**
Предисторија равнотеже снага 57
Ренесанса на Апенинима и нова промишљања о равнотежи снага 59
Вестфалски систем равнотеже снага 61
Бечки систем конгреса и равнотежа снага 63
Посртање система равнотеже снага после Берлинског конгреса 68
Равнотежа снага и колективна безбедност после Великог рата 72
Равнотежа снага у међуратном периоду: од одбачености до повратка 78
Равнотежа снага после Другог светског рата 84

РАВНОТЕЖА СНАГА У ТЕОРИЈАМА МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА **99**

Схватање равнотеже снага у оквиру реалистичке школе међународних односа **99**
Класични реализам и равнотежа снага 100
Равнотежа снага у схватању Рајнхолда Нибура 101
Равнотежа снага у схватању Ханса Моргентауа 102
Равнотежа снага у схватању Хенрија Кисинџера 103
Структурални реализам и равнотежа снага 105
Равнотежа снага у схватању Кенета Волца 106
Равнотежа снага у схватању Џона Миршајмера 108
Волтова замисао равнотеже снага: уравнотежавање моћи или претње? 110
Неокласични реализам и равнотежа снага 113
Критика равнотеже снага у оквиру неокласичног реализма 114
Равнотежа снага у схватању Рандала Швелера 115
Равнотежа снага у схватању Џека Снајдера 119

Схватање равнотеже снага у оквиру либералне теорије међународних односа **122**
Либерална критика равнотеже снага 125
Равнотежа снага у схватању Ернста Хаса 127
Равнотежа снага у схватању Иниса Клода 127
Равнотежа снага у схватању Роберта Кохејна и Џозефа Ная 129
Равнотежа снага у схватању Френсиса Фукујаме 131
Равнотежа снага у пост-хладноратовском раздобљу: поглед из угла либералне теорије међународних односа 133

Схватање равнотеже снага у оквиру социјал-конструктивистичког приступа у изучавању међународних односа **135**
Социјал-конструктивистичка критика равнотеже снага 138
Равнотежа снага у схватању Марте Финемор 139
Равнотежа снага у схватању Александера Вента 140

Схватање равнотеже снага у оквиру Енглеске школе у међународним односима **144**
Равнотежа снага као метафора, институција и идеја 148
Равнотежа снага у схватању Хедлија Була 149

РАЗЛИЧИТЕ СТРАТЕГИЈЕ ОПСТАНКА ДРЖАВА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА **152**

Стратегија уравнотежавања у међународним односима **154**
Врсте уравнотежавања 156
Традиционално уравнотежавање 157
Меко уравнотежавање 160

Пребацивање одговорности (buck-passing) као стратегија опстанка држава у међународним односима **165**

Чекање на повоцу (leash-sleeping) као стратегија опстанка држава у међународним односима **167**

Неутралност као стратегија опстанка држава у међународним односима **172**

Умирење (appeasement) као стратегија опстанка држава у међународним односима **177**

Сврставање уз јачег (bandwagoning) као стратегија опстанка држава у међународним односима **180**

ТЕОРИЈСКИ МОДЕЛ **184**

Дефанзивни неореализам **184**

Равнотежа претње **185**

Уравнотежавање ниског интензитета **187**
Нормативно везивање 189
Делегитимизација униполарне позиције 190
Отпор према америчкој културној надмоћи 192

Корелација између агресивног унилатерализма и промена у механизмима уравнотежавања **195**

ФРАНЦУСКО-НЕМАЧКЕ СТРАТЕГИЈЕ УРАВНОТЕЖАВАЊА САД ПОСЛЕ КРАЈА ХЛАДНОГ РАТА **197**

Француска, Немачка и француско-немачки односи после Другог светског рата **197**

Америчка моћ после Хладног рата **203**

Политика Сједињених Америчких Држава за време ескалације кризе на Косову и Метохији (1998-1999) **207**
Основне одлике америчке спољне политике и односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама од 1989. до 2001. године 207
Прва студија случаја: Ескалација Косовске кризе 1998/1999 - европски дебакл и америчка надмоћ 214
Ескалација кризе на Косову и Метохији 215
Заједничка безбедносна и одбрамбена политика као одговор на европску немоћ и америчку надмоћ 217
Епилог Косовске кризе 222
Француске и немачке стратегије уравнотежавања Сједињених Држава током ескалације Косовске кризе 224

Рат у Ираку 2003. године и агресивни унилатерализам Сједињених Држава **226**

Основне одлике америчке спољне политике и односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама од 2001. до 2005. године 226
Друга студија случаја: агресивни унилатерализам САД за време припреме за рат и током Рата у Ираку 2003. године 232
Терористички напади 11. септембра 2001. године: трансформативни догађај у спољној и безбедносној политици Џорџа В. Буша 233
Европски одговор на амерички унилатерализам 236
Припреме за рат и рушење европског јединства 238
Француске и немачке стратегије уравнотежавања Сједињених Држава током припрема за рат и Рата у Ираку 242
Запетљана дипломатија – институционално деловање против САД 245
Одбијање територијалних захтева 245
Економско јачање 246
Сигнализирање да би против претеће државе могла бити успостављена уравнотежавајућа коалиција 246
Стварање паралелних структура и покретање иницијатива независно од САД 247
Учинци меког уравнотежавања 248

Повратак мултилатерализму: преговори о нуклеарном програму Ирана и усвајање Заједничког свеобухватног плана деловања (JCPOA) **249**
Основне одлике америчке спољне политике и односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама од почетка 2005. до краја 2016. године 250
Трећа студија случаја: мултилатерално институционално деловање на постизању Иранског нуклеарног споразума 261
Прва фаза у преговорима о иранском нуклеарном програму од 2003. до 2005. године: преговори – претње – неуспех 263
Друга фаза у преговорима о иранском нуклеарном програму од 2006. до 2009. године: преговори – санкције - притисци 264
Трећа фаза у преговорима о иранском нуклеарном програму од 2009. до 2013. године: дипломатија – санкције – преговори - санкције 266
Четврта фаза у преговорима о иранском нуклеарном програму од 2013. до 2015. године: дипломатија – преговори - споразум 268
Француске и немачке стратегије уравнотежавања Сједињених Држава током преговора о нуклеарном програму Ирана у мултилатералном формату ЕУ-3/ЕУ+3 271
Нормативно везивање 272
Делегитимизација униполарне позиције САД 273

Напуштање Заједничког свеобухватног плана деловања и обнова америчког унилатерализма од 2017. до 2019. **274**
Основне одлике америчке спољне политике и односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама од почетка 2017. до почетка 2019. године 274
Четврта студија случаја: Трампов унилатерализам и америчко напуштање Заједничког свеобухватног плана деловања 285
Ирански нуклеарни споразум од Трамповог доласка на место председника до одбијања да ”сертификује” иранско поштовање споразума октобра 2017. године 286
Трампова ”последња шанса” споразуму: разговори САД и европских савезника од јануара до маја 2018. године 288
Реакције Француске и Немачке на америчко повлачење из Заједничког свеобухватног плана деловања 291
Француске и немачке стратегије уравнотежавања Сједињених Држава уочи и након Трамповог напуштања Заједничког свеобухватног плана деловања 293
Запетљана дипломатија 294
Сигнализирање да би против претеће државе могла бити успостављена уравнотежавајућа коалиција 294
Стварање паралелних структура и покретање иницијатива независно од САД 295

ЗАКЉУЧАК **296**

СПИСАК КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ **302**

Монографије **302**

Поглавља у зборницима **310**

Ауторски радови у научним и стручним часописима **315**

Ауторски текстови у магазинима, дневној штампи и на веб порталима **321**

Примарни извори: стратегије, споразуми, извештаји, обраћања државних званичника и остала документа **326**

Интернет извори **332**

Остало **336**

УВОД

Један од корифеја теорије међународних односа и научник који је „најближе од свих пришао 'светом гралу' реалистичке теорије међународне политике"[1], Ханс Моргентау (Hans Joachim Morgenthau), наводи да се сврха теорије састоји у следећем: треба да пружи потпору пракси, буде рационални оквир за критичку политичку позицију (у влади или изван ње) и на крају, да припреми терен за промену структуре међународног система.[2] Мирно окончање Хладног рата отшкринуло је врата за рад на остварењу сва три циља. Расправе о одрживости постојећих теоријских концепата, чак и валидности самих теорија, дебате о најподеснијој будућој стратегији једине суперсиле у систему и различите идеје о градивним блоковима "новог светског поретка" пунили су редове монографија и научних часописа деведесетих година 20. века.

Бујица критика на рачун реалистичке школе међународних односа уследила је после њеног, како се често наводи, неуспеха да предвиди и објасни два кључна процеса: најпре, слом социјалистичког система, распад Совјетског Савеза и крах биполарне структуре међународног система и друго, останак Сједињених Америчких Држава на позицији униполарне силе уз одсуство покретања механизама традиционалног уравнотежавања.

Најснажнији сноп критика био је уперен према равнотежи снага, извесно најпознатијем концепту који је наука о међународним односима излучила.[3] Драган Р. Симић исправно запажа да „…када говоримо о стварном међународном или светском систему држава, а не светском поретку, централни појам је равнотежа снага".[4] Протејски карактер концепта, готово божанске могућности које су му приписиване, од Франсое Фенелона (Francois de Salignac de la Mothe Fenelon) и Дејвида Хјума (David Hume) до Роберта Џервиса (Robert Jervis) и Кенета Волца (Kenneth Neal Waltz), као и (не)намерно искривљено и фрагментирано тумачење равнотеже снага, пружили су критици широко академско поље.[5]

Либерали су, по традицији, негирали значај равнотеже снага у савременој епохи истичући да се анархија може подешавати, а структурно стање сукоба превазићи другачијим механизмима, као што су демократија, економска међузависност и међународне институције или режими.[6] Оспоравали су равнотежи снага домете које су јој додељивали реалисти и упуштали се у потрагу за "леком" за анархични систем. Међутим, било је либерала који су отишли и корак даље, тврдећи да је и сама равнотежа снага дегенеративан истраживачки

[1] William C. Wohlforth, "Realism", in: Christian Reus-Smith and Duncan Snidal (eds.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, New York, 2008, p. 136.

[2] Видети у: Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, Inc, New York, 1948. и Hans J. Morgenthau, Kenneth W. Thompson and David. W. Clinton, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Mc Graw Hill Higher Education, Boston, 1985.

[3] Таквим га одређују истакнути представници реализма (Ханс Моргентау, Кенет Волц, Роберт Џервис, Стивен Волт, Вилијам Волфорт…), па чак и критички настројени либерали (Инис Клод, Ернст Хас, Џон Ајкенбери…) и представници енглеске школе (Хедли Бул, Мартин Вајт, Херберт Батерфилд и Ричард Литл).

[4] Драган Р. Симић, *Светска политика*, ФПН и Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 126.

[5] Видети у: Francois de Salignac de la Mothe Fenelon, "On the Necessity of Forming Alliances", in: Chris Brown, Terry Nardin and Nicholas Rengger (eds.), *International Relations in Political Thought: Texts from the Ancient Greeks to the First World War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 315-320; David Hume, *Essays: Moral, Political and Literary*, Liberty Fund Inc, University Park, 1985; Robert Jervis, *System Effects*, Princeton University Press, Princeton, 1997; Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, London, 1979.

[6] Видети у: Joseph S. Nye Jr., *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*, Oxford University Press, New York, 2002; Robert O. Keohane, *Power and Governance in a Partially Globalized World*, Routledge, New York, 2002; Robert Axelrod and Robert O. Keohane, "Achieving Cooperation Under Anarchy: Strategies and Institutions", *World Politics*, Vol. 38, No. 1, 1985, pp. 226-254; Michael W. Doyle, *Liberal Peace: Selected Essays*, Routledge, New York, 2011; Robert O. Keohane and Joseph S. Nye Jr., "Power and Interdependence in the Information Age", *Foreign Affairs*, Vol. 77, No. 5, pp. 81-95.

програм.[7] Са друге стране, социјални конструктивисти су вршили нападе на концепт равнотеже снага и са онтолошког и епистемолошког становишта. Посебно су истицали да реалисти, усредсређујући се искључиво на материјалне елементе моћи и равнотеже снага, губе из вида улогу коју идеациони или идејни фактори, као што су норме или идентитети, имају у конструкцији претњи или савеза.[8]

Истини на вољу, један део критика био је оправдан. Чак и ако прихватимо став Колина Елмана (Colin Elman) да је реализам „…велики шатор са собама за различити број теорија које стварају сасвим различита предвиђања“[9], постоји широка сагласност међу реалистима да ће у условима анархије и услед нагона ка опстанку, државе (самостално или у коалицији са другима) уравнотежавати хегемона или силу која тежи то да постане. Прве године без блоковског сукоба изнеле су на светло дана несклад између реалистичких предвиђања и стварности. Није било континуиране и обухватне примене механизама тврдог или традиционалног уравнотежавања против Сједињених Америчких Држава и брзе обнове системске равнотеже снага. Такође, није створена коалиција која би стала на пут САД, док је потенцијалним такмацима, пре свих Кини, Русији, Јапану, Француској, Уједињеном Краљевству и Немачкој, недостајало и моћи и воље да се директно супротставе доминантној сили у систему.

Најеминентнији представници реалистичке школе, пре свих Кенет Волц, Џон Миршајмер (John Joseph Mearsheimer) и Кристофер Лејн (Christopher Layne), покушали су након примљеног ударца да понуде сувисле одговоре.[10] Оценили су постојеће стање неодрживим и изнели став да ће динамика равнотеже снага водити мултиполарној расподели моћи. Кенет Волц није имао дилеме да „хегемонија води равнотежи“ јер је то „историјски лако уочљиво и теоријски сасвим разумљиво“.[11] Још с почетка деведесетих година 20. столећа наводио је да се тај процес одвија, али успорено и са застојима, јер су Сједињене Државе у стању да стварају глобална добра, а другим државама је било прихватљиво да Америка носи терет док они уживају у благодетима система.[12]

С обзиром да је стање без континуиране примене механизама традиционалног уравнотежавања и без успостављања равнотеже снага као система остало непромењено до краја последње деценије 20. столећа, и аргументи најтврђих критичара, углавном либерала и социјалних конструктивиста, и најжешћих бранилаца, понајвише структуралних реалиста, остали су ушанчени. Волц је и даље износио основне реалистичке поставке, тврдећи да ће „…једном нарушена равнотежа бити обновљена“.[13] У одбрану равнотеже истицао је да је „ограничење теорије, заједничко свим теоријама у друштвеним наукама, у томе што не може да предвиди када ће се то десити… Теорија не може рећи када ће то ’сутра’ сванути јер теорија међународне политике открива да структурални потисци на државе постоје, не и како ће државе на њих одговорити“.[14]

У међувремену су се јављали, понешто, измењени погледи на равнотежу снага. Чак и у реалистичком табору долази до појаве нових погледа на концепт. На пример, Вилијам Волфорт (William Curti Wohlforth) на основу анализе чинилаца америчке (над)моћи износи предвиђања да униполарност, не само да је стабилна, већ ће и дуго потрајати, а да су ставови

[7] Видети у: Jeffrey W. Legro, and Andrew Moravcsik, ”Is Anybody Still a Realist?”, *International Security*, Vol. 24, No. 2, 1999, pp. 5-55.
[8] Видети у: Michael N. Barnett, ”Identity and Alliances in the Middle East”, in: Peter J. Katzenstein (ed.), *The culture of national security: Norms and identity in world politics*, Columbia University Press, New York, 1996, pp. 400–447.
[9] Colin Elman, ”Horses for Courses: Why Not Neorealist Theories of Foreign Policy?”, *Security Studies*, Vol. 6, No. 1, 1996, p. 26.
[10] Видети у: Kenneth N. Waltz, ”The Emerging Structure of International Politics”, *International Security*, Vol. 18, No. 2, 1993, pp. 44-79; Christopher Layne, ”The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise”, *International Security*, Vol. 17, No. 4, 1993, pp. 5-51; John J. Mearsheimer, ”Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War”, *International Security*, Vol. 15, No. 1, 1990, pp. 5-56.
[11] Kenneth N. Waltz, *The Emerging Structure of International Politics*, op. cit, p. 77.
[12] Ibidem.
[13] Kenneth N. Waltz, ”Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Vol. 25, No. 1, 2000, p. 27.
[14] Ibidem.

о њој као ”илузији” или ”моменту”, посве неутемељени.[15] Америчка униполарна позиција, према његовом суду, предупређује традиционалне механизме равнотеже снага. Са друге стране, Чарлс Глејзер (Charles Louis Glaser) износи нешто оптимистичнију варијанту реализма у којој се безбедносни циљеви остварују, уместо механизмима равнотеже снага, сарадњом међу државама.[16] Било је и реалиста који су оправдање оваквог стања тражили у бенигној природи америчке моћи.[17] Ипак, у једном су сви били сложни. Стање у међународном систему било је у супротности са основним постулатима равнотеже снага.

Спољна и безбедносна политика Сједињених Америчких Држава током последње деценије 20. столећа остала је на хладноратовским стубовима. Америка је наставила да остварује економске интересе користећи благодети либералног поретка, чије је градивне блокове, у највећој мери, самостално или заједно са савезницима успостављала деценијама унатраг. Такође, Сједињене Државе су наставиле да развијају безбедносну архитектуру, скројену од мултилатералних и билатералних аранжмана, чија је основна сврха остала суочавање са изазовима и претњама америчкој безбедности. На крају, задржали су приступ у суочавању са кризама који се може сажети у катекизму „Делујемо мултилатерално када је могуће, а унилатерално када је неопходно“.[18]

Америка је, илустрације ради, користила мултилатерално-институционални приступ током Заливског рата (1990-1991) или Југословенске кризе (1991-1995. и 1998-1999) и склапала споразуме као што су *Северноамерички споразум о слободној трговини* (НАФТА, North American Free Trade Agreement), *Азијско-пацифичка економска сарадња* (АПЕК, Asia-Pacific Economic Cooperation), *Споразум о смањењу стратешког наоружања* (СТАРТ 1, Strategic Arms Reduction Treaty) или *Споразум о конвенционалним оружаним снагама у Европи* (Treaty on Conventional Armed Forces in Europe).

Са друге стране, извршила је инвазију на Панаму (1989) и покренула операцију *Пустињска лисица* (Operation Desert Fox, 1998) без одобрења Савета безбедности Уједињених нација (СБУН) и одбила да ратификује *Кјото протокол* (Kyoto Protocol), иако га је претходно потписала. Повремено заобилазећи Уједињене нације и мултилатералне споразуме САД су јасно ставиле до знања да ће, као најмоћнија сила, задржати право деловања у међународном систему без спољашњих стега. С обзиром да после распада Совјетског Савеза значајнијих стега, односно механизама уравнотежавања, није било, Сједињене Државе су могле слободно да упражњавају своју колосалну моћ. Моћ, која је у војном, економском и културно-идеолошком домену била ненадмашна, а у архивима познате историје незабележена.

Нова реалност је захтевала од теорије међународних односа да произведе одговоре на надолазећа питања. Понајпре, да ли ће се Сједињене Америчке Државе владати као некадашњи хегемони? Шта ће учинити потенцијални такмаци? Да ли ће уравнотежавати Сједињене Државе или ће користити друге стратегије опстанка? Да ли моћ најдоминантније силе у систему производи код њих осећај несигурности или бенигна природа моћи и демократски карактер унутрашњег уређења Америке чине да претња буде мала или никаква?

Одговори ни најмање нису једноставни, а покушај неопрезне апстракције могао би да одведе на погрешан траг.[19] Свакако, извесно је да Сједињене Америчке Државе нису представљале претњу по друге силе у систему, на начин на који су то чинили Карло V, Луј XIV, Наполеон I, Вилхелм II или Хитлер. Нису настојале да покоре друге велике силе и нису

[15] Видети у: William C. Wohlforth, ”The Stability of a Unipolar World“, *International Security*, Vol. 24, No. 1, 1999, pp. 5-41.
[16] Видети у: Charles L. Glaser, ”Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help”, *International Security*, Vol. 19, No. 3, Winter 1994/1995, pp. 50-90.
[17] Видети у: Stephen G. Brooks, ”Can we Identify a Benevolent Hegemon”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 25, No. 1, 2012, pp. 27-38.
[18] Видети у: Robert Kagan, ”America’s Crisis of Legitimacy”, *Foreign Affairs*, Vol. 83, No. 2, 2004, pp. 65-87.
[19] Још је Рејмон Арон упозоравао на покушаје објашњења сложених феномена једним фактором. Видети у: Stanley Hoffman, ”Raymond Aron and the Theory of International Relations”, *International Studies Quarterly*, Vol. 29, No. 1, 1985, pp. 13-27. и Ремон Арон, *Мир и рат међу нацијама,* Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Нови Сад, 2001.

покушавале да себи припоје територије осталих земаља. Такође, очито је да против Сједињених Америчких Држава нису били покренути традиционални механизми уравнотежавања, као што јесте био случај код наведених потенцијалних хегемона. Међутим, да ли то значи да америчка колосална моћ није производила несигурност код других великих сила? Чини се да је одговор не. Уколико дубље анализирамо изјаве политичких лидера Француске, Немачке, Русије или Кине, можемо видети да ни мало благонаклоно нису гледали на униполарну позицију САД у међународном систему. Понекад су страхови били изношени сасвим експлицитно. Министар спољних послова Француске, Ибер Ведрин (Hubert Védrine), више је него јасно истакао да је „читава спољна политика Француске… усмерена ка стварању света будућности који је састављен из више полова, не једног".[20] Истовремено, лидери других сила су позивали на изградњу мултиполарног света.

Иако је било јасно да је живот у међународном систему са једном суперсилом препун неизвесности, **током последње деценије 20. века против САД нису били покренути механизми традиционалног уравнотежавања**. Разлози таквог стања су сложени и вишеструки и биће детаљно елаборирани у раду, али је свакако кључни међу њима опажање да САД нису претња по опстанак великих сила и њихове виталне интересе. Последично, Америка се суочавала тек са уравнотежавањем ниског интензитета.[21]

Почетак 21. столећа донео је доста турбуленција у Сједињеним Америчким Државама, али и глобално. Терористички напади на Њујорк и Вашингтон изазвали су промену у неким од темељних поставки у спољној и безбедносној политици САД. Некадашња максима деловања „мултилатерално када је могуће, унилатерално када је неопходно" уступила је месту максими „са нама или против нас", која више приличи империјалним силама неголи демократским. Америка се осетила рањено и у великој мери се и понашала као "рањена звер". Благословени географијом или како би то бриљантно изнео Џон Миршајмер „заустављајућом моћи воде"[22] и недовољно моћним суседима, у „заветрини историје"[23], Американци се нису суочили са значајнијим нападом на своју континенталну територију готово два века. Сада их је напао неконвенционални непријатељ, неконвенционалним оружјем у тренутку када су били на врхунцу моћи.

Одговор Сједињених Америчких Држава био је жесток, унилатералан, и када то није било неопходно. Оваква реакција није требало да носи изненађење јер како примећују Џон Луис Гедис и Драган Р. Симић, у околностима какви су напади на Перл Харбур 1941. године или Њујорк и Вашингтон 2001. године, суочени са непосредним нападима на властиту територију, Американци углавном одговарају унилатерално.[24] Стратегија националне безбедности из 2002. године наговестила је правце будућег деловања. Јасно су одређени изазови и идентификоване "одметничке државе" (outlaw states), а нешто замагљеније средства борбе против њих. Наиме, стратегијом су декларативно наведени предухитрујући ратови, а суштински превентивни, као начин за суочавање са иманентним претњама по безбедност и интересе САД.[25]

Најдрастичнији пример примене новог приступа САД био је рат у Ираку 2003. године. Америка је током припрема и за време саме инвазије деловала агресивно и унилатерално, а такво чињење је произвело осуде и код најближих савезника. Заправо, оставило је на једној страни САД и релативно малобројну "коалицију вољних", а на другој читав свет. Није то био

[20] Наведено према: Stephen M. Walt, "Alliances in a Unipolar World", *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, p. 96.
[21] У четвртом поглављу (теоријском моделу) ће бити објашњен појам уравнотежавања ниског интензитета. Биће показано који су узроци његовог покретања, градивни чиниоци, могући утицаји и последице.
[22] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији и Чигоја штампа, Београд, 2017, стр. 125.
[23] Драган Р. Симић, "Америчко стратешко мишљење на почетку 21. века", *Међународна политика*, Год. 60, Бр. 1133, 2009, стр. 74.
[24] Видети у: Драган Р. Симић, *Америчко стратешко мишљење на почетку 21. века*, оп. цит, стр. 74. и Џон Луис Гедис, *Изненађење, безбедност и искуство Америке*, Клуб плус, Београд, 2008.
[25] "The National Security Strategy of the United States of America", The White House, Washington, DC, September 2002, доступно на: https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf (приступљено: 17.03.2019)

јединu пример америчког унилатерализма после Хладног рата. Интервенисале су САД без одобрења Савета безбедности Уједињених нација у Панами и Хаитију, одбиле су да ратификују *Кјото протокол*, гласале су против Статута *Међународног кривичног суда* (The International Criminal Court) и касније одбиле да се подвргну његовој јурисдикцији, повукле су се из *Споразума о анти-балистичким пројектилима* (АБМ, Anti-Ballistic Missile Treaty) 2002. године итд. Међутим, инвазија на Ирак 2003. године је на светлост дана изнела јасно оцртану претњу коју са собом носи неуравнотежена моћ једне државе, па макар њено унутрашње уређење било и демократско, па макар то био и дугогодишњи савезник.

Како је већ наведено у тексту, пре, за време и после инвазије на Ирак, против Сједињених Америчких Држава нису били покренути традиционални механизми уравнотежавања. Међутим, не може се рећи да су Сједињене Државе прошле без последица. Како наводи Кристофер Лејн, „…на рат у Ираку се може гледати као кључни геополитички догађај који је означио почетак озбиљнијег против-хегемоног уравнотежавања Сједињених Држава“.[26] Заиста, против САД се покрећу дипломатско-институционални механизми данас познати као ”меко уравнотежавање”.

После Рата у Ираку 2003. године могла су се извући четири важна закључка. Прво, чак и демократска суперсила не може одолети хегемоним или чак империјалним[27] искушењима или још прецизније, искушењима моћи. Друго, било је сасвим јасно да САД могу представљати претњу, у најмању руку, по „мање важне националне интересе“[28] других великих сила. Треће, иако механизми меког уравнотежавања не поседују довољно снажне стеге које би могле да спрече хегемона у чињењу онога што је наумио, могу значајно да подрију његов кредибилитет. Можда Наполеон није морао да брине како ће друге силе опажати његову моћ и његово деловање, али су Џорџ Вокер Буш (George Walker Bush) или ма који други председник САД морали и морају. На крају, криза је показала спремност САД да, уколико је то потребно, подрију интересе и најближих савезника.

Француска и Немачка, чије ће стратегије уравнотежавања Сједињених Држава бити главни предмет истраживања у овом докторату, су се отворено противиле америчкој инвазији на Ирак. Трагале су за дипломатским решењем знатно истрајније и одлучније од САД. Почетком 2003. године бивало је кристално јасно да Америка не жели само да отклони опасност од ирачког оружја за масовно уништење и спречи Ирак да изгради нуклеарне капацитете, већ да је жељени исход промена режима Садама Хусеина. Међутим, оно што је европске државе бринуло и више од пада Хусеина била је очита способност Америке да користећи стару империјалну стратегију *divide et impera* подрије интересе својих савезника. Наиме, Американци су током ирачке кризе са застрашујућом лакоћом поделили Европу и урушили темеље једног од три стуба Европске уније – *Заједничку спољну и безбедносну политику* (ЗСБП, Common Foreign and Security Policy). Након пуне деценије грађења ове политике стратегијом ”корак по корак”, пре свега залагањем Француске и Немачке, она се срушила као кула од карата. Немци и Французи су кривца и претњу пронашли преко Атлантика. Стиче се утисак да је рат у Ираку био својеврсна вододелница у односима Француске и Немачке са Сједињеним Државама. Поверење никада није у потпуности повраћено, а САД нису престале да буду опажани као потенцијална претња.

У првим месецима 2005. године америчка реторика, а после тога и спољна и безбедносна политика, почињу да се мењају. Преостале две чланице ”осовине зла”[29], Иран и

[26] Christopher Layne, ”The War on Terrorism and the Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony”, in: T.V. Paul, James J. Wirtz and Michael Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004, p. 120.

[27] Видети у: Jack Snyder,”Imperial Temptations”, *The National Interest*, Spring 2003, pp. 29-40.

[28] Професор Андреја Милетић под мање важне националне интересе убраја све оне интересе једне државе који не спадају под кључне (опстанак, безбедност, независност и територијални интегритет). Видети у: Андреја Милетић, *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*, Савремена администрација, Београд, 1978.

[29] Џорџ В. Буш је у свом чувеном говору о стању нације (State of the Union) 29. јануара 2002. године међу чланице осовине зла убројао Ирак, Иран и Северну Кореју, тачније, њихове режиме. Овим термином, позајмљеним из

Северна Кореја, нису доживеле судбину Ирака. Америка се окренула мултилатерално-институционалном приступу у суочавању са изазовима нуклеарних програма наведене две државе. Такав приступ је настављен и током Светске економске и финансијске кризе која је 2007. године започела крахом тржишта хипотекарних кредита у САД, а после пада Лиман Брадерса (Lehman Brothers)[30] имала и глобалан домашај. Решења за кризу тражена су у оквиру мултилатералних форума, најпре кроз Г8[31], а одмах после тога и кроз Г20.[32] Америка је *de facto* признала да глобални проблеми захтевају заједничке одговоре и да ни најмоћнија сила света не може самостално да их реши.

Криза је добрано подрила кредибилитет Сједињених Америчких Држава. Ако су терористички напади срушили вишедеценијски мит о америчкој безбедности, онда је нова криза показала да ни америчка економија није ни отпорна (resilient) ни недодирљива. Америка није више била „лидер кога вреди пратити“.[33] Новог америчког председника, Барака Обаму (Barack Hussein Obama, Jr.), сачекао је пољуљани колос, запетљан у два рата и са економијом у рецесији. Непрестано се пред крај прве и почетком друге деценије 21. века писало о америчком ”опадању”, ”успону осталих”, ”крају униполарног света” и ”окончању *Pax Americana*”. Постављало се питање која је стратегија најподеснија у новонасталим околностима? Какав ”међународни отисак” би САД требало да оставе у наредном периоду? Предлога је било прегршт, од стратегије примата (primacy)[34], дубоког ангажовања (deep engagement)[35], спољног уравнотежавања (offshore balancing)[36], уздржавања (restraint) или ушанчавања (retrenchment)[37] и неке врсте савременог изолационизма, односно, независне Америке (independent America).[38]

космологије, означио је државе које ”подршком терористима“ и ”настојањем да изграде оружја за масовно уништење” представљају смртоносну и растућу претњу Сједињеним Америчким Државама и свету.

[30] Лиман Брадерс је пре проглашења банкротства, 15. септембра 2008. године, била четврта највећа инвестициона банка у САД.

[31] Г8 или Група 8 развијених светских економија израсла је из Г7 1997. године када се групи придружила Руска Федерација. Група је поново сведена на формат Г7 2014. године јер је учешће Русије суспендовано услед њеног ”малигног деловања” у украјинској кризи.

[32] Г20 или Група 20 представља платформу за дијалог и сарадњу двадесет најзначајнијих економија света – 19 држава и Европске уније. Успостављена је након финансијске кризе која је 1997. године погодила државе Југоисточне Азије. Најпре су се састанци одвијали на нивоу министара финансија и гувернера централних банака, а 2008. се почиње и са праксом одржавања састанака на врху – самита. Видети више у: Марко Дашић, *Особености праксе јавне дипломатије Групе 20 (Г20)*, Мастер рад, одбрањен на Универзитету у Београду – Факултету политичких наука 31. октобра 2012.

[33] Видети у: Ијан Бремер, *Суперсила: три могуће улоге Америке у свету*, ЦИРСД, Београд, 2015.

[34] Кључни аргумент ове предложене стратегије је да америчко ангажовање у глобалним пословима треба да задржи ниво пре терористичких напада. Видети у: Michael Mandelbaum, *The Case for Goliath: How America Acts as the World's Government in the 21st Century*, Public Affairs, New York, 2005.

[35] Наведени предлог заговара опстанак стубова америчке хладноратовске велике стратегије, али уз избегавање ”непотребних ратова” и брижљивије неговање постојећих амерички савеза. Видети у: Stephen G. Brooks, John J. Ikenberry and William C. Wohlforth, ”Lean Forward: In Defense of American Engagement”, *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 1, 2013, pp. 130-142.

[36] Срж овог приступа јесте у ослањању на пријатељске регионалне силе како би се спречило јачање и претеће понашање потенцијално непријатељских држава. Настаје као одговор на америчку стратегију с почетка 21. столећа коју бројни реалисти називају либералном хегемонијом. Видети у: Stephen M. Walt, ”Offshore Balancing: the Idea whose Time has Come”, *Foreign Policy*, November 2nd, 2011, доступно на: https://foreignpolicy.com/2011/11/02/offshore-balancing-an-idea-whose-time-has-come/ (приступљено: 22.03.2019); Christopher Layne, ”America's Middle East Grand Strategy After Iraq: the Moment for Offshore Balancing has Arrived”, *Review of International Studies*, Vol. 35, No. 1, 2009, pp. 5-25; Stephen M. Walt, *Taming American Power – The Global Response to U.S. Primacy*, W.W. Norton & Company, New York, 2006.

[37] Овај приступ заговара мање ангажовање САД у међународној арени, смањивање војног присуства у иностранству и учешћа у решавању регионалних криза. Видети у: Barry R. Posen, *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*, Cornell University Press, Ithaca, 2015. и Barry R. Posen, ”Pull Back: The Case of a Less Activist Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 1, 2013, pp. 116-128.

[38] Усредсређивање на унутрашњу политику чини срж предлога ”независне Америке”. Базична премиса је да је глобално допирање САД илузорно јер је „тешко поразити непријатеља коме исходи много више значе него теби“.

Спољна и безбедносна политика Барака Обаме функционисала је између два гранична типа. У јавном дискурсу се уврежила синтагма стратегије паметне моћи као оне која најбоље описује америчко деловање у међународној арени за време Обамине администрације. Већ почетком 2009. таква стратегија је најављена и од стране председника и од стране државног секретара, Хилари Клинтон (Hillary Diane Rodham Clinton). Творац појма "паметне моћи" (smart power), Џозеф Нај (Joseph S. Nye, Jr.), одређује је као „спој тврде и меке моћи"[39], односно, „…ублажавање употребе тврде силе кроз 'меку моћ' убеђивања и културну привлачност".[40] За Обаму је она означавала вођство путем давања примера, обазривост у примени инструмената војне моћи, обилато ослањање на дипломатска средства, постављање мултилатерализма високо на дневном реду и усаглашено решавање глобалних проблема. Говорећи језиком ближем стратешкој дисциплини, Обамина стратегија била је хибридна. Обухватала је, пре свега, два стратешка приступа: смањивање или ушанчавање (retrenchment) и прилагођавања (accomodation).[41]

Обами су често замерали да нема јасну велику стратегију, други су га критиковали да угрожава националну безбедност претераном попустљивошћу у међународној арени, трећи да је његово виђење света наивно и погрешно, а четврти да превише одступа од своје предизборне платформе на основу које је, ваља то рећи, авансно добио Нобелову награду за мир децембра 2009. године. Неким ауторима се чинило да је извор Обаминог проблема у немогућности да помири у себи Џеферсона (Thomas Jefferson) и Вилсона (Woodrow Wilson) и да ће, на крају, завршити као 39. председник САД, Џими Картер (Jimmy Carter).[42]

Обама није доживео судбину Картера. Штавише, реизабран је 2012. године убедљиво победивши републиканског кандидата Мита Ромнија (Mitt Romney), а према последњим истраживањима један је од популарнијих бивших америчких председника.[43] Имајући у виду да је временска дистанца премала да бисмо дубље судили његовој политичкој заоставштини и утицају на будући положај САД у међународном систему, наша анализа је, треба то признати, лимитирана. Међутим, са сигурношћу можемо тврдити да је Обама, ограничавањем унилатералног деловања Америке у међународној арени, у најмању руку, успорио напредак механизама уравнотежавања против САД.

Његов однос према рату био је готово монтескјеовски и може се сажети у максими „непотребни ратови подривају неопходне ратове".[44] Обама је још током кампање направио снажан отклон од Бушове спољно-политичке доктрине. Настојао је да уклони онај део наслеђа који је рушио кредибилитет САД у свету. Повукао је америчке трупе из Ирака и до краја другог мандата смањио број војника у Авганистану на трећину, окренуо се мултилатерализму у трговинској политици[45], обновио *Споразум о смањењу стратешког наоружања* (Нови

Као примери наводе се некадашњи рат у Вијетнаму, а данас криза у Украјини. Видети у: Ијан Бремер, *Три могуће улоге Америке у свету*, оп. цит.

[39] Joseph S. Nye Jr., "Obama's Smart Power", *New Perspectives Quarterly*, Vol. 26, Issue 2, 2009, pp. 6-9. Паметну моћ први пут концептуализује Џозеф Нај у: Joseph S. Nye Jr., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public, Affairs, New York, 2004.

[40] Ibidem.

[41] Видети у: Colin Dueck, *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*, Oxford University Press, New York, 2015.

[42] Walter Russell Mead, "The Carter Syndrome", *Foreign Policy*, January 4th, 2010. Више о четири америчке спољно-политичке традиције, засноване на идејама и политичкој филозофије четири велика америчка председника Вудро Вилсона, Александра Хамилтона, Ендру Џексона и Томаса Џеферсона, видети у: Walter Russell Mead, *Special Providence: American Foreign Policy and How it Changed the World*, Routledge, New York, 2013.

[43] Видети у: "Obama Top Trump 4-1 as Best President", Quinnipiac University Poll, Reagan, March 7th 2018, доступно на: https://poll.qu.edu/images/polling/us/us03072018_uplm87.pdf/, (приступљено: 13.01.2019)

[44] Барон Монтескје у једној од најбриљантнијих студија у области политичке теорије и упоредног права, *О духу закона*, износи чувену тврдњу да „непотребни закони подривају (слабе) неопходне законе". Данијел Дрезнер је покушао игром речи да објасни Обамин приступ спољној политици и рату као једном од инструмената. Видети у: Daniel W. Drezner, "Explaining the Obama Doctrine", *Foreign Policy*, April 20th, 2009, доступно на: https://foreignpolicy.com/2009/04/20/explaining-the-obama-doctrine/, (приступљено: 14.01.2019)

[45] Потписао је споразум Транс-пацифичко партнерство (Trans-Pacific Partnership) и преговарао Транс-атлантско трговинско и инвестиционо партнерство (Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership).

СТАРТ, Strategic Arms Reduction Treaty) са Русијом, определио се за институционални приступ и стратегију ”вођења из позадине” током спровођења *Зоне забране лета* (No-Fly Zone) у Либији, заједно са другим учесницима преговарачког оквира П5+1 ставио је Ирански нуклеарни програм под међународни надзор, обновио је дипломатске односе са Кубом и упркос међународним и унутрашњим притисцима одлучио да не поведе интервенцију у Сирији. Наравно, његов у основи мултилатерални приступ не значи да унилатерализма није било. Прегршт напада дроновима и тајновита деловања Јединице за специјалне операције (SOF, Special Operation Forces) диљем меридијана руже Обами углед мултилатералног чистунца, али се не може порећи да је, упоредно посматрано, од свих пост-хладноратовских америчких председника, мултилатерализам код њега био највише на политичком дневном реду.

Обаму је на месту председника најмоћније силе данашњице ”наследио” Доналд Трамп (Donald John Trump), каприциозни милијардер и бизнисмен са ограниченим политичким искуством. И након нешто више од три године његове власти, суочавамо се тешкоћама да Трампову спољну и безбедносну политику сврстамо у неку од теорија међународних односа или препознамо стратегију коју упражњава. Више су то *ad hoc* потези вођени бизнис инстинктима и светоназорима председника у којима је немогуће пронаћи обрисе неке кохерентне стратегије. Понекад се чини да Трампа, у области спољне политике, интересује мало шта ван америчких мултилатералних трговинских споразума, а онда нас амерички председник кроз твитер најаве и касније деловање разувери. Победу на изборима однео је под старим неинтервенционистичким и изолационистичким геслом, познатим од доба Вудро Вилсона и Ворена Хардинга (Warren Gamaliel Harding) до Пета Бјукенана (Pat Buchanan) – ”Америка на првом месту” (America First). Међутим, Трампову политику не можемо подвести под изолационизам.

Током прве половине председничког мандата, Трамп је ”успео” да повуче Америку из Транс-пацифичког партнерства, обустави преговоре о Транс-атлантском трговинском и инвестиционом партнерству, редефинише Северноамерички споразум о слободној трговини, направи дубок јаз у односима са европским савезницима, пре свих са Француском и Немачком, напусти Ирански нуклеарни споразум,[46] заоштри односе са Кином и Турском и суспендује *Споразум о нуклеарним снагама средњег домета* (ИНФ, Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty) и укине америчко чланство у *Организацији Уједињених нација за образовање науку и културу* (УНЕСКО, United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization) и *Савету Уједињених нација за људска права* (United Nations Human Rights Council). Из наведених примера се може извести прилично једноставан закључак – Доналд Трамп и мултилатерализам не иду руку под руку.

У америчкој политици и међународним систему Трамп јесте, без сумње, промена и новина. Не може се приговорити закључку нашег нобеловца, Иве Андрића, да се „…по природном закону, свет опире свему што је ново“.[47] Ипак, Трампово ново донело је далекосежне и предоминантно негативне последице по Америку и њене савезнике. Иако не срља у ”непотребне ратове” и интервенције, америчко деловање за време Трампа не производи ништа мање несигурности и претње, него ли у ери Џорџа В. Буша. У времену неизвесности и турбуленција, када се јаз у моћи између САД и других сила сужава и када су, више него икада, Америци потребне мудре главе и паметне стратегије, Трамп бира неприкривени (огољени) унилатерализам. Учесталим занемаривањем и подривањем виталних интереса других сила Трамп је, такорећи, ”сипао ново гориво” у механизме уравнотежавања САД и академске расправе о равнотежи снага. Вратио је концепт равнотеже снага у *Стратегију националне*

[46] Пун назив споразума гласи Заједнички свеобухватни план деловања (Joint Comprehensive Plan of Action), а закључен је са Ираном у оквиру преговарачког процеса ЕУ-3/ЕУ+3 или П5+1 (сталних 5 чланица Савета безбедности Уједињених нација + Немачка). У раду ће се упоредо користити и један и други назив, као и акроним ЗСПД.

[47] Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*, Завод за уџбенике, Београд, 2012, стр. 141.

безбедности[48], али се чини да не поседује ни интелектуалну ширину, ни искуствену дубину, да би га добро разумео.

Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања овог рада биће промене у француским и немачким стратегијама уравнотежавања Сједињених Америчких Држава после окончања Хладног рата. Кроз призму концепта равнотеже снага, тачније равнотеже претњи, спровешћемо анализу односа између Сједињених Америчких Држава и Француске и Немачке. Настојаћемо да успоставимо узрочно-последичну везу између америчког унилатерализма и јачања француских и немачких стратегија уравнотежавања против Америке. Показаћемо да су у пост-хладноратовском раздобљу, а посебно од припрема за рат у Ираку током 2002. и 2003. године, својим агресивним и унилатералним деловањем Сједињене Америчке Државе производиле осећај несигурности и претње по интересе Француске и Немачке, као и да су потоње две државе прилагођавале своје стратегије таквим околностима. Уместо дотадашњег уравнотежавања ниског интензитета, на амерички унилатерализам су одговарале покретањем механизама меког уравнотежавања.

Кључно **истраживачко питање** у раду гласи: *Зашто долази до промена у француским и немачким стратегијама уравнотежавања Сједињених Америчких Држава после окончања Хладног рата?* Поред основног истраживачког питања, настојаћемо да понудимо одговоре и на следећа питања:

- Да ли концепт равнотеже снага губи теоријски значај у пост-хладноратовском раздобљу?
- Зашто изостају традиционални механизми уравнотежавања Сједињених Америчких Држава после Хладног рата?
- Како су теорије међународних односа одговориле на изненадну униполарност и одсуство покретања тврдог уравнотежавања против САД?
- Који су кључни чиниоци моћи Америке после Хладног рата?
- Које су најважније стратегије опстанка држава у међународним односима?
- Које су особености америчког унилатерализма?
- Какав утицај је амерички агресивни унилатерализам имао на спољне и безбедносне политике Француске и Немачке?
- Да ли ће Француска и Немачка уравнотежавати Сједињене Државе у будућности?

За **временско** одређење предмета узимамо пост-хладноратовско раздобље. Као и код других значајних догађаја и процеса у друштвеним наукама, ни код времена окончања овог ”орвеловског” феномена нема сагласности. Постоје аутори који сматрају да је Хладни рат завршен падом Берлинског зида 9. новембра 1989. године, други крај проналазе у заједничкој обзнани председника Буша и председника Горбачова на самиту на Малти децембра 1989. године да „…свет напушта епоху Хладног рата и улази у другу епоху“[49], трећи, ипак, крај Хладног рата виде у потписивању *Париске повеље за нову Европу* у оквиру *Конференције о безбедности и сарадњи у Европи* (КЕБС) 21. новембра 1990, четврти у коначном слому Совјетског Савеза 26. децембра 1991, док неки аутори износе тврдњу да се никада није ни окончао. Став аутора ове тезе је да се Хладни рат окончавао постепено, низом догађаја, а да је

[48] ”The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, Washington, DC, 2017, доступно на: https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf (приступљено: 16.02.2019)

[49] ”Malta Summit Ends Cold War”, BBC News, доступно на: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/december/3/newsid_4119000/4119950.stm, (приступљено: 23.04.2018)

коначно завршен одлуком совјетског руководства да не интервенише приликом пада Берлинског зида. Истраживање је временски ограничено 20. јануаром 2019. године.

Оправданост у одређењу краја Хладног рата за полазну тачку у истраживању проналазимо у тадашњој промени структуре међународног система: прво, Сједињене Државе остају једина суперсила у систему; друго, окончано је вишедеценијско међууравнотежавање САД и СССР, чиме је отворена дебата о будућности концепта равнотеже снага и његовој примени; треће, распуштањем највећег такмаца, Варшавског пакта и СССР, поставило се питање разлога опстанка одбрамбеног савеза какав је НАТО; четврто, распадом СССР умањена је, иако не и нестала, кључна претња по опстанак и безбедност Француске и Немачке и пето, отопљавањем хладноратовских глечера, указао се простор за спољну и безбедносну политику европских држава која је, здружено кроз Европску заједницу (касније унију) или кроз суверене државе, независна од америчке. За крај временског оквира истраживања постављен је 20. јануар 2019. године јер нам тај датум пружа увид у две године Трамповог мандата на месту председника.[50]

Просторно, предмет рада обухвата области Европе и Северне Америке. Кључни су просторе три државе чија се имена наводе и у наслову тезе – САД, Француске и Немачке, али се област подвргнута анализи у петом поглављу шири на регион Блиског истока. Наиме, све студије случаја у раду (Ескалација Косовске кризе, припреме за рат и Рат у Ираку 2003. године, преговори о иранском нуклеарном програму у формату ЕУ-3/ЕУ+3 или П5+1 и америчко напуштање Иранског нуклеарног споразума) одвијале су се, макар једним делом, у том региону сложене географије, још замршеније историје и сасвим непредвидиве будућности.

Када је реч о **научној области**, предмет рада се пружа у пољу међународних односа. Још прецизније, усредсредићемо се на концепт равнотеже снага. Роберт Џервис истиче да је „…иако нема сагласности око тога ни шта тачно чини теорију (равнотеже снага, прим. С.Н.), а камоли да ли је валидна“, за њега она „…најпознатија, а могуће и најбоља, теорија међународне политике“.[51] Управо то несагласје у одређењу равнотеже снага, на линији између ”природног закона” и ”химере”, чини посао израде тезе тешким, али и оправданим.

Када је реч о **теоријском** одређењу предмета, аутор овог рада полази од кључних претпоставки структуралног реализма: најпре, државе су кључни актери у међународном систему; друго, структура међународног система је анархична; треће, анархична структура међународног система нагони државе на самопомоћ; четврто, у систему самопомоћи државе се, пре свега, старају о опстанку; пето, забринутост за опстанак пресудно утиче на одабир стратегија деловања држава; шесто, кључна стратегија опстанка држава у међународној арени јесте уравнотежавање. Међутим, с обзиром да реализам, укључујући и структурални, по традицији, има „…богату традицију са дугом историјом неслагања“[52] око важних питања, ближе одређење теоријског оквира се намеће као нужно.

Имајући у виду да у раду полазимо од равнотеже снага као кључног теоријског концепта, најпре је потребно понудити одређење. Анализирајући мноштво литературе долазимо истог закључка до ког је пре готово пуног столећа дошао чувени британски историчар Алберт Полард (Albert Frederick Pollard): „…равнотежа снага може означавати готово било шта… и не користе је само различити људи у различитим значењима, или исти људи у различито време у различитим значењима, већ и исти људи у исто време у различитим значењима“.[53] (Пре)често је аутори одређују као теорију, концепт, истраживачки програм, природни закон, систем, институт, доктрину, модел, стратегију, механизам, мит, метафору или химеру. Све наведено ствара огромну теоријску и практичну збрку. Аутор овог рада сматра да забуна, или макар део, лежи у вишезначју концепта равнотеже снага. Да бисмо покушали да

[50] Доналд Трамп је полагањем заклетве ступио на место председника Сједињених Држава 20. јануара 2017. године.
[51] Robert Jervis, *System Effects*, op. cit. p. 131.
[52] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит, стр. 41.
[53] A.F. Pollard, ”The Ballance of Power”, *Journal of the British Institute of International Affairs*, Vol. 2, No. 2, 1923, p. 58.

разрешимо проблем морамо рачвати концепт на: **уравнотежавање** (balancing) као стратегију опстанка, затим, **стање равнотеже** (state of balance), под чиме подразумевамо ону врсту прилика у односима међу државама, у којима нико од актера на одређеном географском подручју нема надмоћ, и на крају, **равнотежу снага као систем** (balance of power system), односно, облик међународног система, тачније, међуделовање држава у ком је њихова моћ релативно равномерно распоређена.

Уравнотежавање можемо одредити као кључну стратегију опстанка једне државе у међународном систему. Оно представља континуирану тежњу држава да спрече настојање друге силе да оствари хегемонију или, када је хегемонија већ остварена, да је спутају у остваривању жељених циљева. Јачањем ресурса или грађењем коалиција државе се супротстављају претећој надмоћној сили. Услед мноштва разлога, од којих су најважнији смањење претње по физички опстанак и безбедност, односно, одсуство страха да ће државну територију окупирати нека друга сила, постојање нуклеарног наоружања, увећање улоге јавног мњења (унутрашњег и глобалног) и снажење економске међузависности, традиционални војни механизми уравнотежавања нису једини. Зато данас говоримо о механизмима меког уравнотежавања и уравнотежавања ниског интензитета. Ипак, мишљења смо да, упркос свим променама, циљеви уравнотежавања остају нетакнути.

Под **стањем равнотеже** подразумевамо ону врсту прилика у односима међу државама, у којима нико од актера на одређеном географском подручју нема надмоћ. Стање равнотеже се од система равнотеже снага разликује у три кључне тачке: прво, код стања равнотеже постојање међународног система није предуслов; друго, односи се не одвијају по уређеном обрасцу и нема заједничког циља (одржања равнотеже) коме би државе, или бар највећи део њих, тежиле и треће, за разлику од стања равнотеже где нека спољашња сила може да наруши равнотежу, па чак и успостави доминацију, то код међународног система није случај.

Систем равнотеже снага представља одређени облик међународног система, тачније, међуделовање држава у ком је њихова моћ релативно равномерно распоређена.[54] Не подразумевамо под овим једнаку расподелу моћи међу државама, јер такво стање у међународном систему нити је постојало, а тешко да ће и постојати. Зато основна претпоставка равнотеже снага не лежи у једнакости моћи држава, већ у одсуству силе која остварује доминацију у систему.

Наведена основна претпоставка система равнотеже снага суштински је нарушена после Хладног рата. Већ смо навели да равнотежа снага не претпоставља прецизан еквилибријум моћи, вагу у коме су два таса у равни. Од успостављања међународног система било је држава које су, речено терминима карташке игре покер, имале боље карте, и у расподели моћи биле *primus inter pares*. Зависно од претње коју су представљале биле су уравнотежаване, као Француска под Лујем XIV и Наполеоном I и Немачка под Вилхелмом II, или нису, као Британија током већег дела XIX века и почетком XX. Међутим, тек су јаз у моћи између Сједињених Држава и потенцијалних такмаца и америчка неуравнотежена моћ представљали истински изазов концепту равнотеже снага.

Теоријска аномалија, оличена у одсуству тврдог уравнотежавања САД после Хладног рата, произвела је прегршт критика, али и одговора на критике. Више ће о томе бити написано у првом и другом поглављу доктората. Аутору овог рада се чини да се теоријски одговор на критике може наћи у моделу из блиске прошлости који се, уз извесну надоградњу, може

[54] Различити аутори проналазе различита одређења равнотеже снага. Ернст Хас тврди да се она употребљава у осам различитих значења, Мартин Вајт у девет, док Алберт Полард сматра да је одређења више од двадесет. Видети у: Ernst Hass, "The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda", *World Politics*, Vol. 5, No. 4, 1953, pp. 442-477; Martin Wight, "The Balance of Power", in: Herbert Butterfield and Martin Wight (eds.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1966, pp. 149-175. Не доприноси појмовној конфузији ни Ханс Моргентау, који у једном од најзначајнијих дела из области науке о међународним односима – *Политика међу државама: борба за моћ и мир* - појам равнотеже снага користи у четири различита одређења: као политику, тренутну расподелу моћи, приближно једнаку расподелу моћи и било коју расподелу моћи. Видети у: Inis L. Claude, *Power and International Relations*, Random House, New York, 1967. и Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit.

применити на стање у пост-хладноратовском раздобљу. Наиме, Стивен Волт у свом капиталном делу *Порекло савеза* (The Origins of Alliances) износи тврдњу да државе не испољавају уравнотежавајуће тенденције према моћи *per se*, већ према претњи са којом су суочене. Тако се међу факторе који опредељују неку државу да уравнотежава потенцијалног или успостављеног хегемона убрајају:

1. здружена моћ државе коју треба уравнотежавати;
2. њена географска блискост;
3. офанзивни капацитети и на крају,
4. опажање намера те државе као претећих.[55]

Моћ остаје кључна варијабла јер би било илузорно очекивати да нека држава без значајнијег опсега моћи, ма колико географски блиска и претећег деловања била, представља реалну претњу по светски примат. Ваља рећи и да је сама реч моћ усађена у концепт равнотеже снага (моћи).[56] Са друге стране, чини се да моћ не пружа увид у све елементе слагалице. Примера ради, Британија током већег дела 19. века и почетком 20. века и САД од средине прве деценије 20. века до Другог светског рата, биле су најмоћније силе у систему, али нису изазвале покретање механизама тврдог уравнотежавања против себе. Иако су биле најмоћније, њихова географска особеност и неагресивно деловање водили су томе да не буду опажане као претња по виталне интересе других сила у систему.

Из наведених разлога аутор рада верује да Волтов концепт *равнотеже претњи* (balance of threat), својеврсна надоградња концепта равнотеже снага, пружа погодан оквир за разумевање савремене међународне збиље. У прилог оваквом ставу иде и мишљење Кенета Волца, који истиче да „равнотежа претње као варијација неореализма… чини идеју равнотеже снага прецизнијом и тиме увећава експланаторну моћ теорије“.[57]

Данас Америка има моћ и офанзивне капацитете које историја међународних односа не познаје, али се још увек не суочава са континуираним механизмима тврдог уравнотежавања. Да ли то значи да је уравнотежавање пало на тесту историје? Чини се да није тако. У редовима који предстоје покушаћемо да наведени став аргументујемо ослањајући се на Волтов модел и допуњујући га. Тврдимо да се Сједињене Државе, пре свега, не суочавају са тврдим уравнотежавањем из следећих разлога: прво, деловање најмоћније силе данашњице не производи осећај претње по опстанак и безбедност потенцијалних такмаца; друго, географска раздвојеност Америке од најближих такмаца смањује осећај претње јер, по правилу, географска блискост чини да претња буде ургентнија; треће, особеност униполарног поретка и нагомилана моћ САД отежавају тврдо уравнотежавање.

Обрасце уравнотежавања Сједињених Америчких Држава после Хладног рата анализираћемо кроз примере Француске и Немачке, односно, кроз њихове одговоре на моћ и спољну и безбедносну политику САД. Настојаћемо да докажемо узрочно-последични однос између америчког унилатерализма и јачања тежње ка уравнотежавању ове државе од стране Француске и Немачке. Такође, извршићемо класификацију уравнотежавања на:

1. тврдо уравнотежавање;
2. меко уравнотежавање и
3. уравнотежавање ниског интензитета.[58]

Кроз четири студије случаја показаћемо да постоји снажна корелација између америчког унилатералног приступа у решавању глобалних изазова и криза и француских и немачких стратегија уравнотежавања Сједињених Држава. У случајевима када је Америка деловала мултилатерално, француске и немачке стратегије се нису мењале, тачније, остајале

[55] Видети у: Stephen M. Walt, *The Origins of Alliance*, Cornell University Press, Ithaca, 1990.

[56] Аутор овог рада сматра да је равнотежа моћи, а не равнотежа снага, превод који осликава суштину концепта. Ипак, с обзиром да је синтагма равнотежа снага већ уврежена у српском језику, наставићемо да је користимо под тим називом у овом раду.

[57] Kenneth N. Waltz, ”International Politics is not Foreign Policy”, *Security Studies*, Vol. 6, No. 1, 1996, p. 56.

[58] У литератури се помињу још и ограничено тврдо уравнотежавање, регионално уравнотежавање, као и асиметрично уравнотежавање. Ипак, у раду ће бити речи само о оним врстама уравнотежавања релевантним за предмет истраживања.

на су на нивоу уравнотежавања ниског интензитета. Са друге стране, када су САД испољавале агресивно-унилатерални приступ, Француска и Немачка су такво деловање опажале као претеће и захваљујући томе против САД су били покретани механизми меког уравнотежавања. Став аутора је да Француска и Немачка неће против САД покретати механизме тврдог уравнотежавања све док најмоћнија сила у систему својим деловањем не почне да производи претњу по њихов физички опстанак и виталне интересе.

Према општеприхваћеној методологији политиколошких истраживања, **циљеве** делимо на научне и друштвене, иако се они у пракси често подударају и прожимају.

Примарни **научни циљеви** ове докторске тезе су научна дескрипција (опис) и научно објашњење. Настојаћемо да опишемо и представимо: различита одређења појма равнотеже снага у међународним односима; развој равнотеже снага кроз историју; различите погледе на концепт равнотеже снага од стране најважнијих теорија међународних односа; кључне стратегије опстанка држава у међународним односима; основне чиниоце моћи Сједињених Америчких Држава и њену спољну и безбедносну политику после Хладног рата; односе Француске и Немачке са САД после Хладног рата и кључне исходе америчког пост-хладноратовског унилатерализма.

Други, али по хијерархији виши, циљ дисертације биће научно објашњење. Покушаћемо да објаснимо узроке и начине промена у француским и немачким стратегијама уравнотежавања усмереним према Сједињеним Државама, разлоге одсуства механизама тврдог уравнотежавања против САД после Хладног рата, корелацију између концепата унилатерализма и уравнотежавања, промене у концепту уравнотежавања после Хладног рата, разлику између тврдог, меког и уравнотежавања ниског интензитета, као и улогу равнотеже снага у 21. столећу.

Приликом постављања истраживања, имамо на уму и Моргентауа који упозорава да ће услед „…изложености међународне политике сталним променама“ бити непријатно изненађен „…ко год покуша да чита будућност из знања прошлости и знакова садашњости“[59], као и Миршајмера да они који се ипак усуде да предвиђају „…морају бити скромни и пазити се да се превише не занесу у самопоуздању“.[60] Ипак, свесни ризика које са собом носе једначине са више непознатих и ”јата црних лабудова” у међународном систему, поставићемо себи за циљ и научно предвиђање. Настојаћемо да предвидимо обрасце уравнотежавања Сједињених Америчких Држава у будућности. Тачније, покушаћемо да предвидимо да ли ће се и под којим условима механизми уравнотежавања САД од стране потенцијалних такмаца, као што су Француска и Немачка, мењати убудуће.

Друштвених циљева овог рада је неколико. Најпре, верујемо да је значајно политичким одлучиоцима у Србији представити стратегије опстанка у међународним односима. Најважније стратегије ће бити детаљније обрађене у трећем поглављу. Даље, сматрамо важним и анализу савремених праваца деловања кључних актера у међународном систему. За државу која је последњих деценија, по правилу, грешила и у предвиђању, а што је још трагичније и у тумачењу, кључних промена у међународној арени, разумевање међународне збиље од виталног је значаја. На крају, имајући у виду сложен однос Србије са великим силама, верујемо да је за политичку елиту и друштво значајно да разумеју моћ и спољну и безбедносну политику Америке, Француске и Немачке.

Основне хипотезе

ОПШТА ХИПОТЕЗА

Француске и немачке стратегије уравнотежавања Сједињених Америчких Држава после краја Хладног рата одређене су степеном унилатералног деловања најмоћније силе у систему, односно, нивоом претње коју САД таквим деловањем по њих производе. Чињеница да

[59] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit, p. 6.
[60] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит, стр. 35

Сједињене Америчке Државе не представљају претњу по физички опстанак Француске и Немачке, географска удаљеност САД од Европе и проблем веће претње која овим државама долази из окружења и особености међународног система са једном суперсилом и колосална моћ САД, учинили су да против Америке не буду покренути механизми традиционалног или тврдог уравнотежавања. Ипак, агресивно унилатерално деловање САД у 21. столећу, а посебно од припрема за рат у Ираку 2002-2003. године, и француско и немачко опажање таквог деловања као претећег, довели су до покретања механизама меког уравнотежавања против ове државе.

ПРВА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА
Стратегије одговора на деловање најмоћније силе у систему крећу се од директног супротстављања до послушности, односно, од традиционалног или тврдог уравнотежавања до сврставања уз јачег (bandwagoning).

ДРУГА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА
Супротно предвиђањима највећег броја припадника реалистичке теорије међународних односа, Сједињене Америчке Државе се крајем Хладног рата нису непосредно суочиле са континуираном применом традиционалних облика уравнотежавања као што су изградња контра-уравнотежавајуће коалиције или војно јачање других великих сила у систему. Ипак, анализом пост-хладноратовске праксе, а посебно после америчке припреме за рат у Ираку током 2002. и 2003. године, можемо уочити јачање нетрадиционалних облика уравнотежавања.

Прва појединачна хипотеза
Мирно окончање Хладног рата водило је отварању теоријске дебате о покретању механизама уравнотежавања Сједињених Америчких Држава и могућностима успостављања равнотеже снага. Претпоставке су кретале од брзог успостављања равнотеже и још бржег уравнотежавајућег деловања, до тврдњи о трајној униполарности.

Друга појединачна хипотеза
Уравнотежавање, као стратегија супротстављања најмоћнијој сили у систему, постаје после краја Хладног рата концептуално растегљив појам и креће се у пречнику од тврдог или традиционалног уравнотежавања, до уравнотежавања ниског интензитета.

ТРЕЋА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА
Сједињене Америчке Државе после мирног окончања Хладног рата остају једина глобална сила у међународном систему. Њена моћ и премоћ у односу на друге велике силе, без преседана је у досадашњој историји. Спољна и безбедносна политика САД у овом периоду обележена је наставком хладноратовске стратегијом дубоког ангажовања (*deep engagement*). Међутим, можемо очитати и периодичне промене у приступу решавања горућих криза – избору између мултилатералног или унилатералног приступа. Иако су стубови хладноратовске стратегије остали непољуљани, унилатерални приступ у решавању проблема и занемаривање интереса других великих сила довели су до увећања осећаја претње чак и код најближих савезника.

Прва појединачна хипотеза
Надмоћ у готово свим значајним чиниоцима моћи, заједно са слабошћу потенцијалних такмаца, оставила је Сједињеним Америчким Државама широк простор за одабир стратегија деловања у области спољне и безбедносне политике.

Друга појединачна хипотеза

Сједињене Америчке Државе су од краја Хладног рата до терористичких напада 11. септембра 2001. године, водиле спољну и безбедносну политику која, у највећој мери, није производила осећај несигурности и претње по виталне интересе код европских савезника. Промена администрације, са републиканске Џорџа Х. В. Буша на демократску Била Клинтона, није довела до значајнијих промена у спољној политици САД.

Трећа појединачна хипотеза
После терористичких напада на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001, долази до јачања унилатералног приступа Сједињених Америчких Држава у решавању глобалних изазова и проблема.

Четврта појединачна хипотеза
Од 2005. године, Сједињене Америчке државе врше својеврсни спољно-политички заокрет, враћајући мултилатерализам и координисано деловање са савезницима, а често и другим силама, у центар своје спољне и безбедносне политике.

Пета појединачна хипотеза
Досадашња спољна и безбедносна политика Трампове Америке имала је непредвидив, а повремено и конфузан карактер, гравитирајући пречесто између незаинтересованости за решавање горућих проблема и тврдих и непомирљивих ставова. Оваква политика учинила је да степен неизвесности и претње коју САД производе по друге државе буде знатно увећан у односу на претходну деценију.

ЧЕТВРТА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА
Унилатерално деловање Сједињених Америчких Држава није довело до покретања механизама традиционалног или тврдог уравнотежавања од стране Француске и Немачке после Хладног рата услед вишеструких и међусобно преплићућих разлога. Међу њима су кључни: измењена природа безбедносних претњи у савременој епохи, специфични географски положај САД и проблем веће претње, односно, претње које је овим државама долазила из непосредног окружења и најпосле, особеност униполарног система и америчка колосална моћ.

Прва појединачна хипотеза
Кроз историју, али и данас, унилатерално деловање подстиче и оснажује механизме уравнотежавања силе која испољава такво деловање. Време није нагризло аутоматизоване обрасце одговора на унилатерализам од претње хабзбуршког господарења до Доналда Трампа, али је савремена епоха довела до промена у природи претње и, последично, средствима одговора држава на претњу.

Друга појединачна хипотеза
Сједињене Америчке државе се данас не суочавају са традиционалним механизмима уравнотежавања Француске и Немачке јер претње које САД производе не доводе у питање њихов физички опстанак. САД, пре свега, урушавају и подривају способност њиховог независног деловања у међународној арени. Други значајан разлог услед ког ове државе не користе тврде механизме уравнотежавања против САД је постојање ближе и веће претње, односно, Руске Федерације. На крају, покретању механизама тврдог уравнотежавање не доприносе одређене особености униполарности - колосална моћ САД, односно, високи трошкови супротстављања суперсили, као и њене подривачке способности.

ПЕТА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА
Унилатерално деловање Сједињених Америчких Држава после краја Хладног рата произвело је код Немачке и Француске три кључне последице: повећање осећаја несигурности и претње

од стране најмоћније силе у систему, оснаживање механизама уравнотежавања Сједињених Америчких Држава и континуирано јачање француско-немачке осовине.

Прва појединачна хипотеза
Од 1956. године бележимо континуитет уравнотежавања Сједињених Америчких Држава од стране Француске и Немачке. Испољени механизми уравнотежавања били су, претежно, ниског интензитета.

Друга појединачна хипотеза
За време Кризе на Косову и Метохији, против Сједињених Америчких Држава нису били покренути нови механизми уравнотежавања. Објашњење таквог стања, превасходно, можемо пронаћи у предоминантно мултилатералном-институционалном приступу који су САД испољиле у суочавању са овом кризом.

Трећа појединачна хипотеза
Агресивно унилатерално деловање Сједињених Америчких Држава уочи и за време интервенције у Ираку између 2002. и 2003. године, увећало је осећај несигурности и претње код Француске и Немачке и довело је до јачања механизама уравнотежавања Сједињених Америчких Држава. Уместо уравнотежавања ниског интензитета, у овој кризи су, по први пут после окончања Хладног рата, покренути механизми меког уравнотежавања. Користећи међународне институције, пре свега Уједињене нације, Француска и Немачка су подривале америчке интересе и настојале да делегетимизују њено спољно-политичко и безбедносно деловање.

Четврта појединачна хипотеза
Опредељеност Сједињених Америчких Држава за мултилатерално и усклађено деловање у суочавању са проблемом Иранског нуклеарног програма кроз формат П5+1, смањили су осећај претње које су САД производиле дотадашњим унилатералним деловањем.

Пета појединачна хипотеза
Једнострано напуштање Заједничког свеобухватног плана деловања (JCPOA) од стране Трампове администрације, упркос иранском придржавању одредби споразума, подрило је кредибилитет Сједињених Америчких Држава, довело до повећања осећаја неизвесности и претње код Француске и Немачке и последично, до јачања механизама уравнотежавања Сједињених Америчких Држава.

Шеста појединачна хипотеза
Четири анализиране студије случаја потврђују нам да постоји континуитет уравнотежавајућих тенденција које Француска и Немачка испољавају према Сједињеним Америчким Државама после краја Хладног рата. Колосална моћ САД и њене офанзивне способности учинили су да француско и немачко уравнотежавање, ниског интензитета, буде стално. Са друге стране, унилатерално деловање и претња коју су таквим деловањем производиле, чинили су да механизми уравнотежавања САД јачају.

ШЕСТА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА
У теоријском смислу, стратегија уравнотежавања ће задржати значај и у наставку 21. столећа као кључна стратегија великих сила за супротстављање претећој униполарној сили. Емпиријски посматрано, Француска, Немачка и друге велике силе наставиће са уравнотежавањем Сједињених Америчких Држава, а механизми уравнотежавања зависиће степена претње коју САД производе по ове државе.

Прва појединачна хипотеза

После краја Хладног рата, а посебно током деведесетих година 20. столећа, велике силе су исказивале посебну обазривост у погледу стратегија одговора на деловање униполарне силе. Ипак, услед колосалне моћи Сједињених Држава, њених офанзивних способности и опажања њеног деловања као претећег, велике силе, предоминантно, бирају различите облике уравнотежавања као кључне стратегије одговора на америчку надмоћ.

Друга појединачна хипотеза
Наставак унилатералног деловања Сједињених Америчких Држава довео би до јачања механизама меког уравнотежавања од стране Француске и Немачке. Све док је опажање америчке претње такво да искључује физички опстанак, не можемо очекивати механизме тврдог уравнотежавања САД.

Опис садржаја

Докторска теза *Стратегија уравнотежавања у међународним односима, студија случаја: француско и немачко уравнотежавање Сједињених Америчких Држава после Хладног рата* састојаће се из увода, пет поглавља и закључка.

Прво поглавље ће чинити две целине. У првом делу ће бити извршен преглед различитих схватања концепта равнотеже снага. Имајући у виду да је Алберт Полард још 1923. године уочио употребу термина равнотежа снага у мноштву различитих значења, преглед и јасно одређење равнотеже снага се намеће као нужан први корак у истраживању. Затим ћемо у другом делу спровести преглед историјске примене концепта равнотеже снага, од непотпуних, фрагментираних и недовољно развијених облика равнотеже у регионалним системима Египта, Индије или античке Грчке, па све до концептуално пуних примена у Класичном европском систему или Хладном рату.

Друго поглавље ће садржати преглед разумевања равнотеже снага у кључним теоријама међународних односа. Суштински, биће то покушај синтезе реалистичких погледа на равнотежу снага и критика које су у таласима стизале од других. У оквиру реалистичке школе биће анализирани ставови класичних, структуралних и неокласичних реалиста, док ће критике бити представљене кроз ставове кључних аутора у оквиру либерализма, социјалног конструктивизма и енглеске школе.

У трећем поглављу ће бити извршено одређење појма стратегије у међународним односима, а затим ће бити анализиране кључне стратегије које државе користе суочавајући се суровом стварношћу - чињеницом да обитавају у анархичном свету, непрестано се борећи за опстанак. Показаћемо да је уравнотежавање кључна, али, емпиријски посматрано, тек једна од стратегија опстанка у међународним односима. Са том сврхом ће бити извршена и анализа стратегија као што су пребацивање одговорности, ”чекање на повоцу”, неутралност, умирење и сврставање уз јачег.

У четвртом поглављу биће представљен теоријски модел који користимо у раду. Полазећи од основних поставки дефанзивног реализма и теорије равнотеже претњи, указаћемо да се велике силе супротстављају надмоћној сили (потенцијалном или успостављеном хегемону) кроз три различита механизма уравнотежавања (тврдо, меко и уравнотежавање ниског интензитета). У моделу тврдимо да употреба било ког од три механизма зависи од степена претње коју надмоћна сила представља другима. На крају ћемо извршити концептуализацију ”уравнотежавања ниског интензитета”. Модел ћемо проверити у наредном поглављу.

Пето поглавље ће бити издељено на пет логичких целина. У првом делу ће бити извршен кратак преглед односа Француске и Немачке са Сједињеним Америчким Државама током Хладног рата. Показаћемо да су се, упркос совјетској претњи и савезу са САД, Француска и Немачка владале у складу са поставкама структуралног реализма. Тачније, нису биле уверене ни у намере ни у доброћудност америчке моћи, и трагале су за алтернативним

начинима остваривања безбедности и интереса у међународној арени. Затим ће бити спроведена анализа односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама после Хладног рата. С обзиром на висок интензитет односа ових држава и чињеницу да је три деценије огроман временски период, анализа односа ових држава биће спроведена кроз четири мале студије случаја. Уочи сваке студије случаја биће изложен контекст: америчка моћ у датом периоду и основне одлике односа САД са Француском и Немачком у задатом временском оквиру.

Прва од четири студије случаја садржаће анализу приступа САД, Француске и Немачке током ескалације Кризе на Косову и Метохији (1998-1999). Биће показано да, захваљујући претежно мултилатерално-институционалном деловању, САД у овој кризи нису изазвале несигурност и осећај претње код наведених европских савезника и нису довеле до покретања нових механизама уравнотежавања против себе. Са друге стране, приликом анализе приступа ова три актера током припрема за рат и Рата у Ираку 2003. године, доћи ћемо до сасвим супротних налаза. Установићемо да су својим агресивним унилатерализмом САД изазвале и несигурност и претњу, као и да су Француска и Немачка овој кризи, по први пут, против САД покренуле механизме меког уравнотежавања. Трећа студија случаја ће садржати анализу преговора о нуклеарном програму Ирана. Показаћемо да су кроз преговарачки оквир ЕУ3-ЕУ+3 или П5+1, мултилатералним деловањем, САД избегле покретање нових механизама уравнотежавања. Затим ћемо у последњој студији случаја показати да је агресивно-унилатерално деловање, односно, Трампово напуштање Иранског нуклеарног споразума, довело до покретања нових механизама уравнотежавања САД.

На крају, у закључку ћемо изнети кључне налазе истраживања и показати да ли су и до које мере хипотезе потврђене или оповргнуте.

Методе истраживања

С обзиром да у раду полазимо од хјумовских филозофских поставки, пре свега, да свако сазнање почиње и неодвојиво је од наших чула, да на основу односа физичких феномена можемо стварати опште закључке и на крају, да можемо креирати узрочно-последичне ставове који ће, под датим условима, производити очекиване исходе,[61] наше епистемолошко становиште је позитивистичко. **Покушаћемо да докажемо да амерички агресивни унилатерализам** (независна варијабла, узрок) **доводи до повећања осећаја претње код потенцијалних такмаца** (посредујућа варијабла)**, а да повећање осећаја претње даље води до јачања стратегија уравнотежавања САД од стране Француске и Немачке** (зависна варијабла, последица). Настојаћемо да установимо још најмање три узрочно-последична односа: прво, полазећи од тога да државе обитавају у анархичном свету у коме влада систем самопомоћи, оне никада не могу бити сигурне у намере других актера међународних односа, поготову не у намере најмоћније силе у систему. Зато ће против најмоћније силе у систему (хегемона или потенцијалног хегемона) који упражњава мултилатерално-институционални приступ у решавању изазова проблема бити, од стране других великих сила, покренуто уравнотежавање ниског интензитета; друго, уколико најмоћнија сила у систему делује унилатерално и угрожава ”мање важне интересе” потенцијалних такмаца, против ње ће бити покренути механизми меког уравнотежавања и на крају, уколико најмоћнија сила у систему угрожава опстанак, безбедност и/или остале виталне интересе других великих сила, против ње ће бити покренути механизми тврдог уравнотежавања.

Имајући у виду да је у жижи рада анализа и праћење спољних и безбедносних политика и стратегија Сједињених Америчких Држава, Француске и Немачке, истраживање ће бити

[61] Видети у: Paul Furlong and David Marsh, ”A Skin not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science”, in: David Marsh and Gerry Stoker (eds.), *Theory and Methods in Political Science*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010, pp. 184-211. и Martin Hollis and Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, Clarendon Press, Oxford, 1991.

постављено као квалитативно. Уопштено посматрано, поређење између различитих случајева и анализа у оквиру случаја, по правилу, подразумевају употребу квалитативних метода[62], тако да се у исту групу студија може сврстати и овај рад. Основни квалитативни метод који ћемо користити у раду јесте студија случаја у коме ће бити проучаване промене у француским и немачким стратегијама уравнотежавања Сједињених Америчких Држава у пост-хладноратовском раздобљу. Има аутора који сматрају да значај квалитативних метода у међународним односима огроман управо због „… значајних предности које метод студије случаја има у изучавању сложених феномена“.[63] Због свега наведеног верујемо да је студија случаја најпогоднији методолошки-истраживачки оквир за нашу тему и одговоре на питања која у раду постављамо.

Разлоге одабира наведене студије случаја проналазимо у досадашњем одсуству обухватнијих анализа односа Сједињених Држава, Француске и Немачке кроз призму равнотеже снага, као и новим турбуленцијама у односима међу овим државама од доласка Доналда Трампа на власт. Имајући у виду да је немогуће у једном докторском раду извршити дубинску анализу и преглед тридесет година односа Америке, Француске и Немачке, рад ће бити подељен на четири мале студије случаја које ће послужити као илустрација за односе међу овим државама у вишегодишњем раздобљу и у различитим областима.

Приликом израде рада, користићемо се највећим бројем метода научног мишљења и истраживања типичних за област политикологије и науку о међународним односима. Овде мислимо на анализу (пре свега – анализу садржаја, функционалну анализу и генеолошку или генетичку анализу), синтезу, апстракцију, специјализацију, индукцију и дедукцију. Користићемо метод анализе садржаја за утврђивање образаца спољне и безбедносне политике САД, Француске и Немачке, као и за однос наведене две европске државе са САД после Другог светског рата. Функционална анализа ће нам бити од посебне користи приликом анализе односа, тачније веза и међузависности, три државе које ће бити у центру предмета истраживања. Генеолошку анализу ћемо употребљавати у два поглавља. Најпре, ће бити кориштена приликом историјског прегледа разумевања равнотеже снага и примене стратегије уравнотежавања, од Чандрагупте до Трампа, а затим и у прегледу односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама од 1956. године до данас. Метод синтезе биће нам значајан приликом стапања или синтетизовања постојећег научног (са)знања о равнотежи снага, апстракција приликом извођења закључака о спољној и безбедносној политици САД у пост-хладноратовском раздобљу, а специјализација приликом рашчлањавања различитих стратегија опстанка у међународним односима. С обзиром да истраживање има за циљ да из општих сазнања дође до посебних, метод дедукције је неизоставан.

Поред основних, у раду ће бити кориштене и неке од општенаучних метода у политиколошким истраживањима.[64] Међу њима су за наше истраживање најважније методе моделовања, за представљање реалитета друштвене стварности као што је уравнотежавање ниског интензитета, и метод компарације за поређење спољно-политичког и безбедносног приступа Сједињених Држава у различитим временским периодима.

Дуговечност концепта равнотеже снага, њеног историјског постојања, помињања и примене, условила је широко и дубинско ишчитавање јединица секундарне литературе, од Тукидида (Thucydides) до Кисинџера (Henry Alfred Kissinger). Монографије, студије, научни и новински чланци, стручни часописи и интернет портали, пружили су обиље информација у процесу стицања научног сазнања. Такође, неизоставни су били и документи, пре свега стратешки документи САД, Француске и Немачке, званичне изјаве и интервјуи кључних

[62] Видети у: Alexander L. George and Andrew Bennett, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, London, 2004.

[63] Andrew Bennett and Colin Elman, ”Case Study Methods in the International Relations Subfield”, *Comparative Political Studies*, Vol. 40, No. 2, 2007, pp. 170-195.

[64] Поделу на основне и општенаучне методе врше др Славомир Милосављевић и др Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, ЈП Службени гласник, Београд, 2008.

државних одлучилаца, као и електронске базе министарстава одбране и иностраних послова ових држава.

Очекивани резултати и научни допринос

Питање о оправданости истраживања теме чији је сржни концепт равнотежа снага може бити валидно. О равнотежи снага и уравнотежавању се писало вековима и *ad nauseam*. Како истиче Волфорт, „ниједан теоријски концепт није био предмет истраживања толиког броја аутора и ниједан није толико помињан од стране спољно-политичких аналитичара и практичара“.[65] Међутим, имајући у виду вечну неслогу око значења концепта, структуралне промене с краја Хладног рата које су довеле у питање и сам концепт, као и савремене промене у међународној политици и потребе њиховог тумачења, чини нам се да је истраживање више него оправдано. Драган Р. Симић одлично закључује да је и сама „дисциплина о међународним односима настала као одговор на захтеве стварности“[66], те у очекивању да ће наше истраживање понудити део одговора на питања сложене стварности, проналазимо први део оправданости.

Мишљења смо да ово истраживање доноси другачији приступ у разумевању постојећих односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама и одсуства тврдих механизама уравнотежавања против САД. Готово сви либерали тврде да уравнотежавања нема, али разлоге урзоке проналазе у другачијим разлозима. Једни тврде да је тако јер све три државе имају унутрашње либерално-демократско уређење (теорија демократског мира), други заслуге придају ефектима глобализације и међузависности (теорија сложене међузависности), а трећи узроке виде у доброћудности америчке моћи и хегемонији либералног наличја (либерални институционализам). Социјални конструктивисти објашњење проналазе у дељеним идентитетима и заједничким вредностима и припадношћу безбедносној заједници. Поједини реалисти, превасходно из тзв. неокласичног табора, наводе да тврдог уравнотежавања САД од стране Француске и Немачке нема искључиво из разлога моћи, тачније, немоћи да се одлучно супротставе најмоћнијој сили данашњице.

Покушаћемо у раду да понудимо другачије аргументе и покажемо да наведени ставови нису сасвим утемељени. Показаћемо да су и демократске државе кроз историју уравнотежавале једна другу, да су то чинили и у ери појачане глобализације и међузависности, да их у прошлости у томе нису спречавали ни заједнички идентитети и вредности, као и да су европске државе почетком деведесетих година имале довољно снаге за покретање механизама тврдог уравнотежавања против САД. Не негирајући данас постојање ни једног од наведених фактора, посебно када је реч о (не)моћи, покушаћемо да објаснимо да нису били од пресудног значаја. Према суду аутора овог рада, одсуство тврдих механизама уравнотежавања од стране Француске и Немачке против САД условљено је кроз три међусобно испреплетана разлога: прво, Француска и Немачка не опажају америчко деловање као такво да угрожава њихов опстанак и/или друге виталне интересе; друго, географска раздвојеност САД од Европе смањује осећај претње јер, по правилу, географска блискост чини да претња буде ургентнија, а за Француску и Немачку је то Русија; треће, особеност униполарног поретка и колосална моћ САД (трошкови супротстављања супер сили и њена способност да подривачки делује) отежавају тврдо уравнотежавање.

На примеру односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама, кроз четири студије случаја, **установићемо узрочно-последичну везу између агресивног унилатерализма и стратегије уравнотежавања**. Објаснићемо како су промене у америчком

[65] William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman and Richard Little, ”Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart Kaufman, Richard Little and William C. Wohlforth (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007, p. 1.
[66] Драган Р. Симић, *Светска политика*, оп. цит. стр.16.

приступу у спољној и безбедносној политици, од мултилатералног ка унилатералном и обратно, утицале на промене у стратегији уравнотежавања.

Један од доприноса раду јесте и другачији приступ у разумевању стратегије уравнотежавања. Аутор заступа тезу да се уравнотежавање не испољава искључиво кроз војну димензију – јачањем војних способности и/или склапањем савеза – већ и кроз друге механизме као што су меко уравнотежавање или уравнотежавање ниског интензитета. Док је меко уравнотежавање концептуализовано и објашњено, између осталог, у радовима Роберта Пејпа (Robert Anthony Pape Jr.)[67] и Таже Пола (Thaza Varkey Paul)[68], са уравнотежавањем ниског интензитета то није случај. Покушаћемо да докажемо да је оно најнижи облик уравнотежавања који произилази из анархичне структуре међународног система и кога не могу избећи ни ”доброћудни” хегемони, ни они који то теже да постану.

Имајући у виду да на српском језику недостаје литературе у којој је извршена дубинска генеалогија равнотеже снага, спроведено разматрање равнотеже снага у најзначајнијим теоријама међународних односа и урађена обухватна анализа значења појма, истраживање које спроводимо ће допринети проширењу постојећег научног фонда у Републици Србији. Такође, домаћи научни фонд ће употпунити и преглед кључних стратегија опстанка у међународним односима.

[67] Robert A. Pape, ”Soft Balancing Against the United States”, *International Security*, Vol. 30, No. 1, 2005, pp. 7-45.
[68] T. V. Paul, *Restraining Great Powers – Soft Balancing from Empires to the Global Era*, Yale University Press, New Haven, 2018. и T.V. Paul, ”Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance”, in: T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004, pp. 1-29.

РАВНОТЕЖА СНАГА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Прво поглавље ће бити подељено на две целине. Најпре ће бити спроведен преглед различитих схватања равнотеже снага. С обзиром да је још 1923. године Алберт Полард уочио употребу термина равнотежа снага у мноштву различитих значења, а да се у наредним деценијама појмовна нејасноћа само продубљивала, преглед и јасно одређење појма равнотеже снага намеће се као нужан први корак у истраживању. Затим ће у другом делу бити извршен преглед историјске примене концепта равнотеже снага, од непотпуних, фрагментираних и недовољно развијених облика равнотеже у регионалним системима Асирије, Индије или античке Грчке, па све до концептуално пуних примена у Класичном европском систему или Хладном рату.

Појам и различита схватања концепта равнотеже снага у међународним односима

Равнотежа снага је, сасвим извесно, најважнији теоријски концепт који је наука о међународним односима изнедрила. Вековима је предмет истраживања, промишљања и примене бројних филозофа, теолога, правника и других учењака. И у домену праксе, она је „доминантан мит и општи закон међудржавних односа".[69] Андерсен закључује да равнотежа снага није само „…аналитичка и опсервацијска категорија данашње анализе, теоријска алатка којом научници дају смисао међународној политици, већ је заузимала централно место у начину на који су практичари давали смисао свом окружењу и стварали своје политичке пројекте више од 350 година, опојмљујући практично знање историјских актера".[70]

Са друге стране, равнотежа снага дели судбину своје дисциплине, међународних односа, али и других друштвених наука, који опојмљење доживљавају тек након дуге емпиријске примене. Како је то бриљантно, дубоко филозофски, а опет лепршаво поетски, објаснио Алфред Вагтс (Alfred Vagts) „Идеје су као реке, које се појављују у преплављеном или мочварном подручју, пре него на планинском извору, и често угледају светлост дана након миља протицања кроз подземне пећине".[71] Око значења равнотеже снага, као и код већине друштвених концепта, нема опште сагласности. Вишевековно постојање и изучавање није приближило ставове аутора о значењу концепта равнотеже снага. Напротив, историјска дуговечност и развој теорије, или боље рећи теорија међународних односа, водили су још већем распршивању значења.

Данас у теорији нема сагласја ни око зачетка развоја идеје о равнотежи снага. Дејвид Хјум (David Hume), један од најистакнутијих представника шкотског просветитељства и филозофског емпиризма, с правом, још средином 18. века поставља питање „да ли захвалност за идеју равнотеже снага у потпуности дугујемо модерној политици или је само фраза употребљена последњих година"?[72] У наставку есеја, кроз анализу писања Ксенофона, Тукидида, Демостена, Полибија и других знаменитих аутора из времена антике, даје и одговор да се максима равнотеже снага „…толико заснива на здравом разуму и логичком размишљању, да је незамисливо да је била потпуно изостављена из антике, у којој проналазимо толико проницљивости и разборитости".[73] Његове идеје дели и енглески осамнаестовековни

[69] George Liska, *Quest for Equilibrium - America & the Balance of Power on Land & Sea*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1977, p. 65.
[70] Morten Skumsrud Andersen, *A Genealogy of the Balance of Power*, PhD thesis submitted to the Department of International Relations of the London School of Economics, London, January 2016, p. 12. доступно на: http://etheses.lse.ac.uk/3326/1/Andersen_Genealogy_of_the_Balance_of_Power.pdf (приступљено: 23.09.2018)
[71] Alfred Vagts, "The Balance of Power: Growth of an Idea", *World Politics*, Vol. 1, No. 1, 1948, p. 87.
[72] David Hume, *Essays: Moral, Political and Literary*, op. cit. p. 330.
[73] Ibidem, p. 335.

историчар Едвард Гибон (Edward Gibbon),[74] док Херберт Батерфилд (Sir Herbert Butterfield) и Рандал Швелер (Randall L. Schweller) одбацују овакве ставове тврдећи да идеју равнотеже снага у антици нису разумели.[75]

Промишљања о равнотежи снага у периоду антике

Ипак, не може се порећи да важне мисли о равнотежи снага можемо пронаћи још у делима Тукидида, Каутиље (Kautilya) и Полибија (Polybius).[76] Тукидид је писао о еквилибријуму или равнотежи између Атине и Спарте, који је требало да донесе *Споразум о тридесетогодишњем миру* потписан 446/445. године пре нове ере.[77] Споразум је поживео тек петнаестак година. Узроке напуштања споразума и уласка Атине и Спарте у нови рат, данас познатог као *Пелопонески рат* или *Други пелопонески рат*, Тукидид је пронашао у „…расту атинске моћи и спартанском страху од ње".[78] Иако не помиње равнотежу снага експлицитно, за њега је нарушавање еквилибријума био узрок отпочињања сукоба.

Нешто више од два и по века касније, Полибије, чувени пелопонежански историчар и непосредни посматрач успона Рима, дивио се у свом делу *Историје*[79] одлуци сиракужанског тиранина Јера II (Hieron II) да се, упркос очигледној римској надмоћи, сврста на страну слабије стране, Картагињана, и на тај начин покуша да уравнотежи моћни Рим. Хвалио је мудрост државника који је супротстављање хегемонији поставио за политички или државни циљ. Међутим, иако се Полибијев опис владања тиранина Јера често у савременој литератури наводи као пример и потврда дуге историје равнотеже снага[80], ваља нагласити да се исти владар већ годину дана касније, поново, сврстао уз Рим. Тиме не негирамо постојање уравнотежавајућих тенденција Сиракузе према Риму и Полибијев допринос концепту равнотеже снага, већ само наглашавамо чињеницу да су тада постојали тек фрагментирани и непотпуни облици политике равнотеже снага.

Значајнији допринос замисли равнотеже снага пружио је индијски стратег, економиста, филозоф и врсни краљевски саветник, Каутиља[81], у књизи која представља „највиши домет индијске политичке мисли који је сачуван за потоње векове"[82], *Арташастри*.[83] Уврежено је мишљење да се, све до 19. столећа, са Каутиљиним ванвременским делом могу поредити још само Аристотелова *Политика*, у домену унутрашњег поретка или уређења државе, и Макијавелијев *Владалац*, када говоримо о разумевању природе моћи и доктрини државног разлога. Знатно пре Жана Бодена, он дефинише елементе суверенитета и вековима пре

---

[74] Видети у: Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, Penguin Classics, London, 2001.
[75] Видети у: Herbert Butterfield, "The Balance of Power", in: Herbert Butterfield and Martin Wight (eds.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1966, pp. 132-148. и Randall L. Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Relist Theory of Underbalancing", *International Security*, Vol. 29, No. 2, 2004, pp. 159-201; Lord Acton, *Lectures on Modern History*, Dodo Press, Wokingham, 2008.
[76] Више о њиховим промишљањима о равнотежи снага биће у наставку поглавља.
[77] Видети у: Thucydides, Martin Hammond and P.J. Rhodes, *The Peloponnesian War*, Oxford University Press, Oxford, 2009.
[78] Ibidem, p. 13.
[79] Polybius, *The Histories*, Oxford University Press, New York, 2010.
[80] Видети у: Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 2001; Jack S. Levy, "What do State Balance Against and When?", in: T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century, Stanford University Press*, Stanford, 2004, pp. 29-51; A.F. Pollard, "The Ballance of Power", op. cit. pp. 51-64; Evan Luard, *The Balance of Power: The System of International Relations 1648-1815*, MacMillan, Basingstoke, 1992.
[81] У иностраној литератури за Каутиљу се користе три различита имена: Чанакја (Chanakya) – његово име по оцу, Вишнугупта (Vishnugupta) – његово лично име или име по рођењу и најчешће Каутиља – име његовог рода или лозе.
[82] Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, Завод за уџбенике, Београд, 2012, стр. 48.
[83] Арташастра је скуп расправа или трактата о економији, спољној политици и државништву. Каутиља те трактате није у целости осмислио. Он се позива на пет индијских школа мишљења које су му претходиле (Brihaspati, Ushanas, Prachetasa Manu, Parasara и Ambhi) и више од стотину различитих аутора из прошлости.

Рудолфа Кјелена наглашава значај географског средишта државе.[84] И не само то, како наводи Драган Р. Симић „Каутиља је први познати политички мислилац који је из ондашње збиље међудржавних односа излучио оригинални теоријски појам равнотеже снага (мандала) и изложио га у виду тзв. доктрине кругова држава (Circles of States)".[85] Савршено добро је разумео опасности хегемоније и посебно је истицао да „не може бити већег зла за краљеве од савеза са неким моћним краљем, осим ако је неко изложен директном нападу".[86] Све до Гвичардинија, није било аутора који је боље разумео логику равнотеже снага.

Готово два миленијума после Каутиље, не бележимо значајнији допринос развоју концепта равнотеже снага. Ипак, завршетком средњовековља, овог у демографском, културном и економском смислу мрачног периода за Европу, дубљим залажењем у период ренесансе[87], открића, територијалних освајања и обновом интересовања за антику, стварани су предуслови за изградњу првог међународног система држава. У овом периоду наилазимо и на прва системска промишљања о равнотежи снага која нам доносе тадашњи истакнути правници, свештеници/теолози и дипломате. Потврђује то и Ханс Моргентау који раздваја историјско присуство уравнотежавајућих тенденција од свести о постојању равнотеже снага и промишљања о њој. Како истиче у свом делу *Политика међу државама - борба за моћ и мир* (Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace): „Док је равнотежа снага као природни и неизбежни изданак борбе за моћ стара колико и политичка историја, систематично теоријско промишљање, које почиње у XVI и доживљава кулминацију у XVIII і XIX веку, посматра равнотежу снага као заштитни изум савеза држава, забринутих за своју независност, против замисли друге државе за светском доминацијом тада називане универзална монархија".[88]

Развој идеје равнотеже снага у пост-средњовековљу

Пост-средњовековни развој концепта равнотеже снага можемо поделити у три таласа. У првом таласу који траје од средине 15. до последњих деценија 17. века, допринос еволуцији концепта равнотеже снага дају, пре свих, Филип де Комин (Philippe de Commines), Николо Макијавели (Niccolò Machiavelli), Франческо Гвичардини (Francesco Guicciardini), Алберико Ђентили (Alberico Gentili), кардинал Ришеље (Cardinal Armand Jean du Plessis, Duke of Richelieu and Fronsac) и Френсис Бејкон (Francis Bacon).[89] Комин је објашњавао како је међу европским владарима с краја 15. века постојала нека врста билатералног или суседског међууравнотежавања. Кроз уравнотежавајуће парове, Француска против Енглеске, Енглеска против Шкотске, Венеција против Фиренце итд. стварала се, према његовом суду, својеврсна општа равнотежа.[90]

Коминов савременик, Макијавели, писао је у *Владаоцу* о стању равнотеже (ита. *modo bilanciata*) која је владала међу италијанским државицама пре инвазије Шарла VIII Валое, француског краља.[91] Анализирајући његова дела, Ричард Литл (Richard Little) закључује да

---

[84] Каутиља, *Арташастра*, Библиотека Атанасијевић, Крагујевац, 2009, стр. 421-425.
[85] Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, оп. цит. стр. 49-50.
[86] Каутиља, *Арташастра*, оп. цит. стр. 439.
[87] О побољшаним приликама у овом периоду и могућностима људског напретка најбоље говори чињеница да су неки од највећих уметника у људској историји стварали баш тада и баш на територији данашње Италије. Између осталих то су Сандро Ботичели (1445-1510), Леонардо да Вични (1452-1519), Микеланђело Буонароти (1475-1564) и Рафаело Санти да Урбино (1483-1520).
[88] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*op. cit. p. 137.
[89] Наведени аутори нису и једини који су у периоду од краја 15. до краја 17. века пружили допринос развоју појма и концепта равнотеже снага. Ваља поменути имена Бернарда Ручелаија (Bernardo Rucellai), Јустуса Липсиуса (Justus Lipsius), Ђованија Ботера (Giovani Botero), војводе од Рохана (Henry II, Duc de Rohan) и Вилијама Камдена (William Camden), али ће у раду били анализирани аутори који су пружили највећи допринос.
[90] Philippe de Commynes, *Mémoires*, Société de l'histoire de France, Paris, 1843. Наведено према: Evan Luard, *The Balance of Power: The System of International Relations 1648-1815*, op. cit. p. 2.
[91] Видети у: Herbert Butterfield, *The Balance of Power*, op. cit. p. 152.

Макијавели заговара „…успостављање државе која би била довољно моћна да се нико не може надати да ће је олако савладати, а опет, с друге стране, која није толико моћна да би суседи страховали од ње“.[92] Чини се да је Макијавели био сасвим свестан тежине стварања одрживе стратегије опстанка у условима сталне претње. Зато је сматрао да је најбоље створити државу која може бити важан чинилац равнотеже, ни превише снажну, ни превише слабу. Ипак, иако је његов допринос концепту моћи, доктрини државног разлога и уопштено, реализму, дисциплини међународних односа и политичкој теорији огроман, такав да данас говоримо о макијавелизму[93] или макијавелистичком приступу међународној политици, његов прилог развоју концепта равнотеже снага није био ни приближно толико значајан. Макијавелијави савети принцу или владаоцу често су се косили са логиком равнотеже снага. За бројне ауторе, Франческо Гвичардини је тај који је први „направио искорак и пружио живописну слику равнотеже снага“.[94]

Сматра се да је Гвичардини, инспирисан делом Бернарда Ручелаија (Bernardo Rucellai) *О лепој Италији* (De Bello Italico) и разговорима у вртовима Оричелари (Orti Oricellari), први употребио појам равнотеже снага у модерном значењу још 1561. године.[95] Хвалио је државничку вештину и мудру политику Лоренца Медичија Величанственог, наводећи да је „…пажљиво мотрио да се италијанска ситуација одржи у *стању равнотеже* (курзив, С.Н), а не да се превише нагиње ка једној или другој страни“.[96] Иако није користио пуно савремено име појма, чини се јасним његова употреба термина ”стање равнотеже” за равномерну расподелу моћи међу италијанским градовима-државама. Похвалама оваквој политици фирентинског владара ставио нам је до знања да равнотежу сматра и пожељном.

Траговима Гвичардинија ишао је и Алберико Ђентили, један од најбољих правника свог времена и професор на Универзитету Оксфорд, који је описујући тадашњу Европу користио метафору свода или лука. Тврдио је да „уколико би неко покушао да извади кључни камен свода, онај на коме сви остали леже, остали би пали са њим“.[97] Као и Гвичардини, дивио се способностима Лоренца Медичија, али је за разлику од њега, сматрао да се равнотежа може одржати и без изванредних појединаца, какав је Лоренцо засигурно био. У равнотежи снага је, можда и први икада, видео могућност да се институционализује.[98]

У години када је Ђентили објавио своју прву књигу о међународном праву *De Legationibus Libri Tres* рођен је, према суду аутора овог рада, највећи државник кога је Француска имала, кардинал Ришеље. Иако међу редовима његовог *Политичког тестамента*[99] нема експлицитног помињања равнотеже снага, не би било разборито рећи да је није познавао или није разумео. Ришеље, као и Каутиља готово два миленијума раније, упозорава свог владара да буде обазрив према суседима „јер им њихова близина омогућава да буду узнемирујући“.[100] Такође, свог суверена упућује на благодети непрекидног преговарања (дипломатије) и разумног коришћења моћи. Са друге стране, када је реч о пракси, кардинал Ришеље је кроз учешће у *Тридесетогодишњем рату* на страни протестантских принчева и

[92] Richard Little, ”Deconstructing the Balance of Power: Two Traditions of Thought”, *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 2, 1989, p. 90.
[93] Видети у: Friedrich Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'Etat and Its Place in Modern History*, Transaction Publishers, New Brunswick, 1997.
[94] Herbert Butterfield, *The Balance of Power*, op. cit. p. 136. Видети и: Torbjørn L. Knutsen, *The Rise of Balance of Power as an Ordering Institution*, Presented at The 6th Pan-European Conference on International Relations, University of Turin, Italy, 12-15 September, 2007. доступно на: https://www.academia.edu/9444629/On_the_Rise_of_Balance-of-Power_Theory (приступљено: 29.07.2018)
[95] Видети у: Michael J. Sheehan, *The Balance of Power: History and Theory*, Routledge, New York, 2005, p. 31.
[96] Francesco Guicciardini, *The History of Italy*, Princeton University Press, Princeton, 1969, pp. 6-7
[97] Richard Little, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, p. 67.
[98] Видети у: Harald Kleinschmidt, *The Nemesis of Power: A History of International Relations Theories*, Reaktion Books, London, 2000, p. 12.
[99] Cardinal Richelieu (translated by Henry Bertram Hill), *The Political Testament of Cardinal Richelieu*, The University of Wisconsin Press, Madison, 1961.
[100] Ibidem.

онемогућавање хабзбуршке хегемоније у Европи, потврдио себе као врсног практичара равнотеже снага.

Значајан допринос замисли равнотеже снага дао је енглески филозоф и лорд-канцелар за време краља Џејмса I Стјуарта (James VI and I Stuart), Френсис Бејкон. Његови бриљантни есеји о слави, части, љутњи, амбицији, људској природи, дискурсу, преговарању, судству и истинским врлинама краљевства и држава, као и постављање темеља научног метода и филозофије емпиризма, представљају један од највећих доприноса друштвеним наукама од њиховог успостављања. Разумео је добро и логику усађену у равнотежу снага. С обзиром да је у време Бејкоповог научног стасавања, Тукидидова *Историја Пелопонеског рата* већ бити преведена на латински[101], а Гвичардинијева *Историја Италије* на енглески[102], да су различита издања Макијавелијевог *Владаоца* на латинском и два манускрипта на енглеском језику већ циркулисала Енглеском у другој половини 16. века[103], да је Ђентили предавао на Оксфорду и да су његова дела била широко распрострањена у Енглеској и посебно имајући у виду Бејконово широко образовање на латинском језику, можемо са великом извесношћу рећи да је Бејкон "упијао" до тада утврђене налазе о концепту равнотеже снага. Штавише, Бејкон се у више наврата у својим радовима ослањао на Тукидида, Макијавелија, Гвичардинија и Ђентилија[104], а бројни аутори уочавали су утицај двојице наведених Фирентинаца на Бејконову филозофију политике и морала.[105]

У једном од својих чувених есеја *О империји*, Бејкон описује расподелу моћи половином 16. века на следећи начин: „За време тријумвирата краљева, краља Енглеске Хенрија VIII, Франсое I, краља Француске и Карла V Императора, међусобно су мотрили један на другога, тако да ниједан од њих није могао да освоји шаку земље (palm of ground), а да га друга двојица одмах не уравнотеже, путем савеза, или, уколико је потребно, путем рата".[106] Бејкон надограђује овакав став тврдњом да у таквој ситуацији нико од владара не би „…у својој мудрости, одабрао мир као интерес".[107] За Бејкона је и сам „…страх од иманентне претње, иако ударац није задат"[108], праведан разлог за отпочињање рата.

Први пост-средњовековни талас трајао је нешто више од два столећа. Иако су анализирани аутори писали у различитим периодима и другачијим контекстима, можемо уочити неколико заједничких карактеристика: прво, нико од њих није формулисао пуни појам равнотежа снага, али су сви разумели суштину концепта и његов механизам функционисања; друго, сви су поимали равнотежу снага као равномерну расподелу моћи, такву да ниједна држава нема надмоћ; треће, са изузетком Макијавелија који је принцу заговарао неку врсту надмоћи на Апенинском полуострву, остали су стање равнотеже сматрали пожељним; четврто, од реда су били врсни филозофи, државници, правници и дипломате, перјанице у својим областима и на крају, сви су гајили контекстуалистички приступ у разумевању равнотеже снага, тачније, описивали су стање садашњости или блиске прошлости. Нису трагали за стањима равнотеже у даљој прошлости и нису износили претпоставке по којима би се такво стање могло понављати убудуће.

---

[101] Превео је између 1448. и 1452. године католички свештеник Лоренцо Вала (Lorenzo Valla).

[102] Први превод на енглески језик извршио је сер Џефри Фентон (Sir Geffray Fenton) 1579. године.

[103] Paul Hyland Harris, "Reviewed Work(s): Machiavelli's The Prince: An Elizabethan Translation by Hardin Craig", *Italica*, Vol. 22, No. 3, 1945, pp. 149-152. и Francis Bacon, *The Essays of Francis Bacon*, Charles Scribner's, Sons, New York, 1908.

[104] Видети у: Katharine Harloe and Neville Morley (eds.), *Thucydides and the Modern World: Reception, Reinterpretation and Influence from the Renaissance to Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

[105] J.G.A. Pocock, *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republic Tradition,* Princeton University Press, Princeton, 1975; Vincent Luciani, "Bacon and Machiavelli", *Italica*, Vol. 24, No. 1, 1947, pp. 26-40; Blanche E. Ferguson, *The Influence of Machiavelli on Francis Bacon: A Critical Examination*, Graduate Thesis Collection, Butler University, Indianapolis, 1944.

[106] Francis Bacon, *The Essays of Francis Bacon*, op. cit. p. 85. Ваља напоменути да је Бејкон пример таквог стања пронашао и у ренесансној Италији кроз однос Фердинанда, краља Напуља, Лудовика Сфорце, моћника Милана и Лоренца Медичија, владара Фиренце.

[107] Ibidem.

[108] Ibidem, p. 86.

Развој ”научног” промишљања о равнотежи снага

Средином девете деценије 17. века отпочиње други талас у разумевању равнотеже снага и траје све до краја 18. века. Под утицајем просветитељства, филозофског емпиризма, значајних открића у области природних наука и брзог протока идеја европским континентом, развијала се тенденција да се и концепти друштвених наука испуне научношћу. Оваква тенденција није мимоишла ни равнотежу снага и одвија се за време другог таласа. Најзначајнији представници другог таласа били су Франсоа Фенелон (François de Salignac de la Mothe-Fénelon), Емерих Вател (Emer de Vattel), Дејвид Хјум, Жан-Жак Русо (Jean-Jacques Rousseau) и Едвард Гибон.[109]

Упркос дубинском разумевању логике равнотеже снага, аутори као што су Гвичардини, Ћентили или Бејкон, тек су је угрубо скицирали. Концептуализација је морала да сачека ново време и нове генерације, а све се одвијало под снажним утицајем природних наука. Посебно значајна била је Њутнова теорија релативитета, изнедрена 1687. године у делу *Математички принципи модерне филозофије* (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica). Данас постоје аутори, као што је Ален Бентли, који су и сам настанак равнотеже снага виде као плод открића природних наука, посебно научне космологије, односно, космолошког обрта од Коперника ка Њутну.[110] Такво поистовећивање са природним наукама концепту равнотеже снага ствара и данас огроман терет, јер се од ње очекује извесност и предвидљивост какву поседује Њутнов општи закон гравитације, Бојлов закон гасова или Бернулијев принцип динамике флуида. С обзиром да експерименталних услова у области међународне политике нема, таква очекивања су претерана и неостварива, иако је равнотежа нешто најближе закону у области друштвених наука.[111]

Почетком осамнаестог века равнотежа снага улази у европски политички дискурс. Према налазима Алберта Поларда (Albert Frederick Pollard), по први пут се пуно име концепта појављује у дневним новинама *Лондонски лист* (London Gazette) 1701. године и то у контексту честитки Вилијаму III (William III), енглеском краљу тога доба, на његовом „…славном плану за успостављање праведне равнотеже снага у Европи“.[112] Поменути енглески краљ је, тврди то Лорд Актон (John Emerich Edward Dalberg-Acton), у истом периоду изјавио да Енглеска „не тражи ништа друго до безбедности која произилази из равнотеже снага“.[113]

Први значајнији споразум у коме је равнотежа снага споменута био је *Споразум из Утрехта*[114] потписан 1713. године. Потврђују то и ставови Гордона Крејга и Александера Џорџа.[115] У њему се појам равнотежа снага наводи више пута у Члану 2. *Споразума о миру и*

---

[109] Као и у случају првог таласа, има још значајних аутора који су потпомогли развој концепта равнотеже снага у овом периоду, као што су Вилијам Робертсон (William Robertson), Монтескје (Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu) Јохан фон Јусти (Johann Heinrich Gottlob von Justi) или краљ Пруске Фредерик II Хоенцолерн (Frederick II Hohenzollern), али су анализи подвргнути само они аутори који су, према нашем суду, извршили пресудан допринос.

[110] Више у: Allan B. Bentley, *Scientific Cosmology and International Orders*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.

[111] За Дејвида Хјума равнотежа снага била је ништа мање од научног закона (David Hume, *Essays: Moral, Political and Literary*, Liberty Fund Inc, Carmel, 1985), док у савременој ери аутори ублажавају такав став па је одређују као ”најутицајнију теорију у реалистичком топу” (Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton University Press, Princeton, 2008, p. 22).

[112] Наведено према: A.F. Pollard, ”The Balance of Power”, op. cit. p. 53.

[113] Lord Acton, *Lectures on Modern History*, op. cit. p. 258.

[114] Ово је колоквијални назив на који, по правилу, наилазимо у историјској литератури и који не одговара сасвим суштини. Заправо, реч је низу билатералних споразума потписаних након окончаних преговора и Мира у Утрехту.

[115] Видети у: Gordon A. Craig and Alexander L. George, *Force and Statecraft: Diplomatic Problems of Our Time*, Oxford University Press, New York, 1983, p. 8.

пријатељству између Енглеске и Шпаније и то као „суштинска и трајна максима“ и „најбољи и најчвршћи темељ заједничког пријатељства и сагласности“.[116]

У периоду када равнотежа снага добија опојмљење и улази у дискурс европских аутора и државника, огроман допринос стварању концепта равнотеже снага пружио је Франсоа Фенелон, теолог, католички надбискуп и тутор војводе од Бургундије. Управо њему Волц придаје значај да је био први који је „…разумео равнотежу снага као понављајућу појаву, а не као посебно и краткотрајно стање“.[117] Иако је имао кључну улогу у образовању сина Луја XIV, престолонаследника који никада није дочекао краљевски трон, био је оштар критичар апсолутистичке монархије. Чини се да је његов есеј *О неопходности стварања савеза* био, са једне стране, водич за међународну политику будућег краља Француске, а са друге, критика агресивне политике Луја XIV.

Фенелон још 1700. године у поменутом есеју истиче да „природна амбиција суверена, ласкање његових саветника и предрасуде читаве нације, чине незамисливим за поверовати да ће се нација способна да потчини друге суздржавати од истога вековима“.[118] Такорећи, износи став да ће се у одсуству спољашњих стега свака држава деловати агресивно и унилатерално. За њега је „неупитно да ће, на дуже стазе, највеће силе увек надјачати и срушити друге, осим уколико се оне не уједине и створе јој противтежу“.[119] Други важан Фенелонов допринос односи се на његово разумевање европског система. Као и Волц, готово три века касније, закључује да је структура европског/међународног система анархична. Наравно, не помиње непосредно анархију и анархичну структуру, али се то може закључити из његовог суда да „за разлику од појединаца који су заштићени законима и судовима, у односима међу државама нема ни закона ни судова који би заштитили државе од упада на њену територију. Зато државе никада не смеју да дозволе да сусед претерано ојача“.[120] Лако се може доћи до закључка да Фенелон равнотежу снага схвата као феномен надређен унутрашњем праву.

Фенелон је преминуо у истој години (1715) када и монарх чију је својевољу у унутрашњој и спољној политици критиковао, Луј XIV. Годину дана раније рођен је Емерих Вател, један од најистакнутијих међународних правника свога доба и достојан наследник Хуга Гроцијуса (Hugo Grotius) и Готфрида Лајбница (Gottfried Leibniz). Иако правник, у свом делу *Право нација: или, принципи природног права примењени на поступке и послове нација и суверена* заступа тезу да државе теже сопственом јачању на рачун других.[121] Према његовом суду „разборитост је спречила државе да пружање узајамне помоћи учине водећим принципом спољне политике. Уместо тога, државе би требало да се задовоље мање привлачним, али ипак изводљивим, поретком заснованим на равнотежи снага“.[122] Као и Фенелон, заговарао је савез или конфедерацију мање моћних суверена јер они само на тај начин могу очувати равнотежу, осигурати властиту безбедност и спречити било ког моћника да их покори.

За Вателa је тадашња Европа била „нека врста републике – свака независна, али свезана са другима везама заједничког интереса – уједињена ради очувања поретка и слободе“.[123] Тај заједнички циљ био је ништа друго него стање у ком ниједна сила не може да оствари предоминантност и намеће своју вољу другима. С обзиром да се у *Праву нација* бавио питањем праведног рата, наглашавао је да је државе могу са правом да „ослабе оног моћника који је

[116] ”Peace and Friendship Treaty of Utrecht between Spain and Great Britain”, доступно на: https://en.wikisource.org/wiki/Peace_and_Friendship_Treaty_of_Utrecht_between_Spain_and_Great_Britain#ARTICLE_VI (приступљено: 12.02.2018)
[117] Kenneth N. Waltz, ”The Emerging Structure of International Politics”, *International Security*, Vol. 18, No. 2, 1993, p. 53.
[118] Francois de Salignac de la Mothe Fenelon, *On the Necessity of Forming Alliances*, op. cit. p. 315.
[119] Ibidem.
[120] Ibidem.
[121] Emmerich de Vattel, *The Law of Nations*, Liberty Fund, Indianapolis, 2008.
[122] Ibidem, p. xiv.
[123] Ibidem, p. 496.

уништио еквилибријум или да искористе сва часна средства како би га спречили да досегне превелики степен моћи".[124]

Научник који је, према нашем суду, највише учинио у домену пробитачности концепта био је Дејвид Хјум. Један је од ретких који је корене равнотеже снага пронашао још у антици, у радовима Ксенофона, Тукидида и Демостена. Према Хјуму, не само Пелопонески рат, већ и подршка Атине Теби у сукобу против Спарте[125], потврђују постојање равнотеже снага.[126] Поред тога, он принцип борбе против најмоћнијих види и у међуљудским односима: „Исти принцип, назовите га завишћу или разборитошћу, који је произвео остракизам у Атини или петализам у Сиракузи; и протерао сваког грађанина чији су слава или моћ надмашивали друге; исти принцип, кажем, природно је пронађен у спољној политици и убрзо је изнедрио непријатеље водеће државе".[127]

Хјум у равнотежи снага види мудрост, а одсуство уравнотежавања и сврставање уз освајаче означава погрешним политикама. Ко се сврстава уз моћника, како то вели шкотски филозоф, „сам себи кује ланце".[128] Равнотежу снага он објашњава метафором бедема који се подиже против сваког ко угрози "слободу Европе". Највеће критике упућивао је Хабзбурзима и њеном императору Карлу V, понајвише због тежње за универзалном монархијом, а такве монархије су по Хјумовом суду „штетне за људску природу: у њиховом напретку, њиховом трајању, па чак и њиховој пропасти која не може бити далеко од успостављања".[129]

После Хјума, још један значајан осамнаестовековни филозоф дао је допринос развоју концепта равнотеже снага. У питању је Жан-Жак Русо, данас цењенији по својим капиталним делима *Друштвени уговор* (The Social Contract) и *Расправа о пореклу и основама неједнакости међу људима* (Discourse on the Origin and Basis of Inequality Among Men), али аутор коме није недостајало знања и истраживачке проницљивости у анализи односа међу народима или државама. Када је реч о равнотежи снага његов допринос се огледа у разумевању њеног аутоматског карактера. За Русоа је равнотежа снага „…између различитих чланова европског друштва више плод природе него умећа. Самостално се одржава без претераног напора… уколико се сломи на једној страни, врло брзо се поново успостави на другој".[130]

Русо је тадашње стање на континенту описивао као *Европски концерт*,[131] деценијама пре него што ће исти назив бити употребљен за систем мултилатералних конференција путем којих су Метерних и други европски државници одржавали стабилност и мир међу великим силама и изнад свега, принцип равнотеже снага који је био усађен у срце система. Према Русоовом суду, европске силе тога доба су сачињавале „…целину, уједињену идентитетом, религијом, моралним стандардима, међународним правом; писмом, трговином, и коначно, неком врстом равнотеже који је неизоставни исход свих ових веза".[132] Иако је наглашавао својство својеврсног самоподешавања равнотеже снага, систем заснован на њој није сматрао ни идеалним, ни пожељним. Оштро га је критиковао јер државама доноси патње, недаће и непрестане сукобе.

Међу плејадом врсних филозофа, правника, историчара и теолога, у постављању градивних блокова равнотеже снага допринос је дао и енглески парламентарац и историчар Едвард Гибон. Као и Русо, Гибон је видео „интелектуално и морално јединство међу онима који управљају равнотежом снага у Европи".[133] Пише он и о унутрашњој равнотежи, систему

---

[124] Ibidem, p. 497.
[125] Реч је о сукобу који је уследио после *Коринћанског рата* (395-387. п.н.е) у коме, на концу, Беоћани предвођени Тебанцима односе победу.
[126] David Hume, *Essays: Moral, Political and Literary*, op. cit. p. 332.
[127] Ibidem, p. 334.
[128] Ibidem, p. 338.
[129] Ibidem, p. 341-342.
[130] Jean-Jacques Rousseau, *A Lasting Peace through the Federation of Europe and The State of War*, Constable & Co, London, 1917, доступно на: http://perpetualpeaceproject.org/resources/rousseau.php, (приступљено: 12.09.2017)
[131] Ibidem, p. 42.
[132] Ibidem.
[133] Видети у: Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. p. 160.

који је у оквиру Римске империје успоставио Диоклецијан, и о спољашњој, у разумевању равномерне расподеле капацитета држава. Похвално је писао и о унутрашњој и о спољашњој равнотежи, јер је у обе видео гарант слободе, појединца или државе.[134] Идеја равнотеже је била чврсто усађена у Гибоновој филозофији индивидуалног или колективног напретка. У једном од пионирских, али и највреднијих, радова када је реч о изучавању историје Рима, *Историја опадања и пада Римског царства* (The History of the Decline and Fall of the Roman Empire), Гибон пише о равнотежи снага (унутрашњој и спољашњој), али и равнотежи трговине, равнотежи између цивилних и војних власти, равнотежи религије итд.[135]

Током другог таласа пост-средњовековног развоја концепта равнотеже снага постављени су чврсти филозофски и научни темељи концепта. Наравно, у односу на први развојни период било је и одређених разлика. Други талас се од првог разликовао у разумевању трајности и постојаности равнотеже снага. Она почиње да се посматра као трајни феномен, правило или закон, чије трагове можемо пронаћи у далекој историји. У овом периоду равнотежа добија опојмљење, улази у дипломатски дискурс и постаје незаобилазни принцип на коме се темеље међународни споразуми, али и међународна и дипломатска пракса. Како пише Херберт Батерфилд, једном када је равнотежа снага добила јасну формулацију, „не само да је постала дипломатски циљ, већ је узвишена као највиши од таквих циљева".[136] На крају, никако не и најмање важно, равнотежа снага почиње да се опажа као најбоље средство за заштиту слободе чланова европског система држава. Код европских држава у овом периоду рађа се свест да су део ширег и трајног система који се не окончава са крајем рата или смрћу суверена.

Промишљања о равнотежи снага после Француске револуције: стапање теорије и праксе

Како је већ раније наведено, филозофско-научне замисли равнотеже снага биле су успостављене до пред крај 18. века. С обзиром на ту чињеницу, а имајући у виду да је међународни систем утемељен на принципу равнотеже снага, који је гарантовао какву-такву извесност опстанка великим силама, већ био успостављен, равнотежа снага није била у жижи истакнутих филозофа 19. века. Хегел (Georg Wilhelm Friedrich Hegel), Комт (Auguste Comte), Мил (John Stuart Mill), Бентам (Jeremy Bentham), Шопенхауер (Arthur Schopenhauer) и други врсни филозофи тога доба, промишљали су, претежно, о унутрашњим уређењима држава и појединцу, његовој природи, правима и срећи. Наравно, то не значи да је у трећем таласу изостало мудрих глава. Напротив, кључне личности трећег таласа су неки од највећих државника и историчара тога доба: Метерних (Klemens von Metternich), Каслреј (Robert Stewart, Viscount Castlereagh), Генц (Friedrich von Gentz) и Леки (Gould Francis Leckie). Разлика је једино у томе да је допринос трећег таласа у развоју равнотеже снага, претежно, емпиријски и практични, а не филозофско-теоријски.

Најзначајнији догађај током трећег таласа развоја концепта равнотеже снага, који је трајао од краја 18. до средине 19. века, представљао је Бечки конгрес.[137] У контексту Бечког конгреса, имена Метерниха и Каслреја, по правилу, иду заједно. Нису сасвим случајно спојена у бриљантном докторату, касније и монографији, Хенрија Кисинџера *Обновљени свет: Метерних, Каслреј и проблеми мира, 1812-1822* (A World Restored: Metternich, Catlereagh and the Problems of Peace, 1812-1822). Обојица су дала значајан допринос концепту равнотеже снага усађујући у њега замисао легитимитета, коју Кисинџер одређује као „… међународни

[134] Видети у: Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, op. cit.
[135] Ibidem.
[136] Herbert Butterfield, *The Balance of Power*, op. cit. p. 140.
[137] Бечки конгрес представља кључни догађај у процесу уређења Европе после Наполеонових ратова. Како му и име каже, одиграо се Бечу и трајао је, уз прекиде, од 1. септембра 1814. године до 9. јуна 1815. године. Кључну улогу у доношењу одлука имале су прворазредне силе: Велика Британија, Пруска, Русија, Аустрија и у нешто мањој мери поражена Француска.

споразум о природи изводљивих договора и о циљевима и методама допуштеним у спољној политици".[138] Легитимитет, како Кисинџер тумачи замисли Метерниха и Каслреја, није подразумевао ни мир и праведност.[139] Како другачије објаснити поделу Пољске 1815. године, четврту у педесет година, или Кримски рат? Сукоби су великим силама били допуштени, али само када су имали за сврху одржавања система.

Још један важан допринос развоју равнотеже снага који су пружили Метерних и Каслреј био је у институционализацији концепта. После Бечког конгреса, системом равнотеже снага се управљало путем повремених конгреса[140], *Европског концерта*, чији је основни задатак био опстанак равнотеже, а одржавање система ултимативни циљ. Концерт, рани облик данашњих међународних институција, био је једини тумач оправданости сукоба и било каквог комешања на европском тлу.[141] У његовим оквирима, најпре четири, а после укључивања Француске на Конгресу у Ахену одржаном 1818, пет највећих европских сила је, према уређеној процедури, доносило одлуке које су се односиле на све. Тако успостављен систем функционисао је готово савршено, упркос свим разликама међу великим силама, јер је брига за стабилност система потискивала политичко-идеолошке разлике.

Појашњење европског система равнотеже снага који су, пре свих, створили Метерних и Каслреј, даје Фридрих фон Генц, секретар Бечког конгреса. Равнотежу снага одређује као „устав који постоји између мање или више повезаних суседних држава, захваљујући ком ниједна од њих не може да угрози независност и основа права друге државе без делотворног отпора и последичне опасности по себе".[142] Објашњава и да замисао није да државе буду једнаке у моћи јер такав систем не би ни био могућ и дао би за право свим критичарима који равнотежу снага описују као химеру и систем којим „вешто манипулишу лукави људи".[143] За Генца, Метерниха и Каслреја, равнотежа снага била је принцип изнад свих других, за чије је очување дозвољено све.

На крају, допринос развоју концепта равнотеже снага дао је и британски историчар, Гоулд Леки. Први је, у свом делу *Историјски преглед природе равнотеже снага у Европи* (An Historical Research into the Nature of the Balance of Power in Europe), дао потпуни преглед развоја равнотеже снага од антике до завршетка Бечког конгреса. За њега равнотежа снага прожима читаву историју човечанства, и то кроз „борбу једне стране да сруши равнотежу и друге да је одржи".[144] Према његовом суду, она се не заснива само на одсуству доминације

---

[138] Henry A. Kissinger, *Obnovljeni svijet: Metternich, Castlereagh i problemi mira, 1812-1822*, Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb, 1976, str. 8. Више о Кисинџеровом концепту легитимитета видети у: Драган. Р. Симић, *Светска политика*, оп. цит, стр. 98-99.

[139] Henry A. Kissinger, *Obnovljeni svijet: Metternich, Castlereagh i problemi mira, 1812-1822*, op. cit. str. 8-10.

[140] Ваља напоменути: Конгрес у Ахену (1818) на коме је одлучено о повлачењу окупационих сила из Француске и где је ова држава позвана да се прикључи Европском концерту; Конгрес у Тропави (Опави) (1820) са циљем сузбијања немира и револуције у Напуљу; Конгрес у Љубљани (1821) на коме је одобрена аустријска интервенција са циљем спречавања либералног устанка у Краљевству Две Сицилије; Конгрес у Верони (1822) на коме се расправљало о ситуацији у Италији, Турској и Шпанији; Лондонску конференцију (1830) на којој се одлучивало о независности Белгије… Конгреси су одржавани и у наредном периоду, али ређе као превентивно-консултативни механизми. Више су то били састанци за велико (пре)уређивање система, какви су били Париски конгрес (1856) и Берлински конгрес (1878).

[141] Још се Четворним савезничким уговором потписаним у Паризу 20. новембра 1815. године (касније, тачније 15. новембра 1818. године, Уговор је проширен Ахенским протоколом када се Русији, Уједињеном Краљевству, Пруској и Аустрији придружила Француска) стране потписнице саглашавају „…да ће у одређеним раздобљима, под непосредним покровитељством владара или њихових односних министара, понављати састанке посвећене великим заједничким интересима и испитивању мера, које ће у сваком од тих раздобља, сматрати најкориснијима за мир и благостање народа и одржавање мира у Европи". Видети у: Драган Р. Симић, *Светска политика*, оп. цит. стр. 75-76.

[142] Friedrich von Gentz, "The True Concept of Balance of Power", in: Chris Brown, Terry Nardin and Nicholas Rengger (eds.), *International Relations in Political Thought: Texts from the Ancient Greeks to the First World War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 321.

[143] Ibidem, p. 322.

[144] Gould Francis Leckie, *An Historical Research into the Nature of the Balance of Power in Europe*, Taylor and Hessey, London, 1817, p. 4.

једне силе, већ и на постојању стабилности и поретка. Наравно, тврди да равнотежа снага има и рђаву страну, јер су њене одлике нестабилна и агресивна природа и неправда. Међутим, како Леки тврди, „моралисање неће излечити зло“[145], већ само предан рад на превенцији ратова.

До средине 19. века и краја трећег таласа у развоју равнотеже снага, концепт је био теоријски и појмовно заокружен, а емпиријски институционализован и примењен. Замисао, по којој равнотежа снага треба да обезбеди стабилност система и спречи сваки покушај универзализма и доминације, чини и данас језгро концепта. Са друге стране, била је одређујући принцип европског/међународног система све до почетка Првог светског рата. У овом периоду почињу да се појављују и најснажније критике концепта равнотеже снага које можемо посложити у два правца: прво, критике које су се односиле на концептуалну некохерентност и недовољну појмовну јасноћу и друго, критике у погледу вредносно-моралне неподобности равнотеже снага.

Успон либерализма и критичке мисли о равнотежи снага

Ричард Кобден, утицајни британски политичар, пацифиста и индустријалац из средине 19. века, и данас се посматра као један од најпознатијих критичара равнотеже снага. Његове речи где равнотежу снага одређује као ”химеру” неизоставан су део готово свих текстова и монографија који се баве равнотежом снага. Он сматра да је равнотежа снага „…заблуда, грешка или подвала… неописано, неописиво, неразумљиво ништавило… пуке речи… звуци једнако јалових слогова које су наши преци загонетно поставили“.[146] Анализирајући различита одређења, дошао је до закључка да је појам равнотеже снага превише магловит, конфузан, а често и контрадикторан. Кобдену се чини да је појам сувише варљив јер би прва реч синтагме, ”равнотежа”, требало да означава нешто доброћудно – општу унију, устав или диспозицију - у крајњој инстанци и сам мир, а заправо означава све супротно.[147] Такође, још га сматра варљивим, јер је непроверљив. Недостају квантитативни критеријуми на основу којих би државе међусобно процењивале моћ.

Кобден није негирао да је равнотежа снага емпиријска чињеница већ стотину година присутна у говорима краљева, расправама државника, неизоставни принцип у споразумима и, што је њему најважније, кључни узрок ратова. Није имао сумње ни да ће у годинама које предстоје служити као „изговор за држање огромне стајаће војске“.[148] Зато је критиковао и моралне темеље равнотеже снага који, по његовом суду, поткопавају мир и кваре и корумпирају политичаре.

Равнотежу снага је критиковао и Џон Брајт (John Bright), британски либерал, парламентарац и блиски сарадник Ричарда Кобдена. Осуђивао је британско интервенисање у европске послове јер је, према његовом мишљењу, штетило британским интересима. Није видео разлоге да Британија ”потеже мач”, осим уколико јој интереси нису суштински угрожени. Наводи као пример ”лудости и апсурдности” различите интервенције које је Британија упражњавала на европском тлу од Вилијема III до *Кримског рата*. У суштини, за њега је равнотежа снага ништа више од „…химере због које је жртвовано на стотине хиљада живота“.[149] Поред моралне проблематичности, истицао је и њену штетност у унутрашњој

[145] Ibidem, p. 325.

[146] Наведено према: Per A. Hammarlund, *Liberal Internationalism and the Decline of the State: The Thought of Richard Cobden, David Mitrany and Kenichi Ohmae*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005, p. 60. Када Кобден пише о загонетној игри речима коју су упражњавали преци, наводи пример сличности између речи: Prester John и Philosopher’s Stone. Реч је о миту који је настао у Енглеској за време Средњег века.

[147] Richard Cobden, *Political Writings*, T. Fisher Unwin, London, 1878, pp. 198-199. доступно на: https://oll.libertyfund.org/titles/cobden-the-political-writings-of-richard-cobden-vol-1, (приступљено: 03.02.2018)

[148] Richard Cobden, *Political Writings*, op. cit. pp. 200-201.

[149] Наведено према: Geoffrey Stern, *The Structure of International Society: an Introduction to the Study of International Relations*, Continuum, London, 2000, p. 160.

политици. У обраћању пред Градском већницом Бирмингема, поручио је да је равнотежа снага само „…џиновски механизам спољног олакшања за аристократију Велике Британије“.[150]

Као и Кобден, Брајт је значење равнотеже снага узимао као проблематично, такво да га „нико не може тачно разабрати“.[151] Сматрао је да је то „отрцани термин – фраза којој је тешко приписати одређено значење“.[152] Критиковао је британске политичаре који су у њој видели мудру стратегију и извор стабилности, а да ни сами нису могли објаснити шта заправо значи. Подмукло и препредено користећи фразу равнотежа снага, према Брајтовом суду, државници су доводили све у заблуду.

На трагу Кобдена и Брајта, равнотежу снага су критиковали и либерали с почетка 20. века. Један од најважнијих представника друштвеног либерализма[153], Леонард Хобхаус (Leonard Hobhouse), осуђивао је начин на који се британско политичко руководство, традиционално вођено доктрином равнотеже снага, старало о националним интересима. Није равнотежу снага штедео ни Џон Хобсон, који ју је видео као ”кратковиди прорачун” и ”сметњу интернационализму”.[154] За Хобсона је замисао светске владе била та која гарантује и мир и напредак.

Такође, европску равнотежу снага су нашироко критиковали амерички председници, од самог стварања Сједињених Држава. Џорџ Вашингтон и Томас Џеферсон су указивали својим наследницима на опасности мешања у европске послове и учешћа у преплићућим савезима. У свом инаугурационом говору одржаном марта 1801. године, Џеферсон је изнео принципе спољне политике које је сажео у свега неколико речи „…мир, трговина и искрено пријатељство са свим државама, преплићући савези ни са ким“.[155] Две деценије касније државни секретар САД, Џон Квинси Адамс, је у обраћању Конгресу упозоравао да Американци не смеју „стајати под туђим заставама“ и „трагати за чудовиштима које треба уништити“.[156] Према његовим речима, за опште добро свих нација треба се борити давањем примера јер ће у супротном њен сјај слободе и независности заменити „империјална дијадема… затамњена мрачним сјајем доминације и моћи“.[157]

Утицај Првог светског рата на промишљања о равнотежи снага

Уопштено посматрано, готово сви амерички председници, уз ретке изузетке као што су Теодор Рузвелт и Ричард Никсон, сматрали су да је концепт равнотеже снага морално неподобан. Иако су се у пракси често старали да равнотежа снага у источној хемисфери не буде нарушена, оцењујући властиту хегемонију у западној хемисфери као својеврсни продужетак *манифеста судбине*, по правилу су у јавним иступима критиковали равнотежу

---

[150] John Bright, *Selected Speeches of the Rt. Hon. John Bright M.P. on Public Questions*, J.M. Dent & Co, London, 1907, p. 205.
[151] Ibidem, p. 141.
[152] Ibidem, p. 137.
[153] На идејама Џона Стјуарта Мила, Чарлса Дикенса (Charles Dickens) и Томаса Карлајла (Thomas Carlyle) развио се нови правац у либерализму назван ”друштвени” или ”модерни” либерализам. Овај правац покушава да ”помири” слободу појединца са општим добром. Тачније, види оба циља као подударна и истовремено остварива и на неки начин даје либерализму ”људско наличје”.
[154] John A. Hobson, *Imperialism: A Study*, Cosimo Classics, New York, 2005, p. 364.
[155] ”Thomas Jefferson First Inaugural Address”, March 4th 1801, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/19th_century/jefinau1.asp (приступљено: 23.05.2019) У каснијим годинама живота је делимично кориговао свој став тврдећи да се против Наполеона I у Европи ваља успоставити равнотежа снага. Опет, из себичних интереса, јер би на тај начин европске државе наставе међусобно да се уравнотежавају, остављајући западну хемисферу у миру и спокоју.
[156] ”July 4, 1821: Speech to the U.S. House of Representatives on Foreign Policy”, John Quincy Adams Presidency, UVA, Miller Center, доступно на: https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/july-4-1821-speech-us-house-representatives-foreign-policy (приступљено: 23.05.2019)
[157] Наведено према: Daniel Larison, ”Go Not Abroad in Search in Monsters to Arm”, *The American Conservative*, November 23, 2018, доступно на: https://www.theamericanconservative.com/larison/go-not-abroad-in-search-of-monsters-to-arm/ (приступљено: 23.05.2019)

снага. Предњачио је у томе Вудро Вилсон, председник САД и перјаница политичког либерализма почетком 20. века, који је у равнотежи снага видео непосредни узрок Првог светског рата и повод непрестаних надметања европских држава. Као и његови претходници, Вилсон је јавно критиковао преплићуће савезе равнотеже снага „који су преко ноћи стрмоглавили петнаест држава у рат“.[158] Његова интернационалистичка и помало идеалистичка филозофија једнакости и правде за све државе, друштва и појединце водила је идеји успостављања колективне безбедности и заједнице моћи, наместо равнотеже моћи.

Вилсонов план напуштања застарелих и штетних принципа равнотеже снага и изградње новог поретка после Првог светског рата изложен је у чувених ”14 тачака”.[159] Иако су премијер Француске Жорж Клемансо (Georges Eugène Benjamin Clemenceau) и италијански премијер Виторио Орландо (Vittorio Emanuele Orlando) још увек промишљали у категоријама равнотеже снага, Париска мировна конференција и мировни споразуми проистекли из ње, били су засновани на принципима које је у ”14 тачака” изнео тадашњи амерички председник. Наравно, не треба овде занемарити британске планове о стварању опште организације мира који се јављају још у почетним годинама Великог рата, али су идеје председника Вилсона пресудно обликовале Париску мировну конференцију.

Табела 1. Кључне разлике између система равнотеже снага успостављеног после Бечког конгреса и система колективне безбедности заснованог на идејама америчког председника Вудро Вилсона.

Систем равнотеже снага успостављен после Бечког конгреса	**Систем колективне безбедности заснован на Вилсонових ”14 тачака”**
Периодични конгреси путем којих велике силе одржавају стабилност читавог система и одлучују о свим важним питањима.	”Опште удружење нација”, односно, организација колективне безбедности која би се старала о политичкој независности и територијалном интегритету држава.
Учестала промена савеза у циљу спречавања било које државе да оствари доминацију у систему.	Један савез, оличен у Друштву народа, који би штитио безбедност великих и малих држава.
Тајна дипломатија и преговори као кључни методи општења међу државама.	Дипломатија отворена за јавност и јавни споразуми усмерени ка остваривању циљева мира.
Примат конзервативних идеја и сузбијање револуционарних тенденција.	Примат либералних идеја и укидање свих препрека људској слободи и индивидуалном напретку.

После ужаса Првог светског рата још једна промена је требало да донесе замајац у критичком промишљању о равнотежи снага. Било је то успостављање међународних односа као самосталне научне дисциплине. Данас постоји уврежено мишљење да су оснивањем *Катедре за међународну политику* на Универзитету у Велсу (Аберистwит) 1919. године, међународни односи успостављени као академска дисциплина. На одређени начин, и првооснована Катедра била је чедо Париске мировне конференције. Оснивање је финансијски помогао Дејвид Дејвис (David Davies), док је први предавач био Алфред Зимерн (Alfred

[158] Patricia O’Toole, *The Moralist: Woodrow Wilson and the World he Made*, Simon & Schuster, New York, 2018, p. 206.

[159] Реч је говору који је амерички председник Вудро Вилсон одржао пред Конгресом Сједињених Држава 8. јануара 1918. године. Говор је припремила група *Истраживање* (The Inquiry) основана неколико месеци раније по налогу председника Вилсона. Занимљиво је, а истовремено и за понос, да је одмах после Вилсона говор у Конгресу одржао грансењер српске дипломатије који је тада био на челу Српске ратне мисије у САД, Миленко Веснић.

Eckhard Zimmern). Обојица су били идеалисти и жустри заговарачи успостављања Друштва народа.[160]

Не само прва Катедра, већ и читав ток успостављања дисциплине међународних односа, имао је либералне или идеалистичке обрисе. Кључну улогу у успостављању *Краљевског института за међународне послове* из Лондона (The Royal Institute of International Affairs, London), данас познатијег као *Чатам хаус* (Chatam House), имали су британски идеалисти и либерални државници тога доба као што су Едвард Грej (Edward Grey), Роберт Сесил (Edgar Algernon Robert Gascoyne-Cecil) и Лајонел Куртис (Lionel George Curtis).[161] Ништа другачије није било ни са друге стране Атлантика. На вилсонијанским идејама, у Америци је дошло до успостављања *Школе за спољну службу на Универзитету Џорџтаун* (The School of Foreign Service, Georgetown University) 1919. године и *Савета за спољне односе* (Council on Foreign Relations) две године касније.[162]

Уколико имамо на уму критички однос либерализма према равнотежи снага, као и чињеницу да је либерализам имао доминантну улогу у првим деценијама од успостављања међународних односа, сасвим је јасно да се у зачетку нове дисциплине на равнотежу снага није гледало благонаклоно. Штавише, веровало се да је она реликт прошлости, да је са њоме свршено успостављањем система колективне безбедности, као и да је треба изопштити из међудржавних односа. Из тих разлога се о равнотежи снага у међуратном периоду није превише писало, а и када се то чинило, углавном је била мета критика. Аутори као што су Норман Енџел (Sir Ralph Norman Angell) и Алфред Зимерн (Sir Alfred Eckhard Zimmern) судили су јој и са појмовног и са вредносног становишта. Веровали су да се и равнотежа снага и међународна анархија могу превладати снагом људског разума, образовањем и увећањем знања појединаца или хармонијом интереса великих сила.[163]

Враћање равнотеже снага у академске расправе уочи Другог светског рата

Либерални темељи дисциплине међународних односа нису били уздрмани све до краја тридесетих година 20. столећа. Тек са књигом *Двадесетогодишња криза 1919-1939: увод у изучавање међународних односа* (The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations), Едварда Кара (Edward Hallett Carr), почиње да се развија озбиљнија критика идеалистичких, па чак и утопистичких, погледа на међународну збиљу. Руку на срце, тешко је било и бранити идеалистичке идеје у тренуцима када је свет клизио ка највећем оружаном сукобу у светској историји.

Кар, који се сматра претечом класичног реализма у међународним односима[164], оштро је критиковао Зимернову поделу држава на *државе благостања* (welfare states) и *државе моћи*

[160] Видети више у: Драган Р. Симић, *Светска политика*, оп. цит. стр. 18-24.
[161] Видети у: "Our History", *Chatam House*, доступно на: https://www.chathamhouse.org/about/history (приступљено: 29.05.2019)
[162] Видети више у: Драган Р. Симић, *Светска политика*, оп. цит. стр. 18-24.
[163] Видети у: Norman Angell, *The Fruits of Victory: a Sequel to „The Great Illusion"*, Collin's Clear Type Press, 1921; Norman Angell, *Human Nature and the Peace Problem*, Gale, Farmington Hills, 2013. и Alfred Zimmern, *The League of Nations and the Rule of Law, 1918-1935*, Macmillan and Co, London, 1936.
[164] Едварда Кара често сврставају у реалистички табор, али аутор овог рада сматра да је исправније одредити га као претечу реализма. Наиме, Кар у свом делу *Двадесетогодишња криза 1919-1939: увод у изучавање међународних* односа критикује утописте, идеалисте или либерале, али и филозофе реализма. Он наводи да: „Свако здраворазумско деловање, и стога свако здраворазумско размишљање, мора да успостави равнотежу између утопије и стварности, између слободне воље и детерминизма. Потпуни реалиста, безусловно прихватајући узрочни след догађаја, лишава себе могућности да мења стварност. Потпуни утописта, одбијањем узрочног следа, лишава себе могућности да разуме било стварност коју тежи да мења или процесе којима се стварност може променити". Видети у: Edward Hallett Carr, *The Twenty Years' Crisis: an Introduction to Study of International Relations* (2nd edition), Macmillan and Co, London, 1946, pp. 11-12. Међутим, имајући у виду његово разумевање моћи и интереса, чини нам се да је знатно ближи реализму и стога га сврставамо међу претече реализма.

(power states)[165], као и Енџелово разумевање узрока сукобљавања међу државама.[166] Осуђивао је замагљен и идеалистички поглед поратних интелектуалаца на међународну стварност, а посебно њихов оптимизам у погледу домета Друштва народа, организације која је требало да замени систем заснован на равнотежи снага. Иако концепт равнотеже снага није заузимао централно место у Каровом истраживању, то не значи да га није вредновао. Уочавао је њено постојање још у петнаестовековној Италији. На основу анализе његових дела, можемо извући закључак да Кар појам равнотеже снага разуме као расподелу моћи у којој ни једна сила не односи превагу. Такође, видео ју је као мултилатерални феномен, какав је случај био у ренесансној Италији, али и као феномен двостраних односа, који он запажа у међуратним односима Француске и Немачке.[167]

Кључни замајац промишљању о равнотежи снага у периоду после Другог светског рата пружио је Ханс Моргентау. Учинио је то у делу *Политика међу државама - борба за моћ и мир* (Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace), које је и седамдесет година после првог објављивања и даље неизоставно штиво у области међународних односа. Моргентау посматра равнотежу снага као феномен који је, као неизбежни изданак борбе за моћ, стар колико и политичка историја.[168] Међутим, њен први појавни пример проналази у уравнотежавању Карла V од стране Франсое I, Хенрија VIII и Сулејмана Величанственог.[169] У временима након прве појаве у модерном руху, она, према Моргентауовом суду, постаје „кључни стабилизирајући фактор у друштву суверених држава“ и одређени облик „манифестације општих друштвених принципа“.[170]

Као пре њега Хјум, а после њега Батерфилд, Волц и Бентли, Моргентау сматра да постоји блискост између равнотеже снага и природних наука. Штавише, верује да је читава идеја о равнотежи снага потекла из механике, односно, механицистичке филозофије. Наводи да је „концепт еквилибријума, који је синоним равнотежи, присутан у бројним наукама – физици, биологији, економији, социологији и политичким наукама. Означава стабилност у оквиру система, који је састављен од више аутономних сила. Кад год је еквилибријум нарушен, било од стране спољашње силе или промене у једној или више компоненти које сачињавају систем, систем показује тежњу ка поновном успостављању било старог или новог еквилибријума“.[171]

За Моргентауа је „међународна политика, као и све друге политике, борба за моћ“,[172] а државе теже да ту моћ очувају, увећају или покажу. Како сам каже, у средишту његове књиге *Политика међу државама* су два концепта, моћ и мир, и стални дуализам међу њима који гура међународне односе на једну или другу страну. Моргентауово схватање равнотеже снага наслања се на његово разумевање ова два политичка феномена који, и данас заузимају централно месту у изучавању међународних односа. Он наводи да се „у свету чија је покретачка сила тежња суверених држава ка моћи, мир може очувати на два начина. Један је саморегулишући механизам друштвених сила који се манифестује кроз борбу за моћ на међународној сцени, а то је равнотежа снага. Други ствара нормативна ограничења тој борби у виду међународног права, међународног морала и светског јавног мњења“.[173] Он под овим

[165] Држава благостања се код Зимерна не користи у модерном значењу (политичко-економски систем у коме држава тежи да штити економско и друштвено благостање грађана кроз једнакост шанси и уједначено богатство), већ се употребљава за државе које у међународним односима теже благостању, а не моћи. Edward Hallett Carr, *The Twenty Years' Crisis: an Introduction to Study of International Relations* (2nd edition), op. cit.
[166] Видети у: Edward Hallett Carr, *The Twenty Years' Crisis: an Introduction to Study of International Relations* (2nd edition), op. cit. p. 106.
[167] Ibidem.
[168] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. p. 137.
[169] Ibidem, pp. 140-141.
[170] Ibidem, p. 125.
[171] Ibidem, pp. 125-126.
[172] Ibidem, p. 125.
[173] Ibidem, p. 9.

не сматра да равнотежа снага подразумева мир, већ је један од кључних начина да се мир сачува.

Супротно либералним мислиоцима деветнаестог и прве половине двадесетог века, Моргентау није посматрао равнотежу снага као вредносно и морално проблематичан концепт. Уочавао је и њене рђаве стране као што су стална неизвесност, ратови или парчање територија малих држава, али је критиковао схватање по коме је „…спољна политика заснована на равнотежи снага само једна од неколико могућих спољних политика коју бирају глупи и рђави појединци".[174] Сматрао је да је у заблуди свако ко тврди да постоји избор „…између политике моћи и њеног нужног изданка, равнотеже снага, на једној страни, и другачије, боље врсте међународних односа, на другој".[175] Међународни систем је такав какав јесте, јер је и природа градивних чиниоца система таква. Моргентау је веровао да све мањкавости равнотеже снага не произилазе из принципа који су у њу усађени, већ из посебних услова у коме ти принципи делују у оквиру система суверених држава.[176]

Данас постоји уврежено мишљење да су, макар у традиционалном поимању концепта, кључни методи равнотеже снага војно јачање и склапање савеза. Кроз историју су државе јачале своје војне капацитете и склапале савезе у циљу опстанка и одржања равнотеже. Међутим, Моргентау додаје још три метода која се данас сматрају застарелим и изопштеним, али за које лако можемо наћи историјске примере. Један је империјални приступ завади па владај,[177] други је компензација или територијално намирење великих сила,[178] а трећи одржавање система уз помоћ држача равнотеже или балансера.[179] Такође, истицао је и да равнотежа снага има две кључне функције: стабилност у односу моћи између држава и осигурање слободе од доминације било које државе у систему.[180]

Када је реч о појмовној конфузији која од саме изградње концепта карактерише равнотежу снага, ни Моргентау није допринео њеном решавању. Напротив, продубио ју је кроз неконзистентну употребу појма. Моргентау наводи да „тежња за моћи неколико држава, при чему свака од њих жели да одржи или збаци *status quo*, нужно води стању које се назива равнотежа моћи и политикама које имају за циљ да је очувају".[181] Из наведеног можемо закључити да он равнотежу снага разуме на двојак начин: прво, као тренутно стање или постојећу расподелу моћи у којој ни једна од сила не остварује доминацију и друго, као политику држава која води очувању равнотеже или другим речима, уравнотежавање.

Подробнијом анализом Моргентауових дела, може се отићи и корак даље. Инис Клод и Енрст Хас (Ernst B. Haas) запажају да Моргентау равнотежу снага користи у четири различита значења: прво, као политику усмерену на одређено стање ствари или политику усмерену ка одржању равнотеже снага; друго, као тренутно стање ствари или тренутну расподелу моћи; треће, као приближно једнаку расподелу моћи и четврто, као било коју расподелу моћи.[182] Није вишезначним одређењем Моргентау нанео никакву штету равнотежи снага. Штавише, његово разумевање равнотеже снага и данас је значајно и релевантно. Реч је само о томе да није допринео униформности концепта.

Са временске дистанце од седамдесет година, од године када је први пут објављена *Политика међу народима*, можемо рећи да консензуса у разумевању равнотеже снага и појмовне једнозначности нема ни данас. Све време се појам равнотежа снага дефинише на

---

[174] Ibidem, p. 125.
[175] Ibidem.
[176] Ibidem, p. 125.
[177] Пример је француско, прецизније Ришељеово, деловање за време Тридесетогодишњег рата 1618-1648;
[178] Пример су *Споразум из Утрехта* из 1713. године или парчање Европе и колонија ради одржања принципа *ad conservandum in Europa equilibrium*.
[179] Пример је енглеска, и касније британска, политика током већег дела 16, 17, 18 и 19. столећа.
[180] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. pp. 125-131.
[181] Ibidem.
[182] Inis L. Claude, *Power and International Relations*, Random House, New York, 1967, p. 25. Видети и: Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. pp. 125-168.

мноштво различитих начина. Још 1953. године, амерички либерални мислилац Ернст Хас, запажа да постоји најмање осам различитих одређења равнотеже снага.

Табела 2. Осам одређења равнотеже снага које износи Ернст Хас

Одређење	Значење појма и пример
Равнотежа као ”расподела моћи”	Опис расподеле моћи међу државама у којој ниједна сила није надмоћна – Лорд Болингбрук (Henry St John, 1st Viscount Bolingbroke)
Равнотежа као ”еквилибријум”	Једнака или равномерна расподела моћи међу државама – Харолд Ласвел (Harold Lasswell)
Равнотежа као ”хегемонија”	Међународни систем у коме државе трагају за хегемонијом, а не стабилношћу – Николас Спајкман (Nicholas Spykman)
Равнотежа у значењу ”стабилности” или ”мира”	Идеал коме ваља тежити и који се треба остварити – Франсис Гоулд Леки (Francis Gould Leckie);
Равнотежа у значењу ”нестабилности” или ”рата”	Поистовећује се са нестабилношћу, сукобима, ратом или интервенцијама – Јохан Готлоб Јусти (Johann Gottlob Justi) и Ричард Кобден (Richard Cobden)
Равнотежа као ”политика моћи”	Равнотежа снага се овде изједначава са надметањем држава за моћ - Ханс Моргентау (Hans Morgenthau) и Едмунд Валер (Edmund Waller);
Равнотежа као ”универзални историјски закон”	Оличена у природној борби држава за премоћ и последичним напорима других држава да то спрече - Дејвид Хјум (David Hume) и Жан-Жак Русо (Jean-Jacques Rousseau);
Равнотежа као ”систем” и ”водич” за стварање политике	Вишедржавни систем у ком се државе надмећу и водич државницима по ком треба да осујете сваки успон друге државе, који може да нашкоди њиховој држави - Франсоа Фенелон (Francois de Salignac de la Mothe Fenelon).[183]

Значајан допринос замисли равнотеже снага у педесетим и шездесетим годинама 20. столећа дао је Мортон Каплан, чувени амерички политиколог и један од пионира системског приступа у изучавању међународних односа. Драган Р. Симић запажа да „у науци о међународним односима до сада нико није успешније применио теорију система“.[184] Каплан је још 1957. године, у делу *Систем и процес међународне политике* (System and Process in International Politics), разврстао шест модела међународних система или макро модела међународне политике: „систем равнотеже снага (’balance of power’ system), лабави биполарни систем (loose bipolar system), крути биполарни систем (tight bipolar system), универзални систем (universal system), хијерархијски систем (hierarchical system) и појединачни вето систем (unit veto system)“.[185] Касније је извршио допуну са још четири нова модела – врло лабави биполарни систем (very loose bipolar system), систем детанта (détente system), нестабилни

[183] Ernst Haas, *The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda*, op. cit. pp. 447-458.
[184] Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, оп. цит. стр. 212.
[185] Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, ECPR Press, Colchester, 2005, p. 34.

блоковски систем (the unstable bloc system) и непотпуни нуклеарно-дифузни систем (incomplete nuclear diffusion system).[186]

Каплан настоји да направи разлику између равнотеже снага као система и равнотеже снага као сваког стања међународног еквилибријума. Сматра да је у другом значењу појам таутологија, чак и тривија, и да као такав нема никакву аналитичку вредност.[187] Зато равнотежа снага, по његовом суду, има упориште у науци и вредност уколико се користи да означи међународни систем који је постојао у осамнаестом, деветнаестом и раним деловима двадесетог века. Каплан тврди да систем равнотеже снага мора да испуњава следеће претпоставке: најпре, једини значајни актери су државе; друго, највеће силе теже безбедности као примарном циљу; треће, оружје у систему није нуклеарно; четврто, услед чињенице да су одређени фактори моћи непредвидиви и тешко мерљиви, свако тражи маргину безбедности која је већа од његових тренутних способности; пето, мора постојати најмање пет великих сила у систему и на крају, свакој држави, чак и великој сили, највероватније ће бити потребни савези како би остварила своје циљеве.[188] Ова чињеница објашњава спремност да се сачува егзистенција потенцијалних будућих савезника.

Поред основних претпоставки Каплан износи и основна правила на основу којих систем равнотеже снага дела:

1. „Ради на увећању својих способности, али преговарај радије него да се сукобљаваш;
2. Радије уђи у сукоб него да пропустиш прилику да увећаш властите способности;
3. Престани са сукобљавањем пре него што уклониш важног националног актера;
4. Делуј тако да се супротставиш сваком савезу или појединачном актеру који тежи да задобије положај надмоћи у односу на остатак система;
5. Делуј тако да обуздаш актере који су привржени наднационалним организационим начелима;
6. Дозволи пораженим или обузданим кључним националним актерима да поново уђу у систем као прихватљиви партнери или делуј тако да доведеш неког раније мање битног актера у ред важних актера. Сматрај све битне актере за прихватљиве партнере“.[189]

Сматрао је да су изнета правила нужна за функционисање система, да не могу бити промењена или укинута. Крах једног правила водио би слому бар још једног. На пример, уклањањем једног ”важног националног актера” отворио би се простор да једна група превлада у систему, чиме би његов еквилибријум био нарушен. Сасвим извесно, Каплан је пружио један од највећих доприноса разумевању системске природе равнотеже снага. Иако је ригидним критеријумима лишио концепт историје или предисторије, извршио је најбољи пресек системске интеракције држава током нешто више од два столећа.

Мартин Вајт (Martin Wight), чувени британски теоретичар међународних односа и један од очева оснивача енглеске школе у међународним односима, долази до сличног закључка као и Ернст Хас нешто више од деценије после њега. Уочава проблем неконзистентне употребе појма равнотежа снага. Након подробног истраживања литературе из области међународних односа, налази да се појам равнотежа снага користи како би означио девет различитих феномена:

1. „Једнаку расподелу моћи;
2. Принцип према ком би моћ требало да буде равномерно расподељена;
3. Постојећу расподелу моћи. Стога, било коју могућу расподелу моћи;
4. Принцип једнаког увећања великих сила на рачун слабих;

[186] Видети у: Morton A. Kaplan, *Macropolitics: Essays on the Philosophy and Science of Politics*, Aldine Pub. Co, Chicago, 1969, pp. 209-238. и Драган. Р. Симић, *Расправа о поретку*, оп. цит. стр. 211.
[187] Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, op. cit. p. 35.
[188] Morton A. Kaplan, *New Approaches to International Relations*, St Martins Press, New York, 1968, pp. 389-390. Наведено према: Michael J. Sheehan, *The Balance of Power: History and Theory*, op. cit. p. 87. Видети и: Војин Димитријевић и Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
[189] Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics* op. cit. pp. 35-36. и Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, оп. цит. стр. 216-217.

5. Принцип по коме би ’наша страна’ требало да има маргину (превласт) снаге, како би избегла опасност да моћ буде неравномерно расподељена;
6. Посебну улогу у одржавању равномерне расподеле моћи;
7. Посебну предност у постојећој расподели моћи;
8. Надмоћ и
9. Инхерентну тенденцију међународне политике да производи равномерну расподелу моћи“.[190]

Проблем вишезначја појма Вајт види у његовом високом степену апстрактности. Услед тога, код равнотеже је, за разлику од концепта или обрасца моћи, готово немогуће доћи до неке врсте закона или принципа који би био општеприхваћен. Према Вајтовом суду, конфузија изазвана вишезначјем појма равнотеже снага произилази из три извора: први је двосмисленост и гипкост метафоре ”равнотежа” *per se*; други је преклапање између нормативног и описног (стварног) значења; трећи је у чињеници да мерење и процена равнотеже захтевају независне (издвојене) судове, а међународни актер који ту процену врши, по правилу, се не може и издвојити и његови судови су субјективни, не објективни.[191]

Било је у овом периоду аутора који су проблем вишезначја решавали пуким признањем да се појам равнотеже снага може користити за означавање више различитих феномена. На пример, Инис Клод, један од најутицајнијих либералних теоретичара међународних односа у шестој и седмој деценији 20. столећа, тврди да може истовремено да означава стање, политику или систем.[192] Према Клодовим речима, „када равнотежу снага разумемо као стање, јасно је да она означава ’расподелу моћи’, као што и температура показује термално стање, да ли је топло или хладно, тако нам и расподела моћи показује однос моћи, да ли је уравнотежен или неуравнотежен“.[193] Најчешће стање или расподела моћи је оно у коме је моћ кључних актера система равномерно расподељена. Када је реч о равнотежи снага као политици, Клод је објашњава као стратегију државе усмерену на одржање равнотеже или еквилибријума. На крају, разуме је као систем у коме се равнотежа одржава било аутоматски, било „вештим манипулацијама препредених државника“.[194]

Упркос свим појмовним конфузијама које са собом носио појам равнотеже снага, а које ни данас нису решене, било је теоретичара који су покушали да у област уведу ред и пруже сувисла објашњења функционалности и примене концепта. Током шездесетих и седамдесетих година 20. века, међу ауторима се издвојио Кенет Волц, уз Моргентауа и Миршајмера, вероватно најутицајнији припадник реалистичке теорије у међународним односима. Најпре у књизи *Човек, држава и рат* (Men, the State and War), први пут објављеној 1959. године, а после и у *Теорији међународне политике* (Theory of International Politics) из 1979. године, извршио је историјски преглед важних промишљања о равнотежи снага и пружио објашњења њеног места у анархичној структури међународних односа.

Волц истиче да у међународној политици, за разлику од унутрашње, нема врховне власти која у својим рукама има монопол над средствима принуде, већ су државе које обитавају у анархичном међународном систему, такорећи, препуштене себи.[195] Узимајући у обзир такво стање, у равнотежи снага види најефикаснији начин опстанка држава у међународним односима. Сматрао је да извори снажних тенденције ка уравнотежавању не потичу из „злобе људи или држава, већ посебних услова у којима све државе постоје“[196] или другим речима, потичу из анархије. Анархија, према Волцовом суду, наводи државе да се осећају несигурно и да страхују од тешко предвидивих и нежељених последица, а у таквим

[190] Martin Wight, The Balance of Power, op. cit. p. 151.
[191] Ibidem, pp. 150-151.
[192] Inis L. Claude, *Power and International Relations*, op. cit. pp. 12-21.
[193] Ibidem, p. 16.
[194] Ibidem, p. 21.
[195] Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, op. cit. p. 205. и Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit. p. 118.
[196] Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, op. cit. p. x.

условима државе бирају равнотежу снага као одговор на анархију. Другим речима, сам систем гура државу у правцу равнотеже.

Да би смо разумели логику теорије равнотеже снага, сматра Волц, треба почети од основних претпоставки о државама. За њега су то актери који могу имати минималне и максималне циљеве – да преживе у систему суверених држава или да у таквом систему остваре универзалну доминацију.[197] Да би остариле те циљеве могу чинити напоре на унутрашњем и спољашњем плану. На унутрашњем плану могу јачати војску и економију и радити на развоју виспрених стратегија, док на спољашњем могу да јачају и шире властите савезе или да слабе непријатељске.[198] Волцова подела на унутрашња и спољашња средства уравнотежавања, коју је у нешто другачијем облику три деценије раније представио и Ханс Моргентау,[199] и данас је најважнија подела средстава која су државама на располагању у циљу успостављања равнотеже, али и њеног нарушавања.

Као и његови претходници, Волц је уочавао проблем вишезначја појма равнотеже снага. Како наводи „Неки сматрају да је равнотежа снага сродна природном закону, а за друге је просто срамно поступање. Неки је виде као водич за државнике, док је за друге плашт за прикривање њихове империјалистичке политике. Неки сматрају да је равнотежа снага најбољи гарант безбедности држава и светског мира, а други да је уништавала државе изазивајући већину ратове које су водиле".[200] Истицао је да конфузија приликом одређивања појма и стална критика произилазе из неразумевања основних поставки концепта.

Волц је настојао да концепту, или како он наводи теорији, равнотеже снага постави одговарајуће границе, односно, да предочи шта равнотежа снага објашњава, а шта не. Најпре, он истиче да теорија равнотеже снага објашњава системске исходе – постојање и успостављање равнотеже снага – не намере, интересе или мотиве држава.[201] Зато, верује он, изградња и одржавање система равнотеже снага може, али и не мора бити, плод намере или свесног деловања држава. На пример, циљ државе може бити спречавање успостављања хегемоније или светске империје, не и равнотежа по себи.

Друго, један од разлога конфузије по Волцу лежи у тврдњама да је равнотежа снага неизбежна[202], да делује по аутоматизму и функционише савршено.[203] У том случају била би закон, а не теорија. За разлику од закона који су стални и универзално примењиви, теорија нас наводи на очекивање да ће се равнотежа успоставити. Не може да предвиди и када ће се то десити. Волц сматра да су тенденције као уравнотежавању непорециве, као и да да ће државе пружати сличне (уравнотежавајуће) одговоре на подстицаје који им долазе и структуре међународног система, али не и идентичне. На крају, да ли ће се државе определити за уравнотежавање или неку другу стратегију опстанка зависи од структуре међународног система. Како наводи Волц, „спровођење политике равнотеже снага је ствар избора"[204], али су алтернативе погубне.

На крају, Волц се супротставља критикама у којима се наводи да теорија равнотеже снага не објашњава посебне политике држава. Супротно очекивањима, он тврди да то није ни циљ теорије „као што ни циљ теорије универзалне гравитације није да објасни којом ће

---

[197] Ibidem, p. 118.
[198] Ibidem.
[199] Видети у: Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. pp. 134-138.
[200] Ibidem, p. 117.
[201] Ibidem, p. 116-117.
[202] Волц сматра да није неизбежна јер зависи од две интервенишуће варијабле: жеље држава да опстану у међународном систему и анархичних услова у којима државе делују. Видети у: Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, op. cit. p. 208.
[203] Иако Волц истиче да тенденција ка уравнотежавању наступа аутоматски, без свесне намере држава или државника да је покрену, не сматра да је и равнотежа снага универзално присутна јер стратегије хегемона могу бити успешне упркос напорима других држава. Ипак, закључује да ће се равнотежа снага пре или касније успоставити. Видети у: Видети у: Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, op. cit. pp. 209-211.
[204] Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, op. cit. p. 205.

путањом падати лист са гране“.[205] У једном од текстова објављених почетком 21. столећа[206] експлицитно истиче да теорија међународне политике није теорија спољне политике, да она објашњава како државе кроз међуделовање стварају међународну структуру и како она утиче на њих, али да је објашњење спољне политике држава задатак теорије спољне политике.[207]

Упркос свим мањкавостима, Волц наглашава да „уколико постоји нека политичка теорија међународне политике која је препознатљива, онда је то равнотежа снага“.[208] Али и наставља да нема чак ни једног исказа у овој теорији који је општеприхваћен. Све то написао је пре четрдесет година, а и даље нема сагласности око емпиријских почетака равнотеже снага, њеног одређења, метода, улоге у дисциплини међународних односа и примене у савременој епохи. Волц није успео, а из ове перспективе је тешко замисливо да ће то икада ико и успети, да пружи заокружену и општеприхваћену теоријску замисао равнотеже снага. Међутим, чини се да се са правом може рећи да је Волц један од аутора који је отишао најдаље у њеном научном објашњењу. Поставио је границе простирања и линије одбране концепта, понудио је општа, а опет довољно јасна одређења, и сасвим успешно сажео дотадашње критике и одговорио на њих.

Писали су о равнотежи снага и дали допринос многи после Волца. Међу ауторима се истичу Рандал Швелер, аутор које је извршио својеврсне допуне теорије кроз замисли *подуравнотежавања* (underbalancing) заснованог на погрешној процени државника и *равнотеже интереса* (balance of interest), Роберт Џервис, који је спојио замисли безбедносне дилеме и равнотеже снага у смислену целину, Хенри Кисинџер, кроз однос између равнотеже снага, легитимитета и моћи, Џон Ајкенбери, са целовитим погледом на равнотежу снага из либералне перспективе, Џон Миршајмер, са објашњењем (не)дуговечности равнотеже снага у пост-хладноратовском раздобљу, Роберт Пејп и Тажа Пол, који су развили идеје меког и асиметричног уравнотежавања, Кристофер Лејн, са објашњењем улоге равнотеже снага и уравнотежавања у међународним односима после Хладног рата, Вилијам Волфорт и Стивен Брукс, са критиком равнотеже снага из перспективе неокласичног реализма, Пол Шредер, са увођењем разлике између еквилибријума и равнотеже и критиком такозваног Европског концерта, Ричард Литл, кроз разврставање идеја равнотеже снага међу митове, метафоре и моделе, Ален Бентли, са објашњењем улоге научне космологије у развоју концепта равнотеже снага, Џек Леви, Чарсл Глесер, Бери Посен, Џек Снајдер, Џозеф Нај, Хенри Нау и многи други.

Ипак, чини се да је највећи допринос у периоду после објављивања Волцовце *Теорије међународне политике* дао Стивен Волт, увођењем фактора претње и суштинском допуном замисли равнотеже снага кроз увођење четири елемента која утичу на покретање уравнотежавања. Волтова теорија равнотеже претње биће предмет анализе у наредном поглављу. О равнотежи снага се писало непрестано, вековима. Некад се замисли доприносило суштински, а некада су анализе биле површне. У већој или мањој мери о равнотежи снага се пише и данас. Пишу о њој највећа имена науке о међународним односима, као и они на почетку академске каријере опчињени идејама равнотеже снага.

Године писања о равнотежи снага нису учиниле да се дође до потпуне униформности концепта. Десет година после првог објављивања колосалног Волцовог дела, *Теорија међународне политике*, Пол Шредер (Paul Schroeder), чувени амерички историчар, тврдио је да се равнотежа снага употребљава у једанаест различитих значења:

1. „Равномерну или уравнотежену расподелу моћи;
2. Постојећу расподелу моћи;
3. Било које опште стање или *status quo*, без посебног осврта на расподелу моћи;
4. Европски систем или поредак, општи оквир европске политике;
5. Неко неодређено значење које укључује све наведено;
6. Као глагол, обављање улоге уравнотеживача, који може да значи:

[205] Ibidem, p. 121.
[206] Kenneth N. Waltz, *International Politics is not Foreign Policy*, *Security Studies*, op. cit. pp. 54-57.
[207] Ibidem.
[208] Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit. p. 117.

a. Њихање између две стране;
b. Имање улоге арбитра између две стране;
7. Мир, стабилност и одмор;
8. Промењене услове у међународним пословима који воде сукобљавању;
9. Владавину права и гарантовање права;
10. Општу борбу за моћ, напредак и предност – политику моћи у складу са доктрином *raison d'etat;*
11. Хегемонију".[209]

Са различитим одређењима и несувислом употребном појма равнотеже снага се сусрећемо и данас. Тридесет година после Шредера, у књизи *Ограничавање великих сила: меко уравнотежавање од империја од глобалне доба* (Restraining Great Powers: Soft Balancing from Empires to the Global Era), која је требало да послужи као нови замајац у промишљању о равнотежи снага и да пружи теоријску и методолошку основу замисли меког уравнотежавања, конфузија се само продубљује. Тажа Пол истовремено одређује равнотежу снага као концепт, теорију, приступ, инструмент, стратегију, активност и понашање држава.[210] Пол није изузетак у данашњим приступима изучавању равнотеже снага, чине то у великој мери и други.

Уколико данас и постоји одређени ниво сагласности око замисли равнотеже снага, онда је то око претпоставки и одређења традиционалног или тврдог уравнотежавања. Како међу најжешћим заговарачима концепта, тако и међу најтврђим критичарима, постоји сагласност да се уравнотежавање, у традиционалном поимању, може одредити као настојање државе или групе држава да спрече доминацију једне силе у систему. Сагласни су да државе то чине кроз два кључна метода: војним наоружавањем и/или путем изградње и јачања војних савеза.[211] Међутим, као што смо у претходним редовима могли видети, шира подударност ставова је више изузетак него правило.

Историјски преглед развоја равнотеже снага: од мауријевске империје до америчког колоса или од Чандрагупте до Трампа

Вишевековно несагласје око значења појма равнотеже снага, ширине и садржаја замисли, као и око времена зачетка концепта, омогућили су да теоријски хоризонт буде преплављен критикама на рачун равнотеже снага. Све то је условило да се развојна путања концепта после Великог рата у великој мери и креће кроз критике и одговор на њих. Полазна основа неслагања је, извесно, конфузија око одређења појма.

Зато, свако истраживање концепта равнотеже снага мора да отпочне одговором на питање шта равнотежа снага, заправо, јесте. Свима који су и макар закорачили у поље међународних односа јасно је да до одговора није нимало лако доћи. А опет, чини се да је одговор на то питање предуслов ваљане анализе историјске примене равнотеже снага у односима међу народима и државама.[212] Да бисмо одговорили на питања где је почетак

[209] Paul W. Schroeder, "The Nineteenth Century System: Balance of Power or Political Equilibrium?", *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 2, 1989, p. 137.
[210] Видети у: T.V. Paul, *Restraining Great Powers: Soft Balancing from Empires to the Global Era*, op. cit.
[211] Видети у: Stephen M. Walt, *The Origins of Alliance*, op. cit. p. 18; Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, p. 118; Jack S. Levy, "Interstate War and Peace", in: Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons (eds.), *Handbook of International Relations*, SAGE Publications, London, 2013, p. 584; Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: A Neoclassical Relist Theory of Underbalancing*, op. cit. p. 166; John G. Ikenberry, *Liberal Leviathan – The Origins, Crisis and Transformation of the American World Order*, Princeton University Press, Princeton, 2011, p. 48.
[212] Свесно овде истичемо и народе и државе јер сматрамо да су обриси равнотеже снага постојали знатно пре настанка суверених и територијално омеђених националних држава, за које се верује да су успостављене после Конгреса у Минстеру и Оснабрику, односно, Вестфалског мира.

равнотеже снага и да ли је и у ком облику присутна данас, морамо понудити одговор на то шта она јесте, или бар како је аутор овог рада разуме.

Равнотежа снага је филозофско-теоријска замисао помоћу које теоретичари међународних односа настоје да објасне стварност. Истовремено, она је полазна основа сваког разумног промишљања државника о постојећем стању и будућој стратегији деловања на међународној позорници. Другим речима, равнотежа снага је неизоставни део и теорије и праксе међународних односа. Једном када је пракса равнотеже снага дошла на врх пера учењака створена је снажна и нераскидива веза, а сваки покушај изолованог посматрања само једног од два елемента, био би погрешан.

Да је равнотежа снага део теорије и праксе, или бар да је то у неком историјском моментуму била, постоји готово па општа сагласност. Данас има различитих мишљења о томе да ли је она теорија, доктрина, модел, истраживачки програм или концепт. Употребом било ког од наведених појмова равнотежа снага се само поставља на хијерархијски више или ниже место, али се ту не крије извор нејасноћа. Највећи проблем приликом одређења јавља се у наредној фази, када је потребно рећи да је реч о стратегији, систему, политици, стању, механизму, техници или пак нечему другом.

Вековима је у ”теоријску корпу” равнотеже снага ”убацивано” што-шта, те стога она за различите ауторе може означавати ништа, по нешто, или све од наведеног. После анализе различитих теоријских замисли и збиље међународних односа, дошли смо до закључка да могуће решење лежи у рачвању концепта. Равнотежа снага, као теоријска замисао, мора се раздвојити на **уравнотежавање** (balancing) као кључну стратегију опстанка држава у међународним односима, **стање равнотеже** (state of balance) као стање одсуства доминације било које силе и **систем равнотеже снага** (balance of power system) као утврђени образац односа међу државама или међународни систем у коме је моћ држава релативно равномерно расподељена.

Уравнотежавање можемо одредити као кључну стратегију опстанка једне државе. Она представља континуирану тежњу држава да спрече настојање других сила да остваре хегемонију или, када је хегемонија већ остварена, да је спутају у остваривању жељених циљева. Примарни циљ свих рационалних актера јесте да опстану. Имајући у виду одсуство врховне власти на међународној равни и анархичну природу међународних односа, државе не могу да се поуздају у намере других, пре свега, моћнијих од себе. У таквим условима бирају уравнотежавање као најбољу стратегију опстанка, односно, стратегију супротстављања претећој држави, било путем јачања властитог војног потенцијала или склапањем савеза. Метафорички речено, уравнотежавање представља непрестану борбу држава да тас на ваги буде у простору између еквилибријума и дна, односно, настојање да тас друге државе или групе држава не ”удари о дно”. Зато је кључни задатак стратегије уравнотежавање враћање ”ваге”, односно равнотеже, у еквилибријум.

Под **стањем равнотеже** подразумевамо ону врсту прилика у односима међу државама, у којима нико од актера на одређеном географском подручју нема надмоћ. Овде је реч о феномену о ком су писали Макијавели и Гвичардини описујући стање моћи на Апенинском полуострву крајем 15. и почетком 16. столећа. Стање равнотеже се од система равнотеже снага разликује у три кључне тачке: прво, код стања равнотеже постојање међународног система није предуслов; друго, односи се не одвијају по уређеном обрасцу и нема заједничког циља (одржања равнотеже) коме би државе, или бар највећи део њих, тежиле и треће, за разлику од стања равнотеже где нека спољашња сила може да наруши равнотежу, па чак и успостави доминацију, то код међународног система није случај.

Систем равнотеже снага представља врсту међународног система у коме код држава постоји свест о заједничким правилима и вредностима и где је њихова моћ релативно равномерно распоређена. То наравно не значи да кључне државе у систему поседују исту количину моћи. Таква очекивања била би илузорна, јер су неостварива и историјски незабележена. Ваља овде рећи да међународни систем разумемо као уређени образац односа

између суверених држава.[213] Корисно нам је и одређење Хедлија Була који наводи да је „систем држава (или међународни систем) успостављен када две или више држава имају довољно међусобних контакта, и довољно утичу на одлуке које доносе, тако да се понашају – у најмању у руку у одређеној мери – као део целине".[214] Дакле, систем равнотеже снага дефинишемо као утврђени образац односа међу државама, у ком кључне силе прихватају да су део тог система, свесне системских правила и вредности, и где ниједна од њих није надмоћна у тој мери да може да угрози опстанак и друге виталне интересе свих осталих сила. Први такав систем ствара се после Конгреса у Вестфалији 1648. године.

Табела 3. Илустрација хронолошког развоја три значења која се данас придају равнотежи снага

Увођење аналитичког разликовања између уравнотежавања и друга два облика замисли равнотеже снага оправдано је из више разлога, али пре свега јер није реч о истим феноменима. Уравнотежавање је "старије", претходи другим облицима и може се испољавати и изван стања и система, док са друге стране не може бити стања равнотеже или система равнотеже снага без уравнотежавања. Знатно пре мира постигнутог у Вестфалији 1648. године, па чак и пре Чандрагуптиног Мауријског царства, Архидамове Спарте или Јерове Сиракузе, државе су испољавале уравнотежавајуће тенденције према претећим државама и/или онима које су биле најмоћније. Такође, уравнотежавање не мора увек бити успешно и исходовати стањем или системом равнотеже међу државама. Циљ уравнотежавања јесте равнотежа, али моћ потенцијалног хегемона или империје, или његове подривачке стратегије, могу привремено "угушити" уравнотежавајуће напоре других држава.

Имајући у виду све написано, прегршт критика упућених равнотежи снага само је делимично оправдан. Када Волфорт и други аутори у тексту *Тестирање теорије равнотеже снага у светској историји* наведу да је „истраживање 7500 година дуге историје међународних система показало да су уравнотежена и неуравнотежена расподела моћи готово равномерно заступљене"[215], они губе из вида чињеницу да истинских међународних система није могло бити пре 1648. године и Вестфалског мира. Тек тада је успостављен систем у коме државе, говорећи Буловим речима, „имају довољно међусобних контакта, и довољно утичу на одлуке које доносе, тако да се понашају – у најмању у руку у одређеној мери – као део целине".[216] Када говоримо о међународним системима, Вестфалијски систем био је и први систем равнотеже снага.

У наредним редовима ћемо настојати да изнесемо примере историјског, али и савременог присуства равнотеже снага у свим њеним облицима. Наравно, с обзиром да је указати на све примере равнотеже немогуће и у много ширем формату од докторског рада, биће представљене само кључни историјски догађаји у којима се могу препознати уравнотежавање, стање равнотеже или систем равнотеже снага.

[213] За разлику од међународног поретка, међународни систем не укључује усвојена правила понашања, заједничке принципе и вредности, већ само одређени степен међудејства између јединица система. Видети у: Драган Р. Симић, *Светска политика*, оп. цит. стр. 39.
[214] Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Palgrave, New York, 2002, p. 9.
[215] William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman and Richard Little, *Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems*, op. cit. p. 20.
[216] Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, op. cit. p. 9.

Предисторија равнотеже снага

Како је већ у претходним деловима рада наведено, ако равнотежу снага посматрамо моргентауовски, као изданак борбе за моћ, онда је реч о феномену који је стар колико и људска историја. У том смислу примере равнотеже снага, или је можда боље рећи обрисе, можемо пронаћи далеко у историји. Тешко је у мору литературе и оскудним изворима далеке историје одредити почетак и први пример раних облика равнотеже снага. Доступни историјски извори нас усмеравају ка 13. веку пре нове ере. Тада, тачније 1258. године п.н.е, склопљен је *Уговор о успостављању вечног мира и братства* између египатског фараона Рамзеса II (Ramesses II) и хетитског краља Хатушилиша III (Hattusili III).[217]

Деценијама пре наведеног Уговора, владало је стање сукоба међу краљевствима која су испуњавала добар део области коју данас називамо Блиски или Средњи исток. Стална сукобљавања и освајачки походи који су кулминирали Битком код Кадеша (1274. године п.н.е) утицали су на слабљење обе стране. У међувремену, са истока је претила друга сила, Асирија. Асиријски владар, Шалманасар I (Shalmaneser I), тежио је обнови територије и достизању славе старих "краљева Сумера и Акада" (King of Sumer and Akkad). Асиријско јачање натерало је владаре египатског и хетитског владара на одлуку о склапању *Уговора о успостављању вечног мира и братства*, који се у историографији помиње и под називом *Вечни споразум* (Eternal Treaty).[218] Потврђује то и једна од одредби Уговора, где се наводи да ће владари притећи један другом у помоћ у случају напада треће стране.[219] Како наводи Драган Р. Симић „…Уговор из Кадеша (северно од Дамаска) надживео је своје творце и доба када је настао; његова свежина и поједина решења и данас задивљују… Заједнички страх од Асирије је надјачао њихове дотадашње сукобе и, уз поштовање релативне равнотеже снага, заправо, утемељио један овакав споразум".[220]

На присуство равнотеже снага, или још прецизније стања равнотеже, наилазимо и изван подручја Блиског истока. Завршетак периода *Пролећа и јесени* (771-476. године п.н.е) одвијао се паралелно са окончањем доминације династије Џоу (Zhou) над обласним владарима источног дела данашње Кине. Вазални однос прекинут је 475. године п.н.е. када се различити владари проглашавају за суверене владаре својих области.[221] Тада почиње такозвано *Доба зараћених држава* које траје све до стварања прве кинеске империје, силом уједињене, под династијом Ћин (Qin).

Међу више од стотину владара на основу моћи и утицаја на прилике издвојило се седам најмоћнијих династија: Беј (Wei), Џао (Zhao), Хан (Han), Ћи (Qi), Јан (Yan), Чу (Chu) и Ћин (Qin). Свака је тежила империјалном статусу и настојала да покори остале. Ипак, на почетку нити једној то није полазило за руком. У различитим периодима моћ династија је опадала или расла, али ниједна није била довољно моћна да покори све остале. Слично као у деветнаестовековној Европи, стални савези нису били учестали, и државе су се, изнад свега, у циљу опстанка, супротстављале сили која представља највећу претњу.

У оквиру *Дипломатске школе*, једне од девет кинеских *Школа мишљења* у *Доба зараћених држава*, развиле су се две преовлађујуће стратегије: *хезонг* (He Zong) и *лианенг* (Lian Heng).[222] *Хезонг* је била стратегија стварања тзв. вертикалних савеза по којој се слабије државе опредељују за улазак у савез и супротстављање најмоћнијој држави. Ова стратегија

---

[217] У питању је први историјски забележен и сачуван мировни споразум. Видети у: Драган Р. Симић, *Светска политика*, оп. цит.

[218] Могући разлог оваквог назива лежи у трећем принципу споразума где се наводи да "Неће бити непријатељстава међу нама, заувек".

[219] "Egyptian Hittite Peace Treaty", доступно на: http://www.documentarytube.com/articles/egyptian-hittite-peace-treaty--one-of-the-oldest-treaties-in-the-world, (приступљено: 07.06.2019)

[220] Драган Р. Симић, *Светска политика*, оп. цит. стр. 197.

[221] У литератури се наилази на различите године почетка *Доба зараћених држава* у Кини (481. п.н.е, 475. п.н.е, 453. п.н.е или 403. п.н.е). Највећи број аутора, укључујући и писца овог доктората, се ипак опредељује за 475. годину услед чињенице да она означава почетак владавине краља Јуана из династије Џоу (King Yuan of Zhou).

[222] Видети у: Robert Eno, *The Warring States Period (453-221)*, Indiana University, Bloomington, 2012.

настаје крајем 4. века п.н.е, када један од највећих кинеских стратега тога доба, Су Ћин (Su Qin), убеђује владаре шест династија да се супротставе најмоћнијој династији Ћин. Данас можемо уочити висок ниво сличности између стратегија *хезонг* и уравнотежавања. Супротно *хезонгу*, *лианенг* подразумева склапање хоризонталних савеза, тачније, заговарање сврставања уз најмоћнију силу. Творац ове стратегије био је Жанг Ји (Zhang Yi). Као премијер код династије Ћин, Жанг Ји је настојао да убеђивањем, али и подмићивањем и подвалама, разбије вертикални систем савеза и припреми терен за израстање империје на челу са династијом Ћин. Са великом сигурношћу можемо рећи да је *лианген* својеврсни спој империјалне стратегије завади па владај (divide et impera) и политике сврставања уз јачег (bandwagoning).[223]

Нешто више од два века трајало је стање равнотеже међу зараћеним државама Кине. Негде око 260. године п.н.е. такво стање почиње да се нарушава, да би 221. године династија Ћин коначно покорила остале државе и успоставила империју. Иако, је стање равнотеже било срушено, њено вишевековно трајање на тлу Кине потврђује да су и тада постојали структурални подстицаји који су нагонили државе ка суочавању са претњом и борбом за опстанак. Чак и аутори којима је *Доба зараћених држава у Кини* послужило као основ за критику равнотеже снага, признају да су се, готово увек, у суочавању са моћним државама јављали покушаји спољашњег или унутрашњег уравнотежавања.[224]

Равнотежа снага имала је своје емпиријско присуство у периоду антике и на тлу Европе. На страницама чувеног Тукидидовог дела *Историја Пелопонеског рата*, можемо пронаћи примере равнотеже снага у односима међу најзначајнијим грчким градовима-државама, Атином и Спартом, и њиховим савезницима. Наиме, *Први Пелопонески рат* (460-445. године п.н.е) окончан је *Тридесетогодишњим миром*, тачније, споразумом о миру ороченом на тридесет година. Атина је из тог сукоба изашла још снажнија. Атинска снага, њен империјални однос према савезницима и њена агресивна политика, упућивали су на то да споразум не може дуго да потраје. Већ 431. године п.н.е. отпочео је *Други Пелопонески рат* или како се чешће у литератури среће – *Пелопонески рат*.[225]

Како Тукидид наводи, узрок Пелопонеског рата се не треба тражити у односу Коринта према њиховој некадашњој колонији Коркири, или у атинском подјармивању Потидеје или Мегаре, већ у расту атинске моћи и спартанском страху од атинске премоћи.[226] Другим речима, поремећај стања равнотеже снага или моћи навео је Спарту на улазак у рат упркос свести спартанског краља Архидама II да рат не доноси „…ни врлину ни безбедност".[227] Архидам одлази и корак даље тврдећи да треба хитро трагати за будућим савезницима „било Грцима или варварима, ко год може допринети нашим поморским и финансијским ресурсима".[228] Речи спартанског краља потврђују да је још тада равнотежа снага била надређена идеолошким и етничким разлозима и ослобођена моралних стега.

Још један значајан пример утицаја логике равнотеже снага на понашање државника у доба антике проналазимо у деловању тиранина Јера II од Сиракузе. Иако римски савезник, одлучује да пошаље војну помоћ Картагини на почетку *Првог пунског рата* (264-241 п.н.е). Према тврдњи једног од најизврснијих римских историчара тога доба, Полибија, Јеро II одлуку није донео на пречац, већ промишљено и мудро. Свесно је подржао слабију страну, јер је сматрао да је важно очувати Картагину, али и не дозволити да јача страна оствари циљеве без

[223] Више о овом периоду кинеске историје у: Yuri Pines, *Envisioning Eternal Empire: Chinese Political Thought of the Warring States Era*, University of Hawai'i Press, Honolulu, 2009. и Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, оп. цит.

[224] William C. Wohlforth et. all, "Testing Balance of Power Theory in World History", *European Journal of International Relations*, Vol, 13, No. 2, 2007, pp. 155-185. и Stuart Kaufman, Richard Little and William C. Wohlforth (eds.) – *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007.

[225] Џозеф С. Нај, *Како разумевати међународне сукобе: увод у теорију и историју*, Стубови културе, Београд, 2006, стр. 30.

[226] Thucydides, Martin Hammond and P.J. Rhodes, *The Peloponnesian War*, op. cit. p. 13.

[227] Ibidem, p. 40.

[228] Ibidem.

отпора.[229] Слични принципи били су усађени и у класични европски систем равнотеже снага. Колико је одлука сиракужанског владара била заснована на здравом разуму, а у служби опстанка, потврђује и опсервација Рејмона Арона о узроцима римског успеха. Наиме, говорећи о значају савеза и савезништва Арон истиче да је „Рим успео да покори непријатеље, једног по једног, јер нису успели на време да склопе савезе који би их сачували".[230]

Вековима касније наилазимо на још један пример присуства уравнотежавајућих тенденција и потврду да је равнотежа снага концепт ослобођен идеолошких и моралних стега. Европски извори о *Крсташким ратовима* често су непотпуни, изграђени на митовима више него на чињеницама и усмерени готово искључиво на опис хришћанско-муслиманског дуализма и борби за превласт на *Светој земљи*. У стварности, власт над Јерусалимом била је више ствар престижа него ли религијског или вишег циља,[231] а два табора била су далеко од јединствених и кохерентних актера у којима је владала дисциплина. Занемарени су, или замагљено приказани, анархични односи међу хришћанским и муслиманским обласним владарима.

Анархију у односима на простору на којима су се одвијали крсташки походи, махом територије данашњег Израела, Сирије и Египта, најбоље илуструју битке у којима су хришћански и муслимански савези често били испреплетани. Тако се у бици код Тел Башера 1108. године сукобљавају две муслиманско-крсташке коалиције. Седам година касније, у бици код Сармина, Тогтекин (Toghtekin) атабег Дамаска, из страха за сопствену безбедност и поседе, одлучује да помогне крсташку војску против селџучког султана. Ништа другачије није било ни у опсади Баније (Banias, град у Израелу северо-западно од Голанске висоравни) 1140. године. У страху од моћног владара Мосула и Алепа, Имада ад-Дин Зенгија (Imad ad-Din Zengi), против њега се образује хришћанско-муслиманска коалиција како би га спречила да заузимањем Дамаска постане хегемон на простору Блиског истока.[232] Сви наведени примери упућују да су разлози опстанка, а не идеологије или вере, управљали политикама и стратегијама владара тога доба.

Ренесанса на Апенинима и нова промишљања о равнотежи снага

Тешко је издвојити значајнији и напреднији период у европској и светској историји од доба ренесансе. Раскид са свим старим, дегенеративним и закржљалим, отворио је врата за културни, научни и интелектуални препород. Талас хуманизма захватио је и сфере религије и политике. Скуп испреплетаних промена довео је до слабљења ауторитета римских поглавара и јачања обласних владара. Промене су биле најосетније на подручју где је ренесанса и почела да се развија кроз дела Дантеа (Dante Alighieri) и Ђота (Giotto di Bondone), на Апенинском полуострву. Кроз развој свести о способности утицаја на прилике у другим државама, утицаја других на унутрашњу политику, као и настанак институције резидентних амбасадора, на Апенинском је створен „самосвесни, неспутани механизам у коме се државе надмећу за моћ".[233]

Средином 15. столећа, као и столећима пре и после тог периода, кључне државе Апенинског полуострва су тежиле да уравнотеже претећу силу, звала се она Венеција, Милано, Фиренца, Шпанија или Француска, или пак савез држава. Чиниле су то уз учесталу промену савезништава, непрестано вагајући која страна има веће/мање шансе да оствари доминацију и

[229] Видети у: Polybius, *The Histories*, op. cit.
[230] Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Prager, New York, 1970, p. 126.
[231] Потврђује то и пример освајања Јерусалима с почетка 1229. године. Наиме, био је то више дипломатски споразум него освајање. Предводник шестог крсташког похода и цар Светог римског царства, Фридрих II (Frederick II), постигао је споразум са египатским султаном Ал-Камилом (Al-Kamil) о предаји Јерусалима. Није то било ништа слично хришћанском освајању 1099. године, или муслиманском 1187. На сличан начин је Јерусалим још једном, и без превише отпора, пао у руке муслиманских владара 1244. године.
[232] Више о арапској перспективи крсташких похода у: Амин Малуф, *Крсташки ратови у очима Арапа*, Лагуна, Београд, 2006.
[233] Garrett Mattingly, *Renaissance Diplomacy*, Dover Publications, New York, 1988, pp. 52-53.

угрози опстанак осталих. Сматра се да је за успостављање италијанског система држава кључну улогу имао *Мир у Лодију* склопљен 1454. године после деценија надметања за преимућство на северном делу полуострва између Миланског војводства и Републике Венеције, а са значајним учешћем Краљевства Напуља, Републике Фиренце и Папске државе. Неколико месеци касније, 30. августа 1454. године, међу наведеним државама склопљен је споразум о *Светој лиги* (Most Holy League). Споразум је, у својој суштини био анти-хегемони. Спречавао је било коју од сила да оствари доминацију и осигурао је вишедеценијски период стабилности.[234]

Бројни аутори сматрају да је управо споразумом о стварању Свете лиге успостављен систем равнотеже снага на Апенинском полуострву. Како наводи један од најбољих познавалаца историје Италије 15. и 16. века, Герет Мејтингли (Garrett Matingly), у Италији је у овом периоду почео да се ствара „…систем узајамно уравнотежених делова" састављених у „нестабилни еквилибријум".[235] Био је то систем независних држава о чијем су се одржању старале све државе учеснице. Сличног је мишљења и Хедли Бул. По његовом суду, идеја о „политици очувања равнотеже кроз међународни систем"[236] почела је да се развија у петнаестовековној Италији и чврсто је повезана са успостављањем резидентних амбасадора. Такође, Едвард Гулик (Edward V. Gulick), један од најбољих познавалаца класичног европског система равнотеже снага, сматрао је да се равнотежа снага родила кроз однос Фиренце, Напуља, Милана, Рима и Венеције и да представља „…један од бројних сјајних поклона са Италијанског полуострва".[237]

Однос међу италијанским државама најприближније је идеалном типу *стања равнотеже* о ком смо писали на почетку овог потпоглавља. У "апенинској лабораторији" су створене кључне претпоставке за први међународни систем успостављен 1648. године на Конгресима у Вестфалији. Сазидани су и темељи првог система равнотеже снага. Међутим, посматрати италијански систем градова-држава као заокружен међународни систем или систем равнотеже снага било би погрешно. Био је то систем у коме је једна спољашња сила била у стању да, макар у краћем временском раздобљу, покори остале и успостави хегемонију. Најбољи пример је француска инвазија под вођством Шарла VIII (Charles VIII) из 1494. године, када се потврдило да је и „…највећи џин међу италијанским државама, само пигмеј у поређењу са државама иза Алпа".[238]

Модел из "апенинске лабораторије" постепено се ширио на остале делове Европе. Стање равнотеже које је у Европи владало за време Франсое I, Хенрија VIII и Карла V навело је Френсиса Бејкона, као и Ханса Моргентауа неколико векова доцније, да у односима ових владара препозна „први модерни пример равнотеже снага кроз стварање савеза".[239] Више од једног века трајали су напори европских држава, пре свега Француске, Папске државе, Венеције и Ђенове, да се супротставе претњи и надмоћи Хабзбуршке империје. Савезници у том подухвату проналажени су и међу "варварима", тачније, Отоманским царством, потврђујући још једном одсуство идеолошких и верских мотива у управљању равнотежом снага. Универзалистичке тенденције Хабзбурга окончане су 1648. године, јер је вековима наталожена моћ коначно ишчилела у војним подухватима.[240]

Како Бул исправно закључује, идеја равнотеже снага постаје потпуно примењена и развијена тек у седамнаестом веку, када европске државе стварају јединствен систем.[241] Има право и Мајкл Шеан (Michael Sheehan) када истиче да је, упркос значајном развоју идеје

[234] Ibidem.
[235] Ibidem p. 52.
[236] Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, op. cit, p. 101.
[237] Edward V. Gulick, "Our Balance of Power System in Perspective", *Journal of International Affairs*, Vol. 14, No. 1, 1960, p. 10.
[238] Garrett Mattingly, *Renaissance Diplomacy*, op. cit, p. 52.
[239] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. p. 144.
[240] Видети више у: Paul M. Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Unwin Hyman, London, 1989.
[241] Ibidem.

равнотеже снага у ренесансној Италији, „потпуно развијена форма… морала да сачека развој међудржавног система“[242] који настаје после Вестфалских конгреса.

Вестфалски систем равнотеже снага

Очување равнотеже снага био је ”имплицитни циљ”[243] Вестфалског мира. Иако се појмови равнотежа, еквилибријум или равнотежа снага не спомињу експлицитно у *Уговору из Минстера* (Treaty of Münster) и *Уговору из Оснабрика* (Treaty of Osnabrück), у савременој литератури постоји широка сагласност да је управо равнотежа снага била одређујући принцип вестфалског система успостављеног 1648. године.[244] Према мишљењу Хенрија Кисинџера, тада је створен „систем независних држава које се уздржавају од међусобног мешања у унутрашње ствари и држе под контролом своје амбиције тако што одржавају општу равнотежу моћи“.[245]

Поред немешања у унутрашње послове других држава, принципи као што су тежња ка остваривању националних интереса, независност и суверености, и данас су одређујући принципи државности и међународног поретка. Уз све наведено, а можда и изнад свега, равнотежа снага била је та која је водила одржању првог међународног система. Суштински, Тридесетогодишњи рат био је борба за превласт између горе наведених принципа и хегемоније. Они нису настали на Вестфалским конгресима, већ су на њима само потврђени и уграђени у настајући међународни систем.

Последњих двадесет и пет година води се широка и оштра дебата о стубовима Вестфалског система. Да ли настају тада или раније? Да ли остају релевантни и у ери ”појачане глобализације”, или полако слабе, или пак постају сасвим закржљали и превазиђени? На крају, има аутора који постављају питање да ли је читав Вестфалски систем заснован на сувереним и територијално омеђеним државама само мит и метафора који су нам послужили за давање смисла променама у међународним односима које су се одиграле 1648. године?[246] За реалисте, припаднике енглеске школе у међународним односима и добар део социјалних конструктивиста нема дилеме, био је то први потпуни међународни систем или поредак и својеврсна вододелница у међународним односима.

Односи међу хетерогеним феудалним актерима замењени су високо формализованим односима међу сувереним државама, а лојалност према вери или империји уступила је место идеји *raison d’état*.[247] Традиционални облици борбе против доминације једне силе инкорпорирани су у међународни систем. Када год је одређени владар претио да успостави надмоћ у Европи и покори остале, звао се он Фердинанд II или Луј XIV, други важни актери у систему чинили су све како би га уравнотежавањем у том подухвату осујетили. Како смо могли да видимо из претходних примера, уравнотежавање је, као и стање равнотеже, било широко распрострањено у људској историји. Оно што се променило 1648. године било је успостављање међународног система.

На конгресима у Минстеру и Оснабрику нису експлицитно наведени елементи субјективитета једне државе, али се подразумевало да су то војна моћ, дипломатија и

[242] Michael J. Sheehan, *The Balance of Power: History and Theory*, op. cit, p. 32.
[243] Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, op. cit, p. 31
[244] Ibidem. и Хенри А. Кисинџер, *Светски поредак*, ЦИД, Подгорица, 2015, стр. 16.
[245] Хенри А. Кисинџер, *Светски поредак*, оп. цит. стр. 16.
[246] Видети у: Benno Teschke, *The Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations*, Verso, New York, 2003; Andreas Osiander, ”Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth”, *International Organization*, Vol. 55, No. 2, 2001, pp. 251-287; Stéphane Beaulac, *The Power of Language in the Making of International Law: The Word Sovereignty in Bodin and Vattel and the Myth of Westphalia*, Martinus Nijhoff, Leiden, 2004; Michael Axworthy and Patrick Milton, ”The Myth of Westphalia: Understanding Its True Legacy Could Help the Middle East”, *Foreign Affairs*, December 22, 2016, доступно на: https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2016-12-22/myth-westphalia, (приступљено: 22.04.2019)
[247] Benno Teschke, *The Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations*, op. cit.

способност склапања споразума.[248] Државе, сада већ јасно територијално омеђене, издвојиле су се као суверени и независни актери који кроз међуделовање и стварање и поштовање правила творе међународни систем. По први пут је међу суверенима постојала свест да су део једног ширег система у ком промене у једној држави могу имати далекосежне последице.

Од средине 17. столећа државе су пажљиво мотриле на потезе свих других великих сила у систему. До тада је њихова дипломатска машинерија била потпуно развијена, па су и информације о циљевима, интересима и приликама у одређеним државама биле знатно доступније. Суверени су били спремни да одговоре на сваку назнаку хегемонијских амбиција. Током осме деценије 17. столећа, а нарочито после склапања *Мира у Нијмегену* (Peace of Nijmegen)[249] из 1678/1679. године, Француска је почела да представља највећу претњу миру и слободи других држава у систему. С обзиром да је француска надмоћ „…угрожавала њихову безбедност и аутономију, Енглеска и Аустрија су одговориле: (1) успостављањем Великог савеза који је, у Деветогодишњем рату (1688-1697) и Рату за шпанско наслеђе (1701-1714), требало да обузда Француску и супротстави се њеној моћи; и (2) административном, војном и економском реорганизацијом, како би се достигли капацитети велике силе који се могу упоредити са француским".[250] Из наведеног примера можемо видети да су још тада била развијена два кључна механизма равнотеже снага: склапање савеза и јачање властитих способности.

Хегемонијске амбиције Луја XIV обуздаване су кроз низ ратова и савеза склапаних против Француске све до 1713/1715. и мира склопљеног у Утрехту[251] и Раштату.[252] Почетком 18. столећа равнотежа снага улази у дискурс европских државника и дипломата. Остало је забележено да је краљица Ана (Queen Anne) у објави рата Француској из маја 1702. године изјавила да је Вилијам III, њен претходник на месту краља Енглеске, Шкотске и Ирске, образовао Велики савез како би „…очувао слободу и равнотежу у Европи и умањио прекомерну моћ Француске".[253] Тада се по први пут равнотежа снага помиње од стране неког суверена, у званичном документу. Једанаест година касније први пут је поменута, и то као *aequilibrium potentiae*, у Уговору из Утрехта.[254] Управо у овом периоду постаје и кодификована догма међународних односа.

Тешко је оспорити чињеницу да је идеал-типски систем равнотеже снага онај успостављен после Бечког конгреса 1814/1815. године. Међутим, не сме се ни пренебрегнути чињеница да је од 1688. па све до 1789. равнотежа снага била присутна у развијеном облику. Кроз *Ратове Луја XIV*, *Рат за аустријско наслеђе*, *Рат за баварско наслеђе*, *Француске револуционарне ратове* и друге сукобе државе су настојале да остварују своје интересе, али пажљиво мотрећи на остале актере система, водећи рачуна да ниједна држава не ојача до те мере да је ни савез преосталих држава у систему не може савладати. Зато овај период карактерише учестала промена савеза, развијена дипломатска активност, укрупњавање држава[255] и њихово јачање, али и свест да властити интереси морају бити ограничени, јер би,

---

[248] Ibidem.

[249] Миром у Нијмегену окончан је француско-холандски рат или још прецизније, рат између две наведене силе и њихових савезника. Серијом билатералних споразума између августа 1678. и октобра 1679. године рат је окончан, а Француска је израсла у највећу силу и највећу претњу другим силама на континенту.

[250] Christopher Layne, *The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise*, op. cit. p. 18.

[251] Миром у Утрехту се назива скуп билатералних мировних споразума потписаних између Француске, Британије, Португала, Савојског војводства, Шпаније, Холандије и Пруске.

[252] Мир у Раштату склопљен је потписивањем споразума између Француске и Аустрије.

[253] Наведено према: Evan Luard, *The Balance of Power: The System of International Relations 1648-1815*, op. cit, p. 10.

[254] Giovanni Lista, *The Balance of Power: a Brief Prehistory of a Concept*, pp. 1-11, доступно на: https://www.academia.edu/4476061/The_Balance_of_Power_A_Brief_Prehistory_of_a_Concept?auto=download (приступљено: 16.09.2017)

[255] Делимично услед ширења највећих актера, а делимично јер су слабе државе схватиле да, Каутиљиним речима, "велике рибе једу мале" и да је једини начин опстанка и задржавања макар делимичне самосталности придруживање већим.

у супротном, необуздани интереси довели до подозрења, страха и удруживања кључних актера у систему против претеће силе.

Суд Едмунда Берка, иако само делимично тачан, добрано описује прилике у осамнаестовековној Европи. Како он запажа „Равнотежа снага, понос модерне политике, и изворно изумљена да сачува општи мир и слободу Европе, једино је сачувала властиту слободу… у новим мировним споразумима нема освајача и освојених“.[256] Иако се не можемо сложити да је примарни циљ стваралаца равнотеже снага, у ма којој фази развоја замисли и праксе, био мир или општи мир, закључак да у мировним споразумима тога доба „нема освајача и освојених“[257] бриљантно сажима суштину осамнаестовековног система равнотеже снага. Државе су биле потпуно свесне да покоравањем неког од кључних актера копају себи јаму у будућности, јер у систему равнотеже снага данашњи непријатељ врло лако може постати сутрашњи савезник. Примера ради, одлука Фридриха II Великог (Frederick the Great), пруског краља од 1740. до 1786. године и стратешког генија свог времена, да не ”потуче до ногу” Марију Терезију (Maria Theresa), краљицу Аустрије, ни у једном од пруско-аустријских ратова показала се вишеструко корисном. Убрзо након *Рата за Баварско наслеђе*, у којима су били на супротним странама, Аустрија се показала као важан савезник у *Француским револуционарним ратовима* и касније у тзв. *Наполеоновим ратовима*.

Опстанак равнотеже био је примарни циљ држава, надређен свим осталима. Чињеницу да и ”најсрећније силе добијају премало”, надомешћивала је какав-такав ниво извесности које су државе у систему имале. Наравно, временом се одиграју догађаји који производе нестабилност у систему. По правилу, револуционарни догађаји су управо такви. Они, у стабилним системима, производе државе које Кисинџер одређује као револуционарне силе.[258] Такве државе су револуционарне и по средствима и по циљевима које теже да остваре. Очување система или поретка није на њиховој листи приоритета. Револуционарне државе не теже решавању проблеме у оквиру система, већ његовој промени.[259] Осећај несигурности води их томе да све друге опажају као претњу, а једини излаз виде у апсолутној безбедности. Дипломатија тада постаје неделотворна, јер „жеља за апсолутном безбедношћу једне државе значи апсолутну небезбедност за друге“.[260]

Управо се једна таква сила ”родила” у огњу Француске револуције 1789. године. Ретко када су промене у унутрашњем устројству једне државе довеле до последица толико широких размера на нивоу целокупног међународног система. Сломом *Ancien Régime* створена је револуционарна сила која је тежила укидању свих дотадашњих односа на унутрашњем и међународном нивоу. Равнотежа снага је од француских револуционара, као и од америчких, била посматрана као „застарели принцип старог режима“.[261] Француска, као револуционарна сила, настојала је да сруши систем равнотеже снага, оствари хегемонију на европском тлу и на тај начин осигура властиту безбедност. Чинила је то у два корака и кроз два рата: прво, *Француским револуционарним ратовима*, где је циљ био консолидација револуционарних тековина и друго, *Наполеоновим ратовима*, где је циљ био успостављање француске хегемоније на европском тлу.

После година ратова, низа сукоба и контра-хегемоних коалиција, Наполеона је коначно поразила *Седма коалиција* у бици код Ватерлоа 18. јуна 1815. године. Кључне одлуке о обнављању система или кисинџеровски речено, ”обнављању света”, одиграле су се на Бечком конгресу.

Бечки систем конгреса и равнотежа снага

[256] Наведено према: Herbert Butterfield, *The Balance of Power*, op. cit. p. 144.
[257] Ibidem.
[258] Видети у: Henry A. Kissinger, *Obnovljeni svijet: Metternich, Castlereagh i problemi mira, 1812-1822*, op. cit. str. 2.
[259] Ibidem, str. 3.
[260] Ibidem, str. 2.
[261] Martin Wight, *The Balance of Power*, op. cit. p. 171.

Бечки конгрес је трајао од септембра 1814. до јуна 1815. године. На њему су представници сила победница (Аустрија, Пруска, Русија и Британија) и поражене Француске преговарали о миру и послератном уређењу Европе.[262] Основу за преговоре у оквиру конгреса чинила су два споразума: први, *Споразум из Шомона* (Treaty of Chaumont), који су марта 1814. године потписале силе победнице и други, *Споразум из Париза* (Treaty of Paris), потписан маја 1814. између сила победница и бурбонске Француске.[263] Преговори нису престајали ни за време Наполеоновог повратка из егзила и тзв. *Стодневне владавине*, од 20. марта до 8. јула 1815. и поновне рестаурације династије Бурбон.

Циљ Бечког конгреса није био само мир, иако је он свима био потребан након више од две деценије готово непрестаних сукоба. Метерних, Каслреј, Харденберг (Karl August von Hardenberg), Таљеран и други мајстори дипломатског заната, настојали су да изграде стабилан систем равнотеже снага, заснован на јасним правилима међународног општења и принципу легитимитета. Како запажа Ричард Хас, био је то, историјски посматрано, „најзначајнији и најуспешнији напор да се изгради и одржи светски поредак".[264] Упркос свим разликама међу државама, постојало је узајамно разумевање да су очување поретка и равнотеже кључни императиви, као и да се одлуке о питањима која се тичу свих и/или прете да угрозе стабилност система, морају доносити заједно. На основу анализе преписа и мемоара учесника конгреса, Моргентау је дошао до налаза да су обе стране, и поражени и побеђени, користили аргументе равнотеже снага.[265]

На Бечком конгресу је смишљен модел „заједничког управљања безбедношћу у мултиполарном свету"[266] који је, по начину доношења одлука и њиховој примени био нов и револуционаран. Поретком је управљао *Европски концерт*. Можда га је најбоље одредити као систем повремених конгреса на којима су представници великих сила одлучивали о питањима кључним за стабилност и безбедност поретка.[267] Примера ради, о променама државних граница се могло одлучивати само на конгресима. *Концерт* настаје на Бечком конгресу, а почетно су га чиниле Аустрија, Пруска, Британија и Русија. Већ 1818. године, на Конгресу у Ахену, Француска је позвана да се придружи.[268] Укључивањем и интеграцијом поражене силе у поредак и систем управљања, европски државници су показали мудрост и величину коју највећи број лидера на *Париској мировној конференцији* из 1919. године није имао. Уколико прихватимо налаз Хенрија Кисинџера да се „виталност међународног поретка огледа у равнотежи коју он успоставља између легитимитета и моћи, као и у релативној важности коју придаје сваком од ових аспеката"[269], онда је посве јасно зашто је поредак успостављен на Бечком конгресу потрајао безмало стотину година.

Европски концерт био је *differentia specifica* Бечког у односу на Вестфалски систем равнотеже снага. По први пут начин одлучивања добија институционализовани облик, тако да

---

[262] Поред наведених сила, на Конгресу су учествовали и представници Шпаније, Шведске, Данске, Баварске, Хановера и других држава, али они нису имали пресудну улогу. Заправо, иницијално је било замишљено да и Француска буде искључена из главног тока преговора, али је то било спречено пре свега захваљујући ванредној дипломатској вештини француског дипломате и овлашћеног представника Француске на Бечком конгресу, Шарла Мориса Таљерана (Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord).

[263] У име Француске споразум је потписао Шарл X, Војвода од Артоа и син Луја XVIII из династије Бурбон.

[264] Richard Haass, "How a World Order Ends: And What Comes in Its Wake", *Foreign Affairs*, Vol. 98, No. 1, 2019, p. 22.

[265] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit, p. 158.

[266] Ibidem.

[267] Више о Европском концерту у: Richard Hass, "How a World Order Ends: And What Comes in Its Wake", op. cit; Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, Simon and Schuster, New York, 1994; Henry A. Kissinger, *Obnovljeni svijet: Metternich, Castlereagh i problemi mira, 1812-1822*, op. cit; Richard B. Elrod, "The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System", *World Politics*, Vol. 28, No. 2, 1976, pp. 159-174; C. J. Bartlett, *Peace, War and the European Powers 1814-1914*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1996.

[268] Треба рећи да то био и последњи од конгреса на ком је Британија ефективно учествовала. У Тропави (Опави) и Љубљани је била представљена на нивоу амбасадора чија је улога била надзор над поштовањем постојећих споразума. Није имао овлашћења за доношење одлука око нових обавезивања Британије.

[269] Хенри А. Кисинџер, *Светски поредак*, оп. цит. стр. 63.

данас међу бројим политиколозима и правницима влада уверење да се у европским конгресима крију рудиментарни облици међународних организација које настају читаво столеће касније. ”Дипломате занатлије” су и даље имале значајну улогу, али, пре свега, у периодима између конгреса. О томе колико су конгреси били значајни најбоље говори ниво представљања на њима. Велике силе су, готово по правилу, представљали сами владари, канцелари или министри спољних послова. На челу Концерта је увек био ”диригент” и особа без које је функционисање система конгреса било незамисливо, кнез Метерних.

Ниво предвидљивости је био знатно виши него у периоду пре Бечког конгреса, али неизвесност није нестала, јер није нестала ни анархија на којој почива сваки међународни поредак. Неизвесност је стални елемент равнотеже снага и сваког система на њој заснованог. Равнотежа снага смањује неизвесност, али је не може и заувек отклонити. Управо је неизвесност доводила државе у ситуацију да о равнотежи снага воде сталну бригу и ограничавају циљеве своје спољне политике.

Не постоји сагласност у погледу тога када је *Европски концерт* престао да постоји. Поједини аутори сматрају да се то догодило још 1822. године, након последњег у низу конгреса који су се одржали у релативно кратким временским раздобљима, други пак да је потрајао знатно дуже, све до *Пролећа народа* 1848/1849. године или почетка *Кримског рата* 1853. године. Има аутора који тврде да је потрајао све до почетка *Великог рата*. Ипак, чини се да је низом револуција крајем пете деценије 19. столећа, означен крај Концерта. Узроци устанка су били различити, али су им борба против апсолутизма и национално буђење заједнички именитељи. У Аустрији је после више од три деценије владања чврстом руком, кнез Метерних био принуђен да поднесе оставку. У Француској је, испоставиће се и дефинитивно, збачена монархија на челу са династијом Бурбона и уведено републиканско уређење. *Европски концерт* је изгубио свог ”диригента”, а нестало је, испоставиће се и заувек, монархистичко јединство међу великим силама. Старо Метернихово правило да се „у интересу стабилности легитимне крунисане главе Европе морају сачувати, национални и либерални покрети угушити, и да се, изнад свега, односима међу државама мора управљати путем консензуса међу владарима истомишљеницима“[270] било је потпуно напуштено.

Крај Концерта није означио и крај поретка. Стубови су остали, то је и даље био систем равнотеже снага, али су превентивно-консултативни механизми Бечког конгреса били напуштени. Одлазак Метерниха, унутрашњи проблеми великих сила и страх од нових револуција, раст улоге политичких елита и опадање значаја дипломатске вештине, све су то разлози услед којих је будност и брига за стабилност система била смањена. Свега неколико година после *Пролећа народа*, већ 1853. године отпочео је Кримски рат. Био је то први рат међу великим силама Европе после готово четрдесет година мира. Иако се рат може оправдати разлозима одржања опште равнотеже снага, јер је ширење Русије на рачун Турске довело до страха од њеног претераног јачања, чини се да се рат није био сасвим оправдан. Кисинџер сматра да је реч о „бесмисленом рату који се, извесно, могао избећи“[271], а превасходног кривца је пронашао у Француској, тачније, Наполеону III и његовој револуционарној идеологији.

Русија је у Кримском рату тешко поражена. Последњи ударац задала јој је Аустрија. Званично неутрална, у одсудном тренутку, када су Француске и Британске трупе окруживале Севастопољ, упутила је ултиматум Русији са захтевом да се повинује француским и британским условима мира.[272] Судбина рата је тада била и дефинитивно одлучена, иако су ратна дејства трајала још неколико месеци. Рат је окончан *Споразумом из Париза*, потписаним на Конгресу у Паризу 30. септембра 1856. године. Париски конгрес је требало, као и Бечки четири деценије раније, да обезбеди нови период мира, равнотеже и стабилности. Међутим, рат који је могао бити избегнут, почео је да урушава темеље поретка, а Конгрес, сазван понајвише из разлога сујете Наполена III, није био ни добро припремљен, ни вођен, нити је контекст личио на онај из 1814/1815, да би произвео очекиване резултате.

[270] Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, op. cit. p. 104.
[271] Ibidem, p. 92.
[272] Ibidem.

Талас национализма распаљен Пролећем народа попримао је нове облике. Свега три године после окончања Кримског рата, отпочели су *Ратови за италијанску независност*.[273] После тога је покренута је и последња фаза немачког уједињења. Најпре су, здружено Немачка и Аустрија напале Данску 1864. године и заузеле покрајине Шлезвиг, Холштајн и Лауенбург. Затим је 1866. године букнуо и *Аустријско-пруски рат* који је окончао дуализам, односно, борбу за премоћ међу германским државама. Пруска је однела одлучну победу, значајно је проширила територију и успоставила Севернонемачку конфедерацију,[274] док су аустријски снови о уједињењу Немаца под Хабзбуршком круном били развејани.

Најзначајнији системску промену донео је *Француско-пруски рат* вођен од јула 1870. до јануара 1871. године.[275] Док је Британија европске послове пратила из *изолације*[276], а Русија се опорављала од Кримског рата, избио је сукоб који ће трајно пореметити стабилност система и довести до промене у начину његовог одржавања. У рату у коме је до изражаја дошла стратешка, тактичка и технолошка супериорност Пруске, Француска је потпуно потучена. Од силе која је претила да покори читав континент педесет година раније, Француска је постала држава коју је Пруска потпуно поразила за тек нешто више од шест месеци. У истој години, 1871, окончани су ратови за немачко и италијанско уједињење. Територијалним и демографским ширењем, Немачка је постала најмоћнија континентална сила.

Помало неопажено, изван ратом захваћеног континента, јачале су две острвске силе: Британија и Америка. Користећи благодети географске удаљености, као и луксуз одлуке да ли ће учествовати важним континенталним ратовима или не, Британија је шездесетих година 19. столећа успоставила поморску хегемонију и царство које је у свом зениту обухватало готово четвртину светског становништва и копнене површине. Њена економија је била колосална, чинећи 1860. године 53,2% укупне светске производње, а краљевска морнарица моћна као и три или четири, по рангу, наредне поморске силе заједно.[277] Са друге стране, мудро, неки ће рећи и перфидно, Британија је терет уравнотежавања континенталних сила пребацивала на друге, све док је то било могуће. Занимљиво је да Британија, упркос огромној наталоженој моћи, није била уравнотежавана, супротно очекивањима традиционалиста у оквиру теорије равнотеже снага.

Са друге стране Атлантика, још једна је сила је неспутано „у заветрини историје“[278] расла и јачала. Опорављајући се запањујућом брзином од ужаса *Грађанског рата* (1861-1865), Сједињене Државе су до последње деценије 19. столећа постале највећа економија света. У географском смислу, до седамдесетих година територијална маса САД била је готово потпуно заокружена.[279] Проширења су се одвијала било куповином, отцепљењем или освајањем, а разлози су били и економско-безбедносне и идеолошке природе.[280] За разлику од Британије,

---

[273] У историографији се често наводи да је 1859. отпочео *Други рат за италијанску независност*, док је *Први* вођен 1848/1849. године.

[274] Севернонемачка конфедерација је потрајала свега три године, од 1867. до 1870. године и немачког уједињења. Најпре је успостављена као војни савез у Аустријско-пруском рату, а затим и као конфедерација. Кључну улогу у овој Конфедерацији имала је Пруска.

[275] Више о Француско-пруском рату видети у: Michael Howard, *The Franco-Prussian War*, Routledge, New York, 2001.

[276] Под изолацијом или сјајном изолацијом се подразумева британска политика одбијања активног учешћа у европским пословима. Британија није улазила у оружане конфликте на европском тлу. Тачније, учествовала је само у решавању оних сукоба који прете да поремете равнотежу снага. Такав је рецимо био Кримски рат. Британија је наставила да чини исто оно што је радила већим делом 18. столећа – играла је улогу уравнотеживача или балансера. Од 1822. године видимо обрисе политике изолације, а сматра се да траје све до почетних година 20. столећа. Понекад се у литератури наводи да се под изолацијом подразумева одбијање сталних савеза. Нама се чини да такво одређење није сасвим на месту јер све до 1873. године и формирања *Тројецарског савеза*, сталних савеза на европском тлу није ни било.

[277] Paul M. Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, op. cit. pp. 152-157.

[278] Драган Р. Симић, *Америчко стратешко мишљење на почетку 21. века*, оп. цит. стр. 74.

[279] Изузев делова на југо-западу и северо-западу државе.

[280] О разлозима америчког територијалног ширења видети у: Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 317-318.

Америка у систему равнотеже снага није желела да има икакву улогу, чак ни повременог учесника, а географија јој је у том послу била важан савезник. Водећи се идеалима очева оснивача и њиховом несклоношћу ка савезима и европској политици, Америка се вешто клонила сукоба на европском тлу. Штавише, властити континент је од самих почетака, од *Монроове доктрине* и формално, видела као забран у ком за равнотежу снага нема места. Остале су забележене речи америчког председника Полка (James K. Polk) где равнотежу снага означава као непожељну европску праксу „којој се не сме дозволити примена на Северно-америчком континенту".[281]

Од осам великих сила у међународном систему током осме деценије 19. столећа, Америка је била потпуно незаинтересована за учешће у питањима рата и мира на "Старом континенту", Британија је учествовала само када је процењивала да је нужно, Француска и Аустроугарска су се опорављале од пораза у претходном периоду, Русија и Отоманско царство су биле усредсређене на међусобне сукобе, а Италија није била довољно кадра да игра значајнију улогу на међународној позорници. Једино је уједињена Немачка имала моћи и воље да, организовањем новог конгреса, укаже на промене у систему које су се догодиле од Париског конгреса 1856. године и предложи прихватање тих промена од стране свих.

Заиста, запањујући низ војних и дипломатских победа довео је до тога да Пруска, а од 1871. Немачка, са Бизмарком на месту министра-председника (канцелара) има кључну улогу на континенту шездесетих и седамдесетих година. Немачки канцелар није био налик европским државницима с почетка 19. столећа. Кисинџер га одређује као револуционара и *Realpolitik*[282] државника. Његове идеје поретка укључивале су знатно више прагматизма. Веровао је да кључне јединице могу без последица по поредак да расту или опадају у моћи. Са друге стране, Метернихова концепција система била је више механистичка и почивала је на уверењу да нарушавање равнотеже у једном делу система угрожава читав систем.

У оквиру обе концепције лежала је идеја равнотеже. Метерних је настојао да створи систем у коме ће се сви старати да ниједна од силе не достигне премоћ и наруши равнотежу. Бизмаркови циљеви су били другачије природе. Он је најпре настојао да од Немачке створи најмоћнију државу, а тек онда да ниједна држава не достигне премоћ или опажа Немачку као рушиоца равнотеже. Другим речима, Метерних је најпре тежио општем интересу и кроз њега настојао да оствари посебне, док је Бизмарк гајио индуктивни приступ, где је кроз остваривање државних циљева опипавао границе могућег. Кисинџер бриљантно сажима основне идеје обојице „Метернихов систем равнотеже снага заснивао се на легитимитету, а Бизмарков на процени моћи".[283]

Од немачког уједињења, Бизмарк је настојао да изолује Француску и остави је без савезника јер је у њој видео највећу претњу немачкој моћи. Са друге стране, понижавајући мир после *Француско-пруског рата* склопљен у Сали огледала у Версају, отцепљење две француске територије, Алзас и Лорен, али и израстање Немачке у најмоћнију континенталну силу, створили су од две државе трајне непријатеље. Француско-немачка нетрпељивост онемогућила је деловање једног од најважнијих механизама равнотеже снага – променљивости савеза. Кисинџер наводи да је „генијалност вестфалског система и после Бечког конгреса била у његовој флуидности и прагматичности".[284] Такав систем од седамдесетих година 19. столећа више није постојао.

У овом периоду одржан је само један значајнији конгрес и то Берлину од 13. јуна до 13. јула 1878. године. Већ одавно се системом није управљало путем конгреса, као у Метернихово време, тако да и на Берлинском конгресу нису доношени темељни принципи који би

[281] Наведено према: Richard Little, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, op. cit. p. 4.

[282] У питању је реч немачког порекла која се често поистовећује са политичким реализмом, па чак и макијавелизмом. Заправо, реч је о приступу политици у ком државници теже остваривању практичних или прагматичних циљева, на уштрб идеолошких или моралних разлога. Међу реалполитичаре се убраја и Бизмарк који политику одређује као "умеће могућег".

[283] Хенри А. Кисинџер, *Светски поредак*, оп. цит. стр. 70.

[284] Ибидем, стр. 71.

успостављали или мењали начин функционисања поретка. У духу Бизмарковог прагматизма, чињено је то праксом. Основни разлог сазивања Конгреса у Берлину био је решавање територијалних питања после *Руско-турског рата* (1877-1878) у коме су Русија и балканске државе (Србија, Црна Гора и Румунија) однеле победу против Турске. Годинама унатраг Отоманско царство било је "болесник на Босфору", држава огромне територије, али етнички хетерогена, технолошки заостала и недовољно моћна да представља значајну претњу било којој од великих сила. Са друге стране, Немачка, а поготову Британија, желеле су опстанак Турске на Балкану као брану руском ширењу.

Суштински разлог сазивања Берлинског конгреса био је, заправо, ограничавање руског утицаја. Велики силе су сматрале да би *Миром из Сан Стефана* (1878) којим је окончан Руско-турски рат, Русија добила превелики утицај на простору Балкана. Кроз стварање аутономне тзв. Велике Бугарске, коју би ефективно контролисала, Русија би имала приступ Медитерану и могућност да изградњом луке оствари вековни сан изласка на топла мора. Друге велике силе су биле одлучне да то не дозволе. Зато је сазван Берлински конгрес на коме су Србија, Црна Гора и Румунија стекле независност, Аустрији је одобрена окупација Босне и Херцеговине, а границе Бугарске биле су знатно смањене у односу на предлог из Сан Стефана. Са аспекта теорије равнотеже снага, помало парадоксално делује да су најмоћнија поморска и копнена сила, Британија и Немачка, уравнотежавале државу која је у економском и војном домену за њима добрано заостајала.

Немачка је на Берлинском конгресу имала улогу посредника, с обзиром да јој балканске државе нису биле у непосредној сфери утицаја. Бизмарк је успео у намери да спречи брзо ширење и јачање Русије, али се то догодило по цену слабљења *Тројецарског савеза*.[285] Велику помоћ је имао у Британији, поготову њеном премијеру Дизраелију (Benjamin Disraeli). Заједничким снагама су успели да дипломатски поразе Русију и оставе Отоманску империју довољно снажну и територијално пространу на европском тлу да би заштитила Дарданеле. Равнотежа је на Берлинском конгресу била сачувана, Европа се, бар за наредне три и по деценије, вратила миру и стабилности, али се чини да је семе великог сукоба већ тада било посејано. Изузев Британије за коју никада није било сасвим извесно на коју страну ће се сврстати, обриси будућих ратних савеза већ су били видљиви.

У којој мери је Берлински конгрес био усмерен против руских интереса, најбоље говори *Двојни савез* склопљен између Немачке и Аустрије 1879. године. Савез је био одбрамбеног карактера и предвиђао је испомоћ двеју страна у случају напада Русије. Само три године касније Немачкој и Аустрији се придружује Италија. Уговор склопљен 20. маја 1882. је предвиђао узајамну подршку у случају напада друге велике силе. Брига Италије није била Русија, већ Француска, са којом је имала бројне спорове на Северу Африке.

Посртање система равнотеже снага после Берлинског конгреса

После уједињења, Немачка је показала висок ниво уздржавања од даљих територијалних ширења на европском тлу. До тада се већ проширила до граница „погодних за здраву, виталну државу".[286] Основна брига односила се на одржање прилично сложеног система савеза где Немачка не би била у подређеном положају. С обзиром да је Немачка израсла у најмоћнију континенталну силу, мудар државник какав је Бизмарк извесно био,

[285] Тројецарски савез је успостављен 1873. године између Немачке, Русије и Аустрије. Циљ је био заједничко старање о Источној Европи. Дошао је на иницијативу Бизмарка који је страховао од истовременог напада два моћна суседа.

[286] У чувеном говору "Крв и гвожђе" пред Одбором за буџет Представничког дома, Бизмарк је говорио о потреби територијалног ширења Пруске јер јој границе успостављене Бечким конгресом не погодују. Правдајући потребу повећања војног буџета истицао је да ће моћ, а не либерализам, довести до немачког уједињења. Видети у: "Otto von Bismark: Blood and Iron Speech", Centre for Comparative and Public History, Chinese University of Hong Kong, доступно на: https://www.edb.gov.hk/attachment/en/curriculum-development/kla/pshe/references-and-resources/history/making_of_modern_world_source10_eng.pdf, (приступљено: 12.04.2018)

пажљиво је водио рачуна да у очима других сила Немачка не буде опажана као кључна претња, као и да не окрене равнотежу снага против себе. Чини се да нико од државника тога доба није, као Бизмарк, умео да "игра" у границама могућег. Од седамдесетих година па све до одласка са места канцелара, 1890. године, старао се о европском миру, стабилности и равнотежи снага. Истина, оној равнотежи која погодује Немачкој и њеним интересима.

У периоду од Немачког уједињења до одласка Бизмарка са власти није било сукоба међу великим силама у Европи. Бизмарков систем равнотеже снага, заснован на (само)ограничавању и сложеној мрежи савеза очигледно је давао резултате. Знао је да у том систему Русија, иако уз Француску највећа претња по безбедност Немачке, мора да има важну улогу. Био је свестан и да јој мора дати одређене безбедносне гаранције. Пуно труда је уложио у продужавање Тројецарског савеза, што је и чињено 1873, 1881. и 1884. године. Штавише, са Русијом је 18. јуна 1887. године у тајности потписао тзв. *Споразум о реосигурању* (The Reinsurance Treaty), орочен на три године, којим је било предвиђено да ће Русија и Немачка остати неутралне у случају рата неке од њих две са другом великом силом и да ће уложити напоре да конфликт буде локализован.[287] Такође, Русији су призната "историјска права" на Балканском полуострву, а посебно „…преовлађујући и одлучујући утицај у Бугарској и Источној Румелији".[288]

У теорији постоји широка дебата о томе да ли је систем равнотеже снага аутоматски или подешаван вештином државника. Чини се да 19. столеће даје значајан допринос дебати, па и одговор на ово питање. За разлику од Метерниховог система који је функционисао са високим степеном саморегулисања и аутоматизма, Бизмарков је био вођен вештом руком државника. Кључни проблем је био у томе што његови наследници на месту канцелара нису имали довољно мудрости и вештине да управљају системом који им је поверен. Додатни проблем чинила је самовоља, а по многима и крхко ментално здравље,[289] немачког цара Вилхелма II (Wilhelm II). Његова "незрелост и нестабилност"[290], као и одсуство стрпљења, у најмању руку су убрзали ток догађаја који су водили ка *Великом рату*.

Геостратешки положај, њена надмоћ у односу на суседе и свест да се равнотежа снага, иако тренутно повољна[291], може лако окренути против ње, чинили су да Немачка све моћне државе посматра као претњу. Услед тога, како примећује Кисинџер, немачки војни стратези „…увек су промишљали о могућности сукобљавања са свим суседима истовремено".[292] Ипак, стратешко стрпљење, освајачка суздржаност и вешти дипломатски маневри, омогућавали се да се најгори сценарио не оствари. На такву претњу, рата са свим суседима, Бизмарк је одговарао, пре свега, дипломатским средствима. Његови наследници нису били кадри да разумеју систем равнотеже снага, те су на безбедносне претње, непромењене у односу на еру *гвозденог канцелара*, одговарали војним јачањем.

Четири месеца после Бизмаркове оставке, Споразум о реосигурању са Русијом није продужен. Немачко руководство је проценило, занемарујући сасвим логику равнотеже снага, да ће идеолошко-политичке разлике и супротстављени интереси, спречити приближавање Француске, Русије и Британије. Процена о различитости, у основи, била је тачна. Међутим, страх од немачке хегемоније надјачао је у наредних двадесетак година све разлике у идеологијама, уређењима или интересима. Догодило се управо оно чега се Бизмарк највише

---

[287] Чланом 1. Споразума било је предвиђено да се ова одредба неће примењивати у случају напада сила потписница против Аустрије и Француске. Видети у: "The Reinsurance Treaty", June 18th 1887, The World War I Document Archive, доступно на: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Reinsurance_Treaty (приступљено: 24.09.2018)

[288] Ибидем.

[289] Видети у: John C. G. Röhl, *Wilhelm II - The Kaiser's Personal Monarchy, 1888-1900*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004; David Freis, "Diagnosing the Kaiser: Psychiatry, Wilhelm II and the Question of German War Guilt", *Medical history*, Vol. 62, No. 3, 2018, pp. 273-294;

[290] Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, op. cit. p. 170.

[291] Мисли се на период од немачког уједињења до Бизмаркове оставке.

[292] Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, op. cit. p. 170.

прибојавао, али у чијем је спречавању вешто поступао. Немачка је ушла у *cauchemar des coalitions*, а до таквог стања је довеле ничим другим до властитом политиком.

Француска и Русија од 1891. године потписују низ споразума, од којих је најзначајнија била *Војна конвенција о француско-руском савезу* потписана у тајности 18. августа 1892. године.[293] Конвенција је ступила на снагу 4. јануара 1894. године. Сачињена из „…заједничке жеље да се очува мир и без других циљева осим да се одговори на потребу дефанзивног рата, који би испровоцирао напад снага Тројне алијансе“[294] против било које од држава потписница. Колико је Конвенција била усмерена против Тројног савеза говори и чињеница да јој је трајање орочено на трајање Тројног савеза. Француска је овом Конвенцијом, коначно, после година изолације коју је вешто водио Ото фон Бизмарк, успела да пронађе савезника. Са друге стране, Русија је тек после губљења последње наде у могући мир са Немачком одлучила да уђе у савез са Француском. Сверуском императору, Александру III (Alexander III of Russia), извесно је ближи срцу био неко од *браће монарха*[295], али је једино у Француској могао пронаћи поузданог савезника. Временом је савез јачао и опстао све до 1917. године и нестанка царске Русије.

Највећи неуспех немачке политике свакако јесте улазак Британије у савез са Русијом и Француском 1907. године и формирање *Тројне Антанте*. Савез је деценијама уназад изгледао потпуно неостварив услед бројних разлика и супротстављених интереса између Британије и Француске и Русије. Срушен је тада готово вековни мит да највећа претња од успостављања империје на европском тлу долази са истока и да ће хорде козака преплавити Европу.

Још тридесетих година 19. столећа, један од примарних задатака свих британских државника био је да онемогуће руско овладавањем Босфором и Дарданелима. Пословично прагматичним Британцима, руски аутократски начин државног уређења није представљао суштински проблем, али могућност да израсте у европског хегемона и те како јесте. Веровали су да би сигуран излаз на топла Русији отворио могућност да, за кратко време, израсте у најмоћнију европску силу. Решеност и одлучност да то не дозволе демонстрирали су увек, а примери Кримског рата и Берлинског конгреса то најбоље потврђују. Милош Ковић у својој књизи *Дизраели и Источно питање* објашњава да став британског премијера према Русији није био обликован његовим искуством и туркофилијом, већ ”инстиктом моћи” и разумевањем да је опстанак Отоманске империје на Балкану од виталног значаја за блокаду руског изласка на топла мора.[296]

Ништа мање изненађујући био је британски савез са Француском. У зениту процеса европске колонизације Африке, Британија и Француска су имале повремене спорове око овладавања појединим територијама. Један од примера је тзв. *Фашода инцидент* из 1898. године, где су две државе биле на ивици рата. Француска жеља да овлада Горњим Нилом наишла је на жесток отпор Британаца. Још од Палмерстонове (Henry John Temple, 3rd Viscount Palmerston) ере један од кључних циљева Британије био је да не дозволи било којој држави да овлада Нилом, јер би јој тиме било отежано допирање у централне и источне делове Африке. Иако је штампа у обе државе писала тако да су читаоци могли да намиришу барут, инцидент је окончан француским повлачењем. Улози, поготово за Француску, су били превисоки, па је била спремна да плати и цену понижења. Само шест година касније показаће се колико је одлука била разборита.

Од времена формирања Тројног савеза, па све до почетка 20. столећа чинило се као да је Британско-немачки савез на дохват руке. Британија је имала сталну колизију са руским интересима на Балкану и Централној Азији, а са Француском у Северној Африци. Са Немачком таквих проблема није било. Међутим, британско инсистирање на неформалном повезивању где ће задржати потпуну слободу деловања, није се уклапало у слагалицу Кајзера

[293] О Француско-руском савезу видети више у: William L. Langer, ”The Franco-Russian Alliance (1880-1894)”, *The Slavonic Review*, Vol. 3, No. 9, 1925, pp. 554-575.

[294] ”The Franco-Russian Alliance Military Convention”, August 18th 1892, доступно на: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Franco-Russian_Alliance_Military_Convention (приступљено: 03.06.2017)

[295] Европски монарси тога доба су једни друге називали браћом.

[296] Видети у: Милош Ковић, *Дизраели и Источно питање*, Клио, Београд, 2007.

и његових канцелара који су били упорни у настојању склапања „континенталне врсте споразума“.[297] Упорно и тврдоглаво немачко инсистирање на формалном савезу и исто тако упорно британско одбијање да се приволи таквој идеји, стварали су све дубљи јаз између две стране. Ипак, још увек је јаз у односима са Француском и Русијом, због неподударности интереса, био знатно већи. Одсуство сукоба интереса, географска удаљеност, моћна краљевска морнарица и схватање по коме континентална равнотежа није нарушена, чинили су да Немачка не буде опажана као примарна претња Уједињеном Краљевству.

Мањак стратешког стрпљења присутног у Немачкој, оличеног у намери да се брзом изградњом морнарице прекине британска поморска хегемонија, учинили су јаз између Немачке и Британије непремостивим. Иако постоји дилема када *Поморска трка* или *Велика поморска трка* између две државе почиње, већина аутора је сагласна да Британија постаје свесна опасности 1898. године.[298] Постављање адмирала Тирпица (Alfred von Tirpitz) на место државног секретара задуженог за немачку империјалну морнарицу 1897. године, био је један од пресудних тренутака. Тирпицов план изградње империјалне морнарице био је потпуно подударан Кајзеровој идеји израстања Немачке у светску суперсилу. Британија је претње била свесна, али су је све до 1902. године морнарице *Двојног савеза*, Француске и Русије, биле највећа брига.[299]

Сплет различитих догађаја и страх од Немачке хегемоније довео је до коначног приближавања Француске и Британије и потписивања пет споразума 8. априла 1904. године који се збирно називају *Срдачни споразум* (фра. *Entente Cordiale*). Овим споразумима су, између осталог, решени сви колонијални спорови између две државе. Нешто више од три године касније, 31. августа 1907. године, потписана је тзв. *Енглеско-руска конвенција* (Anglo-Russian Convention), којом су, као и у случају са Француском, решени сви колонијални спорови које су две стране имале у Централној Азији. Са два наведена споразума, као и ранијим Француско-руским споразумом, систем савеза у Европи је био заокружен. Иако, то нису били типични континентални споразуми о савезима, послали су јасну поруку Немачкој да су препреке сарадњи, а и подривачке могућности које су раније биле могуће, у односима Француске, Русије и Британије, потпуно уклоњене.

Британија је сврставајући се на једну од страна, суштински, иако не формално, прекинула *сјајну изолацију*. За разлику од Бизмарка који је имао мудрост и вештину за вођење политике до граница могућег, његови наследници нису у том послу били ни приближно вични. Покушали су да провере реалну снагу *Срдачног споразума* током *Прве мароканске кризе* и једино до чега су довели било је јачање француско-британске везе. Сер Едвард Грej, британски министар спољних послова тога доба, јасно је за време одржавања конференције о решавању Мароканске кризе (јануар 1906) поручио немачком амбасадору у Лондону, да ће се у случају избијања рата, Британија сврстати на страну Француске.[300] Иако је Британија полако напуштала вековну улогу балансера, њена политика није била у супротности са принципима равнотеже снага. Остала је предана идејама које је британски филозоф и политичар, лорд Болингбрук (Henry St John, 1st Viscount Bolingbroke), бриљантно сажео у реченици „Требало би да се мало ангажујемо на континенту и никада у копненом рату, осим ако је претпоставка да ништа мање него моћ Британије може да спречи да се скала потпуно не преокрене“.[301] Немачка континентална надмоћ и претња преузимања поморског примата оставиле су јој је мало простора за избор.

---

[297] Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, op. cit. pp. 180-185.

[298] Matthew S. Seligmann, Frank Nagler and Michael Epkenhans (eds.), *The Naval Route to the Abyss: The Anglo-German Naval Race 1895-1914*, Ashgate Publishing Limited, Farnham, 2015. и Peter Padfield, *The Great Naval Race: Anglo-German Naval Rivalry 1900-1914*, David McKay Company, New York, 1974.

[299] Видети став команданта Медитеранске флоте, адмирала Џона Фишера (Sir John Fisher): Matthew S. Seligmann, Frank Nagler and Michael Epkenhans (eds.), *The Naval Route to the Abyss: The Anglo-German Naval Race 1895-1914*, op. cit. p. 104.

[300] Видети у: Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, op. cit. p. 191.

[301] Видети у: Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 334.

Сви напори да се успори поморска трка у наоружању, смањи јаз у интересима између два савеза и реше несугласице, нису уродили плодом. Сплет догађаја од 1890. године до 1914. учинио је рат неизбежним. Иако је кривица за отпочињање сукоба била сваљена, пре свега, на систем равнотеже снага, ваља рећи да су основне претпоставке система биле потпуно урушене знатно пре почетка сукоба. Кисинџер истиче да равнотежа снага даје резултате уколико се најмање један од три услова испуњава: „Прво, када се свака држава осећа слободно да ступи у савез са ма којом другом државом, зависно од тренутних околности… Друго, када постоје утврђени савези, али се балансер (уравнотеживач) стара да ниједна од коалиција не постане предоминантна… Треће, када постоје крути савези и нема балансера, али је кохезија међу савезницима релативно слаба, тако да, по било ком питању, може доћи или до компромиса или промене у савезима“.[302]

Уклањање претпоставки за функционисање равнотеже снага и затегнутост у односима међу великим силама, створили су услове да криза на Балкану, која би у другим околностима вероватно била локализована, прерасте у општи рат међу великим силама. Ланац кобних догађаја сурвао је свет у рат, рат који нико није желео.[303] Најпре је Аустроугарска објавила рат Србији 28. јула 1914. године, затим је због опште мобилизације руске војске Немачка објавила рат Русији 1. августа, да би круг објављивања ратова био завршен до 4. августа, када је због кршења белгијске неутралности Британија објавила рат Немачкој. „Рат који ће окончати све ратове“, како га је доживео и описао Херберт Велс (Herbert George Wells),[304] више се није могао зауставити. Нежељени рат постао је најкрвавији сукоб које је човечанство до тада видело, разорио је Европу и учинио да се државе *старог континента* од њега никада у потпуности не опораве.

Како то обично бива у рату, ствари се нису одвијале како су стране у сукобу очекивале. Немачка је веровала да ће применом *Шлифеновог плана*[305] однети брзу победу на континенту, Француска се уздала у *План XVII* који требао да јој осигура победу пре него што Немачка мобилише резерве, Русија се надала да ће реформе војске спроведене после *Руско-јапанско рата* (1904-1905) уродити плодом и да ће заједно са савезничким војскама однети победу, Сједињене Америчке Државе су дуго тежиле да остану ван конфликта, док је Британија веровала да ће брзо обновити равнотежу снага у Европи. Мало је циљева било остварено у *Првом светском рату*, чак и међу победницима. Када је 11. новембра 1918. потписано примирје, рат који је требало да ”оконча све ратове”, окончао је само милионе живота, три царства, примат европских сила у међународним односима и коначно, систем успостављен на Бечком конгресу.

Равнотежа снага и колективна безбедност после Великог рата

С обзиром да је систем равнотеже снага био постепено урушаван у деценијама пре *Великог рата*, као и да је почетком рата потпуно сломљен, било је потребно успоставити и нови међународни систем. Тај задатак, као и посао изградње мировних споразума, био је поверен државницима на Париској мировној конференцији. Конференција је отпочела 18. јануара 1919. и трајала је до 28. јуна исте године, када је потписан *Версајски споразум* између

[302] Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, op. cit. p. 182.

[303] Анализом дипломатских депеша из јуна и јула 1914. године, Гордон Мартел (Gordon Martel) је утврдио да нико од великих сила није желео рат. Видети у: Gordon Martel, *The Month that Changed the World – July 1914*, Oxford University Press, Oxford, 2014.

[304] Ова фраза се данас употребљава саркастично, али се за време Великог рата у либералним круговима веровало да ће то бити и последњи рат. Видети у: H. G. Wells, *The War That Will End War*, Duffield and Company, New York, 1914, доступно на: http://www.gutenberg.org/files/57481/57481-h/57481-h.htm (приступљено: 14.05.2018)

[305] Припремио га је током 1905/1906. године Алфред фон Шлифен (Alfred von Schlieffen), дугогодишњи начелник генералштаба немачке војске. Планом је био обухваћен могући рат на два фронта, на западу са Француском и истоку са Русијом. С обзиром на слабости руске војске демонстриране у рату са Јапаном, Шлифен је предвидео да остави само мали део војске на источном фронту која би задржала Русију, а да множина немачке војске брзим продором кроз Белгију осигура победу на западном фронту.

савезника и Немачке.[306] На конференцији је учествовало више од тридесет делегација држава и територија, али је кључну улогу имало пет великих сила победница: Француска, Уједињено Краљевство, Сједињене Америчке Државе, Јапан и Италија. Посебно је била значајна улога четворице лидера: Вудро Вилсона (Woodrow Wilson), председника Сједињених Америчких Држава, Жоржа Клемансоа (Georges Clemenceau), премијера Француске, Лојда Џорџа (David Lloyd George), премијера Уједињеног Краљевства и Виторија Орланда (Vittorio Emanuele Orlando), премијера Италије.

Иако је на међународну позорницу иступила као нова сила, која је тек напустила вековну самоизолацију и принципе Монроове доктрине, и у рат ушла 6. априла 1917. године, Америка и њен председник Вудро Вилсон су на конференцији имали кључну улогу. Као највећа светска економија тога доба, велики ратни кредитор и држава чија је територија остала нетакнута ратом, Америка је била у најповољнијем положају да диктира услове мира. Темељ Париске мировне конференције чинило је чувених 14 тачака или принципа преговора о миру, које је Вудро Вилсон изнео пред оба дома америчког Конгреса 8. јануара 1918. године.[307] Принципи које је амерички председник тада саопштио и данас чине темеље међународног поретка. Најпознатији су право на самоопредељење народа, јавност споразума, укидање тајне дипломатије, слободна пловидба морима и на крају, успостављање општег удружења народа.[308]

Вилсонов идеализам обликовао је послератно уређење поретка. Његов отпор према систему равнотеже снага био је видљив још пре америчког укључивања у Велики рат. У равнотежи снага није видео ничега доброг. За Вилсона је она била симбол старе дипломатије, савеза, неслободе и рата. Сматрао је да је нестабилна, непоуздана и део „… неподношљивог поретка у коме мала група себичних људи може користи народе великих царстава за остварење њихових амбиција за моћ и доминацију“.[309] Када су САД у рат већ ушле, „…Председник Вилсон је желео да осигура да ће после рата бити успостављен нови систем безбедности и да ће равнотежа снага тада постати 'велика игра, сада заувек проказана'“.[310] Улога Версајског споразума у укидању равнотеже снага била је кључна. Вилсон је овај споразум видео као инструмент који ће „…уништити један систем и заменити га другим“.[311]

Али није све текло по његовим замислима. Било је много тренутака, које је ондашњи кореспондент *Вашингтон пост*-а (Washington Post) сликовито описао као "непробојну маглу мистерије",[312] у којима се чинило да представници великих сила не гаје исте идеје о успостављању послератног поретка. Учестала Вилсонова позивања на морал и савест нису значила пуно Клемансоу који је „четири године гледао Немце у својој држави“.[313] Клемансоов оштар став према Немачкој био је обликован траумама последњег рата, али и Француско-пруског рата. Није сматрао да треба напустити савезе и равнотежу снага. Безбедност Француске му је била на врху хијерархије приоритета, за разлику од стварања Лиге народа или питања расне једнакости. Лојд Џорџ није веровао, за разлику од Клемансоа или Орланда, да су тешке ратне репарације начин за елиминисање немачке претње, али је у немачкој флоти ипак видео опасност. Другим речима, сви су, осим Вилсона, промишљали у категоријама моћи и равнотеже снага.

Пет година после отпочињања рата, 28. јуна 1918. године, потписан је Версајски споразум. Симболично, потписан је на истом месту где и примирје после Француско-пруског рата и у истој просторији, Сали огледала, у којој је Вилхелм I проглашен за немачког цара.

---

[306] Званични назив споразума гласи: Споразум о миру између савезника и придружених сила и Немачке.

[307] Куриозитет је да је, после Вудро Вилсона, говор пред Конгресом САД одржао грансењер српске дипломатије и шеф Српске ратне мисије у САД, Миленко Веснић.

[308] "President Woodrow Wilson's Fourteen Points", January 8th 1918, Washington DC, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp (приступљено: 16.11.2017)

[309] Наведено према: Inis L. Claude, *Power and International Relations*, op. cit. p. 82.

[310] Richard Little, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, op. cit. p. 7.

[311] Наведено према: Inis L. Claude, *Power and International Relations*, op. cit. p. 81.

[312] Наведено према: Patricia O'Toole, *The Moralist*, op. cit. p. 368.

[313] Ibidem, p. 342.

Потписала га је, невољно, и Немачка која у преговорима није учествовала. Иако то није био једини мировни споразум после Првог светског рата,[314] свакако је био најзначајнији. Њиме је Немачка била принуђена на прихватање терета кривице за рат, територијалне промене, демобилизацију и ограничење броја војника, војних пловила и возила, суђење владару (које се није одиграло услед Вилхелмовог пребега у Холандију), страховите ратне репарације и друге облике кажњавања.[315] Тежина казне била је таква да је навела чувеног економисту и члана британске делегације у Версају, Џон Мајнарда Кејнза (John Maynard Keynes), да га окарактерише као "Картагињански мир".[316] Не мали број аутора сматра да је оваквим условима мира посејано семе новог сукоба које је никло само 20 година после "рата који ће окончати све ратове". Прочитавши текст Версајског споразума, француски маршал Фердинанд Фох (Ferdinand Foch) рекао је „Ово није мир. Ово је примирје орочено на двадесет година".[317]

Версајски споразум предвиђао је успостављање Лиге народа, круне новог међународног система који је требало да, једном за свагда, оконча постојање система равнотеже снага. Иако је Вилсон у последњој од својих 14 тачака предложио успостављање "општег удружење народа", идеја изворно није његова. Још је Имануел Кант (Immanuel Kant) у трагању за "вечним миром" предлагао успостављање неке врсте федерације слободних држава[318], а и многи пре и после њега.[319] Потрага за организацијом која би осигурала мир интензивирана је са јачањем идеализма и пацифизма у Британији и Америци почетком 20. столећа. Помало парадоксално звучи чињеница да је све до стварање Лиге народа, Европски концерт био најближи идеалу међународне организације која се стара о миру. Кованица *League of Nations* први пут је употребљена у Британији 1914. године. Убрзо је постала прихватљива и у Сједињеним Америчким Државама, а кроз чувену групу америчких спољно-политичких експерата *Inquiry*, дошла је и близу уха председника Вилсона.

Вилсонов предлог наишао је на широко одобравање либерално-идеалистичких кругова. Амерички председник и британски либерални премијер прокрчили су пут идеји, па је после серије амандмана и дугих преговора, усвајањем Версајског споразума прва међународна организација задужења за одржавање мира, добила отелотворење. Систем равнотеже снага замењен је системом колективне безбедности. Колективна безбедност се одређује на различите начине. Професори Кегли (Charles W. Kegley) и Рејмонд (Gregory A. Raymond) је дефинишу као „безбедносни режим заснован на принципу да ће акт агресије било које државе бити суочен са заједничким одговором осталих".[320] Нешто другачије, професор Велибор Гавранов је одређује као „свако заједничко, двострано или вишестрано иступање држава с циљем одбране суверенитета и територијалног интегритета једне или више страна уговорница против заједничког непријатеља, уз елиминисање рата као средства у међусобним односима".[321] Уколико погледамо први део дефиниције нећемо пронаћи пуно разлика у односу

---

[314] После потписивања Версајског споразума, потписани су следећи споразуми са Централним силама: 10. септембра 1919. у Сен-Жермену са Аустријом, 27. новембра 1919. у Неју са Бугарском, 4. јуна 1920. у Тријанону са Мађарском и коначно, 24. јула 1923. године у Лозани са Турском (Споразум из Лозане је заменио Споразум из Севра потписан 10. августа 1920).

[315] "The Versailes Treaty", June 28th 1919, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/versailles_menu.asp (приступљено: 12.06.2017)

[316] Видети у: John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace*, Harcourt, Brace and Howe, New York, 1920, p. 36. Под Картагињанским миром се подразумевају неподношљиви мировни услови какве је Рим наметнуо Картагини после *Трећег пунског рата* (149-146. п.н.е).

[317] Наведено према: Winston S. Churchill, *The Second World War - Volume I – The Gathering Storm*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1986, p. 6.

[318] Видети у: Imannuel Kant, *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics*, Peace and History, Yale University Press, New Haven, 2006. Књига *Вечни мир* је први пут објављена 1795. године.

[319] У литератури се наводи да су сличне идеје баштинили Пјер Дибоа (Pierre Dubois), чешки краљ Јурај Подјебрадски (George Podebrad of Bohemia), Војвода од Сулија (Duc de Sully) и други. Видети у: Charles W. Kegley and Gregory A. Raymonde, *The Global Future: A Brief Introduction to World Politics*, Wadsworth, Boston, 2014, p. 107.

[320] Charles W. Kegley and Gregory A. Raymonde, *The Global Future: A Brief Introduction to World Politics*, op. cit. p. 107.

[321] Велибор Гавранов, *Принципи и примена система колективне безбедности Уједињених нација*, Институт за упоредно право, Београд, 1969, стр. 7.

на систем равнотеже снага. Оно што одваја колективну безбедност свакако јесте елиминисање рата као дозвољеног начина решавања проблема у систему.

Ипак, упркос тежњама главног архитекте система колективне безбедности, Вилсона, да заувек изопшти равнотежу снага из међудржавних односа и представи је као антитезу колективној безбедности, немали број аутора је указивао на сличности између равнотеже и колективне безбедности. Сличности је заиста било много. Најпре, у основи оба система лежи идеја одвраћања и заштите држава у систему, само што је код равнотеже снага у жижи сила која прети својом моћи, а код колективне безбедности сила која спроводи „акт агресије“ или „прети или представља опасност да агресију изврши“.[322] Друго, у оба система државе се позивају да приступе заједничкој одбрани, иако њихова територија или непосредни интереси могли, али и не морају бити предмет напада. Треће, како један од најистакнутијих хладноратовских либерала, Инис Клод, исправно примећује, ниједан од система не може да функционише у условима где је једна сила надмоћнија од свих осталих заједно.[323] Четврто, у оба система идеолошке разлике нису биле препрека сарадњи. Пето, вредности као што су државна сувереност, неповредивост граница или немешање у унутрашње послове других држава биле су уткане у оба система.[324]

Уколико пажљиво посматрамо све наведене сличности, заиста би било несувисло тврдити да између система равнотеже снага и система колективне безбедности постоји потпуни дисконтинуитет. Едвард Гулик закључује да је „…колективна безбедност из 1919. или 1945. била само разрада и усавршавање коалиционог еквилибријума из 1815. године“,[325] док је за Мајкла Шеана представљала само „…’Гроцијанско’ тумачење сврхе равнотеже снага“.[326] Колективна безбедност је и за Мартина Вајта представљала само усађивање правног оквира у систем равнотеже снага, логичан исход постепеног развоја система равнотеже снага током векова.[327] Волц наводи да је основна грешка архитеката Лиге народа и система колективне безбедности „није била у томе што су одбацили политику равнотеже снага, већ у томе што су мислили да може бити истиснута“.[328] Ма колико је труда било уложено да се равнотежа снага изложи ругли или изопшти из праксе међународних односа, њено потпуно уклањање није било успешно, а ни могуће.

Наравно, све наведене сличности не значе да разлике међу системима равнотеже снага и колективне безбедности није било. Напротив, Џозеф Нај сажима три кључне разлике или новине:

1. У колективној безбедности је у жижи *агресивна политика држава*, а не капацитети. Систем равнотеже снага, посебно у Бизмарковој ери, се заснивао на процени капацитета или моћи одређене државе;
2. *Савези нису формирани унапред* јер се не зна која ће од држава испољити агресију. Тек после извршене агресије формира се савез против државе агресора.[329]
3. Институционални дизајн равнотеже снага био је такав да нема неутралних држава и *free-rider*-а, тачније, колективна безбедност је осмишљена да буде *глобална и универзална*.[330]

---

[322] Члан 10. Повеље Лиге Народа. ”The Covenant of the League of Nation”, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (приступљено: 12.06.2017)
[323] Inis L. Claude, *Power and International Relations*, op. cit. pp. 123-133.
[324] Ibidem.
[325] Edward V. Gulick, *Europe’s Classical Balance of Power*, Ithaca, New York, 1955, pp. 307-308.
[326] Michael J. Sheehan, *The Balance of Power: History and Theory*, op. cit, p. 157.
[327] Martin Wight, ”The Balance of Power and International Order”, in: Alan James (ed.), *The Bases of International Order*, Oxford University Press, Oxford, 1973, pp. 85-115.
[328] Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, op. cit. p. 110.
[329] Чини се да Најево разумевање разлике између равнотеже снага и колективне безбедности у погледу ”унапред формираних савеза” није на месту. Само у малом периоду трајања равнотеже снага, пре отпочињање *Првог светског рата*, савези су били познати унапред (па чак и тада Италија није ушла у рат на страни Немачке и Аустроугарске иако је била потписница Тројног савеза). У свим осталим периодима савези су се формирали против државе или групе држава које су тежиле да поремете равнотежу и/или успоставе хегемонију.
[330] Видети у: Џозеф С. Нај, *Како разумевати међународне сукобе: увод у теорију и историју*, оп. цит.

Лига народа је била осмишљена као кровна институција система колективне безбедности. Ојачана легитимитетом и моралном снагом, ова институција је требало да пружи уточиште и гаранцију свим државама, подједнако малим и великим. Колективна безбедност је била замишљена као колективна одговорност, у којој се све државе, у циљу мира, правде и поштовања уговорних обавеза, удружују како би се супротставиле агресору. Формула **Σ - a > a**, у којој **"Σ"** представља све државе, а **"a"** државу агресора звучала је сасвим логично, али се у пракси показала као нефункционална. Поготову имајући у виду да је чланом 5. *Повеље Лиге народа* било предвиђено да ће „…одлуке на било ком састанку Скупштине или Савета захтевати сагласност свих присутних чланова Лиге".[331]

Међутим, ни Лига народа ни систем колективне безбедности нису могли да дају резултате из неколико кључних разлога: прво, идејни творац Лиге народа и главни заговарач њеног успостављања, Америка, никада није постала члан. Противници америчког чланства у Лиги, сенатор Хенри Кабот Лоџ (Henry Cabot Lodge), Џорџ Норис (George W. Norris), Роберт Ла Фолет (Robert La Follette) и други, успели су да убеде америчку јавност, и што је још важније Сенат, да предложена верзија Версајског споразума не погодује америчким националним интересима.[332] Није помогла ни снажна подршка тада актуелног председника Вудро Вилсона, као ни бивших, Теодора Рузвелта (Theodore Roosevelt) и Вилијама Тафта (William Howard Taft). Вилсон је био истрајан да се споразум усвоји без икаквих резерви. С обзиром да ниједна од страна није успела да прикупи неопходну двотрећинску већину, Америка никада није ратификовала споразум. Чињеница да економски и војно најснажнија сила и идејни предлагач никада није била део организације и система, у самом старту је умањила шансе за успех.

Други проблем је представљало то што поражене државе нису учествовале ни у преговорима ни у оснивању организације и система колективне безбедности. Аустрија и Бугарска су постале чланице Лиге народа крајем 1920. године, Мађарска две године касније, Немачка 1926, а Турска 1932. године. Поражене државе су морале да се потврде као државе које теже миру. Победници на Париској мировној конференцији нису, као њихови претходници на Бечком конгресу, укључили у преговоре поражену страну. Штавише, Немачкој је Версајски споразум био понуђен по систему *узми ли остави* (*take it or leave it*) који је у свету дипломатије, готово по правилу, неплодотворан. Совјетски Савез, иако није био међу пораженим државама 1918. године, у чланство Лиге народа је ступио тек 1934. године, а пет година касније је био избачен. Државе *Тројног пакта*, Немачка, Јапан и Италија, су се из чланства повукле у периоду од 1933. до 1937. године. Бројне државе Централне и Јужне Америке су напустиле организацију током тридесетих година. Са непотпуним и променљивим чланством, деловање је свакако било отежано.

Треће, институционално устројство Лиге народа било је превише збуњујуће и нефункционално. Како би одржавала суверености и једнакост свих држава, одлучивање је било једногласно по готово свим питањима. Са друге стране, одступање од суверености и једнакости држава било је очито још у конституисању органа где су силе победнице (Британија, Француска, Италија и Јапан) биле сталне чланице Савета, док су још четири несталне биране из редова Скупштине.[333] Такође, рат као инструмент политике није био

[331] "The Covenant of the League of Nations" (Including Amandmends adopted to December 1924), Avalon Project, Yale School of Law, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (приступљено: 12.06.2017) Видети и у: Војин Димитријевић и Радослав Стојановић, *Међународни односи*, оп. цит.

[332] Највећи део критика ишао је у правцу одредби Повеље које су се односиле на обавезу чланица да колективно одговоре на агресију сваке врсте. Објашњавали су да се текстом Повеље крши суверености Сједињених Држава и искључива надлежност Конгреса САД у објави рата некој сили. Такође, страховали су да би улазак у Лигу народа увео Америку у европске интриге и избацио је са колосека који су изградили "очеви оснивачи".

[333] Почетно устројство Савета Лиге народа имало је формулу 4+4. Касније је долазило до промена проширивањем броја несталних и повећавањем и смањивањем број сталних (улазак и излазак Немачке, као и излазак Италије и Јапана).

изричито забрањен сво до 1928. године и потписивања Бријан-Келоговог пакта.[334] Поступак покретања колективне акције против државе која прети или користи силу против друге суверене државе био је сложен и готово неизводљив.

Четврто, можда и најважније, значајан број држава није имао вере у пуни и оперативни систем колективне безбедности и да их организација може заштити. Вековима навикнуте да се за безбедност и опстанак боре самостално или кроз савезе, државе су, испоставиће се са пуним правом, гајиле неповерење да ће у њихову заштиту похрлити сви, образујући глобални савез. Неповерење се очитавало још у Паризу, током преговора. Уколико изузмемо ставове Сједињених Америчких Држава, и у одређеној мери Уједињеног Краљевства, на конференцији је дискурс о границама, процени моћи, националним интересима, гаранцијама за будућу безбедност и кажњавању поражених био доминантан.

Синтагма равнотежа снага јесте била "забрањена" на конференцији, али је била дубоку усађена у мисли и циљеве државника. Питер Џексон (Peter Jackson) истиче да је француски програм на конференцији, како га је замислио Андре Тардје (André Tardieu),[335] „…комбиновао равнотежу снага са нормативним аргументима извученим из дискурса о демократском мировном поретку после Првог светског рата".[336] Традиционалним језиком старе дипломатије,говорио је Виторио Орландо. Наиме, он је упорно захтевао остваривање свих одредби *Лондонског споразума*, који су у јеку рата 26. априла 1915. године потписале Италија, Француска и Британија. С обзиром да је Лига народа забрањивала тајне споразуме, јасно је колико су италијански и амерички ставови били супротстављени. Орландов реализам може се препознати у реченици коју износи још 1915. године: „Уколико у неком тренутку будем био принуђен да бирам између слободе и безбедности моје земље, онда ћу тог дана, са муком али без задршке, жртвовати слободу".[337] На Париској мировној конференцији је постојао пуни обзир према најмоћнијој сили и највећем кредитору, Сједињеним Државама, али је у хијерархији интереса опште добро, које Америка заговарала, ретко када надјачавало партикуларне интересе.

Врло је могуће да је кључну загонетку Лиге народа дао још пре њеног стварања, један од њених највећих заговарача, сер Едвард Грej (Edward Grey, 1st Viscount Grey of Fallodon).[338] У краткој књизи под називом *Лига народа* објављеној 1918. године, Грej износи следеће:

> *„Постоје идеје које обитавају у сенкама у атмосфери млаког идеализма, обожаване од оних који виде да би, уколико су остваривe, биле пожељне. С времена на време, долази до покушаја да се отелотворе у материјалној форми и учине корисним у националној или међународној политици. Открије се тада да оно што се чинило савршено да буде у потпуности пожељно и мило, не може бити од практичне користи, осим уколико смо спремни да подвргнемо себе одређеним ограничењима или дисциплини, које могу бити неподесне, и осим уколико смо припремљени да превазиђемо одређене различитости које на први поглед нису видљиве".*[339]

---

[334] Овим споразумом су се силе потписнице одрекле рата као средства решавања спорова. Добио је име по идејним творцима Аристиду Бријану (Aristide Briand) и Френку Келогу (Frank B. Kellogg).

[335] Тардје је на Конференцији учествовао као Клемансоов заменик. Крајем двадесетих и почетком тридесетих година 20. столећа, у више наврата, обављао је функцију премијера Француске.

[336] Peter Jackson, *Beyond the Balance of Power: France and the politics of national security in the era of the First World War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, p. 308.

[337] Spencer di Scala, *Italy in the Era of Great War*, Koninklijke Brill, Leiden, 2018. (Chapter 9: Liberalism, Civil Rights, and Reform: Vittorio Emanuele Orlando and the Great War).

[338] Једанаест година, од 1905. до 1916. године, Едвард Грej је обављао функцију секретара за спољне послове (еквивалентно министру спољних послова у највећем броју држава), да би током 1919-1920. службовао као британски амбасадор у САД.

[339] Viscount Grey of Fallodon, *The League of Nations*, George H. Doran Company, New York, 1918, p. 3, доступно на: https://archive.org/details/leagueofnations00grey/page/n3/mode/2up (приступљено: 28.02.2018)

Лига народа је била управо то, пожељна и корисна, али истовремено и превише идеалистичка да би била ефикасна. Државе нису биле спремне да прихвате ограничења, нити да превазиђу различитости. Историја обележена, моргентауовски речено, борбом за моћ и мир, али изнад свега настојањем да се опстане у анархичном систему, није државама давала превише разлога за помисао да је решење свих загонетки напокон пронађено у Лиги народа.

Равнотежа снага у међуратном периоду: од одбачености до повратка

Почетне године после Великог рата деловале су обећавајуће по међународни мир и безбедност. Изузев грађанских ратова у Совјетском Савезу и Кини и Грчко-турских ратова, значајнијих војних сукоба није било. Чинило се да су све учеснице Великог рата, победнице као и поражене, толико изнурене ратом да им нови сукоби нису на видику.[340] Трка у поморском наоружању, један од најзначајнијих узрока Првог светског рата, била је стављена под пуну контролу потписивањем *Вашингтонског поморског споразума*.[341] После окончања Грчко-турског рата, седам сила победница Великог рата (Британија, Француска, Италија, Јапан, Грчка, Румунија и Краљевина СХС) потписује са Турском *Споразум из Лозане* којим су дефинисане границе турске државе и, коначно, закључен последњи мировни споразум из *Првог светског рата*.

Замајац миру дали су тзв. *Споразуми из Локарна*[342] потписани у Лондону 1. децембра 1925. године. Реч је о седам споразума, три о узајамним гаранцијама[343] и четири о арбитражи[344], чији је циљ био изградња поверења међу европским државама. Кључне одредбе биле су следеће: прво, Француска, Немачка и Белгија су се обавезале на одржавање територијалног *status quo* у међусобним односима, чиме су западне границе Немачке успостављене Версајским споразумом биле потврђене. Друго, чланом 2. Споразума, наведене силе су се обавезале да неће „напасти, извршити инвазију или повести рат једна против друге“, док су се чланом 3. обавезале да ће неспоразуме решавати дипломатским средствима. Треће, сличне одредбе о решавању спорова мирним путем садржали су и сви споразуми о арбитражи. Четврто, Рајнска област је трајно демилитаризована. Пето, у француским споразумима о узајамним гаранцијама са Пољском и Чехословачком, државе су се обавезале на моменталну узајамну помоћ у случају немачког напада. Споразумима су биле осигуране западне границе Немачке, али не и источне, тако да су ови додатни споразуми давали одређену дозу сигурности источним суседима Немачке. На крају, спровођење споразума су гарантовале Британија и Италија.

Чинило се да је споразумима свака од страна била, макар минимално, задовољена. Немачка је поново искорачила на међународну позорницу, настојећи да поврати изгубљени углед, и већ 8. септембра 1926. године постала је чланица Лиге народа. Британија је, бар се тако чинило, успешно радила на француско-немачком помирењу, Француска је потврдила ранија савезништва са Пољском и Чехословачком, док су Пољска и Чехословачка добили додатне гаранције да неће бити окупиране од стране, још увек, моћног и опасног суседа.

---

[340] Више о овом периоду у: Андреј Митровић, *Време нетрпељивих: политичка историја великих држава Европе 1919-1939*, ЦИД, Подгорица, 2004.

[341] Споразум је 6. фебруара 1922. године потписало пет највећих поморских сила тога доба (Уједињено Краљевство, Сједињене Америчке Државе, Француска, Јапан и Италија). Њиме је ограничена изградња нових, као и тонажа постојећих ”капиталних” пловила сваке од држава потписница. Више о Вашингтонском поморском споразуму у: Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцига*, Нолит, Београд, 1976. и Erik Goldstein and John Maurer (eds.), *The Washington Conference, 1921-1922: Naval Rivarly, East Asian Stability and the Road to Pearl Harbour*, Frank Cass & Co, London, 2004.

[342] Споразуми су доступни у електронској архиви Уједињених нација: ”League of Nations Treaty Series”, доступно на: https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2054/v54.pdf (приступљено: 24.08.2018)

[343] Први између Француске, Немачке, Италије, Белгије и Британије; други између Француске и Пољске и трећи између Француске и Чехословачке.

[344] Први између Немачке и Белгије; други између Немачке и Француске; трећи између Немачке и Пољске и четврти између Немачке и Чехословачке.

Уз ретке изузетке, *Споразуми из Локарна* су изазвали одушевљење широм Европе. Код политичара укључених у преговоре двојбе није било. Уколико погледамо њихове изјаве непосредно након потписивања споразума, видећемо да су у споразумима препознали решење за *кантовски* трајни мир у Европи:

- Аристид Бријан, министар спољних послова Француске – „Ово је најважнији корак у историји модерног света“, а будућност ће бити заснована на „арбитражи и сарадњи међу државама, где рат и наоружавање немају места“.[345]
- Остин Чембрлен (Austen Chamberlain), државни секретар за спољне послове Уједињеног Краљевства – „Споразуми су плод искрене жеље забринутих за мир и помирење… Онима који мисле да пакт не иде довољно далеко, одговорићемо да је усмерен право на разоружање и да даје нови смисао безбедности“.[346]
- Густав Штреземан (Gustav Ernst Stresemann), министар спољних послова Немачке – Говорио је о „духу добре воље који је споразум оживео“.[347]
- Едуард Бенеш (Edouard Benes), министар спољних послова Чехословачке – „Споразум из Локарна је решио међународне проблеме Европе. На државама је да поставе своје унутрашње послове на здраве основе, а када то буде учињено, будућност Западне Европе је сигурна“.[348]
- Александар Скржински (Alexander Skrzinski), министар спољних послова Пољске – „Пакт из Локарна је понудио европским државама могућност за мир и разоружање, коју никада раније нису имале. Немам сумње да ће у складу са новим споразумима доћи до новог међународног осећања мира и сигурности“.[349]
- Емил Вандервелде (Emile Vandervelde), министар спољних послова Белгије – За њега су споразуми били не само достигнуће, већ и нови почетак.[350]

Оптимизам је био присутан и медијском извештавању. Дневни лист *Вашингтонска вечерња звезда* (Washington Evening Star) је 1. децембра 1925. известио да се церемонија потписивања *Споразума из Локарна* одвијала „у духу оптимизма који је поздрављен као најава за еру мира у Европи“.[351] Дописник *Берлинског дневног листа* (Berliner Tageblatt) са Конференције у Локарну, Ерик Домбровски (Erich Dombrowski) писао је да је Локарно одисао „…узајамним поверењем. Након свих ових година горчине, све је удисало нову енергију“.[352] Почетна реченица у чланку о Локарну француског дневног листа *Le Gaulois* гласила је ”Све за мир” (Tout á la paix…).[353] Сличним тоном писали су и други дневни листови у Европи и свету.

Све претходно наведено довело је до тога да у наредним годинама у дискурсу европских лидера и пракси односа између држава буде присутан ”дух Локарна”. У том ”духу” долази до једног од последњих великих дипломатских успеха у међуратном периоду. Реч је о *Бријан-Келоговом пакту*, потписаном 27. августа 1928. године, којим су се државе одрекле рата као начина решавања међусобних спорова. Пакт је добио име по министру спољних послова Француске, Аристиду Бријану, и државном секретару Сједињених Држава, Френку Келогу, који су били и идејни творци таквог споразума. Државе потписнице, којих је иницијално било 15 (укључујући британске доминионе и Индију), свечано су изјавиле да

[345] F. M. Wilcox, ”The Peace Treaty of Locarno: Is the Peace of Europe Assured? Does the Agreement of Locarno Ensure the World against Future War?”, *Signs of the Times: World Events in Lights of the Prophecy*, Vol. 41, No. 9, 1926, p. 2.
[346] Ибидем.
[347] Ибидем.
[348] Ибидем.
[349] Ибидем.
[350] George Glasgow, *From Dawes to Locarno: Being a Critical Record of an Important Achievement in European Diplomacy 1924-1925*, Harper and Brothers Publishers, New York, 1926, p. 124.
[351] Наведено према: F. M. Wilcox, *The Peace Treaty of Locarno: Is the Peace of Europe Assured? Does the Agreement of Locarno Ensure the World against Future War?*, op. cit. p. 2.
[352] ”Europeana Newspapers: This Day in History – 5 December 1925” доступно на: http://www.europeana-newspapers.eu/this-day-in-history-5-december-1925/ (приступљено: 12.02.2018)
[353] Ibidem.

„осуђују прибегавање рату ради решавања међународних контроверзи и да га се одричу као инструмента националне политике у међународним односима“.[354] Чинило се да је од суштинског значаја чињеница да се међу потписницама налази и Немачка, али је разочарање за Француску, САД и друге ратне савезнике уследило свега неколико година касније.[355]

Пакт је, без дилеме, пружио замајац даљем развоју међународног права, али се велики део проблема налазио се у томе што је садржао јасну диспозицију, али не и казну. Наиме, у преамбули је само наведено да ће „државама које покушају да остваре националне интересе путем рата, бити онемогућене предности које произилазе из споразума“.[356] Сједињене Америчке Државе, опредељене за повратак изолационизму[357] после Париске мировне конференције, нису желеле да пруже гаранције заједничке одбране против агресора. Уосталом, један од кључних разлога одбијања Сената САД да ратификује Версајски споразум и учествује лежао је управо у томе. Сваки облик правног обавезивање САД био би осуђен на пропаст. У сведочењу пред Комитетом за спољне односе Сената САД, државни секретар Келог је потврдио да Америка, у складу са одредбама Пакта, нема никакве обавезе да пружи подршку потписницама које су жртве агресије.[358] Бријан-Келогов пакт је један од највећих успеха мировног покрета у САД и највећи искорак САД на међународној позорници све до уласка у *Други светски рат*, али су његови домети били ограничени америчком унутрашњом политиком.

Опстанак Лиге народа и система колективне безбедности током двадесетих и тридесетих година 20. столећа, није значио да су државе избрисале равнотежу снага из својих политика. Британски историчар Алберт Полард наводи да је још приликом склапања *Рапалског споразума*[359] између Руске Совјетске Социјалистичке Федеративне Републике и Немачке 16. априла 1922. године, у чланку једног од најутицајнијих британских медија тога доба, *Јутарњег листа* (The Morning Post), констатовано следеће: „Хајде да се суочимо са чињеницама… Вратили смо се доктрини равнотеже снага, ма шта говорили визионари и слепи“.[360] Полард тврди и да, упркос томе што „Лига (Лига народа, прим. С.Н) командује пристанком већине, постоји друго мишљење, чврсто држано, према ком је равнотежа снага могућа, уколико не и пожељна, алтернатива Лиги народа“.[361] Уколико Рапалском споразуму придодамо и француско-белгијску окупацију Рура годину дана касније, без консултовања савезника, јасно је да су механизми равнотеже снага у овом периоду били увелико заступљени.

---

[354] ”Kellogg-Briand Pact 1928”, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp (приступљено: 12.02.2018)

[355] За понешто позитивније погледе на Бријан-Келогов пакт видети: Oona A. Hathaway and Scott J. Shapiro, *The Internationalists: How a Radical Plan to Outlaw War Remade the War*, Simon & Schuster, New York, 2017.

[356] Ibidem.

[357] Треба овде рећи да аутор доктората карактерише америчку политику између два рата као изолационистичку јер је таквом одређује највећи број аутора. Чини то како се не би померала жижа са суштине рада и екскурсом доводио у конфузију читаоце. Међутим, аутор не сматра да је америчка политика у овом периоду била сасвим изолационистичка. Делимо став Бера Браумолера (Bear F. Braumoeller), да је изолационизам ”мит”, тачније, један од највећих митова у америчкој политици. Видети у: Bear F. Braumoeller, ”The Myth of American Isolationism”, *Foreign Policy Analysis*, Vol. 6, No. 4, 2010, pp. 349-371. Истина, Америка није била присутна у *Европи* у мери у којој је била присутна 1917-1919. године или за време Хладног рата, али рећи да је спроводила изолационистичку политику, у контексту Монроове доктрине, према нашем суду је погрешно. Разлога је више: прво, чак и ако узмемо као дато да је изолационизам безбедносна стратегија, Америка је учествовала у склапању споразума као што су Вашингонски поморски споразум или Бријан-Келегов пакт који су, пре свега, мировно-безбедносни споразуми; друго, Америка је задржала малу окупациону силу у Европи све до јануара 1923. када су напустили Кобленц (Рајнска област, Немачка); треће, како наводи Миршајмер, контингент од 1.000 америчких војника је био стациониран у кинеском граду Тјенћин од 1912. до 1938. године; четврто, Америка је дипломатски и економски у међуратном периоду имала глобално допирање.

[358] Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, op. cit. p. 281.

[359] Споразумом су се Совјетска Русија и Немачка одрекле материјалних и територијалних потраживања која су проистицала из *Мира у Брест-Литовску* којим се Русија повукла из Великог рата.

[360] ”The Morning Post”, April 22, 1922, доступно на https://www.newspapers.com/newspage/447430271/ (приступљено: 22.03.2018) Наведено према: A.F. Pollard, *The Balance of Power*, op. cit, p. 51.

[361] Ibidem, pp. 51-52.

Анализирајући мотиве склапања Споразума из Локарна или Бријан-Келоговог пакта, видећемо да иза њих стоје важни стубови равнотеже снага као што су борба за опстанак или склапање савеза. Како бриљантно закључује Хенри Кисинџер, „најопаснија слабост Версајског споразума била је психолошка“.[362] Француска је, упркос *Картагињанском миру* наметнутом Немачкој, од ње и даље страховала. Практично, од окончања Великог рата трагала је за савезима који би јој гарантовали заједничку одбрану од могућег немачког напада. Настојала је да изгради систем савеза, како би изоловала опасност од Совјетског Савеза и Немачке и створила између њих такозвани *cordon sanitaire*. Део тог система била је *Мала Антанта*, серија споразума о заједничкој одбрани против Мађарске и рестаурације Хабзбурга потписаних између Чехословачке, Румуније и Краљевине СХС. Француским потписивањем споразума о пријатељству са сваком од ових држава Мала Антанта је требало да буде ојачана. Додатно, кроз Споразуме из Локарна, *cordon sanitaire* је био завршен, јер је потписивањем споразума о узајамним гаранцијама и Пољска постала део француског система европских савеза.

Према Кисинџеровим речима спољна политика Француске била је очајничка, јер су безуспешно настојали да отежају и одложе опоравак Немачке, а са друге стране да се са њоме измире. С обзиром на одлучно британско одбијање да ступи у неки облик савеза, у потрази за савезницима Французи су се запутили и преко Атлантика. Споразум познат као Бријан-Келогов пакт потекао је из идеје о склапању двостраног пакта о ненападању или мировног пакта са Сједињеним Државама. Из страха да би се такав пакт могао тумачити као савез, амерички државни секретар Келог је предложио да се позив за потписивање споразума којим се рат уклања из расположивих инструмената националних политике проследи свим заинтересованим странама. Французима није остало ништа друго него да пристану и тиме постану сведоци још једног идеалистичког пројекта, у времену када су им реалистичка решења била преко потребна.

За то време, Британија је „осцилирала између површне примене равнотеже снага и… растуће привржености новом принципу колективне безбедности, од чије је примене одустала“.[363] Одбијала је да пружи безбедносне гаранције Француској, али јој се превише радикалним чинило обнављање идеје о Англо-немачком савезу. После француске окупације Рура, деловало је као да је Француска та коју треба уравнотежавати. Зато је једна од британских идеја приликом склапања Споразума из Локарна било слабљење француског система савеза у Источној Европи. Са друге стране, Немачка је желела обнову угледа, повратак на међународну сцену, брзи поратни опоравак, раздор међу силама победницама Великог рата и уклањање могућности стварања широке анти-немачке коалиције. У највећој мери је, вођена дипломатском вештином Густава Штреземана и неслогом, пре свега, између Британије и Француске, у својим намерама успела.

Колективна безбедност, заједно са Лигом народа као кровном институцијом, није успела да задобије поверење држава. Потрагом за традиционалним механизмима заштите опстанка и безбедности, војним јачањем и изградњом савеза, државе су још двадесетих година, у ”златној ери” Лиге народа, показивале да немају поверења у глобални савез који ће им притећи у помоћ у случају да буду изложене акту агресије. Чак је и Споразумима из Локарна, упркос позивању у тексту споразума на одредбе Повеље Лиге народа, исказана потреба за додатним узајамним безбедносним гаранцијама и додатној потврди о одрицању рата као инструмента националне политике. Штавише, Бријан-Келогов пакт је донет без институционалне потпоре Лиге народа.

Све своје слабости, систем колективне безбедности је коначно почео да показује тридесетих година. Упоредо са *Великом депресијом,* јачале су тоталитаристичке идеологије и државе које су вођене таквим идеологијама унутрашње проблеме решавале кроз спољну, територијалну експанзију. До почетка тридесетих година Лига је, у највећој мери успешно, решавала територијалне спорове као што су Шведско-фински спор око Аландских острва

[362] Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, op. cit. p. 244.
[363] Ibidem, pp. 266-267.

(1921), Пољско-немачки спор око Горње Шлезије (1921/1922), Грчко-италијански спор око албанских граница (1923), Литванско-немачки спор око окупираног града Мемел и околних области (1923/1924) и друге. Јачањем тоталитаризма се, по први пут, нашла пред великим изазовима.[364]

Најбољи тест делотворности система и Лиге народа пружила је јапанска инвазија на делове Северно-источне Кине (Манџурију), окупација и успостављање марионетске државе Манџуко. Јапан, погођен економском кризом као и остали део развијеног света, настојао је да се суочи са кризом ширењем територије и доласком до неопходних ресурса. Инвазији је претходио инцидент у ком су, наводно, кинески дисиденти покушали да саботирају рад железнице која је била у власништву јапанске компаније *Железница Јужне Манџурије* (South Manchuria Railway). Иако је касније потврђено да Кина није имала никакве везе са постављањем динамита, овај догађај је послужио као изговор за јапанску инвазију која је отпочела 18. септембра 1931. године.[365]

Криза је показала сву тромост и слабост механизама које је Лига народа, према Повељи, имала на располагању. Савет Лиге је готово три месеца после инцидента, 10. децембра 1931. године, формирао петочлану Истражну комисију предвођену британским политичарем Виктором Литоном (Victor Bulwer-Lytton). Каснило се и са слањем комисије па је шестонедељно теренско истраживање ради утврђивања чињеница спроведено тек на пролеће идуће године. Извештај Комисије, такозвани *Литонов извештај*, објављен је 2. октобра 1932. године, а пред Саветом представљен 21. новембра исте године. У њему су поред детаљног описа рада мисије, историјата Манџурије, историјата јапанско-кинеског спора и слично, предложени принципи и услови споразума. Иако су обе стране означене кривцима за избијање кризе, најважније одредбе биле су оне у којима се Јапан проглашава за агресора и позива на „прекид јапанске окупације Манџурије у најкраћем року“.[366]

Кина је прихватила налазе извештаја, док је Јапан одбио то да учини. Генерална скупштина Лиге народа је фебруара 1933. године изгласала резолуцију којом се осуђује јапанска агресија, а 27. марта 1933. године, иако стална чланица Савета, Јапан је одлучио иступи из чланства организације. С обзиром да државе нису могле да се договоре око санкција, кажњавање Јапана се свело на дипломатску изолацију. Без икакве сумње, јапанска окупација Манџурије је трајно подрила кредибилитет Лиге народа и показала да је великим силама отворен пут ка спровођењу самовоље.

Свест о одсуству механизама кажњавања омогућила је ветар у леђа ревизионистима тога доба, пре свега, Мусолинију и Хитлеру. Већ 3. октобра 1935. године Мусолинијева Италија је извршила инвазију на Абисинију, данашњу Етиопију. За разлику од Манџуријске кризе Лига је деловала знатно брже и 7. октобра прогласила је Италију за агресора и почела са применом ограничених санкција одлуком Генералне скупштине од 11. октобра 1935. године. Међутим, санкције нису погађале кључне изворе моћи потребне за вођење рата, као што су нафта или челик, а и потрајале су мање од годину дана. О војној акцији која би спречила окупацију Етиопије није било говора јер ниједна велика сила није била рада да учествује у таквом подухвату.

Интегритет Лиге народа је подрио и тзв. *Хор-Лавал пакт* (Hoare-Laval Pact) који су у тајности 8. децембра 1935. године Мусолинију предложили министри спољних послова Британије, Самјуел Хор (Samuel Hoare) и Француске, Пјер Лавал (Pierre Laval). Био је то план за окончање рата којим би Абисинија била подељена. С обзиром да је за предлог британска штампа дознала дан касније, као и да је реакција британске и француске јавности на такав пакт била одлучно негативна, до спровођења никада није дошло. Колико је утицај овог плана на

[364] Видети више у: Peter J. Yearwood, *Guarantee of Peace: The League of Nations in British Policy 1914-1925*, Oxford University Press, Oxford, 2009.

[365] Видети више у: Thomas W. Burkman, *Japan and the League of Nations: Empire and the World Order, 1914-1938*, University of Hawai'i Press, Honolulu, 2008.

[366] "League of Nations: Report of the Commission of Enquiry", *Series of League of Nations Publications*, VII, 1932, p. 8.

Лигу народа био деструктиван показује мишљење британског историчара Алена Тејлора (Alan John Percivale Taylor) који је потез Британије и Француске описао као "издају Лиге".[367] Нешто блажи у оценама био је Џејмс Робертсон (James C. Robertson), који је навео да је овакав потез британске Владе дао за право критичарима који су указивали на недостатак пуне подршке Лиги народа, а Пакт видели као одлуку да се „…Етиопија жртвује на олтару европске безбедности".[368]

Последња фаза рушења система колективне безбедности и Лиге народа допала је у руке Адолфа Хитлера. Најпре је напустио *Светску конференцију о разоружању* (1932-1934) у октобру 1933. године. Како примећује Кисинџер, конференцију је напустио не из незадовољства, већ „зато што је страховао да би немачки захтеви о паритету могли бити испуњени, и тиме би његове жеље за неограниченим (ре)наоружавањем биле осујећене".[369] Намеру да унилатерално делује потврдио је повлачењем Немачке из Лиге народа само неколико дана касније.[370] Већ 1934. године Хитлер је најавио поновно наоружавање Немачке. Иако су тиме кршене одредбе *Версајског споразума*, реакција великих сила, пре свега Француске и Британије, је изостала.

Средином тридесетих је већ било јасно да колективна безбедност неће спречити Хитлера у његовим намерама. За то време, европске државе и Лига народа су непрестано померале границе које би их покренуле на акцију против Немачке. Немо су посматрале изградњу немачких ваздухопловних снага 1935, милитаризацију Рајнске области 1936, нацистичко-фашистичко интервенисање у унутрашње послове Шпаније и слично. Сви наведени примери представљали су флагрантно кршење Версајског споразума, који је био толико заборављен, да више није служио ни као предмет моралне осуде агресора. Споразум из Локарна којим су Француска, Британија, Белгија и Италија гарантовале демилитаризацију Рајнске области, више није помињала ни штампа.

Средином тридесетих година, Хитлер је „наставио да убира плодове захваљујући јединственој мешавини психотичне интуиције и ђавоље снаге воље", док су западне демократије још увек веровале „…да се суочавају са нормалним, помало прекомерним, националним лидером који је настојао да врати своју државу на позицију међу једнакима у Европи".[371] Хитлерови потези током 1935. и 1936. били су предвидиви. Настојао је да поврати све оно што је Немачка изгубила у Великом рату. Западне силе су виделе олују која долази, али нису учиниле ништа да је спрече. Уместо да заједнички уравнотежују претњу, спроводили су стратегију која је, по правилу, кроз историју доводила до стварања империја. Реч је о стратегији умирења или попуштања (appeasement) коју Стивен Рок одређује као узалудну и опасну политику.[372]

Бројни аутори сагласни су да је стратегија попуштања доживела врхунац на *Минхенској конференцији* 28-29. септембра 1938. године. После аншлуса (Anschluss), односно, припајања Аустрије Немачкој 12. марта 1938. године, Хитлер је настојао да у "Рајх" укључи све Немце који живе у суседним државама. Прва се на удару нашла Чехословачка на чијој су Судетској територији традиционално живели Немци. Наводећи да је реч о последњем територијалном захтеву Немачке, потписнице споразума (Италија, Француска и Британија) су пристале на Хитлерове услове. Минхенским споразумом Судетска област је припојена Немачкој. Вера у немачке ограничене амбиције и трајно решење постигнуто овим споразумом, навели су

[367] A. J. P. Taylor, *English History, 1914-1945*, Oxford University Press, London, 2001, p. 393.
[368] James C. Robertson, "The Hoare-Laval Plan", *Journal of Contemporary History*, Vol. 10, No. 3, 1974, p. 458.
[369] Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, op. cit. p. 292.
[370] Учинио је то после референдума на ком се 95% грађана Немачке изјаснило за повлачење из чланства Лиге народа. Видети више у: Harold A. Peters, *Germany withdraws from League of Nations, disarmament pact*, Berlin, October 13, 1933, United Press, UPI Archives, доступно на: https://www.upi.com/Archives/1933/10/14/Germany-withdraws-from-League-of-Nations-disarmament-pact/5411430087122/ (приступљено: 23.11.2018)
[371] Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, op. cit. p. 301.
[372] Stephen R. Rock, *Appeasement in International Politics*, University Press of Kentucky, Lexington, 2000.

британског премијера Невила Чемберлена (Neville Chamberlain) да одмах по повратку са конференције одржи надалеко чувени говор "Мир нашег времена".[373]

Говор је остао запамћен као симбол погрешне процене, а име Невила Чемберлена почело је да се поистовећује са стратегијом попуштања.[374] Британија, током векова симбол стратешке промишљености, посртала је све више. Одбијајући да уравнотежава Немачку, давала је Хитлеру наду у могући Англо-немачки савез, а савезнике из Великог рата чинила несигурнима. Француски систем савеза је почео да се распада још почетком тридесетих када Немачка и Пољска потписују пакт о ненападању, а са попуштањем у погледу немачких захтева према Чехословачкој је доживео потпуни крах. Могући савезник са друге стране Атлантика, Америка, кроз низ закона о неутралности током тридесетих година, слала је јасне сигнале да остаје изван светских сукоба. Наведени акти усвојени током 1935, 1936, 1937. и 1939. године били су плод јаке изолационистичке струје у САД и односили су се на ограничење, па и забрану зајмова и извоза наоружања. Једини трговачки споразуми за које је председник Рузвелт успевао повремено да се избори како би помогао будућим савезницима били су они за некредитну куповину "плати и носи" (cash-and-carry).[375] Тек са доношењем споразума *Разарачи за базе* (Destroyers for Bases)[376] са Британијом и *Закона о зајму и најму* (Lend-Lease Act), Рузвелт је успео значајније да помогне Британију, Кину, СССР и друге државе које се бориле против сила Тројног пакта.

Неуспех да се против нацистичке Немачке успостави савез који би је ефикасно уравнотежавао пружио је Хитлеру ветар у једра. У одсуству спољашњих стега, наставио је да упражњава унилатералну политику и за мање од годину дана заборави на обећање из Минхена. Парчање Чехословачке се наставило у корист Мађарске, чиме је дефинитивно напуштен и *Споразум из Тријанона*. Већ марта 1939. године, упућује захтев за повратак Слободног града Данцига[377] и тзв. пољског коридора који је одвајао Данциг и Источну Пруску од средишњег дела Немачке. Потписивањем *Пакта Рибентроп-Молотов*, све је било спремно за нови рат, најразорнији који је свет икада видео. Званично, *Други светски рат* отпочео је немачким нападом на Пољску 1. септембра 1939. године. Два дана касније, Француска и Немачка објављују рат Немачкој, а СССР напада Пољску 17. септембра. Један од последњих трзаја, а заправо парадокса, Версајског система била је одлука Лиге народа да се због агресије на Финску, из чланства избаци СССР, прва и једина држава која је санкционисана на тај начин.

Равнотежа снага после Другог светског рата

Систем колективне безбедности Лиге народа потрајао је свега двадесет година. Лига је распуштена тек 20. септембра 1946. године, али није имала никакву улогу за време Другог светског рата. Чеда Вилсоновог идеализма, колективна безбедност и Лига народа, сурвали су свет у нови рат који је трајао пуних шест година и однео више десетина милиона живота.

---

[373] Уочљива је алузија на говор Бенџамина Дизраелија који је исте речи употребио по повратку са Берлинског конгреса шездесет година раније.

[374] Прегршт књига написано је о овом питању, а речи Чемберлен и попуштање су, по правилу, биле у наслову: Tim Bouverie, *Appeasement: Chamberlain, Hitler, Churchill and the Road to War*, Tim Duggan Books, New York, 2019; Adrian Phillips, *Fighting Churchill, Appeasing Hitler: Neville Chamberlain, Sir Horace Wilson & Britain's Plight of Appeasement*, Pegasus Books, New York, 2019; R. A. C. Parker, *Chamberlain and Appeasement: British Policy and the Coming of the Second World War*, Palgrave, Basingstoke, 1993. итд.

[375] За разлику од политике коју је прописивао Закон о неутралности, којим су стране у сукобу могле да купују робу, не и војну, од САД на начин што би платили кешом, сносили све ризике и транспортовали робу властитим пловилима, по усвојеној ревизији "плати и носи" државе су могле под истим условима да купују од Америке и наоружање.

[376] Британија је споразумом добила више од 50 времешних разарача, а заузврат је одобрила успостављање поморских и ваздухопловних база САД на британским територијама Кариба и Њу Фаундленда на период од 99 година. Видети више: "Destroyers for Bases Agreement", September 2nd 1940, доступно на: https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/d/destroyers-for-bases-agreement-1941.html (приступљено: 23.11.2018)

[377] У питању је данашњи пољски град-лука Гдањск и околна област.

Окончан је победом савезника предвођених Сједињеним Америчким Државама и Совјетским Савезом. Од чланица Тројног пакта, најпре је из рата изашла Италија која је за мање од два месеца после уклањања са власти Бенита Мусолинија, потписала примирје са савезничким силама 3. септембра 1943. године. После продирања савезника у дубину немачке територије и доласка надомак Берлина и самоубиства нацистичког лидера Адолфа Хитлера, Немачка је безусловно капитулирала 8. маја 1945. године. Рат је још увек трајао на Пацифику, али је отпор Јапана сломљен америчком употребом нуклеарног наоружања, оружја које је заувек променило људску историју.

Исход највећег сукоба који је свет до тада видео се већ наслућивао средином 1943. године, после битке код Стаљинграда, која је била својеврсна вододелница читавог рата, пада Мусолинијевог режима у Италији и искрцавање савезничких трупа на Сицилији. Управо у том периоду *Велика четворка*[378] кује планове за послератно уређење међународног поретка.[379] Рађа се и идеја о успостављању нове опште међународне организације. Први пут је изнета на састанку америчког државног секретара Кордела Хала (Cordell Hull) и британског секретара за спољне послове Ентонија Идна (Anthony Eden) одржаног у оквиру *Конференције на Квебеку* 17-24. августа 1943. године.[380] Идеја је дошла на добар пријем код друга два члана Велике четворке, Совјетског Савеза и Кине. Тако да је у оквиру *Треће московске конференције* одржане од 18. октобра до 1. новембра 1943. године усвојена *Заједничка декларација четири нације*, где се у ставу четири „препознаје потреба за успостављањем, у најкраћем изводљивом року, опште међународне организације засноване на принципу суверене једнакости свих мирољубивих држава и отворене за чланство свих таквих држава, великих или малих, ради одржавања међународног мира и безбедности“.[381] Декларација је садржала и позив на „поновно успостављање реда и закона и увођење система опште безбедности“.[382]

Иако је Лига народа још увек формално постојала, савезници су веровали да би њена испољена неефикасност и невесела историја били превише оптерећујући за послератни свет. Зато је одлучено да се успостави нова организација, на реалним основама. Обриси организације постајали су видљиви после *Конференције у Техерану* на којој су се, по први пут, састали лидери три најмоћније савезничке силе, Рузвелт, Черчил и Стаљин. Током 1943. и 1944. године се јављају и планови за изградњу других институционалних блокова новог поретка. Стварање *Организације за храну и пољопривреду* (Food and Agricultural Organization, 1943), *Организације Уједињених нација за образовање, науку и културу* (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, 1944) је било планирано за окончање рата, док су *Међународни монетарни фонд* (International Monetary Fund), *Светска банка* (Светска банка) и *Међународна организација за цивилно ваздухопловство* (International Civil Aviation Organization) створени између јула и новембра 1944. године.

До краја 1944. године било је јасно да ће будући поредак бити премрежен институцијама које би требало да унапређују мир, подстичу и охрабрују сарадњу и спрече улазак света у нови општи рат. Најзначајнији корак пре у стварању Организације Уједињених

---

[378] У историографији се под ”Великом четворком” подразумевају најзначајније савезничке силе у другој половини Другог светског рата: Кина, Сједињене Државе, Совјетски Савез и Уједињено Краљевство.

[379] Наравно, важне конференције су биле вођене, а значајни документи усвојени и пре јула 1943. године. Треба издвојити Атлантску повељу - где су Британија и САД дефинисале осам принципа или циљева, као основу ”боље будућности света” и Декларацију уједињених нација – где државе потписнице (до краја рата било их је укупно 47) истичу привржености принципима из Атлантске повеље, опредељеност да употребе све ресурсе против сила Тројног пакта и обавезују се да са непријатељима неће склапати сепаратни мир. Кључни документи из времена Другог светског рата, укључујући Атлантску повељу и Декларацију уједињених нација, могу се наћи на: ”Documents of World War II”, доступно на: https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/ww2.htm (приступљено: 24.11.2018)

[380] ”The First Quebec Conference (August 14–24, 1943) and Related Conversations at Hyde Park and Washington (August 12–14 and September 1–12, 1943)”, *Office of the Historian*, доступно на: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943/comp2 (приступљено: 24.11.2018)

[381] ”Joint Four-Nation Declaration”, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp (приступљено: 18.03.2018)

[382] Ibidem.

нација одиграо се на *Конференцији у Дамбартон Оуксу*[383] (САД) од 21. августа до 7. октобра 1944. године. Иако се састанак одвијао у формату Велике четворке, кључне одлуке доносиле су америчка, совјетска и британска делегација, док је кинеска улога била „тек нешто већа од церемонијалне".[384] Уколико је у Техерану устројство организације било још увек магловито, годину касније у Џорџтауну, на имању Дамбартон Оукс, доживело је пуну конкретизацију.

Последњег дана конференције, 7. октобра 1944, Велика четворка је издала завршни документ под називом *Предлози за оснивање опште међународне организације*. У њему су ближе одређени принципи, сврха, чланство, главни органи[385], њихове функције и начин одлучивања, као и име организације. Још тада је Савету безбедности поверено да утврди „постајање претње миру, кршења мира и акта агресије и пружи препоруке или одлучи о мерама које треба предузети како би се одржали или успоставили мир и безбедност".[386] *Конференција у Јалти* одржана од 4. до 11. фебруара 1945. године одвијала се у победничкој атмосфери. После последњих неуспелих контраофанзива Немачке током зиме 1944/1945. године, чекао се само тренутак окончања рата.

У Јалти је одлучено да ће Совјети учествовати у завршној фази рата на Пацифику, договорено је право вета сваке од сталних чланица Савета безбедности Уједињених нација, донета је одлука о слободним изборима на свим ослобођеним територијама и већ су се консолидовале идеје о подели сфера интереса. Коначно, у Сан Франциску је од 25. априла до 26. јуна организована *Конференција Уједињених нација о међународној организацији*. Усвојена је Повеља коју је потписало педесет[387] савезничких држава, која је била допуњена и тек понешто измењена верзија документа из Дамбартон Оукса.

Уједињене нације налазиле су се у центру послератног међународног поретка. Око њих се плела мрежа састављена од бројних организација чије је сврха била институционализација свих облика сарадње држава и народа, од културе и образовања, преко хране, глобалног здравља, економије и развоја, до мира и безбедности. Уједињене нације јесу биле, као и Лига народа, организација чији је основни циљ очување мира и безбедности, али су захваљујући систему или породици организација које су се на њих наслањале, имала знатно шири опсег. Што је још важније, постављене су на знатно реалистичније темеље.

Много људи је учествовало у осмишљавању послератног поретка. Свој допринос су дали људи попут Хопкинса (Harry Lloyd Hopkins), Молотова (Vyacheslav Mikhailovich Molotov), Хала (Cordell Hull), Идна (Robert Anthony Eden), Маршала (George Catlett Marshall Jr.), Громика (Andrei Andreyevich Gromyko)… Међутим, пресудну улогу су имали лидери највећих сила и највећи државници свога доба: Рузвелт, Черчил и Стаљин. Ослободили су нову организацију Вилсоновог идеализма и упркос свим разликама, знатно већим од оних које су имали лидери Версајског система, пронашли су формулу у којој су успели да помире оно што је за успостављање поретка нужно, легитимитет и моћ.

Деловало је као да је колективна безбедност у међуратном периоду била забрањена реч. Од састанка у Вашингтону, где је први пут поменута идеја стварања/обнављања међународне организације, па до усвајања Повеље, колективна безбедност, као симбол краха једног поретка, није спомињана. Па ипак, у Глави VII Повеље као да недостаје само име. У њој је ближе одређено ко утврђује да ли је извршена повреда мира, које ће мере бити предузете и ко ће их спроводи:

---

[383] Пуно име конференције гласи *Вашингтонски разговори о организацији међународног мира и безбедности*.

[384] Robert C. Hildebrand, *Dumbarton Oaks: The Origins of the United Nations and the Search for Postwar Security*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1990, p. 229.

[385] Сви изузев Старатељског савета.

[386] "Proposals for the Establishment of the General International Organization", October 7th 1944, доступно на: http://www.ibiblio.org/pha/policy/1944/441007a.html (приступљено: 18.03.2018)

[387] Пољска није била присутна у Сан Франциску јер је постојао спор око послератне владе. Ипак, у оригиналу Повеље је било остављено место за потпис пољске делегације, тако да је Повељу 15. октобра потписала и Пољска, те се данас у литератури наводи да је Уједињене нације основала 51 држава.

1. **Ко одлучује?** Према члану 39. Повеље „Савет безбедности ће утврдити постајање претње миру, кршење мира или акт агресије и пружити препоруке или одлучити о мерама које треба предузети, у складу са члановима 41. и 42. како би се одржали или успоставили мир и безбедност“.[388]
2. **Које мере ће се предузети?** Најпре, према члану 40. Повеље, Савет безбедности може, пре доношења препорука или одлука, донети „такве привремене мере, које сматра пожељним и потребним“.[389] Затим, у складу са чланом 41, може одлучити о мерама које не укључују употребу силе, а то су „потпуни или делимични прекид економских односа, и возних, поморских, ваздушних, поштанских, телеграфских, радио и других средстава комуникације и прекид дипломатских односа“.[390] На крају, уколико су дипломатско-економске мере неадекватне или не уроде плодом, у складу са чланом 42, Савет безбедности може предузети „акције ваздушним, морским или копненим снагама, неопходне за одржавање или успостављање мира и безбедности“.[391]
3. **Ко спроводи мере?** Као и сваком другом систему колективне безбедности или колективне одбране[392], у циљу одржања међународног мира и безбедности „Све чланице Уједињених нација се обавезују да ставе на располагање Савету безбедности, на њен позив и у сладу са посебним споразумом или споразумима, оружане снаге, помоћ и олакшице, укључујући ту и право пролаза, неопходне ради одржања међународног мира и безбедности“.[393]

Поред колективне безбедности, у послератном поретку није било места за још један концепт. Реч је о равнотежи снага, проказаној, макар у дискурсу политичара, још од Вудро Вилсона. Како примећује Мартин Вајт, презирали су је подједнако и либерали и социјалисти, једни видећи у њој инструменте подривања мира и демократских пракси, а други ретроградни капиталистички механизам.[394] Рузвелт је у погледу равнотеже снага остао на трагу америчких очева оснивача. Обраћајући се Конгресу 1. марта 1945. године, тражио је да се подрже одлуке донете на Криму (Јалта) и потреба да Америка, овог пута, учествује у поретку који ствара: „Морађемо да преузмемо одговорност за светску сарадњу, или ћемо морати да сносимо одговорност за нови светски рат“.[395] Говорио је о новом поретку који би требало да замени „…систем једностраног деловања, искључивих (exclusive) савеза, сфера утицаја, равнотеже снага и свих других помагала која су опробавана вековима и увек оманула“.[396]

Черчилов став према равнотежи снага био је прилично амбивалентан. У затвореном предавању о спољним пословима које је одржао марта 1936. године конзервативцима, члановима Доњег дома британског Парламента, дотакао се принципа спољне политике Енглеске „које је следио кроз историју и још увек их следи“:[397]

> „Током четири стотине година спољна политика Енглеске била је да се супротстави најснажнијој, најагресивнијој и најдоминантнијој сили на континенту… У свим приликама Енглеска је бирала тежи пут. Суочена са Филипом II од Шпаније, Лујем XIV…, Наполеоном, против

[388] ”Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice”, доступно на: https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf (приступљено: 18.03.2018)
[389] Ibidem.
[390] Ibidem.
[391] Ibidem.
[392] Било да је реч о Организацији северноатлантског уговора (НАТО) или Шангајској организацији за сарадњу (ШОС) или Организацији уговора о колективној безбедности (ОДКБ).
[393] ”Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice”, доступно на: https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf (приступљено: 18.03.2018)
[394] Видети у: Martin Wight, *The Balance of Power*, op. cit. p. 169.
[395] Robert Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy 1932-1945*, Oxford University Press, New York, 1969, p. 520.
[396] Ibidem.
[397] Winston S. Churchill, *The Second World War - Volume I – The Gathering Storm*, op. cit. p. 186.

> Вилхелма II од Немачке, било би лакше, и мора да је било примамљивије, сврстати се уз јачег и делити плодове освајања. Ипак, увек смо бирали тежи пут, придруживали се мање моћним силама, стварали комбинацију међу њима, и тако побеђивали и осујећивали континенталног војног тиранина, ко год он био, коју год државу водио".[398]

Све наведене Черчилове речи представљају суштину замисли равнотеже снага и кратак преглед њеног историјата. Дивећи се таквој спољној политици, сматрао је уочи *Другог светског рата* да је не треба мењати и да је нужно одлучно се супротставити сили која је најмоћнија и прети да оствари доминацију угњетавајући друге. Са друге стране, у послератном периоду према равнотежи снага почиње да испољава презир. Черчилово виђење равнотеже снага постаје "кантовско". Тврдио је да је доктрина равнотеже снага постала непоуздана, као и да државе „не могу приуштити… рад на уским маргинама искушавајући суд снаге".[399]

Упињући се из петних жила да изгради одбрамбени савез са Сједињеним Државама после *Другог светског рата*, Черчил је, бар се тако чинило, из корена променио традиционалну британску политику. Па опет, уколико проникнемо дубље у мотиве таквог настојања, видећемо да је корен у равнотежи снага и да стратегија уравнотежавања није напуштена. Наиме, Енглеска је у својој примени замисли равнотеже снага увек уравнотежавала претећу силу. Черчил је у Совјетском Савезу видео највећу претњу и из страха од успостављања совјетске хегемоније на европском тлу трагао за начином да је предупреди. Зато је дискурс сарадње и изградње "Храма мира" заменио равнотежу снага, толико омрзнуту међу политичком елитом САД, у обликовању послератног поретка. Мудар државник, какав је несумњиво Черчил био, морао је знати да су његови разговори са Стаљином око поделе интересних сфера у Јужној и Источној Европи или послератна настојања да се уравнотежи потенцијални хегемон, СССР, у сржи замисли равнотеже снага.

Трећи члан "Велике тројке", Стаљин, у својим идеолошки обојеним говорима ретко је спомињао равнотежу снага. Додатни проблем представљала је чињеница што у руском језику није постојао веродостојан превод западно-европске или веберовске концепције моћи,[400] а тиме ни равнотеже снага. Рејмон Гартоф (Raymond L. Garthoff) налази да је Стаљин употребљавао појам равнотежа снага у четири различита значења: прво, као однос снага (рус. соотношение сил), најчешће између пролетаријата и капиталистичких елемената; друго, као поравнавање или усклађивање снага (рус. расстановка сил) кроз мировне споразуме; треће, као равнотежу или еквилибријум снага (рус. равновесие сил) где наводи пример односа сељаштва и пролетаријата, као и цара према Октобарском манифесту из 1905. године; четврто, као превладавање или неравнотежу снага (рус. перевес сил) у односу између две државе.[401]

Равнотежу снага која је постојала између "капиталистичког и социјалистичког" света видео је само као тренутно стање мирољубиве коегзистенције, стање које ће опстати све до „уклањања читавог система светског империјализма".[402] Иако често вођен ватром комунистичке идеологије, имао је добру процену стања равнотеже и моћи у међународном систему. У једном од обраћања Централном комитету Комунистичке партије СССР 1925. године навео да „Уколико избије рат, не смемо седети скрштених руку. Морамо ући, али ући последњи. И морамо ући у сврху стављања одлучујуће тежине на тас, тежине која може заокренути равнотежу".[403] Такође, француско настојање да се створи снажна пољска држава 1919. године видео је као њену тежњу да изгради контратежу Немачкој и Русији. Упркос

[398] Ibidem, pp. 186-187.
[399] Наведено према: Richard Little, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, op. cit. p. 81.
[400] У смислу способности да се изврши властита воља над другима. Видети у: Raymond L. Garthoff, "The Concept of Balance of Power in Soviet Policy Making", *World Politics*, Vol. 4, No. 1, 1951, pp. 85-111.
[401] Ibidem, p. 89.
[402] Ibidem, p. 103.
[403] Ibidem, p. 97.

револуционарној комунистичкој идеологији, Стаљин се потврдио као врхунски реалиста који је „идеологију ставио у службу реалполитике“.[404] Потцењен од својих савременика, посматран кроз призму идеолошки обојених говора, а не стратешког деловања, успео је бројне неповољне околности, укључујући и могућност рата против целокупног капиталистичког света, да окрене у своју корист.

Многобројне разлике у карактерима лидера и карактеристикама политичких система нису пресудно утицале на обликовање послератног поретка. Спољашње околности јесу. Сједињене Америчке Државе и Уједињено Краљевство виделе су у Совјетском Савезу претњу и *vice versa*. Неколико година принудног савезништва није могло да промени неколико деценија страха било од комунизма или капитализма. Ни Рузвелтово инсистирање на држању савезника на окупу није помогло. На *Конференцију у Потсдаму*, неповерење је било најочитије. Иако је било предвиђено да се разговара о бројним појединостима, запело је већ код општих принципа. Била је то конференција без Рузвелта, а од средине и без Черчила, кога је после пораза на изборима заменио Клемент Атли (Clement Richard Attlee). На крају су донете важне одлуке у погледу граница, окупационих зона, репарација и других питања, али се стекао утисак да је непремостив јаз између некадашњих савезника већ тада направљен. Америчка делегација је у Потсдам дошла са ставом да би „…успостављање интересних сфера представљало највећу претњу светском миру“, а помало парадоксално, конференцијом у предграђу Берлина је отпочео процес поделе света на две сфере интереса.

Поредак после Другог светског рата био је скројен тако да ниједна од великих сила није успела да оствари све своје интересе, али јесте довољно да не буде сасвим незадовољна. Споразум о „дозвољеним циљевима и методима спољне политике“[405] био је оличен у Повељи Уједињених нација. Користећи терминологију Хенрија Кисинџера, могли бисмо рећи да је био легитиман.

Предности у односу на Версајски поредак, налазиле су се у следећем: прво, најзначајније велике силе су учествовале и у његовом грађењу и у његовом трајању. За разлику од Вилсона, Рузвелт и Труман су успели да убеде америчко јавно мњење и политичку елиту да је америчко учешће у поретку који су стварали од суштинског значаја, док је Стаљин био свестан да је Совјетском Савезу место у таквом централизованом систему јер би искљученост могла водити изолацији. Друго, право или моћ вета давало је сигурност да безбедносни интереси највећих сила неће бити олако погажени. Треће, механизми покретања колективних мера против државе агресора били су знатно јаснији. На крају, поједини аутори истичу и да је уливао већу сигурност малим државама него што је то био случај са анархизованим системом равнотеже снага.[406]

Иако је поредак требало да буде заснован на принципу колективне безбедности, у пракси је било реч о биполарној равнотежи између две суперсиле или два блока створена од идеолошки међусобно блиских држава. За Тима Џуна (Tim Dunne) и Брајана Шмита (Brian C. Schmidt) постојање НАТО и Варшавског пакта представљало је недвосмислен пример деловања механизама равнотеже снага у пракси.[407] Још при крају рата, а посебно по његовом завршетку, одвијала се глобална борба за успостављање сфера интереса. Рузвелтов план о ”Четири полицајца”, било је то сасвим јасно, пропао је. Иако постоје различите теорије о томе када је Хладни рат отпочео и који догађај је означио почетак, већ 1946. године стране су почеле једна другу да опажају као непријатеља. Западно-европске силе су још од успостављања Прелазне владе националног јединства у Пољској схватиле да се Стаљину не може веровати, али нису знали који је најбољи начин да се са њим суоче.

---

[404] Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, op. cit. p. 333.
[405] Henry A. Kissinger, *Obnovljeni svijet: Metternich, Castlereagh i problemi mira, 1812-1822*, op. cit. str. 8-9.
[406] Видети у: Charles A. Kupchan and Clifford A. Kupchan, ”The Promise of Collective Security”, *International Security*, Vol. 20, No. 1, 1995, p. 54.
[407] Tim Dunne and Brian C. Schmidt, ”Realism”, in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (6th edition), Oxford University Press, Oxford, 2014, p. 101.

Мудрим државницима је одмах по завршетку рата било јасно да се на територији старог континента уцртава политичка, безбедносна и економска линија раздвајања, само што њене коначне границе нису биле познате. У чувеном говору који је одржао 5. марта 1946. пред студентима Вестминстер колеџа (Westminster College), али и у присуству америчког председника Харија Трумана, Винстон Черчил је дао поетску и метафоричку, али истовремено оштру и прецизну слику стања у Европи:

> „Од Шћећина на Балтику до Трста на Јадрану, гвоздена завеса се спустила преко континента. Иза те линије леже све престонице древних држава Централне и Источне Европе. Варшава, Берлин, Праг, Беч, Будимпешта, Београд, Букурешт и Софија. Сви ови чувени градови и становништво око њих леже у ономе шта ја морам назвати совјетском сфером, и сви су подређени, у једном или другом облику, не само совјетском утицају, већ врло високој и, у многим случајевима, све већој мери контроле од стране Москве“.[408]

Совјетски Савез је у последњим годинама рата и непосредно по завршетку непрестано упражњавао агресивну политику тежећи да прошири своју сферу интереса и продре што дубље у централни део Европе, али и не само тамо. Непрестани притисак, подривачко деловање и мешање у унутрашње послове других држава били су неодвојиви део совјетске стратегије. Таква стратегија је у великој мери водила до успеха, макар краткорочних.[409] Различитим политичко-војно-обавештајним маневрима, Пољска, Чехословачка, ДР Немачка (до 1949. као совјетска окупациона зона), Мађарска, Албанија (до 1961), Југославија (до 1948), Бугарска и Румунија, постале су део совјетске сфере утицаја у Европи. СССР је од почетка дао до знања да се без његове политичке воље неће моћи ни у институцијама као што су Уједињене нације. Већ 16. фебруара 1946. године СССР је по први пут употребио вето[410] у Савету безбедности УН. До краја 1947. учинио је то још двадесет и један пут.[411]

С једне стране, запањујуће је како је једна ратом разрушена и економски девастирана држава остварила такав утицај у међународној арени. Опет, агресивним деловањем и неодмереним жељама, изазивала је несигурност и подозрење код других држава у систему. Упорним настојањем да успостави комунистички режим подршком азербејџанском сецесионистичком покрету у Ирану, као и територијалним потраживањима према Турској и инсистирањем на олакшаном транзиту и војним базама у *Турским пролазима*, од потенцијалних савезника Совјети су створили одлучне противнике. Такође, индиректном подршком комунистима у *Грчком грађанском рату* (1943-1949), упркос договору са Черчилом о интересним сферама, и подривачким деловањем у западним демократијама, изазивао је осећај сталне претње и довео до хомогенизације блока против Совјетског Савеза. Западноевропске државе су махом похрлиле под безбедносни кишобран Сједињених Држава, које су промишљале о одговарајућој стратегији супротстављања СССР-у.

---

[408] ”The Sinews of Peace (’Iron Curtain Speech’)”, Westminster College, Fulton, Missouri, March 5th, 1946, доступно на: https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/ (приступљено: 18.03.2018)

[409] Овде наводимо да је реч о краткорочним добицима јер су своју сферу утицаја држали, у историјском смислу кратко, и то под контролом ”чврсте руке” и принудом. Привлачност марксистичке идеологије се временом губила, да би касније и сасвим уступила место страху. Револуција у Мађарској, Прашко пролеће и принудна покорност учинили су да готово све државе Варшавског пакта после непуних 50 година напусте совјетску/руску сферу утицаја.

[410] ”Вето” је колоквијални израз за противљење или глас против приликом гласања о одређеном суштинском питању у Савету безбедности. Право употребе вета припада само сталним чланицама СБ: Русији, САД, Кини, Француској и Британији. Иначе, реч ”вето” потиче из латинског језика од глагола vetō што у дословном преводу значи ”забрањујем”.

[411] ”Security Council Veto List”, United Nations Dag Hammarskjöld Library, New York, доступно на: http://research.un.org/en/docs/sc/quick/veto (приступљено: 18.03.2018)

Одговор је стигао 22. фебруара 1946. године од америчког привременог отправника послова у Совјетском Савезу и једног од најизврснијих стратега које је овај свет имао, Џорџа Кенана (George F. Kennan). У вероватно најпознатијем извештају који је Стејт дипартменту икада послат, тзв. *Дугом телеграму* (The Long Telegram)[412], Кенан је понудио смернице за будућу стратегију САД према СССР - стратегију обуздавања или запречавања (containment). Бриљантном анализом ДНК руског народа и размонтиравањем карактера комунистичког режима, настојао је да објасни зашто не може бити „трајног и мирног суживота" са СССР-ом и зашто СССР сматра да се безбедност може достићи само кроз „…стрпљиву, али смртоносну борбу за потпуно уништење супарничке силе, никада у слози и компромису с њом".[413]

Стратегија обуздавања чинила је, уз периодична одступања, окосницу америчке политике према Совјетском Савезу и касније створеном Варшавском пакту све до краја Хладног рата. У њеној сржи је „стрпљиво, али непоколебљиво и будно обуздавање руских експанзивних тежњи".[414] Опет, обуздавање на начин који се неће чинити превише нетактичним, претећим и погубним за совјетски престиж, ванредно значајним за диктатуре, и изнад свега на начин који ће оставити простора за дипломатско решење. Кенан је веровао да се совјетски притисак на слободне институције западног света „може обуздати вештом и опрезном применом контратеже на низу непрестано мењајућих географских и политичких тачки, које кореспондирају променама и маневрима совјетске политике".[415] Стратегија је добила отелотворење кроз два кључна спољно-политичка потеза: Труманову доктрину и Маршалов план.

У обраћању пред Конгресом САД 12. марта 1947. године, Труман је пренео молбу грчке владе за економску помоћ и известио америчко законодавно тело о недаћама и совјетским притисцима са којима се Грчка и Турска суочавају.[416] Обавестио је Конгрес и о британској намери да оконча војну и економску помоћ овим државама закључно са 31. мартом исте године. План о финансијској помоћи двема медитеранским државама у износу од 400 милиона америчких долара, уз политичку и војну подршку, данас је познат као *Труманова доктрина*. Наравно, доктрина је превазилазила оквире Грчке и Турске. Труман је већ тада говорио о избору држава између различитих начина живота, али и да, често, ти избори нису слободни.[417] Веровао је да је задатак Сједињених Држава да „подрже слободне народе који се опиру покушајима подјармивања од стране оружане мањине или спољним притисцима"[418], а да потпора треба да се одвија „кроз економску и финансијску помоћ која је нужна за економску стабилност и уређене политичке процесе".[419]

Уверење да је Трумановом доктрином отпочео Хладни рат сасвим је утемељено. Чини се да најмање три аргумента иду у прилог овој тврдњи. Прво, одлуком да економски, политички и војно подрже медитеранске државе, Сједињене Државе су испољиле намеру да попуне геополитички вакуум на европском тлу настао после Другог светског рата и супротставе се истоветној намери совјетске стране. Друго, тиме су послале јасну поруку Совјетима да ће бити спутани у ширењу сфере утицаја. Треће, одлуком да не покрене рат против Совјетског Савеза, Америка је одредила карактер сукоба који ће потрајати безмало четрдесет година.

---

[412] Извештај је, у понешто измењеном облику, јула 1947. објављен у форми чланка у часопису *Foreign Affairs*. Наравно, текст није потписао Кенан, већ је на месту предвиђеном за име аутора стајао псеудоним "X".

[413] "George Kennan's 'Long Telegram'", February 22nd 1946, History and Public Policy Program Digital Archive, National Archives and Records Administration, Department of State Records (Record Group 59), Central Decimal File, 1945-1949, 861.00/2-2246, доступно на: https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178 (приступљено: 18.03.2018)

[414] X (George F. Kennan), "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs*, Vol. 25, No. 4, 1947, p. 575.

[415] Ibidem, p. 576.

[416] Видети више: "President Harry S. Truman's Address Before a Joint Session of Congress, March 12, 1947", The Avalon Project, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp (приступљено: 28.11.2018)

[417] Ibidem.

[418] Ibidem.

[419] Ibidem.

Три месеца после обзнане доктрине, 5. јуна 1947. године, најављена је и њена "продужена рука". На предавању одржаном пред 15.000 студената на престижном америчком универзитету Харвард (Harvard),[420] државни секретар Џорџ Маршал (George C. Marshall) указао је на ургентност потребе упућивања помоћи Европи. Његов говор, данас познат као *Маршалов план*, покренуо је низ корака који су водили до вишегодишње економске помоћи за 16 европских држава.[421] *Програм европског опоравка* (European Recovery Program), како је гласио званичан назив Маршаловог плана, био је отворен за све европске државе, укључујући и Совјетски Савез. Колико је помоћ била неопходна најбоље нам говоре речи Роберта Каплана (Robert D. Kaplan) који је тврдио да су после Другог светског рата „…у Европи очувани само апстрактни идеали просветитељства",[422] а да је све остало било уништено.

Чехословачка и Пољска су одмах испољиле заинтересованост. Чак се Вјачеслав Молотов придружио 27. јуна 1947. године министрима спољних послова Француске и Британије, Жоржу Бидоу (Georges Bidault) и Ернесту Бевину (Ernest Bevin), на конференцији у Паризу. Ипак, већ 2. јула Молотов је напустио састанак "Велике тројке" и тиме обзнанио совјетску одлуку да у америчком плану неће учествовати. У званичном саопштењу поставио је питање „Шта ће остати од економске независности и суверености европских држава"[423] после примене плана? Истакао је и да амерички кредити „неће служити лакшем економском опоравку Европе, већ ће окретати неке европске државе против других европских држава, на било који начин који се одређеним снажним силама које теже да успоставе доминацију учини сврсисходним".[424] Наравно, услед овакве одлуке СССР, и Чехословачка и Пољска су биле принуђене да се повуку из програма. Примена Маршаловог плана отпочела је 3. априла 1948. године, када председник Труман потписује *Закон о економској сарадњи*. Од тог дана, па све до 10. октобра 1951. када је Маршалов план замењен новим планом америчким спољне помоћи, 16 европских држава је уживало плодове програма који је олакшао послератну обнову и убрзао економски раст.

Одбијање Совјетског Савеза да учествује у било којој значајнијој економској иницијативи Сједињених Држава била је ствар престижа. Совјетско руководство веровало је да би учешћем у Међународном монетарном фонду, Светској банци или Маршаловом плану изгубило контролу над властитом економском судбином и дало легитимитет Америци и капиталистичким институцијама. Другим речима, проблем тих пројеката био је у томе што су амерички и што су капиталистички. Још погубнијим се сматрало учешће неке од комунистичких држава јер би могућност контроле и принуде над њима тиме била онемогућена. Тада је свима морало бити јасно да Черчилова *гвоздена завеса* није само језички конструкт, плод ума једног западног лидера који гаји анимозитет према свему што је руско, већ ствар реалности. Ров између Шћећина и Трста био је све шири, дубљи и опаснији. Раздвајао је два различита економска и политичка система, две надмећуће идеологије и две супротстављене филозофије мишљења.

У условима дубоких политичких и друштвених подела миран суживот је готово незамислив, а кризе су уобичајене. Прва велика криза избила је 24. јуна 1948. године када су Совјети блокирали све приступне путеве француској, америчкој и британској окупационој зони у Берлину. Званичан повод била одлука да се у три савезничке окупационе зоне у Немачкој уведе јединствена валута, немачка марка, иако је стварних узрока било прегршт.

---

[420] "The Marshall Plan Speech", The George C. Marshall Foundation, June 5th 1947, доступно на: https://www.marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshall-plan-speech/(приступљено 28.11.2018)

[421] У питању су Уједињено Краљевство, Француска, СР Немачка, Шпанија, Португал, Грчка, Турска, Норвешка, Исланд, Шведска, Данска, Аустрија, Швајцарска, Белгија, Холандија и Луксембург.

[422] Robert D. Kaplan, *The Return of Marco Polo's World: War, Strategy, and American Interests in the Twenty-First Century*, Random Hourse, New York, 2018, p. 4.

[423] "Statement by Molotov", July 2nd 1947, Paris, Three-Power Conference in Paris, United States Department of State, доступно на: https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/f692bc11-0049-4b78-ba99-bc0ac81aedeb/publishable_en.pdf (приступљено: 20.03.2018)

[424] Ibidem.

Постављен је и услов за одустајање од блокаде, а то је било напуштање заједничке валуте.[425] Сећања на политику попуштања током тридесетих година су била превише свежа и сувише индикативна, те су се савезници одлучили да се не повинују захтевима.

Берлин је Совјетима био важан и као симбол победе над нацизмом и као престоница читаве Немачке, али је савезницима био још значајнији. Поред два наведена фактора, Берлин је, као савезничко острво унутар совјетске окупационе зоне, био важна геостратешка тачка. Додатно, без њега би свако немачко уједињење било непотпуно. Хрушчов је био у праву када је током шездесетих година двадесетог столећа говорио да Берлин представља „тестисе Запада".[426] Био је то и пре и после. Један од најбољих историчара Хладног рата, Џон Луис Гедис (John Lewis Gaddis), наводи да је током читавог Хладног рата, па тако и током блокаде Берлина, једно од кључних питања било „Шта Стаљин жели?"[427] На Берлину је у више наврата проверавана кохезија и одлучност Запада.

Стаљин је током блокаде Берлина добио сложан и одрешит одговор Запада. Савезници су врло брзо по успостављању блокаде организовали тзв. ваздушни мост и на тај начин снабдевали грађане и окупационе снаге у три савезничке зоне у Берлину. Упркос високој тензији, психолошком исцрпљивању и спорадичним инцидентима, до оружаног сукоба није дошло. Блокада је обустављена 12. маја 1949. године, али је неповерење међу два блока продубљено.[428]

Још за време трајање *Берлинске кризе*, 4. априла 1949, Сједињене Америчке Државе, Канада и 10 европских држава формирале су *Организацију северноатлантског уговора* (НАТО), први масовнији савез колективне одбране икада успостављен на европском тлу[429] и први мирнодопски савез у који је Америка икада ушла.[430] У чувеном члану 5. *Северноатлантског уговора* (The North Atlantic Treaty) наводи се следеће: „Стране су сагласне да ће се оружани напад против једне или више њих у Европи или Северној Америци сматрати нападом на све њих, и последично, оне се слажу да ће, уколико се такав оружани напад догоди, свака од њих, упражњавајући право на индивидуалну или колективну самоодбрану признату чланом 51. Повеље Уједињених нација, помоћи нападнутој страни или странама на тај начин што ће одмах, појединачно и у договору са другим учесницама, предузети акције које буде сматрала неопходним, укључујући употребу оружаних снага, како би обновила и очувала безбедност у области Северног Атлантика".[431] Мање од два месеца касније, од три савезничке окупационе зоне формирана је Савезна Република Немачка.

Други светски рат и поредак који је после њега изникао у потпуности су изменили спољну и безбедносну политику Сједињених Држава. Од једне *par excellence* изолационистичке државе, САД су постале предводник значајне групације држава и важан учесник равнотеже снага. Како је лепо приметио Мартин Вајт „Први светски рат је трансформисао Сједињене Државе у држача равнотеже снага; Други светски рат завршио њену укљученост (у систем, прим. С.Н) учинивши је једном од тегова просте равнотеже".[432] Америка је постала све што очеви оснивачи нису желели, есенцијални актер равнотеже

[425] John Lewis Gaddis, *We Know Now: Rethinking Cold War History*, Oxford University Press, Oxford, 1998, p. 47
[426] Наведено према: John Lewis Gaddis, *We Know Now: Rethinking Cold War History*, op. cit. p. 140.
[427] John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History*, The Penguin Press, New York, 2005, p. 9.
[428] Видети у: Odd Arne Westad, *The Cold War: A World History*, Basic Books, New York, 2017. и Lawrence Freedman, "Berlin and the Cold War", in: John P. S. Gearson and Kori Schake (eds.), *The Berlin Wall Crisis: Perspectives on Cold War Alliances*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2002, pp. 1-9.
[429] Годину дана раније, Холандија, Белгија, Луксембург, Француска и Уједињено Краљевство формирале су Западну унију (Western Union) у циљу сарадње у области одбране и другим питањима.
[430] О стварању НАТО видети више у: Lawrence S. Kaplan and Morris Honick, *NATO 1948: The Birth of the Transatlantic Alliance*, Rowman & Littlefield Publishers, New York, 2007.
[431] "The North Atlantic Treaty (1949)", Washington D. C, доступно на: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (приступљено: 18.03.2018)
[432] Martin Wight, *The Balance of Power*, op. cit. p. 174.

снага[433] и најважнији члан обавезујућег савеза какав је НАТО извесно био. Није више предводила само давањем примера, већ, пре свега, својом колосалном моћи.

Упркос опирању, па и вишедеценијској покуди усмереној према равнотежи снага Сједињене Државе су постале њен најважнији гарант и заступник. Читава америчка стратегија обуздавања Совјетског Савеза заснивала се на равнотежи снага или још прецизније, на равнотежи претње.[434] Од краја рата, а посебно од првих месеци 1946. године, Америка и њени савезници су уравнотежавали претећу силу. Иако Совјетски Савез није био најмоћнија сила тога доба, ни у војном[435] ни у економском погледу, против њега се формирала уравнотежавајућа коалиција. Совјетска моћ, географска блискост европским државама, офанзивни капацитети, агресивно понашање, учинили су да се равнотежа снага окрене против ове комунистичке државе.

Идеје америчких председника Рузвелта и Трумана и њихових саветника о послератном уређењу света, било кроз неку врсту новог "Концерта", односно, "Четири полицајца" који управљају системом колективне безбедности или путем заједнице једнаких држава које теже миру, биле су уздрмане још за време рата, а у годинама после њега су потпуно пале у воду. Основна замисао колективне безбедности била је да ће државе бити заштићене од агресије било које друге државе или савеза држава, као и да ће јој у заштити притећи, на основу Повеље, све државе.

Темељи такве идеје, били су засновани више на романтизованом него на реалном погледу на стварност. У основи је лежала стара, вилсонијанска, заблуда да насупрот равнотеже снага, стоји идеја заједнице моћи.[436] Како исправно примећује Мартин Вајт, у међународној политици није било таквог стања међу државама у коме „заједница интереса надилази појединачне интересе".[437] У одсуству међународне или светске владе, државе ће, по правилу, усредсређивати своје кључне ресурсе у правцу осигуравања опстанка и то, најчешће, кроз равнотежу снага.

Стејт дипартмент се из петних жила упињао да објасни, пре свега својој јавности, како НАТО није усмерен против било кога и да „…не тежи да утиче на мењајућу 'равнотежу снага', већ да оснажи 'равнотежу принципа'".[438] Додатно да „није реч о војном савезу већ савезу против самог рата".[439] Међутим, тешко је не сложити се са Кисинџеровим саркастичним закључком да „ниједан постдипломац историје не би добио пролазну оцену за такву анализу".[440] Историјски посматрано, до краја Другог светског рата ретки су били савези у којима се противник није одређивао унапред. Северноатлантским споразумом, истина, име противника се није помињало. Али рећи да у ери совјетске претње такмац или противник није био познат унапред, превише је и за дипломатски традиционално упакован речник. Морао се пронаћи одређени *манифест судбине* међународне политике, узвишени циљ и морална димензија НАТО како би се оправдало учешће у трајном савезу, тако некарактеристичном за Сједињене Државе.

Иако су Сједињене Државе и савезници били и војно и економски доминантнији блок, и мада су све до 29. августа 1949. године имали нуклеарни монопол, међу странама је успостављен систем заснован на равнотежи снага. Равнотеже није била жељени исход страна,

---

[433] Мортон Каплан користи реч "есенцијални" да укаже на актере равнотеже снага који имају кључну улогу и које никојим случајем не би ваљало уклонити из система. Видети у: Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, op. cit. p. 35.

[434] Равнотежа претњи је теоријски концепт који је изнедрио Стивен Волт. Наиме, он истиче да државе у међународним односима не уравнотежавају неку државу (или групу држава) услед раста њене (њихове) моћи, већ претње коју она (оне) представља (представљају) за равнотежу снага и друге државе у систему. Видети више у: Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, op. cit.

[435] Поготово имајући у виду амерички нуклеарни монопол до августа 1949. године.

[436] "President Wilson's Address to the Senate", January 22, 1917, доступно на: https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-22-1917-world-league-peace-speech (приступљено: 3.2.2018)

[437] Martin Wight, *The Balance of Power*, op. cit. p. 174.

[438] Наведено према: Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, op. cit. p. 458.

[439] Ibidem.

[440] Ibidem.

већ је била плод подстицаја структуре међународног система. Тежећи да очувају опстанак, властити или савезника, и постојећи начин живота, обе стране су уравнотежавале једна другу. По први пут се надметање одвијало на свим меридијанима, од Чилеа, преко Египта, до Кореје. Други светски рат, како му и име говори, био је светски, али је заобишао многе државе, па и регионе. Хладни рат је имао истински глобални опсег. Како је Кенан бриљантно истакао приликом стварања стратегије запречавања или контејмента, надметање се заиста одвијало на „низу непрестано мењајућих географских и политичких тачки".[441] Страх да ће "пад" једне државе у други табор довести до поремећаја у регионалној равнотежи и *домино ефекта*, водио је мучном, исцрпљујућем, финансијски захтевном и страховито опасном надметању између две стране.

Једини могући циљ у овој специфичној врсти рата била је победа. Победа није нужно морала да значи покоравање друге стране, већ отклањање војне, па и идеолошко-политичке претње. Обе стране су страховале и од војног напада и од преливања идеологије преко гвоздене завесе. За Совјете победа није била ништа друго до краха капиталистичког система и победе социјализма у свим државама. Са друге стране, за Сједињене Државе, победа је била једино отклањање совјетске војне претње и ширење демократије у свим комунистичким државама. Промењена структура међународног система довела је до трансформације претње у хладноратовском периоду. Претња је истовремено постала и простија и сложенија. Простија, јер је противника било јасно уочити. Проблеми као што су Бизмарков *кошмар коалиција* или Хитлерово готово несметано успињање на лествици моћи били су незамисливи. Није било дилеме ко је противник. Истовремено, претња је била сложенија, јер се чинило да би сваки потез на тој глобалној шаховској табли могао да поремети равнотежу и доведе до прекретнице у Хладном рату.

Важан датум у хронологији Хладног рата и врло могуће одлучујући у погледу чињенице да се два блока нису сурвала у рат, био је 29. август 1949. године. Тог датума је Совјетски Савез спровео прву нуклеарну пробу под називом *Прва муња* и срушио амерички нуклеарни монопол. Тај догађај је натерао америчко политичко руководство на нови начин промишљања о совјетској војној сили и потребу јачања и нуклеарних и конвенционалних снага.[442] Такође, чињеница да две најмоћније силе поседују наоружање огромне разорне моћи и да могу нанети несагледиве последице, а да њихов војник није закорачио на тло друге државе, водио је трансформацији претње. Претња опстанка једне државе или народа као независног актера на међународној позорници, трансформисана је у претњу опстанка читавог човечанства.

Могућност употребе нуклеарне енергије у сврху ратне победе, њена разорна моћ и затегнутост у односима између две најмоћније нуклеарне силе за време Хладног рата, навели су Алберта Ајнштајна (Albert Einstein) да изрекне једну од најчувенијих реченица: „Не знам којим ће оружјем трећи светски рат бити вођен, али четврти ће се водити штаповима и камењем".[443] Било је и нешто оптимистичнијих предвиђања. Међу њима се издвајало мишљење британског нобеловца Патрика Блекета (Patrick Maynard Stuart Blackett) који је сматрао да ће ужаси могућег новог рата бити незабележени, али да тај рат може бити ограничен и да ће човечанство опстати.[444] Ипак, превладавала су она апокалиптична пророчанства. Таква предвиђања су у великој мери допринела да се нуклеарно наоружање види, пре свега, као извор претње, а не стабилности. Највећа брига обеју страна била је како да одврате ону другу од употребе нуклеарног наоружања или, алтернативно, како да благовремено и поуздано спознају намере супарника и делују предухитрујуће.

Средином педесетих година су нуклеарни потенцијали САД и СССР постали такви да су стране успеле да развију способности за други удар (Second-strike capability) и могућност

---

[441] X (George F. Kennan), *The Sources of Soviet Conduct*, op. cit. p. 476.
[442] John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History*, op. cit.
[443] Видети на: "Albert Einstein", доступно на: https://www.goodreads.com/quotes/14977-i-know-not-with-what-weapons-world-war-iii-will (приступљено: 29.11.2018)
[444] Видети у: P. M. S. Blackett, *Atomic Weapons and East-West Relation*, Cambridge University Press, Cambridge, 1956.

да своју нуклеарну доктрину заснују на свести о узајамно гарантованом уништењу (Mutually assured destruction, MAD).[445] Изградњом поузданих стратешких нуклеарних бомбардера[446] и заокруживањем нуклеарне тријаде кроз увођење подморница способних да носе балистичке пројектиле (Submarine-launched ballistic missile, SLBM) на почетку седме деценије 20. столећа, бивало је јасно да апсолутних победника у рату не може бити. Чини се да је управо свест о томе да САД и СССР могу да потпуно униште једна другу или бар да нанесу ударе са несагледивим последицама, водила до тога да се стране не определе за ратну опцију приликом Берлинске кризе (1961), Кубанске ракетне кризе (1962) и у другим тренуцима када се чинило да је свет на рубу светског рата.

Иако нуклеарни капацитети САД и СССР у различитим фазама Хладног рата нису били једнаки, стање без непосредног сукоба међу суперсилама, али и стална опасност од нуклеарног уништења, навеле су бројне ауторе да однос између ових држава или још шире између истока и запада подведу под *равнотежу страха* (Balance of Terror, BoT) коју је Моргентау звао још *стратешка нуклеарна равнотежа* (strategic nuclear balance).[447] Такође, иако и у домену свеукупне моћи две државе и њихови савезници нису били ни приближно једнаки, веровало се да међу њима постоји равнотежа снага. Једноставно, Совјетски Савез је био у стању да нанесе „…неприхватљиву штету Сједињеним Државама, чак и у другом удару".[448] Аутори као што је Ај Џеј Едварс (A. J. C. Edwards) сматрали су да је равнотежа терора својеврсни наследник равнотеже снага, само знатно успешнији.[449] Бар када је реч о уклањању рата у односима међу великим силама.

Равнотежа снага успостављена између истока и запада за време Хладног рата била је нежељена последица и ефекат система. Ипак, потрајала је добране четири деценије. Истина, била је знатно другачија од равнотеже успостављене после Вестфалског или Бечког конгреса из више разлога:

1. Најпре, систем равнотеже снага после Другог светског рата био је биполаран. Иако су Уједињене нације, као стуб послератног поретка, до 1962. године имале 110 чланица, после „драматичног егзодуса моћи из Западне и Централне Европе"[450] носиоци система су постале две државе, Америка и Совјетски Савез. Систем је остао биполаран и када је број нуклеарних сила значајно порастао, јер су табори били толико ушанчени да су разлике остале до краја непремостиве. Испоставило се да је ригидност савеза у биполарним системима знатно већа него у мултиполарним.
2. Друга значајна новина био је огроман број неутралних и несврстаних држава. Наравно, неутралност није непознаница у историји међународних односа, међутим број држава које су се определиле за такав статус и њихова истрајност да се не приклоне ни једном од савеза, незабележена је. Међу њима је било и нуклеарних сила, као што је Индија (од 1974. године), али и многољудних и геостратешки значајних држава као што су Индонезија, Египат или Бразил. Потпуна новина била је успостављање *Покрета несврстаних* који је до 1970. године чинило више од 50 чланица. Основни услов чланства била је неприпадност системима колективне одбране, мултилатералним или билатералним, САД и СССР. Несврстане државе су у војним блоковима виделе узрок „периодичног погоршавања међународних односа".[451]

---

[445] О појму узајамно гарантованог уништења више на: Robert Jervis, "The Dustbin of History: Mutual Assured Destruction", *Foreign Policy*, доступно на: https://foreignpolicy.com/2009/11/09/the-dustbin-of-history-mutual-assured-destruction/ (приступљено: 12.12.2018)

[446] Сједињене Државе су завршиле развој бомбардера Б-36, а Совјетски Савез Тупољева Ту-95.

[447] Hans J. Morgenthau, *A New Foreign Policy for the United States*, Frederick A. Praeger, New York, 1947, p. 173.

[448] Ibidem.

[449] Видети у: A. J. C. Edwards, *Nuclear Weapons, The Balance of Terror, The Quest for Peace*, Macmillan Press, Basingstoke, 1986, p. 1.

[450] Edward V. Gulick, *Our Balance of Power System in Perspective*, op. cit. p. 13.

[451] "1st Summit Conference of Heads of State or Goverment of the Non-Aligned Movement", Belgrade, доступно на: http://cns.miis.edu/nam/documents/Official_Document/1st_Summit_FD_Belgrade_Declaration_1961.pdf (приступљено: 18.03.2018)

3. Трећа разлика била је у домену сталности савеза. Мењајући и често преплићући савези који су били образовани на *ad hoc* основи, уступили су места сталним савезима. Иако су и савези уочи Првог светског рата били прилично постојани, одлука Италије да се у поменутом рату не сврста уз Немачку и Аустроугарску, показала је да је промењивост ипак могућа. Такође, и Тројни савез и Тројна антанта били су одбрамбени савези усмерени против конкретних непријатеља. За разлику од њих, НАТО и Варшавски пакт биле су високо институционализоване организације чијим је оснивачким актима предвиђена заједничка одбрана против сваке државе или групе држава која изврши акт агресија против било које чланице. Све до распада Варшавског пакта ниједна држава није променила страну, а ни данас ниједна држава није иступила из Организације северноатлантског уговора.
4. Четврто, није било непосредног оружаног сукоба међу кључним актерима система. Вођени су такозвани посреднички ратови (енг. proxy wars), какви су били сукоби у Парагвају (1947) или Кореји (1950-1953). Било је и сукоба у којима су СССР или САД била актери сукоба, и где су једни или други мање или више јавно подржавали и помагали супарничку страну. Примери такве врсте сукоба су Грађански рат у Доминикани (1965) или Рат у Авганистану (1979-1989). Међутим, упркос бројним трвењима, неповерењу и сталној тензији, до ескалације сукоба међу суперсилама није дошло. Када је Хладни рат окончан и када је равнотежа срушена то није било, као у ранијим епохама, зато што је једна од страна претрпела војни пораз. Совјетски Савез јесте заостајао у области поморског наоружања и авијације, али је у тренутку распада СССР, Русија остала војна сила са значајним војним потенцијалом. Једноставно, Совјетима је понестало снаге за исцрпљујуће надметање на свим меридијанима.
5. Пета разлика, могуће и најзначајнија, јесте постојање нуклеарног наоружања. Способност држава да униште једна другу произвела је подозрење, али и стабилност. Према речима Глена Снајдера (Glenn H. Snyder) „Нуклеарно наоружање и далекометни системи доставе учинили су знатно више од поједностављивања и подизања нивоа потенцијалне разорности равнотеже снага. Изменили су саму природу и значење 'равнотеже'. Два система уравнотежавања – стратешка равнотежа терора и окрњена тактичка равнотежа снага – сада функционишу симултано, свака у складу са понешто друкчијим критеријумима".[452] Без дилеме, нуклеарно оружје је изменило карактер односа међу највећим силама, али био је то и даље, по суду аутора овог рада, систем равнотеже снага.

Систем равнотеже снага успостављен после Другог светског рата трајао је више од четири деценије. Завршетком Хладног рата срушена је биполарна структура међународног система, као и сам систем заснован на равнотежи снага. Америка је из војног, економског, дипломатског и идеолошког надметања, изашла као неупитни победник и једина преостала суперсила у међународном систему. Стратешко исцрпљивање кроз непрестану трку у наоружању, науци и технологији и стратешко надметање кроз непоколебљиво и континуирано деловање у низу неуралгичних тачки међународног система, на крају је довело до америчке победе. Иако се седамдесетих година чинило да исход колосалног геополитичког надметања може бити сасвим другачији, стратешко стрпљење је дало резултат.

Готово два столећа Сједињене Државе су се опирале идеји равнотеже снага, да би на крају биле њена најзначајнија полуга. Од кад су, поново, напустиле западну хемисферу ради обнављања равнотеже снага у Европи и Азији, повратка није било. Постали су одлучујући тег и пресудна уравнотежавајућа сила у послератном систему равнотеже снага. Опирања која су према равнотежи снага исказивали сви послератни амерички председници, изузев Никсона, биле су више питање реторике, неголи праксе. Како смо у претходним редовима већ истакли, када бисмо уместо речи запречавање, која је обележила амерички стратешки приступ током Хладног рата, ставили реч уравнотежавање, тешко да бисмо начинили грешку. Такође, не

[452] Glenn H. Snyder, "Balance of Power in the Missile Age", *Journal of International Affairs*, Vol. 14, No. 1, 1960, p. 22.

бисмо погрешили ни уколико препознамо „дугогодишњу америчку посвећеност равнотежи снага“.[453]

На крају, Сједињене Државе су и срушиле равнотежу коју су успоставиле. Униполарност је почетком деведесетих година било тешко негирати. Америчка униполарност је, јасније него раније, изнела на светлост дана теоријску аномалију равнотеже снага. Сједињене Државе се нису суочавале са тврдим уравнотежавањем, како би то могло бити очекивано на основу ригидног читања аутора који су о равнотежи снага писали на понешто традиционалнији начин. Упркос свим мањкавостима, настојаћемо у наредним поглављима да покажемо како равнотежа снага није нестала са хоризонта међународних односа.

[453] John Lewis Gaddis, ”Toward the Post-Cold War World”, *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 2, 1991, p. 108.

РАВНОТЕЖА СНАГА У ТЕОРИЈАМА МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА

Како смо већ раније навели, о равнотежи снага се писало готово *ad nauseam*. Чинили су то припадници свих теоријских праваца, било да је хвале, критикују или одговарају на покуде. Потпуни преглед савремених теоријских промишљања о равнотежи снага вишеструко надилази и обим и потребе овог докторског рада. Опет, сваки рад који не би укључио преглед најзначајнијих теоријских ставова о њој, био би нужно недостатан. Зато нам се чини да је најбоље повући границу код кључних теорија и њихових најзначајнијих представника.

У наставку ће бити извршен преглед промишљања о равнотежи снага које дају реализам, либерализам, социјални конструктивизам и енглеска школа. Иако је почетна идеја била да и марксистичко виђење буде укључено у ово поглавље, истраживањем је установљено да марксисти, нити критиком нити анализом, не дају значајан допринос теоријском промишљању о равнотежи снага.

Схватање равнотеже снага у оквиру реалистичке школе међународних односа

После Другог светског рата, дисциплина међународних односа се, у великој мери, развијала кроз реалистичке поставке и одговор на њих. Због успеха у објашњењу корена и узрока рата, мира, савеза, империјализма, као и препрека у сарадњи међу државама и народима, реализам је током Хладног рата доминирао пољем међународних односа. Угледни професор међународних односа, Стенли Хофман (Stanley Hoffmann), сасвим је у праву када каже да је реализам „…најславнија и најугледнија школа међународних односа“.[454] Не може се ништа приговорити ни речима Хофмановог ученика, Џозефа Ная, да је реализам „доминантна традиција промишљања међународне политике“.[455] Међутим, то не значи да реализам није испољавао аномалије и онтолошко-епистемолошке мањкавости. Било је то очито у време детанта, а посебно после мирног окончања Хладног рата.

Реализам се данас суочава са бројним проблемима, али се чини да је највећи унутрашња некохерентност. Хетерогеност реалистичких промишљања о кључним концептима у међународним односима, као што су моћ, равнотежа снага или савези, је таква да је исправније говорити о реализмима него о реализму. Волфорт тврди да постојање различитих врсти реализма није никаква новост, већ да су само временом добијали различита имена.[456] Данас је уврежена подела на класични реализам, структурални или неореализам и неокласични реализам, а чак се ни ту подела не завршава. На месту је подругљива опаска Колина Елмана (Colin Elman) да је само једна од грана реализма, неореализам, заправо „велики шатор са собама за неколико различитих теорија које дају сасвим другачија предвиђања“.[457] Када је Гидеон Роуз (Gideon Rose) увео појам *неокласични реализам* како би именовао школу мишљења која у свом изучавању стварности комбинује унутрашње и спољашње варијабле, ослањајући се истовремено и на налазе класичног реализма, навео је да је у питању ”четврта школа” у изучавању спољне политике.[458] У области где природних закона нема, теоријска разноликост је природна појава.

---

[454] Stanley Hoffman, ”Raymond Aron and the Theory of International Relations”, *International Studies Quarterly*, Vol. 29, No. 1, 1985, p. 15.

[455] Џозеф С. Ај, *Како разумевати међународне сукобе: увод у теорију и историју*, оп. цит. стр. 19.

[456] William C. Wohlforth, *Realism*, op. cit. p. 135.

[457] Colin Elman, *Horses for Courses: Why Not Neorealist Theories of Foreign Policy?*, op. cit. p. 26

[458] Gideon Rose, ”Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, *World Politics*, Vol. 51, No. 1, 1998, p. 146. Три које јој претходе су *Innepolitik* теорије и две гране реализма, офанзивни и дефанзивни. За њих Роуз наводи да нису само теорије спољне политике, већ и међународне, али да објашњавају спољне политике. Међутим, са

Сва разликовања, наравно, не значе да нема заједничких именитеља. Реализму и свим његовим правцима се приписује триангуларни модел "3Ss": усредсређеност на државу (statism), опстанак (survival) и самопомоћ (self-help).[459] Истовремено, три наведене одреднице представљају спој модерног реализма, који се развија од тридесетих година двадесетог столећа, и традиционалног, оличеног у делима Тукидида, Хобса или Макијавелија. Понешто шири попис најмањег заједничког садржалаца реализма или реализама даје Кристофер Лејн. Наиме, тврди да постоје четири заједничке карактеристике: прво, као и Џјун (Tim Dunne) и Шмит (Brian C. Schmidt), он на прво место поставља усредсређеност на државу; другу важну одредницу по његовом суду представља чињеница да се међународна политика одвија у условима анархије; треће, он међународни политички систем види као онај у коме влада принцип самопомоћи и на крају, тврди да је за реалисте међународна политика непрестано надметање држава за моћ и безбедност.[460]

Равнотежа снага је "мисаоно чедо" реалистичке школе међународних односа и „најутицајнија теорија у реалистичком топу".[461] Кроз векове су реалисти сматрали равнотежу снага „…кључном за очување слободе држава".[462] Од Моргентауа до Швелера, концепт привлачи пажњу припадника ове теоријске школе и нема утицајнијег реалисте који се, макар овлаш, равнотежом снага није бавио. Имајући у виду да је реч о најзначајнијем концепту школе са највећим бројем припадника и додајући на ове чињенице декартовску тежњу људи ка мишљењу, које према тврдњи овог француског филозофа означава и њихово постојање, јасно је и да ставови реалиста о равнотежи снага морају бити посве различити. Уколико међу реалистима и постоји одређена заједничка претпоставка о равнотежи снага, онда је то да „…државе теже да уравнотежавају претњу успостављања хегемоније у систему".[463] Однос реализма према равнотежи снага анализираћемо кроз три најзначајнија приступа у оквиру ове теорије: класични, структурални и неокласични реализам.

Класични реализам [464] и равнотежа снага

Кључна становишта учењака из овог правца у оквиру реалистичке школе упућују да међународна политика представља непрестану борбу за моћ и исконску тежњу за доминацијом, док се корени таквог понашања држава налазе у људској природи. Или како би Барух Спиноза то сажео, у непрестаном сукобу између разума и страсти.[465] Природа човека обликује кључне феномене у међудржавним односима као што су рат, мир, страх или надметање. Зато се класични реализам често назива и реализам људске природе.[466] Услед пресудног утицаја научника из Сједињених Држава на овај правац, Крис Браун (Chris Brown)

оваквим ставом се извесно не би сложио "отац" дефанзивног реализма, Кенет Волц, који тврди да његова теорија не објашњава спољне политике држава и да су међународна и спољна политика две сасвим различите ствари.

[459] Видети у: Tim Dunne and Brian C. Schmidt, *Realism*, op. cit. p. 101

[460] Christopher Layne, "The War on Terrorism and the Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony", in: T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004, p. 104.

[461] Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, op. cit. p. 22.

[462] Tim Dunne and Brian C. Schmidt, *Realism*, op. cit. p. 101.

[463] Jack S. Levy and William R. Thompson, "Hegemonic Threats and Great-Power Balancing in Europe, 1495–1999", *Security Studies*, Vol. 14, No. 1, 2005, p. 22.

[464] Поједини аутори праве разлику између класичног и модерног реализам, на начин да међу класичне реалисте убрајају Тукидида или Макијавелија, а у модерне Моргентауа. Аутор овог рада разуме класични реализам на начин како то чине Волфорт, Џјун и Шмит, односно, као научни приступ у међународним односима који се од тридесетих година 20. столећа развија у делима Рајнхода Нибура, Едварда Кара, Ханса Моргентауа и других.

[465] Чак и страст Спиноза не доживљава као нешто погубно и дубоко погрешно. Као и код разума, сматра да је у основи страсти самоодржање. Видети више у: Benedict De Spinoza (Edited by Matthew J. Kisner), *Ethics Proved in Geometrical Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.

[466] Тако га одређује, између осталих, Џон Миршајмер. Видети у: Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 47.

га назива још и ”амерички реализам”.[467] Међу кључне представнике класичног реализма убрајају се Рајнхолд Нибур (предратна генерација), Ханс Моргентау (послератна генерација) и Хенри Кисинџер (генерација детанта).

Према класичним реалистима, без разумевања људске природе, нема ни ваљане теорије ни одрживе политике. Ослањају се на Тукидидов суд о непромењивости људске природе и отуда црпе став да ће се „историја понављати у будућности“.[468] Услед њене кварљивости, међу државама постоји стално неповерење и зато, Макијавели и Ришеље, али и модерни реалисти као што су Нибур или Моргентау, сматрају да се друге државе морају непрестано ”држати на оку”. Не зато што државе „…никада нису часне и мирољубиве, већ зато што у сваком тренутку могу постати нечасне и ратоборне“.[469]

Равнотежа снага у схватању Рајнхолда Нибура

Када је реч о равнотежи снага, класични реалисти не одступају превише од става који је Рајнхолд Нибур, иначе један од омиљених филозофа Барака Обаме и део групе тзв. ”теолога новог светског поретка”[470], изнео још 1940. године. Према његовом суду политичке стратегије, укључујући ту и незамењиво „уравнотежавање моћи путем моћи“, неопходне су државама због „… човековог грешног карактера“.[471] Нибурово схватање националних интереса, моћи, рата и морала, представља неку врсту споја класичног реализма и либералног-протестантизма. Оштро је критиковао међуратне либерале, због њиховог прекомерног инсистирања на индивидуализму и бескрајног оптимизма у погледу на људску природу. Мета његове критике биле су и прогресивне идеје пацифиста. Иако је сматрао да је мир пожељно стање у међународним односима, није веровао да се то може учинити кроз светску владу или међународну заједницу. За мир је, према његовом суду, потребно поверење и уважавање, кога у односима међу државама нема.[472]

Са друге стране, Нибур није веровао ни да се до заједнице, па чак ни поретка, може доћи применом принуде или моћи. Иако је људска тежња ка моћи за њега, као и друге традиционалне и класичне реалисте, представљала ”природне импулсе”, чинило му се да би сувише доследни политички реализам нагонио друштва и државе ка непрестаном ратовању и дао за право моралистима.[473] Као један од најумнијих филозофа свога доба, разумео је да је моћ истовремено и опасна и неопходна, а да се поредак, било унутрашњи или међународни, може очувати равнотежом моћи, „највишим циљем коме друштво може тежити“.[474] Наравно, био је свестан непостојаности равнотеже и чињенице да се она може урушити.

Временом је равнотежа снага постала одређујући принцип Нибуровог трагања за правдом на унутрашњем и међународном нивоу. Имајући у виду природу појединаца, страховао је од глобалне доминације било које државе. Тако је и за време Хладног рата истицао ”промењиви еквилибријум моћи” као подесан циљ САД.[475] Међутим, за разлику од

---

[467] Chris Brown, ”Theory and Practice in International Relations”, in: Kenn Booth and Tony Erskine (eds.), *International Relations Theory Today* (2nd edition), Polity Press, Cambridge, 2016.
[468] Robert Gilpin, ”The Theory of Hegemonic War”, *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, 1988, p. 592.
[469] Kenneth N. Waltz, *Men, the State and War: A Theoretical Analysis*, op. cit. p. 25.
[470] Видети у: Heather A. Warren, *Theologians of a New World Order: Reinhold Niebuhr and the Christian Realists 1920-1948*, Oxford University Press, New York, 1997, p. 3. Ворен сврстава Нибура, заједно са Бенетом (John Bennett), Милером (Francis Miller) и другим протестантским теолозима, међу ”теологе новог светског поретка”. Чини то јер сматра да су залагањем за хришћанско-реалистичку спољну политику током 30-их и 40-их година 20. столећа утрли пут легитимизацији употребе моћи демократских друштава против фашизма и да су поставили темеље интенационалистичког држања САД у послератном раздобљу.
[471] Reinhold Niebuhr, *Christianity and Power Politics*, Archon Books, New Haven, 1969, p. 4. Наведено према: Kenneth N. Waltz, *Men, the State and War: A Theoretical Analysis*, op. cit. p. 28.
[472] Видети у: Reinhold Niebuhr, *Christian Realism and Political Problems*, Charles Scribner’s Sons, New York, 1953.
[473] Reinhold Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics*, Charles Scribner's Sons, New York, 1932.
[474] Ibidem.
[475] Reinhold Niebuhr, *The Irony of American History*, The University of Chicago Press, Chicago, 2008, p. xvii.

Волца и других структуралних реалиста, сматрао је да равнотежа снага не наступа аутоматски, већ је за њено успостављање и одржавање потребно доста прилагодљивости и врлине у послу проналажења места где се национални и међународни интереси подударају.[476]

Равнотежа снага у схватању Ханса Моргентауа

Траговима Нибура ишао је и Ханс Моргентау, реалиста који је, према Волфортовом суду, „…најближе од свих пришао светом гралу реалистичке теорије међународне политике".[477] Делио је Нибурово мишљење да су све друштвене силе „плод делујуће људске природе"[478], а да је тежња за доминацијом „саставни део свих људских заједница".[479] Ослањао се на Гетеов суд о бесмислености поправљања злобе људи и околности које ту злобу подстичу и веровао је да се зло треба прихватити као такво и уравнотежавати га.[480]

Моргентау је међународну политику доживљавао као непрестано надметање држава за моћ, простор између две крајности, мира и рата. Циљ сваке државе јесте по његовом мишљењу била моћ, али је она, поред војне силе, укључивала и географију, природне ресурсе, индустријске капацитете, становништво, карактер нације, морал и квалитет дипломатије.[481] Иако данас постоји представа о реализму као традицији чије су артерије прожете бруталним разумевањем националних интереса и моћи, Моргентау је посебно наглашавао значај дипломатије и морала. У класику међународних односа, *Политика међу државама: борба за моћ и мир*, износи став да је „дипломатија мозак државе, као што је морал њена душа".[482]

Мир је, уз моћ, за Моргентауа суштински концепт у међународним односима. Сматрао је да се мир може очувати на два начина: равнотежом снага или кроз примену међународног права и позивање на морал.[483] С обзиром да на међународном нивоу нема врховног ауторитета, а тиме се ограничава домет права и морала, равнотежа снага је за Моргенатуа била „… у својој суштини, фактор стабилности у међународним односима".[484] Критиковао је теоретичаре и практичаре који су равнотежи снага упућивали осуду са моралног становишта. За њега је равнотежа снага била „…изданак политике моћи", а заблудом је сматрао тврдње да је „на једној страни равнотежа снага, а на другој бољи део међународних односа".[485]

Као и велики део припадника енглеске школе, Моргентау је сматрао да је идеја о равнотежи снага потекла из механике, односно, механистичке филозофије. Наводи да је „концепт еквилибријума, који је синоним равнотежи, присутан у бројним наукама – физици, биологији, економији, социологији и политичким наукама. Означава стабилност у оквиру система, који је састављен од више аутономних сила. Кад год је еквилибријум нарушен, било од стране спољашње силе или промене у једној или више компоненти које сачињавају систем, систем показује тежњу ка реуспостављању било старог или новог еквилибријума".[486] Није сматрао случајним што је равнотежа снага настала у доба Исака Њутна,[487] иако је примере уравнотежавања проналазио још у време Мери од Мађарске, Венеције и Хенрија VIII од Енглеске.[488]

Моргентау даје и једну од најцитиранијих дефиниција равнотеже снага где наводи да „тежња за моћи неколико држава, при чему свака од њих жели да одржи или збаци *status quo*,

---

[476] Ibidem.
[477] William C. Wohlforth, *Realism*, op. cit. p. 136.
[478] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. p. 4.
[479] Ibidem, p. 17.
[480] Hans J. Morgenthau, *Scientific Man vs. Power Politics*, Latimer House Limited, London, 1947, p. 185.
[481] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. p. 80.
[482] Ibidem, p. 105.
[483] Ibidem, p. 9.
[484] Hans J. Morgenthau, *Scientific Man vs. Power Politics*, op. cit. p. 93.
[485] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. p. 125.
[486] Ibidem, pp. 125-126.
[487] Allan B. Bentley, *Scientific Cosmology and International Orders*, op. cit. p. 93.
[488] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. pp. 134-145.

нужно води стању које се назива равнотежа моћи и политикама које имају за циљ да је очувају“.[489] Сматрао је да има две функције, „држање стабилности у односу моћи међу државама“ и „осигурање слободе од доминације било које државе у систему“[490], као и четири метода успостављања и одржавања: завади па владај, компензација, наоружавање, савези и одржање кроз ”држача” равнотеже.[491]

По Моргенауовом суду равнотежа настаје кроз борбу за моћ и остваривање националних интереса.[492] У надметању међу државама посматрао ју је као стабилизујући фактор. Са друге стране, био је потпуно свестан неизвесности коју она носи, али је и у тој непостојаности видео позитивну страну јер државе о њој морају да воде сталну бригу и спроводе ваљану спољну политику.[493] Веровао је да је имала аутоматски карактер све до тренутка док са међународне позорнице нису сишли ”господари равнотеже снага”, а са њима и „…чудноватe финесе и суптилне мисли, прорачуната и свестрана интелигенција, одважне, али и обазриве одлуке“.[494] Другим речима, равнотежа снага је могла успешно да функционише само док су јој били вични они који су њоме руководили.

У домену спољно-политичке праксе, Моргентау је правдао америчко ангажовање САД у оба светска рата разлозима равнотеже снага. Такође, крајем шездесетих година писао је да је витални интерес САД очување равнотеже снага у Европи, Азији и читавом свету.[495] Као најбољу илустрацију равнотеже снага у том периоду навео је политику ”Отворених врата” према Кини јер је кинеска независност била кључна за одржање равнотеже. Није сматрао да се непосредним укључивањем у глобалну равнотежу снага Америка оглушује о жеље и упозорења ”очева оснивача”. Као потврду оваквом ставу, навео је изјаву Томаса Џеферсона из 1812. године, времена у коме је Наполеон био на врхунцу моћи. Наиме, бивши амерички председник и један од очева оснивача, залагао се за обнављање равнотеже у Европи како би европске државе наставиле да се међусобно уравнотежавају, из разлога безбедности држале главницу војске на континенту, и остатак света оставили у „нетакнутом спокоју“.[496] Тиме је оголио мит о моралној димензији спољне политике Сједињених Држава и указао да су се кроз историју САД користиле механизмима равнотеже снага кад год је то погодовало њиховим националним интересима.

Равнотежа снага у схватању Хенрија Кисинџера

Међу класичним реалистима који су допринели обогаћивању замисли равнотеже снага издваја се и Хенри Кисинџер, један од аутора и државника чије је деловање обележило другу половину 20. и почетак 21. столећа. Немерљив допринос пружио је у објашњењу међународног и светског поретка, америчке спољне политике, концептима легитимитета и моћи у међународним односима, али и разумевању политика држава као што су Русија или Кина. Данас, неуморно путујући и пишући и у 97. години живота, он је незамењиви мислилац међународних односа и, по суду аутора овог докторског рада, најбољи живи познавалац Русије и Кине. Тешко да се може отићи даље од описа Русије као „монструозног склопа ситних углађености Византије и свирепости пустињских хорди, борбе између етикеције Доњег (Византијског) царства и дивљачких особина Азије“.[497]

---

[489] Ibidem. p. 125.
[490] Ibidem, p. 131.
[491] Ibidem, pp. 134-145.
[492] Ibidem.
[493] Ibidem.
[494] Hans J. Morgenthau, ”World Politics in the Mid-Twentieth Century”, *The Review of Politics*, Vol. 10, No. 2, 1948, p. 168. Инаугурациони говор Томаса Џеферосна налази се на: ”Thomas Jefferson First Inaugural Address”, March 4th 1801, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/19th_century/jefinau1.asp (приступљено: 23.05.2019)
[495] Hans J. Morgenthau, *A New Foreign Policy for the United States*, op. cit. p. 206.
[496] Ibidem, p. 160.
[497] Хенри Кисинџер, *Светски поредак*, оп. цит. стр. 52.

Централна замисао у најзначајнијим Кисинџеровим делима, као што су *Обновљени свет: Метерних, Каслреј и проблеми мира, Дипломатија* и *Светски поредак*, јесте идеја поретка грађена на два подједнако важна стуба: легитимитету и моћи. У односу између ова два елемента, тачније њиховој равнотежи, и „релативној важности која се придаје сваком од ових аспеката“[498], огледа се виталност међународног поретка. И не само да је значајна за поредак, већ и за благостање сваке државе. Отуда и Кисинџеров став да „рат без граница, политика без граница, дипломатија без граница, доносе само тренутне успехе авантуристима“.[499] Веровао је да је моћ неопходна, али не и довољна.[500]

У замисли поретка Хенрија Кисинџера, равнотежа снага има двоструку улогу: прво, као инструмент којим се одржава легитимитет или намеће примена договорених правила, уколико којим случајем дође до покушаја кршења и друго, као брана империји или хегемонији у ком би једна политичка јединица (био то савез или држава) потчинила својој вољи све остале. Сматрао је заблудом да равнотежа снага гарантује мир, али је посебно веровао да је „погодна да ограничи обим и учесталог фундаменталних оспоравања (поретка, прим. С.Н) и отклони могућност њиховог успеха уколико се појаве“.[501] Тако му се чинило да је Метерних трагао за легитимитетом, чији би старатељ био управо он, јер је знао да „равнотежа снага само ограничава обим агресије, али је не може осујетити“.[502]

Чини се да је његов поглед на свет хераклитовски, јер га је видео као „уравнотежени склад супротних тенденција“[503] у коме је равнотежа снага кључни инструмент обуздавања супротности. Кисинџер је први међународни систем, настао после конгреса у Вестфалији, називао ”плуралистичким”, јер је био изграђен на прихватању различитости.[504] Таква ситуација је била више плод нужде неголи жеље учесника, јер ниједна од европских држава није успела да наметне своју власт, па ни вољу. Како Кисинџер наводи, поредак после *Вестфалског мира* ослањао се на „систем независних држава које се уздржавају од међусобног мешања у унутрашње ствари и држе под контролом своје амбиције тако што одржавају општу равнотежу моћи“.[505]

Иако у делима Хенрија Кисинџера непрестано провејавају идеје поретка, система, легитимитета, па чак и унутардржавне структуре, културе и историје, његов приступ је најближи наслеђу класичног реализма. Наиме, књижевним речником казано, Кисинџер ”прича причу кроз ликове”. У успостављању доктрине државног разлога (raison d’ état) истиче значај Војводе од Ришељеа, у обликовању поретка насталог после Бечког конгреса, он види пресудну улогу врсних државника и дипломата као што су Метерних и Каслреј, док исто тако и кривицу за крах Версајског система ставља на плећа кључног архитекте, Вудро Вилсона, и његовог идеалистичког приступа стварности. Уз похвале закључцима које је Фарид Закарија (Fareed Zakaria) изнео у својој књизи *Од богатства до моћи: неуобичајено порекло америчке улоге у свету* (From Wealth to Power: Unusual Origins of America’s World Role), сагласио се и са његовим ставом да „фактори на нивоу јединица система, не притисци анархије, објашњавају лудо коцкање као што је било оно Хитлерово“.[506] Према њему, равнотежа снага се заснива на стварности, али услед различите културе, историје и других фактора, не виде је сви на исти начин. Улога појединаца, њихове природе и карактера, за Кисинџера су од пресудног значаја.

---

[498] Ибидем, стр. 63.
[499] Наведено према: Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, оп. цит. стр. 23.
[500] Видети у: Anne-Marie Slaughter, ”How to Fix America’s Foreign Policy”, *The New Republic*, November 19th 2014, доступно на: https://newrepublic.com/article/120030/world-order-review-what-obama-should-learn-kissingers-book (приступљено: 28.11.2018)
[501] Хенри Кисинџер, *Светски поредак*, оп. цит. стр. 20.
[502] Henry A. Kissinger, *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the problems of peace, 1812-22*, Houghton Milfflin, Boston, 1957, p. 6.
[503] Наведено према: Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, оп. цит. стр. 59.
[504] Хенри Кисинџер, *Светски поредак*, оп. цит. стр. 20.
[505] Ибидем, стр. 16.
[506] Henry A. Kissinger, *The USA and World Peace after the Presidential Election,* Address to the Inaugural Nobel Peace Prize Forum, доступно на: https://www.henryakissinger.com/speeches/the-usa-and-world-peace-after-the-presidential-election-address-to-the-inaugural-nobel-peace-prize-forum-by-henry-a-kissinger/ (приступљено: 11.01.2019)

Није у својим делима Кисинџер крио наклоност према равнотежи снага. Наравно, био је потпуно свестан њених мањкавости и непостојаности. Сматрао је да се мора, услед поменутих различитих опажања од стране различитих појединаца, „с времена на време поново калибрирати“.[507] У својим делима износи и упозорење о отежаности њеног мерења и доношења на мерењу заснованих одлука, поготово у време брзих технолошких промена.[508] Међутим, за њега је равнотежа била неодвојиви део сваког виталног поретка. Делио је мишљење председника под којим је службовао, Ричарда Никсона, да је „једино време у историји у коме смо имали бар нешто дужи период мира било време у коме је постојала равнотежа моћи“.[509]

Структурални реализам и равнотежа снага

Овај правац у оквиру реалистичке школе мишљења развија се у ери детанта и периоду када је класични реализам почео да застајкује у објашњењу међународне стварности. Чини се да су најснажнији ударац реализму у то време задали Роберт Кохејн и Џозеф Нај са оживљавањем концепта *сложене међузависности* (complex interdependence). Супротставили су ову идеју реализму и изнели тврдњу да је експланаторно поузданија у објашњењу међузависности, јачања улоге транснационалних актера, међународних режима и слично. Посебно су износили критику на рачун тромости реализма у објашњењу промена.[510]

Реалистички одговор на критике стигао је од Кенета Волца, кроз његово дело *Теорија међународне политике* (1979). Волц није спорио да је међународна политика, у својој суштини, борба за моћ. Основна разлика у односу на класични реализам јесте у узроку међудржавног надметања. Још у делу *Човек, држава и рат: теоријска анализа* (1959) изнедрио је закључак да „људска природа може, у одређеном смислу, бити узрок рата 1914. године, али по истом принципу била је узрок мира 1910. године“.[511] Аргумент је заокружио двадесет година касније износећи системску теорију међународне политике у чијем је центру структура, односно изнад свега, расподела моћи међу државама.[512] Структура је та, тврди Волц, која детерминише кључне исходе, не људска природа. На основу улоге коју Волц и други неореалисти додељују структури, читав правац у оквиру реализма добио је назив структурални.

Структурални реалисти верују да је структура међународног система анархична. Анархична стварност међународних односа не подразумева хаос, већ стање одсуства врховног ауторитета или врховне власти и систем самопомоћи. Како Волц наводи, „у систему самопомоћи јединице страхују за опстанак, а та брига одређује њихово понашање“.[513] С обзиром да анархичну природу међународних односа и чињеницу да никада не могу бити сигурне у намере других, самопомоћ је нужан принцип деловања. Државе иначе деле сличне интересе, али их структура нагони на размишљање ко у сарадњи добија више што отежава „узајамно жељену ситуацију“.[514]

---

[507] Хенри Кисинџер, *Светски поредак*, оп. цит. стр. 20.

[508] Henry A. Kissinger, *Opening Statement before The Senate Armed Services Committee*, January 25th 2018, доступно на: https://www.henryakissinger.com/speeches/opening-statement-by-dr-henry-a-kissinger-before-the-senate-armed-services-committee/ (приступљено: 11.09.2018)

[509] Хенри Кисинџер, *Светски поредак*, оп. цит. стр. 229.

[510] Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, Jr, *Power and Interdependence (4th edition)*, Longman, New York, 2012, pp. 20-32.

[511] Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, op. cit. p. 28.

[512] Видети у: Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit. pp. 100-101. Волц тврди да је структура међународног система одређена трима кључним факторима: прво, принципима на основу којих је систем уређен; друго, пописом функција диференцираних јединица и треће, расподелом способности међу јединицама. Трећа одредница је, према Волцу, кључна за разумевање најважнијих међународних исхода.

[513] Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit. p. 105.

[514] Robert Jervis, ”The Spiral of International Insecurity”, in: Richard Little and Michael Smith (eds.), *Perspectives on World Politics (3rd edition)*, Taylor & Francis, New York, 2006, p. 55.

Говорећи језиком методологије, „према структуралним реалистима, релативна расподела моћи у међународном систему је кључна независна варијабла за разумевање значајних међународних исхода као што су рат и мир, политика савеза и равнотежа снага“.[515] Како би државе остариле циљеве морају непрестано мотрити на друге, али и ограничавати властиту моћ како не би покренули против себе контра-уравнотежавајуће механизме. Једна од основних претпоставки структуралног реализма је да ће „…у условима међународне анархије, државни актери бити у обавези да одговоре на императиве равнотеже снага, желели то или не, како би избегли трошкове неусклађености“.[516]

Међу структуралним реалистима је уврежена подела на *дефанзивне неореалисте*, међу којима се издвајају Кенет Волц, Роберт Џервис и Стивен Волт и *офанзивне неореалисте*, чији је родоначелник Џон Миршајмер. Оба правца наглашавају пресудни значај структуре у детерминисању међународних исхода, али се разликују у ставу колико моћи држава треба да приграби за себе. Док дефанзивни неореалисти аргументују да структура међународног система нагони државе ка поседовању довољне количине моћи и одржања *status quo*, офанзивни неореалисти тврде да анархија проткана кроз структуру система гура државе ка максимизацији моћи. Међутим, у погледу равнотеже снага значајних разлика нема. Теоретичари оба приступа сматрају да је равнотежа снага чврста брана хегемонији неке државе и заговарају да ће је велике силе бранити уколико нека ревизионистичка сила покуша да је сруши. У наредним редовима анализираћемо промишљања о равнотежи снага која износе кључни представници оба правца, Кенет Волц и Џон Миршајмер. На крају ће бити објашњена Волтова замисао равнотеже претњи, на коју се ставови аутора овог доктората добрано ослањају.

Равнотежа снага у схватању Кенета Волца

Уз Ричарда Роузкренса, Стенлија Хофмана и Мортона Каплана, Волц је један од пионира у системском изучавању међународних односа. У центру његове системске теорије јесте структура или још прецизније, расподела моћи међу државама. Према Волцу, управо расподела моћи, пресудна је за разумевање кључних исхода у међународним односима. С обзиром да је расподела често неједнака, а структура међународног система анархична, „суочене са могућношћу сарадње на обострану корист, државе се осећају несигурно у погледу тога како ће добици бити подељени“.[517] Другим речима, сарадња је отежана јер државе размишљају у категоријама релативних, а не апсолутних добитака.

Волц сматра да постоје две кључне реалистичке претпоставке: прва, да „међународна политика рефлектује расподелу националних способности“ и друга, да се „уравнотежавање моћи једне државе од стране других поново враћа“.[518] Разлог сталног враћања пронашао је у тежњи држава да опонашају успешне политике других.[519] С обзиром да је понављање неопходни услов сваке ваљане теорије, јасно је да Волц равнотежу снага високо вреднује. Он то и потврђује у *Теорији међународне политике*: „Уколико постоји нека особена политичка теорија међународне политике, онда је то равнотежа снага“.[520]

Данијел Нексон истиче да је равнотежа снага, захваљујући Волцу, крајем седамдесетих добила нови живот.[521] Волц је настојао да одговори на кључне критике упућене равнотежи снага. Тврдио је да највећи део критика упућених равнотежи снага полази од погрешних претпоставки, као што су да је за равнотежу снага потребно три или пет актера[522], или да она

[515] Tim Dunne and Brian C. Schmidt, *Realism*, op. cit. p. 104.
[516] Chris Brown, *Theory and Practice in International Relations*, op. cit. p. 143.
[517] Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit. p. 105.
[518] Kenneth N. Waltz, *Structural Realism after the Cold War*, op. cit. p 5.
[519] Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit. p. 124.
[520] Ibidem, p. 117.
[521] Daniel H. Nexon, ”Review: The Balance of Power in Balance”, *World Politics*, Vol. 61, No. 2, 2009, p. 330.
[522] Мортон Каплан је тврдио да је минимални број учесника пет.

произилази из намере државника или људске природе, како су то тврдили Хјум и Моргентау. Сасвим супротно, Волц сматра да равнотежа снага може бити и биполарна, каква је била за време Хладног рата. Такође, двадесет година пре објављивања *Теорије међународне политике*, тврдио је да је „тенденција држава ка уравнотежавању укорењена у анархију држава".[523] Касније је аргумент додатно појаснио износећи став да се равнотежа снага успоставља захваљујући подстицајима који државама долазе из структуре међународног система.[524]

Међународни систем је посматрао као систем самопомоћи у коме влада дубинско неповерење међу државама и где се државе уколико не напредују, или напредују спорије од других, излажу опасности. Имајући у виду анархију међу државама и чињеницу да рационалне одлуке у међународној политици не воде увек очекиваним резултатима, опасности нису ретке. Волц тврди да „страх од нежељених последица нагони државе на начин који води ка стварању равнотеже снага".[525]

Волц своју системску теорију чини, у одређеној мери, и ограниченом, сужавајући јој домете. Често је наводио да он износи теорију међународне, а не спољне политике, и да његова теорија даје претпоставке о међународним исходима, какви су успостављање равнотеже снага или биполарна стабилност, а не појединачне политике јединица система. Равнотежа снага је за њега „теорија о исходима које производи неусклађено (некоординисано) деловање држава".[526] Волцова теорија пружа претпоставке о могућим интересима и мотивима које имају државе, али их не објашњава.

Он јасно поставља домете теорије равнотеже снага. Наводи да се може очекивати да ће, у сличним околностима, државе давати сличне одговоре на подстицаје структуре. Сличне, али не и идентичне. Другим речима, теорија наводи на очекивање како ће државе уравнотежавати потенцијалног хегемона. Међутим, наглашава да уравнотежавање није универзални образац, јер да јесте, реч би била о закону, не о теорији. Како наводи, „да ли ће се политички актери међусобно уравнотежавати или сврстати уз јачег зависи од структуре система".[527] Ипак, недвосмислено даје предност уравнотежавању, наводећи да је оно „стратегија опстанка… покушај одржавања аутономног начина живота државе"[528] и да „аргументовање како сврставање уз јачег представља учесталије понашање држава неголи уравнотежавање постаје помало помодно".[529] Заиста, после Хладног рата се равнотежа снага нападала толико, да се чинило као да се догађа својеврсни *deja vu* средине 19. столећа, када за либерале као што су Кобден и Брајт није била ништа више од химере.

На посебне тешкоће у објашњењу релевантности и експланаторности своје теорије, Волц је наишао после мирног окончања Хладног рата. Структурални реализам није успео да предвиди начин и време окончања овог невојног сукоба. Волцово правдање да је непрестано износио став како ће Хладни рат потрајати све док опстаје биполарна структура међународне политике није било ни довољно, ни сувисло. Додатни проблем представљало је одсуство равнотеже снага од краја Хладног рата. Сједињене Државе стајале су на челу униполарног поретка без видљиве намере било које од великих сила да им се у томе супротстави.

Волц је одговарао да су реалистичке теорије међународних односа успешније у објашњењу шта ће се десити, него када. Теорија равнотеже снага предвиђа да ће срушена равнотежа бити поново успостављена, али како тврди Волц, „теорија не каже када ће 'сутра' доћи јер се међународна политичка теорија бави притисцима структуре на државе, а не како ће држава на те притиске одговорити".[530] Покушао је да објасни како се структура међународне политике променила распадом Совјетског Савеза и да ће свет бити принуђен да неко време живи у униполарном свету. Са друге стране, тврдио је и да „остале државе неће

[523] Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, op. cit. p. x.
[524] Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit. p. 125.
[525] Ibidem, p. 118.
[526] Ibidem, p. 121.
[527] Ibidem, p. 125.
[528] Kenneth N. Waltz, *Structural Realism after the Cold War*, op. cit. p. 38.
[529] Ibidem.
[530] Ibidem, p. 27.

уживати у свом месту на крају воза. Заједно, и савезници и непријатељи, деловаће на начин како то државе увек чине када су суочене са стварном надмоћи једне од њих, настојаће да исправе равнотежу".[531] Волцијански речено равнотежа снага ће се поново успоставити, не данас, већ сутра, јер ће структура међународног система остати анархична, чак и да свака од јединица система постане демократска.[532]

Упркос одређеним мањкавостима, чини се да је Волц један од аутора који је отишао најдаље у теоријском промишљању равнотеже снага. Настојао је да учини теорију чврстом, намећући јој бране и ограничења и тежећи да пронађе минимум правилности и тачке понављања. На крају, закључио је да уравнотежавање, бар традиционални облик, није универзално и свеприсутно, али да је нешто најближе теорији у друштвеним наукама.

Равнотежа снага у схватању Џона Миршајмера

На највећи део теоријских поставки Волца и структуралног реализма наслања се и Џон Миршајмер. Као и дефанзивни неореалисти, Миршајмер сматра да је држава кључни актер, структура међународног система детерминише исходе, анархија представља кључну одлику структуре, а велики силе се, изнад свега, старају о свом опстанку и безбедности. Сагласни су и око тога да је сарадња међу државама отежана, јер државе теже релативним, а не апсолутним добицима. Ипак, иако су сагласни да структура пресудно утиче на понашање држава, не слажу се на који начин то чини. Док дефанзивни неореалисти верују да структура подстиче државе ка одржању равнотеже снага и *status quo*, припадници офанзивног правца сматрају да „међународни систем тера државе да у свакој прилици у којој добици надмашују коштање стичу моћ на рачун својих ривала".[533] Најбоље је овај проблем јаза у неореализму сажео Џек Снајдер у свом делу *Митови империје: домаћа политика и међународне амбиције* (Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition) наводећи да оба правца прихватају да је безбедност „…најснажнија мотивација држава у међународној анархији, али имају опречне погледе о најделотворнијем начину како да се она постигне".[534]

Према Миршајмеровој теорији, „преовлађујући циљ сваке државе је да максимизира свој удео у светској моћи".[535] С обзиром да државе делују у оквиру безбедносне дилеме, јачање властите моћи увек је на уштрб или на рачун других. Велике силе, како то тврди Миршајмер, не теже само да постану најмоћније сила у систему, већ хегемон, јер је им само тај статус гарантује опстанак.[536] У овоме лежи основна разлика у односу на друга два најзначајнија представника реализма, Волца и Моргентауа. Док Волц верује да структура међународног система "гура" велике силе у правцу одржања равнотеже снага, Миршајмер сматра да их нагони ка хегемонији. Са друге стране, док Моргентау сматра да је жудња држава за моћи усађена у свакој од њих, Миршајмер верује да је извор агресивности и непрестане тежње држава за моћи, жеља за опстанком.

Миршајмер даје одговор и на питање разлога агресивног деловања држава у међународном систему. Наводи да структура међународног система нагони државе, које „само желе да буду безбедне", да буду агресивне у међусобним односима. Државе су агресивне, јер

---

[531] Kenneth N. Waltz, "Globalization and Governance", *PS: Political Science and Politics*, Vol. 32, No. 4, 1999, pp. 699-700.

[532] Kenneth N. Waltz, "Structural Realism After the Cold War", in: John G. Ikenberry (ed.), *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power*, Cornell University Press, Ithaca, p. 51.

[533] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 40.

[534] Jack Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca, 1993, pp. 11-12.

[535] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 30.

[536] Ибидем. Миршајмер раздваја хегемонију на регионалну (Сједињене Државе у претходних стотинак година у западној хемисфери) и глобалну (нико је до сада није успоставио и нема изгледа, осим у случају изразите нуклеарне супериорности, да ће у томе успети). Хегемона одређује, као и Роберт Гилпин, као „државу која је толико моћна да доминира над свим другим државама у систему". Видети у: Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, p. 29.

страхују за своју безбедност и Миршајмер извор страховања види у три кључна разлога: „1) одсуство средишње власти која је изнад држава и која би их могла заштити једне од других; 2) чињеница да државе увек поседују одређене офанзивне војне капацитета; 3) чињеница да државе никада не могу бити сигурне у намере других држава“.[537]

Упркос томе што сматра да у стратешком коду великих сила тежња за хегемонијом превладава тежњу за равнотежом снага, то не значи да Миршајмер не вреднује равнотежу снага и не придаје јој важну улогу у међудржавним односима. Како наводи у свом реалистичком класику *Трагедија политике великих сила*, „не покушавају само велике силе да стекну моћ на рачун других држава, него такође и да спрече ривале да стекну моћ на њихов рачун. Стога, велике силе ће бранити равнотежу снага када се она може променити у корист неке друге државе“.[538] Дели Волцово мишљење да државе промишљају у категоријама релативних добитака, а да су као рационални актери свесни да и други размишљају на исти начин, и да је равнотежа снага добра брана агресивном деловању других држава.

Миршајмер не верује да се поредак заснован на равнотежи снага или било који други поредак стварају свесним деловањем држава. Сасвим супротно, верује да је међународни поредак „углавном нуспроизвод себичног понашања у систему великих сила“, као и да је конфигурација одређеног система „ненамеравана последица безбедносног надметања међу великим силама, а не заједничког деловања држава на организовању мира“.[539] Зато ће велике силе стати у одбрану равнотеже снага када постоји страх да је нека друга држава може подрити, али ће и саме покушати да је сруше, уколико процене да је таква промена у складу са њиховим националним интересима.

Равнотежу снага Миршајмер посматра, пре свега, кроз војну димензију. Дефинише је као „резултанту односа опипљивих добара… које свака велика сила има под својом контролом“.[540] Међу ”опипљива добра” убраја и елементе конвенционалне војне моћи као што су војне дивизије, али изнад свега нуклеарне капацитете. За њега је нуклеарно оружје неизоставна одредница појма велика сила и верује да би у ери нуклеарног монопола било бесмислено говорити о равнотежи снага. Равнотежа снага је у офанзивном неореализму готово синоним за равнотежу војне моћи. Миршајмер моћ дели на сакривену или латентну[541] и војну моћ, али верује да је ефективна моћ једне државе, ипак војна сила и њен упоредни однос према такмацима. Он дефинише моћ у терминима силе, јер и његова теорија, офанзивни реализам, претпоставља да је „сила *ultima ratio* међународне политике“.[542]

Миршајмер раздваја равнотежу снага, као систем или поредак, и уравнотежавање као једну од стратегија опстанка у међународним односима. Уравнотежавање је, уз пребацивање одговорности, најважнија стратегија „којом се велике силе служе како би одржале расподелу моћи у тренуцима када се суочавају са опасним ривалима“.[543] Миршајмер примећује да се у савременој литератури о међународним односима, уз уравнотежавање, издваја и сврставање уз јачег као најзначајнија стратегија великих сила.[544] Међутим, он не дели то мишљење јер сматра да сврставање уз јачег није плодотворна опција у свету релативних добитака.[545] Ма колико држава која се приволи јачем добила, најмоћнија држава - потенцијални агресор - увек добија више. Зато верује да је стварни избор између уравнотежавања и пребацивања одговорности и да државе којима агресор прети, ако и када могу, радије бирају другонаведену опцију.

Последњих двадесет година академског рада, а поготово после америчке инвазије на Ирак 2003. године, Миршајмер је, у значајној мери, посветио критици америчке либералне

---

[537] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит, стр. 31.
[538] Ибидем, стр. 30.
[539] Ибидем, стр. 84.
[540] Ибидем, стр. 91.
[541] Пре свега ту убраја богатство државе и величину њеног становништва. Видети у: Ибидем, стр. 91.
[542] Ибидем.
[543] Ибидем, стр. 40. Са друге стране, уцена и рат су две кључне стратегије за стицање додатне моћи.
[544] Ибидем, стр. 195.
[545] Ибидем, стр. 222.

елите и стратегије либералне хегемоније, која је према његовом суду суштински погрешна. Своју последњу књигу назвао је *Велика заблуда: либерални снови и међународне стварности* (The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities) и у њој, кроз трихотомију реализма, либерализма и национализма, објашњава узроке краха америчке спољно-политичке стратегије коју он назива либерална хегемонија. Наместо те, по њему погубне стратегије, већ годинама, заједно са Стивеном Волтом, тврди да је најбоља стратегија за дугорочни останак САД на месту суперсиле, уравнотежавање из даљине или спољно уравнотежавање (offshore balancing).[546]

Како би Америка одржала "погодну равнотежу снага", потребно је да штедљиво троши моћ, ослања се на савезнике у различитим регионима у спречавању других да постану потенцијални хегемони, и интервенише тек када процени да је нужно. Такав приступ подударан је основним поставкама офанзивног неореализма у којима најмоћнија сила подрива уравнотежавање против ње, како би што је могуће дуже остала на трону. У складу са овом стратегијом и с обзиром да је глобална хегемонија неостварива, Сједињене Државе би требало да одржавају регионалну равнотежу у Европи, Источној Азији и региону Блиског истока и супротставе се потенцијалним хегемонима у овим, по Миршајмеровом суду, кључним регионима.[547]

Миршајмеров допринос равнотежи снага важан је са емпиријске и теоријске стране. У емпиријском домену, чини се како су речи Кристофера Лејна да „деловање САД након 1989. године кореспондира са предвиђањима офанзивног реализма"[548] сасвим на месту. Америка тежи да задржи хегемонију, макар у оном делу света где је остварује, кроз „увећање сопствене моћи и пораст обима интереса".[549] Миршајмер успешно објашњава предности и ограничења стратегије уравнотежавања и даје одличан оквир за разумевање понашања великих сила у систему равнотеже снага. Наравно, и његова теорија није кадра да објасни све процесе у међународним односима. Офанзивни реализам не објашњава зашто највећи број великих сила, какве су Британија, Француска или Јапан, теже одржању *status quo*, а не уравнотежавају најмоћнију силу у међународном систему. Не може ни да на ваљан начин објасни пораст институционализације у међународној сарадњи. Ипак, како и сам Миршајмер признаје, „политички феномени су високо сложени"[550], а постојеће теорије „недоследне и често слабо тестиране".[551] Отуда и потреба за сталним трагањем за теоријама, знатно бољим од оних које наука о међународним односима има данас.

Волтова замисао равнотеже снага: уравнотежавање моћи или претње?

Стивен Волт је један од најутицајнијих реалиста данашњице. Његова промишљања о савезима, стратегији, равнотежи снага, рату и спољној и безбедносној политици Сједињених Држава заузимају значајно место у академском пољу међународних односа. Волт се на теоријској оси често, и с правом, сврстава међу дефанзивне неореалисте, иако није структурални реалиста у волцијанском смислу. Даје примат системским факторима у објашњењу међународне стварности, али му ни унутар-политички елементи нису безначајни.

---

[546] Стратегија "уравнотежавања из даљине", чини се, први пут је објављена у раду Кристофера Лејна (Christopher Layne, "From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy", *International Security*, Vol. 22, No. 1, 1997, pp. 86-124), да би најпотпунију анализу у контексту савремене спољне политике САД дали Миршајмер и Волт (John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, "The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy", *Foreign Affairs*, Vol. 95, No. 4, July/August 2016, pp. 70-83)

[547] Видети у: John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy*, op. cit. p. 71.

[548] Christopher Layne, *The War on Terrorism and the Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony*, op. cit. p. 110.

[549] Ibidem.

[550] John J. Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, Vol. 15, No. 1, 1990, p. 9.

[551] Ibidem.

По сопственом признању поједине идеје позајмљује из социјалног конструктивизма,[552] али не сматра да гради мостове између различитих теоријских приступа.

Волтов приступ изучавању међународних односа садржи више еклектицизма него што би научници као што су Волц, Моргентау или Онуф сматрали пожељним и дозвољеним. Склоношћу ка позајмљивању из других теоријских поља како би објаснио међународну стварност сврстава себе ближе Арону, Хофману, Вајту или Булу. Ипак, то што сматра да материјални фактори претходе идеационим и од њих имају већи значај, уз ставове о државама као кључним актерима и анархијом као кључном одредницом међународног система, чине га реалистом. Веровање да системски подстицаји имају примат над унутрашњим, додаје на његов приступ одредницу структурални.

Средином осамдесетих година 20. столећа, Волт у чланку *Стварање савеза и равнотежа светске моћи* (Alliance Formation and the Balance of World Power)[553] и књизи *Порекло савеза* (The Origin of Alliances)[554] износи својеврсну допуну теорије равнотеже снага. Док је Хладни рат још увек трајао и док је међу ауторима постојало готово неподељено мишљење о постајању биполарне равнотеже, Волт предлаже модификацију теорије равнотеже снага. Чинило му се да равнотежа снага, иако моћна алатка реалистичке теорије, не може да објасни целину међународне стварности. Он остаје на реалистичким темељима, задржавајући државоцентрични приступ и истичући примарну тежњу држава да опстану и очувају политичку независност у условима анархије, али упућује на недоследности у реалистичком поимању равнотеже снага.

Мањкавост реализма се посебно манифестовала у објашњењу стварања савеза. Сматрао је да постојећа литература о савезима, укључујући и реалистичку, не даје одговоре на нека теоријска и емпиријска питања као што су: прво, зашто неки савези постају снажнији од других и друго, како то да се највећи број великих сила сврстава уз Сједињене Државе, а не Совјетски Савез, иако су од шездесетих до осамдесетих САД и савезници имали три пута већи бруто друштвени производ?[555] Оба питања су од суштинског значаја и љуљају темеље изворног става теорије равнотеже снага да државе ступају у савезе како би уравнотежавале најмоћнију силу у систему.

Иако се Волт у својим студијама усредсређује искључиво на мотиве држава за ступање у савезе, а занемарује други градивни блок традиционалног поимања уравнотежавања, наоружавање држава, допринос који Волт даје равнотежи снага највећи је у последњих тридесет година. Уместо равнотеже снага, он износи концепт равнотеже претњи. Кључна хипотеза научног чланка и књиге које смо у претходним редовима навели гласи да се „државе пре свега удружују како би уравнотежавале претњу“.[556] За разлику од традиционалног схватања равнотеже снага по коме се државе наоружавају и удружују како би се супротставили најмоћнијој држави у систему, за Волта је моћ важна, али не и једина варијабла која опредељује државе у правцу уравнотежавања. Свеукупна моћ, географска блискост, офанзивне способности једне државе и агресивне намере, сва четири наведена фактора здружено, одређују ниво претње и доношење одлуке да ли ће одређена држава бити уравнотежавана или не.[557]

Он не одступа ни за јоту од става свог професора, Кенета Волца, да „државе бирају уравнотежавање јер теже опстанку и да, суочене са страхом, процењују да ће их уравнотежавајуће понашање сачувати“.[558] Штавише, сам Волц хвали теоријски допринос

---

[552] ”Theory Talks”, *Stephen Walt on the Israel Lobby, the ‘Security’ in Security Studies, and the Structural Nature of Interstate Competition*, August 25th 2009, доступно на: http://www.theory-talks.org/2009/08/theory-talk-33.html (приступљено: 27.06.2018)

[553] Stephen M. Walt, ”Alliance Formation and the Balance of World Power”, *International Security*, Vol. 9, No. 4, 1985, pp. 3-43.

[554] Stephen M. Walt, *Origin of Alliances*, op. cit. Књига је први пут штампана 1987. године.

[555] Ibidem.

[556] Ибидем, p. vi. и Stephen M. Walt, *Alliance Formation and the Balance of World Power*, op. cit. p. 4.

[557] Stephen M. Walt, *Alliance Formation and the Balance of World Power*, op. cit. pp. 21-26.

[558] Наведено према: Allan B. Bentley, *Scientific Cosmology and International Orders*, op. cit. p. 78.

исказан кроз равнотежу претњи. Сматра да она представља само неку врсту дораде или допуне равнотеже снага како би се теорија изоштрила и како би се повећала њена експланаторна моћ.[559] Волт не спроводи парадигматски обрт или научну револуцију, речено језиком Томаса Куна (Thomas Kuhn). С обзиром да је и Волт, као и Волц, логички позитивиста, можемо закључити да је равнотежа претњи само „фино подешавање" старе теорије у „неумитном напретку ка истини".[560]

Волт уочава две кључне стратегије у одговору држава на спољашње претње: уравнотежавање и сврставање уз јачег. Уравнотежавање одређује као „ступање у савез ради супротстављања главном извору опасности", док сврставање уз јачег дефинише као „ступање у савез са државом која представља највећу претњу".[561] Помало парадоксално, две најучесталије стратегије одговора на претњу налазе се на супротним крајевима осе. Њихови исходи, очекивано, сасвим су другачији. Уколико је стратегија уравнотежавања учесталија, државе су по Волтовом суду безбедније, јер ће се агресор суочити са снажним отпором.[562] С обзиром да је Волт дефанзивни неореалиста, као и Волц, сматра да је пожељна и мудра спољна политика држава тежња ка одржању *status quo*. Међутим, уколико се државе радије опредељују за стратегију сврставања уз јачег, онда је безбедност мање извесна.

Анализом познате историје Блиског Истока, а посебно студијом 36 различитих случаја склапања савеза на овом подручју, Волт долази до закључка да је уравнотежавање значајно присутније од стратегије сврставања уз јачег.[563] У прилог овој тврдњи иду и векови неуспеха да се хегемонија успостави на европском тлу. Сврставање уз јачег се јавља само у одређеним случајевима и под посебним условима. Пре свега када је реч о малим и изолованим државама, односно, оним које не виде могуће савезнике на хоризонту у суочавању са великом претњом. Међутим, ваља рећи да су међународни односи, упркос свим променама узрокованим глобализацијом и појавом нових актера, и даље изнад свега односи великих сила. Можда је данас, за разлику од Тукидидовог доба, самовоља јаких спутавана нужним старањем о кредибилности одлука које доносе, али тешко ће их ишта омести у тежњи ка остваривању или одбрани виталних националних интереса. Страх од слабљења меке моћи и нарушавања међународног кредибилитета није спречио Сједињене Државе да изврше инвазију на Ирак 2003. године, или Русију да интервенише у Грузији и Украјини, или пак Кину да гради вештачка острва у Јужном кинеском мору кршећи Конвенцију Уједињених нација о праву мора.

Равнотежа претње повећава експланаторну моћ теорије равнотеже снага, иако услед уношења нових варијабли носи већу дозу апстрактности. За разлику од Волцове теорије међународне политике, равнотежа претњи објашњава и спољне политике држава. Чини се посебно научно постојана у објашњењу мотива за улажење у савезе. Теорија претпоставља да државе могу ући у савез и са моћнијом страном уколико је слабија страна више претећа. Одлуку о томе доносе имајући у виду свеукупну моћ, али и географску блискост, офанзивне капацитете и зависно од опажања намера супротне стране.

На крају књиге *Порекло савеза*, Волт, готово у тренутку окончавања Хладног рата, даје препоруке за будућу стратегију Сједињених Држава. Америчке државнике упућује на избегавање замки у коју упада свака надмоћна сила у међународном систему, а где се, у крајњој инстанци, суочава са контра-уравнотежавајућом коалицијом и/или *империјалним препротезањем* (imperial overstretch).[564] С обзиром да државе уравнотежавају претње, а не моћ по себи, наводи да ће у будућности бити много значајније како ће се САД владати на

[559] Kenneth N. Waltz, "Evaluating Theories", *The American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, p. 916.
[560] Gary Stix, *A Q&A with Ian Hacking on Thomas Kuhn's Legacy as „The Paradigm Shift" Turns 50*, Scientific American, April 27. 2012, доступно на: http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=kuhn (приступљено: 27.05.2018.)
[561] Stephen M. Walt, *Alliance Formation and the Balance of World Power*, op. cit. p. 4.
[562] Ibidem.
[563] Ibidem, p. 148.
[564] О концепту империјалног препротезања видети у: Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, op. cit.

међународној позорници, него колико ће моћи имати. Аргументе продубљује у књизи *Крочење америчке моћи: глобални одговори на примат Сједињених Држава* (Taming American Power: Global Response to U.S. Primacy)[565] из 2005. године. Заговара напуштање погубне стратегије коју још од Ирака он и Миршајмер називају либералном хегемонијом и успостављање реалистичне политике засноване на *уравнотежавању из даљине* или *спољном уравнотежавању* (offshore balancing).[566] Сматра да либерална хегемонија игнорише основне постулате међународних односа, укључујући и онај да друге државе страхују од неравнотеже моћи, поготову када најмоћнија сила нема осећаја за њихове интересе. Уместо либералне хегемоније, али и уместо изолационизма, предлаже одржање равнотеже снага у кључним регионима за интересе САД: Источној Азији, Европи и Персијском заливу.[567]

Неокласични реализам и равнотежа снага

Неокласични реализам развија се крајем осамдесетих и раних деведесетих година 20. столећа. Настанак се, не сасвим случајно, одвија у време слома биполарне структуре међународног сиситема и мирног окончања Хладног рата. Развија се из реалистичког "пера" групе мислилаца који се нису слагали са крутим, волцијанским, тумачењем улоге структуре у обликовању међународних исхода. Додатно, поделио их је и неуспех реалистичке теорије да објасни крај Хладног рата. Настанак неокласичног реализма својеврсни је *déjà vu* успона структуралног реализма. По неписаном правилу, када доминантни правац у реализму почиње да посустаје, рађа се нови као његова надоградња. Не као замена, већ допуна, јер кључне реалистичке претпоставке остају нетакнуте.[568]

Опојмљење неокласичног реализма долази, како то бива у науци о међународним односима, тек након низа година изношења неокласичних поставки. Први пут је кованицу "неокласични реализам" употребио Гидеон (Gideon Rose) Роуз 1998. године у тексту *Неокласични реализам и теорије спољне политике* (Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy).[569] Заправо, он је употребио назив за "четврту школу" у оквиру теорија спољне политике. Међу ауторе овог правца побројао је Томаса Кристенсена, Вилијем Волфорта, Рандала Швелера, Фарида Закарију и друге. Били су то теоретичари међународних односа у чијим је радовима Роуз препознао зачетак новог реалистичког приступа.[570]

Како је већ наведено на претходним страницама рада, неокласични реализам се развија као критика и допуна неореализма. Неокласични реалисти истичу да нема директног превођења материјалних способности у спољну политику једне државе, већ се то одвија посредством интервенишућих варијабли.[571] Управо због интервенишућих варијабли, државе одговарају другачију на подстицаје које им долазе из међународног система. За неокласичне реалисте људска природа и особености јединица система играју значајну улогу. Другим речима, није безначајно како политички лидери опажају властиту релативну моћ и релативну моћ других или значај институција и друштва унутар државе.

---

[565] Stephen M. Walt, *Taming American Power: Global Response to U.S. Primacy*, op. cit.

[566] Видети у: John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Case of Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy*, op. cit. pp. 70-83.

[567] Видети у: Stephen M. Walt, *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2018.

[568] Пре свега се мисли на промишљање о држави као кључном актеру међународних односа, опстанку као најважнијем задатку сваке државе и анархији као основном обележју структуре међународног система.

[569] Gideon Rose, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, op. cit. pp. 144-172.

[570] Роуз посебно издваја следеће радове: Thomas J. Christensen, *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958*, Princeton University Press, Princeton, 1996; Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, Columbia University Press, New York, 1998; William Curti Wohlforth, *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War*, Cornell University Press, Ithaca, 1993. и Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, Princeton, 1998.

[571] Gideon Rose, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, op. cit. p. 146.

Волц је био прилично изричит да он не конструише теорију спољне, већ међународне политике и да његова теорија објашњава како структура утиче на државе, али не и спољно-политичко понашање држава.[572] Имајући то у виду чини се да је неокласични реализам „логичан корак даље у развоју ове важне теорије (мисли се на структурални реализам, прим. С.Н) међународних односа“.[573] Како је то бриљантно објаснио Роуз, неокласични реалисти су *реалисти* јер сматрају да је „обим и амбиција спољне политике једне државе вођени прво и најважније њеним местом у међународном систему и још приближније њеним релативним материјалним способностима“[574], а истовремено су *неокласични* наглашавајући да „притисак који долази из система мора бити преведен кроз интервенишућу варијаблу на ниво јединице система“.[575]

Истовремено, под лупом и чекићем неокласичног реализма нашле су се и постојеће теорије спољне политике. Сматрају да је проблем спољно-политичких теорија, као што је на пример *Innenpolitik* која се усредсређује на утицај политике, идеологије, партијских подела и социо-економске структуре на спољну политику државе, у томе што не могу да објасне „зашто се државе са сличним унутрашњим системом често владају различито у спољно-политичкој сфери“.[576] И обратно, несувисле су у објашњењу разлога због који се различите понашају слично.

Неки од кључних налаза неокласичних реалиста односе се на начин одговора на анархију која постоји у међународном систему. За разлику од структуралних реалиста који истичу да се проблеми опстанка и безбедности превладавају структуралним подстицајима држава ка успостављању равнотеже снага, неокласични реалисти верују да „државе одговарају на несигурности међународне анархије тако што теже да контролишу и обликују међународно окружење“.[577] Како релативна моћ држава јача, посегнуће за већим утицајем и амбициознијом спољном политиком. И обратно, како моћ опада, спољна политика ће бити мањег обима.

Критика равнотеже снага у оквиру неокласичног реализма

Пост-хладноратовско раздобље донело је, руководећи се речима Ричарда Литла, „растуће плурализован приступ равнотежи снага“.[578] Важан део тог плурализма јесте и неокласични реализам, који настаје и развија се у најтежим временима за концепт равнотеже снага. Завршетком Хладног рата срушен је биполарни систем равнотеже. Хладноратовска структура система је сломљена и замењена новом, са једном државом на пиједесталу моћи. Додатни проблем је представљала чињеница да нико од потенцијалних такмаца није уравнотежавао Сједињене Државе као најмоћнију силу у систему, било кроз сопствено наоружавање или кроз савез са другим великим силама. Последично, неокласични реалисти су били изразито критични према равнотежи снага. Сматрали су како пост-хладноратовско раздобље потврђује да су „системски исходи и понашање држава у директној супротности са кључном хипотезом равнотеже снага да уравнотежавајуће деловање спречава системску хегемонију“[579], као и да „смртно поткопава широко распрострањено веровање како је уравнотежавање универзални емпиријски закон у вишедржавном систему“.[580]

Иако неокласични реалисти не придају равнотежи снага значај који јој признају припадници класичног или структуралног правца, било би погрешно рећи да јој негирају

---

[572] То експлицитно износи у следећем тексту: Kenneth N. Waltz, *International Politics is not Foreign Policy*, op. cit. pp. 54-57.
[573] Драган Живојиновић, ”Неокласични реализам у теоријама међународних односа”, *Годишњак ФПН*, Вол. 3, Бр. 3, 2008, стр. 372.
[574] Gideon Rose, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, op. cit. p. 146.
[575] Ibidem.
[576] Ibidem, p. 148.
[577] Ibidem, p. 152.
[578] Little, Richard, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, op. cit. p. 12.
[579] Наведено према: Daniel H. Nexon, *Review: The Balance of Power in Balance*, op. cit. p. 331.
[580] Ibidem.

домете. Дају јој централно месту у академским расправама о политици или међународној политици и теоријску питкост, али споре њену универзалну применљивост. Опет, чине то помало и лукаво, јер кључни структурални реалисти, какви су Волц, Џервис или Миршајмер, нигде не тврде да је равнотежа снага стални исход међународног система. Било би исправније рећи да пишу о системском стимулансу ка уравнотежавању, као и да исход уравнотежавања зависи од структуре система.[581] Додатно, поједини структурални реалисти сматрају да систем не подстиче само на равнотежу, већ и на агресивно понашање,[582] док неки сматрају да структурални фактори нису једини који гурају државе у правцу уравнотежавања.[583]

Како то исправно примећује Драган Живојиновић, учењаци из неокласичног табора „…тврде да је политика уравнотежавања само једна од политика која стоји на располагању државама и за коју се они одлучују у ситуацији у којој постоји опасност од хегемонијског деловања неке државе".[584] Захваљујући несавршености људске природе, институција и других фактора на нивоу јединице система, могуће су грешке, лоше процене, па и одсуство уравнотежавања у времену када је оно неопходно за опстанак или безбедност одређене државе. Такође, за разлику од структуралних реалиста, наглашавају да уравнотежавање није одређено подстицајима који долазе из структуре међународног система „већ унутрашњим политичким процесом, као и код свих одлука које се тичу одбране државе".[585]

Особености неокласичних погледа на равнотежу снага ближе ћемо предочити кроз ставове двојице аутора, Рандала Швелера и Џека Снајдера. Иако не би погрешили уколико бисмо више простора посветили Закарији, Волфорту, Бруксу или неком другом аутору, чини нам се да Швелер и Снајдер најилустративнији, јер су типични представници два правца у оквиру неокласичног реализма: офанзивног (Швелер) и дефанзивног (Снајдер).[586]

Равнотежа снага у схватању Рандала Швелера

Рандал Швелер је један од најутицајнијих представника пост-хладноратовске генерације реалиста.[587] Његов академски опус у великој мери је посвећен улози равнотеже снага у савременој епохи и узроцима уравнотежавања, односно, неуравнотежавања држава.[588] Настојао је да утврди која је стратегија опстанка у међународним односима најзаступљенија, да ли је то уравнотежавање или сврстављање уз јачег. Један од својих кључних радова почиње питањем „Да ли се државе чешће сврстављају уз слабију или јачу страну у сукобу"?[589] За њега је одговор на то питање био од пресудног значаја за обликовање велике стратегије и одређење виталних интереса и мотива таквог понашања једне државе.

---

[581] Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit. p. 125.
[582] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 31.
[583] Stephen M. Walt, *Alliances in a Unipolar World*, op. cit. p. 89.
[584] Драган Живојиновић, *Неокласични реализам у теоријама међународних односа*, оп. цит. стр. 377.
[585] Ибидем.
[586] Ову поделу не треба мешати са поделом структуралног реализма на офанзивни (миршајмеровски) и дефанзивни (волцијански). Ипак, основ поделе код неокласичног реализма исти је као код структуралног. Наиме, офанзивни неокласични реализам заговара да су државе, изнад свега, склоне агресивном понашању како би приграбиле што је више могуће моћи за себе. Дефанзивни правац у оквиру неокласичног реализма, пак заговара самоограничавање држава у упражњавању моћи и трагању за њом. Више у: Драган Живојиновић, *Неокласични реализам у теоријама међународних односа*, оп. цит. стр. 375-389.
[587] Поделу на предратну, поратну, генерацију детанта и пост-хладноратовску генерацију реалиста даје Вилијам Волфорт. Видети у: William C. Wohlforth, *Realism*, pp. op. cit. 131-150.
[588] Неки од радова који су обликовали неокласични реализам и подстакли расправе о равнотежи снага у савременој епохи су: Randal L. Schweller, "Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In", *International Security*, Vol. 19, No. 1, 1994, pp. 72-107; Randal L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, op. cit.; Randal L. Schweller, *Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing*, op. cit., касније и као књига Randal L. Schweller*, Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, Princeton, 2006.
[589] Randal L. Schweller, *Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In*, op. cit. p. 72.

Објашњење које је нудио структурални реализам, да је без икакве двојбе најзаступљеније уравнотежавање, јер структура међународног система "гура" државе у правцу равнотеже снага како би опстале, није Швелеру било довољно. Иако се могло применити на *status quo* државе, то се није односило на ревизионистичке, јер њима безбедност није превасходна брига.[590] С обзиром да одређене државе у међународном систему испољавају агресивно спољно-политичко понашање, сматрао је да „Волцова теорија равнотеже снага, или Волтова теорија равнотеже претњи, није довољна да би се дао одговор на питање зашто државе улазе у савезе са најагресивнијим државама у систему".[591]

Као и највећи број неокласичних реалиста, Швелер сматра да су „системски притисци филтрирани кроз интервенишуће унутрашње варијабле како би се створило спољно-политичко понашање".[592] Он унутрашње политичке процесе види као „преносне појасеве који каналишу, посредују и (пре)усмеравају политичке исходе као одговор на спољашње силе".[593] Отуда његова тврдња да одговори државе на расподелу моћи у међународном систему и промени у структури потичу из нивоа јединице система, односно, унутрашњих политичких процеса. Како би објаснио своје тврдње, уводи концепте "равнотеже интереса" (balance of interest) и "подуравнотежавања" (underbalancing).

Швелер даје једну од типичних дефиниција традиционалног разумевања уравнотежавања. Наводи да је реч о „стварању или здруживању војне моћи, кроз унутрашњу мобилизацију или склапање савеза ради спречавања или одвраћања територијалне окупације или политичке и војне доминације над државом од стране спољне силе или коалиције".[594] Сматра да равнотежа снага настаје као метафорички концепт, преузет из других области, до тада солидно развијених, као што су етика или медицина. Швелер указује на лажни избор између уравнотежавања и сврстављање уз јачег.[595] Сматра да је стратешка дихотомија погрешно постављена јер се избор одвија у сасвим другачијим околностима, где циљеви стратегије нису исти. Док државе бирају уравнотежавање када се боре за „опстанак и очување већ стечених вредности", сврставају се уз јачег када теже „проширењу и стицању жељених вредности".[596]

Како би објаснио пориве држава за једном или другом стратегијом, предлаже алтернативу теоријама равнотеже снага и равнотеже претњи уводећи замисао равнотеже интереса. Наводи да је реч о концепту двојног значења: „На нивоу јединице (система, прим. С.Н), односи се на трошкове које су државе вољне да плате како би одбраниле своје вредности, у односу на трошкове које су вољне да плате како би проширили вредности. На системском нивоу, односи се на релативну снагу *status quo* (држава, прим. С.Н) и ревизионистичких држава".[597] Да би илустровао различите врсте држава које постоје у међународном систему и равнотежу интереса на нивоу јединица система, Швелер позајмљује "ликове" из животињског света: лавове, јагањце, шакале и вукове.

Лавови су *status quo* силе, моћне и идеалтипске државе, „спремне да плате високу цену како би сачувале оно што већ поседују, али малу цену како би увећале своју моћ".[598] Оне су задовољене велике силе које теже одржању постојећег стања јер су, у највећем броју случајева, и учествовале у стварању постојећег поретка. Оне одвраћају ревизионистичке државе, али, уколико је потребно, „преузимају терет борбе како би их поразиле".[599] Теже одржању поретка,

[590] Видети у: Драган Живојиновић, *Неокласични реализам у теоријама међународних односа*, оп. цит. стр. 377.
[591] Ибидем, стр. 378.
[592] Randal L. Schweller, *Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing*, op. cit. p. 164.
[593] Ibidem.
[594] Ibidem, p. 166.
[595] Randal L. Schweller, *Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In*, op. cit. p. 74.
[596] Ibidem.
[597] Ibidem, p. 99.
[598] Ibidem, p. 100.
[599] Ibidem.

али не из алтруистичких нагона, већ из разлога опстанка и очувања позиције у систему.[600] Кључне стратегије држава лавова су уравнотежавање и пребацивање одговорности.

Државе **јагањци** су, као и лавови, *status quo* силе, али су им циљеви у међународном систему другачији. Оне су нису вољне да плате високу цену било увећања или одбране властитих вредности (моћи). Како то Швелер сликовито објашњава, „у свету предатора и плена, оне су плен".[601] Јагањци су углавном слабе државе, ограничених релативних способности или крхке изнутра. Њихови спољно-политички циљеви нису амбициозни, а стратегије опстанка су углавном *умирење*, када је то могуће и *дистанцирање* од претеће државе[602] и *сврставање уз јачег*.[603]

Рандал Швелер **шакале** убраја међу ревизионистичке државе. То су државе „које би платиле високу цену како би сачувале своје поседе, али још већу цену како би проширале своју моћ".[604] Државе шакали могу пратити ревизионистичке државе (вукове), али и лавове, онда када су на рубу победе. Шакали су незадовољене силе, али су свесне својих капацитета и зато су њихови циљеви ограничени. Сликовито речено, задовољиће се пленом који остане иза лавова. Пример оваквог понашања Швелер проналази учестало опортунистичкој политици Италије. Кључне стратегије шакала су *пребацивање одговорности* или *сврставање уз јачег*.

На крају, Швелер издваја вукове као типичне ревизионистичке државе. По његовом мишљењу, „оне желе много више од онога што поседују"[605] и предузеће огромне ризике како би поправиле своју позицију у међународном систему. Велики број незадовољних држава кроз историју био је спреман да ризикује све, па и властити опстанак, како би поправио своју позицију у систему. Списак таквих лидера, народа и држава укључује Александра Великог, кинеску династију Ћин, Рим, Арапе (7. и 8. век), Карла V, Наполеона I и Хитлера, али се ту не завршава. Много је јединица на нивоу система кроз историју покушало да сруши системску равнотежу и успостави империју или хегемонију. До сада ниједном "вуку" то није пошло за руком, барем не на дужи рок. Њихове стратегију су преузимање ризика и миршајмеровски речено, *уцена* и *рат*.

Објашњавајући значење равнотеже интереса на системском нивоу, Швелер руши основну неореалистичку претпоставку тврдећи да „расподела способности, по себи, не детерминише стабилност система".[606] За њега су значајнији „циљеви и начини на које се те способности или утицај могу користити".[607] Ради илустрације, Швелер позајмљује Кисинџерову поделу на *status quo* и револуционарних силе[608], само уместо револуционарне користи појам ревизионистичке. Стабилност се крије у равнотежи између конзервативних сила које теже одржању *status quo* и револуционалних/ревизионистичких сила.[609] Другим

---

[600] Швелер наводи да се то најчешће чини у сарадњи са другим силама, кроз сфере интереса и неформалне империје.

[601] Randal L. Schweller, *Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In*, op. cit. p. 101.

[602] Уз наду да ће се агресор задовољити док на њих дође ред.

[603] Швелер овде прави поделу на *сврставање уз јачег зарад профита* и *сврставање уз јачег услед таласа будућности* (wave of the future bandwagoning) или *сврставање уз јачег услед ефекта пада домина* (domino bandwagoning). Наиме, у другом наведеном облику, државе се сврставају уз јачег не услед принуде или профита, већ то чине јер сматрају да ће пре или касније то морати даураде. Видети у поглављу књиге које је проширена верзија раније објављеног у часопису *Међународна безбедност* (International Security): Randal L. Schweller, "Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In", in: Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones and Steven E. Miller (eds.), *The Perils of Anarchy, Contemporary Realism and International Security*, The MIT Press, London, 1995, pp. 249-286.

[604] Randal L. Schweller, *Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In*, op. cit. p. 103.

[605] Ibidem.

[606] Ibidem, p. 104.

[607] Ibidem. Швелер овде наводи да државе могу способности користи како би одржавале поредак или га разориле. Такође, према другим државама могу деловати претеће, а могу их чинити сигурнијим.

[608] Henry A. Kissinger, *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the problems of peace, 1812-22*, op. cit.

[609] За Швелера су ревизионистичке силе оне које максимизирају моћ, а конзервативне или *status quo* оне које максимизирају безбедност. Видети у: Randal L. Schweller, *Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In*, op. cit. p. 101.

речима, ако претежу конзервативне силе, тачније ако су оне надмоћније, систем ће бити стабилан и обратно.

С обзиром да су *status quo* државе задовољене силе, први потез у тој имагинарној шаховској партији имају ревизионистичке. Оне су, како је то већ наведено, спремне на агресивно понашање и рушење равнотеже. На њихов потез, затим, одговарају задовољене силе контрапотиском. Другим речима, однос се одвија кроз акцију (агресију) и реакцију (уравнотежавање). Зато за Швелера, у својој варијанти офанзивног неокласичног реализма, стварна алтернатива уравнотежавању није сврставање уз јачег, већ агресија.

Потпуно је на месту и његова опаска да у одсуству стварне претње државе немају потребу за уравнотежавањем и да, обично, то и не чине.[610] Али пропушта да наведе како је такво стање (одсуства потребе за уравнотежавањем), од успостављања првог међународног система 1648. године, реткост, а да чак и кад је постојало, у позадини је био стабилни систем равнотеже снага. Ипак, мора се рећи да његова аргументација, бар када је реч о савременој претњи и традиционалним облицима уравнотежавања, може бити одржива у анализи пост-хладноратовског периода.

Други важан концепт који Швелер износи јесте подуравнотежавање. Анализу ове замисли врши одговором на два питања: „Који су неопходни услови за подобно деловање равнотеже снага?“[611] и „Који фактори ремете логику и предвиђања теорије“?[612] Одговор на наведена питања почиње критиком неореалистичке претпоставке да су државе кохерентни актери. Швелер не посматра државе као *билијарске кугле* јер одлука ка уравнотежавању носи са собом политичке ризике, а државе са некохерентним друштвом или елитом, нису склоне ризицима те врсте.[613] Швелер тврди да чак и ако прихватимо тврдњу Роберта Пауела (Robert Powell) да су државе рационални јединствени актери (rational-unitary acrors), то не значи да је унутрашња политика безначајна.[614]

Како смо већ раније навели, за Швелера је уравнотежавање важна стратегија опстанка држава, поготово код великих сила које теже одржању *status quo*. Међутим, сматра да се уравнотежавање не може подвести под природни закон или тврдити да је универзално примењиво. Анализирајући дугу историју сукоба међу државама, долази до закључка да често „угрожене државе нису успеле да препознају јасну и присутну опасност или, што је још типичније, просто нису реаговале на њу или, што је још типичније, одговарале су делимично и несмотрено“.[615] Све наведене облике пропуста Швелер назива подуравнотежавањем и под овај појам убраја следеће стратегије: пребацивање одговорности, дистанцирање, скривање, чекање, умирење, сврставање уз јачег и друге неделотворне полу-мере.[616]

У циљу аналитичке прецизности, Швелер раздваја уравнотежавање и подуравнотежавање у четири различите кагегорије:

- *Одговарајуће уравнотежавање* (appropriate balancing) – јавља се тамо где постоји недвосмислена претња и када нема других начина за контра-уравнотежавање растуће силе од војних средстава;
- *Надуравнотежавање* (overbalancing) или *неодговарајуће уравнотежавање* (inappropriate balancing) – „неоправдано повлачи ороз скупе и опасне спирале наоружавања“.[617] Овакве грешке настају услед погрешног опажања одређене врсте деловања друге државе (или савеза држава) као агресивног и опасног.

---

[610] Ibidem, p. 105.
[611] Randal L. Schweller, *Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing*, op. cit. p. 161.
[612] Ibidem.
[613] Ibidem, p. 161.
[614] Robert Powell, *In the Shadow of Power: States and Strategies in International Politics*, Princeton University Press, Princeton, 1999 p. 196. Наведено према: Randal L. Schweller*, Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing*, op. cit. pp. 165-166.
[615] Randal L. Schweller*, Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing*, op. cit, p. 159.
[616] Ibidem, p. 166.
[617] Ibidem, p. 167.

- *Неуравнотежавање* (nonbalancing) – укључује стратегије као што су пребацивање одговорности, сврставање уз јачег, умирење, скривање и слично. Овакво деловање Швелер подводи под рационално и мудро у случајевима када се избегавају трошкови рата ради „удовољавања легитимним притужбама ревизионистичке државе или пуштања, или дозвољавања другим да то учине“ или „пуштања других да поразе агресора“.[618]
- *Подуравнотежавање* – реч је о ситуацији када држава „не уравнотежава или чини то на неделотворан начин“.[619] Ова стратегија је сушта супротност надуравнотежавању. Када држава ”подуравнотежава”, она суштински „погрешно опажа намере растуће силе“ или их тумачи исправно „али, из разлога унутрашње политике, не усваја разборите политике да се заштити“.[620]

На крају, Швелер испитује и зашто државе различито одговарају на сличне промене у њиховим спољашњим окружењима? Указује још једном на политичке ризике које са собом уравнотежавање носи, као и да је коначна одлука у рукама политичких одлучиоца. Наводи да политичка елита и друштвене групе могу да пропусте да реагују чак и у опасним променама релативне моћи, услед одсуства воље или способности. Исправно запажа да одлука једне државе није одређена само „геостратешким ризицима и приликама присутним у датом системском окружењу“.[621] Значајну улогу у државништву играју и наредна четири фактора: „1) склоности елите и опажање спољашње претње; 2) које су склоности и опажања од значаја у процесу доношења политичких одлука; 3) унутрашњи политички ризици повезани са одређеним спољно-политичким изборима; 4) промењиве склоности политичких елита према ризику“.[622]

Швелер сматра да комбинација ова четири чиниоца ствара било кохезију или неслогу елите, по његовом суду кључну детерминанту у одређивању начина на који ће држава одговорити на спољашње претње. Тврди да „уравнотежавање захтева постојање снажног консензуса међу елитом да спољашња претња постоји и да се са њом мора суочити наоружавањем и уласком савез или једним од ова два начина“.[623] Своје истраживање о подуравнотежавању закључује реченицом да некохерентне државе, било велике или мале силе, „често не могу уравнотежавати претњу као што теорија (равнотеже снага или равнотеже претње, прим. С.Н) предвиђа јер су ограничене унутрашњим политичким разматрањем“.[624]

Равнотежа снага у схватању Џека Снајдера

За разлику од Рандала Швелера, Џек Снајдер заговара дефанзивнији приступ држава у међународним односима. Снајдер уводи поделу на офанзивни или агресивни и дефанзивни реализам у својој књизи *Митови империје: домаћа политика и међународне амбиције*. Његов допринос теорији равнотеже снага не досеже домете Волца, Волта, Миршајмера, па ни Швелера. Он није закопао превише дубоко како би откопао шкриње историје, али нам је значајан за илустрацију једног другачијег приступа у оквиру реалистичке школе мишљења.

Више од четири деценије Снајдеровог академског рада дале су прегршт монографија, чланака и текстова у стручним часописима и дневној штампи. Тешко је у таквом академском опусу наћи заједнички именитељ. Међутим, ако бисмо тражили једно угрубо постављено истраживачко питање на које одговара, било би то Зашто велике силе срљају у ратове? Освит Снајдеровог академског зенита била је књига *Идеологија офанзиве: војно одлучивање и*

[618] Ibidem.
[619] Ibidem, p. 168.
[620] Ibidem.
[621] Ibidem, p. 169.
[622] Ibidem.
[623] Ibidem, p. 171.
[624] Ibidem, p. 201.

катастрофе 1914. године (The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914),[625] а чини се да га достиже са *Митовима империја* седам година касније.

Централни концепт *Митова империја* јесте препроширење (overexpansion) и Снајдер покушава да одгонетне зашто и како до њега долази. Анализирајући империјалне политике пет индустријализованих великих сила, Немачке (1866-1945), Јапана (1868-1945), Британије (1830-1890), Совјетског Савеза (1945-1989) и Сједињених Држава (1945-1989), Снајдер долази до закључка да је „контрапродуктивна агресивна политика најнепосредније изазвана идејом да се безбедност државе може чувати једино ширењем".[626] Ову тврдњу сматра централним митом и покретачем свих империјалних политика препроширења.

Постојећа објашњења овог феномена, његовог присуства, одсуства и обима, груписао је у три доминанта приступа: реалистички, који препроширење објашњава потребом за безбедношћу и одговором на анархични међународни систем; когнитивни, који у препроширењу види „артефакт пречица које људски мозак узима када обрађује информације у времену неизвесности"[627] и унутрашњи, где се примат у објашњењу даје политичким групама у оквиру држава које уживају корист од експанзије.[628]

У анализи три приступа, Снајдер даје примат унутрашњем. Наравно, то за њега не значи да су структурални елементи без значаја. Снајдер потврђује да је „тенденција ка прекомерној експанзији, барем угрубо, у корелацији са положајем сваке државе у међународном систему".[629] На пример, географски положај, величина и приступ ресурсима Јапана и Немачке представљали су отежавајуће околности у њиховом суочавању са анархичним међународним системом. Наведене државе имале су највише структуралних подстицаја ка препроширењу. Такође, Снајдер тврди и да постоје ситуације у којима постоји корелација између позиције државе у међународном систему и њене претеране тежње ка ширењу. Посебно је положај у систему значајан за објашњење препроширења у случајевима појачане безбедносне дилеме.[630]

Међутим, ако су се структурални подстицаји, као доминантни узрок тежње ка проширењу, могли приписати Јапану и Немачкој, то свакако није био случај са Британијом, Сједињеним Државама и Совјетским Савезом. Другим речима, Снајдер не сматра да структурални реализам пружа потпуно објашњење. На основу спроведене анализе закључио је да у прорачунима националних лидера „унутрашњи притисци често премашују међународне".[631] Искуства држава које су биле предмет истраживања упућују да „коалициона политика и идеологија нуде најбоље објашњење стратешких идеја које доприносе препроширењу".[632]

Снајдер сматра да у сваком политичком систему постоје тзв. "империјалистичке групе" и да оне, бар када је реч о великим силма, често имају предност у односу на групе којима проширење није у фокусу. Како то одлично сажима Драган Живојиновић, „експанзија доноси велике користи веома малом броју људи у једној држави, а да притом кошта преосталу већину веома мало".[633] Империјалистичким групама, које окупљају политичку и економску елиту, империјализам не мора бити интерес *per se*, већ спроводе агресивну политику јер од ње имају материјалне или политичке користи. Шансе за успех таквих група најизраженију су, како тврди Снајдер, у картелизованим политичким системима. Зашто? Снајдер тврди да је разлог томе што су у картелизованим системима „материјални ресурси, организациона снага и информације"[634] у рукама малог броја људи, тзв. парохијалних група.

---

[625] Jack L. Snyder, *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914,* Cornell University Press, Ithaca, 1984.
[626] Jack L. Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition,* op. cit. p. 1.
[627] Ibidem, p. 26.
[628] Ibidem.
[629] Ibidem, p. 306.
[630] Ibidem, p. 307.
[631] Ibidem, p. 20.
[632] Ibidem, p. 32.
[633] Драган Живојиновић, *Неокласични реализам у теоријама међународних односа*, оп. цит. стр. 383.
[634] Jack L. Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition,* op. cit. p. 31.

Како би те, парохијалне групе, оправдале своју политику, служе се разлозима безбедности. Отуда и средишњи мит Снајдеровог рада да се безбедност осигурава путем експанзије, односно, проширења. Централни мит се одржава полуистинама, замешетељством или заваравањем јавности која се може сажети у осам кључних заблуда или митова у које, на послетку, „… почињу да верују управо они који су их створили“.[635] Драган Живојиновић их побраја и описује на начин који можемо видети у следећој табели.

Табела 4. Митови империја које износи Џек Снајдер и значења које им придаје Драган Живојиновић

МИТОВИ ИМПЕРИЈА	**СУШТИНА МИТА**
„Офанзива доноси предност	Напад је најбоља одбрана
Померање у расподели моћи	Ако ћеш већ морати да нападнеш сутра, нападни данас, јер изгледа да време није на твојој страни
Непријатељ попут тигрова од папира	Наша одлучност и агресивност победиће сваког противника јер нису они толико јаки колико се чини
Сврставање уз јачег	Ако не можеш да га победиш, придружи му се
Дипломатија великог штапа	Само оштро и на прву
Падајуће домине	Сваки педаљ земље је стратешки важан. Нема безначајних губитака
Ел Дорадо и манифест судбине	С мисијом у боље сутра
Нема уступака	На све или ништа“[636]

Ослањајући се на речи Катарине Велике (Catherine the Great), Снајдер упућује на мит да се империје могу „проширивати или умрети“ јер „оно што престаје да расте почиње да трули“.[637] Тврди се да се савези који их окружују (encircling alliances) „најбоље могу сломити… путем претњи и превентивне агресије, пре него умирењем“.[638] У таквим ситуацијама, државници и стратези стварају дискурс у коме су проширење и рат неизбежни, па чак и пожељни, како би се осигурала безбедност. Не разумеју притом да је сваки империјални успех, на дужи рок само замаскирани пораз. Офанзивне опције представљају се као најделотворније, а „међународни систем као место где равнотежа снага не ради и где такмаци постају знатно прилагодљивији када су им витални интереси угрожени“.[639]

На основу анализираних примера, Снајдер закључује да препроширење носи „високе ризике и малу вероватноћу успеха“.[640] По правилу, у питању је надметање у коме трошкови значајно премашују добитке. Државе које предузимају офанзивне мере подривају и своју моћ и безбедност „…изазивајући велику коалицију супротстављених држава“.[641] Другим речима, таквим деловањем агресивне државе окрећу равнотежу снага против себе и како то Снајдер вели, самоокружују се (self-encirclement).[642]

Снајдер високо вреднује равнотежу снага и сматра је једном од најмоћнијих правилности у међународним односима. Са друге стране, сврставање уз јачег сматра једним од митова којима се империје мотивишу за проширење. Како је то сликовито објаснио на

[635] Драган Живојиновић, *Неокласични реализам у теоријама међународних односа*, оп. цит. стр. 384.
[636] Ибидем.
[637] Jack L. Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition,* op. cit. p. 2.
[638] Ibidem.
[639] Ibidem, p. 3.
[640] Ibidem, p. 7.
[641] Ibidem, p. 6.
[642] Ibidem.

примеру немачке политике почетком 20. столећа, заблуда је да ће се пријатељи стећи „ношењем великог штапа“.[643] Природно је да ће државе стварати савезе и ујединити се против државе која прети суседима. Тада ће се држава агресор осећати угрожено и окружено и повешће превентивни рат. Најбољи пример Снајдер проналази у међународној политици уочи Великог рата. Најпре су се Британија, Русија и Француска осетиле угрожено услед ревизионистичких амбиција Немачке и њених савезника. Затим су склопиле неку врсту савеза, тзв. антанту.[644] Након тога се Немачка осетила окружено и повела је превентивни, офанзивни рат у намери да се прошири. На крају, њено империјално деловање било је осујећено.

Већ је наведено у претходним редовима да Снајдер врши поделу реализма на дефанзивни и офанзивни. Како сам истиче, његови основни аргументи су у највећој мери конзистентни са основним поставкама дефанзивног реализма. Сагласан је да је државама основни мотив за деловање безбедност, али и верује да државе које се опиру ”миту проширења” неће тежити агресивном деловању, већ ће, сасвим супротно, „стварати одбрамбене савезе како би обуздале експанзију агресивних држава“.[645]

Снајдер наводи да су његови аргументи, умногоме, сагласни основним поставкама теорије равнотеже снага јер је „…уравнотежавање против агресора основна црта“[646] у свим примерима које је анализирао. Међутим, одбацује постулате структуралног реализма да у анархији „међународни компетитивни потисци нужно надвладавају притиске унутрашњих интереса и коалиција у формулисању националне стратегије“.[647] Анархија у међународном систему, према Снајдеровом суду, није довољан аргумент за објашњење експанзионистичких тежњи и политика империјалистичких држава.

Међународна анархија не објашњава зашто су неке државе, изабрале препроширујуће стратегије а друге не, као и зашто су се неке државе суочиле са уравнотежавајућом коалицијом, а друге су самоограничавањем то избегле. На пример, Снајдер сматра да су ”кочнице и равнотеже” у британском кабинету спречиле Палмерстона да води ”Вилхемниску политику” трагања за светском моћи.[648] Са друге стране, верује да су картелизоване политичке групе у Немачкој уочи Великог рата или Јапану током тридесетих година 20. столећа, одиграле пресудне улоге у формирању експанзивних стратегија, водиле препроширењу и уравнотежавању од стране других сила. Другим речима, узрочно последична веза између препроширења и уравнотежавања рађа се на унутрашњем нивоу.

Схватање равнотеже снага у оквиру либералне теорије међународних односа

Није лако одредити зачетак либералне мисли. Као и код других теорија или концепата у међународним односима, није могуће прецизно одредити тренутак када настаје јер је у

[643] Ibidem, p. 78. Иако је немачко руководство током обе мароканске кризе сматрало да ће агресивним деловањем удаљити Француску од њених савезника, десило се супротно. После сваке кризе, Француска, Русија и Британија биле су све ближе и све више су Немачку опажале као претњу.

[644] За разлику од савеза где су државе уговором обавезне на заједничку одбрану (у ситуацијама које прописује уговор) од спољашњег непријатеља, код антанте је више реч о обавези консултовања и сарадње у кризној ситуацији. Конкретније, *Тројна антанта* је била више коалиција држава него савез. О разликама између савеза, савезништва и сврставања видети у: Драган Р. Симић и Драган Живојиновић, ”Савези, савезништва и сврставање у међународним односима после Хладног рата”, у: Драган Р. Симић, Дејан Миленковић, Драган Живојиновић (урс.), *Неутралност у међународним односима – шта можемо да научимо из искуства Швајцарске?*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука и Чигоја штампа, Београд, 2016, стр. 31–60. О разликама између антанте и савеза видети у: Volker Krause and David J. Singer, ”Minor Powers, Alliances, and Armed Conflict: Some Preliminary Patterns”, in: Erich Reiter and Heinz Gärtner (eds.), *Small States and Alliances*, Springer – Verlag, Berlin, 2001, pp. 15-23.

[645] Jack L. Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition,* op. cit. p. 12.

[646] Ibidem, p. 22.

[647] Ibidem, p. 317.

[648] Ibidem, p. 163.

питању процес, а не пуки догађај. Међутим, поуздано можемо рећи да корени либерализма сежу више од два столећа у прошлост и да се често повезује са Западном филозофијом, посебно просветитељством или како се другачије назива, ером разума (Age of Reason). У жижи филозофа просветитељства био је појединац обдарен разумом и његова слобода. За Миршајмера је либерализам, бар онај политички, „…једна суштински индивидуалистичка идеологија која придаје велику важност концепту неотуђивих права".[649] Развија се кроз противљење и отпор апсолутизму, конзерватизму и вредностима које су биле широко присутне у Европи осамнаестог века. Отуда и латинска реч, придев *liber* (значење: бити слободан или на слободи), у корену речи либерализам.

Либерализам се не може посматрати као заокружена теорија која од свог настанка има исти правац. Мање-више, исто је и са другим теоријама које теже да објасне међународне односе. Хронолошки посматрано, либерализам се најпре развија кроз бригу о слободама и правима појединца, затим кроз унутардржавно уређење, да би се на послетку теоријски утемељио као скуп идеја о преуређењу међународног система. Обрисе либералне теорије међународних односа можемо пронаћи у делима Имануела Канта (однос републиканског уређења и мира), Џеремија Бентама (филозофија морала) или Џона Лока (примат спољне над унутрашњом политиком), али постоји уврежено мишљење да се она развија тек почетком 20. столећа. Тада се у делима Нормана Енџела и Голдсфортија Дикинсона (Goldsworthy Lowes Dickinson) продубљују идеје о економској међузависности, миру и анархији у међународној/европској политици.[650]

Либерали су имали пресудну улогу у успостављању дисциплине међународних односа. После ужаса Великог рата, стварају се катедре и организације које су за основни задатак имали да сачувају мир.[651] По правилу, успостављали су их либерали као што је Алфред Зимерн, Дејвид Дејвис, Волтер Липман, Лајонел Куртис (Lionel Curtis) и са снажним политичким ветром у једрима који су пружали државници најмоћнијих сила тога доба, Вудро Вилсон и Лојд Џорџ. Равнотежа снага, укључујући и тајну дипломатију као њен конститутивни елемент, идентификована је као један од главних узрока свих ратова. И не само то, либерали су заговарали раскид са свим „прошлим и традиционалнијим схватањима о средствима и циљевима коришћеним у светској политици".[652]

Анализирајући савремене либералне идеје, Јоргенсен издваја пет важних карактеристика:

- Најпре, одликује их снажна вера у људски разум јер „моћ разума ослобађа људе живота под јармом темељне људске природе и ограничења у откривању истине, била она древна или теолошка".[653]
- Друго, гаје снажну веру у историјски прогрес или напредак. Сматрају да се заједнички интереси могу надвладати партикуларно, као и да је реформа међународних односа потребна и пожељна.
- Треће, верују у неодвојивост унутрашње и међународне политике. Још од Канта сматрају да је унутрашње уређење једне државе, блиско повезано са узроцима рата. На Канта се данас наслања Мајкл Дојл са теоријом демократског мира.
- Четврто, уверени су да „растућа економска међузависност међу државама смањује могућност за сукоб и рат".[654] Такве идеје присутне су у либералној мисли од Давида

[649] Џон Миршајмер, *Велика заблуда: либерални снови и међународна реалност*, ЦИРСД, Београд, 2019, стр. 8.
[650] Видети у: Norman Angell, *The Great Illusion*, Cosimo Classics, New York, 2010. и Goldsworthy Lowes Dickinson, *The European Anarchy*, The Macmillan Company, New York, 1917.
[651] Више о овоме видети у: Драган Р. Симић, *Светска политика*, оп. цит. стр. 2009. и Chris Brown and Kirsten Ainley, *Understanding International Relations (3rd edition)*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005.
[652] Knud Erik Jørgensen, *International Relations Theory: A New Introduction*, Palgrave Macmillan, London, 2018, p. 214.
[653] Ibidem, pp. 209-210.
[654] Ibidem, p. 212.

Рикарда, Ричарда Кобдена, до Наја и Кохејна који крајем седамдесетих година обнављају и унапређују концепт сложене међузависности.

- На крају, гаје тврду веру у значај институционализације међународних односа - од Међународне телеграфске уније, до Уједињених нација.[655]

Од самих зачетака либералне идеје, кључни циљеви били су мир на међудржавној равни и слобода на нивоу појединца. Залажу се за успостављање вредности као што су самоограничење, умереност, компромис и мир.[656] У дихотомији Рајнхолд Нибура метафорички осликаној кроз "децу светлости" и "децу таме", они су првонаведени. Пословични оптимизам према људској природи и вера да се лични интереси могу помирити и обуздати сврстава их међу "децу светлости" и дели их од "деце таме" које одликује морални цинизам и одсуство вере да ишта може стати на путу интереса и моћи.[657] Међу либерале или "децу светлости" се могу сврстати аутори као што су Имануел Кант (Immanuel Kant), Џереми Бентам (Jeremy Bentham), Џон Стјуарт Мил (John Stuart Mill), Дејвид Митрани (David Mitrany), Ернст Хас (Ernst B. Hass), Инис Клод (Inis Claude), Роберт Акселрод (Robert Axelrod), Роберт Кохејн (Robert O. Keohane), Френсис Фукујама (Francis Fukuyama), Џон Ајкенбери (John Ikenberry), Ен Мери Слотер (Anne Marie Slaughter) и Ендру Моравчик (Andrew Moravcsik).

Уколико бисмо правили преглед утицаја либералне теорије међународних односа од краја Великог рата, онда би нам од велике користи била подела Џона Ајкенберија на либерални интернационализам 1.0, 2.0 и 3.0.[658] Верзија 1.0 односи се на напоре у међуратном периоду да се вилсонијанске идеје уткају у међународни поредак. Међутим, либерална чеда - Лига народа и систем колективне безбедности - доживљавају суноврат успоном екстремних идеологија и отпочињањем Другог светског рата. После слома првог система колективне безбедности и крајем највећег рата који је човечанство видело, развија се интернационализам 2.0. Обухвата усађивање „фундаменталних либералних принципа у уређујућа правила и институције међународног друштва".[659] Ова верзија је била присутна током трајања Хладног рата и, у складу са општим судом, однела је победу над социјалистичким поретком[660] и марксистичком идеологијом.

Према Ајкенберијевом суду, либерални интернационализам 3.0 је тек у повоју.[661] Реч је о пост-хегемонијском либерализму чији су форма и исходи још увек магловити. Идеалтипски посматрано, реч је поретку универзалном по обиму и заснованом на пост-вестфалијској суверености и систему заснованом на правилима у којима учествују све водеће државе. Међутим, имајући у виду да је од наведеног текста Џона Ајкенберија протекла пуна деценија, а посебно узимајући у обзир турбуленције и вишеструке кризе либералних

[655] Ibidem.
[656] Stanley Hoffmann, *Janus and Minerva: Essays in the theory and Practice of International Politics*, Westview Press, Boulder, 1987, p. 396.
[657] Reinhold Niebuhr, *The Children of Light and The Children of Darkness: a Vindication of Democracy and a Critique of its Traditional Defense*, The University Chicago Press, Chicago, 2011, pp. 9-12.
[658] Видети у: John. G. Ikenberry, "Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order", *Perspective on Politics*, Vol. 7, No. 1, 2007, pp. 71-87.
[659] Timm Dunne, "Liberalism", in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (6th edition), Oxford University Press, Oxford, 2014, p. 121.
[660] Овде се ослањамо на мишљење Драгана Р. Симића, који сматра да смо током Хладног рата имали један систем са два поретка унутар њега – један западни или амерички и други совјетски или социјалистички. Он такав поредак назива "поредак хладноратовских биполарних односа". Видети у: Драган Р. Симић, "Узбурканост у међународној политици: од међународног поретка од глобалног друштва", *Српска политичка мисао*, Вол. 22, Бр. 4, 2008, стр. 26.
[661] Са друге стране, Тим Џун тврди да не само да није у повоју, већ да „Сједињене Државе немају капацитета, а западне институције легитимитета, да одрже либерални светски поредак у будућности… Либерални институционализам 2.0 је у кризи, а 3.0 остаје безнадежно нереалан". Видети у: Tim Dunne, "Liberal Internationalism", in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations (eighth edition)*, Oxford University Press, Oxford, 2020, pp. 110-111.

демократија у овом периоду, није претерано рећи да је либерални интернационализам 3.0, бар привремено, заспао у магли међународне стварности.

Савремени либерализам знатно је прагматичнији од традиционалног. Како примећује Тим Дјун, либерали у ери просветитељства су веровали да се „латентни космополитски морал може досегнути кроз упражњавање разума и стварање уставних држава“, а да ће слободан проток људи и добара довести до „мирнијих међународних односа“.[662] Кључна питања савременог либерализма задиру дубоко иза морала, слободе и права. У жижи су им међународне институције, мултилатерализам, питања која произилазе из теорије демократског мира, међународна сарадња – међународни режими, глобализација и интра-теоријски дијалог.[663]

Као што је то случај код реализма, ни либерализам не представља јединствену школу мишљења о међународним односима. Кнуд Јоргенсен (Knud Erik Jørgensen) га метафорички одређује као „стварање са више глава“.[664] Либерали се разликују у поимању анархије, начина достизања мира и узрока рата. Нема сагласности око тога да ли је најбољи лек за међународни поредак трговина, светска влада, демократско уређење држава или пак међународне институције. Такође, узрок рата су за једне недемократски режими, друге империјализам, а за треће равнотежа снага. Деле се и на либерале којима је дражи интервенционизам како би се заштитили животи људи и окончало насиље у одређеној држави[665], као и оне којима су вредности толеранције и суздржавања драже. Интервенција у Ираку 2003. године потврдила је ширину наведеног јаза.

Са друге стране, постоје и појаве где је присутна општа сагласност у либералном табору. Кроз историју, међу либералима постоји снажан отпор према хобсијанском разумевању међународне политике и равнотежи снага. Припадници ове школе верују да међународна политика није тзв. игра нултог збира (zero-sum game) у којој да би једни добили други морају да изгубе. Либерали су више оријентисани, како је то Мајкл Дојл сажео, ка „игри позитивног или негативног збира“ у којој или сви добијамо или сви губимо.[666] Такође, сматрају да је „…анархија подесива, а да структурно стање сукоба није толико одређујуће“[667] како тврде реалисти. Стање међународне анархије се, по њиховом суду, може превладати кроз међународне институције, појачану међузависност или демократско унутрашње уређење.

Либерална критика равнотеже снага

Кроз историју, равнотежа снага била је предмет критике либерала. Још средином 18. столећа, један од првих политичких економиста, Јохан фон Јусти (Johann Heinrich Gottlob von Justi)[668] осуђивао је равнотежу снага јер изазива непотребне ратове.[669] За једног од очева либерализма, Имануела Канта, она није била ништа више од *измишљотине* (нем.

---

[662] Timm Dunne, *Liberalism*, op. cit. p. 120

[663] Knud Erik Jørgensen, *International Relations Theory: A New Introduction*, op. cit.

[664] Ibidem, p. 208.

[665] Можда је најбољи симбол овог либералног правца принцип ”Одговорност за заштиту” (Responsibility to Protect, R2P) усвојен у оквиру параграфа 138. и 139. *Документа исхода са Светског самита 2005. године*. Видети у: ”Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005”, General Assembly 60/1 2005 World Summit Outcome, доступно на: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf (приступљено: 27.05.2019)

[666] Видети у: Michael W. Doyle, *Liberal Peace: Selected Essays*, Routledge, London, 2012, p. 7.

[667] T. V. Paul, *Restraining Great Powers – Soft Balancing from Empires to the Global Era*, op. cit. p. 9.

[668] Иако Јусти није био типичан либерал, већ камералиста, његове економске идеје биле су подударне идејама либерализма. Видети у: in: Erik S. Reinert, ”Johann Heinrich Gottlob von Justi - The Life and Times of an Economist Adventurer”, in: Jürgen Backhaus (ed.) *The beginnings of political economy: Johann Heinrich Gottlob von Justi*, Springer, New York, 2009, pp. 33-74.

[669] Сматрао је да је идеја политичког еквилибријума у Европи, коју је баштинио и спроводио краљ Енглеске Вилијам III, ништа друго него ”изговор за рат”. Erik S. Reinert, *Johann Heinrich Gottlob von Justi - The Life and Times of an Economist Adventurer*, op.cit. p. 41.

hirngespinst).[670] Траговима Јустија и Канта ишли су и деветнаестовековни британски политичари, Ричард Кобден и Џон Брајт. Они су равнотежу снага критиковали и са емпиријског и са концептуалног становишта. Сматрали су да се равнотежом снага пречесто оправдава држање превелике и скупе стајаће војске и неретко поткопавају темељи европског мира. Са друге стране, сматрали су да је појам равнотеже снага нејасан, магловит и неухватљив.[671] Брајт у својим есејима наводи да је равнотежа снага попут „сталног кретања, или било које од тих немогућих ствари са којима неки људи увек замарају мозак и троше свој новац и време како би их остварили“.[672]

Истом мером критика настављено је и у наредном веку. Ленард Хобсон, Алфред Зимерн, Норман Енџел, Џон Хобсон и други либерали с почетка 20. столећа, вођени вером у снагу разума, интернационализацију друштва, економску повезаност или стварање наднационалних власти, видели су равнотежу снага као сметњу миру и препреку дубљем повезивању појединаца и држава. Иако је вера у разум и хармонију интереса развејана већ 1914. године отпочињањем Великог рата, либералне идеје нису изгубиле на интензитету. Равнотежа снага, и с њом повезани преплићући савези и тајна дипломатија биће проказани као главни кривци за рат и страдања. Предводник критике био је тадашњи амерички председник Вудро Вилсон. Иако се и сам у процесу изградње ”мира без победника” суочавао са проблемом односа морала и моћи,[673] није имао дилеме да је баш у равнотежи снага пронашао жариште светских недаћа.

Међународни поредак после Првог светског рата био је, у значајној мери, устројен на темељима либералних мислилаца и државника. По идејама председника Вилсона, уместо равнотеже моћи, успостављена је заједница моћи. Све до средине тридесетих година либерално обрушавање на равнотежу снага није се окончало, иако ње, бар на папиру, нигде није било. Ипак, успон радикалних идеологија и рушење стабилности система од стране ревизионистичких држава пољуљали су либералне ставове према равнотежи снага. Моћ, савези, тајни преговори, тајни споразуми и освајачке амбиције поново су изашли на светло међународне политике, рушећи либералне представе о хармонији интереса, заједници моћи, ”духу Локарна” и тврдње да ће се рушењем равнотеже снага отворити врата бољег дела међународне политике.

После ужаса Другог светског рата, либерализам губи примат у теоријском пољу међународних односа. Њихов оптимизам у погледу људске природе, међународних институција и међудржавних односа показао се неутемељеним. Уследили су таласи критика Нибура, Моргентауа и других аутора који су имали нешто реалистичније представе међународне збиље. Суштина њихове критике либерализма могла би сажето приказати речима Стенлија Хофмана који наводи да је у сржи либерализма „…самоограничење, умереност, компромис и мир“ док је, са друге стране, „суштина међународне политике управо супротна: у најбољем случају проблематични мир, или стање рата“.[674]

С обзиром на чињеницу да је поредак после Другог светског рата био заснован на обновљеној равнотежи снага, у новом биполарном руху, и имајући у виду да су се либералне институције показале неделотворним у чувању мира, либерали нису имали превише простора за критику система равнотеже снага. Иако пун мањкавости, такав систем се показао значајно успешнијим од алтернатива. Разлога за оптимизам у овом периоду није било превише. Чинило се да су најмоћније силе тога доба, Сједињене Државе и Совјетски Савез, перманентно на рубу новог рата. Нуклеарно оружје и његова разорна моћ додатно су доприносили тмурној слици

[670] Наведено према: Ernst B. Haas, *The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda*, op. cit. p. 451. У оригиналу: A. Stern, ”Das politische Gleichgewicht”, *Archiv fur Politik und Geschichte*, iv, 1923, pp. 48-49.
[671] Видети више у: John Bright, *Speeches on Questions of Public Policy – Volume 2*, Createspace, North Charleston, 2012. и Richard Cobden, *Political Writings*, London, 1878, pp. 198-199. доступно на: https://oll.libertyfund.org/titles/cobden-the-political-writings-of-richard-cobden-vol-1, (приступљено: 03.02.2018)
[672] John Bright, *Speeches on Questions of Public Policy – Volume 2*, op. cit. p. 232.
[673] Више о Вилсоновом разумевању равнотеже снага у: Edward H. Buehrig, *Woodrow Wilson and the Balance of Power*, Indiana University Press, Bloomington, 1955.
[674] Stanley Hoffmann, *Janus and Minerva: Essays in the theory and Practice of International Politics*, op. cit. p. 396.

међународне стварности. Тако су и либерални, идеализовани погледи на међународну збиљу, у значајној мери ублажени у послератном раздобљу.

Отупеле су и критике делотворности равнотеже снага. Она више није могла бити одговорна за рат, патње и примену силе у међународним односима. Уместо на емпиријску примену, либерали су се острвили на њену појмовну (не)кохерентност и аналитичку вредност. На одређени начин, било је то враћање на критику са средине 19. столећа и аргументе које су критикујући равнотежу снага користили Кобден и Брајт.[675] Они су тврдили да је појам варљив, контрадикторан. Један од првих који је обновио појмновну критику био је Ернст Хас. Његов чланак *Равнотежа снага: рецепт, концепт или пропаганда* (The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda) објављен у часопису *Светска политика* (World Politics) 1953. године, почиње тврдњом да у послератном раздобљу равнотежа снага доживљава ренесансу.

Равнотежа снага у схватању Ернста Хаса

С обзиром да се поуздање у Лигу народа, колективну безбедност и отворену дипломатију (open diplomacy) показало узалудно, Ернст Хас тврди да равнотежа снага добија на значају после Другог светског јер се уклапала у тадашњи општи тренд враћања моћи у центар проучавања међународних односа.[676] Међутим, основни проблем који је Хас имао са равнотежном снага била је филозофска, семантичка и теоријска конфузија коју појам са собом носи. Признаје да је реч о „кључној идеји у неколико сасвим различитих теорија међународних односа“[677], али и да је различити аутори на различите начине одређују, као и да нема коначну дефиницију.

Хас покушава да заустави поплаву различитих одређења равнотеже снага испољених од стране државника, теоретичара и аналитичара крајем четрдесетих и почетком педесетих година 20. столећа и укаже на употребну неконзистентност. Дубинском анализом историјске и савремене литературе, закључује да се појам употребљава у најмање осам различитих значења. Указује да се понекад користи и за објашњење феномена и речи које би, када би их поставили једну насупрот другој, изгледале више као антоними него синоними. На пример, док су Војвода од Рохана или Рајнхолд Нибур разумели равнотежу снага као еквилибријум моћи, гроф Хутрив (Count of Hauterive) и Николас Спајкман су је поимали као тежњу ка хегемонији. Такође, за Франсиса Гоулда Лекија она је означавала мир и стабилност, док је за Ричарда Кобдена она била синоним за рат.[678]

Хас настоји да проникне у намере људи који су употребљавали појам. Закључује да је одређени број аутора и државника користи као описни појам, за објашњење постојеће расподеле моћи, али и да је други истовремено користе као пропаганду или идеологију, аналитички концепт и рецепт или водич за успешну спољну политику државе. На крају, закључује да равнотежа снага има теоријски значај и да је „широко прихваћени метод анализе међудржавних односа“[679], али да се не може сматрати универзалним законом.

Равнотежа снага у схватању Иниса Клода

Ставови Иниса Клода, једног од најутицајнијих либералних теоретичара међународних односа шездесетих и седамдесетих година 20. столећа, наслањају се на писање Ернста Хаса. Чини се да се из дела обојице аутора може извести закључак како је идеализам у значајној мери напустио либерални табор. Најбоље се то може очитати кроз његова одређења кључних концепата – мира и моћи. Наводи да „инсистирање на миру по сваку цену може довести до

[675] Видети у: Inis L. Claude Jr, *Power & International Relations* (eight edition), op. cit. и Ernst B. Haas, *The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda*, op. cit.
[676] Ernst B. Haas, *The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda*, op. cit. p. 442.
[677] Ibidem.
[678] Ibidem, pp. 447-451.
[679] Ibidem.

плаћања огромне цене… Ако буде плаћена, опстанак може бити испразан и несигуран“.[680] И моћ дефинише прилично реалистично, као „војну способност – елемент који непосредно или посредно доприноси способности да се принуди, убије или уништи“.[681] Само за разлику од реалиста не прихвата анархично стање у међународним односима као непромењиво, већ оно које се може и мора изменити. Подједнако су му важни и опстанак и слобода, пуко постојање и вредности које том постојању дају смисао. Чине му се и неодвојивим јер су оба појма „уплетена у проблем моћи“.[682]

Моћ је средишњи концепт у његовој књизи *Моћ и међународни односи* (Power & International Relations), први пут објављеној 1962. године. Признаје да постоји проблем моћи, али да није реч о проблему који се може занемарити или уклонити, већ се њиме мора управљати.[683] Верује да се то може учинити на три начина: равнотежом снага, колективном безбедношћу и светском владом. Светска влада стоји на супротном спектру од равнотеже снага. Она укључује висок ниво институционализације и подразумева монопол на употребу силе, који је од пресудног значаја за управљање проблемом моћи.

Равнотежа снага је по Клодовом мишљењу високо децентрализовани концепт, нека врста „*laissez-faire* споразума у области међународне политике“.[684] Истиче да је највише домете достигла током 18. и 19. столећа, да је била проказана и гурнута у запећак већим делом прве половине 20. столећа, али, као и Хас, примећује да се вратила на импресиван начин. Указује на њен значај, не само за реалисте, већ за све приступе у оквиру науке о међународним односима. Метафорички посматрано, она је за њега исто што и „…’прстохват соли’ за куваре, леворука звезда за пратиоце бејзбола, и дијалектички материјализам за теоретичаре марксизма“.[685]

Највећи проблем равнотеже снага види у појмовној некохерентности. Њена значења су за Клода различита, често неподударна, мада је и сам одређује као концепт, фразу, доктрину и теорију. Ипак, покушава да реши проблем појмовне некохерентности раздвајајући три кључна одређења.

Табела 5. Три одређења равнотеже снаге које издваја Инис Клод

Значење	**Одређење**
Стање	Расподела моћи. Она може бити једнака, приближно једнака или у неравнотежи. Док Каслреј говори о ”праведној равнотежи” у породици нација, где ће државе заједно настојати да спрече било коју од њих да постане (пре)моћна и бити у стању да наметне своју вољу другима, Спајкман сматра да је једина равнотежа за коју су државе заинтересоване она која им погодује.[686]
Политика	Ништа више од „прикладног имена за начин на који државе делују“.[687] Често се поистовећује са стратегијом изградње или промовисања изградње еквилибријума.
Систем	Клод наводи да се равнотежа снага најчешћи и наводи у значењу система, као „одређену врсту споразума о вођењу међународних односа у свету са мноштвом држава“.[688] Систем

[680] Inis L. Claude Jr, *Power & International Relations* (eight edition), op. cit. p. 5.
[681] Ibidem, p. 6.
[682] Ibidem, p. 5.
[683] Ibidem.
[684] Ibidem, p. 9.
[685] Ibidem, p. 12.
[686] Ibidem, pp. 13-16.
[687] A. J. Grant and Harold Temperley, *Europe in the Nineteenth and Twentieth Century*, Longmans and Green, New York, 1952, p. 2.
[688] Inis L. Claude Jr, *Power & International Relations*, op. cit. p. 20.

	равнотеже снага може бити, како то Русо вели, плод ”природе или умећа”, односно, може бити аутоматски или подешаван вештим рукама државника.

Инис Клод није успео заувек да размрси *гордијев чвор* звани појам равнотеже снага. Нико то није учинио ни после њега. Још увек није пронађен довољно оштар и прецизан теоријски мач који би разрешио проблем, али је Клод разврставањем на стање, политику и систем, без сумње, уцртао пут којим се треба ићи у решавању проблема појмовне некохерентности. И треба рећи, учинио је то први, још почетком шездесетих година 20. столећа. После његовог дела *Моћ и међународни односи*, па све до друге полове седме деценије, мало је било писања из пера либералне школе међународних односа вредног помена.

Крајем шездесетих и почетком седамдесетих година у међународну политику се уноси понешто оптимизма, за разлику од периода који је претходио. Свет није долазио на руб рата између суперсила, какав је случај био за време Берлинске или Кубанске кризе, потписују се бројни споразуми у области нуклеарног разоружања, усваја се Хелсиншки завршни акт, а самити између совјетских и америчких лидера постају редовнији.[689] Период смањивања тензија међу две најмоћније силе назван је речју француског порекла, *détente* (детант). Имајући у виду попуштање тензија и смањивање претње по међусобно уништење, залази се далеко иза војно-безбедносне димензије међународне политике и скида се магла са промена које су се одигравале. Расте интересовање за ”нове“, транснационалне актере, појачану глобализацију и све већу повезаност у области економије и другим сферама друштвеног живота. Развијају се нови приступи који те промене покушавају да објасне. Један од најутицајнијих, све до данас, свакако јесте неолиберализам или либерални институционализам.

Равнотежа снага у схватању Роберта Кохејна и Џозефа Ная

Иако постоји уврежено мишљење да се неолиберализам развија као реакција или одговор на неореализам[690], обриси овог либералног правца јављају се неколико година раније. Још 1971. године Роберт Кохејн и Џозеф Ај објављују чланак под називом *Транснационални односи и светска политика: увод* (Transnational Relations and World Politics: an Introduction) позивајући на напуштање државоцентричне парадигме и укључивање у изучавање међународне стварности других актера који су ван домашаја влада.[691] Шест година касније, 1977. године, исти аутори објављују књигу *Моћ и међузависност* (Power and Interdependence).

Овај ”класик” из области међународне политике, заиста, јесте одговор на доминантни поглед света кроз реалистичке ”наочаре” током педесетих и шездесетих година. Кохејн и Ај залазе у дубине историје предоминантно се ослањајући на приступ који је користио и њихов

[689] Примера ради, од 1972. до 1975. године совјетски и амерички лидери састали су 5 пута, више него за читав период од 1946. до 1971.

[690] Неореализам настаје кроз ”класик” Кенета Волца ”Теорија међународне политике”.

[691] Joseph S. Nye Jr. and Robert O Keohane, ”Transnational Relations and World Politics: an Introduction”, *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Summer 1971, pp. 329-349. Годину дана касније исти аутори објавили су, под истим називом, зборник текстова који је објашњавао утицај бројних невладиних актера - од католичке цркве до бизнис заједнице - у међународним односима. Видети у: Joseph S. Nye Jr. and Robert O Keohane (eds.), *Transnational Relations and World Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1972.

учитељ Стенли Хофман, а који се назива историјска социологија.[692] Покушавајући да разумеју промене у међународној политици, развијају објашњење са нивоа међународног система.[693]

Кохејн и Нај тврде да њихов приступ није типично либерални, као и да је јаз између реалистичке и либералне теорије пренаглашен.[694] Иако се у књизи *Моћ и међузависност* наглашава значај економије и трговине, недвосмислено се истиче да је искључиво економска моћ недовољна. Другим речима, тврде да је војна моћ на одређени начин надређена или претходи економској.[695] Истичу и да међузависност утиче на понашање држава, али и обратно, државе утичу на обрасце међузависности. Такође, примећују да појам национална безбедност као симбол државне политике губи на значају, али не сасвим. Још увек држи примат, али сматрају да га дели са појмом међузависност. Значајан пробој у теоријама међународних односа чине стварањем концепта сложена међузависност (complex interdependence). Њиме теже да објасне међународну стварност. Међутим, сматрају да не могу објаснити целину међународних односа. Војна сила неће бити употребљена онда када сложена међузависност превлада, али неће увек превладати. Идеја сложене међузависности је према њима, као и реализам, идеалтип.[696]

У дуализму националне безбедности и међузависности, реалистичке теорије и сложене међузависности, очитава се Кохејново и Најево разумевање равнотеже снага. Не посматрају равнотежу снага као игру нултог збира. На пример, уколико „једна страна тежи да поремети *status quo*, онда она добија на рачун других“[697], у том случају би се могло говорити о релативним добицима једне државе. Међутим, „уколико највећи број учесника или сви желе стабилан *status quo*, чувајући равнотежу између себе, могу да остваре заједничке добитке“.[698] На тај начин, превазилазе релативне исходе и игру у којој је збир нула. Помало парадоксално, економска и еколошка међузависност могу укључивати надметање чак и у случају огромних добитака за сваку од страна.

Кохејн и Нај сматрају да су промене у равнотежи снага и опажању безбедносних претњи главни покретачи деловања и формирања дневног реда високе политике и да тиме утичу на све друге области унутардржавног живота. Са друге стране, код идеје сложене међузависности, пресудне у формирању агенде једне државе јесу промене у расподели моћи у различитим областима, промене значаја међу транснационалним актерима, статус међународних режима и слично.[699]

Аутори наглашавају и проблем мерљивости моћи, а тиме и равнотеже снага или моћи, у ери сложене међузависности.[700] Никада је ни било лако мерити. Посебно је тешко када је она наглашено вишедимензионална и распршена међу бројним актерима, државама и транснационалним ентитетима. Кохејн и Нај сматрају да су се ресурси мерења моћи и равнотеже променили. Наводе пример осамнаестовековне Европе и управљање класичном равнотежом снага када је „…добра пешадија била кључни ресурс моћи“ и где су „државници могли да калибрирају равнотежу пребројавајући становништво освојених и размењених

[692] Хофман је употребу тог теоријског приступа ”наследио” од свог ментора, Рејмона Арона. Реч је о индуктивном приступ у изучавању међународне збиље. Обојица су веровали да опште теорије међународних односа нема и да једино што се у тадашњем стадијуму изучавања међународних односа могло учинити јесте ”систематско изучавање историје”. Видети у: Raymond Aron, ”Conflict and War from the Viewpoint of Historical Sociology“, in: UNESCO, *The Nature of Conflict: Studies on the Sociological Aspects of International Tensions*, UNESCO, Paris, 1957, pp. 177-203. и Stanley Hoffmann, ”International Relations: The Long Road to Theory”, *World Politics*, Vol. 11, No. 3, 1959, pp. 346-377.

[693] Погледати предговор првом издању књиге: Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, Jr, *Power and Interdependence (4th edition)*, op. cit. pp. xvi-xviii.

[694] Ibidem, p. xx.

[695] Ibidem, p. 14.

[696] Ibidem, p. xv.

[697] Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, Jr, *Power and Interdependence (4th edition)*, op. cit. p. 9.

[698] Ibidem.

[699] Ibidem, p. 38.

[700] Ibidem, p. 10.

територија“.[701] Ипак, истичу да су мерење моћи и процена равнотеже у другој половини 20. столећа отежани бројним факторима као што су нуклеарно наоружање и друга технолошка достигнућа.[702] Чак ни мерење ресурса, пешадије, пловила, тенкова или борбених авиона не даје пуну слику и не значи превише, уколико ти ресурси нису интегрисани са информационим технологијама. Тако да државници не могу да се ослоне на то како ће исправно проценити равнотежу или неравнотежу у међународном систему и успешно предвидети исходе за њих значајних догађаја. Другим речима, равнотежа снага се мења у савременој ери, јер се мења и природа моћи, а моћ је све теже измерити.

Кохејн и Нај се не осврћу на историјску (не)конзистеност у употреби појма равнотежа снага. Пре зато што то није примарни предмет њиховог истраживања, него зато што верују да неконзистентности нема. Најпроблематичнији део концепта равнотеже снага за њих јесте способност да одговори на промене. Иако сматрају да је равнотежа снага одлична аналитичка алатка за посматрање војне димензије међународне политике, не сматрају је адекватном за анализу других димензија сложене међузависности као што су еколошка или економска. Овакав став додатно појашњава Кохејн седам година после објављива књиге *Моћ и међузависност*. Наводи да је, по његовом суду, међународна политика знатно више од ”стања рата” или ”борбе за моћ” и зато сматра да равнотежа снага може објаснити стварање савеза, али је њена употребна вредност у објашњењу сарадње у невојним областима мала.[703]

Све до краја Хладног рата, либерали су критиковали појмовну неконзистентност и недовољну аналитичку обухватност равнотеже снага. О њеном историјском и савременом присуству није било превише речи, делом, јер је једна од основних карактеристика Хладног рата била биполарна равнотежа снага. Међутим, крајем тог ”орвеловског” неоружаног сукоба све се мења. Почело је ударима на реалистичку школу мишљења која није успела да предвиди слом биполарне структуре система. С обзиром да су и у годинама после краја Хладног рата Сједињене Државе остале усамљене на трону међународног система, а нису биле уравнотежаване од стране других великих сила или коалиције, поставило се питање (не)функционалности механизама равнотеже снага. Настављено је са пропитивањем прошлости и тражењем емпиријских потврда да, заправо, у теорији равнотеже снага нема никаквих правилности.

Допринос олују са којом се равнотежа снага суочавала после Хладног рата дали су и либерали тога времена. Умерену критику, на трагу оне из седамдесетих и осамдесетих година, упућивао је Џозеф Нај. Тврдио је да добар одговор на промене у светског политици не може бити „напуштање традиционалне бриге о војној равнотежи снага, већ прихватање њених ограничења уз допуњавање налазима о међузависности“.[704] Са друге стране, знатно оштрији били су Џефри Лерго (Jeffrey W. Legro) и Ендру Моравчик тврдећи да савремени реалисти кроз покушаје попуњавања теоријских и емпиријских аномалија, какво је одсуство равнотеже снага после Хладног рата, чине да реализам и равнотежа снага постају дегенеративни истраживачки програми.[705]

Равнотежа снага у схватању Френсиса Фукујаме

Равнотежу снага је оспоравао и Френсис Фукујама. Чинио је то кроз редове књиге контроверзног наслова и храбрих хипотеза, које стварност није потврдила. Реч је о либералном

[701] Ibidem, p. 192.
[702] Ibidem, p. 202.
[703] Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984, p. 7.
[704] Joseph S. Nye Jr, „Soft Power“, *Foreign Policy*, No. 80, 1990, p. 156.
[705] Видети у: Jeffrey W. Legro, and Andrew Moravcsik, ”Is Anybody Still a Realist?”, *International Security*, Vol. 24, No. 2, 1999, pp. 5-55. Такође, о прогресивним и дегенеративним истраживачким програмима видети у: Imre Lakatos, ”History of Science and Its Rational Reconstructions”, in: *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, Springer, New York, 1970, pp. 91-136.

”класику” и широј верзији раније објављеног текста – *Крај историје и последњи човек* (The End of History and the Last Man).[706] Ретко која књига је изазвала толико критика као наведено Фукујамино чедо, а многи који су јој судили нису зашли даље од наслова. Иако су се предвиђања о коначности и универзалности капитализма и либералне демократије показала неутемељеним, филозофски темељи, објашњење жеља, разума и *thymos*-а (потврда за признањем или уважавањем) људских бића и разумевање токова историје изнети у књизи, не могу се оспорити.[707]

Када је реч о равнотежи снага, треба рећи да је Фукујама не негира. Он у више наврата признаје њено емпиријско присуство и теоријско утемељење у стварности.[708] Међутим, не слаже се са ригидним реалистичким тумачењем улоге структуре међународног система у обликовању исхода, када је реч о структуралном реализму, или одсуством улоге морала у међународној политици, када је реч о класичном реализму.[709] Изразито је скептичан је према дометима које равнотежи снага приписују реалисти и узроцима покретања њених механизама.

Фукујама види неколико проблема у традиционалном разумевању равнотеже снага. Прво, не слаже се са претпоставкама структуралног реализма да питања мира и рата произилазе из структуре међународног система, односно, од уравнотежености или неуравнотежености моћи у њему. Сматра погрешним посматрање држава као билијарских кугли или непрозирних шкољки, јер се занемарују сви унутрашњи процеси, природа појединца, идеологије и вредности.[710] Друго, не верује да се проблеми међународне небезбедности могу решити одржавањем стабилне равнотеже снага. Треће, не слаже се са тврдњама појединих реалиста да се савезници бирају само на основну процене њихове моћи. Другим речима, не чини му се сувислим реалистичко објашњење, посебно Кисинџерово, по коме идеологија, карактер режима или жеља за осветом не играју никакву улогу у избору савезника. Четврто, није му рационално објашњење по коме су државе у суочене са спољашњом претњом пре усредсређене на капацитете него на намере других. И на крају, опире се тврдњи да морал не игра никакву улогу ни у међународној политици ни у равнотежи снага.[711]

Иако је изнета критика делимично утемељена, мора се рећи Фукујама лукаво бира екстремне ставове у различитим правцима реалистичке школе међународних односа. С обзиром да реализам није монолитан и да је реч о школи са највећим бројем следбеника, простора за различите облике критика је пуно. Али се мора рећи да је Фукујама у критици ”отргао” само делове налаза Волца, Моргентауа или Кисинџера, сасвим занемарујући целину њихових аргумената, као и налазе које нуди реализам с краја осамдесетих и почетка деведесетих година 20. столећа.[712]

Наравно, постоје и места где Фукујамина критика има пуни смисао. Он описује 1989. и 1990. годину, слом Варшавског пакта и уједињење Немачке, као „…једну од највећих мирнодопских промена у равнотежи снага“.[713] За Фукујаму не представља проблем што је до заокрета дошло, већ што померање у равнотежи снага није пропраћено променом у материјалној моћи. Совјетски Савез није војно поражен на бојишту, већ је доживео делегитимизацију у властитој интересној сфери, а није одлучио да употреби силу како би повратио утицај. Отуда Фукујама тврди да су се стандарди легитимитета променили и довели до краја Хладног рата, а да пуки поглед на материјалне способности страна не даје одговор на питање зашто се сукоб окончао.

---

[706] Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, The Free Press, New York, 1992.
[707] Ibidem, pp. xvi-xxii, 162-166. и 223-234.
[708] Ibidem, p. 32 и 121.
[709] Ibidem, pp. 248-250.
[710] Ibidem, p. 247.
[711] Ibidem, pp. 248-251.
[712] Одличан осврт на ограничења Фукујаминог дела може се пронаћи у књизи *Поредак света*, Драгана Р. Симића. Видети у: Драган Р. Симић, *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 253-262.
[713] Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, op. cit. p. 258.

Равнотежа снага у пост-хладноратовском раздобљу: поглед из угла либералне теорије међународних односа

Почетак пост-хладноратовског раздобља био је обележен униполарном структуром међународног система, одсуством равнотеже снага и неспутаном моћи Сједињених Америчких Држава. Такво стање пружило је потпору савременим либералима, као што су Џозеф Нај и Џон Ајкенбери, да говоре о америчкој хегемонији либералног наличја. Кључна питања била су да ли ће хегемонија потрајати или ће Сједињене Државе упасти у империјалну замку својих претходника и друго, шта Сједињене Државе ваља да учине како не би окренуле равнотежу снага против себе и избегле поменуту замку. Заговарала се стратегија стратешког суздржавања (strategic restraint) и ослањање на мултилатерални приступ и међународне институције како би се униполарна позиција одржала.[714]

За разлику од традиционалних либерала, аутори као што су Ајкенбери и Нај не сматрају да је равнотежа снага илузија или плод ума препредених државника. Они је виде као део међународне стварности, али у институцијама и међузависности виде начине њеног ограничавања. С обзиром да значајнијег уравнотежавања Америке није било, усредсредили су се на карактер америчке моћи и начине на које би позиција САД у међународном систему могла бити очувана.

Описујући особености америчке хегемоније Џон Ајкенбери наводи да је она „…невољна, отворена и високо институционализова - или, једном речју, либерална. То је оно што је чини прихватљиво другим држава, јер би се у супротном могло очекивати да уравнотежавају хегемону силу, и то је оно што је чини стабилном и експанзивном“.[715] Ајкенбери није тврдио да се равнотежа снага не може поново успоставити, али је био уверен да се то неће десити све док се Сједињене Државе држе институционалних ограничења, делују у договору са другима и обезбеђују њихов пристанак. Посебан значај придаје институцијама, које види као инструменте за „превазилажење или ублажавање анархије, равнотеже (снага, прим. С.Н) и стратешког надметања“.[716]

Џозеф Нај, предосећајући да се Сједињене Држава након терористичких напада 11. септембра 2001. године могу понашати као ”рањена звер” и подлећи изазовима моћи и империјалним амбицијама, пише књигу о парадоксу моћи суперсиле и неопходношћу да делује са другима – *Парадокс америчке моћи: зашто једина светска суперсила не може сама?* (The Paradox of American Power: Why the World’s Only Superpower Can’t Go It Alone).[717] Како би задржале предоминантну позицију и систему и како не би довеле до окретања равнотеже снага против себе, према Најевом суду, Америка је требало да уради следеће: прво, да „обезбеди међународна јавна добра (одржавајући равнотежу снага у важним регионима, промовишући отворену међународну економију, радећи на очувању међународне заједнице, одржавајући међународна правила и институције, пружајући помоћ у економском развоју и делујући као саборац у коалицијама и медијатор у споровима)“[718] и друго, да „делује мултилатерално пре него унилатерално“.[719]

Све до инвазије на Ирак 2003. године, међу либералима је постојало уверење о бенигном карактеру и либералним темељима америчке моћи. Међутим, Бушово покретање интервенције против Ирака преокренуло је ствари. Један од најутицајнијих либерала пост-хладноратовског раздобља, Ричард Роузкренс (Richard Rosecrance), потписао је проглас

---

[714] Видети у: John G. Ikenberry, ”Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of Postwar Order”, *International Security*, Vol. 23, No. 3, 1999, pp. 43-78.
[715] Ibidem, pp. 66-67.
[716] John. G. Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton University Press, Princeton, 2001, p. 17. Ваља нагласити да Ајкенбери равнотежу снага истовремено доживљава као поредак, стање у поретку и стратегију супротстављања претећој или најмоћнијој сили у систему.
[717] Joseph S. Nye Jr, *The Paradox of American Power: Why the World’s Only Superpower Can’t Go It Alone*, op. cit.
[718] Ibidem, pp. 141-147.
[719] Ibidem, p. 11.

учењака из области међународних послова против рата у Ираку – *Рат у Ираку није у америчком националном интересу* (War with Iraq is NOT in America's National Interest).[720] У годинама које су долазиле амерички интервенционизам су критиковали и други либерали. Данијел Диодни (Daniel Deudney) и Џон Ајкенбери назвали су интервенцију у Ираку „једном од највећих катастрофа у историји америчке спољне политике".[721]

Речено у духу енглеског језика, Ирак је био *gamechanger*. После Ирака, и либерали увиђају да у конструкту "либерална хегемонија" једна реч претеже. Наравно, у питању је хегемонија. Све се више доводило у питање може ли хегемонија бити либерална или бенигна. Следећи ставове Ајкенберија, један међународни поредак, било да је реч о хегемонијском или заснованом на равнотежи снага, може бити успостављен равнотежом, пристанком или наредбом.[722] Хегемонијски поредак предвођен Америком, изграђен после Другог светског рата, а проширен и ојачан после Хладног рата, према његовим речима, заснован је на пристанку, пре него на равнотежи. Изградиле су га Сједињене Државе путем институција, савеза, посебних односа са одређеним државама, па и клијентелистичким односом са неким актерима.[723] Процењујући благодети које је овај поредак донео учесницима у области безбедности, економије или друштвеног напретка, Ајкенбери га оцењује „најуспешнијим поретком у светској историји".[724]

Упркос чврстим темељима, победи у Хладном рату и свим успесима током деценија постојања, почетком 21. столећа амерички либерални хегемонијски поредак почиње да посрће. Хегемон је показао да моћ има и своју мрачну страну, државе као што су Мађарска или Пољска да пут ка либералном демократском уређењу није једносмеран, криза из 2008. да либерални економски модел није отпоран на кризе, а да односи међу савезницима, могу бити далеко од кохезивних. Такво стање навело је групу аутора припадника различитих школа међународних односа да објаве зборник радова о "хаосу у либералном поретку".[725]

Крис Браун (Chris Brown), један од најбољи познавалаца теорија међународних односа данашњице и страствени бранилац традиционалних либералних идеја и вредности, тврди да је „огроман успех хегемоније (америчке, прим. С.Н) произвео њен пад".[726] Моћ савезника је расла у заветрини коју су им САД обезбеђивале, а америчка привлачност и пристанак на њено лидерство почели су да јењавају са повећаним степеном унилатерализма најмоћније силе у систему. Са друге стране, америчким државницима постајало је све теже да објасне својим грађанима зашто троше милијарде новца њиховог пореза на "одржавање система" када спољашње претње нема. У исто време америчка релативна моћ опада, савезници доводе у питање хегемонијску улогу Сједињених Држава у поретку и долази до "успона осталих".[727] Све наведено мења и агенду либералне теорије међународних односа. Чврсто верујући да ће хегемонија бити све прозрачнија и на крају нестати, Браун сматра да је задатак либералне теорије да истражи „како предности либералне хегемоније могу бити задржане 'после хегемоније'".[728]

Савремени либерали истичу да упркос свим променама у међународном систему, уравнотежавања Сједињених Држава, бар оног традиционалног, још увек нема. Трошкови окупљања коалиције и супротстављања САД, њен демократски карактер, па и постојање

---

[720] "War with Iraq is NOT in America's National Interest", The New York Times, September 26th, 2002, доступно на: http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/P0012.pdf, (приступљено: 18.09.2018)

[721] Daniel Deudney, "Realism, Liberalism, and the Iraq", *Survival*, Vol. 59, No. 4, p. 7. Такође, Симић и Живојиновић рат Ираку сматрају почетком шесте фазе америчког деклинизма. Видети у: Драган Р. Симић и Драган Живојиновић, "Од Спутњика до Ленова: шест таласа америчког деклинизма после Другог светског рата", *Годишњак ФПН*, Вол 4, Бр. 4, 2010, стр. 269-295.

[722] John G. Ikenberry, *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*, op. cit.

[723] Ibidem, p. xi.

[724] Ibidem.

[725] Видети у: Robert Jervis et. all (eds*.), Chaos in Liberal Order: The Trump Presidency and International Politics in the Twenty-First Century*, Columbia University Press, New York, 2018.

[726] Chris Brown, *Theory and Practice in International Relations*, op. cit. p. 147.

[727] О "успону осталих" видети у: Фарид Закарија, *Пост-амерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009.

[728] Chris Brown, *Theory and Practice in International Relations*, op. cit.

нуклеарног оружја као својеврсне гаранције опстанка, предупређују контра-уравнотежавање најмоћније државе у систему. Многи реалисти би се сложили са овом тврдњом, али не и са будућношћу уравнотежавања. Док највећи број реалиста верује да ће се традиционални механизми уравнотежавања, краткорочно или дугорочно посматрано, поново успоставити, либерали не верују да је то случај. Штавише сматрају да ће се либерални поредак одржати, чак и у случају „транзиције Предузећа Америка (America Inc) у компанију јавног власништва и управљања".[729] У смислу да ће институције и вредности на којима је либерални поредак изграђен остати и после "успона осталих" и силаска Сједињених Држава са трона. Чак и ако унипоралност настави да јењава, Америка ће, метафорички речено, у том имагинарном глобалном предузећу наставити да буде највећи акционар.

Схватање равнотеже снага у оквиру социјал-конструктивистичког приступа у изучавању међународних односа

Социјални конструктивизам почиње да се развија пре тридесетак година у радовима Николаса Онуфа (Nicholas Onuf), Фридриха Кратохфила (Friedrich Kratochwil), Александера Вента (Alexander Wendt), Џона Рагија (John Ruggie), Петера Каценстајна (Peter Joachim Katzenstein), Марте Финемор (Martha Finnemore), Мајкла Барнета (Michael Barnett), Кристијана Ројс-Смита (Christian Reus-Smit) и других аутора. Први је реч конструктивизам, у контексту теорије међународних односа, употребио Николас Онуф у делу које је постало конструктивистички класик *Свет нашег стваралаштва – правила и владавина у друштвеној теорији и међународним односима* (World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations).[730]

Био је то нови, друштвени приступ, у изучавању међународних односа. Наводимо да је реч о приступу, а не супстантивној теорији међународних односа јер га таквим оцењују и сами конструктивисти.[731] Мајкл Барнет наводи да се социјални конструктивизам може сврстати уз рационални избор, као „друштвена теорија која нуди оквир за разумевање начина на који актери делују".[732] Недвосмислено је знатно делотворнији као алатка за критику постојећих теорија, неголи за објашњење међународне стварности и исхода међуделовања актера у међународном систему.

Последњих година социјални конструктивизам постаје један од доминантних приступа у међународним односима. Као и сви други приступи, настаје и развија се кроз неку врсту "оцеубиства". Конструктивисти покушавају да дају одговор на промене и изазове међународне стварности кроз критику тада доминантних приступа, неореализма и неолиберализма. Вртоглави успон доживљава деведесетих година 20. столећа. Према Барнетовом суду, за то су заслужна најмање два разлога. Прво, социјал-конструктивисти „показују да представа света без норми и идеја није само бесмислена, већ и да је њихово укључивање важно за разумевање понашања држава и недржавних актера, као и разлога због којих они виде свет и себе онаквим какав јесу".[733] Друго, у теоријско поље међународних односа улазе у тренутку када постојеће теорије не успевају ни да предвиде крај Хладног рата, ни да објасне исходе пост-

[729] John G. Ikenberry, *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*, op. cit. p. 335.
[730] Nicholas Greenwood Onuf, *The World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Routledge, New York, 2012.
[731] Између осталих, то чини и Александер Вент. Видети у: Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p. xiii.
[732] Michael Barnett, "Social Constructivism", in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (6th edition), Oxford University Press, Oxford, 2014, p. 157.
[733] Ibidem, p. 157.

хладноратовског раздобља. Конструктивисти су сматрали да је усредсређеност реалиста и либерала на материјализам и индивидуализам заклонила њихов поглед на међународну стварност. Нису успели да уоче „утицај идеја на трансформацију устројства светске политике“.[734]

Како се из претходних редова може и наслутити, социјални конструктивисти критикују материјализам и индивидуализам као подлогу неореалистичке и неолиберале теорије. Материјалистичка претпоставка наведених теорија састоји се у усредсређености на материјалне способности држава, као што су оружане снаге, економија, географски положај или технологија, као и тврдњи да управо ови елементи обликују исходе светске политике. Често се као симбол овакве тврдње наводи став Џона Миршајмера да је „…расподела материјалних способности међу државама кључни чинилац у разумевању међународне политике“.[735] Иако обе ”нео” теорије не негирају да би идеје или норме могле бити значајан фактор у ограничавању начина на који државе остварују властите интересе, не сматрају да их могу одређивати.

Најбољу критику материјализма даје Александар Вент кроз пример, касније бесомучно навођен, о односу Сједињених Америчких Држава и Северне Кореје. Наиме, Вент наводи да су 500 нуклеарних бојевих глава Велике Британије мање претеће од 5 нуклеарки Северне Кореје. Додатно, тврди да расподела способности не може да објасни зашто је тако, као и да је Волцов редукционистички приступ недостатан.[736] Из реалистичког одређења структуре међународног система искључени су „идеациони атрибути или односи, који би могли да конституишу *друштвену* структуру, као што су обрасци пријатељства и непријатељства, или институције“.[737]

Када је реч о индивидуализму, конструктивисти критикују став неореалиста и неолиберала по коме актери светске политике „имају непромењиве интересе“, као и да „структура ограничава њихово понашање“.[738] Сматрају да приступ у коме је анализа усредсређена само на циљеве и деловање агента/државе, не може објаснити све друштвене феномене. Зато се конструктивисти ослањају на процес међуделовања актера и структуре, где „ниједна јединица анализе – агент или структура – није сведена на другог и учињена ’онтолошки примитивном’“,[739] већ се међусобно допуњују. Другим речима, у складу са друштвеном онтологијом коју употребљавају конструктивисти, „…државе се не могу одвојити од контекста значења који обликује њихове идентитете и интересе“.[740] Оне доносе одлуке кроз међуделовање са другима и зато је историјски и друштвени контекст од огромног значаја.

За разлику од конструктивиста, у рационалистичком поимању, функција структуре међународног система сведена је на надметање и усредсређеност на расподелу моћи између актера. Волц и други неореалисти верују да структура, пре свега, ограничава деловање субјеката. Зато рационалисти сматрају да су субјекти вођени *логиком последица*, односно, рационалним деловањем које ће „…произвести исходе који максимизују интересе појединачне јединице“.[741] Са друге стране, социјални конструктивисти се, поред материјалних ресурса, усредсређују и на друге факторе као што су идеје, норме, веровања и заједничко разумевање онога што је легитимно. Сви наведени фактори, не само да ограничавају понашање актера, већ

[734] Ibidem.
[735] John Mearsheimer, ”A Realist Reply”, *International Security*, Vol. 20, No. 1, 1995, p. 91.
[736] Alexander Wendt, ”Anarchy is what States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, p. 395.
[737] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit. p. 16.
[738] Michael Barnett, *Social Constructivism*, op. cit. p. 156.
[739] Jeffrey T. Checkel, ”The Constructivist Turn in International Relations Theory”, *World Politics*, Vol. 50, No. 2, 1998, p. 326.
[740] K. M. Fierke, ”Constructivism”, in: Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith (eds.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2013, pp. 161-178.
[741] Ibidem.

и конституишу његов идентитет. Отуда је припадницима ове теорије *логика прикладности* ближа од *логике последица*.[742]

Кључна теоријска претпоставка социјалног конструктивизма јесте да концепти и објекти немају неко непромењиво, инхерентно, објективно или унапред задато значење. Оно се конструише и конституише кроз међуделовање, односно, кроз наше давање значења објектима. Како би то сажео Николас Онуф „људи увек конструишу, или конституишу, друштвену стварност, чак и кад је њихово постојање, које може бити једино друштвено, конструисано за њих".[743] Исто је и када је реч о државама. Њихово понашање и деловање на међународној равни, у значајној мери је обликовано друштвеним нормама, идентитетима или убеђењима политичких елита.

Конструктивисти наглашавају друштвену и релациону конструкцију онога што државе јесу и онога чему државе теже.[744] Кључни концепти у међународним односима као што су интереси, моћ, па чак и анархија, друштвено су конструисани. Иако интереси имају материјалну подлогу, конструктивисти истичу да су под утицајем идеационих и нормативних фактора.[745] Штавише, поједини аутори тврде и да су државни или национални интереси резултат идентитета индивидуалних или колективних актера.[746] Слично је и са разумевањем концепта моћи. За разлику од реалиста или либерала који се усредсређују на материјалну димензију моћи, конструктивисти сматрају да има и дискурзивно значење – као моћ културе, језика или идеја.[747]

Једна од важних идеја у конструктивистичком поимању јесте и идеја легитимитета. Примера ради, конструктивисти сматрају да, уколико Сједињене Државе желе да избегну анти-хегемонијско удруживање и слабљење хегемоније, морају водити рачуна о легитимитету свог деловања. Тачније, морају непрестано потврђивати привржености правилима институционалног поретка.[748] "Дипломатија топовњача" Џорџа Буша Млађег била је сасвим супротна конструктивистичким препорукама о прикладном владању у међународној арени.

На крају, конструктивисти сматрају да анархија не представља објективну стварност и унапред познату карактеристику међународне структуре. Док Онуф пре верује у анархичне инциденте него анархију као кључну одредницу структуре међународног система, Вент признаје њено постојање, али наводи да не мора представљати непромењиво стање међународних односа. Вент уводи три логике или културе анархије: хобсијанску, локовску и кантовску.[749] Сматра да се логика анархије не може одвојити од процеса или интеракције јединица и да је „анархија оно што државе учине од ње".[750] Према Вентовом мишљењу, идентитети, а не моћ, одређују да ли ће државе бити пријатељи или непријатељи.

---

[742] У оквиру логике прикладности људско деловање представља се као оно које је вођено правилима одговарајућег или узорног понашања, док се у логици последица сматра да појединац природно тежи да следи своје интересе. Видети у: James G. March and Johan P. Olsen, *The Logic of Appropriateness*, Arena Working Papers 04/09, Center for European Studies, University of Oslo, доступно на адреси: https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2001-2010/2004/wp04_9.pdf (приступљено: 24.01.2019)

[743] Nicholas Greenwood Onuf, *The World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, op. cit. p. 1.

[744] Видети у: Ian Hurd, "Constructivism", in: Christian Reus-Smith and Dancan Snidal (eds.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2008, p. 299.

[745] Richard Little, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, op. cit.

[746] Karen A. Mingst and Ivan M. Arreguin-Toft, *Essentials of International Relations* (seventh edition), W. W. Norton & Company, New York, 2017, pp. 93-94.

[747] Ibidem, p. 94.

[748] Видети у: Christian Reus-Smith, *American Power and World Order*, Polity Press, Cambridge, 2004, p. 41.

[749] Три културе анархије произилазе из три различите врсте структуре улога и позиције субјекта у односу према другима (Self and Other). Оне могу бити непријатељ (хобсовска култура), супарник (локовска култура) или пријатељ (кантовска култура). Разликују се по правилима деловања, логикама интеракције и системским тенденцијама. Видети у: Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit. pp. 246-312.

[750] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit. p. 6.

Социјал-конструктивистичка критика равнотеже снага

Један од разлога због којег се социјалном конструктивизму оспоравају теоријски домети, па и сама припадност теоријама међународних односа, јесте мањак униформности у приступу. Чини се да је још и теже него код реализма или либерализма наћи тачке подударања у различитом разумевању међународних односа. Вент истиче да језгро социјалног конструктивизма, као друштвене теорије међународних односа чине идеализам и холизам. Идеализам,[751] у смислу значаја улоге идеја у светској политици. Конструктивисти сматрају да идеје у нашој глави нису унапред дате, већ конструисане. Како наводи Мајкл Барнет, „наше менталне мапе обликоване су колективним идејама као што су знање, симболи, језик и правила“.[752] То не значи да је материјална стварност илузија, већ само да јој нашим идејама дајемо значење.

Када је реч о холизму, конструктивисти одбијају идеју свођења структуре на својства постојећих актера. Штавише, агенти или актери могу да је трансформишу, конструишу или репродукују.[753] Најбољу потврду ваљаности холистичког приступа проналазе у начину на који је окончан Хладни рат. Чинило да надметању два колоса нема краја. Ако се и слутило какав би крај могао бити, мало је сценарија искључивало деструкцију, крај света каквог познајемо и неку врсту нуклеарне зиме. Ипак, конструктивисти истичу да су лидери обе суперсиле успели да трансформишу односе СССР и САД и промене идеју надметања и трке у наоружању као гаранта безбедности. На крају, својим деловањем довели су, вољно или не, до промене структуре међународног система која је напрасно постала униполарна. [754]

Још једно место сагласја социјалних конструктивиста јесте оспоравање материјалне димензије равнотеже снага. За разлику од реалиста, који су махом и позитивисти, не сматрају да се равнотежа снага заснива на „здравом разуму и логичком промишљању“[755] и да је њено постојање плод објективне стварности. Као и моћ или интереси, равнотеже снага нема другог значења осим оног које јој актери придају. Онуф наводи да је она, као и колективна безбедност, друштвена пракса која се концептуално расветљава.[756] Другим речима, најпре постаје део друштвене праксе, а тек се онда о њој промишља. За разлику од највећег дела раних и међуратних либерала, конструктивисти не негирају историјско присуство равнотеже снага. Махом је, као и припадници енглеске школе, описују као неку врста идеје коју актери деле или као институцију.[757]

Равнотежа снага није била у жижи интересовања социјалних конструктивиста. Њоме су се бавили тек овлаш, кроз критику њене материјалне подлоге и потврђивање да идеје, каква је равнотежа снага, творе међународне поретке. Упркос томе, допринос конструктивиста савременој дебати о равнотежи снага ни најмање није безначајан. Заправо, конструктивистички приступ потврђује деценијске тенденције ка еклектичком приступу равнотежи снага. На пример, један од истакнутих структуралних реалиста, Стивен Волт, признаје да од конструктивистичког приступа међународној политици „позајмљује важну идеју да државе одговарају не само на физичку моћ… и не само на политику коју Сједињене Државе упражњавају, већ и на начин на који се моћ САД описује и разуме, као и на значење које је повезано са њеном употребом“.[758] Са друге стране, и конструктивисти, као Хенри Нау (Henry R. Nau), сматрају да нека врста споја равнотеже моћи и равнотеже идентитета може

[751] Не треба мешати са идејама међуратног либерализма који се често, због утопијских идеја и оптимистичких погледа на међународну стварност, називао идеализмом.
[752] Michael Barnett, *Social Constructivism*, op. cit. p. 158.
[753] Ibidem.
[754] Видети у: Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit. p. 20, 187. и 375.
[755] David Hume, *Essays: Moral, Political and Literary*, op. cit. p. 235.
[756] Nicholas Onuf, ”Five Generations of IR Theory”, in: Kenn Booth and Tony Erskine (eds.), *International Relations Theory Today (2nd edition)*, Polity Press, Cambridge, 2016, pp. 85-129.
[757] Allan B. Bentley, *Scientific Cosmology and International Orders*, op. cit. p. 8.
[758] Stephen M. Walt, *Taming American Power – The Global Response to U.S. Primacy*, op. cit.

дати објашњење спољне политике САД и концептуализовати правце уравнотежавања у будућности.[759]

Равнотежа снага у схватању Марте Финемор

Највећи допринос критици и развоју концепта равнотеже снага дали су Марта Финемор и Александер Вент. Финемор је професорка на престижној Елиот школи међународних послова (Elliott School of International Affairs) Универзитета Џорџ Вашингтон и, према истраживању спроведеном у тридесет земаља, један је од 10 најутицајнијих учењака у области међународних односа у последњих 20 година.[760] Пружила је значајан допринос у развоју конструктивистичког приступа, изучавању националних интереса, међународних организација, легитимитета, интервенционизма и права на употребу силе.

Као и други пионири социјалног конструктивизма, Финемор разуме државу, националне интересе, па и целину међународне политике, као друштвено конструисане феномене. Тврди да су интереси једне државе одређени у „контексту међународно прихваћених норми и разумевања шта је добро и примерено".[761] Нису унапред дати "тамо негде" чекајући да буду откривени. Међутим, међународни или глобални контекст се временом мења. Како се агенти и структура узајамно конституишу, тако се и промене у међународном контексту одражавају на промене у прихватљивим нормама и вредностима једног поретка. Све то последично доводи и до промена у интересима и понашањима држава на међународној равни.[762]

Отуда и схватање равнотеже снага као идеје, друштвено конструисане, која је кроз различите поретке имала различита значења. Финемор упућује и на растегљивост концепта, али и истиче да она не може бити безгранична. Зато раздваја оно што равнотежа снага јесте, од онога што није. Равнотежа снага, према њеном суду, извесно не подразумева колективну безбедност, хегемонију, хаос, сврставање уз јачег или идеолошко надметање.[763] Са друге стране, историјски посматрано, она јесте нека врста „система изравњавајућих савеза међу надмећућим државама осмишљен, у најмању руку, како би спречио надмоћ једне државе, а према оптимистичнијим заговорницима, како би осигурао мир".[764]

Финемор прати историјске корене система равнотеже снага и долази до закључка да за време Пелопонеског рата или италијанског система градова/држава у 15. веку није било система равнотеже. Тврди да државници тога доба нису тежили поретку или стабилности, као и да нису имали заједничких очекивања или устаљених норми.[765] Финемор сматра да оно чему су заиста државе тога доба желеле јесте „неограничења моћ, а да су природне последице те тежње биле рат, беспоредак, инвазија или империја".[766] До идеја о равнотежи снага као начину одржања поретка долази се тек за време Луја XIV када су се државници тога доба суочавали са растућом моћи Француске. Тек тада, и то после стотина година обитавања у унутардржавној пракси,[767] ова идеја постаје реалност међудржавних односа и доживљава одређени облик институционализације.

---

[759] Henry R. Nau, *At Home Abroad: Identity and Power in American Foreign Policy*, Cornell University Press, Ithaca, 2002, pp. 15-42.

[760] "Most Influential Scholars in International Relations of the past twenty years, by the TRIP Project", The Meta Index, доступно на: https://www.themetaindex.com/517/most-influential-scholars-in-international-relations-of-the-past-20-years-by-the-trip-project. (приступљено: 7.10.2018)

[761] Martha Finnemore, *National Interests in International Society*, Cornell University Press, Ithaca, 1996, p. 2.

[762] Ibidem.

[763] Martha Finnemore, *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force,* Cornell University Press, Ithaca, 2004, p. 99

[764] Ibidem.

[765] Ibidem.

[766] Ibidem.

[767] Финемор истиче да постоји дуга традиција примене равнотежа снага као начина супротстављања злоупотреби моћи у државним системима. Налази је још у радовима Платона, Аристотела и Полибија.

Од супротстављања Лују XIV па све до 19. столећа, међу европским државницима развија се заједничка представа или идеја о равнотежи снага. На одређени начин, Европљани су веровали да им равнотежа снага може донети користи и подређивали су своју политику њеним диктатима.[768] Другим, речима она је била друштвена конструкција или још ближе конструкција европских државника која је опстајала јер су они у њу веровали. Финемор не сматра да је мултиполарност, као материјални фактор, представљала важан чинилац у европској равнотежи снага. Тврди да је равнотежа постојала и када мултиполарности није било.[769] Опстајала је јер су њени стваоци делили друштвени и културни багаж и били истомишљеници око тога шта је добро и неопходно у међународној политици.[770] У домену праксе, били су сасвим сагласни око идеје отпора хегемонијским тежњама било ког актера у систему.

За разлику од већине теоретичара међународних односа који су у систему после Бечког конгреса (1814-1815) видели идеалтипски систем равнотеже снага, Финемор дели мишљење Пола Шредера да заправо није било реч о равнотежи већ о политичком еквилибријуму.[771] Сматра да је стабилни политички еквилибријум таква врста стања у коме се „…све велике силе осећају релативно безбедно да њиховом опстанку, положају и кључним правима неће бити запрећено“.[772] Бечки систем или Европски концерт, како га Финемор разуме, био је систем равнотеже снага колико и равнотеже дужности и права. Иако не одређује дужину трајања Концерта,[773] верује да су учесници кроз пружање узајамних гаранција и успостављањем равнотеже између уговора и деловања, обезвредили рат и смањили могућност интервенција.[774]

Такође, ни *систем интересних сфера* који је, по њеном суду, трајао током већег дела Хладног рата, не може се назвати системом равнотеже снага. Ниједна од суперсила није тежила равнотежи, већ доминацији, а уздржаност у систему није била плод нормативног убеђења да је подела моћи добро решење, већ плод могућности суочавања са потпуним нуклеарним уништењем.[775] Друго, за разлику од европске равнотеже снага у којој су надметања била ограничена, у хладноратовском систему, суперсиле су успоставиле интересне сфере и од њих нису одступале, чак и по цену рата. На крају, за разлику од система равнотеже снага, савези су били непромењиви.[776]

Кроз примере осамнаестовековне равнотеже, Европског концерта и система *интересних сфера* за време Хладног рата, Финемор настоји да покаже како материјална структура међународног система није пресудна да бисмо један систем назвали системом равнотеже снага. Са друге стране, заједничке идеје манифестоване кроз одлучан отпор успостављању хегемоније или империје од стране било које државе, јесу. Зато Финемор и сматра да без заједничке идеје шта је пожељно и добро у политици, не би било ни равнотеже снага.

Равнотежа снага у схватању Александера Вента

[768] Martha Finnemore, *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force,* op. cit. pp. 100-101.
[769] Ibidem, p. 101.
[770] Ibidem.
[771] О идеји политичког еквилибријума и разликама у односу на равнотежу снага видети у: Paul W. Schroeder, *Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?*, op. cit. pp. 683–706.
[772] Martha Finnemore, *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force,* op. cit. pp. 100-111.
[773] У теорији међународних односа, али и историографији, постоји више различитих погледа на дужину трајања Европског концерта. Не постоји сагласност да ли се окончао двадесетих година (фактичким иступањем Британије из система Конгреса), револуцијама и падом Метерниха 1848. године, отпочињањем Кримског рата или је пак наставио да траје све до Великог рата. Финемор пише о ”девентанестовековном систему”, али су јој примери углавном сведени на прве деценије од успостављања система, па тиме остаје недоречена у погледу оквира трајања Концерта.
[774] Martha Finnemore, *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force,* op. cit. p. 116.
[775] Ibidem, p. 125.
[776] Ibidem, pp. 125-129.

Допринос теорији равнотеже снага даје и Александер Вент, по већ поменутом истраживању,[777] најутицајнији ученјак из области међународних односа у 21. столећу. Иако себе одређује као умереног конструктивисту,[778] његово разумевање улоге државе и анархије у међународном систему није уобичајено конструктивистичко. Зато и наводи да је његов приступ структурални идеализам или танки конструктивизам (thin constructivism), негде између мејнстрим теорија међународних односа и постмодернизма.[779] У свој најчувенијој књизи *Друштвена теорија међународне политике* (Social Theory of International Politics)[780] Вент излаже друштвену теорију којом настоји да конструише теорију међународне политике. Као и Волц, он настоји да произведе системску теорију, али са другачијег онтолошког полазишта. Заправо, његово дело је настаје као критика главне струје у међународним односима, неореализма и *Теорије међународне политике* Кенета Волца.

Једна од кључних мета Вентове критике неореализма односила се на разумевање анархичног поретка као система самопомоћи. Вент признаје да је анархија усађена у међународни систем, али, не дели мишљење структуралних реалиста да су „…анархије, по себи, системи самопомоћи који теже стварању војног надметања, равнотеже снага и рата“.[781] Напротив, за њега анархија нема унапред дато значење независно од контекста. Метафорички је представља као ”празну посуду” која стиче логику или значење само као када ми у њу ставимо садржај.[782] Читав његов поглед може се сажети у једној од најцитиранијих реченица у теорији међународних односа „анархија је оно што државе учине од ње“.[783]

У разумевању анархије Вент се прилично ослања на налазе енглеске школе у међународним односима. Он следи Булово схватање по коме структура анархије може да варира, али се не слаже у погледу тога шта је извор варијација. Бул описује могуће промене у структури, од система (готово природног стања), преко друштва (понешто кооперативније анархије), до заједнице и тврди да оне произилазе из дељеног знања или сарадње.[784] Другим речима, у међународном систему заједничких идеја или знања уопште и нема, и тврди да је такав систем заснован на строго материјалним факторима.[785] Вент овакве ставове критикује и истиче да се таквим приступом социолошки проблем своди на политички, у смислу претпоставке да „заједничке идеје зависе од заједничког рада ка заједничком циљу“.[786] Тврди да ниједну структуру, па и ону међународног система која не укључује сарадњу, не чине само материјални фактори. Штавише, тврди да структура међународне заједнице (кантовска структура) у домену идеја може бити лабавија од структуре међународног система (хобсијанска структура).[787] Вент замера Булу на изједначавању културе (дељеног знања) и друштва (сарадње)[788] и указује да је култура која може бити манифестована кроз правила или

[777] ”Most Influential Scholars in International Relations of the past twenty years, by the TRIP Project”, The Meta Index, доступно на: https://www.themetaindex.com/517/most-influential-scholars-in-international-relations-of-the-past-20-years-by-the-trip-project. (приступљено: 7.10.2018)

[778] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit. p. 1.

[779] Уколико би Волц био типичан представник ”мејнстрим” приступа у међународним односима, типичан представник постмодернизма би био Кратохфил (Friedrich Kratochwil).

[780] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit. Књига је први пут објављена 1999. године, а њен други део је заправо проширено издање чланка објављеног седам година раније у часопису *International Organization*. Видети у: Alexander Wendt, ”Anarchy is what States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, pp. 391-425.

[781] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit. p. 249.

[782] Ibidem.

[783] Ibidem, p. 6.

[784] Ibidem, p. 253.

[785] Ibidem, 253-254.

[786] Ibidem, p. 253.

[787] Ibidem.

[788] Вент прави разлику између онога што има културну и друштвену димензију међународне политике. Наводи да у одређеним ситуацијама међународна политика може садржати друштвеност, али истовремено не и културу. На пример, када су се први пут сусрели Шпанци и Астеци, Кортез и Монтезума, њихово међуделовање било је „високо структуирано мишљењима која су једни о другима имали, мишљење које је било засновано на искуствима пре сусрета и стога није било дељено или заједничко“. Интеракција је била, по Вентовом суду,

норме и слично, аналитички неутрална, за разлику од сарадње или сукоба који већ подразумевају одређене вредности.

За разлику од Була, Вент сматра да структура и тежње у анархичном систему не зависе од степена испољене сарадње међу актерима, већ од тога „која од три улоге – непријатељ, такмац и пријатељ – има премоћ у том систему“.[789] У таквим околностима, државе ће се суочавати са системским „…притиском да интернализују (примене) такву улогу у својим идентитетима и интересима“.[790] Вент се наслања на енглеску школу и када је реч о именовању три поменуте улоге. Позивајући се на три традиције мишљења у међународним односима[791] Мартина Вајта, реалистичку, рационалистичку и револуционаристичку, као и наведени аутор, именује три културе анархије по кључним представницима сваке од традиција – Хобсу, Гроцијусу и Канту.

Вент упућује, опет позивајући се на Була, да анархија има варијабилну структуру или логику. Тачније, да има три логике, хобсовску, гроцијанску и кантовску. Ту лежи и основа критике реализма. Вент закључује да једино хобсовска структура осликава реални систем самопомоћи, док са осталим то није случај. Симбол хобсовске логике је непријатељство, односно, читав спектар односа у којима се насиље користи против другога или других. Како Вент наводи, непријатељи су „конституисани представом да је други онај актер који (1) нам не признаје право постојања као аутономних бића и стога (2) неће својевољно ограничити насиље уперено против нас“.[792]

Локовска култура анархија је понешто другачија. Актери нису непријатељи, већ такмаци који једни другима признају суверености, као и право на живот, слободу и одсуство страха од поробљавања.[793] Испољава се кроз четири кључне тенденције: прво, ратовање је истовремено и прихваћено и ограничено; друго, ”чланство” у међународном систему је релативно стабилно, а испољава се ниска стопа смртности; треће, актери међународног система теже ка уравнотежавању и на крају, неутралност и несврставање постају прихваћени.[794] Угрубо посматрано, све наведене карактеристике локовске културе анархије могу се подвести под стање у међународном систему после Вестфалског мира, или још прецизније, за време Европског концерта.[795]

На основу анализе Волцових ставова, Вент закључује да начин на који Волц схвата и одређује анархију није хобсовски, већ локовски.[796] Имајући у виду да Волц теорију међународне политике гради кроз аналогију са макро-структуром тржишта, логика налаже да макар слабашне институције које ту делују ограничавају хобсовску максиму природног стања - рат свих против свију. Додатно, на локовско схватање анархије код Волца упућују и његови ставови да државе теже, пре свега, безбедности, а не моћи. Међутим, Вент запажа да неореализам, са својим прихватањем ”тврде” реалистичке реторике, ипак не оставља простора да локовска култура има другу логику од хобсијанске.[797]

друштвена јер су стране узимале у обзир једна другу. Са друге стране, није била и културна јер стране нису стварале заједничке идеје или културу. Видети у: Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit. pp. 167-168.

[789] Ibidem, p. 247.

[790] Вент наводи да идентитети чине основу интереса и тврди да актери немају ”портфолио” интереса који носе независно од друштвеног контекста. Своје интересе дефинишу у односу на одређену ситуацију. Наводи пример хладноратовског надметања Америке и Совјетског Савеза где, „без међусобног приписивања претњи и непријатељстава (и истовременог грађења идентитета), државе не би биле сигурне шта би требало бити њихови интереси“. Видети у: Alexander Wendt, *Anarchy is what States Make of It: The Social Construction of Power Politics*, op. cit. p. 399.

[791] Видети у: Martin Wight, *International Theory: The Three Traditions*, Holms & Meier, New York, 1996.

[792] Ibidem, p. 249.

[793] Ibidem, p. 279.

[794] Ibidem, pp. 283-285.

[795] Ibidem, p. 279.

[796] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit. p. 285.

[797] Ibidem, p. 285.

На крају, кантовска култура анархије заснива се на идеји пријатељства. Како Вент примећује, сарадња међу државама чланицама НАТО надилази локовску логику. Рат међу чланицама није прихватљив, а државе чланице се не ослањају на традиционалне методе уравнотежавања у међусобним односима. Очекивања држава од кантовске културе анархије или пријатељства заснивају се, изнад свега, на следећем: прво, рат или претња ратом неће бити начин решавања неспоразума и друго, рачунају на, одређене безбедносне гаранције, односно, помоћ пријатеља у случају да је њихова безбедност угрожена.[798]

Из Вентовог разумевања културе анархије произилази и његов став у уравнотежавању и равнотежи снага. Наиме, с обзиром да у три различите културе државе могу бити пријатељи, такмаци или непријатељи, од конституисања различитих култура зависи да ли ће се државе међусобно уравнотежавати. Иако не негира историјско постојање система у којима је уравнотежавање било централна идеја, не сматра да анархија увек тера државе ка томе. Једно од важних питања које у *Друштвеној теорији међународне политике* Вент поставља јесте „како егоистичне државе могу да трансформишу културу међународног система од система равнотеже снага до колективне безбедности“?[799] С обзиром да је анархија оно што државе учине од ње, државе се могу, зависно од културе коју творе, уравнотежавати, али могу и конституисати однос заснован на правилима и тимску или колективну безбедност.

Хобсовска култура анархије подразумева непријатељство, природно стање у којима државе теже једна другу да покоре или униште. Примера оваквог система нема баш превише. Вент наводи да су најприближнији примери хунски освајачки походи и европско ”откривање” Новог света. Концепти безбедносне дилеме и игре нултог збира су свеприсутни и чине да систем истински буде заснован на самопомоћи. Отуда и Вентов став да „чак и ако државе заиста теже безбедности, а не моћи, њихова колектива веровања терају их да се понашају као да теже моћи“.[800] У таквој култури анархије, државе, бар оне моћне, теже да уравнотежавају моћну или претећу силу како би опстале. Међутим, Вент не сматра да је то тенденција која проистиче из анархије *per se*.

Чињеница да у хобсовској култури анархије самовољно суздржавање није доминантна карактеристика понашања држава, водиће тешкоћама у одржању система равнотеже снага. Државе ће посегнути за уравнотежавањем, ако морају, али ће истовремено покушати и да га користе како би концентрисали моћ у својим рукама и остварили доминацију у систему.[801] Такође, Вент сматра да у хобсовској култури анархије, државе нису свесне равнотеже снага, те не можемо говорити о равнотежи снага већ о одређеној врсти механичког еквилибријума.[802] Иако је реч о друштвеним структурама, државе не теже равнотежи, већ опстанку, а привремени еквилибријум ненамеравана је последица односа међу државама.

За разлику од хобсовског света, у локовској култури анархије државе су такмаци, не непријатељи. Занимљиво је да Вент за пример локовске анархије узима вестфалски систем држава. По њему, тај систем никако није могао бити заснован искључиво на самопомоћи и рату *свих против свију* јер су границе биле чвршће, ратови ограничени, а мале државе су опстајале.[803] У таквом систему уравнотежавање је једна од основних одредница и има двоструку улогу. Прво, с обзиром да у локовској анархији државе једне другима признају сувереност и да се опстанак не доводи у питање, тежња држава ка стицању свеукупне моћи је мања.[804] Вент тврди да у таквим околностима, долази и до, како он оцењује парадоксалног стања, где уравнотежавање може постати „релативно стабилан избор поретка“.[805] Друго, то не значи да уравнотежавање не игра никакву улогу у очувању суверености. Штавише, Вент тврди да је уравнотежавање својеврсна гаранција суверенитета. Тако да у локовском поимању

[798] Ibidem, p. 298-299.
[799] Ibidem, p. 37.
[800] Ibidem, p. 265.
[801] Ibidem, p. 284.
[802] Ibidem, p. 267.
[803] Ibidem, p. 285.
[804] Ibidem.
[805] Ibidem, p. 284.

анархије, уравнотежавање је истовремено и гаранција државне суверености и основ поретка који конституишу.[806]

На крају, Вент наводи кантовску културу анархије у којој су државе, ни непријатељи, ни такмаци, већ пријатељи. Много је примера, посебно после Другог светског рата, у којима државе надилазе логику такмаца. Вент наводи примере специјалних односа Америке и Британије, па чак и односа Немачке и Француске у савременој ери. Сматра да те државе у међусобним односима конституишу логику или културу пријатељства. Као што је и наведено у претходним редовима, пријатељство не подразумева истоветност интереса, већ да се државе одричу рата у међусобним односима и да ће, у случају напада других сила, заједнички одговорити.

Улогу пријатељства Вент повезује са две могуће манифестације односа: плуралистичком безбедносном заједницом и системом колективне безбедности.[807] На оси могућих структура међународног система, оба концепта стоје насупрот равнотежи снага. Унутар безбедносне заједнице или колективне безбедности, или још уопштеније унутар кантовске културе анархије, равнотежи снага нема места. Вент истиче да чак и када на глобалном нивоу постоји систем равнотеже снага, „државе у оквиру сваког од блокова могу сарађивати, не зато што опажају други блок као претњу њиховој индивидуалној безбедности, већ зато што верују у заједнички приступ безбедности“.[808]

Имајући у виду све наведено можемо извести три закључка о Вентовом приступу равнотежи снага. Прво, заснива се на критици материјалне логике коју заговора структурални реализам. Друго, не сматра да тежња ка уравнотежавању произилази из анархије *per se*, већ из културе коју актери конституишу. Уравнотежавање је вероватно у хобсовској или локовској култури, али не и у кантовског. Треће, Вент раздваја равнотежу снага као систем од уравнотежавања као начина или стратегије које државе упражњавају у циљу опстанка.

Анализирајући пост-хладноратовски период, Вент закључује да равнотеже снаге нема ни у обрисима. Замера неореалистима, посебно Кенету Волцу и Кристоферу Лејну, што наводе да ће се равнотежа снага поново успоставити, али не и када ће се то десити.[809] Уколико је, заиста, одсуство уравнотежавања за државе равно самоубиству како то реалисти тврде, онда је временски оквир од педесет година који даје Лејн самоубилачки предугачак.[810] Додатно, пост-хладноратовска стварност, по Вентовом суду, показује да је сврставање уз јачег (bandwagoning) присутније од уравнотежавања, а да кантовска култура анархије предњачи над хобсовском и локовском.

Схватање равнотеже снага у оквиру Енглеске школе у међународним односима

Приступ међународним односима који је у академском свету познат као *Енглеска школа*, *Енглески пут* или *Британски институционализам* почиње да се развија педесетих

[806] Ibidem, p. 284-285.

[807] Плуралистичка безбедносна заједница и систем колективне безбедности разликују се, пре свега, у томе у што се у оквиру првонаведене подразумева да ће услед заједничког знања (shared knowledge) које је конституише, државе своје унутрашње изазове решавати мирним средствима, док је фокус у колективној безбедности у одговору на спољашње претње (мускетарски принцип, сви за једног један за све). Видети у: Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit. pp. 299-300. О Дојчовом схватању плуралистичке безбедносне заједнице видети и: Драган Р. Симић, *Наука о безбедности: савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002, стр. 45-47.

[808] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit. p. 301.

[809] Ibidem, pp. 17-18.

[810] Иако Вент тврди како је, по Лејновом суду, потребно 50 година како би нове силе покренуле уравнотежавање САД и како би се равнотежа реуспоставила, Лејн заправо пише да нема примера у историји, од успостављања међународног система до данас, када је униполарност потрајала 50 година и да се ће победници дебате између неореалиста и других бити познати за 50 година, или много раније. Видети у: Christopher Layne, ”The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise”, *International Security*, Vol. 17, No. 4, 1993, p. 17 и p. 51.

година 20. столећа у радовима Чарса Менинга (Charles Manning), Мартина Вајта, Херберта Батерфилда, Адама Вотсона (Adam Watson), Хедлија Була и других аутора. Име добија по географском простору на ком приступ настаје, не по пореклу аутора, јер многи ни нису били Енглези.[811] Мада постоји неслагање око тога када се Енглеска школа успоставља, уврежено је мишљење о повезаности њеног стварања са радом *Британског комитета за теорију међународне политике* (British Committee on the Theory of International Politics).[812] Учешће у Комитету и припадност Школи нису били баш сасвим подударни, јер су у његовом раду учествовали и учењаци као што су Кенет Томпсон (Kenneth Thompson) и Морис Кин-Сопер (Maurice Keens-Soper), чији су погледи на међународну стварност/друштво понешто одударали од уврежених ставова Енглеске школе.

Припадници Енглеске школе често су се суочавали на игнорисањем и неразумевањем. Понекад су били оптуживани и за одсуство храбрости и перфидност у приступу.[813] Истовремено су процењивани и као реалисти[814] и као „конструктивисти пре конструктивиста".[815] Истина, њихов приступ је атипичан за теоријско поље међународних односа. Своје теоријске поставке градили су са више еклектицизма него што је то у друштвеним теоријама уобичајено. Заправо, њихови основни ставови упућују на потребу превазилажења теоријског јаза између реализма и либерализма. Чак и у погледу методологије они баштине плуралистички приступ, тежећи да превазиђу дихотомије између експланаторног и интерпретативног, између позитивистичког и критичког приступа. Постављају себе на раскршће парадигматских подела, тежећи да их надиђу пробирајући најбоље аргументе сваке од страна у дебатама. Уместо дихотомија, настоје да објасне међународну стварност кроз комбиновање и међусобно допуњавање агента и структуре, морала и моћи, теорије и историје.[816]

Батерфилд, Вајт, Бул, Винсент (Raymond John Vincent), Вотсон и други утицајни "Енглези" истрајно су радили на превазилажењу наведених дихотомија. Градили су сложени теоријски приступ, чију комплексонст можда најбоље илуструју речи професора Универзитета Бостон у САД, Роберта Џексона, који наводи да Енглеску школу чине: „…разноврсна теоријска истраживања која међународне односе опажају као свет који није сачињен само од моћи, разборитости, богатства, способности или доминације, већ такође и од признања, удруживања, чланства, једнакости, правичности, легитимних интереса, реципрочности, обичаја и конвенција, споразума и неслагања, спорова, увреда, повреда, штете, одштете и друго".[817] Узимање у обзир свих наведених појава условило је да њихов приступ међународним односима буде плуралистички и универзалистички. Нису се усмерили на "парче" међународне стварности, већ су кроз холистички приступ настојали да је разумеју и објасне је у целини.

Правац промишљања и стваралаштва учењака из Енглеске школе о кључним феноменима међународних односа као што су моћ, сила, анархија, равнотежа снага, колективна безбедност, савези, природно право, па и о самој научности међународних односа,

---

[811] Примера ради, Менинг је Јужноафриканац, а Бул Аустралијанац. Чак и у каснијим годинама многи угледни припадници ове школе долазили су из Италије, Швајцарске и других држава.

[812] Више о стварању и развоју Комитета видети у: Brunello Vigezzi, *British Committee on the Theory of International Politics (1954-1985): The Rediscovery of History*, Edizioni Unicopli, Milano, 2005.

[813] О критикама Енглеске школе више видети у: Tim Dunne, *Inventing International Society*, St. Martin Press, London, 1998. и Richard Little, "The English School's Contribution to the Study of International Relations", *European Journal of International Relations*, Vol. 6, No. 3, 2000, pp. 395-422.

[814] Michael Banks, "The Evolution of International Relations", in Michael Banks (ed.), *Conflict in World Society: A New Perspective on International Relations*, Harvester Press, Brighton, 1984 pp. 3–21. Оно што овде ваља додати је да је кључни концепт Енглеске школе - међународно друштво - заправо, одговор "Енглеза" на реалистичко поимање света у коме за норме и право није било превише места.

[815] Tim Dunne, "The English School", in: Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith (eds.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2013, pp. 132-152.

[816] Ibidem, p. 133.

[817] Robert H. Jackson, "Pluralism in International Political Theory", *Review of International Studies*, Vol. 18, No. 3, 1992, p. 271.

може се пронаћи у зборнику радова *Дипломатска испитивања: есеји о теорији међународне политике* (Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics).[818] Упркос томе што је од првог објављивања протекло више од пола столећа, а за све то време Школа остаје жива, општи је утисак да наведени зборник даје најбољи преглед теоријског језгра Енглеске школе. Наравно, то ни на који начин не руши славу Буловог *Анархичног друштва* или Вајтовог "класика" *Међународна теорија: три традиције*[819], већ само указује на књигу која је обухватила целину приступа.

Енглеска школа гради своје ставове на темељима историје, посебно дипломатске историје, и политичке филозофије. Како сами аутори из ове школе наводе, Британци су увек били „више заокупљени историјом него савременошћу, нормативним него научним, филозофијом него методологијом, принципима него политиком".[820] Бул такав приступ назива "класичним", јер теоретизацију међународне политике црпи из класичних наука, као што су право, филозофија или историја.

Мартин Вајт врло јасно истиче да позитивистичке међународне теорије заправо и нема. Постоји само нека врста „…размишљања о људској судбини којој дајемо незадовољавајући назив филозофија историје".[821] Из класичног приступа произилази и методолошки плурализам Енглеске школе на који упућује Корнелија Навари (Cornelia Navari).[822] Тако је када се промишља о међународном систему кључна метода процене трошкова и користи, код међународног друштва упоредна и институционална анализа, а да је за светско друштво потребна нека врста нормативне аргументације.[823]

Плуралистички приступ условио је да међу припадницима Енглеске школе има бројних различитости. Бузан покушава да сва та промишљања класира у три различита, иако понекад преклапајућа, правца:

1. „Као скуп идеја које се могу наћи у мислима државника" – најбољи пример био би Чарлс Менинг;
2. „Као скуп идеја које се могу наћи у мислима теоретичара политике" – вероватно најутицајнији правац који прате Вајт, Бул и Винсент;
3. „Као скуп спољно наметнутих концепата који одређују материјалне и друштвене структуре међународног система"[824] – типични представник је аутор класификације, Бери Бузан (Barry Buzan).

Упркос различитим правцима промишљања и теоријског усмеравања, постоји готово па општа сагласност да језгро Енглеске школе чине три концепта или конструкта: међународни систем, међународно друштво и светско друштво.[825] Они не стоје паралелно и

[818] Herbert Butterfield and Martin Wight (eds.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1966.
[819] Књига је заправо скуп Вајтових предавања, објављена први пут тек 1991. године, готово двадесет година после његове смрти (1972). Martin Wight, *International Theory: The Three Traditions*, op. cit.
[820] Herbert Butterfield and Martin Wight, "Preface", in: Herbert Butterfield and Martin Wight (eds.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1966, p. 12.
[821] Martin Wight, "Why there is no International Theory?", in: Herbert Butterfield and Martin Wight (eds.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1966, p. 33.
[822] Видети у: Cornelia Navari, "World Society and the English School Methods", *E-International Relations,* January 17, 2016, доступно на: https://www.e-ir.info/2016/01/17/world-society-and-english-school-methods-2/ (приступљено: 29.03.2019)
[823] Ibidem.
[824] Barry Buzan, *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalization*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 12.
[825] Недвосмислено на то упућују припадници Енглеске школе, али и других теорија међународних односа. Видети у: Richard Little, *The English School's Contribution to the Study of International Relations*, op. cit. pp. 395-422; Barry Buzan, *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalization*, op. cit; Tim Dunne, *The English School*, op. cit. pp. 132-152; Andrew Linklater and Hidemi Suganami, *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006; Martha Finnemore, "Exporting the English School?", *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 3, 2001, pp. 509-513.

одвојено, већ се прожимају. Део су и академских расправа и стварности. Као и "два света у свету" Џејмса Розенауа (James N. Rosenau) који чине један вишесредишњи (multi-centric), ова "три света Енглеске школе" међуделују и преливају се преко концептуалних граница.[826] Сва три концепта које износе припадници Енглеске школе, као и идеје које су њима испуњене, заједно чине оно што се назива међународним односима.

Идеја међународног система се назива реалистичком, а идеалтипски постављено теоријске претече били би јој Томас Хобс или Николо Макијавели. Ослобођена свих нормативних и моралних стега, она је представљена као политика моћи, односно, надметања за моћ. Настаје заједно са стварањем независних политичких јединица које су свесне своје унутрашње и спољашње суверености и теже да је очувају. Казано речима Хедлија Була систем држава или међународни систем се успоставља „када две или више држава имају довољно контакта између себе, и утичу довољно једни другима на одлуке, што узрокује да се владају – бар у одређеној мери – као део целине".[827]

Међународно друштво, можда најважнија идеја међу ауторима Енглеске школе, поистовећује се са рационалистичким приступом. С обзиром да обухвата постојање различитих институција, укључујући и међународно право, симбол ове идеје је Хуго Гроцијус. Не постоји сагласност око тога шта међународно друштво чини друштвом. Бул сматра да су то заједнички интереси и вредности,[828] док Бузан верује да је реч о интересима и заједничким идентитетима.[829] Ипак, постоји сагласност да у управљању међународним друштвом међународне норме, институције и право играју средишњу улогу. Бул наводи да се у међународном друштву држава признају интереси и вредности других актери, поштују одређена правила у међусобним односима, као и да се делује у оквиру институција.[830] За разлику од међународног система, нису довољни само учестали контакти и свест о постојању другог актера, већ и заједнички интереси, вредности или идентитети. Систем је основна претпоставка постојања друштва и један међународни систем се може, али и не мора, развити у међународно друштво.

На крају, светско друштво представља идеју о којој се најмање расправљало и којој су припадници Енглеске школе, по општем суду, придали најмање значаја. Бузана је то навело да је називе "пепељугом" Енглеске школе.[831] Приступ се назива револуционарним, а теоријским оцем се сматра Имануел Кант. Његове идеје космополитизма и светског грађанства биле су пресудне за формирање концепта светског друштва. Актери светског друштва нису само државе, већ и недржавни актери, укључујући и појединце. Мађехински однос Енглеске школе према светском друштву, на који указује Бузан, пружио је пространо поље за критике из два угла: прво, могла се напасти недовољна концептуална развијеност, јасност и оделитост у односу на друге феномене и друго, није било значајнијих укључивања учењака из ове традиције мишљења у дебате о блиским феноменима као што су глобализација или глобална политика.[832]

---

[826] О "два света у свету" видети у: James N. Rosenau, "Patterned Chaos in Global Life: Structure and Process in the Two Worlds of World Politics", *International Political Science Review*, Vol. 9, No. 4, 1988, pp. 327-364; James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1990. и Драган Р. Симић, Узбурканост у међународној политици: од међународног поретка од глобалног друштва, *Српска политичка мисао*, оп. цит. стр. 11-30. О идејама вишесредишњег и полиархичног света видети у James N. Rosenau and Ernst-Otto Czempiel (eds.), *Governance without Government: Order and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

[827] Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, op. cit. p. 9.

[828] Ibidem, p. 13.

[829] Barry Buzan, *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalization*, op. cit. p. 7.

[830] За Була су институције много више од општих међународних организација. Обухватају међународно право, дипломатске односе, обичаје, ратне конвенције, равнотежу снага итд.

[831] Barry Buzan, *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalization*, op. cit. p. 11.

[832] Ibidem, pp. 10-12.

Како је већ и наведено, од три сржне идеје, појам међународног друштва је заокупио највећу пажњу међу припадницима Енглеске школе. Њихова усредсређеност на рационализам, како тврде критичари, довела је занемаривања хобсовског система и кантовског друштва. Иако је то чест предмет критике, занемарује се контекст стварања темеља Енглеске школе. Традиционално су морал, вредности и међународне институције били високо у хијерархији нормативног промишљања Енглеске школе. Међутим, хладноратовски контекст и суморна међународна стварност током шездесетих и седамдесетих година 20. столећа, условили су да песимизам, антрополошки, као и у погледу домета међудржавних односа, буде широко присутан. Зато је Бузан у праву када каже да су "очеви оснивачи" овог приступа настојали да створе синтезу реализма и рационализма.[833]

Равнотежа снага као метафора, институција и идеја

Методолошки и концептуални плурализам учинили су да теоријско поље Енглеске школе буде плодно и за промишљање о равнотежи снага. Заправо, по суду аутора овог рада, припадници ове школе су, уз реализам, пружили највећи допринос развоју идеје равнотеже снага. Они равнотежу снага схватају као једну од кључних установа међународног поретка. У том погледу не одступају од главног тока реалистичке мисли. Оно што припаднике Енглеске школе дели од реалиста јесте димензија моћи на коју се усредсређују. За разлику од реалиста, поред материјалних, усредсређују се и на идејне или идеационе елементе моћи. Идејне факторе проналазе чак и код традиционалног поимања равнотеже снага, јер, како то истиче Ричард Литл, у поретку заснованом на равнотежи снага постоји заједничка одговорност да се она очува.[834]

Неки од најутицајних мислилаца Енглеске школе одређују равнотежу снага као метафору, притом, немајући намеру да јој дају пежоративно значење. Уколико се вратимо дубље у историју, видећемо да је о значају метафора за процес стицања знања писао још Аристотел.[835] Истина, могу понекад имати и негативна значења, али је уврежено мишљење да су значајан инструмент у нашем разумевању света. За Вајта и Литла, равнотежа снага је управо то, корисна метафора за објашњење сложене међународне стварности.[836] Вајт проналази у њој двосмисленост, али тврди да је такав и међународни систем, као и да су нам метафоре потребне како бисмо ту стварност обухватили. Предност термина равнотежа снага, тврдио је Вајт, је у томе што поседује довољно „гипкости и растегљивости да покрије све супротности и противуречности"[837] уткане у међународни систем. Ричард Литл одлази још дубље од Вајта и врши анализу историјске употребе метафора за опис равнотеже снага. Истиче да су Фентон (Geffray Fenton), Гвичардини, Фенелон, Метерних и многи други учењаци и државници објашњавали њену бит кроз метафоре.

Неретко припадници овог правца одређују равнотежу снага као институцију. На пример, Бул сматра да је она институција дугог трајања која се успоставља као „свесни напор да се спречи надмоћ било које државе"[838] и то по први пут против Филипа II од Шпаније. Већ за време Луја XIV она постаје међу суверенима призната институција међународног друштва. Као и Ласа Опенхајм (Lassa Francis Lawrence Oppenheim), уочава парадокс усађен у међународних поредак по ком је институција равнотеже снага претпоставка институције

[833] Ibidem, p. 9.
[834] Видети у: Richard Little, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, op. cit. p. 12.
[835] Видети у: Michael P. Marks, *Metaphors in International Relations Theory*, Palgrave Macmillan, New York, 2011, p. 9, 12,
[836] Видети у: Martin Wight, *The Balance of Power*, op. cit. pp. 149-175. и Little, Richard, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, op. cit. p. 270.
[837] Martin Wight, *Power Politics*, op. cit. p. 173. Књига представа друго измењено и допуњено издање. Објављена је 6 година после Вајтове смрти, а уређивање и допуну су обавили његови студенти – Хедли Бул и Карстен Холбрад (Carsten Holbraad).
[838] Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, op. cit. p. 31.

међународног права.[839] Упркос томе што се у систему равнотеже снага често прекрајају границе и гази воља малих држава, она је једна од кључних брана нечему што би се назвало беспоредак.

Поред Була, и Алан Бентли одређује равнотежу снага као институцију или заједничку идеју.[840] Не чини му се сасвим случајним што је институција или идеја равнотеже снага настала у време научног стваралаштва Исака Њутна. Штавише, тврди да је са новим разумевањем научне космологије, промена од Коперника до Њутна, дошло и до промене дискурса о сврси држава у међународним порецима.[841] Тада су, државници настојали да искористе новостворене законе како би управљали равнотежом снага, а она је, по Бентлијевом суду, добила механистичку и материјалну димензију. Најбољи пример Бентли проналази у Бечком конгресу (1814-1815), када су Метерних, Каслреј и други државници покушали прецизно да измере снаге држава и устроје систем у ком ниједна од држава не би имала премоћ.

Равнотежа снага у схватању Хедлија Була

Упркос свим доприносима Вајта, Батерфилда, Литла, Бентлија и других, чини се да је међу учењацима Енглеске школе у разумевању равнотеже снага најдаље отишао Хедли Бул. Његово дело *Анархично друштво: студија поретка у светској политици* (The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics), први пут објављено две године пре Волцове *Теорије међународне политике*, представља класик науке о међународним односима и једно од кључних дела које је изнедрила Енглеска школа у међународним односима. Булови погледи на међународну збиљу, систем и поредак нису ни моргентауовски, где је тежиште на сталном надметању држава за моћ, нити кохејновски, где су у жижи сложена међузависност и транснационалне везе, нити вентовски, где се (пре)наглашава друштвена конструкција моћи. Суштински, Бул доноси нови приступ који прожима и моћ и сарадњу, и рат и право, у коме државе не творе само систем, већ друштво држава, анархично, али ипак друштво. Како је то бриљантно сажео Стенли Хофман у предговору једног од новијих издања књиге *Анархично друштво*, Булово дело је „превише гроцијанско за макијавелисте и хобсијанце, а превише статично за кантовце и космополите“.[842]

Равнотежа снага је, по Буловом суду, имала три кључне функције у савременом систему држава: „најпре, постојање опште равнотеже моћи у међународном систему као целини је служило као брана да систем путем освајања буде претворен у универзалну империју; друго, постојање локалне равнотеже снага је служило чувању независности држава у одређеним областима од апсорпције или доминације локалне надмоћне силе; треће, општа и локална равнотежа снага, тамо где су постојале, обезбеђивале су услове у којима су друге институције од којих зависи међународни поредак (дипломатија, рат, међународно право, управљање великих сила) могле да раде“.[843]

Уколико се изоштреност ума учењака мери способношћу давања јасних, кратких и прецизних одређења кључних појмова, онда је ту Бул без премца. Његове дефиниције међународног система, међународног поретка, међународног друштва, светског поретка и светског друштва и данас су међу најзаступљенијим у науци о међународним односима. Бул даје, по суду аутора овог рада, и најбоље одређење равнотеже снага. Одговарајући на критике

[839] Ibidem.
[840] Allan B. Bentley, *Scientific Cosmology and International Orders*, op. cit. p. 78
[841] Ibidem, p. 20.
[842] Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, op. cit. p. xxv. Стенли Хофман не помиње случајно имена истакнутих филозофа и правника. Тиме он референцира на Мартина Вајта и ”његове” три традиције мишљења у међународним односима: реалистичку (ова традиција се често, у Вајтовом раду а и иначе, поистовећује са Николом Макијавелијем и Томасом Хобсом), рационалистичку (пример је Хуго Гроцијус) и револуционарну (некада се одређује и као космополитска, а пример је Имануел Кант). Видети у: Martin Wight, *International Theory: The Three Traditions*, op. cit.
[843] Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, op. cit. p. 102.

да мир није баш увек исход равнотеже снага, он наводи да то и није циљ равнотеже снага, бар не примарни, већ очување система суверених држава и „спречавање да систем путем освајања буде претворен у универзалну империју“.[844] Бул наставља да се то треба чинити, уколико је потребно, и ратом.

Под истраживачком лупом Хедлија Була био је и однос између доктрине равнотеже снага и мира. Често је кроз историју, а посебно после Великог рата, равнотежа снага била виђена као извор сталног сукобљавања међу државама. Како истиче Драган Р. Симић „познато је да су најчешће коришћена средства за одржавање равнотеже снага управо претња и употреба силе, вођење ратова за одржавање равнотеже, мешање у унутрашње ствари посебно средњих и малих држава или насилно 'дисциплиновање' властитих непослушних савезника“.[845] Такво деловање било је, готово по правилу, у супротности са међународним правом. Са друге стране, и Бул и Симић истичу и став чувеног британског правника, Ласе Опенхајма, да „међународно право може да постоји само уколико постоји еквилибријум, равнотежа снага међу члановима породице народа“.[846] Такво стање где је равнотежа снага истовремено и предуслов и главни рушитељ међународног права, Бул је посматрао као својеврсни парадокс усађен у саму срж концепта. Ипак, закључио је да ће у сукобу права и очувања поретка, или у дуализму интереса малих држава и поретка, интерес поретка увек превладати.[847]

Ништа мањег значаја нису ни његова разврставања различитих облика равнотеже снага. Најпре, Бул издваја просту и сложену равнотежу.[848] За примере просте равнотеже издваја однос Француске и Хабзбуршке монархије током 16. века и надметање САД и Совјетског савеза на почетку Хладног рата, док је пример сложене равнотеже однос европских држава средином 18. столећа, где је кључну улогу имало пет великих сила – Аустрија, Француска, Енглеска, Пруска и Русија. Он не своди поделу на нумерички однос, на билатерални или мултилатерални облик равнотеже, већ осе разликовања проналази у количини моћи које силе морају да поседују, могућности извођења дипломатских маневара, стабилности двају облика равнотеже и слично.[849]

Друго, разликује општу од локалне равнотеже снага.[850] Док општа равнотежа подразумева „одсуство надмоћне силе у систему као целини, локална или посебна равнотежа се односи на област или део система“.[851] Бул сматра да чак и када у одређеним регионима постоји надмоћ неке силе, то не руши логику равнотеже снага и не значи да равнотежа не постоји у генералном или општом систему. Наводи и да ову врсту разликовања не треба мешати са поделом на доминантни и подређени баланс у ком доминантни може утицати на подређени. На пример, током Хладног рата САД и СССР су биле тежишне силе доминантног баланса и њихов утицај на равнотежу у регионима Југо-источне Азије или Блиског истока био је много већи него што је био повратни утицај региона на ова два колоса. Сличну врсту разликовања вршио је и Едмунд Берк. Он је истицао да је крајем 18. века постојала "велика средишња равнотежа" између Шпаније, Енглеске и Француске, која је утицала на функционисање равнотеже севера, равнотеже Италије и равнотеже Немачке.[852]

Треће, Бул је вршио разликовање равнотеже које постоји објективно од оне која је субјективна. Према Буловом суду „једно је рећи како постоји опште веровање да ниједна

[844] Ibidem.
[845] Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, оп. цит. стр. 207.
[846] Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, op. cit. p. 104. и Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, оп. цит. стр. 207.
[847] Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, op. cit. p. 105.
[848] Ibidem, p. 97.
[849] Ibidem, pp. 97-98.
[850] Слично овој подели, Ханс Моргентау разврстава системе на доминантне и локалне. Уместо речи "општа", Моргентау користи појам "доминантна", али суштина остаје непромењена. Чак је и пример за "доминантну равнотежу" исти – однос Француске и Хабзбурга. Видети у: Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. p. 148.
[851] Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, op. cit. p. 98.
[852] Ibidem, p. 99.

држава нема војну надмоћ, а сасвим друго да ниједна држава није у истину надмоћна".[853] Тако је рецимо Немачка 1939. и 1940. године брзом војном победом развејала идеју да постоји равнотежа снага између ње и њених противника у Европи. Као и за Емериха Вателa, веровање да равнотежа заиста постоји, тачније да постоји не само објективно, већ и субјективно, важан је део Булове замисли равнотеже снага.

Четврто, разликује равнотежу која је резултат случајности (fortuitous) од оне која је резултат одређене вештине (contrived).[854] Случајна равнотежа снага представља "тренутак застоја у борби до смрти" међу држава, од којих свака тежи остварењу апсолутних добитака. Са друге стране, вешто створена равнотежа снага претпоставља стање у ком макар једна сила, уместо да тежи максимизирању, ограничава своју моћ. Другим речима, не тежи надмоћи, већ равнотежи. Ову Булову поделу треба разликовати од разврставања, често присутног у литератури, где се врши подела система равнотеже снага на аутоматске и оне који су подешавани вештинама државника (manually operated).[855]

За разлику од Мортона Каплана који је сматрао да систему равнотеже снага нема места у савременој ери јер су нарушене две основне претпоставке - да наоружање није нуклеарно и да систем сачињава најмање пет великих сила - Бул истиче да равнотежа снага задржава и теоријску и емпиријску релевантност и у времену када је писао редове *Анархичног друштва*, крајем седамдесетих година 20. века.[856] Такав став је бранио тврдњама да је нуклеарно одвраћање између САД и СССР само део њихових свеукупних односа, да постојање нуклеарног наоружања чини једнаку расподелу моћи, која се иначе захтева у биполарним равнотежама, ирелевантном, као и да нуклеарно оружје повећава шансе за истовремено остваривање два циља равнотеже снага – одржавање система и постојање мира, бар међу нуклеарним силама.[857] Закључно, равнотежа снага остаје за Була „најважнији темељ међународног друштва" и предуслов „мекших елемената међународног поретка као што су међународно право, међународне организације и постојање заједничких вредности".[858]

[853] Ibidem, p. 99.
[854] Ibidem, p. 100.
[855] Под аутоматским системима се подразумевају они који нису плод свесног деловања државника, већ функционишу уз помоћ "Божанског часовничара" или по принципу "невидљиве руке" о ком, у контексту тржишта, пише Адам Смит. Са друге стране, ручно подешавани системи су они у којима одржавање система зависи од дипломатске вештине државника. Аутори као што су Кенет Волц, Жан-Жак Русо, Алберико Ђентили, А.Ц.П. Тејлор, Арнолф Волферс, Андреас Осијандер или Хедли Бул сматрају да функционише по аутоматизму, одвојено од свести, жеље и способности државника, док Ханс Моргентау, Инис Клод, Едмунд Берк или Фридрих фон Генц сматрају да зависи од дипломатског умећа и државничке вештине. Инис Клод врши и одређену допуну постојеће поделе. Он разврстава системе равнотеже снага на аутоматске и ручно подешаване, али и додаје полу-аутоматски систем, тачније, онај који функционише уз помоћ државе балансера или држача равнотеже. Видети у: Inis L. Claude, *Power and International Relations*, op. cit. pp. 11-93.
[856] Ibidem, pp. 107-112.
[857] Ibidem, pp. 112-121.
[858] Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, op. cit. p. viii.

РАЗЛИЧИТЕ СТРАТЕГИЈЕ ОПСТАНКА ДРЖАВА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Тешко се може противуречити речима једног од највећих теоретичара стратегије, Лоренса Фридмана (Lawrence Freedman), да је стратегија потребна свима.[859] Иако се данас често намеће питање имају ли све државе право на стратегију или велику стратегију, одговор би требало да буде прилично једноставан. Како наводи Драган Р. Симић „свака држава, као и сваки народ, имају право и онда када немају одговарајућу изворе моћи да планирају свој положај и покушају да остваре своје циљеве у 'глобалној будућности'".[860] Од питања живота и смрти држава, па све до плана развоја каријере појединаца, стратегија нам помаже да наш поглед од тривијалног досегне до суштинског, од краткорочног до дугорочног или метафорички речено, да одвојимо дрвеће од шуме. Призивамо стратегију када год на хоризонту замислимо пројекцију својих жеља. А опет, пут од жеља до исхода је дугачак. Управо тај пут испуњава стратегија.

Стратегија нема уврежену и широку прихваћену дефиницију. У том смислу дели судбину других кључних замисли у међународним односима као што су моћ, рат, мир или равнотежа снага. Лидел Харт је, у једној од најнавођенијих дефиниција, одређује као „…умеће расподеле и примене војних средстава за постизање циљева политике".[861] Заиста, однос између стратегије и политике јесте однос пун „напетости, међусобног утицаја и прожимања".[862] У савременој епохи се стратегија најчешће поистовећује са планом за остваривање одређених циљева. Међутим, Фридман истиче да је она много више од плана.[863] Исто каже и Драган Р. Симић.[864] Планови су често промењиви и флуидни, јер је и природа међународне политике таква.

Стратегија почиње идентификовањем онога што је пожељно, али, готово по правилу, у пракси не представља равну линију са јасно уцртаним корацима који нас воде до постављеног циља. Најилустративнији у објашњењу овог феномена је Едвард Лутвак (Edward N. Luttwak) који указује да је стратегија као изградња моста преко реке. Упркос вештини градитеља, река често промени ток, а останак на планираној рути не би нас одвео до циља.[865] Наводи се често и да добра стратегија претпоставља одржање равнотеже између циљева, начина за остваривање циљева и средстава.[866] Тако је са било којом стратегијом, укључујући и велику. Увек је то, како наводи Гедис, однос „усклађивања потенцијално неограничених тежњи и нужно ограничених могућности".[867] С обзиром да циљеви зависе од расположивих средстава, јасно је да би дисбаланс водио неуспеху стратегије.

Тешко је понудити довољно прецизно, а истовремено довољно обухватно одређење стратегије. Чини се да је још захтевније формулисати одрживу стратегију. Како би то сажео Клаузевиц „све у стратегији је врло просто, али то не значи да је лако".[868] Колин Грај (Colin S. Gray) издваја седамнаест димензија или чинилаца, међусобно повезаних, без којих је свака

---

[859] Lawrence Freedman, *Strategy: A History*, Oxford University Press, New York, 2013, p. ix.
[860] Драган Р. Симић, *Светска политика*, оп. цит. стр. 151.
[861] Liddell Hart, *Strategy: The Indirect Approach*, Faber, London, 1967, p. 351.
[862] Драган Р. Симић, *Светска политика*, оп. цит. стр. 150.
[863] Lawrence Freedman, *Strategy: A History*, op. cit. p. xi.
[864] Драган Р. Симић, "Измењени глобални стратешки контекст у другој деценији 21. столећа", у: *Европске свеске*, бр. 3, 2017, стр. 87-94.
[865] Видети у: Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, The Belknap Press of Harvard University Press, London, 2009. и "Strategy vs. Everyday Logic", *Edward Luttwak Interview*, Conversations with History, Institute of International Studies, University of California Berkeley, доступно на: http://globetrotter.berkeley.edu/conversations/Luttwak/luttwak-con1.html. (приступљено: 06.09.2018)
[866] Видети у: Драган Р. Симић, *Измењени глобални стратешки контекст у другој деценији 21. столећа*, оп. цит. стр. 5. и Lawrence Freedman, *Strategy: A History*, op. cit. p. xi.
[867] John Lewis Gaddis, *On Grand Strategy*, Penguin Press, New York, 2018, p. 21.
[868] Carl von Clausewitz, *On War*, Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 135.

стратегија нужно недостатна. Раздваја их у три категорије. Прва, коју назива *Људи и политика*, обухвата „људе, друштво, културу, политику и етику“.[869] Друга, наведена као *Припрема за рат*, укључује „…економију и логистику, организацију (укључујући одбрамбено и војно планирање), војну управу (укључујући регрутовање, обуку и већину аспеката наоружања), информације и обавештајне податке, стратешку теорију и доктрину и технологију“.[870] На крају, категорија *Правилно ратовање* састоји се из „војних операција, команде (политичке и војне), географије, трења (укључујући случајност и несигурност), противника и времена“.[871] Ускладити све чиниоце, тежак је задатак.

Временом се стратешки контекст мењао, тиме и саме стратегије. Некада су биле поистовећиване са ратоводством и начинима остваривања победе на бојном пољу, док се у савременој ери чине знатно слојевитијим концептом. Свођење данашњих стратегија држава искључиво на рат било би погубно и погрешно. Још од средине 20. столећа, уврежено је мишљење стратега и теоретичара стратегије да циљеви стратегија надилазе рат, иако га не искључују, и обухватају питања као што су мир, развој или стабилност. У домену димензија или области обухвата, поред војне, и политичку, економску, дипломатску и друге, те се све чешће говори о појму *полистратегије*.[872] Чиниоци као што нуклеарно наоружање, појачани ефекти глобализације и пораст броја актера у глобалним односима, само потврђују наведене тенденције.

Поред свих наведених промена, тежња државе ка опстанку и безбедности један је од ретких непромењивих циљева. Можда су либерали у праву када кажу да је опстанак држава у ери међузависности или међу демократијама мање угрожен или да макијавелистичка људска природа не превладава. Могуће да су близу истини и конструктивисти када наводе да државе творе заједничке идентитете, културу и норме које их удаљавају од хобсијанског стања. Међутим, имајући у виду да није пронађен изум који би победио анархију и несигурност у међународним односима, борба за опстанак остаје најважнији циљ и непрестана мисао која мори стратеге. У одређеном смислу стратегија долази из нужде, сталног мањка ресурса и непрестане борбе за опстанак. Како наводи Фридман, стратешка интелигенција се подједнако развија кроз „међуделовање у сложеном друштвеном окружењу, као и кроз захтеве опстанка у окрутном физичком окружењу“.[873]

Тешко је замислити да ће у 21. столећу нека држава доживети судбину Картагине, да ће њено становништво бити побијено и поробљено, а земља осољена. Зато се сматра да и опстанак мења значење, од физичког, ка опстанку као независног политичког актера способног да очува суверености и независност. Међутим, упркос свим променама, опстанак остаје кључни мотив државе и полазни елемент сваке одрживе стратегије. У борби за опстанак различите државе примењују друкчије стратегије. Оне могу бити засноване на опречним претпоставкама. Државе могу тежити више моћи или одржавању *status quo* како би осигурале опстанак, могу бити више или мање ратоборне, склоне потчињавању своје воље другима или поносите и пркосне. Што је најдраматичније, стратегије им могу бити одрживе или поразне. Како тврди Колин Грај „оскудна стратегија је скупа, лоша стратегија може бити смртоносна, све док улози укључују опстанак рђава стратегија је готово увек кобна“.[874]

Брига за опстанак традиционално је била примарни национални интерес суверених држава. Опстанак је и кључни циљ у свим значајним стратегијама који су државе настојале да остваре, а по правилу су биле спремне да приону на оружје како би га остариле. С обзиром да су велике силе, готово увек, највећи извор претње опстанку, Стивен Волт раздваја начине борбе за опстанак на стратегије супротстављања и стратегије прилагођавања. Међу видове супротстављања убраја уравнотежавање (balancing), спречавање или одбијање да се изврше

[869] Colin S. Gray, *Modern Strategy*, Oxford University Press, Oxford, 1999, p. 24.
[870] Ibidem.
[871] Ibidem.
[872] Драган Р. Симић, *Светска политика*, оп. цит. стр. 151.
[873] Lawrence Freedman, *Strategy: A History*, op. cit. p. 5.
[874] Colin S. Gray, *Modern Strategy*, op. cit. p. 1.

захтеви моћника (balking), обавезивање моћника путем употребе институција и норми како би се ограничила слобода деловања (binding), уцену или претњу да ће се у одсуству правичне компензације нешто непожељно учинити (blackmail) и делегитимизацију или подривање моралне основне владања моћника (deligitimation).[875]

У стратегије прилагођавања Волт убраја сврставање уз јачег (bandwagoning), регионално уравнотежавање (regional balancing) или ослањање на моћну силу у суочавању са властитим регионалним изазовима, везивање (bonding) у смислу грађења добрих односа и личних веза са представницима најмоћније силе како би се обезбедила заштита те државе и унутарполитичко продирање (domestic political penetration), односно, утицај или манипулисање кључних актера у најмоћнијој држави како би се придобили за властите циљеве.[876] Заправо, све стратегије прилагођавања које Волт наводи могле би се подвести под различите начине придобијање наклоности најмоћније силе, односно, њеног пристанка да се слабије сврстају или сакрију иза њене моћи.

За разлику од Волта, Миршајмер стратегије опстанка доживљава и описује понешто другачије. Дели их на офанзивне и дефанзивне, односно, стратегије за стицање моћи и стратегије заустављања агресора.[877] Међу прве убраја рат, најпротивуречнију стратегију, затим уцену под којом подразумева претњу да ће против неке државе бити употребљена сила, изазови па пусти крв (bait and bleed) која би се традиционалним речником могла подвести под *divide et impera* и на крају, пуштање крви (bloodletting), односно, остављање других да искрваре у борби док настојимо да тај сукоб што дуже потраје.[878] Када је реч о заустављању агресора, Миршајмер наводи да постоје оне које су пожељне и друге на које државе не би ваљало да се ослањају. Међу пожељним стратегијама државама су на располагању уравнотежавање и пребацивање одговорности (buck-passing) или властита поштеда и ослањање, колико је то могуће дуже, на друге силе у супротстављању агресору. Непожељне стратегије су умирење или умиљавање (appeasement) и сврставање уз јачег (bandwagoning).[879] Нису му прихватљиве, јер по његовом суду крше основне постулате офанзивног реализма.

Из Волтових и Миршајмерових ставова могу се извести се два реалистичка приступа, дефанзивни и офанзивни. Упркос одличним пресецима које пружају, чини се да не обухватају целину најважнијих стратегија опстанка. Миршајмерове офанзивне стратегије, у сврху стицања моћи (уцена, рат, изазови па пусти крв и пуштање крви), представљају агресивне стратегије које неретко воде империјалном препротезању или опадању моћи. С обзиром да аутор овог рада верује да се опстанак и безбедност стичу и одржавају досезањем довољне количине моћи, а не максимизацијом, сматрамо да рат, уцена и друге стратегије које Миршајмер наводи не потпадају под стратегије опстанка. Са друге стране, и Волт не наводи неке важне стратегије које су кроз историју државе упражњавале.

Верујемо да потпунији пресек стратегија, иако вероватно не коначни и заокружени, које су у борби за опстанак држава користиле, а и данас користе, чине уравнотежавање, чекање на повоцу (leash slipping), пребацивање одговорности, неутралност, умирење или попуштање (appeasement) и на крају сврставање уз јачег. Ваља рећи да подела извесно није до краја изоштрена, а мишљења смо да је то и немогуће урадити, јер се поједини делови стратегија преплићу. Додатно, државе понекад симултано користе више стратегија како би опстале.

Стратегија уравнотежавања у међународним односима

Погрешно је говорити о равнотежи снага или уравнотежавању као природном или гвозденом закону, јер ничега сличног теорији релативитета или Бернулијевом закону у

[875] Stephen M. Walt, *Taming American Power: Global Response to U.S. Primacy*, op. cit. pp. 106-346.
[876] Ibidem, pp. 353-422.
[877] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 193.

[878] Ибидем, стр. 202-213.
[879] Ибидем, стр. 213-222.

друштвеним наукама нема. Не помаже ни Волц који користи метафору вакуума како би указао на учесталост уравнотежавања: „као што се природа гнуша (abhors) вакуума, тако се и међународна политика гнуша неуравнотежене моћи“.[880] Таквим одредницама пружа се широко поље за оправдане критике. Међутим, уколико теорију схватамо као скуп правилности нађених у дубинама познате историје, којима настојимо да објаснимо стварност и предвидимо будуће исходе, онда је уравнотежавање, без сумње, најбољи изданак теорије међународних односа.

Уравнотежавање се традиционално поима као стратегија супротстављања најмоћнијој сили у систему. Услед постојања анархије као основне одреднице структуре међународног система, осећаја сталне несигурности и последичног неповерења, државе, поготову велике силе, нису склоне да своју безбедност препусте другима. Наталожена моћ државе или групе држава буди код других страх и осећај претње да би, уколико јој/им се не супротставе, угрозила њихову безбедност и опстанак. Волцијански речено, државе непрестано мотре на расподелу материјалних способности (скуп војне моћи, економије, становништва, природних ресурса и слично) и сваки већи дисбаланс покреће аларм и нагони државе на деловање. Уколико су слободне да то учине државе ће се „…сјатити уз слабију страну. Јача, не слабија страна, угрожава, ако ничим другим, онда притискајући друге државе својим приоритетним политикама“.[881] Њихов национални интерес није само властити опстанак, већ и опстанак других кључних актера који би заједно чинили брану моћи и самовољи било које државе. Тиме оне деле, како вели Гулик, „заједничку судбину“.[882]

Ипак, последњих деценија почињу да се јављају и понешто другачији погледи на уравнотежавање. Занимљиво је да их износе двојица најутицајнијих представника савремене реалистичке школе мишљења – Стивен Волт и Џон Миршајмер. Волт наводи да се уравнотежавање може одредити као „удруживање других против преовлађујуће претње“.[883] За разлику од традиционалног усредсређења на моћ коју нека држава или група држава поседује, Волт у први план истиче претњу коју она представља. Моћ је, без сумње, значајан чинилац у одређењу претње. Да није тако Куба би представљала Сједињеним Америчким Државама већу егзистенцијалну претње него Кина или Русија. Исто би се могло рећи за Русију. Уколико би фактор моћи био искључен или неважан, Грузија би јој представљала значајнију претњу него Сједињене Државе. Моћ је у корену теорије равнотеже снага и њен полазни основ, али не једини. Географска блискост, офанзивне способности и опажање намера једне државе као агресивних, уз моћ, чине скуп међусобно преплићућих фактора које свака држава има у виду приликом одлуке да ли ће се одређена држава или група држава уравнотежавати или не. Скуп наведених чинилаца навео је Волта да своју теорију, уместо равнотеже снага, назове равнотежом претњи.

Сличан поглед према уравнотежавању износи и Џон Миршајмер. Иако је моћ, односно, максимизација моћи, главни циљ његове истраживачке лупе, и уравнотежавање завређује његову пажњу. Одређује га као стратегију „спречавања агресора да поремети равнотежу снага“.[884] Државе се непрестано наоружавају и теже да увећају своју моћ. Међутим, повремено у међународном систему дође до успона сила које су врло агресивне, истовремено и моћне, и које је тешко обуздати. Тада у први план избијају стратегије супротстављања агресору. Уравнотежавање, најпре, укључује застрашивање агресора, али уколико то не да резултате, државе су склоне да се агресору супротставе и ратом. Иако би им друге стратегије, као што је пребацивање одговорности, више одговарале, понекад долазе тренуци у којима државе „немају другог избора осим да врше уравнотежавање насупрот претњи“.[885]

---

[880] Kenneth N. Waltz, *Structural Realism after the Cold War*, op. cit. p. 28. Таква метафора је помало и чудна имајући у виду да на више места Волц тврди да уравнотежавање није универзално присутно, већ да зависи од структуре међународног система.
[881] Kenneth N. Waltz, *The Emerging Structure of International Politics*, op. cit. p. 74.
[882] Edward V. Gulick, *Europe's Classical Balance of Power*, op. cit. p. 10.
[883] Stephen M. Walt, *Origin of Alliances*, op. cit. p. 17.
[884] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 214.
[885] Ибидем.

Врсте уравнотежавања

Све до пред крај Хладног рата значајнијих теоријских расправа о врстама уравнотежавања није било. Природа моћи великих сила, динамика њихових међусобних односа и начин остваривања исхода на међународној позорници, чинили су да таква промишљања изгледају сувишна и несувисла. Заправо, није било ни превише расправа о стратегијама опстанка у међународним односима.[886] Подразумевало се да је уравнотежавање – манифестовано кроз ванредно или додатно наоружавање и стварање савеза против најмоћније или претеће силе – кључна стратегија за осигуравање опстанка и безбедности држава у међународним односима. Тек крајем осамдесетих и почетком деведесетих година, када је постало јасно да Совјетски Савез губи дах у трци са Сједињеним Државама, а касније и да традиционалног уравнотежавања усмереног против Сједињених Држава нема на хоризонту, Волт, Миршајмер, Швелер, Волфорт и други почињу расправе о алтернативним стратегијама које државама стоје на располагању.

У пост-хладноратовском стратешком контексту, кога су одликовале регионална хегемонија САД и њена глобална униполарност, континуираног традиционалног уравнотежавања није било. Уколико надмоћ једне државе, макар регионална, и јесте испуњавала део међународне стварности (Александар Македонски, Династија Ћин, Рим, Византија…), извесно, остваривање те надмоћи није долазило без борбе. Александру се успротивила Персија, династији Ћин преосталих шест кинеских држава, а Византији низ држава и племена у готово читавом периоду њене надмоћи. Наоружавањем и/или савезима пружали су отпор хегемонији. Међутим, Сједињене Државе се са таквом врстом отпора нису суочавале. Уколико одредимо уравнотежавање на начин како то чини Швелер, као „…стварање или гомилање војне моћи путем унутрашње мобилизације или изградње савеза како би се спречила или одвратила територијална окупација или политичка или војна надмоћ одређене државе“[887], онда такве појаве од краја Хладног рата до данас нема. Мада је Швелерова дефиниција исувише крута, чак и највећи заговорници равнотеже снага говоре да је пост-хладноратовски период обележен аномалијом у оквиру теорије равнотеже снага.

Ипак, о(п)станак САД на месту униполарне силе није протицао без отпора. Мада су претрпеле озбиљне губитке, државе као што су Ирак (у два наврата), Хаити и Југославија непосредно су се супротставиле моћи САД. Чини се да су на исто биле спремне Иран и Северна Кореја. Са друге стране, многе државе су бирале мање ризичне политике. Знајући да у униполарном свету „…државе морају да одговоре на америчку хегемонију трагајући за стратегијама уравнотежавања којима се избегава директно војно супротстављање хегемону“[888] државе су чиниле управо то, бирале су опције које нису војне. Живот у униполарном поретку, у сенци силе која обезбеђује јавна добра, укључујући и безбедност, изгледао је превише добро да би био стваран. Анархична природа међународног поретка будила је зебњу држава у погледу доброћудности америчке моћи и намера. Отуда различити видови отпора које су према Сједињеним Државама у пост-хладноратовском раздобљу испољавали чак и најближи савезници.

С обзиром да се отпор испољен према САД није могао подвести под традиционално уравнотежавање, као ни под било коју постојећу стратегију опстанка, настају нови појмови како би се описали догађаји и инструменти из међународне стварности. Најчувенији неологизам свакако јесте меко уравнотежавање, које се од тврдог или традиционалног разликује по средствима, али не и по циљевима које треба да оствари. Додатно, истовремено

[886] Изузетак је политика умирења, која је од тридесетих година и минхенског дебакла виђена као погубан начин вођења спољне политике, а не мудра и одржива стратегија.
[887] Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: A Neoclassical Relist Theory of Underbalancing*, op. cit. p. 166.
[888] Christopher Layne, *The Unipolar Illusion Revisited – The Coming End of United States' Unipolar Moment*, op. cit. p. 29.

се почетком 21. столећа износи и концепт асиметричног уравнотежавања, који се углавном односи на недржавне актере, који теже неконвенционалним средствима да наштете способностима најмоћније или претеће силе.

Нама се чини да се после Хладног рата поред **тврдог**, **меког** и **асиметричног**, развија још једна врста уравнотежавања. Реч је о **уравнотежавању ниског интензитета**. Циљ ове стратегије исти је као у наведеним облицима уравнотежавања. Краткорочно - спречавање најмоћније силе у систему да оствари интересе и дугорочно - успостављање равнотеже снага/моћи. Ипак, средства остваривања тих циљева су другачија, јер не укључују директно супротстављање, било у домену војне моћи или институцијама. Више је то нека врста дипломатског трења, зачетна фаза индиректног отпора које државе испољавају према најмоћнијој сили када она не изазива страх за безбедност или опстанак код сила које ову стратегију примењују.

С обзиром да су предмет нашег рада државе, у докторату ће изостати асиметрично уравнотежавање, већ ће предмет анализе бити тврдо, меко и уравнотежавање ниског интензитета. У наставку поглавља ће бити детаљније објашњено традиционално и меко уравнотежавање, док ће уравнотежавању ниског интензитета бити концептуализовано у поглављу које се односи на теоријски модел.

Традиционално уравнотежавање

Традиционално или тврдо уравнотежавање синоним је за војне напоре које су државе кроз историју испољавале како би сачувале опстанак, безбедност и независност. Тек недавно, почетком 21. столећа, јављају се идеје да би под концепт уравнотежавања могли бити подведени невојни (дипломатски, економски или културни) облици отпора најмоћнијој сили у међународном систему. Мада су крај Хладног рата и опстанак Сједињених Држава на месту једине суперсиле, помутили славу тврдог уравнотежавања, још увек је реч о историјски најзаступљенијој и најпоузданијој стратегији опстанка.

Међу учењацима који теоријски изучавају равнотежу снага влада широка сагласност да постоје два кључна традиционална метода уравнотежавања моћне и/или претеће силе. Најпре, **јачање властитих способности** или унутрашње уравнотежавање и друго, **удруживање властитих способности са другим државама** или спољашње уравнотежавање.[889] Наравно, постоје и аутори који на наведена два додају и друге методе. Тако Миршајмер сматра да је један од начина уравнотежавања слање дипломатских сигнала агресору да су друге државе несумњиво одлучне у одржавању равнотеже снага.[890] Са друге стране, Моргентау додаје још ”компензацију”, метод ”завади па владај” и ”држача равнотеже”.[891] Ипак, Миршајмер и

[889] William Wohlforth, *Realism*, op. cit. p. 141, T.V. Paul, *Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance*, op. cit. p. 4, Jack S. Levy, *What do State Balance Against and When?*, op. cit. pp. 29-51, Christopher Layne, *The War on Terrorism and the Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony*, op. cit. pp. 103-126, Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: A Neoclassical Relist Theory of Underbalancing*, op. cit. p. 166, Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, op. cit. p. 25.

[890] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 215.

[891] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: Struggle for Power and Peace*, op. cit. pp. 134-145. Метод завади па владај се традиционално приписује империјама или државама које то теже да постану. Међутим, Моргентау сматра да је један од кључних метода за одржање равнотеже јер њиме могу да се служе и слабији. Тако наводи пример вековног деловања Француске у подривању немачког јединства. Сматра да је велемајстор те политике био Ришеље који је вођен доктрином *raison d'être*, а не верским разлозима, пружио у Тридесетогодишњем рату подршку протестантским принчевима. Иако католик, упркос кардиналском шеширу који је носио, сматрао је да нема већег циља државе до опстанка. Други метод који Моргентау наводи јесте територијална компензација. Иако некада одређујући метод одржања равнотеже снага, чини се да је готово потпуно напуштен у другој половини 20. столећа. На крају, додаје и метод одржања равнотеже уз помоћ држача или чувара. Без сумње, идеалтипски пример овог метода представља деловање Британије од друге половине 17. па до почетка 20. века.

Моргентау, као и други аутори, верују да наоружавање и савези спадају међу кључне начине супротстављања моћницима те ће им стога у овом раду бити посвећено највише простора.

Унутрашње уравнотежавање или другим речима, наоружавање, представља уједно и најстарији облик одговора на моћ/претњу друге државе. Државе, у одређеном смислу, готово увек користе метод унутрашњег уравнотежавања непрестано се наоружавајући. Међутим, ванредне околности доводиле су до ванредних трошкова и увећања давања намењених за одбрану. Уздајући се у принцип самопомоћи који влада у анархичним међународним односима, државе су настојале да изграде што је више могуће способности како би се одбраниле од других држава. У страху од претеће силе, новац из других буџетских линија се преусмеравао на одбрану. Посебно је то очито уочи или за време рата када и више од половине државних буџета одлази на одбрану. На пример, британска издвајања за одбрану од 1870. до 1913. године износила су 36,7% укупног буџета.[892] За време Великог рата (1914-1918) просечно су износила 49%. У исто време, Немачка је просечно трошила 91% свог буџета на одбрану приближавајући се, бар у економском домену, Лудендорфовој (Erich Ludendorff) теорији *тоталног рата* (Der totale Krieg).[893] Сличном економском исцрпљивању, иако не у том обиму, излагале су себе Сједињене Државе и Совјетски Савез за време Хладног рата.

Кроз историју, наоружавање често није било довољно државама за осигуравање безбедности и опстанка. Зато су прибегавале спољном уравнотежавању, односно, савезима са другим силама како би обуздале државу или групу држава која тежи да успостави хегемонију (регионалну или глобалну) и представља највећу претњу другим великим силама.[894] С обзиром да су ту улози највећи, опстанак и безбедност, уравнотежавајући савези су по правилу надилазили верске, идеолошке или ма које друге разлике. Спартанско прихватање персијске помоћи у Пелопонеском рату, међусобни сукоб хришћанско-муслиманских коалиција током Крсташких ратова, савез Франсое I и Сулејмана Величанственог против Карла V и његових савезника, сврставање католичке Француске уз протестанте против Хабзбурга, ратни савез Совјетског Савеза и САД против Сила осовине, и многи други, потврђују макијавелистичко понашање држава у суочавању са спољашњом претњом.

Средином 16. столећа савези постају кључни метод одржавања равнотеже на тлу Европе. Такво стање на најверодостојнији начин илуструје Френсис Бејкон кроз указивање на однос Хенрија VIII, Карла V и Франсое I, где ниједан од владара није могао да посегне за ”шаком земље”, а да га преостала двојица не уравнотеже.[895] Савези су иницијално били препрека империјалним амбицијама владара као што су Карло V, Луј XIV или Наполеон, да би после Бечког конгреса постали инструмент одржања стабилности у поретку. Све државе Европе могле су се поуздати да ће им други пружити помоћ у уравнотежавању претеће силе, не из моралних или алтруистичких разлога, већ из страха за властиту безбедност и опстанак.

Један од кључних принципа европске равнотеже снага био је да се не сме дозволити, како би навео Мортон Каплан, уклањање *есенцијалних актера* са сцене, јер се смањивањем броја држава које учествују у систему смањује број потенцијалних савезника за нове борбе и уравнотежавање будућих империјалних амбиција. Не треба заборавити да ни Француска, која је под Наполеоном била најближа успостављању хегемоније на континенту, после коначног пораза 1815. године није доживела картагињански мир. Она није била суочена са мировним условима који би створили озлојеђеност и посејали семе новог осветничког рата. Штавише,

---

[892] Jari Eloranta, *Military Spending Patterns in History*, Economic History Association, доступно на: http://eh.net/encyclopedia/military-spending-patterns-in-history/, (приступљено: 29.11.2018)

[893] Више о Лудендордофој концепцији тоталног рата и немачким трошковима у: Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, op. cit. 256-274.

[894] Савези се најчешће одређују као „…формално (или неформално) обавезивање на безбедносну сарадњу две или више држава, са намером увећања моћи, безбедности и/или утицаја чланова”. Видети у Stephen M. Walt, *Alliances in a Unipolar World*, op. cit. p. 86.

[895] Francis Bacon, *The Essays of Francis Bacon*, op. cit. p. 85.

већ 1818. године на Конгресу у Ахену (нем. Aachen, фра. Aix-la-Chapelle), Француска је постала равноправни члан Европског концерта.[896]

Са друге стране, поред својеврсне гаранције, савези представљају и јасну поруку државама са империјалним или хегемонијским амбицијама да ће против њих, сасвим извесно, бити окупљена уравнотежавајућа коалиција. Ретки државници су успевали да воде своје нације ка огромном расту моћи, а да не окрену равнотежу против себе. Међу изузетнима, издваја се вероватно највећи државник друге половине 19. столећа, Ото фон Бизмарк. Сасвим свестан да уједињење Немачке и каснија јединствена Немачка, представљају претњу европским државама, непрестано га је морио *cauchemar des coalitions*. Француски и аустроугарски ожиљци пораза су још увек били свежи, Британија је увек била језичак на ваги, док су немачки интереси у различитим деловима света били супротстављени руским. Знао је да ће се у случају рата равнотежа обрушити на Немачку и зато је до краја своје политичке каријере настојао да избегне рат и учини, колико је то могуће, сваку од држава макар мало зависном од Немачке.[897] Мало је рећи да његови наследници нису имали знања, вештине и такта да такву политику одржавају.

Наравно, спољно уравнотежавање није свеприсутно. Понекад се савези против претеће силе уопште не успоставе, некада се формирају прекасно, а има ситуација када нису ни успешни. На пример, после векова уравнотежавања и контра-уравнотежавања у *Доба зараћених држава*, династија Ћин је од 256. до 221. п.н.е. године побеђивала једну по једну кинеску државу, а да против ње није формирана уравнотежавајућа коалиција.[898] Против Наполеона је покренуто укупно седам коалиција, многе од њих прекасно, а тек је последња била успешна. У *Бици за Француску*, Немачка је за мање од мање од педесет дана поразила осам савезничких држава.[899] Наведени примери показују да спољно уравнотежавање није природни закон и универзална пракса међународних односа. Међутим, уколико бацимо поглед у дубину историје видећемо да су такве ситуације реткост која не може да промени чињеницу да су уравнотежавајући савези усмерени против претеће силе били, готово увек, присутни и успешни.

Волцијански речено, уравнотежавање се потврдило као једна од успешних пракси које државе теже да опонашају. С обзиром да су улози велики, а реч је опстанку или „покушају државе да очува аутономан начин живота“[900], државе немају шта да изгубе и спремне су на велике ризике. Управо због таквог стања и упркос свести да уравнотежавање често са собом носи високе трошкове, државе улазе у подухват уравнотежавања претеће силе. Кроз додатно наоружавање или улазак у савез са другим силама, или најчешће путем оба метода, државе се супротстављају опасности како би осигурале безбедност и опстанак. Иако је данас помодно говорити о бројним стратегијама и њиховом присуству у међународној стварности, мало је доказа да је било која од њих поузданија од уравнотежавања.

Традиционалног уравнотежавања, посматраног као супротстављање најмоћнијој сили у систему путем наоружавања или улажењем у савезе, данас има само у обрисима. Без икакве сумње, државе се и даље наоружавају као што су то увек и чиниле. Међутим, кључни такмаци Сједињених Америчких Држава не издвајају ванредне своте новца из буџета намењених одбрани и суочавању са америчком претњом. На пример, према подацима Светске банке, Кина

---

[896] Истина, из предострожности је тајним протоколом продужен Четворни савез (Русија, Пруска, Уједињено Краљевство и Аустрија) против Француске, али он није имао стварних последица нити учинака.

[897] О Бизмарковој улози у немачкој политици и превладавању *кошмара коалиција* видети у: Жан Пол Блед, *Бизмарк*, ННК Интернационал, Београд, 2011; Fritz Stern, *Gold And Iron: Bismark, Bleichroder, and the Building of the German Empire*, Vintage, New York, 1979; Lothar Gall, *Bismark, the White Revolutionary: 1871-1898 (vol. 2)*, Allen and Unwin, London, 1986; Jonathan Steinberg, *Bismarck: A Life*, Oxford University Press, New York, 2013.

[898] Видети у: Yuri Pines, *Envisioning Eternal Empire: Chinese Political Thought of the Warring States Era*, op. cit. и Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, оп. цит.

[899] О Бици за Француску видети више у: Sir Alistair Horne, *To Lose a Battle: France 1940*, Penguin Books, London, 2007.

[900] Kenneth N. Waltz, *Structural Realism after the Cold War*, op. cit. p. 38.

издваја 1,9%, а Русија 3,9% бруто домаћег производа на одбрану,[901] што се сматра умереним трошковима одбране у редовним околностима.

Са друге стране, нема савеза, налик Варшавском пакту, одлучног да уравнотежава Сједињене Америчке Државе. Организације као што су Организација уговора о колективној безбедности или Шангајска организација за сарадњу, не поседују ни кохезију, ни вољу да удружено уравнотежавају САД. БРИКС, који би могао бити достојан такмац Сједињеним Државама, супротставља се, за сада, самовољи Сједињених Држава једино у политичко-економском домену, изградњом паралелног економског поретка кроз Нову развојну банку (New Development Bank) и Аранжман девизних резерви (Contingent Reserve Arrangement)

Наведени примери потврђују да традиционалног или тврдог уравнотежавања има само у ограниченом обиму. Наравно, то не значи да америчка моћ не плаши друге велике силе. Моћ, *per se*, изазива подозрење, али америчко владање у међународним односима није империјално. Америка не угрожава опстанак других великих сила и њено деловање није довољно претеће да би се посегло за традиционалним механизмима уравнотежавања. Како исправно примећује Стивен Волт „у случају неочекиваног догађаја какво је империјално настојање САД, тврдо уравнотежавање било би очекивани исход. Све док је претња неегзистенцијална или слабог изгледа, државе се неће навући на трошкове и ризике које са собом носи тврдо уравнотежавање“.[902] Нема глобалне коалиције која би спутавала Сједињене Државе, већ је уравнотежавање углавном сведено на индивидуалне подухвате такмаца у властитим регионима.[903]

У наставку поглавља ћемо показати да је тврдо уравнотежавање данас последња опција која државама стоји на располагању и коју ће употребити тек после детаљне анализе трошкова и закључка да су опстанак и безбедност заиста угрожени. Уравнотежавање као кључна стратегија опстанка остаје присутно, али се испољава кроз понешто другачије механизме. Бројни чиниоци, међу којима су кључни постојање нуклеарног наоружања, измењена природа претње у пост-хладноратовском периоду и америчка колосална моћ, условили су да државе данас радије прибегавају механизмима меког уравнотежавања и уравнотежавања ниског интензитета. Иако им је домет ограничен у односу на традиционалне механизме, сврха стратегије остаје иста. И даље се моћна или претећа сила осујећује да спроводи самовољу и суочава са последицама свог деловања, макар у домену меке моћи и кредибилитета, фактора који данас имају много већу тежину него столећима уназад.

Меко уравнотежавање

Меко уравнотежавање можемо одредити као употребу невојних средстава у супротстављању самовољи најмоћније државе у систему. За разлику од тврдог уравнотежавања, где се хегемонијске амбиције надмоћне силе сузбијају ванредним наоружавањем или стварањем савеза других великих сила, овде је реч дипломатским, институционалним и економским мерама против државе која не прети територијалном окупацијом или стварањем светске империје. Државе која самостално или скупно упражњавају ову стратегију чине то јер желе да спрече или ограниче учинке агресивно-унилатералне политике једне силе или у најмању руку да нанесу штету њеном кредибилитету због таквог деловања.

---

[901] ”Military Expenditure (% of GDP)”, The World Bank доступно на: https://data.worldbank.org/indicator/ms.mil.xpnd.gd.zs (приступљено: 02.06.2019)

[902] Stephen M Walt, *Alliances in a Unipolar World*, op. cit. p. 115.

[903] Русија и Кина се најчешће наводе као пример потенцијалних изазивача Сједињених Држава. Анализирајући њихове спољне и безбедносне политике на почетку 21. столећа, јасно је да се не надмећу са САД на свим меридијанима, већ у ограниченом опсегу, пре свега у свом региону. Примери руског деловања у Грузији и Украјини и кинеске агресивне политике у Јужном кинеском мору потврђују праксу регионалног уравнотежавања САД.

Реч је о једном од неологизама који у говор улази средином прве деценије 21. столећа. Кованицу је први употребио и концептуално изложио Роберт Пејп на годишњем састанку *Америчког удружења за политичке науке* (American Political Science Association, APSA), септембра 2004. године. Од тада постаје врло користан појам за опис савремене међународне збиље, али и мета критика бројних аутора. Једна од замерки односила се на чињеницу да се име превише наслања на замисао "меке моћи" Џозефа Ная. Други су сматрали да је назив исувише префињен и неспојив са теоријом равнотеже снага. Међутим, морамо се запитати није ли тако са готово сваким новитетом у међународним односима? Давање нових имена за нове појаве никада није сасвим прецизно ни довољно обухватно. Најбољу брану оваквим појавама и проблему дефинисања појава, иако нежељено, дају Брукс и Волфорт постављајући питање: „Да ли би *Пост-амерички свет* Фарида Закарије био бестселер да је наслов прецизније осликавао садржај, који би онда гласио 'Зашто је пост-амерички свет толико далеко, али је пут у том правцу отпочео?'"[904]

Замисао меког уравнотежавања настаје из теоријске и емпиријске потребе. Најпре, било је неопходно попунити теоријску празнину, која је настала изостанком традиционалних механизама уравнотежавања против надмоћне силе у систему после Хладног рата. Друго, меко уравнотежавање је пружило објашњење пост-хладноратовске збиље. Тачније, Роберт Пејп, Тажа Пол, Дејвид Лејк и други аутори покушали су овом кованицом да обухвате однос других сила према самовољи коју су Сједињене Државе испољавале почетком 21. столећа. Лејк сматра да либерално самообуздавање САД и меко уравнотежавање једине суперсиле у систему чине две стране новчића и истовремено објашњавају, са једне стране изостанак тврдог уравнотежавања, а са друге појаву нових облика отпора према САД.[905]

Уколико усмеримо дурбин према дубинама историје несумњиво ћемо наћи примере меког уравнотежавања. Самовоља Александра I за време Бечког конгреса (1814-1815) или Александра II уочи конгреса великих сила у Берлину (1878) зауздана је дипломатско-институционалним средствима. Објашњавајући разлику у приступу између Молткеа и Бизмарка, Џек Снајдер наводи да је и "гвоздени канцелар" своје највеће успехе после уједињења Немачке остварио дипломатским уравнотежавањем.[906] Примере меког уравнотежавања можемо наћи и за време Хладног рата. Тажа Пол наводи да је и Покрет несврстаних користио институционалне и дипломатске мере меког уравнотежавања како би спутао агресивне политике две суперсиле и њихових савезника.[907] Ипак, учестало емпиријско присуство меког уравнотежавања можемо пронаћи тек завршетком Хладног рата.

Тек тада меко уравнотежавање постаје више од инцидента или случајности и то из три кључна разлога: прво, јаз у моћи између САД и других сила био је огроман, па се претпостављало да би се сваки индивидуални покушај уравнотежавања завршио крахом; друго, Сједињене Државе својим деловањем нису код других великих сила пробудиле осећај претње по њихов опстанак и безбедност, тако да се чинило како је образовање савеза против САД, осим што је скуп и неизвестан, истовремено и непотребан подухват и треће, нуклеарно наоружање и његова разорна моћ, или још прецизније способност другог удара, пружали су државама додатне гаранције да је њихова безбедност осигурана.

Меко уравнотежавање улази у речник међународних односа почетком 21. столећа. Помало парадоксално, али терористички напади на тло Сједињених Америчких Држава 11. септембра 2001. године имају значајну улогу у покретању механизама меког уравнотежавања. Ови напади су из корена преобразили спољну и безбедносну политику Сједињених Држава. Џорџ Вокер Буш који побеђује на изборима 2000. године критикујући либерални пројекат

[904] Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, *America Abroad: The United States' Global Role in the 21st Century*, Oxford University Press, Oxford, 2016, p. 69.
[905] David A. Lake, "Great Power Hierarchies and Strategies in Twenty-First Century World Politics", in: Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons (eds.), *Handbook of International Relations*, SAGE Publications, London, 2013, p. 556.
[906] Jack Snyder, *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914*, op. cit. p. 129.
[907] T.V. Paul, *Restraining Great Powers – Soft Balancing from Empires to the Global Era*, op. cit. p. 11.

изградње нација и интервенционистичку политику Била Клинтона, остаће запамћен као један од најратоборнијих председника САД. Како истиче Пејп његова стратегија „једна је од најагресивнијих унилатералних стратегија безбедности САД икада“.[908] Бушов унилатерализам доживљава кулминацију инвазијом на Ирак 2003. године. Кованица ”коалиција вољних” није била много више од прикривалице за агресивни унилатерализам. Није успела да прикрије ”развезаног Гуливера” чији су реторика и деловање више подсећали на старе империје, неголи на демократске државе.

По неком неписаном правилу, агресивна и унилатерална политика увек производи последице. Америка је мислила да је надмудрила логику моћи и страха и што је најважније логику равнотеже снага.[909] Међутим, најпогубнија последица Бушове стратегија била је у погледу тога како су друге државе опажале Сједињене Државе. Мит о доброћудним намерама и либералном наличју хегемоније био је развејан. Иако Америка и даље није представљала претњу по опстанак других великих сила, показала је да може у маниру некадашњих империја да подрива њихове интересе и спроводи самовољу када год процени да јој то користи. Својим деловањем после Хладног рата, а посебно после 11. септембра 2001. године, ставила је до знања свима, чак и савезницима, да је реч о сили која је усмерена на релативне, а не апсолутне добитке.

Одговор на америчку самовољу стигао је у виду меког уравнотежавања. Реч је о „ограниченој, прећутној и индиректној стратегији уравнотежавања“[910] где се дипломатским средствима спутава самовоља, подижу трошкови агресивног остваривања циљева и крњи међународни кредибилитет агресивне државе. Дипломатским окупљањем и деловањем кроз институције, а не ступањем у војне савезе и наоружавањем, Француска, Немачка, Русија, Кина, Турска и друге државе настојале су да спрече инвазију Сједињених Америчких Држава на Ирак 2003. године.[911] Француска, Русија и Кина су јасно ставиле до знања да би покушај легитимизације агресије кроз Савет безбедности УН био спречен употребом вета. Турска није дозволила употребу своје територије за било коју од војних активности уперених против Ирака, док су сви државници осудили унилатерално деловање САД.

Данас је одговор великих сила на припрему и саму интервенцију Сједињених Држава у Ираку синоним за меко уравнотежавање. У односу на тај период, Пејп дефинише меко уравнотежавање као „оне радње које не доводе директно у питање америчку војну надмоћ, већ користе невојна средства да одложе, осујете и подрију агресивне унилатералне политике САД“.[912] Под невојним средствима подразумева међународне институције, дипломатске аранжмане међу државама и економске политике. Меко уравнотежавање може и да не исходује успехом. Нико није успео да спречи инвазију на Ирак. Међутим, Пејп је сматрао да ће утицати на три чиниоца у будућности: „повећаће трошкове употребе америчке моћи, смањиће број држава које би у будућности желеле да учествују у војним авантурама САД и могуће да ће окренути равнотежу економске моћи против САД“.[913] Из данашње перспективе, чини се да је био сасвим у праву.

У домену спољно-политичке праксе, аутор овог рада сматра да је меко уравнотежавање током кризе у Ираку 2003. године натерало Бушову администрацију да седне са Ираном за преговарачки сто три године касније. Успостављање преговарачког формата ЕУ-3/ЕУ+3 или П5+1[914] 2006. године било је назамисливо само неколико година раније, јер је Буш сматрао да

[908] Robert Pape, *Soft Balancing Against the United States*, op. cit. pp. 7-45.
[909] Такве ставове изнео је и Џон Миршајмер у разговору који смо 4. децембра 2019. године са њим водили проф. др Драган Р. Симић, мр Драган Живојиновић, МА Марко Дашић, МА Милан Крстић и ја.
[910] T. V. Paul, *Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy*, op. cit. p. 58.
[911] Robert Pape, *Soft Balancing Against the United States*, pp. 20-45.
[912] Ibidem. p. 10
[913] Ibidem.
[914] Акроними ЕУ-3/ЕУ+3 и П5+1 се користе као синоними. Код П5+1 реч је преговарачком формату у коме су о иранском нуклеарном програму са Ираном преговарале сталне чланице Савета безбедности Уједињених нација (Permanent 5) и Немачка (+1). Учешће у преговорима имали су и представници Европске уније, али ЕУ није део

се са чланицом ”осовине зла” нема о чему преговарати и да се Иран мора суочити са последицама због непрестаног обогаћивања уранијума. Штавише, током посете Европи 2005. године покушао је да посеје семе раздора међу ”европском тројком” која је са Ираном водила дипломатске преговоре и залагала се за мирно решење још од 2003. године. Међутим, подривачке стратегије тада нису успеле и приступ грађења коалиције вољних је, у погледу преговора о нуклеарном програму Ирана, морао бити напуштен. Координисано, кроз формат ЕУ-3/ЕУ+3 или П5+1 како се још назива, и уз ослањање на институционалну структуру Уједињених нација, преговори су током 2014. и 2015. године исходовали успехом.[915]

Из анализа које дају Пејп, Пол, Лејк и Волт, аутори који су пружили највећи допринос концептуализацији меког уравнотежавања, може се закључити да краткорочни циљ ове стратегије није промена структуре моћи. Постојећа расподела моћи се тренутно прихвата и тиме се не разгаљује гнев најмоћније силе, али ће уравнотежавајућа коалиција ипак настојати да омете или осујети њене намере. Волт наводи да је у савременој епохи, чија је структура обележена надмоћи једне државе, меко уравнотежавање нека врста дипломатског усклађивања које има за циљ да поскупи трошкове америчке агресивне политике или доведе до постизања исхода супротних од жеља САД.[916] Такви исходи без дипломатског окупљања и координисаног деловања не би били могући.

Меко уравнотежавање као теоријску основу користи равнотежу претњи.[917] Пејп и Пол сматрају да је опажање намера најмоћније силе као агресивних, четврти конститутивни елемент Волтове теорије, од огромног значаја у униполарним поредцима.[918] Застрашујућа моћ униполарне силе значи да „…чак и умерена промена у начину на који други опажају агресивност њених намера може значајно увећати страх да ће покушати да оствари глобалну хегемонију“.[919] С обзиром да државе услед анархичне структуре међународног система не могу имати поверење у добронамерност намера хегемона и изложити се ризику његове воље, нису склоне да дозволе глобалну хегемонију која је у униполарним поредцима лакше достижна, него у мултиполарним. Отуда ће пажљиво мотрити на деловање униполарне силе и процењивати њене намере. Одговори ће зависити од агресивности намера и степена претње коју та сила представља.

Стратегија меког уравнотежавања може имати значајне последице по државу која производи претњу. Пејп издваја 4 кључна механизма кроз које се она спроводи[920]:

1. *Одбијање територијалних захтева* (territorial denial) – одлука да претећа држава не може користити неку територију за спровођење војних операција, па чак и транзит. Типичан пример је одбијање Турске да стави Сједињеним Државама и савезницима на располагање своју територију за напад на Ирак 2003. године;
2. *Запетљана дипломатија* (entangling diplomacy) – имајући у виду да чак ни најмоћније државе не могу да игноришу „правила и процедуре важних међународних организација или прихваћене дипломатске праксе“[921] слабије државе могу да успоре или осујете спровођење њихових циљева кроз бројне дипломатске маневре. Институције су посебно плодно тле уколико је претећа држава уједно и демократска. Бројним дипломатским активностима, а посебно кроз Уједињене нације, Сједињеним Државама

акронима. Акроним ЕУ-3/ЕУ+3 је нешто прецизнији јер поред три европске државе (ЕУ-3, Француска, Немачка, Уједињено Краљевство), укључује ЕУ и преостале три државе (+3, САД, Русија и Кина).

[915] О хронологији и исходима преговара видети више у: Стеван Недељковић и Марко Дашић, ”Спољна политика Барака Обаме: анализа преговора о нуклеарном програму Ирана”, у: Драган Р. Симић и Драган Живојиновић (урс.), *Политика Сједињених Америчких Држава према региону Западног Балкана и Републици Србији*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2015, стр. 249-268.

[916] Stephen M. Walt, *Alliances in a Unipolar World*, op. cit. p. 104.

[917] Видети у: Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, ”Hard Times for Soft Balancing”, *International Security*, Vol. 30, No. 1, 2005, pp. 72-108.

[918] Robert Pape, *Soft Balancing Against the United States*, op. cit. p. 14. и T. V. Paul, *Restraining Great Powers – Soft Balancing from Empires to the Global Era*, op. cit. p. 21

[919] Robert Pape, *Soft Balancing Against the United States*, op. cit. p. 14.

[920] Ibidem, pp. 36-37.

[921] Ibidem, p. 36.

је сужена коалиција и припојен епитет агресивне државе приликом интервенције у Ираку 2003. године;

3. *Економско јачање* (economic strengthening) – уколико се меко уравнотежавање спроводи на дуже стазе, може довести до економског успона осталих и слабљења претеће силе. Државе могу да образују регионалне или међурегионалне економске блокове са ексклузивним чланством у коме за агресивну силу неће бити места. Најбољи пример представља сарадња држава кроз мулилатерални формат БРИКС (Бразил, Русија, Индија, Кина и Јужна Африка). Наравно, треба овде нагласити да БРИКС није искључиво економски блок, већ обухвата велики број области од политике до екологије;
4. *Сигнализирање одлучности да се учествује у уравнотежавајућој коалицији* – овде није реч о директном војном супротстављању претећој сили. Координисаним деловањем између различитих актера у осујећивању циљева суперсиле шаље се сигнал да би државе које учествују у том подухвату могле оформити сталну коалицију против САД. Волт пише о сличном механизму називајући га "пуцање преко прамца" којим државе шаљу поруку да се њихово повиновање или попустљивост не могу узимати здраво за готово.[922] Управо такве сигнале Сједињене Државе добиле су од Русије, Кине, Француске, Немачке, Турске и других држава за време кризе у Ираку. Чак и Миршајмер говори о слању дипломатских сигнала, иако у његовој концепцији уравнотежавања такве поруке имају већу веродостојност, јер могу резултирати и ратом.[923]

Чини се да постоји још један механизам који Пејп не убраја у меко уравнотежавање, а који је врло значајан. Реч је о **стварању паралелних структура**, које нису нужно усмерене против униполарне силе, али у којима за њу нема места. Као добар пример могу да послуже Нова развојна банка или Аранжман девизних резерви у оквиру мултилатералног форума БРИКС. Или чак јачање политичко-безбедносних капацитета у оквиру институција Европске уније. Циљ европских држава, или бар дела њих, био је да стварањем паралелних политичко-безбедносних институција ЕУ преузме примат над Организацијом северноатлантског уговора у области европске одбране. Међутим, ти напори нису, до сада, у потпуности уродили плодом.

Највећа опасност (за претећу силу) и предност (за чланове уравнотежавајуће коалиције) примене меког уравнотежавања лежи у могућности да израсте у тврдо уравнотежавање у будућности.[924] Уколико се агресивно и унилатерално деловање суперсиле настави до мере да угрожава виталне интересе других великих сила или прети успостављањем глобалне хегемоније, а усклађено деловање међу другим силама исходује поверењем да ће остати предане уравнотежавању и по цену рата, тврдо уравнотежавање је вероватни исход. У таквим околностима чланови уравнотежавајуће коалиције били би чак и данашњи савезници претеће силе.

Поред појмовних замерки које су изнете на почетку овог поглавља, аналитичка и експланаторна вредност меког уравнотежавања предмет су критика. Према речима Дејвида Лејка, за критичаре концепта, као што су Вилијем Волфорт или Стивен Брукс, меко уравнотежавање је „више дегенеративна хипотеза намењена спашавању теорије равнотеже снага, него ли феномен стварног света".[925] За Кер Либера (Keir Lieber) и Џерарда Александера (Gerard Alexander) оно је „много буке ни око чега"[926], уобичајена дипломатска рутина којој се неоправдано придаје значај и свакако не облик уравнотежавања. Додатно, постоје и аутори који сматрају да меко уравнотежавање скројено по мери реалистичке теорије нема упориште

[922] Stephen M. Walt, *Taming American Power – The Global Response to U.S*, op. cit. p. 242.
[923] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 214.
[924] T. V. Paul, *Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance*, op. cit. p. 14.
[925] David A. Lake, *Great Power Hierarchies and Strategies in Twenty-First Century World Politics*, op. cit. p. 562.
[926] Keir A. Lieber and Gerard Alexander, "Waiting for Balancing: Why the World is not Pushing Back", *International Security*, Vol. 30, No. 1, 2005, p. 109.

у пракси, али да посматрано из угла неолиберала има значајну теоријско-експланаторну вредност.[927]

Са друге стране, бројни аутори немају дилеме да меко уравнотежавање представља посебан вид стратегије уравнотежавања. Волт наводи да је „уколико државе одаберу да усклађују своје деловање, увећају моћ, и међусобно се обавезују зато што су забринути због доминантне позиције надмоћне силе и/или су узнемирени због акције које предузима“[928], сасвим оправдано оценити такво деловање као врсту уравнотежавања. Слично мишљење дели и Данијел Нексон који сматра да меко уравнотежавање не мења теоријску и методолошку основу концепта равнотеже снага: „уколико се актери укључују у уравнотежавање како би смањили властиту рањивост и политичко потчињавање… кроз увећање властитих способности, удруживањем способности са другима или смањивањем способности претећег актера“[929] онда нема разлога за искључивање меког уравнотежавања само зато што укључује невојне инструменте. Овакав став може се додатно ојачати аргументом да војни елемент моћи никада и није био једини. Тако да дипломатска, институционална и економска средства могу имати значајну улогу у процесу уравнотежавања моћи или претње.

Пребацивање одговорности (buck-passing) као стратегија опстанка држава у међународним односима

Пребацивање одговорности као стратегију опстанка у међународним односима прославио је Џон Миршајмер.[930] Наиме, њему се дихотомија између уравнотежавања и сврставања уз јачег као две доминантне стратегије које су на располагању ”угроженим великим силама” чини лажном.[931] Није сагласан ни са ставом појединих реалиста да државе увек бирају уравнотежавање. Сврставање уз јачег није „…плодотворна опција у реалном свету, јер иако држава која се сврстава уз јачег може да добије више апсолутне моћи, опасан агресор добија више“.[932] Није ни плодотворна ни пожељна, јер носи прикривене опасности. Другим речима, с обзиром да никада не можемо бити сигурни у искрене намере агресора, ”увлачење под његове скуте” дугорочно не доноси ништа добро.

Уколико државе не теже да стекну додатну моћ, већ се определе за очување постојеће равнотеже снага, Миршајмер процењује да ће стварни избор држава пасти на две опције: уравнотежавање и пребацивање одговорности.[933] У таквим околностима, државе ће, уколико и када је то могуће, изабрати пребацивање одговорности. С обзиром да је реч о угроженим државама које се опредељују да усмере рефлекторе на друге велике силе, очигледно је да оне не сматрају да тиме руше равнотежу или помажу агресору. Њима не промиче надолазећа претња и није реч о подуравнотежавању (underbalancing) на коме инсистира Рандал Швелер. Радије је реч о чувању снаге за задавање одлучног ударца претећој држави. Како сам Миршајмер наводи „Онај ко пребацује одговорност у потпуности препознаје потребу да се агресор спречи да увећа свој удео у светској моћи, али тражи неку другу државу, којој тај агресор прети, да обави овај задатак“.[934]

---

[927] Видети у: Monti Narayan Datta, *Anti-Americanism and the Rise of World Opinion: Consequences for the US National Interest*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, pp. 21-55.
[928] Stephen M. Walt, *Alliances in a Unipolar World*, op. cit. p. 104.
[929] Daniel Nexon, *The Balance of Power in Balance*, op. cit. p. 342.
[930] С намером напомињемо да је прославио, а не изумео, јер су још пре њега о пребацивању одговорности писали Мансур Олсон (Mancur Olson Jr) и Бери Посен. Видети у: Mancur Olson Jr, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, Cambridge, 1965. и Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars*, Cornell University Press, Ithaca, 1984.
[931] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 194. Дихотомију између уравнотежавања и сврставања уз јачег у теорији међународних односа прославио је Стивен Волт: Stephen M. Walt, *The Origins of Alliance*, op. cit.
[932] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 194.
[933] Ибидем, стр. 214.
[934] Ибидем, стр. 217.

Миршајмер сматра да се пребацивање одговорности може обавити на четири начина:

1. Угрожене државе могу да граде добре дипломатске односе са потенцијалним агресором или да, у најмању руку, против њега не покрећу провокативне акције – пример: међусобно пребацивање одговорности СССР и Француске тридесетих година 20. столећа, када су упркос немачкој претњи, покушале са одржавају добре односе са Хитлером;
2. Могу да „одржавају хладне односе са намераваним примаоцем одговорности“[935], односно, са државом на коју желе да усмере агресорову пажњу. Овакво понашање има две функције: прво, одвлачење агресорове пажње са себе и друго, смањивање очекивања примаоца одговорности да ће се у случају рата сигурно сврстати на његову страну – пример: однос Британије према Француској уочи Другог светског рата;
3. Пребацивач одговорности може, или још вероватније мора, јачати властите војне снаге из најмање два разлога: прво, како би се агресору учинило ризичним да нападне и друго, из превентивних разлога, јер пребацивач у одређеном тренутку може постати прималац одговорности – пример: британска политика поморског наоружавања уочи Првог светског рата;
4. Пребацивач одговорности може допустити, па чак и помоћи или олакшати раст моћи државе која је намераванi прималац одговорности. Са никаквим или малим трошком, пребацивач одговорности би могао да лиши себе учешћа у рату и на тај начин сачува снагу – пример: британско игнорантско понашање приликом ратова за уједињење Немачке. Британија је допустила јачање Немачке како би ограничавала континенталне амбиције Француске и Русије, а истовремено је сматрала да би континентално међууравнотежавање одвратило пажњу ових држава од колонија у Африци и Азији.[936]

Миршајмер види пребацивање одговорности као алтернативу коју државе користе увек када могу да избегну уравнотежавање.[937] По правилу, уравнотежавање је скупља и ризичнија стратегија и зато ће државе, када год то могу, упирати ”рефлекторе” на државе које могу послужити као алтернативни уравнотеживачи. Миршајмер упућује на примере пребацивања одговорности или ”шлеповања” чак и за време рата у коме пребацивач одговорности учествује.[938] Наводи пример Британије која је у почетним годинама Првог светског рата штедела своју војску и пребацивала терет рата на Француску и Русију. Када то више није било могуће, увела је свеже снаге у рат, извојевала коначне победе и узела значајно учешће у диктирању услова мира.[939] Такође, добар пример је америчко деловање у Европи за време Другог светског рата. СССР је првих година морао готово самостално да се носи са главнином снага Вермахта, док су се Сједињене Државе определиле за искрцавање на европско тло тек када су Совјети прешли у контраофанзиву.

Уколико бисмо тражили државу која је најбољи пример успешне употребе стратегије пребацивања одговорности, онда је то Енглеска/Британија. Благословена географијом и големим ”каналима око тврђаве”, Енглеска од 13. столећа није претрпела војну инвазију. Повољан геостратешки положај омогућио јој је да у континенталним ратовима учествује само онда када је сматрала да је то неопходно да би се поразио рушитељ равнотеже и у мери у којој је било довољно да се агресору нанесе пораз. Вековима је вешто процењивала тренутке у којима се равнотежа рушила и тек тада интервенисала, упорно одбијајући да постане предводник или члан сталних савеза или освајачких коалиција. Од Хенрија VIII до Џорџа V, Британија је спроводила политику сјајне изолације и пребацивала одговорност на континенталне силе све док уравнотежавање рушиоца равнотеже није постајало нужно.

Без икакве сумње, пребацивање одговорности је стратегија привлачна великим силама.

---

[935] Ибидем.
[936] Ибидем, стр. 217-218.
[937] Ибидем, стр. 194.
[938] Ибидем, стр. 219.
[939] Ибидем, стр. 219.

На нивоу државе, спречава се расипање моћи и свеукупно исцрпљивање, док на нивоу структуре система побољшава положај пребацивача одговорности у укупној равнотежи снага. Међутим, упркос својој привлачности, ова стратегија по правилу није одржива, а често ни успешна. На пример, за време Аустијско-пруског рата 1866. године, Француска и Русија се нису сврстале уз Аустрију иако су биле свесне да је аустријски пораз неминован. Међусобно су пребацивале одговорност и на крају ниједна није ушла у рат на страну слабије силе. Таква одлука скупо је коштала Француску. После 1866. Пруска је толико ојачала да је могла самостално да порази Француску, што је и учинила 1870. године наносећи јој пораз од ког се никада није у потпуности опоравила. Такође, стратегија пребацивања одговорности у спрези са стратегијом умирења била је погубна уочи Другог светског рата. Поново је највећи губитник, уз Совјетски Савез, била Француска.

Две су кључне детерминанте које одређују да ли ће и у којој мери државе пребацивати одговорност: природа претње и географија.[940] Пребацивање одговорности знатно је вероватније у мултиполарним него у биполарним системима. Једноставно, у надметању две суперсиле „угрожена велика сила мора да уравнотежи моћ свог ривала зато што нема друге велике силе да прихвати одговорност".[941] Са друге стране, пребацивање одговорности у мултиполарном систему је олакшано захваљујући већем број намераваних прималаца одговорности. Миршајмер долази до закључка да велика могућност за пребацивање одговорности постоји у мултиполарном систему „где нема потенцијалних хегемона са којим се треба надметати и где угрожене државе не деле границу са агресором".[942] Уопштено посматрано, што је већа моћ коју одређена држава поседује - најчешће потенцијални хегемон - расту и вероватноће да ће се друге велике силе осећати угрожено, одлучити да одустану од пребацивања одговорности, и прионути на уравнотежавање (ванредним наоружавањем и/или склапањем коалиције против претеће силе).

Стратегија пребацивања одговорности присутна је и у 21. столећу. Штавише, може добро да послужи и најмоћнијим силама у систему. Чини се да је Обамина политика *Заокрет ка Азији* (Pivot to Asia) најприближнија стратегији пребацивања одговорности. Многи је тумаче као друго име за обуздавање Кине посредством регионалних сила као што су Јапан, Индија, Филипини или Аустралија. И у другим регионима, као што је Блиски Исток, Сједињене Државе су покушавале да пребаце одговорност на друге силе. Када таква политика не би уродила плодом, ангажовали би властите снаге, као у Ираку, и када би поново успоставиле равнотежу вратиле би своје трупе кући.[943] Међутим, последњих година потенцијал САД за пребацивање одговорности опада, као и њен кредибилитет поузданог савезника. Имајући то у виду, у будућности можемо да очекујемо све мање америчког пребацивања одговорности, јер друге државе неће тако лако прихватати терет.

Чекање на повоцу (leash-sleeping) као стратегија опстанка држава у међународним односима

Трагајући за начинима објашњења одсуства традиционалних видова уравнотежавања Сједињених Држава после Хладног рата, поједини аутори смишљали су маштовите називе за нове стратегије опстанка у међународним односима. Једна од најтипичнијих је *чекање на повоцу* (leash-slipping). Њен творац је Кристофер Лејн који у тексту *Поновни поглед на униполарну илузију – надолазећи крај униполарног момента Сједињених Држава* (The Unipolar Illusion Revisited – The Coming End of United States' Unipolar Moment) објављеном 2006. године

[940] Ибидем, стр. 341.
[941] Ибидем.
[942] Ибидем.
[943] Ибидем, стр. 305.

у часопису *Међународна безбедност* (International Security) обелодањује нову форму изласка на крај са моћи Сједињених Држава.[944]

Лејн настоји да објасни како у одсуству претње по опстанак и безбедност, државе прибегавају новим стратегијама према Сједињеним Државама.[945] Претње не нестају, само су суптилније, нису егзистенцијалне природе, те и потенцијални такмаци САД не морају да прибегавају скупим и ризичним методима као што су улажење у савезе против хегемона или издвајање ванредних средстава за наоружавање. Додатно, „контра-уравнотежавање усмерено против постојећег хегемона знатно је сложеније, него уравнотежавање оног који се успиње".[946] Сви наведени разлози заједно утичу да нове форме суочавања са моћи САД буду присутније од традиционалних.

Државе које предузимају стратегију чекања на повоцу немају жељу да се директно супротстављају хегемону, већ теже властитом расту кроз избегавање сукоба. Оне не страхују да би могле бити нападнуте или покорене, већ „граде властите војне способности како би максимизовале могућност да воде независну спољну политику".[947] Строго посматрано, чекање на повоцу се не би могло подвести ни под стратегије директног супротстављања, нити прилагођавања. Више је реч о стратегији средњег пута у коме се спроводи нека врста осигуравања од претње најмоћније силе у систему. Ипак, у крајњој инстанци и дугорочно посматрано, циљ држава које се ослањају на ову стратегију јесте излажење из сенке хегемона и израстање у нови пол моћи, чиме би на концу дошло промене у структури међународног система и окончавања униполарности или хегемоније.

У литератури се најчешће наводе три примера у којима су се државе служиле стратегијом чекања на повоцу.[948] Хронолошки посматрано, први је покушај Британије после Другог светског рата да израсте у трећи пол моћи, други је француско инсистирање на независној политици за време председника Де Гола, док се као трећи наводи настојање европских сила крајем деведесетих година 20. столећа, пре свега Француске и Немачке, да кроз Заједничку безбедносну и одбрамбену политику изађу из сенке Сједињених Држава водећи аутономну политику и смањујући зависност од униполарне силе. Поред примера навођених у литератури, данас би се, чини се с правом, могло говорити и о Турској која смањивањем зависности од САД настоји да полако "одвеже ланац".

Опадање у моћи великих сила је готово увек истовремено опасно и мучно. Опасно, услед могућег упадања у *Тукидидову клопку*[949] и погубног посезања за ратом, како би се моћ и

---

[944] Christopher Layne, "The Unipolar Illusion Revisited – The Coming End of United States' Unipolar Moment", *International Security*, Vol. 32, No. 2, 2006, pp. 7-41. Чланак је, заправо, Лејнов осврт на његов текст о униполарној илузији који је објавио 1993. године.

[945] Ibidem, p. 8.

[946] Ibidem, p. 29.

[947] Ibidem, p. 9.

[948] Није превише писано о чекању на повоцу. Обриси ове стратегије се наслућују у радовима Берија Посена (Barry R. Posen, "ESDP and the Structure of World Power", *International Spectator*, Vol. 39, No. 1, 2004, pp. 5-17) и Роберта Арта (Robert J. Art, "Europe Hedges It's Security Belts", in: T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004, pp. 179-213). Заслужену пажњу добија у већ поменутом раду Кристофера Лејна из 2006. године, а још су о њој писали Стивен Волт (Stephen M. Walt, *Alliances in a Unipolar World*, op. cit), Ашрити Готам (Aashriti Gautam, „Alliance Politics in a Unipolar World", *IOSR Journal of Humanities and Social Sciences*, Vol. 19, No. 3, 2014, pp. 35-41) и Галија Прес-Барнатан (Galia Press-Barnathan, "Western Europe, NATO, and the United States: Leash Slipping, not Leash Cutting", in: Kristen P. Williams, Steven N. Lobell, and Neal G. Jesse (eds.), *Beyond Great Powers: Why Secondary States Support, Follow, or Challenge*, Stanford University Press, Stanford, 2012, pp. 112-127).

[949] Тукидидова клопка означава метафору којом се указује да је вероватноћу сукоба између великих сила најизгледнија у тренутку када једна велика сила расте, а друга (често моћнија) опада. Ова метафора носи име прослављеног атинског историчара, Тукидида, који је указао да је основни узрок Пелопонеског рата раст атинске моћи и спартански страх изазван тим растом. На основу те ситуације, Грејем Елисон (професор Универзитета Харвард) је изградио модел о "предодређености" сила за рат. Видети у: Graham Allison, *Destined for War: Can America and China Escape Tucydides's Trap?*, Houghton Mifflin Harcourt, Boston, 2017. Наравно, треба овде указати да је на исту појаву указао знатно раније Пол Кенеди кроз историјски и политиколошки "класик" *Успон и пад великих сила*.

позиција у међународном систему очували. Са друге стране, мучно је, јер слабљење повлачи са собом губљење угледа и повреду националног поноса. Британско опадање почиње још уочи Првог светског рата, а окончава се ”напуштањем” империје. Без икакве сумње, било је мучно, али, на срећу, не и опасно по друге. Британија је једна ретких империја која није упала у клопку у коју су одреда упадали Хабзбурзи, Французи, Немци и многи други. Ипак, одлука да се не посегне за ратом, не значи да су се Британци олако мирили са судбином. Напротив, настојали су да избегну пад у ранг другоразредне силе и зависност од других. Како то бриљантно метафором објашњава Мајкл Хоган (Michael J. Hogan), нису желели да буду „пигмеј између два дива завистан од једног ради заштите од другог, живећи у сталном ишчекивању да ће бити изгажен под ногама када се свађају“.[950]

После Другог светског рата Британија је тежила да очува мултиполарни систем у ком би задржала статус пола моћи. Као нација која је вековима водила понешто мудрију, чак и перфиднију, политику од других, Британци су знали да не смеју да се ослоне на добру вољу било које силе, па ни демократске, Сједињених Држава. Совјетска претња била је несумњиво већа, али ни улога ”млађег партнера” у односу са САД није била прихватљива. Традиционално сумњичави према савезима, Британци су настојали да се за мултиполарност боре сами, иако би им посао био лакши, а подухват извеснији, да су то чинили са другим европским силама.

Свесни своје моћи, моћи Сједињених Држава, али и проблема веће претње која је долазила од Совјета, Британци одлучују да не користе традиционалне методе уравнотежавања. Стратегија коју примењују од 1945. до средине 1948. године, заиста, понајвише подсећа на Лејново чекање на повоцу. Нису се директно супротстављали Американцима, већ су настојали да изграде властите способности које би им омогућиле да опстану као сила независна од било чије воље. Симбол такве политике било је разилажење са САД у раду на нуклеарном програму. Труманов *Акт о атомској енергији* из 1946. године, којим се савезнички рад на нуклеарној технологији ставља под ограничење и контролу САД и тиме крше ранији споразуми потписани за време рата, изазвао је јаз у односима две силе.

Све наведено, навело је Британце да већ 1947. године, упркос негодовању САД, самостално наставе рад на нуклеарном програму. Нуклеарно наоружање виђено је као гарант безбедности и аутономне политике. Изјаве британске политичке елите упућују да није било усмерено само против Совјета, већ и Американца. Иако је нуклеарно наоружање коначно успешно испробано 1952. године, стратегија чекања на повоцу напуштена је још четири године раније. Наиме, како се Хладни рат захуктавао совјетска претња постајала је све већа, а Британија није својом моћи могла да парира суперсилама. Као нација која готово никада није расипала снагу, Британци су знали да би трошење било бесмислено и ризично, тако да је политика ”трећег пола” на крају напуштена.

Други добар пример чекања на повоцу, по Лејновом суду, пружа Де Голова политика крајем педесетих и шездесетих година 20. столећа. Уочи Де Головог повратка на власт (1958) Француска је била пољуљана немирном деколонизацијом, унутрашњим изазовима и понижењем током Суецке кризе (1956). Услед послератне немаштине, страха од комунизма, али и обнављања моћи Немачке, Французи су постајали све више зависни од Сједињених Држава. Окончањем Четврте и успостављањем Пете републике од стране Шарла де Гола, почиње нова ера у спољној и безбедносној политици коју Едвард Колоџеј (Edward A. Kolodziej) назива *politique de grandeur*.[951]

Основни циљ Де Гола била је снажна Француска, независна од било које супер силе. Ипак, сасвим свестан да совјетска претња јача, и на унутрашњем плану кроз комунистичку идеологију и на спољашњем кроз совјетско агресивно деловање, и имајући у виду географску блискост, не опредељује се, као ни Британци четрдесетих година, да користи традиционалне

[950] Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain, and the reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge University Press, 1989, p. 113. Наведено према: Christopher Layne, *The Unipolar Illusion Revisited – The Coming End of United States' Unipolar Moment*, op. cit. p. 32.

[951] Edward A. Kolodziej, French International Policy Under De Gaulle and Pompidou: The Politics of Grandeur, Cornell University Press, Ithaca, 1974.

методе уравнотежавања Сједињених Држава. Де Голова стратегија била је понешто другачије јер ју је спроводио на два колосека. Најпре, настојао је, као и Британци, да ојача француске војне и економске потенцијале, али се за разлику од њих дао у потрагу и за савезницима.

Већ две године по Де Головом доласку на место председника, Француска постаје нуклеарна сила. У више наврата САД су покушале да предупреде изградњу француских нуклеарних капацитета, али неуспешно.[952] Де Гол је био одлучан у својој намери, јер му се чинило да без нуклеарног наоружања не може бити ни независне политике.[953] Независност је потврђена напуштањем војних структура НАТО 1966. године. Поред војне димензије, ојачао је државне институције и продужио стабилни економски раст који је потрајао све до 1975. године, шест година после његовог одласка с власти. У политичком домену, аутономија се могла очитати кроз ”преурањено” обнављање дипломатских односа са Кином 1964. године. Додатно, настојао је да поврати национални понос и ојача националну кохезију инсистирањем на француској изузетности.

Са друге стране, покушао је да ојачавањем европских савезништава потисне Сједињене Државе са континента и изгради Европу као нови пол моћи у структури међународног система. Презирао је европске бирократе и залагао се за интеграцију кроз међувладин приступ. Знао је да само уједињена и независна Европа може да буде стратешки парњак Сједињеним Државама и Совјетском Савезу. Такође, био је свестан да први корак мора да буде и најтежи. Наравно, реч је о помирењу са Немачком. Већ 1963. године Де Гол и Аденауер (Konrad Adenauer) потписују *Јелисејски споразум* о пријатељству са циљем да се оконча вишевековно ривалство и утаба пут ка уједињеној Европи.[954] Идеја француско-немачког помирења је, без сумње, остварена док је Де Голова визија уједињене и независне Европа и данас недостижна. Одмах по потписивању Споразума Сједињене Државе су недвосмислено показале да им независна Европа није у интересу и да ће, када процене да је потребно, подривачки деловати да до самосталног војно-политичког обједињавања европских снага не дође.[955] У наставку поглавља видећемо да то чине и у 21. столећу. Иако су и наследници Де Гола имали повремене спорове са представницима САД, Лејн сматра да је коначним одласком прослављеног генерала са власти напуштена и стратегија чекања на повоцу.

Ипак, ваља овде додати да се француска стратегија за време Де Гола не може у потпуности подвести под ”чекање на повоцу”. Уколико се ова стратегија заснива на расту у моћи и грађењу аутономије, али без супротстављања надмоћној сили, онда деловање Француске током шездесетих година 20. столећа може само делимично да се подведе под њу. Истина, Де Гол је настојао да ојача Француску и створи од Европе независну силу, али се и често супротстављао Сједињеним Државама. Чинио је то реторички, али и конкретним потезима као што је повлачење из војних структура НАТО. Зато нам се чини да је француско деловање у том периоду било засновано на уравнотежавању САД кроз механизме меког и ниског интензитета.

Трећи пример стратегије чекања на повоцу Лејн проналази у Европској безбедносној и одбрамбеној политици (European Security and Defence Policy) која долази под окриље ЕУ 1999. године и данас носи назив Заједничка безбедносна и одбрамбена политика (Common Security

[952] Видети у: Christopher Layne, *The Unipolar Illusion Revisited – The Coming End of United States' Unipolar Moment*, op. cit. p. 33.

[953] Данас Миршајмер заузима овакво становиште тврдећи да је без нуклеарног наоружања статус велике силе немогућ.

[954] ”French-German Treaty of 22 January 1963”, доступно на: https://www.fransamaltingvongeusau.com/documents/dl2/h6/2.6.3.pdf (приступљено: 09.06.2018)

[955] Председник Кенеди је изнео оштре критике на рачун Француско-немачког споразума у ком се позивало на уједињење Европе, а о САД и НАТО није било ни речи. Упорним притисцима Кенеди је испословано да се приликом ратификације у Бундестагу донесу амандмани који ће нагласити „снажно партнерство између Европе и САД” и значај „колективне безбедности у оквиру НАТО”, па чак и важност партнерства са Уједињеним Краљевством. Таква решења изазвала су озлојеђеност у Француској. Практично, од два стуба (помирење и уједињење Европе кроз француско-немачку осовину), након амандмана на Споразум, опстао је само први.

and Defence Policy).[956] Као ни Британија четрдесетих и Француска шездесетих година, европске државе нису опажале деловање САД као егзистенцијалну претњу, али су тежиле да ограниче доминацију Сједињених Држава у трансатлантском простору и воде независ(ij)у спољну и безбедносну политику.

Бери Посен не сматра да је време настанка и развоја ЗБОП сасвим случајно. Наиме, износи аргумент да је покретач на деловање Европљана била америчка униполарност, тачније, „огромна америчка моћ и све њене последице на трансатлантске односе и глобалну политику".[957] Као ни Лејн, ни Посен не види ЗБОП као покушај уравнотежавања САД, већ настојање да се изгради способност за аутономно управљање проблемима на европској периферији и, додатно, да се у понешто удаљенијим кризама, у којима ЕУ препознаје свој интерес, чује европски глас.[958] Иако структурално упориште које нуди Посен свакако "пије воду", чини се да недостаје још један елемент. По суду аутора овог доктората реч је о трауми деведесетих у којима Европљани нису успевали самостално да реше проблем ни у свом дворишту.[959] Зато је циљ ЗБОП био заправо учење на грешкама и стварање аутономних механизама за решавање криза и израстање ЕУ у важног безбедносног актера на међународној позорници.

Наравно, сваки покушај стварања ичега налик европској војсци преко Атлантика је опажан као непотребно дуплирање потенцијала и подривање НАТО. Администрација америчког председника, Била Клинтона, као одговор на европске напоре прокламовала је политику "3D" по којој „ЗБОП не сме да …исходује раздвајањем (decoupling) европске одбране од НАТО, нова војна организација не сме да дуплира (duplicate) способности НАТО и Европске снаге за брзо деловање не смеју да дискриминишу (discriminate) чланице НАТО које не припадају ЕУ".[960] Сједињене Државе биле су сасвим свесне да би изградња самосталних војних и одбрамбених потенцијала ЕУ послала НАТО на сметлиште историје, зато су искористиле сав утицај да то не дозволе.

Највећи тест ЗБОП имала је за време кризе у Ираку 2003. године и није га положила. Упркос настојању држава "старе Европе"[961] да изграде заједнички став, ЕУ је била разједињенија него икада. Чланице ЕУ поделиле су се на "Европљане", који су желели мирно решавање кризе, и "Атлантисте", који су пружили подршку америчком интервенционизму. Још једном, Америка је демонстрирала да је способна, када то жели, да примени стару империјалну тактику – завади па владај. Свега неколико месеци после краха ЗБОП, Европска унија доноси *Европску стратегију безбедности* (European Security Strategy). Стратегија је требало да произведе кохерентнији приступ Уније у међународним односима. Међутим, сарадња ЕУ у области безбедности и одбране никада није достигла жељене висине. Нарастање

[956] Обриси заједничке политике у области безбедности успостављају се још 1948. године Бриселским споразумом (Treaty of Brussels) који потписују УК, Француска, Белгија, Холандија и Луксембург. Међутим, тек 1999. године, трансформацијом политике Европског безбедносног и одбрамбеног идентитета Западно-европске уније у Европску безбедносну и одбрамбену политику Европске уније, ЕУ заиста постаје актер у области безбедности и одбране. Данас европска безбедносна политика има разгранату структуру, стратегију безбедности и бројне цивилне и војне мисије изван европског региона.

[957] Barry R. Posen, "European Union Security and Defense Policy: Response to Unipolarity", *Security Studies*, Vol. 15, No. 2, 2006, p. 150.

[958] Ibidem.

[959] Криза у бившој Југославији вероватно је најуверљивији пример одсуства способности Европљана за предупређивање, управљање и решавање криза.

[960] Наведено према: Jeremy Rifkin, *The European Dream: How Europe's Vision of the Future is Quietly Eclipsing the American Dream*, Polity Press, Cambridge, 2004, p. 313.

[961] Под "старом Европом" подразумевају се прве чланице Европске заједнице – Француска, Немачка, Италија, Холандија, Белгија и Луксембург, али пре свега Немачка и Француска. Кованицу је прославио амерички секретар одбране (2001-2006) када је јануара 2003, уочи интервенције у Ираку, Француску и Немачку назвао припадницима "старе Европе". Употребио је ову сложеницу у пежоративном значењу. Желео је тиме да представи да нису све државе против интервенције, већ само "стара Европа", док "нова Европа" (државе некадашњег Источног блока) јесте, као и да се центар гравитације помера на исток, а да "стара Европа" постаје мање значајна.

броја држава чланица на 28[962] и криза у којој се ова организација налази безмало једну деценију, учинили су аутономну политику ЕУ у области безбедности недостижним сном, а домете стратегије чекања на повоцу ограниченим.

На крају, Турска већ годинама тежи да изађе из хијерархијског односа са Сједињеним Државама и профилише се у независног регионалног лидера.[963] После година, можда и деценија, турбуленција чинило се да је Ердоганова *Партија правде и развоја* донела унутрашњу и спољно-политичку стабилност. Њена спољно-политичка визија "нула проблема"[964] којим се успоставља равнотежа између безбедности и демократије, тврде и меке моћи, националних интереса и добросуседских односа, требало је да донесе нову улогу Турске у међународним односима. Амбициозна спољна политика није значила прекид односа са Сједињеним Државама или стратегијски посматрано кидање повоца, већ постепено одвезивање. Преовладавао је дискурс партнерства између две државе, али у турском поимању партнерства једнаких у коме турска зависност од САД уступа месту узајамној зависности.

Турска је стрпљивом политиком настојала да ојача властиту безбедност, створи простор за вођење вишедимензионалне и активне спољне политике и постане независна од било које спољашње силе. Ипак, често у међународним односима наиђу догађаји који стратегију избаце из ритма. Криза у Сирији је прекинула политику "нула проблема са суседима", док је покушај државног удара из 2016. године оснажио и убрзао политику напуштања хијерархијског односа са САД. Хармонична и ритмична спољна политика уступила је место унилатералним потезима који је требало да потврде турску самосталност у доношењу одлука.

Последњих година, упркос затегнутости у односима, Турска није посезала за традиционалним видовима уравнотежавања САД. Ипак, иако није напустила старе савезе и постала део нових, њена војна сарадња са Русијом и решавање сиријске кризе у формату Москва-Техеран-Истанбул, наишли су на осуду Сједињених Држава. Чини се да су САД прекасно увиделе да Турска напушта хијерархијски однос и сада мало тога могу да учине како би вратили пређашње стање. Сви наведени потези упућују да је чекање на повоцу најприближнији опис стратешког приступа Турске Сједињеним Државама.

Четири наведена примера упућују на неколико кључних обележја стратегије чекања на повоцу:

1. Не укључује супротстављање униполарној сили;
2. Не води нужно до угрожавања апсолутних добитака униполарне силе, иако утиче на смањење релативних;
3. Основни циљеви су изградња способности вођења независне политике, осигуравање безбедности и, дугорочно, израстање у нови пол моћи;
4. Усмерена је, посредно, против најмоћније силе у властитом табору;
5. Употребна вредност јој је највећа у случајевима када се државе не суочавају са претњом физичког опстанка;
6. Не представља вид уравнотежавања, иако у њега може прерасти уколико хегемон почне да представља егзистенцијалну претњу државама које "чекају на повоцу".

Неутралност као стратегија опстанка држава у међународним односима

[962] Изласком Уједињеног Краљевства број чланица Европске уније је 27.
[963] Шире посматрано, регионални простор турског деловања обухватао би Балкан, Кавказ и Блиски Исток.
[964] Видети у: Ahmet Davutoglu, "Turkey's Zero-Problems Foreign Policy", *Foreign Policy*, May 20th, 2010, доступно на: https://foreignpolicy.com/2010/05/20/turkeys-zero-problems-foreign-policy/ (приступљено: 12.09.2017)

Неутралност је, као и "чекање на повоцу", стратегија средњег пута коју државе бирају како би избегле сврставање у ратне или мирнодопске савезе, али и одбиле да "купују" наклоност претеће силе и тиме допринесу њеном јачању. Са поменутом стратегијом има пуно сличности, јер у оба случаја државе бирају стратегије за које верују да ће им донети независност, сигурност и јачање у моћи. Такође, у оквиру обе стратегије државе не посежу за уравнотежавањем и њихове политике нису директно супротстављене најмоћнијој или претећој сили. Опет, за разлику од неутралности, државе које се опредељују за чекање на повоцу већ су део неког ратног или мирнодопског савеза и не теже нужно да постану неутралне, већ да изграде способност за вођење независне политике која може подразумевати и останак у чланству савеза.

Појмовно одређење неутралности није нимало лак задатак, јер је у различитим периодима, па чак и у контекстима, појам имао различита значења. Традиционално се поима као одбијање узимања учешћа у оружаном сукобу. Како наводи Леос Милер (Leos Müller) „неутралност претпоставља непристрасност треће (неутралне) стране у оружаном сукобу две правно једнаке суверене целине".[965] Без рата, не може се разумети ни концепт неутралности. Са друге стране, у савременој епохи неутралност све учесталије постаје примарна стратегија и међународно правни механизам, који државе користе како би осигурале опстанак. Имајући у виду традицију и савременост, може се прихватити Милерово мишљење да неутралност има најмање три значења, једно традиционално и два савремена:

1. Традиционално поимање неутралности – непристрасност и неучешће у оружаном сукобу две или више страна;
2. Савремено значење неутралности (неформално) – дугорочно несврставање, односно, „обећање да се једна држава неће придружити нити једној страни у будућем рату"[966];
3. Савремено значење неутралности (формално) – правно обавезивање путем правног документа, најчешће декларације, да ће неутрална задржати тај статус у неком будућем рату.[967]

Постоје недоумице у погледу историјског присуства стратегије неутралности. Док поједини међународни правници, као што је Ласа Опенхајм, имају прилично круто становиште да у антици није могло бити неутралности, ни у виду правног механизма, ни у погледу праксе међудржавних односа, савремени историчари, међу њима Роберт Баусло (Robert A. Bauslaugh) са Универзитета Калифорнија (Беркли), сматрају да правно одређење није *sine qua non* проучавања и присуства неутралности у стварности међународних односа.[968] Са правом се поставља питање да ли се уопште може пронаћи разлика између положаја Белгије у Првом светском рату у односу на положај Мелоса у Пелопонеском рату?

Неутралност, у смислу решености држава да се не сврста ни уз једну од зараћених страна, проналазимо још у антици. Становници града Мелоса определили су се за неутралност у Пелопонеском рату (431-404). Још раније, за време *Грчко-персијских ратова* (500-479), грчке државе као што су Епир, Тесалија или Коркира одлучиле су се да се не сврстају ни на једну од страна. У античкој Грчкој се по први пут неком ентитету признаје право на неутралност. Наиме, 421. године п.н.е. *Никијским миром*, признат је неутралан статус градовима-државама на Халкиди.[969] Међутим, тада је владало широко неповерење према државама које су бирале средњи пут. Слично је било у Риму. Одбијање држава да помогну Риму током Другог пунског рата тумачило се као негирање римске хегемоније, тако да су неутралне државе биле

[965] Leos Müller, *Neutrality in World History*, Routledge, New York, 2019, p. 4.
[966] Ibidem.
[967] Ibidem.
[968] Robert A. Bauslaugh, *The Concept of Neutrality in Classical Greece*, University of California Press, Los Angeles, 1991, p. xii.
[969] Elisabetta Poddighe, "Neutrality, Political, Greece and Rome", in: Roger S. Bagnall et. all (eds.), *The Encyclopedia of Ancient History*, Wiley-Blackwell, New Jersey, 2013, pp. 4760-4761.

санкционисане.[970] И на индивидуалном и на колективном плану, неутралност се посматрала као избегавање дужности.

Тек крајем 15, у 16. и почетком 17. столећа, са наглашеним утицајем поморства и поморских открића, концепт неутралности добија на значају. Посебно су, са међународно-правног аспекта, биле значајне замисли *jus gentium* и *mare liberum*. У делима Хуго Гроцијуса и Алберика Ђентилија рађају се рудиментарни облици концепта неутралности. Неутралност се тада поимала као „непристрасност која искључује сваки контакт са зараћеним странама".[971] Додатни замајац пружили су принципи суверености проистекли из Вестфалских конгреса у спрези са узнапредовалим поморством 17. столећа. Холандски и француски бродови често су пловили са неутралним заставама како би избегли пљачку или потапање. Штавише, били су заинтересовани за примену овог принципа у међународном праву.

Почетком 18. столећа на европском тлу искристалисало се пет великих сила које су својом моћи одударале од остатка континента: Енглеска/Британија, Француска, Аустрија, Пруска и Русија. С обзиром да је током овог периода тек понешто година протекло без ратова и да је рат био кључни инструмент равнотеже снага, јасно је да су велике силе биле изложене оружаним сукобима више неко икада раније. Наравно, нису баш увек биле спремне да ратују те су се понекад опредељивале за неутралност, мотрећи са стране на померања у равнотежи снага. Британија је била најупечатљивији пример овакве политике. Била је дубоко ангажована у *Рату за шпанско наслеђе*, јер је слутила да би победа Француске срушила равнотежу снага, док је нпр. у *Рату за пољско наслеђе* и *Шлеском рату* остала неутрална. Мање моћне државе, као што су Шведска, Данска и Холандија, често су од 18. столећа па надаље бирале стратегију неутралности полажући у њу наду за опстанак. Такође, Сједињене Државе, тада демографски, војно и економски слабашна држава, бирају неутралност у односу на сукобе европских држава у *Француским револуционарним ратовима* (1792-1802). Од 22. априла 1793. године, када председник Џорџ Вашингтон проглашава америчку неутралност[972] или непристрасност у горућем рату револуционарне Француске против Британије и њених савезника, па све до уласка у Први светски рат 6. априла 1917. године, Америка чува свој *de facto* неутрални статус у односу на европске ратове.

После Наполеонових ратова неутралност почиње да се институционализује. Од 20. новембра 1815. године, тачније од потписивања Париског споразума, којим су наведени ратови окончани, па све до данас, Швајцарска је држава којој су велики силе гарантовале неутралност. Исто је учињено и са Белгијом.[973] С обзиром да је њена територија годинама била поприште спорова и сукоба, 1839. године договорена је њена војна неутралност и територијална недељивост.[974] Као и у 18. веку, велике силе су прибегавале неутралности. За време Кримског рата, Пруска и Аустрија су остале неутралне. Исто су учиниле Британија, Русија и Француска за време Пруско-аустријског рата, као и Британија, Аустрија и Русија за време Француско-пруског рата. Како наводи Ранко Петковић „'Златни век' неутралности… поклапа се са 'златним веком' система равнотеже снага".[975] Помало парадоксално, али развој система равнотеже снага, система који је толико пута проглашаван кривцем за ратове и страдања, допринео је развоју међународног права, као и концепта неутралности.

Коначно, међународно-правне оквире концепт неутралности добија на Хашким мировним конференцијама одржаним 1899. и 1907. године. Иако су рат, разоружање и

---

[970] Ibidem.

[971] Leos Müller, *Neutrality in World History*, op. cit. p. 36.

[972] "Neutrality Proclamation", George Washington's Mount Vernon, April 22, 1793, доступно на: https://www.mountvernon.org/library/digitalhistory/digital-encyclopedia/article/neutrality-proclamation/ (приступљено: 29.11.2018)

[973] Само што је, за разлику од Швајцарске, век њене неутралности дефинитивно окончан инвазијом Немачке 1940. године (другом у мање од тридесет година).

[974] "Treaty of London", 1839, доступно на: https://www.firstworldwar.com/source/london1839.htm (приступљено: 29.11.2018)

[975] Ranko Petković, "Neutralnost i nesvrstanost: varijacije o sličnostima i razlikama", *Politička misao*, Vol. 14, Br. 3, 1977, str. 341.

арбитража заузимали кључна места у расправама државника и правника, пажња је посвећена и осетљивом положају неутралних држава. Од 14 конвенција усвојених 1907. године, две су се односиле на положај неутралних држава: *Конвенција о правима и дужностима неутралних сила и лица у случају копненог рата* и *Конвенција о правима и дужностима неутралних сила у поморском рату*. По први пут правно су регулисани положај, права и обавезе неутралних држава. Дефинисана је неповредивост територије и територијалних вода, признато је право на одбрану неутралности чак и силом, али је и одређена обавеза у погледу начина односа према војној сили других држава на властитој територији.[976]

После слома неутралности у Првом, „стална неутралност доживљава ренесансу у периоду после Другог светског рата".[977] Успостављање крутог биполарног система равнотеже снага и трајних савеза водило је до пораста држава које нису желеле да постану део нити ниједног војног блока. Поред низа држава које су традиционално баштиниле политику неутралности (Швајцарска, Шведска или Лихтенштајн) и држава које су због специфичног геополитичког положаја постале неутралне за време Хладног рата (Аустрија и Финска), створен је читав покрет држава које су децидно одбијале да постану део НАТО или Варшавског пакта.

Државе које су водиле или воде данас такву политике не називамо неутралнима, већ несврстанима. Напросто, историјски, правно и домену циљева које теже да остваре, реч је о различитим концептима, али који имају и тачке подударности. Несврстане државе, обједињене у оквиру Покрета несврстаних и тзв. Групе 77 у оквиру Уједињених нација, немају у савременој ери утицај какав су имале за време Хладног рата. Међутим, и данас неретко подижу глас против сваког облика хегемоније и агресивног деловања у међународним односима.

У 21. столећу се сусрећемо и са неутралним и са несврстаним државама. Неретко су две државе истовремено неутралне и чланице Покрета несврстаних, као што је случај са Ганом, Узбекистаном, Панамом и другим државама. Дуални статус говори у прилог подударности концепта, иако не и истоветности. Неутралност се данас поима као међународно-правни концепт. Швајцарска, Ирска, Шведска, Аустрија, Лихтенштајн, Малта, Костарика, Гана и друге државе декларишу се као неутралне и ослањају се на међународна права и обавезе које из тог статуса проистичу. Са друге стране, несврстаност и даље представља опредељење државе да не постану део нити једног војног савеза. Покрет несврстаних данас сачињава 120 чланица, махом држава у развоју Азије, Африке и Јужне Америке. Упркос краху биполарног света и слому једног од два кључна војна савеза, несврстаност очигледно остаје пријемчива политика највећем броју међународно признатих држава.[978]

Међународно-правна неутралност данас је спољно-политички ослонац за двадесетак светских држава које су се одлучиле за тај статус, док се још стотинак опредељује за политику несврставања уз постојеће војне савезе. НАТО је територијално ограничен савез за који се определило 30 држава са обе стране Атлантика, док други војни савези као што су Шангајска организација за сарадњу (ШОС) и Организација уговора о колективној безбедности (ОДКБ) нису привукли већи број држава. Прецизније, ШОС има осам, а ОДКБ шест држава чланица. Такође, нема на хоризонту савеза који би вршио спољно уравнотежавање САД. Највећи број држава се опредељује за средњи пут, старајући се о опстанку самостално или кроз партнерство са неком од великих сила.

Као и свака друга стратегија, неутралност са собом носи ризике и предности. Највећа благодет неутралности свакако јесте уштеда снаге. Државе које не учествују у оружаним сукобима, чије су територије неповредиве, а грађани усмерени на мирнодопске активности,

---

[976] Више у: Весна Кнежевић-Предић, Саша Аврам и Жељко Лежаја (урс.), *Извори међународног хуманитарног права*, Публикум, Београд, 2007, стр. 316-320. и 335-340.

[977] Ranko Petković, *Neutralnost i nesvrstanost: varijacije o sličnostima i razlikama*, op. cit. str. 341. Под "златним веком" неутралности Петковић је подразумевао период од Бечког конгреса (1814) до почетка Првог светског рата (1914). Његово мишљење дели и Леос Милер који читаву еру неутралности од 1814. до 1914. године назива "златним добом". Leos Müller, *Neutrality in World History*, op. cit. pp 84-123.

[978] Видети више у: Jelena Subotic and Srdjan Vucetic, „Performing Solidarity: Whiteness and Status-Seeking in the Non-Aligned World", *Journal of International Relations and Development*, Vol. 22, No. 3, 2017, pp. 722-743.

имају више простора за економски и хумани напредак. То се посебно односило на прошла времена када су међудржавни ратови окупирали готово целину међународне стварности и уништавали економије, али и читаве генерације људи. Колико је неутралност после Другог светског рата погодовала неутралним државама најбоље говоре следећа два економска параметра: прво, Швајцарска, Ирска, Шведска, Сингапур, Финска и Аустрија налазе се међу 20 држава са највишим индексом људског развоја[979] и друго, исте државе су међу првих 20 држава по нивоу бруто домаћег производа *per capita*.[980]

Једна од предности коју имају неутралне државе јесте и мањак давања у буџет за одбрану. Према подацима за 2018. годину Ирска, Швајцарска, Аустрија и Шведска су издвојиле од 0.3% до 1% бруто домаћег производа за војне потребе. Имајући у виду да је европски и светски просек знатно већи, код неутралних држава се јављају уштеде које могу бити искоришћење за унапређивање људског развоја или животног стандарда. Додатно, неутралне државе, по правилу, добро стоје када су у питању неопипљиви извор моћи. На пример, државе као што су Шведска, Швајцарска, Финска, Аустрија, Ирска и Сингапур, налазе се међу 30 најуспешнијих држава према индексу мерења меке моћи.[981] Иако у географском, демографском, економском (у домену укупног друштвеног производа) и војном домену нису доминантне, статус неутралне државе омогућио им је да се усмере на јачање у другим сегментима моћи.

Наравно, историјски посматрано, стратегија неутралности није увек пролазила без потешкоћа. С обзиром на пословично неповерење у намере држава, неутралност је код зарађених сила увек будила подозривост. Не желећи да ризикују да се такве државе сутра сврстају на страну непријатеља, државе у рату су још од антике занемаривале статус неутралне државе. Најилустративнији пример јесте однос Атињана према грађанима Мелоса за време *Пелопонеског рата*. С обзиром на осетљив положај острва, Атина није желела да ризикује са мељанском неутралношћу и стратегијом ”с нама или против нас” приморала их је на одлуку. Када су се Мељани позвали на своју неутралност и принцип правде, Атињани су им одговорили следеће: „Знате, као што знамо и ми, да се питања људске правде јављају само када на то једнака моћ присиљава: у домену праксе, јаки чине оно што могу, а слаби допуштају (трпе) оно што морају“.[982] У истом рату покајништво због избора неутралности показали су и Коркирани и на крају затражили савез Атине: „Оно за шта смо некада мислили да је разборито самоуздржавање - неизлагање ризичним политикама других у оквиру спољних савеза - сада се показало као наша грешка и наша слабост“.[983]

Примери Мелоса и Коркире нису само реликт прошлости и изузеци где се неутралност показала као погрешна стратегија. После усвајања хашких конвенција о неутралности из 1907. и детаљног правног регулисања права и обавеза које проистичу из таквог статуса, белгијска неутралност у два наврата брутално је погажена.[984] Уопштено посматрано, реч је о стратегији углавном погодној у мирнодопским временима и углавном погубној у времену припрема за рат и самог рата. С обзиром на анархичну природу међународних односа, неутралност не може представљати сигурни ослонац државама које теже да опстану у заветрини међународног права.

---

[979] ”Human Development Index and its components”, United Nations Development Programme, доступно на: http://hdr.undp.org/en/composite/HDI (приступљено: 30.10.2019)

[980] ”World Economic Outlook Database, International Monetary Fund”, April 2019, доступно на: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD (приступљено: 30.10.2019)

[981] ”Soft Power 30”, Portland Communications, November 29th 2019, доступно на: https://softpower30.com/ (приступљено: 29.11.2019)

[982] Thucydides, Martin Hammond and P.J. Rhodes, *The Peloponnesian War*, op. cit. p. 302.

[983] Ibidem, p. 17.

[984] Данас поуздано знамо да је још Шлифеновим планом (припремљен 1905-1906. године) био предвиђен продор кроз Белгију. Тако да кршење белгијске неутралности није био сплет тактике и околности, већ унапред осмишљене стратегије.

Додатни проблем представља чињеница да неутралност данас није стратегија погодна државама свих "габарита". Примена Гвичардинијевог савета да је неутралност добра за државе које су јаке, али лоша за оне које су слабе, данас је немогућа.[985] Од 1917. године нема велике силе која се у спољној политици ослања на политику неутралности – нити правну нити фактичку. Сједињене Америчке Државе биле су последња држава која је имала "луксуз" да гаји статус неутралне државе.

Данас неутралност бирају мале и средње силе осетљивог геополитичког положаја верујући да им таква спољна политика гарантује опстанак. Оне су биле и биће део система равнотеже снага, али не доприносе уравнотежавању потенцијалног хегемона. Пост-хладноратовска ера, обележена међузависношћу држава, пуним ефектима глобализације, нуклеарном стабилност и одсуством рата међу великим силама, погодује неутралним државама које данас могу знатно мање да страхују за опстанак и безбедност него што је то било у прошлости. Међутим, заоштравање односа међу великим силама, чије су клице, чини се, већ сада на хоризонту, учинило би стратегију неутралности мање привлачном, а безбедност неутралних држава мање извесном.

Умирење (appeasement) као стратегија опстанка држава у међународним односима

Стратегија умирења или умиљавања, као и уосталом сваки други појам у теорији међународних односа, дефинише се на различите начине. Гордон Крејг и Александер Џорџ у дипломатском класику *Сила и државништво: дипломатски проблеми нашег времена* (Force and Statecraft: Diplomatic Problems of Our Time) одређују је као „смањивање тензија између две стране планским (methodical) уклањањем кључних узрока сукоба и раздора између њих".[986] Пол Кенеди је дефинише као „политику решавања међународних, па чак и унутрашњих, спорова признавањем и удовољавањем притужбама разложним преговарањем и компромисом, избегавајући на тај начин прибегавање оружаном сукобу који би био скуп, крвав и вероватно врло опасан".[987] Нормативно посматрано, у оба одређења провејава идеја да је реч о рационалној политици, која има позитивно значење. Поред тога што је разумна, она се чини и моралном, јер у дихотомији рата и мира избор би требало да буде лак. Међутим, у међународним односима разборите политике нису увек успешне, јер се државе често суочавају са такмацима које не води разум, већ нагони ка моћи и потпуној победи над противником.

Међу стратегијама опстанка, које традиционално изазивају највише покуда теоретичара, умирење или умиљавање се посебно издваја. После *Минхенског споразума* (1938), или још прецизније после његовог краха, ова стратегија бива проказана међу великим силама. Штавише, минхенски дебакл оставио је дугорочне последице и дубоке ожиљке, да је и најмање попуштање за време Хладног рата поистовећивано са француском и британском политиком тридесетих година 20. столећа. Нарочито је мрска реалистима, који је виде као млаку дипломатску стратегију којом потенцијални такмаци теже да дипломатским методима удовоље најмоћнијој или претећој сили. Миршајмер сматра да умирење није посебно корисна стратегија у суочавању са агресором.[988] Још децидниј је Моргентау који ову стратегију види као издају националних интереса и један од кључних узорка стварања империја.[989]

Рандал Швелер убраја умирење, заједно са пребацивањем одговорности, дистанцирањем, скривањем, чекањем, умирењем, сврставањем уз јачег и другим неделотворним полу-мерама, међу концепт подуравнотежавања. Реч је о ситуацијама у којима

---

[985] Guicciardini (edited by Alison Brown), *Dialogue on the Government of Florence*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, pp. 64-65.
[986] Gordon A. Craig and Alexander L. George, *Force and Statecraft: Diplomatic Problems of Our Time*, op. cit. p. 241.
[987] Paul M. Kennedy, "The Tradition of Appeasement in British Foreign Policy 1865-1939", *British Journal of International Studies*, Vol. 2, No. 3, 1976, p. 195.
[988] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 194.
[989] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. p. 43.

државе пропусте да уравнотежавају најмоћнију силу у систему или чине то на неделотворан начин. Швелер сматра да државе, услед проблема на унутрашњој равни, погрешно процењују намере других сила или чине то исправно, али бирају погрешне политике како би се заштитиле.[990] Метафорички речено, пропуштају да примете да *са јелом расту и апетити* (L' appetit vient en mangeant), и на крају бивају поједене од стране других моћних сила.

Како смо већ навели, после Другог светског рата, и најмањи уступак другој великој сили посматран је као политика непотребног попуштања и пропраћен је аналогијом Минхена као јасном смерницом да је такву политику потребно одмах напустити. У таквим околностима дипломатија није имала простора да оствари своју пуну сврху, те је свет више пута током Хладног рата био на ивици амбиса. Бројне америчке администрације у овом неоружаном сукобу биле су изложене притиску да ће злогласна и неприкладна стратегија умирења, како је назива Роберт Гилпин, без икакве сумње довести до новог светског рата.[991]

Стратегија умирења је рђавом гласу понајпре била изложена у Сједињеним Државама и, уопштено, западном свету, где после Другог светског рата постаје једна од најпежоративнијих етикета у лексикону спољно-политичких стратегија.[992] Током педесетих и већег дела шездесетих година, док су односи између две суперсиле били на врхунцу заоштрености, о стратегији умирења се није превише промишљало и писало. Напросто, свако стратешко узмицање у психолошком рату посматрало се као одрицање од запречавања, слабост и недвосмислени пораз. Отуда су се између политике детанта, коју крајем шездесетих и до пред крај седамдесетих година спроводе америчко и совјетско руководство, и умирења повлачиле паралеле.

Међу противницима стратегије умирења постојао је страх да ће и исход бити исти као тридесетих година 20. столећа, да ће Совјети такву политику тумачити као слабост и искористити простор да шире империју, што би у коначности довело до новог светског рата. Сматрало се да Сједињене Државе чине сталне уступке, којих са друге стране није било. У том контексту, детант је посматран као стара стратегија умирења обучена у ново рухо, али још опаснија јер, како су неоконзервативци тога доба сматрали, „Кремљ не мора ништа да чини, може само да седи и гледа како Запад уништава себе".[993] Упркос Кисинџеровим напорима да одбрани стратешку подлогу детанта, аналогија са умирењем Хитлера тридесетих непрестано је провејавала јавним мњењем трансатлантских савезника. Када су Совјети извршили инвазију на Авганистан, критичари су добили додатни ветар у леђа. За сенатора Хенрија Џексона (Henry M. Jackson) инвазија је била потврда да је детант ништа више од „умирења у најчистијем облику".[994] Иако данас знамо колико је детант био значајан Сједињеним Државама, ако ни због чега другог онда због узимања стратешког предаха, током седамдесетих година амерички политички одлучиоци били су изложени бројним критикама.

Трауме Минхена трајале су на Западу и после Хладног рата. Чувени амерички професор аустријског порекла, Стенли Хофман, критиковао је приступ међународне заједнице према Србима за време Босанске кризе: „Прибегавање Уједињених нација међународном посредовању резултирало је низом планова, а сваки је Босну све више и више препуштао Србима, а да их није задовољио. Преговори, који нису били подржани веродостојном оружаном претњом, претворили су се у умиривање".[995] Политика Сједињених Држава према

[990] Randal L. Schweller, *Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing*, op. cit. p. 166.
[991] Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, op. cit. p. 193. Наиме, Гилпин наводи да је стратегија умирења проказана као таква – злогласна и неприкладна – али да има примера у којима је била врло успешна за све стране у спору.
[992] Henry W. Brands, "The World in a Word: The Rise and Fall of Détente", *Rhetoric and Public Affairs*, Vol. 1, No. 1, 1998, pp. 45-60.
[993] Ibidem, p. 51.
[994] Brian White, "The Concept of Detente", *Review of International Studies*, Vol. 7, No. 3, 1981, p. 165.
[995] Stanley Hoffmann, "What will Satisfy Serbia's Nationalists?", *The New York Times*, December 4th 1994, доступно на: https://www.nytimes.com/1994/12/04/opinion/what-will-satisfy-serbias-nationalists.html (приступљено: 24.12.2018). Истог става били су бројни учењаци и политичари, а међу најгласнијим критичарима били су Збигњев Бжежински (Zbignew Brzezinski) и Џозеф Бајден (Joseph R.Biden Jr): Zbignew Brzezinski, "Never Again –

Кини и Северној Кореји за време обе администрације Била Клинтона, оцењивана је као погубна, јер се заснивала, како је оцењено, на попуштању и умирењу. Слично је посматран и Обамин приступ решавању проблема иранског нуклеарног програма. Такође, од руске интервенције у Грузији 2008. године и најмање попуштање према Русији се тумачи као погрешно и не пролази без "старих аналогија". У околностима када се дипломатији на сваком кораку постављају баријере, само две опције остају на располагању: унилатерална сила или изолационизам. Пречесто опредељивање за силу и самовољу у периоду после Хладног рата окрњило је позамашни део међународног кредибилитета који је Америка стекла у деценијама надметања и коначном победом над "империјом зла".

Постоје и аутори, као што су Стивен Рок (Stephen R. Rock), Роберт Гилпин и Пол Кенеди, који верују да је минхенски дебакл бацио превелику љагу на стратегију умирења. Иако је реч о стратегији на коју се државе ослањају ретко[996] и упркос примерима у којима је била неделотворна, ови аутори не сматрају да је нужно лоша и опасна. Зато истичу да је за оцену домета умирења потребно продрети у дубине историје, али и анализирати савременост без оптерећења минхенске аналогије.

Стивен Рок као основни циљ стратегије умирења види смањивање тензија и трвења међу супротстављеним странама и сматра да се то може учинити на четири начина: прво, **засићењем** – „утољавањем глади похлепне, експанзионистичке државе"[997]; друго, **уверавањем** – у смислу гаранција да је међународна и унутрашња позиција државе која се излаже умирењу стабилна; треће, **социјализацијом** – покушајем да се променом норми понашања објекат умирења (било државник или држава) преведе у одговорног актера међународног система и четврто, **манипулацијом противникове политичке равнотеже** – полазећи од претпоставке да политичка елита супарника никада није монолитна, потребно је усмерити се на оне актере који су склонији сарадњи.[998] Често се према објекту умирења примењује сва четири метода. Један од таквих примера јесте умирење Садама Хусеина крајем осамдесетих година.

Понекад је стратегија успешна, што можемо видети на примеру британског умирења Америке од 1896. до 1903. године, понекад не у потпуности, као што је био случај са америчким и британским умиривањем Совјетског Савеза, док се понекад оконча катастрофом, као у Чемберленовом (Arthur Neville Chamberlain) и Деладјеовом (Édouard Daladier) умиривању или неуспешном намиривању Адолфа Хитлера. Ипак, Рок је настојао да покаже, а према суду аутора овог доктората у томе је и успео, да стратегија умирења не доводи увек до рата или других катастрофалних последица.

Ни Роберт Гилпин не сматра да је стратегија умирења нужно лоша, већ је потребно наћи начин њене примене који не доводи до „сталног погоршања угледа и међународног положаја државе".[999] Ослањајући се на ставове Едварда Кара, тврди да умирење може водити и мирној промени у међународном систему, таквој да се кључне компоненте система уподобе реалности. Од пресудног је значаја да буде правовремено и да буде пропраћено делотворним притисцима. У супротном, извесно ће доћи до рата. Гилпин наводи да примери атинског израстања у империју уочи Пелопонеског рата и Немачке тридесетих година то и потврђују.

Како је већ раније наведено, Пол Кенеди схвата умирење као вођење политике компромиса у којој се дипломатским средствима одговора на притужбе агресивне стране. Међутим, сматрао је да уколико се усредсредимо само на тридесете године 20. века и

Except for Bosnia", *The New York Times*, April 22nd 1993, доступно на: https://www.nytimes.com/1993/04/22/opinion/never-again-except-for-bosnia.html (приступљено: 24.12.2018) и Joseph R. Biden Jr, "More U.N. Appeasement in Bosnia", *The New York Times*, June 7th 1993, доступно на: https://www.nytimes.com/1993/06/07/opinion/more-un-appeasement-on-bosnia.html (приступљено: 9.1.2019)

[996] У истраживању које су спровели истраживачи пројекта *Correlates of War*, од 1816. до 1985. у више од шест стотина милитаризованих међудржавних спорова, умирење или умиљавање се јавља у мање од тридесет. Наведено према: Stephen R. Rock, *Appeasement in International Politics*, op. cit. p. 20

[997] Ibidem, p. 14.

[998] Ibidem, p. 15.

[999] Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, op. cit. p. 194.

британско-француску политику према Хитлеру, нећемо доћи до пуног значења концепта. Истиче да се у потрази за коренима стратегије умирења морамо вратити у средину 19. столећа. Од тада, па све до 1939. године, оквир спољне политике Уједињеног Краљевства био је испуњен управо овом стратегијом и тек после деценија примене доживљава колапс.[1000] Успостављањем равнотеже између унутрашњих захтева и спољне политике, водећи рачуна о расипању моћи, Британија је од 1865. године више наде полагала у умирење него у војна средства како би се суочила са моћним и/или агресивним силама.[1001] Чак и уочи Првог светског рата, Британија је покушала да предахом у поморској изградњи и прерасподелом колонијалних поседа умири Немачку. Уопштено посматрано, реч је о политици која носи позитивну конотацију у односу на време Гледстона и Џорџа, али и изразито негативну у време Чембрлена.[1002]

Умирење, као и свака друга стратегија, не гарантује успех. Примери о којима смо писали потврђују да, у крајњој инстанци, исходује ратом. Британско умирење Немачке уочи Великог рата, француско и британско умирење Немачке уочи Другог светског рата, америчко умирење Садама Хусеина уочи Заливског рата и други примери наводе нас на закључак да је реч о стратегији кратког даха која у ретким ситуацијама води мирној промени. Један од ретких изузетака представљало би британско умирење Америке крајем 19. и почетком 20. столећа. Ипак, чини се да није реч о стратегији која на дужи рок може донети плодове. Краткорочно, она може да обезбеди предах у надметању и сачува снагу актера који је примењује, али дугорочно ће тешко спутати претећу или агресивну државу у остваривању намера. Заиста, када агресору расте апетит, сви други изгледају као храна.

Сврставање уз јачег (bandwagoning) као стратегија опстанка држава у међународним односима

Последња међу стратегијама опстанка која ће бити предмет анализе овог рада јесте сврставање уз јачег. Иако превод ове стратегије који користимо не пружа пуни увид у њено значење, у недостатку других решења на српском језику наводићемо да је реч о сврставању одређеног актера уз државу која је од ње моћнија. О њој су вођене, и воде се, бројне академске расправе. Различити теоријски приступи данас је виде је или као „рецепт за озбиљну невољу“[1003] или као логично опредељење држава у униполарном свету.[1004] Истовремено, тврди се да је ретка појава и доминантна стратегија држава у међународним односима. Међутим, њено дуго историјско присуство заиста је тешко оспорити.

У покушају да ”оборе на плећа” теорију равнотеже снага, Вилијам Волфорт, (William C. Wohlforth), Стјуарт Кофман (Stuart J. Kaufman), Ричард Литл (Richard Little) и други аутори, спровели су анализу присуства система равнотеже снага у осам различитих система, од Асирије и античког система Средњег истока (900-600. п.н.е), до система Источне Азије (1300-1900. н.е).[1005] Закључили су да историјски посматрано равнотежа није универзални феномен, како су поједини аутори тврдили, и да су државе често кројиле своју стратегију опстанка сврставајући се уз јачег.

[1000] И ово Кенедијево објашњење показује колико је тешко повући јасне црте између различитих стратегија. Наиме, док се у теорији и историографији британска стратегија најчешће подводи под улогу уравнотеживача (балансера) или пребацивача одговорности (Миршајмер), Кенеди је описује као умирење.

[1001] И Џек Снајдер примећује да државе понекад знају да испровоцирају самоокружујуће савезе (*self-encirclement alliances*), али да онда не срљају у рат и да, штавише, умирују непријатеља. Пример му је управо Велика Британија која се после Кримског рата определила за ”сјајну изолацију”. Видети у: Jack L. Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition,* op. cit. p. 7.

[1002] Paul M. Kennedy, *The Tradition of Appeasement in British Foreign Policy 1865-1939*, op. cit. p. 196.

[1003] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 194.

[1004] Thomas S. Mowle and David H. Sacko, ”Global NATO: Bandwagoning in a Unipolar World”*, Contemporary Security Policy*, Vol. 8, No. 3, 2007, pp. 597-618.

[1005] Видети у: Stuart J. Kaufman, Richard Little and William C. Wohlforth (eds.), op. cit.

На пример, за време хегемонијских подухвата асиријског владара Шаламансера (Shalmaneser) средином деветог столећа пре нове ере, Вавилон, Арпад и Израел одлучили су да се уз њега сврстају, доприносећи на тај начин слому равнотеже снага. Исто су чиниле и кинеске државе у последњим деценијама *Доба зарађених држава*. Владари династије Ћин су добро разумели да стратегијом завади па владај и поткупљивањем могу покорити остале. Супарничке државе су се опредељивале за сврставање уз јачег или пребацивање одговорности и на крају је 221. године п.н.е. хегемонија Ћин била заокружена. Чарлс Џонс (Charles A. Jones) налази да је политика „сврставање уз јачег када смо слаби, уравнотежавање када смо јаки" била широко распрострањена за време народа Астека и Инка.[1006]

Готово сви савремени реалисти сагласни су да уравнотежавање, иако најделотворнија, није једина стратегија која државама стоји на располагању, и да се државе могу определити и за друге облике супротстављања или прилагођавања моћним силама у систему. Међу стратешким опцијама државама најчешће истиче дихотомија између уравнотежавања и сврставања уз јачег. Један од аутора који истиче наведене две стратегије као кључне је Кенет Волц. За њега сврставање уз јачег представља ситуацију у којој се у надметању за моћ одређена држава или група држава определи за сврставање уз моћнију, односно, ону која има капацитета да постане хегемон.

Волц истиче да је примамљива државама јер се „... чини мање захтевном и кориснијом стратегијом од уравнотежавања, да тражи мање напора и ниже трошкове уз стављање у изглед конкретних награда".[1007] Додатно, притисци домаће јавности и несигурност усађена у међународну политику наводе државнике да бирају мање опасна решења. Понекад ће учинити све како би избегли рат, а некад немају ни капацитета, ни простора за маневрисање. Сматра да таква стратегија није мудра, штавише, да је врло опасна. Дешава се у ситуацијама доношења тешких одлука да „државе ускоче у вагон, а касније само желе из њега да испадну".[1008] За Волца је тврдња о сврставању уз јачег као стратегији која засењују уравнотежавање превише помодна и тврди да, недвосмислено, уравнотежавање претеже, јер анархична структура међународног система нагони државе да се владају на тај начин.

Сличног становишта је и Стивен Волт. Тврди да ће у ситуацијама када могућност избора постоји, државе увек радије определити за уравнотежавање него за сврставање уз јачег. У одређеном смислу он дели мишљење Кристофера Лејна да је уравнотежавање домен великих сила[1009] и да је сврставање уз јачег могућа стратегија слабашних држава.[1010] Такве државе не могу пуно допринети контра-уравнотежавајућим напорима, али могу бити предмет гнева претећих сила. Уопштено, мале и слабашне државе опредељују се за сврставање уз јачег из два разлога: прво, јер се тиме умањује или уклања претња са којом се суочавају и друго, верују да ће тиме остварити кључне интересе.[1011] Географска близина је такође један од значајних фактора опредељивања. Уколико се две велике силе надмећу за моћ, мале државе ће изнад свега бринути због оне из властитог суседства.

Волт одређује "ускакање у вагон" као сврставање уз извор претње.[1012] Државе које то чине, сасвим свесне да је реч о неједнакој размени и односу, прихватају подређену улогу. Не сматра Волт да се државе повинују вољи других из хира, већ услед притиска који осећају. Чак и у савременој ери, државе које се сврставају уз Сједињене Америчке Државе чине то како би

[1006] Charles A. Jones, "Hierarchy and Resistance in American-State System 1400-1800 CE", in: Stuart J. Kaufman, Richard Little and William C. Wohlforth (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, p. 186.
[1007] Kenneth N. Waltz, *Structural Realism after the Cold War*, op. cit. 38.
[1008] Ibidem.
[1009] Christopher Layne, *The War on Terrorism and the Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony*, op. cit. p. 105
[1010] Stephen M. Walt, *The Origins of Alliance*, op. cit. p. 29.
[1011] Stephen M. Walt, *Alliances in a Unipolar World*, op. cit. p. 108.
[1012] Stephen M. Walt, *The Origins of Alliance*, op. cit. p. 17. и Stephen M. Walt, *Alliances in a Unipolar World*, op. cit. p. 108.

избегле снажан притисак или кажњавање моћне и потенцијално агресивне државе.[1013] Иако би се таква стратегија на први поглед могла сматрати прагматичном, Волт не мисли да је мудра и дугорочно одржива. На нивоу јединице система, сврставањем уз јачег државе подређују своју вољу другој сили и ограничавају властиту безбедност што може довести и сам опстанак државе у опасност. Са друге стране, на нивоу структуре, таква одлука мења расподелу моћи у корист претеће силе и приближава систем регионалној или глобалној хегемонији.[1014]

За разлику од структуралних реалиста, Рандал Швелер има другачије погледе на стратегију сврставања уз јачег. Не дели мишљење Волца и Волта да је уравнотежавање предоминантно понашање држава и не мисли да уравнотежавање и сврставање уз јачег стоје на супротним крајевима осе могућих стратегија опстанка. Испитујући мотиве услед којих се државе опредељују за уравнотежавање или сврставање уз јачег/моћног/претећег, долази до закључка да циљ уравнотежавања уистину јесте опстанак, али да се државе сврставају уз јачег и из интереса. Како Швелер наводи „Циљ уравнотежавања је самоочување и заштита вредности које се већ поседују, док је циљ сврставања уз јачег углавном проширење (self-extension): стицање вредности за којима се жуди".[1015] Не негира тиме да се државе сврставају уз јачег као одговор на претњу, већ само наводи да постоји и други значајан мотив који води понашање држава.

Швелер сматра да се пречесто међу теоретичарима међународних односа занемарују позитивни ефекти моћи.[1016] Тако је и са сврставањем уз јачег. Државама је кроз историју основни мотив за сврставање уз јачег била територија, тачније, територијално проширење. Наводи пример Венеције која је за време *Италијанских ратова* (1494-1517) променила страну и 1513. године се сврстала уз Француску, како би са њоме поделила територију Ломбардије. Слично понашање примећује и код Аустрије 1668. године када се сврстава уз Луја XIV и врши поделу Шпаније или Мусолинија у Другом светском рату. Швелер истиче да управо ти позитивни ефекти моћи, односно, могућност стицања користи чине сврставање уз јачег знатно учесталијим понашањем држава, него што на то упућују Волц и Волт.[1017]

Закључује да постоје најмање четири различита облика сврставања уз јачег заснованих на друкчијим мотивима. Најпре, реч је о придруживању већој агресивној држави како би се убрали плодови победе. Швелер ову појаву назива шакалско сврставање уз јачег и за пример узима Мусолинија, "Хитлеровог шакала", како га је називао Черчил, и његово сврставање уз Немачку. Некада је агресивна сила, вук, довољно моћна да сама однесе победу над лавом, али привлачи себи шакале како би спречила успостављање шире коалиције против ње.[1018]

Друго, Швелер наводи претрпано уравнотежавање (pilling-on bandwagoning) као стратегију сврставања уз јачег када су исходи рата већ одлучени. Државе се на то могу одлучити како би покупиле плодове победе (типично сврставање код шакала) или услед страха да би их победници могли казнити. Најбољи пример оваквих мотива јесте одлука Португала и Савоје да пред сам крај Рата за шпанско наслеђе начине отклон од Француске. Треће, наводи и да државе сврставају уз јачег услед појаве које називе "таласима будућности" (waves of the future). Наиме, мале државе могу помислити да ће одређена држава остварити превласт у будућности и да је мудро постати део њене возне композиције. Посебну привлачност ова стратегија имала је за време комунизма. Швелер истиче да су после лансирања Спутњика многе државе почеле да опажају Совјете као будућег победника Хладног рата[1019] и одлучиле да заузму комунистички идеолошки правац. На сличан начин и из истих побуда, државе су масовно чиниле супротно крајем осамдесетих и почетком деведесетих година када је победа либералне демократије била на видику.

[1013] Stephen M. Walt, *Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy*, op. cit. 266.
[1014] Stephen M. Walt, *Alliances in a Unipolar World*, op. cit. p. 17.
[1015] Randall L. Schweller, *Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In*, op. cit. p. 74.
[1016] Ibidem, p. 88.
[1017] Ibidem, p. 93.
[1018] Ibidem, p. 94.
[1019] Ibidem, p. 96.

На крају, Швелер износи и четврти тип сврставања који назива ”ефекат заразе или домина” (the contagion or dommino efect). Оба ефекта била су присутна и реторички и у пракси за време Хладног рата. Метафоре су биле погодне за исказивање страха америчке администрације да ће, уколико једна држава промени табор, друге државе пратити њен пут. Отуда и настаје стратегија запречавања. Међутим, мора се овде нагласити да емпирија никада није потврдила учесталост ”заразе” или ”пада домина”. Државе, по правилу, нису доносиле кључне спољно-политичке одлуке на основу одлука других, већ у складу са својим националним интересима.

Уопштено, Швелер не дели ставове Волта и Волца да је сврставање уз јачег ретка појава сведена на мале државе. Поред тога што мисли да је историјски учестала, наводи да мотиви нису само опстанак или безбедност, на које по правилу указују структурални реалисти, већ и профит за који су државе пословично заинтересоване. Заиста, мале државе се понекад понашају као шакали и теже да осигурају безбедност или плен уз помоћ великих. Негирати емпиријско присуство ове стратегије било би супротно истини и разуму. Међутим, међународни односи су још увек, изнад свега и упркос свим променама, односи у којима кључне исходе обликују велике силе. А кроз историју, тешко је наћи примере у којима су се велике силе сврставале уз јачег. Чиниле су стратешке грешке које се могу подвести под Швелерову замисао подуравнотежавања, али ретко су полагале наде у (само)вољу најмоћнијих.

ТЕОРИЈСКИ МОДЕЛ

Прва три поглавља својим обимом надилазе потребе докторског рада. Без икакве сумње, није уобичајено да се до теоријског модела долази на 302. страници доктората. Ипак, сматрамо да је то било нужно из више разлога. Најпре, да би се извршило разврставање равнотеже снага на стање, систем и стратегију опстанка било је потребно спровести генеолошку анализу развоја замисли. Друго, равнотежа је најзаступљенији, али и најкритикованији концепт у оквиру науке о међународним односима, те је било потребно дотаћи се и кључних критика које су проистекле из најрелевантнијих школа мишљења. Треће, став аутора је да је уравнотежавање далеко најзаступљенија стратегија опстанка међу великим силама, али не и једина и универзално присутна како се то раније тврдило. Зато је било потребно указати на домете осталих важних стратегија, али и њихова ограничења. У наставку ће бити објашњен теоријски оквир који аутор користи у раду.

Дефанзивни неореализам

У овом раду се полази од кључних поставки структуралног реализма. Оне се, угрубо, могу сажети у шест претпоставки:

- најпре, државе, пре свега велике силе, кључни су актери у међународном систему;
- друго, структура међународног система је анархична;
- треће, анархична структура међународног система подстиче државе на самопомоћ;
- четврто, у систему самопомоћи државе се, пре свега, старају о опстанку и безбедности;
- пето, забринутост за опстанак пресудно утиче на одабир стратегија деловања држава;
- шесто, кључна стратегија опстанка држава у међународној арени јесте уравнотежавање.

Структурални реалисти верују да је структура међународног система анархична. Анархична стварност међународних односа не подразумева хаос, већ стање одсуства врховног ауторитета или врховне власти и систем самопомоћи. Како Волц наводи, „у систему самопомоћи јединице страхују за опстанак, а та брига одређује њихово понашање“.[1020] С обзиром да анархичну природу међународних односа и чињеницу да никада не могу бити сигурне у намере других, самопомоћ је нужан принцип деловања. Државе иначе деле сличне и подударне интересе, али их структура нагони на размишљање ко у сарадњи добија више што отежава „узајамно жељену ситуацију“.[1021]

С обзиром да реализам, укључујући и структурални, по традицији, има „…богату традицију са дугом историјом неслагања“[1022] око важних питања, ближе одређење теоријског оквира се намеће као нужно. Зато ваља истаћи да је теоријски приступ у овом раду дефанзивни структурални реализам или дефанзивни неореализам. Пре свега јер сматрамо да државе примарно теже опстанку и безбедности, а не моћи како то тврде офанзивни неореалисти. Како би државе остварили циљеве морају непрестано мотрити на друге, али и ограничавати властиту моћ како не би покренули против себе контра-уравнотежавајуће механизме. Једна од основних претпоставки дефанзивног реализма је да ће „…у условима међународне анархије, државни актери бити у обавези да одговоре на императиве равнотеже снага, желели то или не, како би избегли трошкове неусклађености“.[1023]

[1020] Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit. p. 105.
[1021] Robert Jervis, The Spiral of International Insecurity, op. cit. p. 55.
[1022] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит, стр. 41.
[1023] Chris Brown, *Theory and Practice in International Relations*, op. cit. p. 143.

Равнотежа претње

Наравно, и у оквиру дефанзивног неореализма постоје разлике у поимању равнотеже снага. Док највећи број припадника овог правца усваја конвенционално схватање уравнотежавања по коме ће државе одговорити на раст моћи једне државе наоружавањем и/или склапањем савеза, Стивен Волт износи другачије виђење. Он остаје на реалистичким темељима, задржавајући државоцентрични приступ и истичући примарну тежњу држава да опстану и очувају политичку независност у условима анархије, али упућује на недоследности у реалистичком поимању равнотеже снага. Кључна хипотеза његовог дела *Порекло савеза* гласи да се „државе пре свега удружују како би уравнотежавале претњу".[1024] За Волта је моћ важна, али не и једина варијабла која опредељује државе у правцу уравнотежавања. Свеукупна моћ, географска блискост, офанзивне способности једне државе и агресивне намере, сва четири наведена фактора здружено, одређују ниво претње и доношење одлуке да ли ће одређена држава бити уравнотежавана или не.[1025]

Схватање по коме државе уравнотежавају претњу, а не моћ *per se* усваја и аутор овог рада. Чини се да је Волтов концепт равнотеже претњи (balance of threat) добра надоградња концепта равнотеже снага и то из најмање три разлога. Прво, омогућава ваљану исправку теоријске аномалије оличене у одсуству тврдог уравнотежавања САД после Хладног рата. Уколико усвојимо став да Сједињене Државе нису својим деловањем представљале претњу по безбедност и опстанак других великих сила у систему, онда је и одсуство тврдог уравнотежавања логична последица. Друго, пружа нам простор за разумевање догађаја из прошлости који нису били сасвим у складу са логиком равнотеже снага. На пример, даје одговор на питање зашто Велика Британија (током већег дела 19. и почетком 20. столећа) или Сједињене Државе (од друге деценије 20. столећа) нису биле уравнотежаване иако су биле најмоћније. Или зашто се Француска и Британија нису сврстале уз Совјетски Савез на почетку Хладног рата, већ уз Америку, иако је била знатно моћнији актер. Географија и опажање намера појачавају експланаторну моћ концепта равнотеже снага/претњи. Треће, у прилог оваквом ставу иде и мишљење Кенета Волца, који истиче да „равнотежа претње као варијација неореализма… чини идеју равнотеже снага прецизнијом и тиме увећава експланаторну моћ теорије".[1026]

Због свега наведеног, делимо Волтов став – изнет у делу *Порекло савеза* - да се државе опредељују за уравнотежавање потенцијалног или успостављеног хегемона на основу четири фактора:

- здружене моћи државе коју треба уравнотежавати;
- њене географске близине;
- офанзивних капацитета, и на крају
- опажања намера те државе као претећих.[1027]

Моћ је и у Волтовој теорији равнотеже претњи важан чинилац. Како наводи, „што су већи укупни ресурси државе (становништво, индустријске и војне способности, технолошке вештине), већи је потенцијал претње коју може представљати другима".[1028] Државе су од вајкада биле обазриве и пажљиво су мотриле на моћ других сила, не чак нужно ни непријатеља. По Тукидидовом предању, Спарта улази у рат против Атине из страха од раста атинске моћи. Исто чини и Француска против Светог Римског Царства у *Тридесетогодишњем рату*. Раст моћи неке државе понекад је претња *per se*, поготово је то био случај у прошлости, али не увек.

[1024] Ibidem, p. vi. и Stephen M. Walt, *Alliance Formation and the Balance of World Power*, op. cit. p. 4.
[1025] Stephen M. Walt, *Alliance Formation and the Balance of World Power*, op. cit. pp. 21-26.
[1026] Kenneth N. Waltz, *International Politics is not Foreign Policy*, op. cit. p. 56.
[1027] Видети у: Stephen M. Walt, *The Origins of Alliance*, op, cit. 1990.
[1028] Ibidem p. 22.

Традиционална теорија равнотеже снага или моћи не може да одговори на питање зашто европске државе нису уравнотежавале Британију средином 19. столећа, иако је својом моћи надилазила све остале. Такође, не може да пружи ваљано објашњење разлога због којих европске силе, Јапан, Русија, Кина, Индија и друге силе не уравнотежавају САД после Хладног рата. Из тог разлога, аутор овог доктората верује да равнотежа претње долази као добра закрпа теорије равнотеже снага. Моћ и данас остаје кључна варијабла, јер би било илузорно очекивати да нека држава без значајнијег опсега моћи, ма колико географски блиска и претећег деловања била, представља реалну претњу по светски примат. Ваља рећи и да је сама реч моћ усађена у концепт равнотеже снага (моћи). Али моћ није довољна за објашњење равнотеже снага у савременој епохи.

Географска близина, други је важан чинилац у опажању претње и покретању механизама уравнотежавања. Још Каутиља у свом концепту "кругова држава" истиче значај географије. На Каутиљине ставове наслања се и Кардинал Ришеље који запажа како нас „здрав разум учи да је неопходно пажљиво мотрити на наше суседе, јер им њихова близина пружа могућност да нас узнемиравају".[1029] Чак и у 19. и 20. столећу, океани су пружали стратешку заветрину Сједињеним Америчким Државама и давали су јој прилику да се развија и одлучи да ли ће и када ступати у ратове. Са изузетком Јапана у Другом светском рату, други је нису опажали као претњу, нити је ико представљао значајнији изазов њеном суверенитету и њеним интересима. Са друге стране, географска близина може бити подстицај не само за уравнотежавање, већ и за сврставање уз јачег. Поготово је то очито код малих држава суочених са великим претњама.

Трећи фактор у опажању претње јесу *офанзивне способности*. Волт уочава сличност, али не и истоветност са свеукупном моћи једне државе. Офанзивне способности одређује као „способност угрожавања суверенитета или територијалног интегритета неке државе уз прихватљиве трошкове".[1030] Као и географска блискост, може водити уравнотежавању или сврставању уз јачег. На пример, поморско јачање Немачке уочи Великог рата, Француска, Русија, а пре свега Британија, опажале су као претњу и одлучиле су да је уравнотежавају кроз успостављање Антанте. Са друге стране, угроженим и малим државама се уравнотежавање може чинити сулудо. Поготово у случају када је офанзивна способност једне државе спојена са могућношћу брзог освајања. Можда је и најбољи пример понашање Аустрије уочи аншлуса. Иако су се аустријски политичари од почетка тридесетих противили анектирању, мање-више су се марта 1938. године препустили неумитности.

На крају, као значајан фактор издвајају се и *агресивне намере*, односно, *опажање намера* неке државе као агресивних. Државе које испољавају агресивно понашање на добром су путу да против њих буде покренуто уравнотежавање. Опажање државника има значајну улогу у процени агресивности намера других сила. Као најбољи пример државника који је дипломатским вештинама и правовременим маневрима избегао замку тумачења његових потеза и намера као агресивних, Волт наводи Бизмарка.[1031] Са друге стране, Вилхелм II је низом погрешних потеза, одсуством дипломатског такта и стратешког стрпљења и агресивним наоружавањем, против себе окренуо уравнотежавајућу коалицију Француске, Русије и Британије. Чак су и Сједињене Државе, по први пут неприкривено напуштајући *Монроову доктрину*, "читале" Кајзерове намере и деловање за време Првог светског рата као агресивне.

За разлику од три материјална чиниоца (моћ, географија, офанзивне способности) која би се, у већој или мањој мери, могла и подвести под традиционално тумачење равнотеже снага, опажање намера као (не)агресивних припада идеационим факторима и излази ван волцијанског или моргенатауовског поимања равнотеже или уравнотежавања. Укључивањем у калкулус заједничких идеја, Волт приближава себе конструктивистима. Са друге стране, остављајући могућност грешака у опажању, стања које Швелер назива подуравнотежавањем, услед некомпетентности државника и упућивање на објашњења кроз унутрашње факторе,

[1029] Cardinal Richelieu, *The Political Testament*, op. cit. p. 96.
[1030] Stephen M. Walt, *Origin of Alliances*, op. cit. p. 24.
[1031] Ibidem, p. 25.

приближава се неокласичном реализму. Кристофер Лејн пак сматра да Волтов приступ премошћује јаз између дефанзивног реализма и либералних теорија.[1032] Ипак, анализом сва четири чиниоца и њиховом хијерархизацијом, као и тврдњом да материјални фактори претходе идеационим, а структурални подстицаји унутрашњим, Волтов приступ, по суду аутора овог рада, припада пољу неореализма.

Иако Волтов теоријски модел најбоље објашњава шта конституише претњу и покреће механизме уравнотежавања, сматрамо да уношењем две промене може бити додатно унапређен. Најпре, чини се да у четвртом фактору – опажање намера – нису релевантне искључиво намере, већ и деловање држава. С обзиром да је тешко проникнути у намере или их доказати, често се знатно више "чита" из деловања држава. На пример, државе нису уравнотежавале Карла V, Луја XIV, Наполеона I или Вилхелма II само због тумачења њихових намера, већ пре свега зато што су опажале њихово деловање као агресивно и настојале да их спрече да успоставе хегемонију на европском тлу.

Друга важна промена у односу на Волтов модел односи се на само разумевање стратегије уравнотежавања. Наиме, Волт у стратегије отпора надмоћној сили убраја тврдо или традиционално уравнотежавање где државе мобилишу сопствене ресурсе (унутрашње уравнотежавање) или их удружују са другима (спољашње уравнотежавање) или чине и једно и друго како би се супротставили надмоћној или претећој сили.[1033] Такође, у стратегије отпора или супротстављања убраја и меко уравнотежавање. За њега је то „свесно усклађивање дипломатског деловања како би се остварили исходи супротни преференцијама САД – исходи који не би могли бити остварени да уравнотеживачи нису пружили једни другима одређени степен међусобне подршке".[1034] Међутим, верујемо да у савременој ери још један механизам уравнотежавања постаје значајан, а који се код Волта, и уопштено у литератури о међународним односима, не помиње. Реч је о уравнотежавању ниског интензитета које ће у наредним редовима бити подробније објашњено.

Уравнотежавање ниског интензитета

Униполарност није уобичајено стање у међународним односима. Од успостављања првог међународног система 1648. године, Сједињене Државе су једина држава која је успела да се избори за статус униполарне силе. Истина, за разлику од свих претходника, нису то настојале да остваре ратом, силом или принудом. Карло V, Луј XIV, Наполеон, Хитлер и многи други користили су сва расположива средства како би остварили надмоћ на европском или глобалном нивоу. Са друге стране, Сједињене Државе постају надмоћне над свима осталима сломом биполарне структуре система и унутрашњим урушавањем једног пола моћи.

Неуобичајено је и то што друге државе нису покушале да је у униполарности осујете. Током свих векова и година познате историје, раст у моћи једне државе и стварање јаза у односу на друге, водио је страху осталих. Мање моћне државе, страхујући за свој опстанак, наоружавале би се и стварале савезе како би повратиле равнотежу у систему. После Хладног рата такве тенденције нису забележене. Иако ових дана концепт униполарности у академским расправама све више уступа место уни-мултиполарности или мултиполарности, Сједињене Државе су још увек и недвосмислено најмоћнија држава и једина суперсила.

Још једна теоријска и емпиријска аномалија манифестује се кроз пост-хладноратовско деловање САД. Нису, као што су то чиниле све силе пре њих, настојале да успоставе глобалну империју и потчине друге својој вољи. Хладноратовски савез, НАТО, није распуштен. Силе у њему нису се у одсуству спољашње претње окренуле једне против других, већ је међу њима

[1032] Christopher Layne, *The War on Terrorism and the Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony*, op. cit. p. 114.
[1033] Stephen M. Walt, *Taming American Power: Global Response to U.S. Primacy*, op. cit.
[1034] Stephen M. Walt, "Alliances in a Unipolar World", in: John G. Ikenberry, Michael Mastanduno and William C. Wohlforth (eds.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, Cambridge University Press, New York, 2011, p. 120.

успостављена својеврсна оаза мира. Уколико теорија демократског мира игде има упориште, онда је то трансатлантска заједница која је после Хладног рата добрано проширена.[1035]

Наравно, то што тврдог уравнотежавања нема не значи да су државе биле срећне и умирене због надмоћи Сједињених Државама. Живот у сенци хегемона препун је неизвесности. Имајући у виду анархичну природу међународног система, државе се никада не могу поуздати у намере других. Чак и ако је надмоћна сила либерална, демократска или добронаудна, она код других држава изазива страх. Како је то још 2002. године бриљантно сажео Тимоти Гартон Еш „Кључни проблем америчке моћи није у томе што је америчка… Не, главни проблем је у самој моћи. Било би опасно чак и за арханђела да је поседује толико".[1036]

Како је већ наведено, после Хладног рата против Сједињених Држава нису покренути механизми тврдог уравнотежавања. Тачније, тек последњих година их има у обрисима. Ипак, иако традиционалних механизама уравнотежавања није било, постојали су други видови супротстављања Америци. Из подозрења према колосалној моћи САД, државе су развијале различите стратегије отпора или прилагођавања које су предмет анализе овог рада. Аутор доктората тврди да су се државе, поред меког уравнотежавања, ослањале и на механизме **уравнотежавања ниског интензитета**.

Чини нам да се позајмљивањем дела кованице "ратови ниског интензитета" (low-intensity warfare) на најбољи начин можемо приказати и објаснити праксу односа према Сједињеним Државама у првом делу пост-хладноратовског периода. Рат ниског интензитета подразумева борбу против противника притискајући га на политичком, економском, дипломатском, психолошком и идеолошком пољу, са циљем политичког, а не војног пораза.[1037] Као што се кованица "рат ниског интензитета" користи како би се указало на разлике у начину ратовања у односу на конвенционални рат, тако нам "уравнотежавање ниског интензитета" може користити да објаснимо ширину концепта равнотеже снага и разлику тврдог у односу на значајно блажи облик уравнотежавања.

Реч је о стратегији "тихог отпора" у којој циљ није промена структуре или директно супротстављање надмоћној сили, већ суочавање Сједињених Држава са могућношћу подривања основа њене меке моћи и легитимитета. Путем везивања за норме међународног права, делегитимизацијом њеног униполарног положаја и отпором према културним елементима њене моћи, државе које предузимају ову стратегију показују незадовољство структуром међународног система са једном државом на врху пирамиде моћи и јасно испољавају подозривост према природи моћи униполарне силе.

Емпиријски посматрано, уравнотежавање ниског интензитета није стратегија дугог историјског присуства. Да би уравнотежавање ниског интензитета уопште било могуће, неопходно је постојање околности којих пре завршетка Хладног рата није било. Једна од кључних околности је свакако смањивање осећаја спољашње претње код великих сила. У пост-хладноратовском раздобљу претња опстанка није нестала, јер су се непрестано стварали нови актери (не нужно државе) који могу бити носиоци претње. Међутим, у односу на хладноратовско раздобље, али и сва која су му претходила, претња је знатно мања. Такође, распадом Совјетског Савеза створена је асиметрија у моћи незабележена од успостављања првог међународног система. Како то истиче Роберт Џервис, „Мерено на било који замислив начин, Сједињене Државе имају већи удео у светској моћи него било која друга држава у

[1035] О природи и улози трансатлантске заједнице после Хладног рата видети у: Laurence Martin, "Transatlantic Community in the New International System", *American Studies*, Vol. 42, No. 1, 1997, pp. 15-23.

[1036] Timothy Garthon Ash, "US and the Hyperpower", *The Guardian*, April 4th 2002, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2002/apr/04/usa.comment. (приступљено: 28.11.2018)

[1037] О ратовима и сукобима ниског интензитета видети више у Roger Carey, "Low Intensity Warfare and Limited War", in: Roger Carey et. al. (eds.), *International Security in the Modern World*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1996, pp. 133-151; Richard H. Shultz, "The Low-Intensity Conflict Environment of the 1990s", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, No. 517, 1991, pp. 120-132, Edward N. Luttwak, "Notes on Low-Intensity Warfare", *Parameters*, Vol. 13, No. 4, 1983, p. 11.

историји“.[1038] Додатно, институције које су САД стварале после Другог светског рата и у којима су имале највећи утицај, премрежиле су читав свет.

Због свега наведеног развија се нова стратегија за чије су постојање и примену потребни следећи услови:

- Прво, неопходно је стање у међународном систему у коме опстанак, безбедност и други витални интереси великих сила нису угрожени. У таквим околностима државе су да спремне да предузму стратегије које у стању угроженог опстанка, не би биле ни успешне, ни довољне. Уравнотежавање ниског интензитета и меко уравнотежавање јесу **стратегије луксуза**. С обзиром да државама које га покрећу нису угрожени опстанак и витални интереси, могу да бирају начин на који ће одговорити на претњу или моћ униполарне силе. Са друге стране, државе које традиционалним уравнотежавањем одговарају на моћ или претњу немају луксуз избора. Другим речима, тврдо уравнотежавање је **стратегија нужде**. Додатним наоружавањем и склапањем војних савеза покреће се скуп и ризичан подухват чији исход није унапред познат;
- Друго, уравнотежавање ниског интензитета је типична стратегија за међународне системе или поретке у којима је присутна изразита асиметрија моћи. Управо такав, униполаран поредак настао је после Хладног рата на челу са Сједињеним Држава;
- Треће, најчешће се примењује међу савезницима. Савезнички статус, са једне стране, пружа додатне гаранције опстанку и безбедности, док, са друге стране, тврдо уравнотежавање међу савезницима, па чак и меко, производи значајно дубље последице него код држава које нису у том статусу. Тврдо или меко уравнотежавање изазивају већу дозу озлојеђености и подривају темеље самог савеза, тако да су и улози већи него што је то случај код држава које нису у том статусу. Отуда је уравнотежавање ниског интензитета, у околностима без значајне претње, најлогичнија стратегија отпора најмоћнијој савезничкој сили;
- Четврто, присутна је када униполарна сила превасходно делује мултилатерално, кроз институције и ослањајући се на међународно-правне норме. У случајевима када се надмоћна сила делује унилатерално и агресивно, занемарујући или газећи интересе других сила, уравнотежавање ниског интензитета прерашће у меко уравнотежавање. На крају, уколико надмоћна сила угрози опстанак, безбедност и виталне интересе других, за очекивати је да ће против ње бити покренути механизми тврдог уравнотежавања.

Уравнотежавање ниског интензитета има различите видове или инструменте испољавања који су, у мањој или већој мери, засновани на реторичким актима. Међу њима се издвајају **нормативно везивање**, **делегитимизација моралне основе униполарне силе** и **отпор према култури**. Као што је већ наведено, циљ није директно супротстављање униполарној сили. Више реч о некој врсти дипломатског трења, иницијалној фази отпора, иако само реторичког, према најмоћнијој сили. Државе које примењују ову стратегију подсећају суперсилу да нису срећне због подређеног статуса и да њихово прихватање другоразредне улоге није дугорочно и загарантовано. Другим речима, указују јој да, уколико делује агресивно и почне да испољава империјалне амбиције, дипломатско трење може прерасти у отворени отпор: дипломатски, економски, а на крају и војни.

Нормативно везивање

Најпожељније стање у међународном поретку јесте оно у коме влада висок ниво предвидљивости, сигурности и извесности. Такво стање посебно је важно у униполарним поредцима, где је моћ једне силе значајно већа од оне коју поседују такмаци. Ипак, анархична структура међународног система чинила је да такве околности буду ретке и краткотрајне. Када

[1038] Robert Jervis, ”The Remaking of a Unipolar World”, *The Washington Quaterly*, Vol. 29, No. 3, 2006, p. 7.

су постојале, најчешће су биле засноване на правилима и легитимитету утканим у међународни поредак, као и међународним институцијама (формалним или неформалним) које су се старале о спровођењу правила и очувању легитимитета. Зато је један од кључних механизама испољавања стратегије уравнотежавања ниског интензитета управо **нормативно везивање**.

Метафора "Гуливера и Лилипутанаца" има висок ниво употребне вредности у објашњењу међународних односа.[1039] Послужиће и нама за објашњење нормативног везивања. Наиме, Лилипутанци су настојали да свежу Гуливера страхујући од његове моћи, упркос његовој доброћудној природи. Тако су и после Хладног рата друге велике силе желеле да заједнички установљеним нормама, правилима и институцијама вежу Сједињене Државе. Како то наводи Стивен Волт „Везивањем се жели искористити америчка посвећеност светском поретку заснованом на делотворним нормама и владавини права како би се охрабрила америчка суздржаност и изоловале друге државе од пуних ефеката надмоћи САД".[1040]

У случајевима када везивање није дало резултате, као што је био случај у америчкој интервенцији у Панами децембра 1989. године, одбијању САД да ратификује Кјото протокол и гласа за Статут Међународног кривичног трибунала или повлачењу из Споразума о анти-балистичким пројектилима 2002. године, Сједињене Државе су се суочавале са реторичким отпором и осудом таквог деловања. Метафора истовремено показује ограничења нормативног везивања. Као што Лилипутанци нису могли везивањем да обуздају уснулог Гуливера, тако ни друге велике силе нису могле трајно да вежу Сједињене Државе. Не можемо се отргнути утиску да су америчке администрације, посебно председника Буша Млађег и председника Трампа, следиле или делиле виђење неоконзервативног новинара Чарлса Краутхамера (Charles Krauthammer), који наводи да је „читава логика мултилатералног подухвата у смањивању слободе америчког деловања, тако што ће постати подређено, зависно и сужено вољом – и интересима – других нација".[1041]

Међународне норме, правила и институције често нису успевале да вежу Сједињене Државе. Када су трошкови придржавања нормама и правилима превазилазили користи, Сједињене Државе су деловале унилатерално. Тиме се потврђује и да успех нормативног везивања зависи, изнад свега, од воље најмоћније силе. Како наводи Стивен Волт „институције не могу натерати моћну државе да се влада на одређени начин, и када надмоћна сила више не жели да буде везана, стратегија везивања неће дати резултата".[1042] Мора се признати да у пост-хладноратовском раздобљу често није водило до успеха. Међутим, то не значи да је пролазило без последица. Самовоља Сједињених Држава у погледу међународних норми, уговора или организација, по правилу је исходовала крњењем легитимитета и поузданости.

Нормативно везивање и меко уравнотежавање имају прегршт сличности, али и једну кључну разлику. Наиме у основи обе стратегије јесте дипломатско-институционално деловање. Међутим, док ће код меког уравнотежавања државе покренути конкретне дипломатско-институционалне механизме како би спречиле или осујетиле надмоћну силу у остваривању циљева, код уравнотежавања ниског интензитета државе ће се задржати на реторичким актима. На пример, Француска је само осудила америчку интервенцију у Панами 1989. године, док је 2003. године деловале кроз Уједињене нације и скупљала подршку у оквиру Европске уније како би је осујетила да изврши инвазију на Ирак.

Делегитимизација униполарне позиције

[1039] Видети у: Stephen M. Walt, *Taming American Power*, op. cit. и Stanley Hoffmann, *Gulliver's Troubles: Or, the Setting of American Foreign Policy*, McGraw-Hill, New York, 1968.
[1040] Stephen M. Walt, *Taming American Power*, op. cit. p. 274.
[1041] Charles Krauthammer, "Democratic Realism: An American Foreign Policy for a Unipolar World", Irving Kristol Lecture, American Enterprise Institute, Washington, DC, February 10, 2004, p. 3. Наведено према: Stephen M. Walt, *Taming American Power*, op. cit. p. 277.
[1042] Stephen M. Walt, *Taming American Power*, op. cit. p. 277.

Аутори као што је Хенри Кисинџер, верују да сваки поредак мора да се заснива на два стуба: моћи и легитимитету.[1043] Без једног од два елемента, поредак је дугорочно неодржив. Зато све државе, одвајкада, теже моћи, али и томе да њихово деловање буде опажано као легитимно. Униполарне силе имају још тежи задатак. Како сваки поредак „почива на уверењу да је легитиман“[1044], униполарне силе морају се старати да у очима других и поредак који предоминантно обликују и њихово деловање буду виђени као легитимни. Разлози за то су сасвим очити. Уколико државе одређену структуру моћи виде као легитимну „мање је вероватно да ће изазивати доминантну државу и чак је могуће да ће гледати на њену позицију надмоћи као природну и неизбежну“.[1045] Другим речима, уколико униполарна сила не делује агресивно и не производи осећај претње код других, неће бити превеликог страха од изразите асиметрије моћи.

Ипак, чак и ако надмоћна сила не делује унилатерално и агресивно, уколико не угрожава интересе других, то и даље не значи да се друге силе мире са подређеним положајем. Подозрење према најмоћнијој сили и у таквим условима не нестаје. Чак и ако виде униполарност као тренутно неизбежно стање, тешко је очекивати да ће га прихватити као пожељно. Волт овај феномен назива структуралном цртом униполарности. Тврди да чак и уколико надмоћна сила „…нема непријатељске намере и не представља егзистенцијалну претњу за највећи број других, и даље може предузимати акције које нехотице штете њиховим интересима“.[1046] Услед спреге асиметрије моћи и одсуства осећаја претње против такве државе неће бити покренуто тврдо или меко уравнотежавање. Међутим, одређени видови отпора ће свакако постојати. Друге велике силе ће настојати да подрију легитимитет, односно, моралну подлогу њене униполарне позиције. Реторичким актима указиваће да је стање надмоћи једне силе неодрживо и неприродно и доводиће у питање њене намере

Већ у првој деценији поретка у коме је доминирала Америка било је јасно да се са њеном надмоћи не мире чак ни савезници. Предњачили су Французи који су још почетком деведесетих позивали на повратак мултиполарности. Министар спољних послова Француске, Ролан Дума, упозоравао је још 1991. године да би Сједињене Државе могле да делују у међународној арени без терета и страха од уравнотежавања.[1047] Истог становишта био је и каснији министар спољних послова Ибер Ведрин, који је означио Сједињене Државе као *хиперсилу*, државу застрашујуће моћи у свим областима.[1048] На питање „како се супротставити парном ваљку“ одговорио је да се то може учинити једино „постојаним и истрајним радом у корист стварног мултилатерализма против унилатерализма, за уравнотежену мултиполарност против униполарности, за културну разноликост насупрот униформности“.[1049]

На опасности америчке униполарности указивали су и немачки званичници с краја 20. и почетка 21. века, Герхард Шредер (канцелар) и Јошка Фишер (министар спољних послова), критикујући „растућу тенденцију (Сједињених Држава, прим. С.Н) ка избегавању мултилатералних решења“[1050] и јачање унилатерализма. Заједно са француским колегама, настојали су да изграде спољну и безбедносну политику независн(ij)у од Сједињених Држава. Мада често нису успевали да остваре жељене циљеве, покушавали су да од Европске заједнице/уније створе актера који би у случају америчког удара на европске интересе могао да буде достојан такмац. ”Цурење” *Смерница за планирање одбране* (Defense Planning

[1043] Видети у: Henry A. Kissinger, *Obnovljeni svijet: Metternich, Castlereagh i problemi mira, 1812-1822*, op. cit. и Хенри А. Кисинџер, *Светски поредак*, оп. цит.
[1044] Stephen M. Walt, *Taming American Power*, op. cit. p. 306.
[1045] Ibidem, p. 307.
[1046] Stephen M. Walt, *Alliances in a Unipolar World*, op. cit. p. 95.
[1047] Наведено према: Christopher Layne, *Why New Great Powers Will Rise*, op. cit. p. 36.
[1048] Видети у: ”To Paris, U.S. Looks Like Hyperower”, The New York Times, February 5th 1999, доступно на: https://www.nytimes.com/1999/02/05/news/to-paris-us-looks-like-a-hyperpower.html (приступљено: 23.04.2019)
[1049] Ibidem.
[1050] Craig R. Withney, ”NATO at 50: With Nations at Odds, Is It a Misalliance?”, *The New York Times*, February 15th, 1999. доступно на: https://www.nytimes.com/1999/02/15/world/nato-at-50-with-nations-at-odds-is-it-a-misalliance.html (приступљено: 23.04.2019)

Guidance) и његово објављивање у дневном листу *Њујорк тајмс* показао је оправданост бојазни и отпора према америчкој униполарности.[1051] Документ оставља читаоце без сумње да ће Сједињене Државе настојати да очувају позицију у систему, али и, што је важније, спречити да статус суперсиле достигне било која држава, чак и ако је савезничка. Јасно се наводи да се ваља старати „…о интересима индустријски напредних држава, како би се обесхрабриле да доведу у питање наше (америчко, прим. С.Н) вођство или да покушају да сруше успостављени политички и економски поредак".[1052]

Да ли је механизам делегетимизације успешан или не, зависи од очекивања које државе имају и циљева које желе да остваре. Уколико се од делегитимизације очекује промена понашања униполарне силе, тешко је очекивати да ће циљеви бити остварени. Међутим, уколико се жели оголити природа њене моћи, указати на опасности униполарности и подрити морална основа и кредибилитет њеног деловања, онда је и остваривање таквих ограничених циљева вероватније. Волт сматра да је успех делетимизације могућ под одређеним условима и то објашњава на примеру САД[1053]:

- прво, делигитимизација има значајне шансе за успех када Сједињене Државе "доводе у ред" знатно слабију страну (једноставно, нико не воли Голијата);
- друго, када делегитимизација и морална осуда долазе од стране кредибилног актера (пре ће деловати ако долази од стране Европске уније, него од Северне Кореје);
- треће, легитимитет ће увек бити доведен у питање у ситуацијама када се оправдање за деловање покаже лажним (као у случају тврдњи о поседовању оружја за масовно уништење од стране Садама Хусеина и његове повезаности са терористима);
- четврто, када је присутна хипокризија, односно, онда када Сједињене Државе захтевају од других стандарде и обрасце понашања које сами немају или не примењују (осуда диктаторских режима због кршења људских права и основних слобода на једној страни и са друге стране, сарадња са диктаторима који Сједињеним Државама могу бити од користи);
- на крају, зависи и од дипломатског стила који примењују амерички званичници. Како наводи Волт „Као што су непопуларни монарси често осуђивани због своје окрутности, вародостојности и ароганције, амерички званичници могу поткопати легитимитет Америке тако што ће бити неосетљиви на туђе бриге или третирати своје стране колеге с презиром".[1054]

Отпор према америчкој културној надмоћи

Отпор према културној надмоћи Сједињених Држава и глобализацији културе која деценијама уназад све више поприма амерички лик, један је од важних елемената опирања америчкој униполарности и део је стратегије индиректног супротстављања САД коју у овом раду називамо уравнотежавање ниског интензитета. „Неизбежна реалност америчке моћи у свим формама"[1055] наводила је државе да на такве појаве одговарају опирући се. Отпор је почетно углавном долазио од елите, политичке и интелектуалне, која је кадра да схвати опасности од културне хегемоније било које државе, па макар то био и савезник, а касније се проширивао и на друштвене масе. Како бисмо разумели узроке и корене отпора према савременој превласти америчке културе морамо се спусти неколико степеница дубље у историју.

[1051] "National Security Council", *Defense Planning Guidance*, April 16th 1992, доступно на: https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-docs1-12.pdf (приступљено: 23.04.2019)

[1052] Ibidem.

[1053] Stephen M. Walt, *Taming American Power*, op. cit. pp. 332-338.

[1054] Ibidem, p. 337.

[1055] William Kristol and Robert Kagan, "National Interest and Global Responsibility", in: Robert Kagan and William Kristol (eds.), *Present Dangers: Crisis and Opportunity in American Foreign and Defense Policy*, Encounter Books, San Francisco, 2000, p. 21.

У тренутку окончања Другог светског рата, Сједињене Државе представљале су силу без премца. Били су једина међу моћним државама на чијој континенталној територији није вођен рат, једини су поседовали нуклеарно наоружање, обликовали су кључне међународне институције, поседовали су најснажнију и највиталнију економију и били су једина држава способна да путем зајмова и кредита значајније помогне опоравак и развој других држава. Поред свега наведеног, њени извори моћи обухватали су и неопипљиве изворе моћи као што су заводљивост културе или идеологије и непољуљаност америчких идеала и америчког сна.

Америчка култура већ увелико је у 20. веку добијала другачије, неевропске контуре. Највреднији изданци просветитељства допуњавани су етничком разноликошћу, сталном тежњом ка напретку, снажним индивидуализмом и научним достигнућима. Тај "лонац за претапање" културних елемената учинио је да "нова" америчка култура буде изразито привлачна другима. Захваљујући "смањивању света", амерички културни утицај се ширио неслућеном брзином. Свет је убрзо био прекривен новим формама музичког изражавања, друштвеног повезивања, гастрономије, моде и слично. Културни утицај САД био је толико снажан да се читав процес глобализације културе свео на име "американизација".[1056] Како наводи Збигњев Бжежински, многи су на глобализацију гледали „као на амерички план за дисеминацију масовне културе која продорно и штетно делује на поједине националне културне баштине".[1057]

Још тада је према одређеним елементима америчке културе постојао отпор. Жвакаће гуме, освежавајућа пића, снек барови и слично, били су страно тело чак и за Европу. Симбол отпора према глобализацији америчке културе сажет је у синтагми "кока-колонизација".[1058] Нигде то није било изражено као у Француској, држави и нацији толико поносној да је чак и америчка послератна помоћ долазила уз протесте. Још крајем педесетих година бриљантни француски песник и академик Пјер Емануел (Pierre Emmanuel)[1059] приметио је да Француска „…пати и од рањеног поноса и од недостатка поверења у себе",[1060] а да је анти-американизам виђен као брана културном опстанку *la grande nation*.

Слично је било и са Немачком чије су односи са Сједињеним Државама за време Хладног рата било још специфичнији. Опстанак западног дела Немачке као независног политичког ентитета у многоме је зависио од одлучности Сједињених Држава да се супротставе Совјетског Савезу и Варшавском пакту. Тако да су Немци имајући то у виду, као и развојну помоћ коју су у послератним годинама добијали, имали прегршт разлога за благонаклоност према САД. Ипак, чак и тада је постојао отпор према америчкој култури. Истина, критика америчког "површног материјализма" није била снажна као у 19. и првој половини 20. столећа, али је са појавом ретроградних елемената у америчкој култури и политици крајем шездесетих година поново избила на површину. Критика "културног империјализма" стизала је, пре свега, од академске елите коју су чинили Хоркхајмер (Max Horkheimer), Маркузе (Herbert Marcuse), Адорно (Theodor W. Adorno) и други.[1061] Остала је упамћена изјава прослављеног немачког режисера Вима Вендерса (Wim Wenders) да су „Јенкији колонизовали нашу (немачку, прим. С.Н) подсвест".[1062] Берендс објашњава овакве

[1056] Томас Фридман наводи да глобализација има тенденцију ширења свега што је америчко „од Биг мека, преко Ај Мека, до Мики Мауса". Фридман не изједначава глобализацију са американизацијом, али наводи је људи ван САД тако опажају и доживљавају. Видети у: Thomas L. Friedman, *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, Picador Paper, New York, 2012.

[1057] Збигњев Бжежински, *Амерички избор: глобална доминација или глобално вођство*, ЦИД, Подгорица, 2004, стр. 109.

[1058] Ибидем.

[1059] Заправо, био је то његов псеудоним. Име по рођењу песника гласило је Ноел Матју (Noël Mathieu).

[1060] Pierre Emmanuel, "Is France Being Americanized?", *The Atlantic*, Issue June 1958.

[1061] Gerrit-Jan Berendse, "German Anti-Americanism in Context", *Journal of European Studies*, Vol. 33, No. 3-4, 2003, p. 342.

[1062] Наведено према: Gerrit-Jan Berendse, *German Anti-Americanism in Context*, op. cit. p. 342.

реакције, па и само оживљавање анти-америкanизма, чињеницом да је постојао осећај како је ”Европско сопство” било доведено у питање од стране ”Другог”.[1063]

После Хладног рата „Европљани су желели да покажу интелектуални, културни и политички суверенитет након што су имали улогу ’малог брата’“[1064] током деценија које су претходиле. Наглашавање разлика у односу на све форме културе Сједињених Држава, укључујући и стратешку, представљало је тачку ослонца у процесу очувања културне суверености. Западна цивилизација све се дубље делила на европску и америчку. Приметно је то и у изјавама политичких лидера. У говору на Амбасадорској конференцији августа 2019. године, француски председник Емануел Макрон указао је на разлике у односу на америчку цивилизацију, које се манифестују кроз битно друкчији однос према хуманизму, једнакости и уопштено, слободи.[1065]

Резултати истраживања спровођених последњих петнаестак година потврђују ставове председника Макрона и показују све дубљи културни и вредносни јаз између Американаца и Европљана. Кристофер Лејн наводи резултате истраживања спроведеног на обе стране Атлантика септембра 2004. године, где је утврђено да 79% Европљана и 83% Американаца верује како Европа и САД баштине различите друштвене и културне вредности.[1066] Њихов однос према слободама појединца, ограничењима које намећу међународне организације, улози државе у друштвено-економским односима, моралу, супериорности властите културе, улози религије у свакодневном животу, битно је другачији.[1067] Несумњиво јаз није настао у 21. столећу, али је продубљен америчком агресивношћу у савременој ери.

За разлику од друга два механизма уравнотежавања, актери отпора према културној надмоћи нису само политички одлучиоци, већ и академска и интелектуална елита, па и само грађанство. С обзиром да се културна надмоћ једне државе тумачи као удар на национални идентитет, понос и културни суверенитет, могуће је склопити широку коалицију унутар саме државе која испољава отпор. Наравно, отпор неће угушити америчку културу и довести до краја униполарности, али ће свакако ограничити њене домете и, бар када је реч о Европи, створити свест о потреби дубље културне и политичке хомогенизације међу Европљанима.

* * * * *

Оправдано се може поставити питање да ли се меко и уравнотежавање ниског интензитета могу подвести под стратегију уравнотежавања? Да ли се свођењем војног наоружавања на, између осталог, отпор према културној надмоћи мења сама суштина теорије равнотеже снага? Да ли се мења њено значење? Да ли су две наведене стратегије плод ума учењака који по сваку цену желе да одбране теоријске поставке равнотеже снага или се упориште њихових тврдњи може пронаћи у пракси међународних односа? Одговори на наведена питања од пресудног су значаја за потврду валидности појединих хипотеза које смо у раду изнели.

Иако је моћ одувек била вишедимензионална, економски, дипломатски и културни чиниоци моћи наглашенији су данас него икада раније. Отуда и уравнотежавање има различите модалитете и различит интензитет, те се простире све до отпора према брзој храни или Дизнијевим цртаним филмовима. Овакво становиште чини се оправданим за припаднике

[1063] Ibidem.
[1064] Ibidem, p. 337.
[1065] ”Ambassadors’ conference – Speech by Mr. Emmanuel Macron, President of the Republic”, August 27th 2019, Paris, доступно на: https://franceintheus.org/spip.php?article9295 (приступљено: 23.11.2019)
[1066] Наведено према: Christopher Layne, *The Unipolar Illusion Revisited – The Coming End of United States’ Unipolar Moment*, op. cit. p. 27.
[1067] Видети у: ”5 Ways Americans and Europeans are Different”, Pew Research Center, April 19th, 2016, доступно на: https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/04/19/5-ways-americans-and-europeans-are-different/ (приступљено: 27.11.2019) и ”The American-Western European Values Gap: American Exceptionalism Subsides”, Pew Research Center„ доступно на: https://www.pewresearch.org/global/2011/11/17/the-american-western-european-values-gap/ (приступљено: 27.11.2019)

различитих теоријских школа међународних односа. Још седамдесетих година 20. столећа Хедли Бул је упућивао да је „нормално да у глави имамо војну моћ када користимо појам (равнотежа снага, прим С.Н), али он, такође, може да се односе и на друге облике моћи у светској политици“.[1068] Истиче да такве ставове можемо пронаћи још у делима Емериха Вателa. Са друге стране, и Александар Вент је крајем прошлог века тврдио да су се „…некада државе уравнотежавале војно, а данас то чине економским средствима“.[1069] Сличне ставове заступају данас и бројни реалисти.

Наравно, када говоримо о ширењу концепта уравнотежавања, морамо водити рачуна о упозорењу које даје Ђовани Сартори (Giovanni Sartori) у погледу нејасних или аморфних концептуализација. Наиме, Сартори указује да се у савременој ери учестало јавља проблем претераног растезања концепта чиме се он мења до те мере да добија значење које никада није имао.[1070] Аутори као што су Волфорт, Кофман и Литл управо такву врсту замерки упућују равнотежи претњи, меком уравнотежавању и, уопштено, сваком концепту који излази ван оквира традиционалног разумевања равнотеже снага.[1071] Међутим, чини се да, намерно или не, занемарују другу врсту Сарторијевог упозорења. Он наводи да поред претераног растезања концепта постоји и једнако важна опасност од претераног ”затезања” или сужавања. Претерана крутост може довести до бумеранг ефекта и губљења аналитичке прецизности.

Концептима меког и уравнотежавања ниског интензитета се равнотежа снага ставља у ново рухо и прилагођава променама, мењају се механизми деловања, али циљ и сврха остају непромењени. После Хладног рата, услед разлога као што су измењена природа претње (нема претње опстанку државе, одсуство империјалних амбиција), географија (географска удаљеност САД) и особености униполарности (способност подривачког деловања САД, огромни трошкови директног супротстављања јединој суперсили и чињеница да је до промене структуре међународног система дошло на пречац), друге велике силе не улажу ванредна средстава у наоружавање и не склапају војне савезе против САД. Уместо тога, ”новим“ стратегијама уравнотежавања, за које верују да су одговарајуће претњи коју Сједињене Државе представљају другима у савременој ери, супротстављају се САД. Оваквим ограниченим деловањем се ипак испуњава примарна сврха уравнотежавања – чување опстанка, ограничавање самовоље и спутавање најмоћније силе у остваривању интереса. Нема сумње да би промењеним деловањем Сједињених Држава (угрожавањем опстанка других великих сила и испољавањем империјалних амбиција) и уравнотежавање поприлило тврђи облик.

Корелација између агресивног унилатерализма и промена у механизмима уравнотежавања

Данас Америка има моћ и офанзивне капацитете које историја међународних односа не познаје, али се још увек не суочава са континуираним механизмима тврдог уравнотежавања. Да ли то значи да је уравнотежавање пало на тесту историје? Став аутора је да није тако. Иако се Сједињене Државе нису после Хладног рата суочавале са континуираним тврдим уравнотежавањем, друге велике силе су се супротстављале САД покретавши механизме уравнотежавања ниског интензитета и меког уравнотежавања. Кључни разлог за стално присуство уравнотежавања ниског интензитета јесте неповерење у намере других сила, поготово оних најмоћнијих, које је усађено у анархичну структуру међународног система.

[1068] Hedley Bull, *The Anarchical Society: The Study of Order in World Politics*, op. cit. p. 97.
[1069] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit. pp. 17-18.
[1070] Giovanni Sartori, ”Concept Misformation in Comparative Politics”, *The American Political Science Review*, Vol. 64, No. 4, 1970, p. 1034.
[1071] Видети у: William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman and Richard Little, *Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems*, op. cit. p. 3.

Са друге стране, основни разлог за супротстављање Сједињеним Државама употребном механизама меког уравнотежавања јесте промена у начину на који су друге државе опажале намере и деловање САД. Дакле, реч је о четвртом елементу Волтове теорије равнотеже претњи. До промене у структури међународног система није дошло (Сједињене Државе су биле и остала једина суперсила), као ни у географији (упркос свим технолошким променама, "заустављајућа моћ воде" и слаби суседи и даље су важни чиниоци) и офанзивним способностима (САД су биле и остале једина држава способна да "пројектује моћ" у било ком крају света). Међутим, оно што се променило почетком 21. столећа јесте агресивни и унилатерални приступ Сједињених Држава.

На основу свега наведеног, чини се да је могуће успоставити модел узрочно-последичних односа између начина деловања надмоћне силе и механизама уравнотежавања које ће уследити:

- прво, полазећи од тога да државе обитавају у анархичном свету у коме влада систем самопомоћи, оне никада не могу бити сигурне у намере других актера међународних односа, поготову не у намере најмоћније силе у систему. Зато ће против најмоћније силе у систему (хегемона или потенцијалног хегемона) који упражњава мултилатерално-институционални приступ у решавању глобалних изазова бити, од стране других великих сила, покренуто уравнотежавање ниског интензитета. У таквим околностима и са таквим деловањем најмоћније силе државе не опажају снажну претњу својим интересима, те не покрећу захтевније облике уравнотежавања;
- друго, уколико најмоћнија сила у систему у одређеном периоду континуирано испољава агресивни-унилатерализам и угрожава интересе (не и оне виталне, као што су опстанак и безбедност) потенцијалних такмаца, против ње ће бити покренути механизми меког уравнотежавања. У таквим околностима друге велике које покрећу меко уравнотежавање опажаће агресивни-унилатерализам као претећи. Ипак, с обзиром да њихови витални интереси нису угрожени, а да је тврдо уравнотежавање скуп и ризичан подухват, определиће се за меко уравнотежавање;
- треће, уколико најмоћнија сила у систему угрожава опстанак, безбедност и/или остале виталне интересе других великих сила, против ње ће бити покренути механизми тврдог уравнотежавања.

У самом раду ћемо кроз четири студије случаја показати да постоји снажна корелација између америчког агресивно-унилатералног приступа у решавању глобалних изазова и француских и немачких стратегија уравнотежавања Сједињених Држава. У периодима када је Америка деловала предоминантно мултилатерално, француске и немачке стратегије се нису мењале, тачније, остајале на су на нивоу уравнотежавања ниског интензитета. Са друге стране, када су САД испољавале агресивно-унилатерални приступ, Француска и Немачка су такво деловање опажале као претеће и захваљујући томе против САД су били покретани механизми меког уравнотежавања.

Став аутора је да Француска и Немачка неће против САД покретати механизме тврдог уравнотежавања све док најмоћнија сила у систему својим деловањем не почне да производи претњу по њихов физички опстанак и виталне интересе. **Покушаћемо да докажемо да амерички агресивни унилатерализам** (независна варијабла, узрок) **доводи до повећања осећаја претње код потенцијалних такмаца, а да повећање осећаја претње даље води до јачања стратегија уравнотежавања САД од стране Француске и Немачке** (зависна варијабла, последица).

„Приче о златном добу трансатлантског јединства писане су из ретроспективе. Истини на вољу, односи су увек били бурни".[1072]

ФРАНЦУСКО-НЕМАЧКЕ СТРАТЕГИЈЕ УРАВНОТЕЖАВАЊА САД ПОСЛЕ КРАЈА ХЛАДНОГ РАТА

Француска, Немачка и француско-немачки односи после Другог светског рата

Још за време Хладног рата америчка моћ и подређени положај у односу на Сједињене Државе плашили су државе као што су Француска или Западна Немачка. Некада велике силе и кључни играчи у мултиполарном систему до Другог светског рата, морале су да прихвате другоразредну улогу у свету са две суперсиле. Разлози такве одлуке су били су рационални. Претња коју је Совјетски Савез представљао по опстанак (физички и идеолошки) и безбедност ових држава била је огромна. Француска и Немачка су биле свесне да у таквим околностима, совјетском колосу могу да се одупру само уз помоћ другог колоса, Сједињених Америчких Држава.

Међутим, чак ни за време Хладног рата америчка војна надмоћ није лако прихватана од стране европских држава. Иако су се у "окршају титана" недвосмислено сврстале уз САД, то не значи да Француска и Немачка нису тежиле независн(ij)ој политици и периодично се супротстављале свом прекоокеанском савезнику. Посебно је то било присутно у француском спољно-политичком деловању за време Де Гола. Чувени ратни генерал и председник Француске је још шездесетих година[1073] страховао од америчке униполарне позиције.[1074] Штавише, сматрао је да је после Кубанске ракетне кризе (1962) до униполарности заиста и дошло.[1075]

Стање униполарности видео је као погубно за Француску и Европу, те се његова стратешка визија заснивала на три стуба: прво, на економском, политичком и војном јачању властите државе, која неће бити зависна од САД; друго, на израстању Европе, или бар оних држава које нису комунистичке, у независног политичко-безбедносног актера који би се могао назвати "полом" моћи у међународном систему и треће, на супротстављању америчком унилатерализму и самовољи.

Упркос противљењу САД, Француска је постала нуклеарна сила још 1960. године. Од тада, па до 1968. године, француски војни буџет се готово удвостручио и порастао је са 3,9 милијарди долара годишње на 6,1 милијарди.[1076] У истом периоду, француски бруто домаћи производ имао је стопе раста између 4,5% и 8,3%.[1077] Са друге стране, иако је Де Гол имао

[1072] Alina Polyakova and Benjamin Haddad, "Europe Alone: What Comes After the Transatlantic Alliance", *Foreign Affairs*, Vol. 98, No. 4, 2019, p. 111.

[1073] О политичко-безбедносној ситуацију у Европи током 60-их година видети у: Ljubodrag Dimić, "Yugoslavia and Security in Europe during the 1960s (Views, Attitudes, Initiatives)", *Tokovi istorije*, 3/2016, pp. 9-42.

[1074] Видети у: Edward A. Kolodziej, *French International Policy Under DeGaulle and Pompidou: The Politics of Grandeur*, op. cit.

[1075] Christopher Layne, *The Unipolar Illusion Revisited – The Coming End of United States' Unipolar Moment*, op. cit. p. 33.

[1076] Видети на: "France Military Spending/Defense Budget 1960-2020", Macrotrends, доступно на: https://www.macrotrends.net/countries/FRA/france/military-spending-defense-budget (приступљено: 3.4.2020)

[1077] "France GDP – Gross Domestic Product", доступно на: https://countryeconomy.com/gdp/france?year=1968 (приступљено: 3.4.2019)

подозрење према европским институцијама, тежио је да кроз међувладин приступ ојача политичко-безбедносну сарадњу међу државама Западне Европе.

Како примећује Валтер Лафебер (Walter LaFeber), Де Гол је имао огроман страх од америчке надмоћи, јер је веровао да ће Сједињене Државе „користити ту моћ унилатерално и неодговорно".[1078] Своје бојазни показивао је прилично нескривено. Примера ради, осудио је америчко искрцавање у Залив свиња 1961. године, критиковао је америчко учешће у Вијетнамском рату и отворено позвао САД да се повуку из Вијетнама и тиме отворе врата миру.[1079] Своје незадовољство је испољио и повлачењем Француске из интегрисане војне командне структуре НАТО 1966. године и упућивањем наредбе да се све стране војне снаге повуку са територије његове државе. Такве одлуке створиле су политички и логистички кошмар савезницима. Додатно, у односу на Сједињене Државе, Француска је одржавала знатно боље односе са државама Варшавског пакта и Кином, са којом је успоставила дипломатске односе још 1964. године.

Одлазак Де Гола са власти априла 1969. године није трансформисао односе Француске и Сједињених Држава. Такво нешто није ни било могуће, јер је негативне сентименте према америчкој моћи гајило прегршт чланова француске политичке елите. Како наводи Антонио Аларкон (Antonio V. Menéndez Alarcón), позивајући се на став анонимног француског сенатора из тог доба: „Инвазија на Залив свиња и Вијетнамски рат ојачали су уверење међу многим политичким лидерима у Француској да САД нису држава која трага за миром у свету, већ има империјалистичке циљеве".[1080] Долазак на власт Жоржа Помпидуа (Georges Jean Raymond Pompidou), Жискара Дестена (Valéry Giscard d'Estaing), па ни социјалисте Франсое Митерана (François Mitterrand) ништа није променио.

Иако се очекивало да би повратак социјалиста на власт могао да означи нове правце у спољно-политичком курсу Француске и врати односе САД и ове државе на ниво који је постојао за време претходног социјалистичког председника, Венсана Ориола (Vincent Auriol),[1081] политика коју је успоставио Де Гол је опстала. Како наводи Аларкон, „Митеранова влада је прихватила све фундаменталне стратешке линије спољне политике коју је успоставио Де Гол, иако су услед историјског моментума постојале незнатне разлике".[1082] Како исправно примећује Драган Живојиновић, проблем у трансатлантским односима, па тако и у француско-америчким односима, никада и нису биле само личности и њихове преференције.[1083]

Немачки положај после Другог светског рата био је битно другачији у односу на положај Француске. Иако се још увек воде дебате да ли је она 8. маја 1945. године „поражена или ослобођена"[1084], њена политика је годинама праћена са великим подозрењем. Немачка, тачније Западна Немачка, је "узорним владањем" на међународној позорници и бројним стратегијама дестигматизације настојала да покаже како су империјалне амбиције и покушаји да се покори Европа прошлост. Упркос настојањима да се докаже како је њено учешће, чак и предводништво, у институцијама као што је Европска унија само нови, прикривени и перфидни начин овладавања Европом,[1085] може се са правом рећи да је Немачка успела да скине "беџ срама" са својих ревера.

[1078] Walter LaFeber, *America, Russia, and the Cold War 1945-2002*, McGraw Hill, New York, 2004, p. 227. Наведено према: Christopher Layne, *The Unipolar Illusion Revisited – The Coming End of United States' Unipolar Moment*, op. cit. p. 38.

[1079] Antonio V. Menéndez Alarcón, *French and US Approaches to Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York, 2014, pp. 18-19.

[1080] Ibidem, p. 28.

[1081] Ориол је обављао дужност председника Француске од 1947. до 1954. године.

[1082] Antonio V. Menéndez Alarcón, *French and US Approaches to Foreign Policy*, op. cit. p. 20.

[1083] Драган Живојиновић, "Трансатлантски односи у време Обамине администрације", у: Драган Р. Симић (ур.), *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2011, стр. 95-120. и Драган Живојиновић, "Трансатлантски односи – напето савезништво", необјављени рукопис, стр. 1-31.

[1084] Egbert Jahn, *German Domestic and Foreign Policy: Political Issues Under Debate – Vol. 2*, Springer, Heidelberg, 2015, pp. 157-172.

[1085] Родни Аткинсон, *Нова диктатура Европе: угњетавање и васкрс демократских нација*, Досије, Београд, 2005.

Треба рећи и да је међународни контекст погодовао немачкој политици дестигматизације. Хладни рат, који је отпочео само коју годину после завршетка највећег рата које је човечанство видело, и осетљив геополитички положај Немачке, навели су Сједињене Државе, Француску и Британију да у Западној Немачкој потраже савезника. Ратом разорена, економски девастирана и са страним окупационим трупама на својој територији, Немачка није била значајна претња по западне демократије. Са друге стране, Совјетски Савез и друге социјалистичке државе јесу. Такве околности, омогућиле су Немачкој да се релативно брзо интегрише у регионалне и међународне институције.

Већ 1950. године, тек нешто више од годину дана по проглашењу независности и три месеца по успостављању организације, постала је чланица *Савета Европе*. Наредне, 1951. године, заједно са Француском, Италијом и државама Бенелукса основала је *Европску заједницу за угаљ и челик* (European Coal and Steel Community). Њен пун повратак у институције регионалног карактера озваничен је 1955. године када је постала чланица *Организације северноатлантског уговора*. Када је реч о међународним организацијама, динамика приступања Немачке зависила је од карактера тих институција. На пример, иако је чланица *Међународне банке за обнову и развој* и *Међународног монетарног фонда* постала још 1952. године, због сложености односа држава источног и западног блока, чланица Уједињених нација постала је тек 1973. године

Укључивање Немачке у кључне институције није значило да је брига од обнове њене моћи престала. Историјске трауме Француске, Белгије и других држава наставиле су да постоје и резултирале су деценијама сумњичавих погледа према Немачкој. Међутим, трауме нису чиниле непремостиву препреку сарадњи. Таквим околностима допринела је и Немачка. Њено политичко руководство, на челу са Конрадом Аденауером, стрпљиво је чекало на пуни повратак суверености. Тај тренутак је дошао 26. маја 1955. године,[1086] када је *Општи споразум* (нем: Generalvertrag) ступио на снагу. Од тада је Немачка водила обазриву спољну политику која се заснивала на дубљој интеграцији у постојеће економске и политичко-безбедносне структуре Европе и ангажованом и обазривом приступу према источним суседима.[1087]

У околностима снажне спољашње претње, значајног присуства страних трупа на својој територији и траумама из прошлости које су биле присутне чак и код њених савезника, није било превише простора за независну и одлучну улогу Немачке у спољним пословима. Када је и настојала да изађе из сенке Сједињених Држава, ти покушаји су били осујећивани. Наиме, један од два кључна елемента *Јелисејског споразума* потписаног 22. јануара 1963. године између француског председника Де Гола и немачког канцелара Аденауера био је стварање уједињене Европе.[1088] Међутим, услед огромног притиска Сједињених Држава, Споразум је у Бундестагу (нем: Der Deutsche Bundestag) претрпео низ амандмана који су га променили до непрепознатљивости. Уместо европског јединства, нагласак је промењен у правцу трансатлантског партнерства. САД су показале способност да подривачки делују, а Немачка да је још увек слаба да води политику независну од Америке.

Нових покушаја вођења независн(ij)е политике није било све до Вилија Бранта и његове *Ostpolitik* која је често доводила до трзавица у америчко-немачким односима. Ова

[1086] "Општи споразум" или "Немачки споразум" је потписан између Савезне Републике Немачке и три савезничке силе (САД, Британија и Француска). Њиме су Немачкој враћене бројне суверене надлежности, а окупације је званично окончана. Видети у: "Convention on relations between the Three Powers and the FRG", доступно на: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/10/1/b1885d93-c91a-4fa7-80bd-e1d3b3171b87/publishable_en.pdf (приступљено: 8.4.2020)

[1087] Видети у: Thomas Banchoff, *The German Problem Transformed: Institutions Politics and Foreign Policy, 1945-1995*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2002. Нешто мање обазриву политику према комунистичким државама Немачка је водила само почетком шездесетих, у последњим годинама Аденауровог мандата. Таква политика била је на неки начин и изнуђена све већим заоштравањем односа између истока и запада које је кулминирало изградњом тзв. Берлинског зида.

[1088] Видети у: "French-German Treaty of 22 January 1963", доступно на: https://www.fransamaltingvongeusau.com/documents/dl2/h6/2.6.3.pdf (приступљено: 09.06.2019). Други важан циљ било је помирење између два народа.

политика званично почиње да се примењује доласком Вилија Бранта на место канцелара 1969. године, иако су такве идеје постојале још у раним шездесетим. Означавала је напуштање тврдокорног приступа према Демократској Републици Немачкој, али и побољшање односа са државама источног блока. Иако се настанак *Ostpolitik* подударао са ером детанта, Сједињене Државе нису благонаклоно гледале на овакво аутономно деловање СР Немачке.[1089] Не само *Ostpolitik*, већ и америчка монетарна политика, нуклеарна стратегија флексибилног одговора, Бретонвудске институције и друга питања, изазивали су трзавице у односима са Сједињеним Државама. САД су током седамдесетих и осамдесетих остале важан партнер, али се Немачка све више кретала ка „наглашеније европској дефиницији својих интереса".[1090] Немачка је почела да сазрева и ослобађа се стега прошлости. Ћутња и подршка у бројним питањима се раније узимала од стране Американаца здраво за готово. Међутим, како исправно примећује Шварц (Thomas A. Schwartz), временом је зрелост почела да означава „самопоуздање да се каже не".[1091]

Немачка је током осамдесетих наставила економски и политички да јача, а уједињење 1990. године је навело ауторе као што је Кристофер Лејн да помисле како ће ускоро, заједно са другим силама, окончати униполарност Сједињених Држава.[1092] Међутим, уједињена Немачка није испољиле амбиције да се надмеће са Сједињеним Државама, иако јесте наставила да води аутономну политику, тежи снажној Европи и остварује националне интересе, али не будећи осећај претње код других.

У времену од Другог светског рата до краја Хладног рата односи Француске и Немачке су пролазили кроз различите фазе, али осим у ретким и краткотрајним периодима затегнутости, били су партнерски и пријатељски. Већ 1951. године, шест година по окончању последњег рата у ком су ове две државе учествовале, заједно са Италијом, Белгијом, Холандијом и Луксембургом створиле су Европску заједницу за угаљ и челик. С обзиром да су угаљ и челик међу кључним компонентама за стварање "ратне машине", ова прва наднационална организације била је важан корак ка помирењу и изградњи поверења. Исте године почели су преговори о стварању *Европске одбрамбене заједнице* (European Defence Community). Основна идеја била је да се почне са наоружавањем Немачке и да се тај процес одвија у оквиру европске војске која би била под врховном командом НАТО.[1093] Међутим, одбијање француског Парламента да прихвати стварање ове одбрамбене структуре показује да, упркос заједничким интеграционим процесима, страх од немачког војног јачања није нестао.

Већ 1955. године Немачка је повратком суверености и ступањем у чланство Организације северноатлантског уговора остварила своје безбедносне интересе. Француска се није противила укидању окупације и немачком чланству у НАТО. То се испоставило као добра одлука, јер је после понижења које је у Суецкој кризи 1956. године Француској нанела Америка, француско руководство уочило да једини пут ка јачању њихове државе јесте изградња европског јединства. Као кључни партнер у том подухвату препозната је управо Немачка.

Осовина Париз-Берлин постала је носилац европске интеграције и европског јединства. Шест година после оснивања Европске заједнице за угаљ и челик створене су још две заједнице: *Европска економска заједница* (European Economic Community) и *Европска заједница за атомску енергију* (European Atomic Energy Community). Иако су настале као одвојене организације, делиле су исте институције и имале су истоветно чланство, тако да је

[1089] Wolfram F. Hanrieder, "The Foreign Policies of the Federal Republic of Germany, 1949-1989", *German Studies Review*, Vol. 12, No. 2, 1989, p. 327.

[1090] Thomas A. Schwartz, "No Harder Enterprise: Politics and Policies in the German-American Relationship, 1945-1968", in: Detlef Junker (ed.), *The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945-1968*, German Historical Institute and Cambridge University Press, New York, 2004, p. 35.

[1091] Ibidem, p. 33.

[1092] Christopher Layne, *The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise*, op. cit. 37.

[1093] О хронологији покушаја стварања Европске одбрамбене заједнице видети у: Julian Lindley-French, *A Chronology of European Security & Defence*, Oxford University Press, New York, 2007, pp. 19-48.

уврежени назив за све три био *Европске заједнице*. Европске заједнице су временом доживеле значајне промене. Три заједнице спојене су Унију која данас функционише као једно правно лице, чланство је ”нарасло” до броја 28,[1094] а круг питања за које је ЕУ надлежна све је шири. Европска унија се суочавала са великим бројем криза током свог постојања, а и данас се све учесталије говори да је реч о систему који је у кризи.[1095] Ипак, оно што се није променило јесте да су Француска и Немачка остали ”мотори” европске интеграције и европског јединства.

Поред сарадње у оквиру мултилатералних подухвата, билатерални односи некада вековних непријатеља постајали су све срдачнији. Јелисејским споразумом из 1963. године било је предвиђено да ће се Француска и Немачка консултовати „о свим важним питањима у области спољне политике а, пре свега, о питањима од заједничког интереса, са циљем да се достигне, уколико је то могуће, усаглашена позиција“.[1096] Такође, договорено је да се билатерални састанци шефова држава и влада одвијају најмање два пута годишње, а министара одбране и спољних послова најмање једном у три месеца.[1097] Званичници две државе су, по правилу, имали одличне личне односе, а ти односи су додатно подупирали унапређивање сарадње.

Дубља економска интеграција и трансформисање Европе у мировни пројекат наилазили су на широку подршку трансатлантских партнера, укључујући ту и Сједињене Државе. Међутим, сваки покушај политичко-безбедносног повезивања који би евентуално водио израстању Европе у трећи пол наилазио је на критику и покушаје осујећивања од стране САД.[1098] Још за време председника Харија Трумана било је јасно да ће европско повезивање добити ”благослов” само уколико погодује интересима моћног прекоокеанског савезника. Наиме, уместо ”европског јединства” Сједињене Државе су увек инсистирале на ”трансатлантском јединству”. Према речима Дина Ачесона, државног секретара САД у то време, Америка је у том јединству морала имати централну улогу у циљу „спречавања могућности да Унија постане трећи пол или супротстављена сила“.[1099]

Примера ради, Сједињене Државе јесу подржале предлог стварања европске војске у оквиру Европске одбрамбене заједнице, али су то учиниле јер је ова организација требало да буде повезана са структурама Организације северноатлантског уговора, а европска војска подређена Врховној команди НАТО.[1100] Са друге стране, чак ни билатерални споразум између Француске и Немачке, већ поменути Јелисејски споразум, није могао да прође без противљења Сједињених Држава. Наиме, с обзиром да је имао европску, а не трансатлантску димензију, Сједињене Државе су страховале да би могао водити јачању Европе као независног актера. Зато су инсистирале да се споразум серијом амандмана измени како би трансатлантска компонента споразума била наглашенија. С обзиром на снажан утицај који су у Немачкој имали, у томе су и успели.

Иако садржај Јелисејског споразума јесте био измењен, намере Француске и Немачке да кроз осовину Париз-Берлин јачају Европу остале су непромењене до данас. Кораци нису били џиновски, али су до краха Хладног рата од Европских заједница произвели најдубљи ниво интеграције који је свет икада видео. На крају, резултат сарадње ових држава било је *јединствено тржиште* (The single market), као и *Заједничка спољна и безбедносна политика*

[1094] Иступањем Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске из Европске уније, које се одиграло 31. јануара 2020. године, ЕУ броји 27 држава чланица.

[1095] Видети у: Слободан Самарџић, *Европска унија: систем у кризи*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2016; Jürgen Habermas, *The Crisis of the European Union: A Response*, Polity Press, Cambridge, 2012.

[1096] Видети у: ”French-German Treaty of 22 January 1963”, доступно на: https://www.fransamaltingvongeusau.com/documents/dl2/h6/2.6.3.pdf (приступљено: 09.06.2017).

[1097] Ibidem.

[1098] Једини изузетак представља француско-немачка бригада успостављена 1987. године, из које 1993. настаје Европски корпус (Eurocorps). Ипак, треба да нагласити да и бригада и корпус имају више симболичку него стварну димензију.

[1099] Наведено према: Christopher Layne, ”America as European Hegemon”, *The National Interest*, Summer 2003, p. 22.

[1100] Joseph L. Kunz, ”Treaty Establishing the European Defense Community”, *The American Journal of International Law*, Vol. 47, No. 2, 1953, p. 276.

(Common Foreign and Security Policy). Обе политике преговаране су још за време Хладног рата, а озваничене су ступањем на снагу Уговора из Мастрихта.

Америчко настојање да сузбије независно деловање европских држава наилазило је на готово стални отпор Француске и периодични отпор Немачке. Од Суецке кризе, а посебно од повратка Де Гола на власт, Француска је користила „европску интеграцију како би изгурала Сједињене Државе из Европе и ослободила Савезну Републику (Немачку, прим. С.Н) њене зависности од трансатлантског колоса".[1101] Де Гол је сматрао да би независна Европа била способна за глобалну улогу у свету, а да би "барјактар" такве улоге била управо Француска.[1102] Са друге стране, немачки отпор америчком утицају био редак. Њен специфични географски положај, економска помоћ коју су после Другог светског рата континуирано добијали од САД, америчке трупе на немачкој територији и стигма проблематичне државе, утицали су да спољна политика Немачке која се одвија независно од воље Сједињених Држава буде тек спорадично присутна. *Ostpolitik* за време Вилија Бранта један је од таквих примера.

За све време трајања Хладног рата, Француска и Немачка нису користиле механизме тврдог уравнотежавања против Сједињених Држава. Разлога за такво чињење је више. Први разлог је уједно и најзначајнији. Иако су Сједињене Државе често подривачки деловале у погледу спречавања Европе да израсте у силу глобалног домета, претња коју је Француској и Немачкој представљао Совјетски Савез била је значајно већа. Колосална моћ, офанзивни капацитети, али што је још важније, географска близина и опажање намера као агресивних, скупно су током читавог трајања Хладног рата чинили да совјетска претња буде већа од америчке. Једноставно, за разлику од Сједињених Држава, Совјетски Савез је представљао претњу политичком и идеолошком опстанку Француске и Немачке. Додатно, искуства држава из Источне Европе (Мађарска 1956. и Чехословачка 1968) упућивали су да је живети у сенци ауторитарне силе много теже него опстајати у сенци демократске.

Друго, Сједињене Државе су биле важан чинилац у послератној обнови Европе. После спровођења *Европског програма обнове*, такозваног *Маршаловог плана*, кроз који су помагале опоравак европских држава, САД су наставиле да јачају европску економију, али и безбедност, кроз *Закон о узајамној безбедности* (Mutual Security Act) и друге облике подршке. Имајући у виду да би француски опоравак ишао знатно спорије без америчке помоћи, као и да би тешко изашла самостално на крај са совјетском претњом, примена тврдих механизама уравнотежавања против Сједињених Држава била би несувисла. Са друге стране, очекивати уравнотежавајуће подухвате од Немачке, која је, и после окончања окупације, на својој територији имала огроман број америчких војника, било би још мање разумно.

Међутим, чињеница да тврдих облика уравнотежавања Сједињених Држава за време Хладног рата није било, не значи да други облици нису били присутни. Наиме, једино у кратком периоду после Другог светског рата Француска није уравнотежавала САД. Већ од 1956. године, а посебно од повратка Де Гола на власт, Француска је пружала отпор и моћи и деловању САД, који би се могао подвести под уравнотежавање ниског интензитета или меко уравнотежавање. На пример, традиционални отпор према америчкој култури, приговарање америчкој хегемонији (присутној макар међу западним демократијама), као и спочитавање Америци да је њен приступ у Хладном рату „превише конфронтирајући, милитаристички и опасан"[1103], могу се подвести под уравнотежавање ниског интензитета. Са друге стране, повлачење Француске из војне структуре НАТО припада типичним механизмима меког уравнотежавања. Навели смо већ да је аутономија Немачке за време Хладног рата била знатно мања, али је и ова држава повремено пружала отпор Сједињеним Државама. Када год је имала

[1101] Detlef Junker, "Politics, Security, Economics, Culture, and Society: Dimensions of Transatlantic Relations", in: Detlef Junker (ed.), *The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945-1968*, German Historical Institute and Cambridge University Press, New York, 2004, p. 16.
[1102] Wolfram F. Hanrieder, *The Foreign Policies of the Federal Republic of Germany, 1949-1989*, op. cit. p. 313.
[1103] Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, Vintage Books, New York, 2004, p. 28.

прилике, настојала је да води независну политику. Не треба заборавити да *Ostpolitik*[1104] настаје управо у времену док је Вашингтон био заокупљен Вијетнамом.[1105]

Иако би се могла постављати питања зашто су се Европљани супротстављали Сједињеним Државама за време Хладног рата, није ли незахвално уравнотежавати, макар и нетрадиционалним механизмима, државу која штити њихову безбедност, зашто страховати од државе која "стражари на капијама европске тврђаве", као и многа друга, ни државници, ни учењаци из области међународних односа таква питања нису постављали. Знали су да анархична природа структуре међународног система ствара код држава осећај несигурности и неповерења. У том смислу, питање које су себи Французи или Немци постављали није било нити једно од већ наведених, већ „Ко чува стражаре?"[1106] И нису страховали да ће физички нестати или да ће их "стражари" војно покорити, већ да ли ће бити у стању да опстану као независне политичке јединке.

Њихове бојазни најбоље је, иако тек после Хладног рата, објаснио некадашњи министар спољних послова Немачке, Јошка Фишер (Joschka Fischer), постављајући два питања: „Шта ће бити са Европљанима имајући у виду доминантну улогу Сједињених Држава? Да ли ће бити у стању да одлучују о властитој судбини или ће бити приморани да спроводе оно што је одлучено негде другде?"[1107] Политичка независност и способност доношења одлука независно од Сједињених Држава, било је оно што је мучило и што до данас мучи државе као што су Француска или Немачка.

Европљани су били потпуно свесни да се после Другог светског рата остварио њихов најдубљи страх. Након векова унутар-европске борбе против доминације, једна сила је успела да "загосподари" њиховим континентом. У томе је успела спољашња сила, Америка, која је на место најмоћније државе у Европи дошла без примене силе и без отпора. Да буде још чудније, реч је о држави која је још од Томаса Џеферсона страховала да ниједна сила не оствари доминацију у Европи. Пожељније стање, за једног од очева оснивача САД, било је оно у коме би се континенталне силе међусобно надметале, а остатак света оставиле у „нетакнутом спокоју".[1108] Ипак, са растом моћи мењали су се и амерички интереси. Ратом разорене европске државе су после Другог светског рата прихватиле америчку надмоћ на свом континенту, јер је совјетска физичка, политичка и идеолошка претња била застрашујућа. Када су се касније током Хладног рата повратиле и покушале да одстране Сједињене Државе из свог дворишта, то више није било могуће јер су "амерички корени" били пуштени дубоку у европско тле.

Америчка моћ после Хладног рата

Из *Дугог европског рата* (1914-1989), како овај период назива Роберт Каплан[1109] или ере *Северњачких грађанских ратова* (Први светски рат, Други светски рат и Хладни рат),[1110] како га још смелије одређује Чарлс Краутхамер, само је једна велика сила изронила као апсолутни победник. Наравно, реч је о Сједињеним Америчким Државама. Не само да су се

[1104] Као и у ранијим помињањима, под *Ostpolitik* подразумевамо политику релаксацију односа Западне Немачке са државама "Источног блока".
[1105] Thomas A. Schwartz, *No Harder Enterprise: Politics and Policies in the German-American Relationship, 1945-1968*, op. cit. p. 35.
[1106] Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, op. cit. p. 112.
[1107] Robert Kagan, "America's Crisis of Legitimacy", *The New York Times*, March 31, 2004, доступно на: https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/cfr/international/20040301faessay_v83n2_kagan.html?_r=1 (приступљено: 19.03.2019)
[1108] "Thomas Jefferson First Inaugural Address", March 4th 1801, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/19th_century/jefinau1.asp (приступљено: 23.05.2019)
[1109] Видети у: Robert D. Kaplan, *The Return of Marco Polo's World: War, Strategy and American Interest in the Twenty First Century*, op. cit.
[1110] Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs (America and the World 1990)*, Vol. 70, No. 1, 1990/1991, pp. 23-33.

могле сматрати победницом, већ су из треће фазе (Хладни рат) изашле знатно снажније него што су то биле на почетку прве (Први светски рат). Што је важније од свега, њиховом победом је биполарни систем преображен у униполарни са Сједињеним Америчким Државама на месту униполарне силе. Како исправно закључује Џон Ајкенбери, таква „глобално униполарна расподела моћи историјски је јединствена".[1111]

Уколико униполарност одређујемо као оно стање у ком једна сила има „пресудну надмоћ у свим фундаменталним компонентама моћи: економској, војној, технолошкој и геополитичкој"[1112] или када одређена држава има „глобални домашај и способна је да спроводи или организује политичко-војне акције било где у светском систему",[1113] онда је међународни систем после Хладног рата био униполаран, на челу са Сједињеним Државама као једином суперсилом. Степен надмоћи који су САД имале почетком деведесетих година 20. века незабележен је светској историји. Различити аутори су моћ једине суперсиле описивали на различите начине, а кључна одређења ће из разлога прегледности бити приказана табеларно:

Табела 6. Различити описи америчке моћи после Хладног рата

Име аутора	Одређење
Пол Кенеди	„Никада ништа слично није постојало попут ове несразмере у моћи… Вратио сам се свим статистикама потрошње за одбрану и војно особље током последњих 500 година које сам користио у књизи 'Успон и пад великих сила' и ниједна држава није ни близу".[1114]
Роберт Кејган	„Према историјским стандардима, америчка војна моћ после Хладног рата, посебно њена способност да ту моћ пројектује у све крајеве света, остала је без преседана".[1115]
Роберт Џервис	„Мерено на било који замислив начин, Сједињене Државе имају већи удео у светској моћи него било која друга држава у историји".[1116]
Стивен Волт	„Сједињене Државе уживају положај у моћи који је вековима невиђен, а грађани широм света су врло свесни те чињенице. За Американце је та надмоћна позиција подједнако извор поноса и прилике: пружа Сједињеним Државама велику маргину безбедности и капацитете да обликују свет у складу са америчким интересима и вредностима".[1117]
Џон Миршајмер	„Сједињене Држава су једини регионални хегемон у модерној историји".[1118]
Џон Ајкенбери	„Од завршетка Хладног рата Сједињене Државе су постале глобална суперсила без премца и без преседана. Ни у једном другом тренутку савремене историје ниједна држава није изгледала тако замашно у односу на остатак света".[1119]

[1111] John G. Ikenberry, *Liberal Leviathan – The Origins, Crisis and Transformation of the American World Order*, op. cit. p. 43.
[1112] William C. Wohlforth, *The Stability of a Unipolar World*, *International Security*, op. cit. p. 7
[1113] David Wilkinson, "Unipolarity without Hegemony", *International Studies Review*, Vol. 1, No. 2, 1999, p. 142.
[1114] Paul Kennedy, "The Eagle Has Landed", *Financial Times*, No. 2, February 2nd, 2002, доступно на: https://ratical.org/ratville/JFK/JohnJudge/linkscopy/EagleLand.html (приступљено: 24.03.2018)
[1115] Robert, Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, op. cit. p. 26.
[1116] Robert Jervis, *The Remaking of a Unipolar World*, op. cit. p. 7.
[1117] Stephen M. Walt, *Taming American Power – The Global Response to U.S. Primacy*, op. cit.
[1118] Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 442.
[1119] John G. Ikenberry, "Is Multilateralism in Decline?", *Perspectives on Politics*, Vol. 1, No. 3, 2003, p. 533.

Са таквом колосалном моћи Сједињене Државе су после Хладног рата покушале да обликују свет према својим вредностима, идеалима, али пре свега интересима. Како наводи Хенри Кисинџер, *éminence grise* америчке спољне политике, Америка је увек „одржавала уверење да су њена домаћа начела очигледно универзална и да њихова примена мора у свако доба бити поздрављена".[1120] Отуда и став да и интереси који произилазе из таквих начела морају бити општеприхваћени и остварени. Погледи америчке јавности и политичке елите, често су замагљени. По правилу им промиче да САД, као несумњиво надмоћна држава, могу „…мислити како делују у корист мира, правде и благостања света",[1121] али да су ови појмови „дефинисани по вољи надмоћне силе" и да „могу бити у сукобу са жељама и интересима других".[1122]

Стратешки циљеви Сједињених Америчких Држава нису се значајније мењали после Хладног рата. Брукс и Волфорт налазе да и данас постоје три кључна циља:

1) „Управљање спољашњим окружењем у кључним регионима на начин да се смање краткорочне и дугорочне претње националној безбедности САД;
2) Промовисање либералног економског поретка како би се проширио глобални економски просперитет, а максимизирао унутрашњи;
3) Стварање, одржавање и кориговање глобалног институционалног поретка како би се осигурала неопходна међудржавна сарадња под условима који погодују америчким интересима".[1123]

Усредсређеност на националне интересе није новина у међународним односима. Штавише, све велике силе водиле су рачуна, пре свега, о националним интересима и истурали су их у односу на опште. У овом погледу, ни Сједињене Државе нису другачије. Како наводи Хенри Кисинџер, спољна политика једне државе „мора да почне са јасном замисли националног интереса", али истовремено „национални интерес, у нашем међуповезаном свету, мора да буде ограничен и повезан са визијом светског поретка".[1124] Другим речима, чак и униполарна сила, а посебно јер наглашава демократску и доброћудну природу своје моћи, мора водити рачуна о интересима других и томе како ће њену моћ и деловање опажати друге силе.

После Хладног рата Сједињене Државе су се суочавале са двојаким проблемом: прво, како да америчка колосална моћ не застраши друге силе и друго, како да својим деловањем не окрену друге, укључујући и хладноратовске савезнике, против себе? У оба случаја, исход би за једину суперсилу био неповољан и укључивао би уравнотежавање. Опет, проблем није лако решив. С обзиром на анархичну природу међународних односа, државе не гледају благонаклоно на надмоћ других. Исто питање које је мучило Данијела Дефоа пре три века мучило је и све државнике после Хладног рата: „Питам се да ли се у људској природи могу поставити границе личним амбицијама, да ли и најбољи човек на земљи не би био краљ над свиме што може?"[1125]

У нешто савременијем руху, на ово питање одговара Роберт Џервис. Тврди да нема гаранција да ће доброћудне намере надмоћне силе бити тако безазлене и "сутра": „Мишљења се могу мењати, на власт могу доћи други лидери, вредности се могу променити, нове прилике

[1120] Хенри А. Кисинџер, *Светски поредак*, оп. цит. стр. 181.
[1121] Kenneth Waltz, "America as a Model for the World? A Foreign Policy Perspective", *PS: Political Science and Politics*, Vol. 24, No. 4, 1991, p. 669.
[1122] Ibidem.
[1123] Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, *America Abroad: The United States' Global Role in the 21st Century*, op. cit. p. 75.
[1124] Henry A. Kissinger, *The USA and World Peace after the Presidential Election: Address to the Inaugural Nobel Peace Prize Forum*, доступно на: https://www.henryakissinger.com/speeches/the-usa-and-world-peace-after-the-presidential-election-address-to-the-inaugural-nobel-peace-prize-forum-by-henry-a-kissinger/ (приступљено: 11.01.2019)
[1125] Daniel Defoe, *A true Collection of the Writings of the Author of the True Born English-man*, London 1703, p. 356. Наведено према: Per Maurseth, "Balance of Power Thinking from the Renaissance to the French Revolution", *Journal of Peace Research*, Vol. 1, No. 2, 1964, p. 126.

и нове опасности се могу створити“.[1126] Треба рећи да ни Сједињене Државе после Хладног рата нису биле типична *status quo* сила. Тежиле су, када год је то било могуће, да „…консолидују и ојачају своју позицију надмоћи“.[1127]

Како наводи Роберт Џервис, „раст националне моћи доводи до увећања интереса“.[1128] А интереси униполарне силе, која је глобално присутна, готово да су безгранични. Глобално допирање „преувеличава осећај претње“[1129] и ствара перцепцију код униполарне силе да свака промена може угрозити њене интересе. Помало парадоксално, али и у складу са ”митовима империја”, униполарност доводи до ситуације у којој је највећи осећај претње код најмоћније силе.

У суочавању са претњама, или догађајима и актерима које су Сједињене Државе опажале као такве, САД су често занемаривале и газиле преко интереса других сила. Поштеђени нису били ни савезници код којих је и сама неуравнотежена моћ Сједињених Држава позивала на опрез, док је агресивно и унилатерално деловање наводило на конкретне кораке против ње. С обзиром да претња није била таква да су опстанак или безбедност савезника били угрожени, ни савезници нису на америчку колосалну моћ и унилатерално деловање одговарали традиционалним облицима уравнотежавања.

Како наводи Роберт Кејган, легитимност америчког деловања у Европи за време Хладног рата ослањала се на три стуба. Прво, у питања је била „заједничка стратешка претња коју је представљао Совјетски Савез – живописна стварност коју су свакодневно чиниле стотине хиљада совјетских трупа паркираних у центру Европе“.[1130] Ма колико америчка самовоља у том периоду производила гнев код Европљана, совјетска претња била је већа. Друго, стратешку претњу следила је и идеолошка, односно, претња замене капиталистичког начина живота социјалистичким или комунистичким. Потпадање под совјетски утицај значило би крај индивидуалних слобода, слободног тржишта, изборне демократије и свих вредности створаних столећима. На крају, Кејган износи и трећи стуб који назива „структурна легитимност“.[1131] С обзиром да су се СССР и САД међусобно уравнотежавали, то је пружило државама као што су Француска и Немачка просторе стратешке аутономије.

Међу европским савезницима, у супротстављању САД после Хладног рата предњачиле су управо Француска и Немачка. Зато ће централни фокус наше анализе бити на овим државама. Настојаћемо да покажемо како су и у време америчког изразито мултилатералног приступа европски савезници испољавали подозрење према моћи САД и против ње користили механизме уравнотежавања ниског интензитета. Такође, показаћемо да су у време америчког агресивног унилатерализма користили механизме меког уравнотежавања. На крају, објаснићемо да Француска и Немачка не користе механизме тврдог уравнотежавања против Сједињених Држава из вишеструких и испреплетаних разлога, од којих је кључни да САД не представљају претњу по кључне интересе ових држава.

С обзиром да анализа односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама после Хладног рата далеко надилази обим и потребе овог доктората, емпиријску анализу ћемо спровести користећи четири мање студије случаја. У питању су односи наведених држава за време Кризе на Косову и Метохији (1998-1999), током припрема за рат и Рата у Ираку (2002-2003), током преговора о иранском нуклеарном програму и закључивања Заједничког свеобухватног плана деловања (2003-2015) и на крају, током процеса америчког напуштања истоименог споразума (2017-2018). Наведене студије случаја имаће двојаку сврху: прво, послужиће као илустративни примери америчке спољне политике у датим периодима и друго, илустроваће функционисање теоријског модела по ком агресивни унилатерализам доводи до

[1126] Robert Jervis, ”Cooperation Under the Security Dilemma”, *World Politics*, Vol. 30, No. 2, 1978, p. 105.
[1127] Stephen M. Walt, *Taming American Power – The Global Response to U.S. Primacy*, op. cit. p. 49.
[1128] Robert Jervis, *The Remaking of a Unipolar World*, op. cit. p. 13.
[1129] Ibidem, p. 8.
[1130] Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, op. cit. p. 110.
[1131] Ibidem, p. 111.

раста претње по друге државе и последично, до промена у стратегијама уравнотежавања према држави која агресивно и унилатерално делује.

Политика Сједињених Америчких Држава за време ескалације кризе на Косову и Метохији (1998-1999)

Ово потпоглавље ће бити издељено на три целине. Најпре ће се, у циљу стављања студије случаја у контекст, извршити преглед основних одлика америчке моћи и односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама од 1989. године до 2001. године. Затим ће се анализирати односи наведених држава за време ескалације кризе на Косову и Метохији, а на крају утврдити које су стратегије уравнотежавања Француска и Немачка користиле у суочавању са америчком моћи и деловањем за време наведене кризе.

Основне одлике америчке спољне политике и односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама од 1989. до 2001. године

Када се окончао Хладни рат са њим је нестала и совјетска претња. Совјетски војни буџет се непрестано смањивао и сурвао се са готово 200 милијарди долара из 1989. године[1132] на 16 милијарди из 1998. године.[1133] "Империја" у Источној Европи се распала. У духу "ветра промена", некадашње чланице Варшавског пакта - Мађарска, Пољска, Чешка, Словачка, Румунија, Бугарска, Естонија, Летонија и Литванија - настојале су да прате пут либералних демократија и редом су постајале чланице НАТО и Европске уније. Распао се и сам СССР. Заједница независних држава, коју је децембра 1991. године успоставило 9 држава некадашњег Совјетског Савеза, није била ни бледа сенка некадашњег колоса. Чак је и Русија током 90их покушала да постане демократија "западног лица", али се политичка транзиција ка либералној демократији, као и економска ка слободном тржишту, нису окончале успешно. Русија је и даље била парњак Сједињеним Државама у домену нуклеарног наоружања, али је статус суперсиле бесповратно изгубила.

Нестанком Совјетског Савеза изгубио се и основни извор оправданости џиновског присуства САД на тлу Европе. Не само то, опстанак НАТО – организације колективне одбране – могао се довести у питање с обзиром да је нестао основни разлог његовог формирања. Чак је и Миршајмер погрешио тврдећи годину дана пре распада СССР да је „…совјетска претња лепак који држи НАТО" и да ће уколико се уклони та офанзивна претња… и Сједињене Државе вероватно напустити континент, након чега се и одбрамбени савез који је предводила четрдесет година може распасти".[1134] Такође, за разлику од рапидног смањивања совјетског војног буџета, амерички је тек незнатно смањен.[1135] Њене базе и војне инсталације широм света деловале су застрашујуће као и за време Хладног рата. Све то говори да циљ Сједињених Држава после Хладног рата није био повлачење нити суздржаност. Волт је сасвим у праву када тврди да је „централни спољно-политички циљ Сједињених Држава од краја Хладног рата био да учврсти и, где је то могуће, увећа своју позицију надмоћи".[1136]

[1132] Потпуно поузданих података нема, подаци које наводи су процене америчке Централно обавештајне агенције. Видети на: "Soviet Military Budget: $128 Billion Bombshell", *The New York Times*, May 31sy, доступно на: https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1989/05/31/355789.html (приступљено: 10.02.2019)

[1133] "SIPRI Military Expenditure Database: Data for all Countries from 1988–2018 in Constant", доступно на: https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932018%20in%20constant%20%282017%29%20USD%20%28pdf%29.pdf (приступљено: 10.02.2019)

[1134] John J. Mearsheimer, *Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War*, op. cit. p. 52.

[1135] На пример, амерички војни буџет је 1992. године био тек за око 11% мањи у односу на 1989. годину. "SIPRI Military Expenditure Database: Data for all Countries from 1988–2018 in Constant", доступно на: https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932018%20in%20constant%20%282017%29%20USD%20%28pdf%29.pdf (приступљено: 10.02.2019)

[1136] Stephen M. Walt, *Taming American Power – The Global Response to U.S. Primacy*, op. cit. p. 49.

У америчкој стратешкој визији света после Хладног рата европски савезници су препознати као партнери у ширењу такозваног либералног међународног поретка. Међутим, као и у биполарном свету, за Европљане није био предвиђен статус равноправних партнера. Још децембра 1989. године, тадашњи државни секретар САД, Џејмс Бејкер (James Addison Baker III), изјавио је приликом посете Источном Берлину да НАТО треба да добије своју политичку димензију.[1137] Његова посета, ужурбано организована како би се одиграла пре Митеранове, само је потврдила решеност да и са завршетком Хладног рата опстану и старе институције и америчко лидерство.

Најбољу илустрацију америчког пост-хладноратовског приступа у односу према Европи показује нацрт *Смерница за планирање одбране за фискалне године 1994-1999* који је "процурео" у јавност марта 1992. године. Поред јасне намере да Сједињене Државе одрже униполарни поредак, у нацрту документа је истакнута и потреба сузбијања било каквих иницијатива европских савезника у области безбедности. Наиме, наведено је да „иако Сједињене Државе подржавају циљ европске интеграције, морамо настојати да спречимо појаву искључиво европских безбедносних аранжмана који би поткопали НАТО, нарочито интегрисану командну структуру Алијансе".[1138] Већ тада се могло наслутити, а до данас се таква политика спроводи, да ће САД подривати сваку аутохтону политичко-безбедносну иницијативу европских држава која се одвија ван постојећих трансатлантских структура и у којој учешће Америке није предвиђено.

Поред сузбијања европске аутономије и спречавања израстања било које државе или групе држава у равноправног такмаца САД, америчко деловање после Хладног рата имало је још једну важну карактеристику која је бринула Европљане. Иако је мултилатерални приступ у решавању глобалних проблема био изражен, Американци су задржали право да делују унилатерално када год је то у њиховом интересу. *Стратегија националне безбедности САД* из 1993. године по овом питању је била више него јасна. У њој се наводи да ће Сједињене Држава деловати самостално кад год је то у њиховом интересу јер се „…не сме никада дозволити да наша (америчка, прим. С.Н) испољена склоност ка мултилатералном деловању једноставно постане изговор за неделовање".[1139] Другим речима, карактеристика америчког деловања може се сажети у катекизму који сажето износи британски политиколог Кристофер Крокер (Christopher Croker): „мултилатерално ако је могуће, унилатерално уколико је неопходно".[1140]

На крају, чињеница да су Сједињене Државе либерална демократија и савезник европских држава учинила је да претња од америчке моћи буде мања, али не и да нестане. Поред америчке решености да одржи своју униполарну позицију и спречи друге, укључујући и најближе савезнике, да израсту у нови пол моћи, разлога за подозрење давало је и америчко деловање за време Хладног рата. Много америчког чињења у том периоду, у ком је, да подсетимо, моћ била уравнотежавања од стране СССР и његових савезника, излазило је ван оквира либералних вредности и поретка заснованог на правилима (rule-based order). Ендру Басевич (Andrew J. Bacevich) наводи само неке од примера:

- „Мешање у стране изборе;
- Пучеви и атентати у Ирану, Гватемали, Конгу, Куби, Јужном Вијетнаму, Чилеу, Никарагви и другде;

[1137] Видети у: Thomas L. Friedman, "Baker, in Berline, Outlines a Plan To Make NATO a Political Group", *The New York Times*, December 13th, 1989, доступно на: https://www.nytimes.com/1989/12/13/world/upheaval-east-baker-berlin-outlines-plan-make-nato-political-group.html (приступљено: 22.01.2019)

[1138] "National Security Council", *Defense Planning Guidance*, April 16th 1992, доступно на: https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-docs1-12.pdf (приступљено: 23.04.2019)

[1139] "National Security Strategy of the United States", The White House, January 1st, 1993, доступно на: https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1993.pdf?ver=2014-06-25-121210-297 (приступљено: 29.03.2018)

[1140] Наведено према: Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, op. cit. p. 125.

- Неселективне кампање бомбардовања из ваздуха у Северној Кореји и широм Југоисточне Азије;
- Нуклеарна трка која је довела свет на ивицу Армагедона;
- Подршка корумпираним, ауторитарним режимима у Ирану, Турској, Грчкој, Јужној Кореји, Јужном Вијетнаму, Филипинима, Бразилу, Египту, Никарагви, Ел Салвадору и другде;
- Штићење илегалних активности употребом права вета у Савету безбедности;
- Противзаконити ратови покренути под лажним изговорима;
- 'Принудна предаја', тортура, мучење и неограничено затварање лица без икаквих знакова праведног поступања".[1141]

Све наведено наводило је на бригу Европљане, који су имали другачије погледе на будућност свог континента и односа са САД када су се "хладноратовски глечери" отопили.[1142] "Доброћудни хегемон" био је виђен као такав само у очима Американаца. Европа, а поготову најјаче континенталне силе – Француска и Немачка – у Америци су видели понешто другачију силу од некадашњих претендената на место глобалног хегемона, али и силу према којој се треба односити обазриво. Иако су знали да би евентуално америчко повлачење са континента створило неизвесности, од америчке неуравнотежене моћи су страховали још више. И те страхове нису скривали. Француски министар спољних послова, Ролон Дума (Roland Dumas), још септембра 1991. године је забринуто закључио да „Американци могу владати без уравнотежавајуће силе"[1143] и да би Европа и Уједињене нације требало да представљају „контратежу утицају једине суперсиле".[1144]

Исте бојазни и исте предлоге изнео је и тадашњи председник Комисије Европских заједница, Жак Делор (Jacques Delors), који је навео да „Вашингтон не може преузети одговорност за читав свет",[1145] као и да Европа, уколико жели одговорност, за то мора и да се припреми. Немачка и њен министар спољних послова од 1992. до 1998. године, Клаус Кинкел (Klaus Kinkel), тражили су реконструкцију Савета безбедности Уједињених нација. Униполарност је плашила лидере Кине, Индонезије, Малезије и бројних држава такозваног "Трећег света". Док су сви позивали на изградњу мултиполарног света, Сједињене Државе су се против таквих идеја бориле. У нацрту *Смерница за планирање одбране* америчко предводништво и одржање САД на месту једине суперсиле истичу се као кључни интереси ове државе, тако да повратак у изолационизам и бег од униполарности нису били стратешке опције.

Иако међу Европљанима и Американцима постоје бројне културолошке, вредносне и разлике у историјском наслеђу, друкчији стратешки приступи у решавању глобалних проблема које су после Хладног рата испољавали произилазили су, у највећој мери, из разлике у моћи коју поседовали. Чак и да занемаримо деценије нагомилавања америчке војне моћи, као и способност њеног пројектовања и усредсредимо се искључиво на ресурсе које су Америка и европске државе поседовале после распада Совјетског Савеза, јаз ће бити више него очит. Ради илустрације искористићемо само неколико показатеља за 1992. годину:

Табела 7. Поређење америчког, француског и немачког БДП-а, становништва и буџета за одбрану из 1992. године

[1141] Andrew J. Bacevich, "The 'Global Order' Myth", *The American Conservative*, доступно на: https://www.theamericanconservative.com/articles/the-global-order-myth/ (приступљено: 08.08.2018)
[1142] John Lewis Gaddis,"Toward the Post-Cold War World", *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 2, 1991, pp. 102-122.
[1143] "Soviet Turmoil: France to U.S: Don't Rule", The New York Times, September 3rd 1991, доступно на: https://www.nytimes.com/1991/09/03/world/soviet-turmoil-france-to-us-don-t-rule.html (приступљено: 26.04.2019)
[1144] Ibidem.
[1145] Ibidem.

	Бруто домаћи производ (у билионима долара)[1146]	Број становника (у милионима)[1147]	Буџет за одбрану (у милијардама долара)[1148]
Сједињене Државе	~6,6	~257	~533
Француска	~1,4	~58	~58
Немачка	~2,1	~80	~56

Француска и Немачка, скупно, имале су 1992. године 53% америчке економије, исто толико становништва и тек око 21% америчког буџета за одбрану. Разлика је како су године одмицале постајала све израженија. Наведени подаци упућују у исправност тврдње Роберта Кејгана да је став како су „Американци са Марса са Европљани са Венере“[1149] ништа више од мита. Како овај аутор неоконзервативних светоназора наводи „Када су Сједињене Државе биле слабашне, упражњавале су стратегије заобилажења, стратегије слабости; сада, када су Сједињене Државе моћне, понашају се као што то чине моћне државе. Када су европске велике силе биле јаке, веровале су у снагу и ратничку славу. Сада свет виде очима слабијих сила“.[1150] Овај јаз у моћи данас доводи до тога да САД и европске државе на различите начине посматрају претње, питања интервенционизма, морала, глобалних интереса, институција, значаја међународног права и слично.

Имајући у виду проблем (не)моћи Европе, није ни најмање зачуђујуће да је француски и немачки приступ међународној политици у пост-хладноратовском раздобљу био двоструко мултилатералан. Најпре на регионалном нивоу, где су предводиле дубљу интеграцију чланица Европских заједница, од 1993. Европске уније, у бројним областима од економије до правосудне сарадње. Затим, и на глобалном нивоу где су заговарале решавање глобалних проблема употребом приступа који се назива ”делотворни мултилатерализам”. Реч је о врсти спољно-политичке филозофије која „води ка глобалној владавини и ефикасном руковођењу мултиполарношћу“.[1151]

Централно место у француском и немачком мултилатерализму имала је Европска заједница/унија. Као и Де Гол три деценије раније, Франсоа Митеран и Хелмут Кол знали су да се у европском повезивању налази једина шанса за утицај на глобалној равни. У том смислу, јака Европа им је истовремено била и циљ и средство. Појединачно, европске државе су чак и у економском смислу биле недорасле Сједињеним Државама. Са друге стране, имале су шансу да скупно, кроз ојачану ЕЗ/ЕУ, пројектују и политички утицај.

Табела 8. Поређење буџета за одбрану и БДП-а држава чланица Европске заједнице и САД из 1992. године

[1146] ”GDP (current US$ – World)”, The World Bank, доступно на: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=1W (приступљено: 23.08.2019)

[1147] ”Population – total”, The World Bank, доступно на: https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL (приступљено: 23.08.2019)

[1148] ”SIPRI Military Expenditure Database: Data for all Countries from 1988–2018 in Constant”, доступно на: https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932018%20in%20constant%20%282017%29%20USD%20%28pdf%29.pdf (приступљено: 23.08.2019)

[1149] Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, op. cit. p. 3.

[1150] Ibidem, p. 10.

[1151] Sussane Gratius, ”Can EU Strategic Partnerships Deepen Multilateralism?”, FRIDE – A European Think-Tank for Global Action, Working Paper No. 109, September 2011, p. 2.

Подаци за 1992. годину	Буџет за одбрану (у милијардама долара)[1152]	Бруто домаћи производ (у милијардама долара[1153]
Белгија	5,949	234
Француска	58,047	1401
Немачка	55,722	2131
Грчка	5,573	116
Италија	27,524	1320
Луксембург	0,179	16
Холандија	11,459	363
Шпанија	15,746	630
Уједињено Краљевство	48,486	1180
Државе чланице ЕЗ - укупно	228,68	7391
Сједињене Државе	533,05	6520

Из наведених података може се извести закључак да је почетком деведесетих ЕЗ/ЕУ заиста била економски џин. Ступањем на снагу Уговора из Мастрихта (потписан 1992, ступио на снагу 1993) отишло се корак даље у економској интеграцији. Успостављено је заједничко тржиште и отпочело се са стварањем *Економске и монетарне уније* (Economic and Monetary Union). У политико-безбедносном смислу, упркос скупно посматрано замашном буџету за одбрану, Европа је била „политички патуљак и безбедносни црв“, како је то приметио тадашњи министар спољних послова Белгије Марк Ејскенс (Mark Eyskens).[1154] Чак су и буџети за одбрану највећих европских сила представљали десети део америчког буџета.

Поред разлике у моћи, европска визија света одударала је добрано од америчке. Погледи на свет су им били другачији јер су се обе визије заснивале се на ономе што су државе поседовале. За Америку је то био ”хардвер”, за Европљане ”софтвер”. Метафорички речено, у ”међународној џунгли” Американци би решавали проблем тако што би посекли прашуму, док би је Европљани пустили да расте уколико је изван њиховог ”раја”. Јак ”софтвер” и недовољно снажан ”хардвер” условили су да европске државе заговарају поредак у коме „војна сила и тврда моћ значе мање од економије и меке моћи, међународни поредак где међународно право и међународно институције значе више од моћи појединачне државе, где је унилатерално деловање моћних држава забрањено, где све државе – без обзира на њихову снагу - имају једнака права и подједнако су заштићене заједнички договореним међународним правилима понашања“.[1155]

Европске државе, пре свих Француска и Немачка, су годинама трагале за решењем како да економску моћ Европских заједница преточе у политички утицај на глобалној равни.[1156] Европска политичка сарадња, која је развијана седамдесетих година кроз систем неформалних међувладиних консултација, требало је да послужи као ембрион сарадње у области спољне и безбедносне политике. Међутим, институционализација сарадње у овој области није био нимало лак задатак и то из најмање три разлога. Најпре, Сједињене Државе су увек са

[1152] ”SIPRI Military Expenditure Database: Data for all Countries from 1988–2018 in Constant”, доступно на: https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932018%20in%20constant%20%282017%29%20USD%20%28pdf%29.pdf (приступљено: 23.08.2019)

[1153] ”GDP (current US$ – World)”, The World Bank, доступно на: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=1W (приступљено: 23.08.2019)

[1154] Видети у: Fabienne Bossuyt, ”An economic giant, political dwarf and military worm?: introducing the concept of ’transnational power over’ in studies of (the EU’s) power”, *Draft paper prepared for the 4th ECPR General Conference*, Pisa, Italy, 6-8 September 2007, доступно на: https://www.researchgate.net/publication/242418216_An_economic_giant_political_dwarf_and_military_worm_Introducing_the_concept_of_'transnational_power_over'_in_studies_of_the_EU's_power_in_IR (приступљено: 23.06.2018)

[1155] Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, op. cit. p. 37.

[1156] Michael E. Smith, *Europe’s Foreign and Security Policy: The Institutionalization of Cooperation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 5.

подозрењем пратиле аутохтоне европске иницијативе у политичко-безбедносној области и биле спремне да подривачки делују када год би сматрале да су трансатлантски интереси, а заправо амерички, угрожени. Друго, питања спољне политике и безбедности залазила су у зону "високе политике" и многе државе чланице су страховале да се институционализацијом сарадње у овим областима задире у њихову суверености. На крају, неке чланице су биле, а државе као што су Уједињено Краљевство или Данска то и данас јесу, више окренуте Атлантику него Европи.

Ипак, Француска и Немачка, као носиоци "политичке Европе",[1157] успеле су да са другим чланицама тадашње Европске заједнице дођу до тзв. најмањег заједничког садржалаца и пронађу начин да се европска сарадња у области спољне политике и безбедности институционализује. Упркос трзавицама које су постојале између британске премијерке, Маргарет Тачер (Margaret Thatcher), и других европских лидера,[1158] Заједничка спољна и безбедносна политика успостављена је као други стуб Европске уније.[1159] Основни циљ увођења овакве политике, дефинисан Уговором из Мастрихта, био је „јачање европског идентитета и европске независности у циљу промоције мира, безбедности и напретка у Европи и свету".[1160] Подсетимо се, идентитет у области спољне и безбедносне политике био је резервисан само за државе. Како наводе Кристофер Хил (Christopher Hill) и Вилијам Валас (William Wallace) „Ефикасна спољна политика почива на заједничком осећају националног идентитета, места националне државе у свету, њеним пријатељима и непријатељима, њеним интересима и тежњама".[1161] Уместо националног, говорило се о европском идентитету, а то је дубоко залазило изван оквира једне међународне организације, што међународно-правно посматрано ЕУ и данас јесте. Било је ово време европског оптимизма у коме је дух уједињене Европе превладавао. Илустрације ради, на Евровизији 1992. године победио је Тото Котуњо са песмемом „Insieme, unite, unite, Europe (ита. Заједно, ујединимо се, ујединимо Европу)".[1162]

Истина, спољно-политички идентитет, заједничка одбрана, али и глобално актерство ЕУ о којима су маштале Француска и Немачка – свака из својих разлога, Француска због реинкарнације, Немачка због искупљења[1163] - били су недосањани идеали. У најмању руку се могло рећи да су на "дугачком штапу". Неколико џиновских корака је недостајало ЕУ, а пре свега способност да решава проблеме у свом "дворишту". Отуда је почетно Заједничка спољна и безбедносна политика (ЗСБП) посматрана је као „камен темељац интеграционог процеса, који ће омогућити европским државама да се независно старају о својим регионалним безбедносним проблемима".[1164]

Прва криза показала је и прве недостатке. Наиме, Европска унија није била кадра да заустави страдање и успостави мир на свом континенту, у свом дворишту. Још док Уговор из Мастрихта није ступио на снагу, Европљани су покушавали да спрече сукоб у бившој Југославији. Међутим, *Карингтон-Кутиљеров план*, иако на почетку прихваћен од све три

[1157] Peter van Ham, "Europe's Precarious Centre: Franco-German Co-operation and the CFSP", *European Security*, Vol. 8, No. 4, 2007, p. 2.

[1158] Више у: Federiga Bindi, "European Union Foreign Policy: A Historical Overview", in: Federiga Bindi (ed.), *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World*, Brookings Institution Press, Washington, D.C, 2010, pp. 13-40.

[1159] Уговором из Мастрихта било је предвиђено да се Европска унија састоји из три стуба: стуба Европских заједница (економија, социјална и еколошка политика – једна од основних одлика била је наднационалност у одлучивању), Заједничке спољне и безбедносне политике (међувладин приступ) и Сарадње у области правосуђа и унутрашњих послова (такође, међувладин приступ у одлучивању).

[1160] "Treaty on European Union", Council of the European Communities, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1992, доступно на: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (приступљено: 11.09.2018)

[1161] Christopher Hill and William Wallace, "Introduction: Actors and Actions", in: Christopher Hill (ed.), *Actors in Europe's Foreign Policy*, Routledge, London, 1996, p. 8.

[1162] "Toto Cotugno – Insieme", *YouTube*, доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=eGlJyCXNu_M (приступљено: 31.01.2019)

[1163] Видети у: Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, Романов, Бања Лука, 2001, стр. 60-69.

[1164] Peter van Ham, *Europe's Precarious Centre: Franco-German Co-operation and the CFSP*, op. cit. p. 2.

стране, на крају је, понајвише захваљујући подривачком деловању Сједињених Држава, одбијен.[1165] Касније, током 1993. и 1994. године, Европљани су излазили и са другим плановима за решавање кризе. Заједничким деловањем са Уједињеним нацијама, покушали су да приволе стране да прихвате тзв. *Овен-Столтенбергов план* о унији конститутивних република, али ни ова идеја није прошла.

Један од најпознатијих, али и последњих европских покушаја, јесте предлог немачког и француског министра спољних послова, Клауса Кинкела (Klaus Kinkel) и Алена Жипеа (Alain Juppé). Наиме, ову иницијативу, као и све друге, одбиле су стране у сукобу, али се лик Сједињених Држава јасно очитавао иза тих одбијања. На крају, Америка је била та која је "дипломатијом топовњача" и чврстим преговарачким стилом довела до окончања сукоба.[1166] Споразум је испреговаран током новембра 1995. у Дејтону (савезна држава Охајо), америчкој ваздухопловној бази Рајт-Патерсон, а званично потписан 14. децембра 1995. године у Јелисејској палати, у Паризу. Чувена слика церемоније потписивања споразума, где трио Милошевић-Изетбеговић-Туђман седи за столом, а изнад њих стоје Бил Клинтон, Хелмут Кол, Жак Ширак, Џон Мејџор (John Major), Фелипе Гонзалес (Felipe González Márquez) и Виктор Черномирдин (Viktor Chernomyrdin), требало је да манифестује заједничке напоре и заједнички успех великих сила у решавања сукоба. Међутим, сви осим америчког председника, у читавом процесу преговора *Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини*,[1167] били су тек нешто више од немих посматрача.

По први пут после Хладног рата европске државе су осетиле способност САД да подривачки делују. Америчке циљеве у Европи после Хладног рата најбоље описује Кристофер Лејн. Парафразирајући Лорда Измеја (Hastings Lionel Ismay, 1st Baron Ismay), тврди да је примарни *raison d' etre* САД био „да задржи Америку унутра – и на врху – како би Немци били задржани доле, Европа одржана војно тиха, и како би Европљани остали без подстицаја да се политички уједине".[1168] Такође по први пут, видели су се недостаци Заједничке спољне и безбедносне политике, односно, недовољна припремљеност ЕУ да у политичко-безбедносним питањима делују чак и у свом дворишту. Иако потпуног оправдања за крах ЗСБП нема, постоји неколико чињеница које би се у кривично-правној терминологији могле назвати "олакшавајућим околностима".

Прво, треба рећи да је криза почела 1991. године, две године пре ступања на снагу Уговора из Мастрихта и званичног успостављања ЗСБП. Друго, Мајкл Смит је у праву када тврди да је „ЗСБП, првенствено, била предвиђена за дугорочно решавање сукоба дипломатским и економским начинима, а не за брзо управљање кризама и употребу војних средстава".[1169] Другим речима, недостајало је тврде моћи да би се спровели предлози, или у маниру САД, наметнула решења. Треће, иако ЕУ није могла да реши сукоб, кроз ЗСБП успешно је наметала санкције, увела ембарго на извоз оружја, пружала развојну помоћ и учествовала у администрирању Мостара. Криза у Југославији показала је да је Европска унија још увек недорасла "војна сила", али и да су њени капацитети "цивилне силе" (Civilian power) огромни.[1170] Уопштено посматрано, чак и почетком деведесетих година, где год примена силе

[1165] О мировним плановима за бившу Југославију видети у: Марко Дашић и Стеван Недељковић, "Дуго путовање у Дејтон: међународне иницијативе за мирно окончање сукоба у БиХ од 1992. до 1994. године", у: Стеван Недељковић, Милан Крстић и Драган Живојиновић (урс.), *Двадесет година од Дејтонског мировног споразума – трајни мир или трајни изазови?*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2016, стр. 11-32.

[1166] О америчкој улози у Југословенској кризи видети у: Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић и Факултет политичких наука, Београд, 2007.

[1167] "Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини", Ваздухопловна база Рајт-Патерсон, Дејтон, доступно на: http://ndcsarajevo.org/Dokumenti/Dejtonski-mirovni-sporazum.pdf (приступљено: 23.01.2019)

[1168] Christopher Layne, *America as European Hegemon*, op. cit. p. 19.

[1169] Michael E. Smith, *Europe's Foreign and Security Policy: The Institutionalization of Cooperation*, op. cit. p. 196.

[1170] О концепту "цивилне силе" видети у: Karen E. Smith, "Beyond the Civilian Power EU Debate", *Politique Européene*, Vol. 17, No. 3, 2005, pp. 63-82. и Hanns W. Maull, "Germany and Japan: The New Civilian Powers", *Foreign Affairs*, Vol. 69, No. 5, 1990, pp. 91-106.

и наметање мира нису били неопходни, као што је био случај у државама Источне Европе или у Јужној Африци, Европска унија се показала као поуздан актер.

Свакако, неспремност Европске уније, и институционална и вољна, да се суочи са Југословенском кризом резултирала је решеношћу да се настави са дубљом институционализацијом Заједничке спољне и безбедносне политике. Већ 1993. године, на темељу сарадње у оквиру Француско-немачке бригаде, успостављене 1987. године, образују се *Европске одбрамбене снаге* (Eurocorps). Иако нису биле бројне, биле су симболички важне јер су упућивале куда ЕУ даље жели да се креће. Само годину дана касније, на састанку Европског савета на Крфу (24-25. јун), група на челу са шпанским министром за европске послове Карлосом Вестендорпом (Carlos Westendorp), изашла је са предлогом ревизије Уговора из Мастрихта.[1171] Један од основних налаза на који се указивало била је потреба веће одговорности Уније, али и снаге у вођењу спољних односа.[1172]

Ревизија споразума усвојена је на састанку Европског савета у Амстердаму јуна 1997. године. Отуда и све измене тада усвојене носе назив *Уговор из Амстердама*. Како је и било најављено, највеће измене односиле су се на сарадњу држава у области спољне политике и безбедности, које су имали за циљ да унији дају ”лице” и ”глас”. Одлука да генерални секретар Савета ЕУ истовремено обавља и функцију Високог представника за Заједничку спољну и безбедносну политику требало је да доведе до креирања ”лица” Уније. Високи представник је заједно са представником Европске комисије и министром спољних послова државе која је председавала Саветом ЕУ, чинио такозвану ”Тројку”.

Поред увођења нове функције у постојећу структуру ЗСБП, у Уговор из Амстердама су унете и измене које је требало да олакшају доношење одлука у овој области. Проширен је број питања у којима се могло одлучивати квалификованом већином и уведена је могућност ”конструктивног уздржавања”. Међутим, ефекат оваквог начина одлучивања није био превелики јер се у Европском савету ретко одлучивало ван процедуре консензуса.[1173] Такође, уведен је и нови инструмент – заједничке стратегије – али ни он није имао велики утицај.

Конференција у Амстердаму је показала и неколико мана Европске уније. Пре свега реч је о тромости у колективном одлучивању. Од иницијалног састанка шефова држава и влада на Крфу (1994), до ступања на снагу Уговора из Амстердама (1999) прошло је готово пуних пет година. А чак ни дуго очекиване промене, време је то показало, нису трансформисале Европску унију у снажног и кредибилног актера на глобалном нивоу, односно, Европу ”једног гласа”. Друго, показало се да када нема сагласности Француске и Немачке око бројних питања, нема ни суштинских промена. Још једном се потврдило да су управо ове две државе ”мотори” европске интеграције и развоја.

Прва студија случаја: Ескалација Косовске кризе 1998/1999 - европски дебакл и америчка надмоћ

Корени Кризе на Косову и Метохији (КиМ) и етнички сукоби Срба и Албанаца у јужној српској покрајини датирају вековима уназад. Зависно од угла посматрања, неки ће почетак конфликта везивати за албанско досељавање на просторе КиМ, други за почетак деловања Призренске лиге (1878), трећи за сукобе за време Балканских ратова (1912-1913) и Првог светског рата (1914-1918), четврти за трвења у време комунистичке владавине, а поједини ће почетак кризе везивати за распад Југославије и национализам политичких елита.[1174] С обзиром

[1171] Видети у: Federiga Bindi, *European Union Foreign Policy: A Historical Overview*, op. cit. p. 34.
[1172] Ibidem.
[1173] Ibidem, pp. 35-36.
[1174] Хронологију и различите перспективе корена Косовске кризе видети у: Ivo Daalder and Michael O'Hanlon, *Winning Ugly: NATO's War to Save Kosovo*, Brookings Institution Press, Washington, D.C, 2001; Steven Woehrel, ”Kosovo: Historical Background to the Current Conflict”, *CRS Report for Congress*, доступно на: https://fas.org/sgp/crs/row/RS20213.pdf (приступљено: 9.02.2019) и Душан Т. Батаковић, *Косово и Метохија – Историја и идеологија*, Чигоја штампа, Београд, 2007.

да упуштање у историографске дебате и анализе надилази предмет овог рада, аутор ће се усредсредити на односе између Француске и Немачке са Сједињеним Државама за време ескалације кризе – у период од фебруара 1998. године до јуна 1999. године.

Ескалација кризе на Косову и Метохији

Криза је ескалирала сукобима званичних оружаних снага Савезне Републике Југославије и побуњених Албанаца, на челу са тзв. Ослободилачком војском Косова, фебруара 1998. године. Иако се од почетка деведесетих могло наслутити да односи између Срба и Албанаца непрестано прете да из кризе прерасту у рат, Европљани су мало тога предузимали. Уосталом, као и други међународни актери. Међународно (не)деловање најбоље описује Живорад Ковачевић који наводи да су пре 1998. године „Сједињене Државе, Европска унија и НАТО били мање више посматрачи онога што се дешавало на Косову, задовољни што криза није достигла акутне димензије и критичну тачку“.[1175] Истина, и након Дејтона је остао ”спољни зид санкција” као подсетник Србији да још увек има нерешене проблеме. Ипак, енергичнија реакција великих сила је изостала.

За Француску, Немачку и друге европске државе Косовска криза је била знатно критичнија јер се, поново, одигравала у њиховом дворишту. После дебакла током сукоба у Хрватској и Босни и покушаја јачања Заједничке спољне и безбедносне политике, нова криза је дошла као тест. Међутим, чинило се као да Европа опет чека на предводништво Сједињених Држава.[1176] Мало тога су самосталнога чинили, а и када су покушавали, завршавало се неуспехом, као у случају медијације између Слободана Милошевића и Ибрахима Ругове у погледу договора о образовању на КиМ.[1177]

Формат састанака у оквиру Контакт групе (САД, Уједињено Краљевство, Француска, Немачка, Русија и Италија) реактивиран је 1997. године, али је био неделотворан, те Сједињене Државе почињу да примењују стратегију на два колосека: мултилатерално деловање кроз Контакт групу и самостално деловање кроз притиске на лидере сукобљених страна. Истина, пре свега на Милошевића који је само краткотрајно имао ореол ”балканског миротворца”. Почетком 1998. године САД преузимају иницијативу и све више делују независно и унилатерално. Да су САД ”повратиле кормило” у овој кризи показују и посете Београду које су се ређале од зачетне фазе ескалације кризе, почевши од 23. фебруара 1998, када је специјални изасланик председника САД за Балкан, Роберт Гелбард (Robert S. Gelbard), посетио српску престоницу.

У оквиру Контакт групе су се већ на почетку издвајала два приступа: заговарање снажнијег притиска кроз стару (не)дипломатску стратегију штапа и шаргарепе коју су предлагале САД и Британија, и блажи приступ, без додатног увођења санкција, за који су се залагале остале чланице Контакт групе.[1178] *Резолуција 1160* Савета безбедности Уједињених нација, усвојена 31. марта 1998. године, покушала је да помири различите ставове и осликавала је начињени компромис.[1179] У њој се осуђује употреба силе од стране полицијских снага СРЈ против грађана и мирних демонстраната, док се истовремено позивају албански лидери да осуде терористичко деловање ОВК.

Американци поново прелазе на ”самостални колосек” 9. маја 1998. године када су Београд посетили изасланик Галбард, али и реактивирани Ричард Холбрук, на чије се

[1175] Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит.

[1176] Према писању Луиса Села (Louis Sell), на предлог Карла Билта Ворену Кристоферу из 1996. године да Европа и САД заједно координишу акцију око Косова, чула се само заглушујућа тишина. Видети у: Louis Sell, *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*, Duke University Press, Durham, 2002, p. 275.

[1177] У медијацији су учествовали Овен, Столенберг, Мазовјецки и Елизабет Рен. Видети у: Љубица Гојгић, ”Договор Милошевић-Ругова – Маске нису пале”, *НИН*, 6. септембар 1996. године, доступно на: http://www.nin.co.rs/arhiva/2384/2384d.html (приступљено: 09.02.2019)

[1178] Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 216.

[1179] ”Resolution 1160”, United Nations Security Council, March 31st, 1998, доступно на: http://unscr.com/en/resolutions/doc/1160 (приступљено: 19.01.2019)

познанство са Милошевићем добрано рачунало. Само шест дана касније, Сједињене Државе су организовале састанак Милошевић-Ругова. Иако састанак није исходовао значајнијим успесима и корацима ка решавању кризе, показао је једну од основних карактеристика читаве кризе. Док је Милошевић 14. марта 1998. године на састанку са министрима спољних послова Немачке и Француске, Клаусом Кинкелом и Ибером Ведрином, глатко изашао на крај са убеђивањима да изасланик Организације за европску безбедност и сарадњу, Фелипе Гонзалес, предводи нову мисију, дотле је Американцима било много теже рећи не. Милошевић је знао да је и предводништво и решење у рукама Сједињених Држава, а ставови европских држава нису га превише бринули.

Јула 1998. успостављена је *Дипломатско-посматрачка мисија на Косову* (Kosovo Diplomatic Observer Mission). Иако је реч о мисији која је званично била плод америчко-руске иницијативе и која је "полагала рачуне" Контакт групи и државама које председавају Саветом ЕУ и Организацијом за европску безбедност и сарадњу,[1180] мисија је у основи била америчка. После додатне ескалације сукоба током лета, усвојена је још једна резолуција Савета безбедности која позива стране на суздржаност и прекид оружаних дејстава.[1181] Ипак, терет кривице је све јасније био на страни Србије. Улога Француске, Немачке и Европске уније у кризи је готово нестала, а Сједињене Државе, посебно државна секретарка Мадлен Олбрајт (Madeleine Korbel Albright), биле су све гласније у погледу инсистирања на употреби силе против СР Југославије како би се зауставиле офанзивне операције Београда на Косову.[1182] Државна секретарка је веровала да Милошевић разуме само језик силе и да без кредибилних претњи неће бити ни резултата.[1183]

Последњу "шансу дипломатији" Сједињене Државе су дале октобра 1998. године када су Ричард Холбрук и Весли Кларк посетили Милошевића. Разговору је претходила НАТО *Наредба од активирању* (Activation Order-ACTORD)[1184] којом је ојачана претња у погледу могућност ваздушних удара против СР Југославије. Према тврдњама Живорада Ковачевића, Милошевић је схватио да је „враг однео шалу"[1185] и да се нека врста договора мора постићи. Договор је постигнут 13. октобра, а његов најзначајнији део односио се на интернационализацију сукоба коју је Београд месецима избегавао. Наиме, поред 11 принципа за решавање кризе на којима се заснивао договор,[1186] споразумом је било предвиђено да на Косово буде одаслата *Верификаторна мисија* Организације за безбедност и сарадњу у Европи, а да НАТО користити ваздушни простор Косова и Метохије за надгледање.

Холбрук је одмах по постизању споразума похитао у Брисел како би га објаснио НАТО савезницима. Међутим, иако су сви осећали олакшање због очекиване деескалације насиља, савезници „нису били одушевљени тиме што их Холбрук обавештава о свршеном чину".[1187] Европљани су поново, као и 1995. године у Дејтону, било тек нешто више од посматрача кризе и сведоци способности Сједињених Држава да диктирају темпо и одређују услове чак и на европском континенту.

Амерички приступ у решавању Косовске кризе остао је, од почетка до краја, готово непромењен. Задржали су оба колосека: мултилатерални који им је пружао међународни легитимитет, као и самостални којим су желели да диктирају услове преговора и мира. Међутим, временом је мултилатерални приступ почео да еволуира. Схвативши да би Русија,

---

[1180] Видети у: "Kosovo Diplomatic Observer Mission", U.S. Department of State Archive, Released on January 20th 2001, доступно на: https://1997-2001.state.gov/regions/eur/fs_980708_kom.html (приступљено: 20.01.2019)

[1181] "Resolution 1199", United Nations Security Council, September 23rd, 1998, доступно на: http://unscr.com/en/resolutions/doc/1199 (приступљено: 19.01.2019)

[1182] Видети у: Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 220.

[1183] Видети у: Madeleine Albright, *Madam Secretary: a Memoir*, Harper Perennial, New York, 2013.

[1184] Доношењу Наредбе о активирању претходило је Упозорење о активирању (Activation Warrning) донето на састанку 24. септембра 1998. године. "Statement by the Secretary General following the ACTWARN decision", доступно на: https://www.nato.int/docu/pr/1998/p980924e.htm (приступљено: 22.01.2019)

[1185] Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 220.

[1186] Видети у: Предраг Симић, *Пут у Рамбује: Косовска криза 1995-2000*, НЕА, Београд, 2000.

[1187] Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 223.

могуће и Кина, вероватно блокирале додатне санкције или војну операцију против СР Југославије, полако су одустајале од Уједињених нација као организације која би имала централно место у решавању кризе. С обзиром да су током новембра и децембра 1998. године "јастребови" у америчкој администрацији однели превагу,[1188] Сједињене Државе су се све више окретале ка НАТО и државама чланицама које су убеђивали како је интервенција једино решење.

Као и Американци, и Европљани су крајем 1998. године показивали исте особине као и током читаве кризе. Реч је о колебљивости у доношењу одлука и неспремности да се по било ком питању заузме одлучан став. Председник Француске, Жак Ширак, истовремено је истицао да Савет безбедности и Уједињене нације морају бити ти који доносе одлуку о било каквим акцијама, али и да хуманитарна интервенција може представљати "изузетак од правила", те да ће се у случају такве акције Француска придружити онима који интервенишу.[1189] Ништа мање конфузни нису били ни ставови немачких политичара. Канцелар Шредер је морао да вага између лојалности НАТО и Сједињеним Државама, анти-ратних захтева левог крила сопствене партије и коалиционих партнера (Партија зелених), добрих односа са Руском Федерацијом и чињенице да је војно деловање Немачке још увек било под лупом због наслеђа прошлости.

Заједничка безбедносна и одбрамбена политика као одговор на европску немоћ и америчку надмоћ

Ескалација кризе на Косову и Метохији показала је сву немоћ Европе и сву моћ Сједињених Држава. Било је сасвим очито колико је велика потреба Европе за заједничком одбраном, независним војним формацијама и аутономном управљачком структуром. Паралелно са спорењем око начина решавања Косовске кризе настала је још једна оса раздора између САД и Европе. Схвативши да са постојећим институционалним механизмима у оквиру ЗСБП, а и са предлозима унетим у Уговор из Амстердама, не може да се одговори на сложене изазове као што је Косовска криза, европске државе су приступиле на стварање политике која је данас позната као Заједничка безбедносна и одбрамбена политика (ЗБОП).

Док је још трајао процес ратификације Уговора из Амстердама, а Косовска криза улазила у завршну фазу, у француској луци Сен Мало (Saint-Malo), између шефова држава и влада Француске и Уједињеног Краљевства вођени су разговори о успостављању европске одбране. Ради подсећања, тај идеал био је усађен у Уговора из Мастрихта. Тони Блер и Жак Ширак састали су се 3. и 4. децембра 1998. године и разговарали о начинима испуњења Петерсбершких задатака, „стварању војске од 60.000 чланова која би у року од шест месеци од доношења одлуке о томе могла да буду распоређена у мисије очувања или изградње мира"[1190], успостављању Војног комитета, итд. У Сен Малоу су направљени иницијални кораци, а годину касније је, као саставни део Заједничке спољне и безбедносне политике – на темељу *Декларације из Сен Малоа* - успостављена Заједничка безбедносна и одбрамбена политика.

Како је то обично и бивало у прошлости, на сваки помен независне, па чак и аутономне одбране Европске уније, реаговале су САД. Администрације оба америчка председника с краја 20. и почетка 21. века, Била Клинтона и Џорџа В. Буша, сумњичаво су гледале у правцу ЗБОП.[1191] Државна секретарка САД у администрацији Била Клинтона, Мадлен Олбрајт, прокламовала је политику "3Д" по којој ЗБОП не сме да исходује „раздвајањем (decoupling) европске одбране и НАТО, дуплирањем (duplicate) способности две организације и не сме да

[1188] Предраг Симић, *Пут у Рамбује: Косовска криза 1995-2000*, оп. цит.
[1189] Видети у: Catherine Guicherd, "International Law and the War in *Kosovo*", *Survival*, Vol. 41, No. 2, 1999, pp. 19-34. Наведено према: Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 221.
[1190] Barry R. Posen, *ESDP and the Structure of World Power*, op. cit. p. 11.
[1191] Ibidem, p. 10.

дискриминише (discriminate) чланице НАТО које нису и чланице ЕУ“.[1192] Све док ЗБОП није тежила независности у односу на НАТО структуре имала је подршку САД, али према речима тадашњег амбасадора САД при НАТО, „…уколико аутономија (европска, прим С.Н) постане циљ по себи, ЗБОП ће бити неделотворно средство за управљање кризама и тензије у трансатлантским односима ће порасти“.[1193]

Сједињене Америчке Државе су учиниле све да то спрече. Визија Европе, али и ЗСБП и ЗБОП као инструмената обнове британског престижа и моћи Британије у ЕУ, коју је Тони Блер имао у време састанка у Сен Малоу, значајно се променила у наредном периоду. Док је, услед немоћи у решавању Косовске кризе, 1998. био „дубоко фрустриран због чињенице да је Европа још увек зависна од НАТО“,[1194] већ наредне године постао је заговорник трансатлантских односа, а неколико година касније и опстанка униполарног света. Такође, као одговор на ЗБОП, Сједињене Државе су покретале низ иницијатива како би се идеја европске одбране урушила. Једна од њих била је и *Берлин плус споразум* (Berlin Plus agreement), односно, пакет споразума између НАТО и ЕУ у области размене информација, стављању на располагање НАТО средстава Европској унији за спровођење операција управљања кризама, консултацијама између представника две организације и слично. Наравно, циљ је био да се ЕУ одржи у чврстој вези са Организацијом северноатлантског уговора.

На крају, ЗБОП је постала симбол компромиса између про-европских и про-атлантских тенденција међу европским државама, између француске борбе за утицајем и независном Европом и британског настојања да изгледа снажније и озбиљније у очима Сједињених Држава и ојача своју позицију међу европским савезницима. Иако ЗБОП јесте била нека врста одговора на униполарност Сједињених Држава, на крају није била оличење визије Де Гола или Ширака. Испоставиће се у наредним годинама да је атлантска димензија била (пре)наглашена, а незадовољство Француске, Немачке, Белгије и Луксембурга у погледу зависности од НАТО и Сједињених Држава није престало. ЗБОП је званично успостављена када се НАТО бомбардовање СР Југославије окончало, јуна 1999. године на састанку Европског савета, док је 2001. године процес трансфера структуре, функција и способности са Западноевропске уније на ЕУ, почео да добија форму.[1195]

”Симулација” преговора у Рамбујеу и бомбардовање Савезне Републике Југославије

Иако је Холбуркова посета Милошевићу током октобра 1998. године представљена као последња шанса дипломатији, крајем 1998. и почетком 1999. године уследило је још неколико мировно-дипломатских мисија. Најпре је тадашњи амбасадор САД у БЈР Македонији, Кристофер Хил (Christopher Robert Hill), непрестано путовао између Београда и Приштине у настојању да тзв. *шатл дипломатијом* приволи стране на договор.[1196] Међутим, нити једна од осам различитих верзија споразума није била по вољи страна у спору, тако да је још једна од шанси миру пропала.

Ни ”јастребовима” у америчкој администрацији није све ишло по плану. Мадлен Олбрајт пише у својим *Мемоарима* (Madam Secretary: a Memoir)[1197] да су на састанку у Овалној

[1192] Више у: Jeremy Rifkin, *The European Dream: How Europe's Vision of the Future is Quietly Eclipsing the American Dream*, op. cit. p. 313.

[1193] Говор амбасадора САД при НАТО, Александера Вершбоуа (Alexander Vershbow), на Трансатлантској конференцију у Паризу 18. маја 2000. године. Alexander Vershbow, „Address II“, in: Julian Lindley-French (ed.), *Paris Transatlantic Forum: European Defense – European and American Perceptions*, Institute for Security Studies, Paris, 2000, pp. 22-24.

[1194] Barry R. Posen, *ESDP and the Structure of World Power*, op. cit. p. 14.

[1195] Видети у: Giovanni Grevi, ”ESDP Institutions”, in: Giovanni Grevi, Damien Helly and Daniel Keohane (eds.), *European Security and Defence Policy: the First 10 Years (1999-2009)*, The European Union Institute for Security Studies, Paris, 2009, pp. 19-67.

[1196] Видети у: Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 226. и Предраг Симић, Предраг Симић, *Пут у Рамбује: Косовска криза 1995-2000*, оп. цит.

[1197] Madeleine Albright, *Madam Secretary: a Memoir*, op. cit.

соби одржаном 15. јануара, њено заговарање нових претњи и „изнова и изнова наглашавање да је Милошевић проблем“[1198] прошли без ентузијазма присутних. Ипак, истог дана долази и до коренитих промена. После извештаја о масакру у Рачку који је обишао свет,[1199] ни европским државама није више било лако да се опиру оштријој акцији која би, ако је нужно, заобишла и Савет безбедности Уједињених нација.

Крајем јануара, на француску иницијативу, одлучено је да се сазове мировна конференција, а дипломатији је дата још једна шанса. Иако су Сједињене Државе преферирале НАТО као организатора конференције, ипак је одлучено да Контакт група буде носилац. Било је предвиђено је да се стране у спору не састају, већ да се организују тзв. преговори на близину (proximity talks).[1200] Оваквим дипломатским форматом, преговарачким странама је готово све било отргнуто из руку. Контакт група је била и иницијатор конференције са припремљених 26 принципа о којима не може бити преговора, а на крају је на њој било и да усагласи последњу верзију текста. Стране су могле да прихвате споразум или да то не учине и сносе последице, јер посредници нису били спремни да прихвате неуспех.

Са временске дистанце од преко двадесет година, можемо рећи да су преговори у Рамбујеу пример онога што се назива ”алиби дипломатија”. Како наводи Живорад Ковачевић, „Врло често се предузимају активности, обавезно праћене великим публицитетом, којима треба да се демонстрира одлучност владе или влада да се прије решавању кризе, заустави и казни агресор, отклоне евидентне неправде, покрене мировни процес, а све то без стварне намере да се предузме прокламована акција“.[1201] Такво деловање Ковачевић назива алиби дипломатија, а у дипломатској теорији, у контексту посредованих преговора, реч је посредовању ради остварења споредних учинака (side effects).[1202] Циљ оваквих преговора може бити куповина времена, добијање публицитета, стицање или јачање репутације и слично. Чини се да су, макар у финалној фази разговора, америчкој и албанској страни преговори послужили као алиби за интервенцију на коју су ”јастребови” у америчкој администрацији позивали годинама у назад. Такође, треба нагласити да је и српска страна очекивала споредне учинке, а то је била куповина времена.

Међу теоретичарима дипломатије постоји готово па општа сагласност да су преговори у Рамбујеу били еклатантан пример принудне дипломатије САД.[1203] Већ смо навели да је преговоре, иако не директне, предводила шесточлана Контакт група. Међутим, Сједињене Државе су се врло вешто наметнуле као главни посредник. Истини за вољу, имајући у виду да су били несумњиво најмоћнија сила са капацитетима да наметне/спроведе решење, једина сила чије су претње могле бити схваћене озбиљно, као и да су Европљани били колебљиви и неусаглашени, другачије није ни могло бити. Занимљиво је да када Живорад Ковачевић, у свој свеобухватној студији *Америка и распад Југославије* пише о преговорима у Рамбујеу, међу кључне актере убраја само Србе, Албанце и Американце.[1204]

Предраг Симић наводи да су „Агресиван наступ Медлин Олбрајт на почетку конференције, доминантна улога ОВК у албанској делегацији, присуство западних саветника међу албанским представницима и, изнад свега, неприхватљиви услови које је НАТО постављао, само јачали сумњу у намере Сједињених Држава и способност Европске уније и

[1198] Ibidem.

[1199] На овом месту нећемо улазити у (не)славну улогу Вилијема Вокера, као ни одређење да ли су у питању цивилне жртве или припадници ОВК.

[1200] Предраг Симић, *Пут у Рамбује: Косовска криза 1995-2000*, оп. цит.

[1201] Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 230.

[1202] Видети у: William Zartman, ”Introduction”, in: William Zartman (ed.), *How Negotiations End: Negotiating Behavior in the End Game*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019, p. 5.

[1203] Видети у: Steven L. Burg, ”Coercive Diplomacy in the Balkans: The U.S. use of Force in Bosnia and Kosovo”, in: Robert J. Art and Patrick M. Cronin (eds.), T*he United States and Coercive Diplomacy*, United States Institute of Peace Press, Washington, D.C, 2003, pp. 57-118; David L. Phillips, *Liberating Kosovo: Coercive Diplomacy and U. S. Intervention*, The MIT Press, Cambridge, 2012; Kenneth A. Schultz, *Democracy and Coercive Diplomacy*, Cambridge University Press, New York, 2001; Barry R. Posen, ”The War for Kosovo: Serbia’s Political-Military Strategy”, *International Security*, Vol. 24, No. 4, 2000, pp. 39-84.

[1204] Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 236-241.

Русије да им се озбиљно одупру“.[1205] Да ће САД деловати унилатерално, ако је неопходно, и наметати решење странама било је јасно из изјаве државне секретарке Олбрајт „Ако добијемо ’да’ од обе стране, имаћемо имплементационе снаге на Косову. Ако разговори доживе крах зато што Срби не кажу ’да’ имаћемо бомбардовање. Ако разговори крахирају зато што Албанци не кажу ’да’, ми нећемо више бити у могућности да их подржавамо и, у ствари, мораћемо да пресечемо сваку помоћ коју добијају спољa“.[1206]

Било је сасвим јасно да Сједињене Државе имају кључну улогу у преговорима и да их воде на начин да не успеју. Могуће да је друге чланице нису примећивале, или нису желеле да примете, али поред преговарачких стратегија, и циљеви европске и америчке стране били су другачији. Док су се иницијално стране саглашавале да је циљ прекид насиља и мир на тлу Европе, временом су код Американаца почела да се назиру још најмање два циља: прво, промена режима у СР Југославији и друго, давање сврхе Организацији северноатлантског уговора у сусрет прослави 50 година постојања савеза.

Споразум се током читаве фазе преговора мењао, често у последњи час, те је све више попримао војне апсекте о НАТО присуству на територији целе Југославије, а на крају је у споразум унета и одредба да се у року од три године након ступања споразума на снагу, на територији Косова може организовати референдум о промени статуса.[1207] Преговори су обустављени 23. фебруара, а настављени 15. марта. На крају, исход је био да је косовска делегација прихватила споразум 18. марта, а југословенска одбила. Државна секретарка Олбрајт је добила најпожељнији исход. Након што су, ”исцрпљене све алтернативе”, Америка је била спремна за ”хуманитарну интервенцију”. Посете председавајућих преговорима у Рамбујеу – Волфганга Петрича, Кристофера Хила и Мајорског – Београду 22. марта, као и истовремени долазак Ричарда Холбрука, нису променили исход преговора. Милошевићево ”НЕ” значило је управо оно што је још 21. фебруара најавила Мадлен Олбрајт – НАТО интервенцију.

После ”Рачка” и Милошевићевог одбијања предлога споразума, али и увида у истраживања јавног мњења по којима је између 50% и 60% испитаника у највећим европским државама чланицама НАТО подржавало војну акцију, европски савезници сагласили су се са Сједињеним Државама да су ваздушни удари једини начин да се спречи прогон албанског становништва и заустави копнена офанзива војске СРЈ, као и да се Милошевић натера да прихвати споразум.[1208] Чак је и за заобилажење Савета безбедности тражено оправдање, било у концепту ”хуманитарне интервенције” и моралним разлозима, или, са друге стране, позивању на резолуције донете 1998. године из којих се, како је тврдио француски председник Ширак, имплицитно могло читати да је „међународна заједница имала право да реагује“.[1209] Међутим, сагласност око потребе да се интервенише било је једно од ретких питања око којих су се Сједињене Државе, Француска и Немачка слагали.

Како је 24. марта 1999. године почела НАТО интервенција на СР Југославију, под кодним именом Операција савезничка сила (Operation Allied Force), јаз између САД и европских чланица НАТО, посебно Француске, Немачке, Италије и Грчке, постајао је све дубљи. Иако је у интервенцији учествовало 13 од тадашњих 19 чланица НАТО, највећи ”терет” поднела је Америка. Према подацима Пентагона од укупно 1031 летелице које су стављене на располагање Алијанси, 731 је била америчка.[1210] И то не рачунајући Б-2 бомбардере који су полетали са тла САД. Изражено у процентима, 71% летелица било је америчко, док су преостале државе учествовале са укупно 29%. Додатно, Операцијом је руководио амерички

[1205] Предраг Симић, *Пут у Рамбује: Косовска криза 1995-2000*, оп. цит.

[1206] ”Department of State Press Release”, February 21st 1999, доступно на: http://secretary.state.gov/www/statements/1999 Наведено према: Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 237.

[1207] Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 255-256.

[1208] Barry R. Posen, *The War for Kosovo: Serbia’s Political-Military Strategy*, op. cit. p. 68.

[1209] Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 280.

[1210] ”Kosovo/Operation Allied Force: After-Action Report to Congress”, January 31st, 2000, p. 32, доступно на: https://web.archive.org/web/20161102034549/http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/kosovoaa/kaar02072000.pdf

генерал Весли Кларк који се често налазио између "две ватре", односно, између НАТО договора и америчких жеља. Када су ситуације захтевале одабир између договора постигнутих у оквиру НАТО који су успоравали деловање и између настојања америчке администрације за бржим и ефикаснијим дејствовањем, Кларк је често биру другу опцију.

Иако се очекивало да ће бомбардовање СРЈ потрајати свега неколико дана, трајао је знатно дуже и постао, како то тврди Мајкл Манделбаум (Michael Mandelbaum), "савршена грешка" НАТО.[1211] Још од октобра 1998. године и издавања *Наредбе о упозорењу* (Act of Warning, ACTWARN) постојао је план ваздушних удара по фазама. На пример, прва фаза је предвиђала пре свега нападе на против-ваздушну одбрану СРЈ и одређене контролне пунктове, друга војне мете на Косову и мете јужно од Београда које су служиле за допремање појачања, трећа мете широм СРЈ укључујући и цивилне, као што су одашиљачи ТВ сигнала и слично, а четврта преусмеравање снага по потреби.[1212] Док су Весли Кларк и Сједињене Државе инсистирали на ескалацији бомбардовања, европске државе као што су Француска, Немачка, Италија, Грчка, Белгија и Луксембург су се томе противиле.

Већ у првим данима интервенције Италија је позивала на дипломатско решење, а државе као што су Француска или Немачка противиле су брзим преласцима у нове фазе бомбардовања. Кларка, а и Сједињене Државе, је иритирало то што су Французи захтевали увид у готово сваку мету која ће бити предмет напада. Такође, операцију је успоравало и британско инсистирање да сваку операцију у којој авиони полећу са тла УК морају одобрити британски правници.[1213] Заправо, суштина проблема била је у ономе шта савезници желе. Како наводи Ковачевић „Америка је све више била привржена идеји стратешких удараца у срце Милошевићеве власти. Европљани, у најмању руку Французи и још неколико других нација, били су много више заинтересовани за ограничавање удара на Косово по копненим снагама, избегавајући акцију које могу антагонизовати Србију или јој нанети веће штете".[1214] Док су Европљани желели да бомбардовањем врате Милошевића за преговарачки сто, Американци су имали знатно шире циљеве који су ишли до јачања опозиције и промене режима у СРЈ.

Савезници су често били несложни око мета које би се могли сматрати легитимним. Једна од ретких ситуација где је превагнуо европски став била је да мостови у Београду на реци Дунав не смеју бити мета ваздушних удара као и да копнени напад НАТО на СРЈ није опција. Са друге стране, Французи су напад на Радио телевизију Србије успели само да одложе за десетак дана, а због цивилних жртава у тој и другим операцијама су имали огроман проблем са јавношћу у властитој држави. Позиви Италије (16. маја) и Грчке (17. маја) на прекид ватре током маја месеца резултирали су само још снажнијом ваздушном кампањом од 23. маја.[1215] Ма колико су се европски лидери, пре свих Жак Ширак, опирали да се бомбардовање СРЈ назива "америчком интервенцијом", у домену ресурса и утицаја на ток операције, она је то заиста била.

На крају, 9. јуна је потписан *Војно-технички споразум у Куманову*. Дан касније бомбардовање је званично и престало, а истог дана је усвојена *Резолуција 1244* у оквиру Савета безбедности Уједињених нација. Иако је сукоб званично завршен у Уједињеним нацијама, принципи за његово окончање усвојени су на састанку Групе 8 (Group of 8, G8) у Бону. После иницијалног "откључавања" Савета безбедности после Хладног рата, Уједињене нације су поново постале институција која ће бити заобилажена када год је то у супротности са интересима великих сила.

[1211] Michael Mandelbaum, "A Perfect Failure: NATO's War against Yugoslavia", *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 5, 1999, pp. 2-8.
[1212] W. J. Fenrick, "Targeting and Proportionality during the NATO Bombing Campaign against Yugoslavia", *European Journal of International Law*, Vol. 12, No. 3, 2000, p. 490.
[1213] Видети у: Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 297.
[1214] Ибидем, стр. 297-298.
[1215] "Kosovo/Operation Allied Force: After-Action Report to Congress", January 31st, 2000, pp. A9-A10, доступно на: https://web.archive.org/web/20161102034549/http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/kosovoaa/kaar02072000.pdf (приступљено: 23.06.2019)

Привидно јединство НАТО одржано је током читаве операције, укључујући и прославу поводом педесет година постојања ове организације која је организована током априла 1999. године. Међутим, како у својим *Мемоарима* пише државна секретарка Олбрајт „Алијанса је морала да покаже да је јединствена, али јединствени нисмо били“.[1216] Кредибилитет организације је био угрожен и то на два начина: прво, „очитим знацима неједињства“ међу савезницима и друго, „дугом интервенцијом без јасне перспективе победе“.[1217] Уколико се о победнику сукоба, ако га уопште и има, може дебатовати, разједињеност савезника је, без сумње, била већа неко када је криза почела.

Епилог Косовске кризе

Косовска криза била је још једна у низу у којој Европљани нису били кадри да реше проблеме у свом дворишту. Уколико изузмемо мисију Западноевропске уније у Албанији 1997. године и сличне микро подухвате, ”терет” кризе изнео је НАТО. Постављало се питање има ли разлике између Заједничке спољне и безбедносне политике и Европске политичке сарадње која је успостављена још тридесетак година раније.[1218] Начин на који је ЕУ реаговала на кризу навео је бројне ауторе да такво деловање назову дебаклом.[1219]

Додатно, криза и НАТО интервенција на Косову и Метохији показали су да ”Лилипутанци” не могу да свежу ”Гуливера”, односно, да Европљани немају способности и ауторитета да спрече Сједињене Државе у остварењу онога што су наумиле. Иако је Операција савезничка сила у основи била савезничка и мултилатерална, пуна контрола над спровођењем била је у рукама САД. Бери Посен наводи пример отпора и притужби Немачке, Француске, Италије и Грчке у погледу ескалације бомбардовања током маја 1999. године, али и чињеницу да је генерал Весли Кларк, као Врховни командат савезничких снага НАТО у Европи,[1220] био у стању да такве захтеве у потпуности игнорише.[1221]

Ескалација кризе на Косову упутила је на неколико закључака:

- Прво, како наводи Алистер Шеферд (Alistair Shepherd), показало се да ЕУ „…још увек није у стању да спречи, обузда или оконча насилни сукоб у својој близини“[1222];
- Друго, потврдило се да Заједничка спољна и безбедносна политика вапи за озбиљном реформом и унапређивањем;
- Треће, још једном се показало да је утицај Сједињених Држава у НАТО од пресудног значаја за деловање ове организације, као и да свако интегрисано деловање ЕУ и НАТО претеже на страну ове трансатлантске структуре.

Показаће се у годинама после Косовске кризе да ни ступање на снагу Уговора из Амстердама (1999), ни интеграција Заједничке безбедносне и одбрамбене политике у Заједничку спољну и безбедносну политику Уније, нису довели до значајних помака ка стварању политички и безбедносно независне Европе. Француска и Немачка нису наилазили на подршку свих држава чланица, од којих су неке као што су Британија или Данска, имале потпуно супротне – трансатлантске – тежње. Уколико се томе дода и спремност САД да подривачки делују како би спречиле независно деловање Европе и њено израстање у стварног политичко-безбедносног актера, задатак је био неостварив.

[1216] Видети у: Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, оп. цит. стр. 318.
[1217] Ибидем, стр. 319.
[1218] Stephan Keukeleire and Tom Delreux, *The Foreign Policy of the European Union (2nd edition)*, Palgrave Macmillan, New York, 2014, p. 246.
[1219] Federiga Bindi, *European Union Foreign Policy: A Historical Overview*, op. cit. p. 34; Stephan Keukeleire and Tom Delreux, *The Foreign Policy of the European Union (2nd edition)*, op. cit. p. 246.
[1220] По правилу, амерички генерал се налази на челу *Врховне команде савезничких снага у Европи* (Supreme Headquarters Allied Powers Europe - SHAPE).
[1221] Barry R. Posen, *The War for Kosovo: Serbia's Political-Military Strategy*, *International Security*, op. cit. p. 69.
[1222] Alistair J. K. Shepherd, ”A Milestone in the History of the EU: Kosovo and the EU's International Role”, *International Affairs*, Vol. 85, No. 3, 2009, p. 513.

Оваквим развојем ситуације Француска и Немачка нису биле задовољне. Иако се политичко-безбедносна сарадња постепено институционализовала од ступања на снагу Уговора из Мастрихта, о независној европској одбрани није било ни говора. Друго, *Операција пустињска лисица* (1998) у којој је бомбардован Ирак и НАТО бомбардовање СРЈ (1999) показале су колосалну моћ Сједињених Држава. Уколико овоме додамо и способност САД да са застрашујућом лакоћом "деле" Европску унију када год европске политике нису у складу са америчким интересима, јасно је да су Француска и Немачка имале оправдане разлоге за незадовољство.

Лидери ових држава такво расположење нису ни скривали. Француски председник Жак Ширак, који је 1995. године истицао да „Француска није забринута због моћи Сједињених Држава",[1223] новембра 1999. године био је забринут због америчког унилатерализма[1224] и неуравнотежене позиције САД.[1225] Његов министар спољних послова, Ибер Ведрин (Hubert Védrine), био је још изричитији рекавши да „читава спољна политика Француске… има за циљ стварање света сутрашњице који ће бити сачињен из више полова, не само једног".[1226] Навео је да од 1992. године израз "суперсила" није више одговарајући, већ је исправније говорити о америчкој моћи у контексту "хиперсиле" (енг: hyperpower, фра: hyperpuissance). Додао је и да „Ми (Европљани, прим. С.Н) не можемо да прихватимо ни политички униполаран свет, ни културно униформни свет, ни унилатерализам једине хиперсиле".[1227] И француски министар одбране, Ален Ришар (Alain Richard), испољавао је забринутост због ненадмашне технолошке супериорности САД, као и деловања ван договора и НАТО оквира током бомбардовања СР Југославије.[1228]

После прилично обазриве спољне политике Немачке према Сједињеним Државама за време мандата канцелара Кола, долазак Герхарда Шредера на власт 1998. године означио је нову еру у односима две државе. Као и француски државници, Шредер није крио забринутост због моћи САД. Он је 6. фебруара 1999, на говору у оквиру чувене *Минхенске конференције о безбедности* (Munich Security Conference), истакао је да је опасност од унилатерализма непорецива као и да она долази „…ни од кога другог, већ од Сједињених Држава".[1229] Неколико недеља раније, говорећи пред Европским парламентом, тадашњи министар спољних послова, Јошка Фишер, указао је на потребу јачања мултилатерализма и међународних институција. Није експлицитно помињао САД, али се у речима да се „у последње време у међународним пословима јављају проблематични трендови скретање од мултилатерализма ка унилатерализму"[1230] име Америка само исцртавало.

Основни циљеви Француске и Немачке остали су исти као и почетком деведесетих година: изградња мултиполарног света и политички и безбедносно независна Европска унија. На путу остварења оба циља стајале су Сједињене Америчке Државе. Већ "напето

[1223] James F. Clarity and John Tagliabue, "Jacques Chirac, Who Led France Envisioning European Unity, Is Dead at 86", *The New York Times*, September 26th, 2019.

[1224] Craig R. Whitney, "France Presses for a Power Independent of the United States", *The New York Times*, November 7th, 1999.

[1225] Birthe Hansen, *Unipolarity and World Politics: A Theory and its Implications*, Routledge, New York, 2011, p. 8.

[1226] Наведено према: Stephen M. Walt, "Keeping the World 'Off-Balance': Self Restraint and U.S. Foreign Policy", in: John G. Ikenberry (ed.), *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power*, Cornell University Press, Ithaca, 2002, p. 125.

[1227] Изјава министра спољних послова Француске, Ибера Ведрина. Наведено према: Craig R. Whitney, "France Presses for a Power Independent of the United States", *The New York Times*, November 7th, 1999.

[1228] Видети у: Craig R. Whitney, "U.S. Military Acted Outside NATO Framework During Kosovo Conflict, France Says", *The New York Times*, November 11th, 1999.

[1229] Craig R. Whitney, "NATO at 50: With Nations at Odds, Is It a Misalliance?", *The New York Times*, February 15th 1999. Треба нагласити да је Герхард Шредер добио изборе 2002. на платформи која је се у домену спољне политике заснивала на критици Сједињених Америчких Држава и униполарног света.

[1230] "Speech by the President of the Council of the European Union, Joschka Fischer, Federal Minister for Foreign Affairs", European Parliament in Strasbourg, January 12th 1999, доступно на: https://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=4FSXQ1tGrGnJgnhhyPTzQNyD2KTS5XJJMgRkhtTKZ4RMw8nTt5y2!243197488?docId=181281&cardId=181281 (приступљено: 19.05.2019)

савезништво"[1231] постало је у наредним годинама још напетије, а најниже гране досегло је 2003. године услед неслоге око интервенције "коалиције вољних" у Ираку.

Француске и немачке стратегије уравнотежавања Сједињених Држава током ескалације Косовске кризе

Од завршетка Хладног рата па све до 2001. године Француска и Немачка су против Сједињених Држава доминантно користиле механизме уравнотежавања ниског интензитета. Тек спорадично јављали су се механизми меког уравнотежавања, али и када су се јављали трајали су кратко и били су осујећивани од стране САД. Међу инструменте који у оквиру уравнотежавања ниског интензитета државама стоје на располагању Француска и Немачка су против САД користиле сва три: нормативно везивање, делегитимизацију америчке униполарне позиције и отпор према америчкој култури.

Имајући у виду колосалну моћ Сједињених Држава, њену униполарну позицију у међународном систему и чињеницу да услед анархичне природе међународних односа не могу да се поуздају у америчке намере, Француска и Немачка су настојале да натерају Сједињене Државе да делују мултилатерално у оквиру међународно установљених правила, норми и институција. У ту сврху користиле су инструменте **нормативног везивања**. Покушавале су да укажу како унилатерализам може подрити амерички легитимитет и меку моћ. Наравно, чинили су то како би спасли себе „пуних ефеката америчке моћи".[1232] У томе су, у највећој мери, и успели. Мада су Сједињене Државе понекада деловале унилатерално – као у Панами 1989. године или одбијајући да ратификују Кјото протокол - од краја Хладног рата па до краја 2001. године градиле су имиџ мултилатералног актера. Чак и када су заобилазиле међународне институције, што је био случај у Косовској кризи, деловале су заједно са својим европским савезницима.

Са друге стране, упркос предоминантно мултилатералном приступу САД после Хладног рата, подозривост према америчкој моћи и америчким намерама није престајала. Од забринутости Думе и Кинкела с почетка 90-их због могућности да Сједињене Државе владају без сила које би их уравнотежавале, до Шираковог и Шредеровог страха од униполарности и унилатерализма, Французи нису престали да спроводе стратегију **делегетимизације униполарне позиције** Сједињених Држава. Њихове тежње ка мултиполарном свету где би Европа била кредибилан актер нису престајале. Отуда и изјаве, попут оне тадашњег француског председника Ширака, да би избегавање „'унилатералних искушења' требало да буде први принцип мултиполарног међународног поретка".[1233] Иако Сједињене Државе нису својим деловањем стварале осећај претње по виталне интересе европских држава, представљале су претњу интересима који су значајни, иако не и витални, као што су изградња политички и безбедносно независне Европе. Додатно, с обзиром да на нивоу међународног система нема врховног ауторитета, није било ни гаранција да у будућности неће посегнути за империјалним статусом. Зато су независна Европа и позивање на изградњу мултиполарног поретка заснованог на међународним институцијама и међународним нормама и данас један од стубова француско-немачке сарадње.

На крају, Француска и Немачка су исказивале **отпор према америчкој култури**, а то је био посебно тежак задатак јер су, од Мајкрософта до Холивуда, Американци пленили технолошком и културолошком привлачношћу. Најврснији изданци просветитељства допуњавани су етничком разноликошћу, сталном тежњом ка напретку, снажним индивидуализмом и научним достигнућима. Тај "лонац за претапање" културних елемената учинио је да "нова" америчка култура буде изразито привлачна другима. Иако европске

[1231] Видети у: Драган Живојиновић, "Трансатлантски односи – напето савезништво", необјављени рукопис, стр. 1-31.
[1232] Stephen M. Walt, *Taming American Power – The Global Response to U.S*, op. cit. p. 274.
[1233] Craig R. Whitney, "NATO at 50: With Nations at Odds, Is It a Misalliance?", *The New York Times*, February 15th 1999.

државе и САД припадају истој цивилизацији – Западној[1234] – и културолошки су блиске, упорно се од Другог светског рата па до данас инсистира на разликама. Страх од америчке културне хегемоније, глобализације као американизације или кока-колонизације, терао је европске државе да исказују отпор према америчкој културној надмоћи. У том контексту може да се тумачи и изјава Ибера Ведрина да се ни политички ни културно униформан свет не сме дозволити.

Образац односа у односима Француске и Немачке са Сједињеним Државама установљен после Хладног рата, где европске државе подозриво гледају на америчку моћ и деловање, али се не одлучују да користе против ње механизме тврдог уравнотежавања, био је присутан и током ескалације кризе на Косову и Метохији. Истина, као што смо могли видети из студије случаја, међу трансатлантским савезницима је у свим фазама кризе било трзавица. Ипак, Француска и Немачка нису опажале ни намере ни деловање Сједињених Држава као претњу по виталне националне интересе.

Деловање ових европских држава било је сасвим у складу са очекивањима заснованим на теорији равнотеже претњи: „у случају неочекиваног догађаја какво је империјално настојање САД, тврдо уравнотежавање било би очекивани исход. Све док је претња неегзистенцијална или слабог изгледа, државе се неће навући на трошкове и ризике које са собом носи тврдо уравнотежавање“.[1235] Додатно, Сједињене Државе су током кризе деловале превасходно мултилатерално, најпре кроз Уједињене нације и Контакт групу, затим кроз НАТО, а на крају опет кроз УН. Чак и када су заобишле Савет безбедности приликом отпочињања бомбардовања СР Југославије, учиниле су то заједно са својим европским савезницима.

На основу анализе односа Француске и Немачке са САД током ескалације кризе на Косову и Метохији може се доћи до закључка да ове две државе против Сједињених Држава користиле, пре свега, механизме уравнотежавања ниског интензитета. И то нормативно везивање и делегитимизацију униполарне позиције. Покушавале су да ”свежу Гуливера” за институције и норме, било Уједињених нација или уговора и споразума донетих у оквиру Северноатлантског савета. У ситуацијама када су САД излазиле ван оквира споразума или договора и деловале унилатерално и некоординисано, суочавале су се са критикама и позивима да се врате нормама. Упркос трзавицама међу савезницима за време кризе, треба рећи да су Француска и Немачка релативно успешно примењивале инструменте нормативног везивања САД. У прилог оваквој тврдњи говоре чињенице да су резолуције усвајане у оквиру Савета безбедности током 1998. године биле плод компромиса а не жеља САД, да су успешно одлагале интервенцију у СРЈ, да се дуго трагало за дипломатским решењем спора, да су мостови и Београду остали нетакнути и други примери.

Са друге стране, америчка моћ, униполарна позиција и способност да разједињује Европу, наводили су на Француску и Немачку на страх и покушаје делегетимизације униполарне позиције САД. Позивања на изградњу независне Европе и мултиполарног поретка заснованог на правилима, манифестација су наведених инструмената. Војна надмоћ, технолошка супериорност, способност пројектовања моћи и утицај међу неким европским државама, наишли су на Шредерова и Ширакова упозорења о опасностима унилатерализма и униполарности.

Све наведено довело је и до стварања структура као су Заједничка спољна и безбедносна политика и са њом повезана Заједничка безбедносна и одбрамбена политика. Међутим, само се делимично може рећи да је реч о инструментима меког уравнотежавања. Најпре, захваљујући неслози међу европским савезницима, и чланицама које су биле више окренуте трансатлантским односима него европском јединству, наведене структуре представљале су плод компромиса, а тиме је и њихов учинак био ограничен. Додатно, управо

[1234] Пре него о америчкој, Хантингтон (Samuel P. Huntington) пише о западној културној хегемонији. Видети у: Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 1996.
[1235] Stephen M Walt, *Alliances in a Unipolar World*, op. cit. p. 115.

захваљујући решењима која су била плод компромиса, ЗСБП, а посебно ЗБОП, и данас се ослањају на НАТО. Тако да се само у ограниченом смислу могу посматрати као независне.

Својим деловањем од краја Хладног рата до 2001. године Сједињене Државе нису угрозила виталне интересе других великих сила и нису подсећале на империје старог кова. Америка је радила на јачању либералног поретка и настојала да га прошири. Притом, чешће је то чинила снагом и привлачношћу идеја него силом. На крају, можемо се сложити са Стивеном Волтом који сасвим исправно закључује да „иако су непостојање уједињујуће претње и брига због америчке моћи стварали повремене трзавице са другим државама – укључујући ту и неке дугорочне савезнике САД – опажање Америке у већем делу света било је прилично позитивно како се двадесети век завршавао“.[1236]

Рат у Ираку 2003. године и агресивни унилатерализам Сједињених Држава

Потпоглавље ће садржати три целине. Најпре ћемо представити основне одлике америчке спољне политике и односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама у периоду од 2001. до 2005. године. То сматрамо важним како бисмо имали у виду промене које су се одигравале у стратешком приступу Џорџа Вокера Буша, као и реакције савезника. Затим ћемо се усредсредити на период припреме и сам Рат у Ираку. Анализираћемо америчко деловање у овом периоду, као и односе са Француском и Немачком. На крају ће бити утврђено које стратегије уравнотежавања су Француска и Немачка користиле за време припреме и током Рата у Ираку.

Основне одлике америчке спољне политике и односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама од 2001. до 2005. године

„У уторак, 11. септембра 2001, Џорџ В. Буш је започео свој дан као и сваки други, читао је Библију, а затим је отишао на рано јутарње трчање. Најважнији наслов у новинама који се тог јутра могао прочитати био је да ће кошаркашка звезда, Мајкл Џордан, окончати пензију како би се придружио Националном кошаркашком савезу (National Basketball Association, NBA). Председник Буш је тог дана био на Флориди, како би посетио основну школу Ема Е. Букер (Emma E. Booker) у Сарасоти (Sarasota) и указао на реформу образовања. Када је ушао у школу, примио је извештај да се авион срушио на Светски трговински центар у Њујорку. У том се тренутку веровало да се ради о несрећи. Док је са децом учествовао на часовима читања, његов шеф особља га је обавестио: 'Други авион је ударио у други торањ ... Америка је нападнута.' Буш је касније написао о свом одговору: „Одлучио сам да не скочим одмах и напустим учионицу. Нисам хтео да узбуњујем децу. Хтео сам да покажем осећај смирености... Био сам у довољно криза да знам да прво што лидер мора да уради јесте да покаже смиреност“.[1237] Постоје догађаји као што су напад на Перл Харбур или отпочињање Вијетнамског рата, који одређују или трансформишу спољно-политичку доктрину једног председника. За Буша тај одређујући тренутак били су терористички напади 11. септембра.

Има аутора који верују да карактерне црте и светоназори председника пресудно утичу на правце спољне и безбедносне политике једне државе. Наравно, негирати улогу личности у спољној политици и међународним односима било би исто што и тврдити да појединци као што су Наполеон, Бизмарк, Хитлер, Линдон Џонсон или Трамп нису обликовали еру у којој су

[1236] Stephen M. Walt, *Taming American Power – The Global Response to U.S. Primacy*, op. cit. p. 34.

[1237] Garry L. Gregg II, *George W. Bush: Foreign Affairs*, University of Virginia – Miller Center, доступно на: https://millercenter.org/president/gwbush/foreign-affairs (приступљено: 11.10.2019)

живели/живе. Пре 2500 година Хераклит је изрекао једну од најпознатијих одређења карактера где наводи да је „човеков карактер његова судбина“.[1238] Под тиме је мислио да је карактер човека непромењив. На сличном је трагу био и Фридрих Ниче са својим животним принципом *amor fati* (волети своју судбину) чији су суштину схватали још грчки и римски филозофи стоици.[1239] Примењено на савремене токове то би значило да карактер председника Сједињених Држава одређује судбину читаве државе, у случају САД и света, а да грађани то могу само да прихвате и ничеовки 'воле'.

Бушов карактер, без икакве сумње, имао је утицај на спољно-политичке одлуке које је доносио. Његова самоувереност, амбициозност, непоколебљивост, одлучност која је често прелазила у тврдоглавост, склоност ка предузимању ризика, као и преданост породици и религији, утицали су на његову спољну политику. Један од примера је свакако истрајност да се, по сваку цену, уђе у рат са Ираком 2003. године. Чини се да је и Бушова карактерна склоност да ствари посматра црно-бело, као однос добра и зла, условила и чувену поруку пред заједничком сесијом оба дома америчког Конгреса која је била упућена свим државама света „Или сте са нама, или сте са терористима“.[1240]

Ипак, више од карактера лидера, на спољну и безбедносну политику једне државе утиче структура међународног система, односно, расподела моћи у том систему. Капацитети државе, изнад свега, одређују њене намере, а америчка моћ је у тренутку када је Буш ступио на место председника била у војном, економском, технолошком, културолошком и ма ком другом смислу, ненадмашна и недостижна за друге. Када су се ресурси Сједињених Држава спојили са догађајима као што су терористички напади 11. септембра, жестина одговора је могла и да се наслути.

Буш никада није био превише склон мултилатерализму. Исто је и са већим делом његове администрације. Најбољи пример представља Кондолиза Рајс, саветник за националну безбедност у првој а државни секретар у другој администрацији Џорџа В. Буша и предводник спољно-политичког тима председника Буша који је понео назив "Вулкан".[1241] Још током кампање за председничке изборе 2000. године Рајсова је истицала да „мултилатерални споразуми и институције не треба да буду циљ по себи“.[1242] Начелно се залагала за мултилатералан приступ, ипак, иза је увек следило "али". То "али" или црвена линија за мултилатерализам били су национални интереси САД. Критиковала је Клинтонову администрацији која често била „у тескоби да пронађе мултилатерална решења за проблеме па је склапала споразуме који нису у америчком интересу“.[1243]

Када је Буш инаугурисан на место председника САД, потврдило се да ће његов приступ у спољној политици бити мултилатералан само ако је то у складу са интересима Сједињених Држава. Међутим, отпор према мултилатерализму није значио да ће бити изолациониста. Штавише, критиковао је такве погледе и тврдио да Сједињене Државе морају да имају значајну улогу у међународној арени, не одступајући од лидерске улоге. У одређеном смислу Буш би припадао вилсонијанској спољно-политичкој традицији мишљења. Сматрао је да америчка спољна политика треба да свеже америчке интересе и идеале, односно, „да тежи промоцији својих вредности у иностранству, као и својих интереса“.[1244] Посматрано изван контекста, за изјаве да Сједињене Државе „морају да имају велики и водећи циљ: претворити ово доба

[1238] Charles H. Khan, *The Art and Thought of Heraclitus: an Edition of the Fragments with the Translation and Commentary*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 81.
[1239] Видети у: Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, Oxford University Press, New York, 2007, p. 35. и p. 87.
[1240] "President Bush Addresses the Nation", *The Washington Post*, September 20th, 2001, доступно на: https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html (приступљено: 11.08.2018)
[1241] Поред Кондолизе Рајс, тим су чинили Пол Волфовиц, Роберт Зелик, Роберт Блеквил, Ричард Ермитаж и други.
[1242] Condoleezza Rice, "Campaign 2000: Promoting the National Interest", *Foreign Affairs*, Vol. 79, No. 1, 2000, p. 47.
[1243] Ibidem, p. 48.
[1244] Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, Brookings Institution Press, Washington, D.C, 2003, p. 36.

америчког утицаја у генерације демократског мира“[1245] као и да „нема већег остварења од светског мира“[1246] не бисмо се могли заклети да ли су Бушове или Вилсонове.

Све до неколико месеци после терористичких напада Бушова спољна-политика била је у границама унилатерализма уобичајеног за Сједињене Државе. Примера ради, одлучио је да повуче америчку подршку Кјото протоколу. Такође, најавио је повлачење из Споразума о анти-балистичким пројектилима, али је навео да ће се и по овом питању консултовати са савезницима јер се претња ширења оружја за масовно уништење тиче и њих.[1247] Када је у Бушовом спољно-политичком промишљању америчка колосална моћ спојена са интернационализмом, отпором према мултилатерализму и страхом и жељом за осветом који се створио у Сједињеним Државама после терористичких напада 11. септембра, огољени унилатерализам није могао да изостане.

Заиста, терористички напади су били трансформативни тренутак за спољно-политичку доктрину Џорџа Буша. Према речима Ива Далдера (Ivo H. Daalder) и Џејмса Линдзија (James M Lindsay) 43. председник Сједињених Америчких Држава извршио је револуцију у спољној политици своје државе.[1248] Иако није дошло до промене спољно-политичких циљева САД у иностранству, измењени су начини њиховог остваривања, као и кључна убеђења. Далдер и Линдзи извајају седам кључних промена које је Буш у својој револуцији донео:

- „Ослањао се на једнострано спровођење америчке моћи, а не на међународно право и институције како би остварио циљеве;
- Залагао се проактивну доктрину предухитрујућег деловања, а ставио у запећак реактивне стратегије одвраћања и обуздавања;
- Промовисао је насилна пресецања (forceful interdiction), предухитрујуће ударе и ракетну одбрану као средства за сузбијање ширења оружја за масовно уништење и умањио значај традиционалне подршке уговорно заснованим режимима неширења;
- Приоретизовао је промену режима у односу на директне преговоре са државама и лидерима које је презирао;
- Ослањао се на *ad hoc* коалиције вољних како би придобио подршку у иностранству, а занемаривао сталне савезнике;
- Одустао је од америчке вишедеценијске политике пружања подршке европским интеграцијама и уместо тога користио унутрашње поделе Европе;
- Покушао је да уједини велике силе у заједничкој борби против тероризма и одустао од политике где се тежило да једна сила уравнотежава другу“.[1249]

Рат у Ираку 2003. године био је само најочитија манифестација, али изузев Ирака, од септембра 2001. до почетка 2005. године било је још пуно примера агресивног унилатерализма Сједињених Држава. Марта 2002. године увео је царине на увоз челика у Сједињене Државе ризикујући царински рат са другим државама, укључујући и савезнике, а на крају губећи спор пред органима Светске трговинске организације. Без значајнијег дипломатског усаглашавања са супарницима, али и савезницима, повукао је Америку из Споразума о анти-балистичким пројектилима јуна 2002. године.

Од Бушовог деловања страшније су биле само његове намере које су се могле назирати у говорима од дана после 11. септембра 2001. године, а које су биле заокружене *Стратегијом националне безбедности* прокламованом годину дана касније. Стратегија почиње наглашавањем америчке моћи без преседана, а провејавале су и идеје унилатерализма. Наводи се да ће „Сједињене Државе, уколико је неопходно, деловати предухитрујуће како би спречиле

[1245] George W. Bush, ”A Distinctly American Internationalism”, Ronald Reagan Presidential Library, Simi Valley, California, November 19, 1999, доступно на: https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/bush/wspeech.htm (приступљено: 10.09.2019)
[1246] Bob Woodward, *Bush at War*, Simon & Schuster, 2002, p. 243.
[1247] Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 63.
[1248] Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 2.
[1249] Ibidem, pp. 2-3.

или осујетиле непријатељске акте противника… јер САД не могу остати залудне док се опасности множе“.[1250] Додаје се и да се у одбрани Америке и њених грађана, Сједињене Државе „неће устручавати да делују самостално“.[1251] Наведеним намерама можемо придружити и још једну, о значајном повећању буџета за одбрану у наредних пет година. Да испољена намера није била и празна претња показује и увећање буџета за готово 32%, са 431 у 2001. години на 631 милијарду америчких долара у 2005. години.[1252]

Амерички агресивни унилатерализам, посебно присутан од 2002. до 2005. године, натерао је друге на размишљање, шта радити са америчком моћи чију природу готово нико више није опажао као бенигну? Речником Стивена Волта, како је укротити? Од широке међународне подршке после терористичких напада, покретања члана 5. Северноатлантског споразума 12. септембра 2001, испољеног разумевања за америчку инвазију на Авганистан октобра исте године, свеобухватне подршке у оквиру Савета безбедности Уједињених нација током новембра и децембра 2001. године, Сједињене Државе су до 2005. године начином употребе своје колосалне моћи готово потпуно урушиле свој међународни кредибилитет. Америка је и даље била сама на ”трону”, али је њен агресивни унилатерализам довео до тога да је други не гледају са дивљењем, већ са страхом, пружајући отпор таквом деловању и трагајући како да најбоље одговоре на „империјална искушења“[1253] САД.

Међу европским државама највећи отпор пружале су Француска и Немачка. Као што се из прве студије случаја могло видети, неуравнотежена моћ Сједињених Држава и повремени унилатерализам од краја Хладног рата до 2001. године наводили су европске државе на забринутост. Последично, Француска и Немачка су на такве напоре одговарале покушајем изградње независне Европе и света са више полова моћи, користећи против САД инструменте уравнотежавања ниског интензитета.

Такав је био случај и у првим месецима власти председника Буша. Имајући у виду његове најаве из кампање о будућој усредсређености на националне, америчке, интересе, нема сумње да су Европљани и очекивали појачани унилатерализам САД и смањење ентузијазма у погледу међународних споразума. Посебно је то бринуло Немачку чији су „послератна независност и уједињење били засновани на систему међународних споразума“.[1254] Када је крајем марта 2001. године Буш званично повукао америчку подршку Кјото протоколу, Герхард Шредер, Жак Ширак, званичници Европске комисије и други европски лидери испољавали су забринутост због такве одлуке. Упадљива је била и Бушова одлука да приликом прве посете Европи током лета 2001. заобиђе Француску и Немачку, а посети Шпанију, Пољску, Италију и Британију. Показао је тиме да у његовој администрацији неће бити превише толеранције за међународну критику. Међутим, осим реторичких аката, са једне или друге стране, никакве друге радње нису предузимане.

После терористичких напада на САД 11. септембра 2001. године долази до великих осцилација у односима Француске и Немачке са Сједињеним Државама. Најпре је пружена безгранична подршка. На насловници Француског дневног листа *Свет* (Le Monde) 12. септембра је писало ”ми смо сви Американци” (Nous sommes tous américains). Жак Ширак био је први шеф државе или владе једне државе који је био у званичној посети САД после терористичких напада. Истог дана, 18. септембра, састанак са председником Бушом имао је и

[1250] ”The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, Washington, D.C, September 2002, доступно на: https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf (приступљено: 11.04.2018)
[1251] Ibidem, p. 6.
[1252] ”SIPRI Military Expenditure Database: Data for all Countries from 1988–2018 in Constant”, доступно на: https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932018%20in%20constant%20%282017%29%20USD%20%28pdf%29.pdf (приступљено: 10.02.2019)
[1253] Jack Snyder, ”Imperial Temptations”, *The National Interest*, Spring 2003, pp. 29-40.
[1254] Jim Hoagl, ”The Danger of Bus’s Unilateralism”, *The Washington Post*, July 29th, 2001, доступно на: https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2001/07/29/the-danger-of-bushs-unilateralism/2013ac1d-6b8b-470b-a65d-3f934574f7b0/ (приступљено: 28.02.2019)

министар спољних послова Немачке, Јошка Фишер,[1255] а Герхард Шредер је истакао "неограничену солидарност" са америчким народом.

Обе државе пружиле су подршку америчкој инвазији на Авганистан. Француски и немачки војници учествовали су у *Операцији трајна слобода* (Operation Enduring Freedom), а касније су били део и *Међународних трупа за безбедносну подршку* (International Security Assistance Force, ISAF). Ипак, европска солидарност није дуго потрајала, као ни америчка захвалност. Већ почетком 2002. године могло се наслутити да Сједињене Државе одустају од мултилатералног приступа. Говор о стању нације одржан 29. јануара 2002. године остао је запамћен по упирању прста према Ираку, Ирану и Северној Кореји, чланицама тзв. "осовине зла". Овим термином, позајмљеним из космологије, Буш је означио државе које подршком терористима и настојањем да изграде оружје за масовно уништење представљају смртоносну и растућу претњу Сједињеним Америчким Државама и свету. Користећи „најстрашније речи које су се могле чути у било ком председничком говору још од обраћања Џона Ф. Кенедија на његовом првом говору о 'Стању нације'"[1256], Буш је навео да се неће устручавати да делује унилатерално. У овако застрашујућем говору који је позивао на опрез, за НАТО, Француску и Немачку се није нашло места.

Без икакве сумње, припреме за рат и сам Рат у Ираку 2003. године биле су највећи предмет раздора између Француске и Немачке и Сједињених Држава. Међутим, иако је Ирак био кулминација и узрок највеће кризе у односима између Америке и њених европских савезника, примера огољеног унилатерализма САД од 2002. до 2005. године било је пуно. Два месеца после чувеног говора стању нације, марта 2002. године, Џорџ Буш је донео одлуку о увођењу царина на увоз челика у САД. Таквим потезом који се сматра „непоколебљивим унилатерализмом у трговинској политици"[1257] демонстрирао је да га у остваривању своје визије америчких интереса, што је у овом случају била заштита америчке индустрије челика, неће спречавати постојећи међународни споразуми.[1258]

Делујући у оквиру институција Европске уније, европске државе су одговориле покретањем спора пред Светском трговинском организацијом (СТО) 3. јуна 2002. године. Касније су то учиниле и друге државе, Јапан, Јужна Кореја, Швајцарска, Норвешка, Нови Зеланд и Бразил. Извештај надлежних органа СТО из јула 2003. показао је да су САД прекршиле најмање једну међународну норму. После истог закључка на апелацији и опасности од реталијације заинтересованих страна, Сједињене Државе су одлучиле да повуку све мере децембра 2003. године.

Трзавице у економским односима стварао је и тзв. *Бирдов амандман* (Byrd Amendment) који је ступио на снага октобра 2000, неколико месеци пре Бушовог преузимања председничке функције. Највећи проблем амандмана био је у прерасподели средстава од америчких царина. Било је предвиђено да новац од царина на страну робу за коју се утврди да је субвенционисана или која има дампинг цену, преусмери на америчке компаније, а не у буџет каква је била дотадашња пракса. С обзиром да је такав облик прерасподеле био у супротности са постојећим међународним трговинским споразумима, органи СТО донели су одлуку 16. септембра 2002. године да је Бирдов амандман „у супротности са Анти-дампинг споразумом".[1259] На крају је

[1255] Nash Jenkins, "How Paris Stood with the U.S. After 9/11", *Time*, November 14th, 2015, доступно на: https://time.com/4112746/paris-attacks-us-september-911-terrorism/ (приступљено: 28.02.2019)

[1256] Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 120.

[1257] Kevin K. Ho, "Trading Rights and Wrongs: The 2002 Bush Steel Tariffs", *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 21, 2003, p. 825.

[1258] Више о кризи изазваној увођењем царина: Michael Gehler, "From Accidental Disagreement to Structural Antagonism – The U.S. and Europe: Old and New Conflicts of Interest, Identities and Values, 1945-2005", in: Barry Eichengreen, Michael Landesmaan and Dietel Stiefel (eds.), *The European Economy in an American Mirror*, Routledge, Abingdon, 2008, pp. 458-499. and Kevin K. Ho, *Trading Rights and Wrongs: The 2002 Bush Steel Tariffs*, op. cit. pp. 825-846.

[1259] "DS 217: United States — Continued Dumping and Subsidy Offset Act of 2000", World Trade Organization, доступно на: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds217_e.htm (приступљено: 18.01.2019)

од стране СТО новембра 2004. године Европској унији, Јужној Кореји и Јапану дато право на реталијацију, а амандман је на крају повучен децембра 2005. године.

Поред директних једностраних мера, Сједињене Државе су увом периоду показале способност и да делују подривачки. Наиме, иако су још 1998. гласале против *Римског статута* Међународног кривичног суда, нису су се ту зауставиле. Како наводи Мартен Грунлер (Martijn Groenleer), од предводнице у овом процесу, преко доброћудног уздржавања, дошле су до улоге отвореног непријатеља статута.[1260] Настојале су да дискредитују и умање значај овог документа у времену када се окончавао процес његове ратификације (јул 2002). Чиниле су то тако што је готово истовремено (август 2002) ступио на снагу *Закон о заштити америчких службеника* (American Service-Members' Protection Act).

Основни циљ овог закона био је да се спречи кривично гоњење америчких војника и других службеника пред међународним судовима чији САД нису члан. Додатно, под претњом престанка учешћа, финансирања и употребе вета за све мировне операције, испословано је изузеће за америчке војнике који службују у мировним операцијама под окриљем УН.[1261] Све то стварало је огромне проблеме "на терену", поготову за чланове мировних мисија који су долазили из мањих државе, јер се само додатно потпиривала нетрпељивост, стављао нагласак на дупле стандарде и разлику између малих и великих.[1262] За разлику од Сједињених Држава, Европска унија и државе чланице биле су највећи заговорници усвајања Римског статута и подржаваоци рада Суда. Иако је Француска крајем деведесетих заузимала становишта слична америчким, на крају није одступила од идеје европског јединства и ратификовала је статут.

Сличан образац односа – унилатерализам САД и отпор европских држава – био је присутан и у мултилатералним иницијативама. Један од најбољих примера јесте *Мадридски квартет*. Квартет – Уједињене нације, Европска унија, Сједињене Државе и Русија – покушао је да оживи мировни процес између Израела и Палестине на темељу Мадридске конференције одржане 1991. године. Свака иницијатива без Сједињених Држава била је незамислива за Израел, док су остали учесници својим присуством пружали гаранције палестинској страни. Из тих разлога, али и сложености проблема, посредовани мировни процес је морао да буде мултилатералан.

Међутим, процес је био „мултилатералан у теорији"[1263], док је у пракси вођен од стране САД, а утицај осталих посредника био је сузбијен. На пример, предлог решења спора назван *План пута ка миру* сачинили су представници Сједињених Америчких Држава. Иако је формат посредовања остао мултилатералан, суштинско преузимање преговора од стране Сједињених Државама није наишло на добар пријем код Палестинаца који су видели САД као државу која традиционално брани интересе Израела. Са друге, стране Израел је видео Уједињене нације и Европску унију као актере у којима Палестина има подршку. На крају су различити приступи у решавању проблема „створили лом између Европске уније, Сједињених Држава и Израела".[1264] Деловање у оквиру Мадридског квартета показује да су степен антагонизма између Америке и европских држава, као и унилатерализам САД, онемогућавали кохерентно деловање ових актера чак и у мултилатералним иницијативама.

Свеукупно, период од почетка 2002. године до првих месеци 2005. године био је обележен огољеним и агресивним унилатерализмом Сједињених Држава и отпором европских држава, пре свих Француске и Немачке, према таквом деловању. Како наводи Џон Ајкенбери,

---

[1260] Martijn Groenleer, "The United States, the European Union, and the International Criminal Court: Similar values, different interests?", *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 13, No. 4, 2015, pp. 923-944.

[1261] Wayne Sandholtz, "Europe, American and International Criminal Court", Princeton University, доступно на: https://www.princeton.edu/~hmilner/Conference_files/Transatlantic/Abstract-Sandholtz.pdf (приступљено: 20.10.2018)

[1262] Gabriel M. Lentner, *The UN Security Council and the International Criminal Court: The Referral Mechanism in Theory and Practice*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2018, pp. 183-184.

[1263] Nathalie Tocci, "The EU, the Middle East Quartet and (In)effective Multilateralism", *Mercury, E-Paper*, No. 9, 2011, p. 6.

[1264] Constanza Musu, "The Madrid Quartet: An Effective Instrument of Multilateralism?", University of Toronto, доступно на: http://www.g8.utoronto.ca/conferences/2007/musu2007.pdf (приступљено: 03.09.2018)

у овом периоду се „анти-американизам ширио и добијао снагу“.[1265] Управо тада почиње да се пише о кризи америчког либералног међународног поретка, иако не и кризи америчке тврде моћи. Она је тада, бар је тако опажано од стране других, била на врхунцу. Основни спољно-политички циљеви нису се радикално мењали у односу на претходне периоде, али Бушова „спремност да користи америчке мишиће како би их остварио… била је нова и запањујућа“.[1266] Нарочито је то било очито за време припреме за рат и током Рата у Ираку 2003. године.

Друга студија случаја: агресивни унилатерализам САД за време припреме за рат и током Рата у Ираку 2003. године

У периоду од 1990. до 2003. године Ирак је био једна од централних мета америчке спољне политике. Три пута су Сједињене Државе интервенисале у овој држави у периоду од тринаест година. Сва три пута су деловале на различит начин и са друкчијим циљевима. Најпре су се у Заливском рату који је трајао од августа 1990. до фебруара 1991. године Сједињене Државе ставиле у заштиту Кувајта, а против Ирака који је извршио агресију на ову државу. Све време Америка је деловала координисано и мултилатерално кроз институције Уједињених нација. Савет безбедности је од 6. до 25. августа 1990. усвојио пет резолуција којима су против Ирака предузете бројне мере, од економских санкција до поморске блокаде, како би обуставио агресију на Кувајт. Додатно, како би претња била кредибилна, Сједињене Државе су повеле *Операцију пустињски штит* (Operation Desert Shield) ради осигурања безбедности Саудијске Арабије и припреме за могућу копнену офанзиву.

Уследило је још шест резолуција Савета безбедности, укључујући и *Резолуцију 678*[1267] којом се Ирак позива да обустави окупацију Кувајта најкасније до 15. јануара 1991. године. С обзиром да се Садам Хусеин није повиновао наредби из резолуције, 17. јануара је отпочела *Операција пустињска олуја* (Operation Desert Storm) и четрдесетак дана касније Ирак је био поражен. Сједињене Државе пружиле су највећи допринос операцији са војно-логистичког аспекта. На пример, учествовале су са преко 70% људства (697.000 војника)[1268] и највећим делом ресурса и логистике. Можда је у праву Чарлс Краутхамер који у свом чувеном тексту *Униполарни тренутак* тврди да се „без америчког вођства и подстицања, подмићивања и уцене, нико не би мешао. Ништа не би било учињено: не би било ембарга, ни ’Пустињског штита’, ни претње употребом силе. Свет би отписао Кувајт на начин на који је последња организација која се заветовала на колективну безбедност, Лига народа, отписала Абисинију“.[1269]

Ипак, Сједињене Државе су деловале, и одабрале су да то чине мултилатерално. Званично је у интервенцији против Ирака учествовало 29 држава које су дале свој допринос, било са 700.000 хиљада или 50 војника. Председника Џорџа Херберта Вокера Буша није понео слављенички занос поводом краја Хладног рата, нити моћ без преседана коју је његова држава поседовала. Примера ради, Далдер и Линдзи наводе да је Џејмс Бејкер, тадашњи државни секретар САД, у три месеца пре почетка интервенције посетио 41 државу како би рат имао добру дипломатску припрему.[1270] Заливски рат је требало да буде симбол ”Новог светског поретка”[1271] и америчке улоге у њему. Америчка моћ није била ништа мање застрашујућа 1990.

[1265] John G. Ikenberry, *Liberal Leviathan – The Origins, Crisis and Transformation of the American World Order*, op. cit. p. 3

[1266] Stephen M. Walt, *Taming American Power – The Global Response to U.S. Primacy*, op. cit. p. 58.

[1267] ”Resolution 678”, United Nations Security Council, November 29th, 1990, доступно на: http://unscr.com/en/resolutions/doc/678 (приступљено: 24.01.2019)

[1268] ”Gulf War Coalition Forces by Country”, Nation Master, доступно на: https://web.archive.org/web/20131105011128/http://www.nationmaster.com/graph/mil_gul_war_coa_for-military-gulf-war-coalition-forces (приступљено: 24.01.2019)

[1269] Charles Krauthammer, *The Unipolar Moment*, op. cit. p. 25.

[1270] Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 192.

[1271] У говору пред заједничком сесијом Конгресом, одржаном 11. септембра 1990. године поводом кризе у Заливу, Џорџ Буш је исковао сложеницу ”Нови светски поредак”. Иако нема претерани теоријски значај, нити упориште

него 2003, али је амерички агресивни унилатерализам допринео да се страх других сила 2003. године трансформише у конкретно деловање против САД.

Седам година после *Пустињске олује*, Ирак је поново био у жижи спољно-политичког промишљања у Сједињеним Државама. Септембра 1998. пред Конгресом се нашла иницијатива која је понела назив *Акт о ослобађању Ирака* (Iraq Liberation Act). Иако носи назив "акт", у питању је став америчког Конгреса поводом кршења норми међународног права и резолуција Савета безбедности УН, као и злочина које је режим Садама Хусеина чинио од 1980. године. Кључна замисао била је да се успостави „програм који ће помоћи транзицију Ирака у демократију".[1272] У Акту који је Конгрес усвојио, а председник Клинтон потписао 31. октобра 1998. године, предлагало се неколико мера: од подршке опозицији у Ираку до позива председнику да у оквиру Уједињених нација ради на успостављању међународног кривичног трибунала за Ирак.[1273] Крајњи циљ била је, ипак, промена режима у Ираку.

Занимљиво, иако је због операција на Хаитију или у Југославији, Клинтон током деведесетих година био опажан као перјаница политике промене режима, иницијатива је потекла од републиканаца који су одреда гласали за усвајање (202 за, 9 против, 16 није гласало), а чија је администрација на концу и спровела операцију смене режима. Два месеца касније уследила је *Операција пустињска лисица* (Operation Desert Fox) коју су Сједињене Државе и Уједињено Краљевство спровеле без одобрења Савета безбедности Уједињених нација. Званично оправдање за напад представљало је ирачко кршење резолуција СБУН и неопходност елиминације ирачких капацитета за производњу оружја за масовно уништење, али је одсуство међународне координације изазвало критику бројних држава, укључујући и европске савезнике.

Тадашњи председник Француске, Жак Ширак, још је фебруара 1998. упозоравао да војне акције против Ирака неће довести до трајног решења. Сматрао је да су „војни удари врло озбиљан корак и да се, с обзиром да би били спроведени у име међународне заједнице, о њима мора расправљати у Савету безбедности".[1274] Унилатерално деловање САД наишло је на осуду Француске и сила као што су Кина или Русија, али никакве драстичније мере нису предузимане и то из више разлога. Најпре, Садам Хусеин је већ био виђен као одметник у међународним односима. Француска је сматрала да се против Ирака морају предузети драстичне мере, само је била против некоординисаног деловања и искључивања Уједињених нација. Друго, бомбардовање није довело до значајнијих промена, као што је смена режима, и потрајало је свега четири дана.

За разлику од Рата у Заливу када су Сједињене Државе деловале мултилатерално, и ограниченог бомбардовања Ирака 1998. када су деловале унилатерално, али са ограниченим циљевима и генерално мултилатералним имиџом у том периоду, припреме за рат и Рат у Ираку представљали су пример агресивног унилатерализма Сједињених Држава и изазвале су значајне последице.

Терористички напади 11. септембра 2001. године: трансформативни догађај у спољној и безбедносној политици Џорџа В. Буша

у пракси, требало је да означи "свет у настајању", улазак у период мира, напретка, "владавине права наместо владавине џунгле", дељене одговорности, где "јачи поштују слабије". Видети у: "George H. W. Bush: September 11, 1990 - Address Before a Joint Session of Congress", University of Virginia, Miller Center, доступно на: https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/september-11-1990-address-joint-session-congress (приступљено: 24.01.2019)

[1272] "Iraq Liberation Act of 1998", Public Law No. 105-338, U.S. Congress, October 31st, 1998, доступно на: https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/4655/text (приступљено: 26.01.2019)

[1273] Ibidem.

[1274] Craig R. Whitney, "Chirac Wary of Quick Attack If Iraq Breaks Inspection Deal", *The New York Times*, February 27th 1998, https://www.nytimes.com/1998/02/27/world/chirac-wary-of-quick-attack-if-iraq-breaks-inspection-deal.html (приступљено: 26.01.2019)

Анимозитет Џорџа Вокера Буша према ирачком руководству постојао је знатно његовог доласка на место председника 20. јануара 2001. године. Веровало се да је Садам Хусеин планирао убиство његовог оца, Џорџа Херберта Вокера Буша, за време његове посете Кувајту од 14. до 16. априла 1993. године. Данас постоје недоумице у погледу тога колики је утицај ова чињеница имала на Бушову одлуку да поведе инвазију на Ирак. Наиме, док Боб Вудворд (Bob Woodward) сматра да планирање убиства његовог оца није имало никакву улогу,[1275] Николас Леман (Nicholas Lehmann) верује да је у Бушовој одлуци постојао и елемент освете.[1276] Оно што је извесно јесте да је Буш јавно истицао током председничке кампање 1999. и 2000. године да његов отац није био довољно оштар према Ираку и његовом лидеру Садаму Хусеину.[1277] Подржао је и већ поменути Акт о ирачкој слободи из 1998. године и истицао да је оружје за масовно уништење у Садамовим рукама црвена линија преко које се не сме прећи.

Ирак није био у центру пажње председника Буша када је ступио на место председника. Заправо, све до 11. септембра 2001. године постоји континуитет Клинтонове и Бушове администрације у односу према Ираку. Настављена је политика "двоструког запречавања" где се таложењем америчких трупа у Саудијској Арабији истовремено мотрило и на Ирак и на Иран. Међутим, нису сви у администрацији делили став тадашњег државног секретара, Колина Пауела, да је обуздавање довољно. Посебно не "јастребови" у администрацији, као што су Дик Чејни или Пол Волфовиц. Ипак, стратегија да се Садам Хусеин слаби економским санкцијама, а истовремено се настави са јачањем опозиције, је превладала. На пример, током фебруара 2001. године, државни секретар Пауел је посветио своју прву посету Блиском истоку убеђивању држава овог региона да остану истрајне у санкцијама Ираку.[1278]

Трансформативни догађај у Бушовој спољно-политичкој стратегији десио се мање од седам месеци после Паувелове посете Блиском истоку, 11. септембра 2001. године. Далдер и Линдзи износе тврдњу по којој „да терористи нису напали Америку 11. септембра, Ирак би врло вероватно остао секундарни проблем у америчкој спољној политици".[1279] Кључни људи у администрацији били су преокупирани другим проблемима: „Џорџ Тенет (George John Tenet) је био усмерен на проблем недржавног тероризма, Доналд Рамсфелд (Donald Henry Rumsfeld) на војну трансформацију и ракетну одбрану, Дик Чејни (Richard Bruce "Dick" Cheney) на енергетику и друге унутрашње изазове, Кондолиза Рајс (Condoleezza Rice) на односе са Русијом…".[1280] Једино је Полу Волфовицу (Paul Dundes Wolfowitz) Ирак тада, као и деценијама уназад, морио мисли. И онда када су извршени терористички напади, Волфовиц је сматрао да иза свега стоји Ирак.[1281]

Ирак, свакако, није био прва мета јер је било тешко направити везу између ал-Каиде и Садама Хусеина.[1282] Уз широку међународну подршку покренута је инвазија на Авганистан јер су постојали јасни докази да су на територији ове државе, Осама бин Ладен и његови следбеници обучавани, а да је сам бин Ладен скриван на територији под контролом талибана. За рат против терориста, ал-Каиде и Авганистана постојао је пуни консензус.

[1275] Видети у: "Interview with Bob Woodward", Frontline, PBS, доступно на: https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/choice2004/interviews/woodward.html (приступљено: 28.01.2019)

[1276] Видети у: "Interview with Nicholas Lehmann", Frontline, PBS, доступно на: https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/choice2004/interviews/lemann.html (приступљено: 28.01.2019)

[1277] Ibidem.

[1278] "The Associated Press: Powell Says U.S. Argument Is With Hussein, Not Iraqi People", The New York Times, February 26th, 2001, доступно на: https://www.nytimes.com/2001/02/26/world/powell-says-us-argument-is-with-hussein-not-iraqi-people.html (приступљено: 28.01.2019)

[1279] Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 129.

[1280] Ibidem.

[1281] Према наводима Далдера и Линдзија, управо је то Волфовиц рекао својим сарадницима. Видети у: Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 130.

[1282] Nicholas Lemann, "How it Came to War: When did Bush Decide that he Had to Fight Saddam", The New Yorker, March 24th 2003, доступно на: https://www.newyorker.com/magazine/2003/03/31/how-it-came-to-war (приступљено: 30.01.2019)

Са искуством терористичких напада 11. септембра, односно сазнањем да Америка може да буде жестоко погођена на властитој територији, највећа брига председника Буша постала је да терористи могу доћи у посед оружја за масовно уништење. Било да је сврха уцена власти држава Запада или употреба против њихових становника, цена је била превисока. Кондолиза Рајс навела је да би са оружјем за масовно уништење 11. септембар изгледао као дечија игра.[1283] С обзиром да се претпостављало да терористи могу да дођу у посед таквог наоружања само уз помоћ ауторитарних режима које га поседују или намеравају да произведу, избор је био сужен на осовину зла – Ирак, Иран и Северну Кореју. Када је у последњој недељи октобра Џорџ Тенет, тадашњи директор Централно обавештајне агенције (Central Intelligence Agency), информисао председника Буша да је Ирак највероватнији избор међу малициозним државама које би помогле ал-Каиди да дође у посед радиолошког или другог ОМУ, мета се цртала сама. Иако се касније испоставило да је извештај био непотпун и заснован на нетачним информацијама, чини се да се у Бушовој глави одиграо преломни тренутак. Садам је морао да оде са власти, на лакши, или тежи начин.

Већ децембра 2001. године председник Буш је на састанку Томијем Френксом (Tommy Franks), генералном америчке војске који се од 2000. до 2003. године налазио на челу Централне команде Сједињених Држава (United States Central Command), разговарао о војној опцији за Ирак.[1284] Месец данас касније, после говора пред оба дома америчког Конгреса где је Ирак проглашен делом осовине зла, и међународној јавности је постајало јасно да је Ирак ушао у жижу спољно-политичког промишљања САД. Уследила су опредељивања нових средстава за ирачку опозицију, отпочела је јавна кампања против режима Садама Хусеина коју су предводили Кондолиза Рајс и Колин Пауел, а Пентагону је наложено да припрема војну операцију за почетак лета.[1285]

Јуна 2002. године дисконтинуитет Бушове стратегије у односу на претходне администрације био је више него јасан. У свом чувеном говору на Вест Поинту (West Point) навео је да се већим делом 20. века одбрана Сједињене Држава „заснивала на хладноратовским доктринама одвраћања и обуздавања. У неким случајевима те стратегије су још увек примењиве. Али нове претње захтевају нова промишљања".[1286] Иако ће Стратегија националне безбедности бити објављена тек неколико месеци касније, њен основни елемент – предухитрујуће, а заправо превентивно деловање – био је познат већ тада: „Наша безбедност ће захтевати од свих Американаца да гледају напред и буду одлучни, да буду спремни на предухитрујуће деловање када је то неопходно за одбрану наше слободе и за одбрану наших живота".[1287]

Међу члановима Бушове администрације више није било сумње да ли Садам Хусеин "треба да оде" или не. Током лета 2002. преломљено је и да би начин његовог уклањања са власти морала да буде интервенција. Најбољу илустрацију оваквој тврдњи пружа разговор између Кондолизе Рајс и Ричарда Хаса (Richard Nathan Haass), директора за Планирање политика у Стејт дипартменту од 2001. до 2003. године, вођен почетком јула 2002. године: „Конди и ја смо имали редовне састанке, једном месечно или слично… Покренуо сам питање око тога да ли смо заиста сигурни да желимо у овом тренутку да ставимо Ирак испред и у

[1283] Carla Anne Robbins and Jeanne Cummings, "How Bush Decided that Hussein Must Be Ousted From Atop Iraq", The Wall Street Journal, June 14th 2002, доступно на: https://www.wsj.com/articles/SB1024014383232040120 (приступљено: 30.01.2019) Наведено према: Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 130.
[1284] Ibidem, p. 131.
[1285] Ibidem.
[1286] "President Bush Delivers Graduation Speech at West Point", West Point, New York, June 1st, 2002, доступно на: https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html (приступљено: 31.01.2019)
[1287] Ibidem.

средиште, имајући у виду рат против тероризма и друга питања. Рекла ми је, суштински, да штедим дах јер је одлука већ донета".[1288]

После лета 2002. једино преостало питање било је око тога да ли уклонити Садама унилатерално, мултилатерално - деловањем кроз Савет безбедности, или мултилатерално - са својим НАТО савезницима. Упркос ставовима "јастребова" предвођеним Диком Чејнијем да не би требало трошити време на тражење међународне подршке јер би Садам ограниченом сарадњом могао да купи себи време,[1289] почетком августа Колин Пауел је успео да убеди председника Буша да за Багдад треба да путује преко Њујорка, тачније, Уједињених нација. Такав став делили су многи истакнути републиканци из ранијих администрација као што су, Џејмс Бејкер, Хенри Кисинџер, Лери Иглбергер, Брент Скоукрофт и други.[1290]

Да у администрацији председника Буша владају дисонантни тонови потврдио је тадашњи потпредседник, Дик Чејни. Док се Колин Пауел трудио да прикупи међународну подршку за појачани инспекцијски надзор у Ираку, а амерички амбасадор при УН, Џон Негропонте (John D. Negroponte), наводио да су међународни инспектори важан део решења, Чејни је износио тврдње како нема гаранција да ће њихов повратак произвести резултате и да ће само довести до „лажног осећаја лагодности".[1291] Док је истицао како ће се администрација консултовати са Конгресом о питању уласка у рат, о усклађеном деловању са савезницима није било ни говора. Додатан позив за опрез давала је *Стратегија националне безбедности* објављена 11. септембра 2002. године, тачно годину дана после терористичких напада. Није у њој било превише новина у односу на говоре и ставове председника Буша почевши од терористичких напада до дана објављивања стратегије, али је све скупно, спојено са америчким унилатерализмом у том периоду, другим државама деловало застрашујуће.

Европски одговор на амерички унилатерализам

Француски и немачки државници нису скривали осећај забринутости због америчког унилатерализма и могућег превентивног напада на Ирак. Председник Француске, Жак Ширак, захтевао је да свака употреба силе против Ирака буде одобрена од стране Уједињених нација, а критиковао је „покушаје да се легитимизује унилатерална и предухитрујућа употреба силе".[1292] Наводио је да је свако другачије деловање, у супротности са међународним правом и француском визијом колективне безбедности и сарадње међу државама. Сличне ставове износио је и Герхард Шредер тврдећи да Сједињене Државе морају да се консултују са својим савезницима, као и да свако помињање предухитрујућег и једностраног деловања подрива мировне напоре Уједињених нација.[1293] Од "европске тројке" – Француска, Немачка и Британија - једино је Уједињено Краљевство пружало нескривену подршку намерама Сједињених Држава да се против Ирака покрене рат, али је и Тони Блер инсистирао да се решење, најпре, тражи у оквиру Уједињених нација.[1294]

Дилеме око америчког деловања, бар у том периоду, разрешио је председник Џорџ Буш у говору пред Генералном скупштином Уједињених нација средином септембра 2002. године. Иако је врло оштро говорио о Хусеину и поставио питање делотворности Савета безбедности

[1288] Nicholas Lemann, "How it Came to War: When did Bush Decide that he Had to Fight Saddam", The New Yorker, March 24th 2003, доступно на: https://www.newyorker.com/magazine/2003/03/31/how-it-came-to-war (приступљено: 30.01.2019)
[1289] Видети у: Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 136.
[1290] Ibidem, p. 137.
[1291] Ibidem, p. 138.
[1292] Richard A. Oppel Jr. and Julia Preston, "Administration Seeking to Build Support in Congress on Iraq Issue", *The New York Times*, August 30th, 2002, доступно на: https://www.nytimes.com/2002/08/30/world/administration-seeking-to-build-support-in-congress-on-iraq-issue.html (приступљено: 31.01.2019)
[1293] Ibidem.
[1294] Видети у: Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 140.

уколико се његове резолуције не поштују, ипак је испољио америчку решеност да се покуша са деловањем у оквиру институција Уједињених нација. Навео је да „Сврха Уједињених нација не треба да се доводи у питање… Резолуције Савета безбедности биће примењене – оправдани захтеви мира и безбедности биће задовољени – или ће акција бити неизбежна. А режим који је изгубио легитимитет, такође ће изгубити и своју моћ“.[1295] Без икакве сумње, говор председника Буша оставио је простор за различита тумачења, али је привремено умирио Француску и Немачку.

Октобар 2002. је био пропраћен снажном дипломатском активношћу Француске. Себе је видела као главног саговорника, готово парњака, САД по овом питању и државу са снажним полугама дипломатске моћи.[1296] Ширак је уочио прилику за јачање престижа Француске и настојао је да је искористи. У таквом контексту одиграла се и Ширакова посета Блиском истоку где је експлицитно навео да интервенција није неизбежна. Повлачио је и друге потезе који, извесно, нису били по вољи Сједињених Држава. На пример, позвао је лидера Хезболаха, Хасана Насралаха (Hassan Nasrallah), на самит држава Франкофоније, а Сирију је описивао као пријатељску државу.[1297] Чинио је све то знајући да се Хезболах од 1997. године налазио на америчкој листи терористичких организација, као и да је Сирија, заједно са Либијом и Кубом, посматрана као млађи партнер чланица осовине зла.

Немачка, у том тренутку нестална чланица Савета безбедности, пратила је француску политику према Ираку. Са Шредеровом тежњом ка остваривању „просвећеног сопственог интереса“ (enlightened self-interests)[1298] руку под руку је ишло и одустајање од безусловног слеђења спољно-политичких праваца САД. Немачка спољна политика није била толико активна као француска, али је била знатно виталнија и одлучнија него у ранијим периодима. Немачка је помогла америчку интервенцију у Авганистану и политички и материјално, али је „наглашавање употребе предухитрујућих напада, занемаривање мултилатерализма и саветовања, заједно са одлучношћу да се прошири рат против тероризма како би укључио осовину зла, довело до озбиљног јаза у погледима САД и Немачке“.[1299] Амерички неприкривени унилатерализам био је у супротности са немачком визијом међународног поретка, мултиполарног и заснованог на правилима. Овога пута је у избору између Француске и Америке, сценарија који је деценијама био ноћна мора немачке политичке елите, одлуку било лако донети.

Одмах након седнице Генералне скупштине Уједињених нација Бушова администрација се предала послу израде нацрта резолуције у погледу ситуације у Ираку. Опет су ”јастребови” у администрацији имали максималистичке захтеве инсистирајући да у резолуцију буде укључено право на интервенцију уколико се Ирак не придржава онога што би било усвојено. Проблем је представљало упорно инсистирање да интервенција може бити покренута без додатног одобрења Савета безбедности. Наравно, знало се да би три сталне чланице - Француска, Русија и Кина – уложиле вето на такав предлог.

Употреба вета у Савету безбедности свакако није ништа необично. То право резервисано за сталне чланице обилато је коришћено, поготово за време Хладног рата. Само у последње три године Руска Федерација га је користила 10 пута, Кина четири пута, а Сједињене у два наврата.[1300] Међутим, никада од успостављања Уједињених нација Француска није самостално користила вето против резолуције коју је поднела нека савезничка држава.

[1295] ”George Bush's Speech to the UN General Assembly”, *The Guardian*, September 12th, 2002, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2002/sep/12/iraq.usa3 (приступљено: 31.01.2002)

[1296] John Gaffney, ”Highly Emotional States: French-U.S. Relations and the Iraq War”, in: Kerry Longhurst and Marcin Zaborowski (eds.), *Old Europe, New Europe and the Transatlantic Security Agenda*, Routledge, New York, 2005, pp. 64-65.

[1297] Видети у: Olivier Guitta, ”The Chirac Doctrine”, *Middle East Quarterly*, Vol. 12, No. 4, 2005, pp. 43-53.

[1298] Piotr Buras and Kerry Longhurst, ”The Berlin Republic, Iraq, and the Use of Force”, *European Security*, Vol. 13, No. 3, 2004, p. 227.

[1299] Ibidem, p. 229.

[1300] ”Security Council – Veto List”, Dag Hammarskjöld Library, доступно на: https://research.un.org/en/docs/sc/quick/veto (приступљено: 31.01.2019)

Штавише, од 18 ситуација у којима је Француска користила вето, 15 пута је то учинила координисано са Америком и Британијом, два пута координисано са Британијом и само једном самостално.[1301] Последњи пут је употребила вето 1989. године, а једини пут када је самостално користила вето учинила је то јер се резолуција односила на њену прекоморску територију. Спремност Француске да употреби вето против резолуције Сједињених Држава, као и Немачке да гласа против предлога, представљала је изненађење. Био је то показатељ отпора према агресивном унилатерализму и прва назнака меког уравнотежавања против САД.

Суочене са сигурним ветом и претњом Француске да ће предложити властиту резолуцију Сједињене Државе су биле принуђене на компромис.[1302] *Резолуција 1441* усвојена је једногласно 8. новембра 2002. године и представљала је *win-win* ситуацију за све учеснике. Француска, Немачка, Русија, Кина и друге државе могле су бити задовољне што клаузула о аутоматској употреби силе против Ирака није била укључена и што је резолуцијом ојачан положај инспектора *Међународне агенције за атомску енергију* и *Комисије Уједињених нација за мониторинг, верификацију и инспекцију* (The United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission).

Са друге стране, разлога за срећу је било и код представника САД и Британије, јер у текст резолуције није унета обавеза новог одласка у Савет безбедности пре употребе силе против Ирака. Оно што јесте наведено је да ће се Ирак суочити са „озбиљним последицама уколико настави да крши своје обавезе“, али није наведено на који начин. Такође, међу државама није постојала сагласност који ниво сарадње је довољан да би се могло тумачити да Ирак испуњава своје међународне обавезе. Резолуција је оставила простора за различита тумачења и била је више плод жеље да се осмонедељна потрага за документом прихватљивим свима оконча, него стварног решења за горући проблем. Решења није било на хоризонту, као ни одговора на бројна питања, а многи у америчкој администрацији су се надали да ће Садам Хусеин покушати да вара или одбијати да сарађује са инспекторима и да ће у таквим околностима рат бити свима прихватљива опција.[1303] Ипак, мало држава је сем САД и Британије сматрало да је оружана интервенција добро и неизбежно решење.

Припреме за рат и рушење европског јединства

Почетком 2003. године ојачана је и медијска кампања против Ирака. Изношене су тврдње да се могу пронаћи докази о Садамовој повезаности са ал-Каидом, као и да поседује оружје за масовно уништење и настоји да ствара нова. Било је очито да су Америка и Британија решени да интервенишу са подршком Уједињених нација, или без њих. Далдер и Линдзи наводе да се после састанка одржаног средином јануара 2003. године између Кондолизе Рајс и Мориса Гордоа Монтања (Maurice Gourdault-Montagne), дипломатског саветника председника Ширака, Монтањ вратио у Париз и известио председника да Сједињене Државе иду у рат против Ирака без обзира на све.[1304] На овакав став америчке администрације одговорено је 22. јануара помпезном прославом четрдесете годишњице потписивања Јелисејског споразума између Француске и Немачке. Иако је тема за разговор било пуно, у медијском извештавању су доминирали наслови о ушанченој и усклађеној политици ове две државе по питању кризе у Ираку.

У том тренутку је било сасвим јасно да ће Француска и Немачка предводити анти-ратну коалицију и супротставити се Сједињеним Државама у Савету безбедности, али и изван институција Уједињених нација. Од краја Другог светског разлике између Француске и Немачке и Сједињених Држава нису биле толико видљиве, а јаз толико дубок. Агресивни унилатерализам САД навео је Кристофера Лејна да напише да „када будући историчари буду

[1301] Ibidem.
[1302] Видети у: Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 141.
[1303] Ibidem, p. 142.
[1304] Ibidem, p. 143.

писали о крају америчке хегемоније, можда ће указати на 22. јануар 2003. године као вододелницу“.[1305] Навео је и Доналда Рамсфелда да одреди Француску и Немачку као припаднике ”старе Европе”, док се центар гравитације, када су европске НАТО чланице у питању, помера ка истоку континента.[1306]

Рамсфелд је био један од ретких који је давао тако запаљиве изјаве, али нема сумње да су његови ставови осликавали мишљење већег дела администрације, па и председника Буша. Са друге стране, ни Европљани нису остали дужни. Шредер и Ширак су препустили запаљивост нижим чиновницима. На пример, портпарол француске владе, Жан Франсоа Копе (Jean-François Copé), саркастично је навео да „Када је неко стари континент, континент са дугом историјском, културном и економском традицијом, тај неко може да стекне одређену мудрост, а мудрост је добар саветник“.[1307] Из Немачке су углавном стизале поруке Рамсфелду да би требало да буде обазрив према Европи, док су званичници Хришћанско-социјалне уније чак оптуживали Америку за неоколонијализам наводећи да би „Сједињене Државе требало да науче да је Европа партнер, а не протекторат“.[1308]

Агресивно деловање Сједињених Држава није престајало и наставило се на два колосека: прво, настојањем да се прикаже, уколико је потребно и обманом, како нема мира и безбедности уколико Садам не оде са власти и друго, разједињавањем Европе изградњом ”коалиције вољних”. Када је Ханс Бликс (Hans Blix), извршни председавајући Комисије уједињених нација за мониторинг, верификацију и инспекцију, известио Савет безбедности УН 27. јануара да „Ирак није искрено прихватио разоружање које је од њега тражено и које мора да спроведе како би задобио поверење света и живео у миру“,[1309] Буш је веровао да је добио коначни аргумент за завршни ”напад” у Савету безбедности.

Истовремено је отпочела и америчка дипломатска офанзива у Европи. Док су се Француска и Немачка трудиле да изграде европско јединство по питању рата у Ираку како се не би, још једанпут, Заједничка спољна и безбедносна политика показала неделотворном, САД и Британија су то јединство подривале. На састанку министара спољних послова држава ЕУ 27. јануара 2003. године постигнут је најмањи заједнички садржалац по питању Ирака. У закључцима са састанка, поред забринутости због ситуације и указивања на потребу пуног разоружања, истиче се „…улога СБУН у примени Резолуције 1441“[1310] као и да мора бити поштована „одговорност СБУН у одржавању међународног мира и безбедности“.[1311]

Ипак, само три дана касније објављено је ”Писмо осморке” у коме се Сједињене Државе позивају да разоружају Садама Хусеина и апелује на трансатлантско јединство.[1312] Занимљиво је да су 29. јануара 2003, вече пре објављивања Писма осморке, Жак Ширак и Тони Блер обавили телефонски разговор, али да Блер писмо није помињао.[1313] Још једно писмо европских држава, тзв. ”Писмо Виљнус групе”, стигло је 6. фебруара којим су државе потписнице

[1305] Christopher Layne, *America as European Hegemon*, op. cit. p. 17.

[1306] John Hooper and Ian Black, „Anger at Rumsfeld attack on 'old Europe'“, *The Guardian*, January 24th, 2003, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2003/jan/24/germany.france (приступљено: 30.01.2019)

[1307] Ibidem.

[1308] Ibidem.

[1309] ”The Security Council, 27 January 2003: an Update on Inspection”, Executive Chairman of UNMOVIC, Dr. Hans Blix, доступно на: https://www.un.org/Depts/unmovic/Bx27.htm (приступљено: 01.02.2019)

[1310] ”General Affairs and External Relations: 2482nd Council Meeting”, January 27th 2003, p. 9, доступно на: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_03_8 (приступљено: 01.02.2019)

[1311] Ibidem.

[1312] ”Leaders Statement on Iraq”, BBC News, January 30th 2003, доступно на: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2708877.stm (приступљено 01.02.2019) ”Писмо осморке” објављено је 30.01.2003, само три дана након састанка министара, и у њему су Чешка, Данска, Мађаркса, Италија, Пољска, Шпанија и Уједињено Краљевство оптужили Садама Хусеина за развој оружја за масовно уништење и суштински подржали САД одвојено од других држава Уније.

[1313] Видети у: Jeffrey Lewis, ”EU Policy on the Iraq War and its Aftermath: The Breakdown and Revival of Consensus-based Decision-making”, in: Thomas C. Daniel, *Making EU Foreign Policy: National Preferences, European Norms and Common Policies*, Palgrave Macmillan, New York, 2011, pp. 70-91.

подржале америчку војну интервенцију у Ираку.[1314] Писмо је имало и дубље значење. Могло се тумачити као критика француског и немачког приступа у Ирачкој кризи.

Уколико се за државе које су потписале "Писмо из Виљнуса" може рећи да нису биле у обавези да се консултују са другим чланицама ЕУ, код "Писма осморке" то није био случај. Како наводи Мајкл Смит, према уговорима ЕУ, али и пракси, „државе чланице морају избегавати ушанчене позиције о важним спољнополитичким питањима без претходних консултација са својим партнерима".[1315] С обзиром да је "осморка" одступила од уобичајене праксе, нанета је непоправљива штета угледу и ЗСПБ Европске уније. Оба писма, али и читав период од почетка 2003. године до почетка инвазије, показао је да су „механизми консултовања и изградње консензуса у процесу спољно-политичког одлучивања ЕУ или фиктивни или неповратно сломљени".[1316] Европска унија је заиста деловала као „вегетаријанац у свету месождера".[1317]

После Бликсовог извештаја Блер је покушао да убеди Буша да се крене у нову "офанзиву" ка усвајању резолуције у Савету безбедности, али амерички председник није прихватио предлог британског премијера.[1318] На крају се то испоставило као кардинална грешка, јер за САД и Британију није било политички повољнијег тренутка. Одбијање резолуције сврстало би Француску, Немачку, Русију и потенцијално друге државе уз диктатора који се изнова не придржава преузетих обавеза. Додатно, убедљиво излагање Колина Пауела пред Саветом безбедности 5. фебруара, иако, како ће се касније испоставити засновано на прилично фабрикованим информацијама, ојачало је позицију "про-ратне" стране предвођене САД и Британијом.[1319]

Ипак, моментум је био изгубљен. Већ 14. фебруара, у новом извештају Ханса Бликса, констатована је унапређена сарадња Ирака са Комисијом Уједињених нација и Међународном агенцијом за атомску енергију. Тиме је "анти-ратна" опција предвођена Француском, Немачком и Русијом опет стекла политичку предност и оправдање за своје ушанчене позиције. Амерички, британски и шпански покушај да се испослује нова резолуција Савета безбедности о којој се говорило 24. фебруара[1320] била је плод алиби дипломатије и потребе да се одговори на потребе правдања пред европским јавним мњењем како се, ето, све покушало. Није било превише жеље за компромисном резолуцијом, тако да су обе стране, ратна и анти-ратна, остале при својим позицијама.

Није било ни превише покушаја да се до компромиса дође. Да подсетимо, Џејмс Бејкер је посетио 41 државу како би придобио међународну подршку за Заливски рат, док су путовања Колина Паула уочи Рата у Ираку (2003) била сведена на минимум. Далдер и Линдзи наводе да чак није ни превише учињено како би се придобили гласови Мексика или Чилеа, у том тренутку несталних чланова Савета безбедности.[1321] Схвативши да би резултат гласања био поражавајући за САД, Буш се дао на прикупљање тзв. "коалиције вољних", односно, оних држава које су спремне да се сврстају уз Америку и учествују у инвазији на Ирак. У тренуцима када се одлука преламала, преовладао је Бушов стратешки манихеизам оличен у речима са

[1314] Писмо из Виљнуса су, уз координацију Шпаније и Уједињеног Краљевства, потписале Албанија, Хрватска, Бугарска, Чешка, Естонија, Летонија, Литванија, Македонија, Румунија и Словачка дајући недвосмислену подршку инвазији на Ирак. Текст писма видети на: Mihaela Gherghisan, "Vilnius 10 Sign Letter on Iraq", *EU Observer*, February 6th 2003, доступно на: https://euobserver.com/enlargement/9269 (приступљено: 01.02.2019)

[1315] Michael E. Smith, "Institutionalization, Policy Adaptation and European Foreign Policy Cooperation", *European Journal of International Relations*, Vol. 10, No. 1, 2004, p. 101.

[1316] Jeffrey Lewis, *EU Policy on the Iraq War and its Aftermath: The Breakdown and Revival of Consensus-based Decision-making*, op. cit. p. 70.

[1317] Министар спољних послова Немачке, Зигмар Габријел (Sigmar Gabriel), је овом метафором указао на неспособност европских држава да артикулишу заједничке интересе у области спољне политике.

[1318] Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 143.

[1319] "Remarks to the United Nations Security Council: Secretary Colin L. Powell", New York City, February 5th 2003, доступно на: https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2003/17300.htm (приступљено: 02.02.2019)

[1320] Више у: Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. pp. 143-144.

[1321] Ibidem, p. 144.

нама или против нас, односно, са нама или са Садамом. Коначно, 19. марта 2003. године ваздушним ударима и 20. марта копненом инвазијом почео је напад на Ирак.

Дипломатија је, као у кризи на Косову и Метохији четири године раније била исцрпљена, али овог пута је политичка подршка већине светских држава изостала. "Коалиција вољних" није била претерано бројна. Широком дипломатском активношћу на списку држава које су подржале инвазију нашло се њих 49, укључујући Сједињене Државе и Британију.[1322] Од тога 21 европска држава, 9 са америчког континента, 9 из Азије, 5 из Африке, четири пацифичка острва (међу њима и Маршалска острва која спадају у присаједињене територије САД) и Аустралија. Од тога су са подручја Блиског истока само Турска и Кувајт подржале интервенцију, а додатно је Турска, као и Саудијска Арабија, одбацила могућност да напад на Ирак буде извршен са њене територије. Од свих држава коалиције вољних, у инвазији су учествовале само војне јединице Сједињених Држава (192.000), Британије (45.000), Аустралије (2.000) и Пољске (194). Окупљање коалиције вољних само је „помогло да се истакне степен до ког су Сједињене Државе биле изоловане по питању свог наума да збаце Садама".[1323] Како наводи Бил Келер (Bill Keller), уз сво уважавање према учесницима као што су Естонија или Ел Салвадор, била је то „коалиција анонимних, зависних, неодлучних и неупућених, чија је млака подршка наводно дала неки морални ауторитет".[1324]

Чланице коалиције, пре свих Сједињене Државе и Британија, настојале су пре и за време рата да легитимизују интервенцију. Чиниле су то са правног и моралног становишта. Најпре, тврдиле су да се примена силе врши ради спровођења 17 резолуција које су претходних година усвајање како би приморале Ирак да одустане од производње оружја за масовно уништење. Џек Строу (John Whitaker Straw), државни секретар британског Министарства за спољне послове и Комонвелт, тврдио је још током фебруара 2003. да основ за интервенцију лежи у *Резолуцији 1441* Савета безбедности УН и упозорењу да ће се Ирак суочити са "озбиљним последицама" уколико не буде сарађивао. Истицао је да је „дипломатски начин говора очигледно двосмислен, али да је у овом случају терминологија имала само једно значење: разоружавање силом".[1325]

Друго, амерички званичници су истицали да Садам Хусеин већ деценијама угњетава властити народ и застрашује суседе и да су стога морални разлози такође на страни држава коју су се определиле за интервенцију. На крају, уклањање ирачког диктатора правдано је и разборитошћу јер је оружјем за масовно уништење, које би предао терористима или сам употребио, Садам могао да нанесе огромну штету. Међутим, када се неколико месеци након инвазије и успостављања савезничке контроле на читавој територији испоставило да скривеног оружја за масовно уништење нема, као и да нема доказа о повезаности Садама Хусеина и терористичких организација, међународни кредибилитет Сједињених Држава био је урушен. Иживљавања америчких војника над заробљеницима у Абу Граибу и слични примери током периода окупације Ирака, само су допринели даљем срозавању америчког угледа.

Агресивни унилатерализам Сједињених Држава у овом периоду манифестовао се кроз три кључна метода:

1. Спровођење самовоље и решеност да се интервенише мимо Савета безбедности Уједињених нација;
2. Подривачко деловање међу европским савезницима како би се потврдио доминантан положај Сједињених Држава у Европи, „непослушни савезници навели на промену става и, на крају, окупила коалиција вољних" која ће давати САД морални ауторитет;

[1322] "Operation Iraqi Freedom: Coalition Members", The White House, March 24th, 2003, доступно на: https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030327-10.html (приступљено: 02.02.2019)

[1323] Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 147.

[1324] Bill Keller, "Why Colin Powell Should Go", *The New York Times*, March 22nd, 2003, доступно на: https://www.nytimes.com/2003/03/22/opinion/why-colin-powell-should-go.html (приступљено: 02.02.2019)

[1325] "The Foreign Secretary's Speech to Chatham House", *The Guardian*, February 21st, 2003, доступно на: https://www.theguardian.com/politics/2003/feb/21/foreignpolicy.iraq (приступљено: 02.02.2019)

3. Фабриковање чињеница, лажи и обмане у погледу оружја за масовно уништење и сарадње Садама Хусеина са терористичким организацијама, како би се остварили циљеви.

Самовоља, спојена са америчком колосалном моћи, учинила је да друге државе такво деловање опажају као агресивно и као претњу и отуда су одлучиле да против униполарне силе користе неке од стратегија отпора. Међутим, супротстављање униполарној сили није лако и без последица. Политика „казнити Француску, игнорисати Немачку и опростити Русији“,[1326] иако никада званично потврђена од стране Кондолизе Рајс којој се приписују ове речи, осликавала је тежње Бушове администрације у пролеће 2003. године. Али их није било лако спровести, нити изоловати државе које су се успротивиле вољи САД. Све више држава је било забринуто због америчког деловања и њене моћи, тако да су Сједињене Државе биле те које су сносиле највеће последице Рата у Ираку: материјалне, због продуженог времена боравка у Ираку рат је коштао око 2.000 милијарди америчких долара, али и у домену међународног кредибилитета и меке моћи.

Пре политичко-војног авантуризма Џорџа Буша, Сједињене Државе су биле на врхунцу своје моћи. Иако је према свим показатељима, маргина америчке моћи у односу на друге државе била већа на крају Другог светског рата, нема сумње да су управо почетком 21. Сједињене Државе биле у прилици, као никада до тада, да скроје свет ”по својој мери”. Били су једина суперсила, без правог такмаца и подржана од готово свих држава света после 11. септембра. Међутим, агресивни унилатерализам чије су назнаке могле да се уоче још почетком 2002. године учинио је да таква прилика буде прођердана. Сједињене Државе су и данас једина суперсила, али са неколико потенцијалних такмаца и нарушеном меком моћи. Рат у Ираку је показао најмање две ствари: прво, да се подршка Сједињеним Државама, чак ни савезника, не подразумева и друго, да се „материјална надмоћ не преводи увек у жељене исходе“.[1327]

Највеће изненађење представљао је отпор који су према америчком деловању и америчкој моћи показивале савезничке државе, пре свих, Француска и Немачка. Када су Кондолизу Рајс питали зашто су се Француска и Немачка толико опирале рату одговорила је „Рећи ћу вам врло отворено. Ми то једноставно нисмо разумели“.[1328] Бушова администрација није превише марила за ставове других држава, протесте, нити за расположења јавног мњења у иностранству. Такав државнички стил, готово империјалан, носио је са собом последице. У наредном потпоглављу биће објашњено које су стратегије уравнотежавања Француска и Немачка користиле против САД током припреме за Рат у Ираку, као и за време самог рата.

Француске и немачке стратегије уравнотежавања Сједињених Држава током припрема за рат и Рата у Ираку

Рат у Ираку произвео је много питања на које није било сасвим јасних одговора. Једно од најважнијих било је зашто је спољна политика једне либералне демократије тако агресивна? Зависно од нивоа анализе или теоријског приступа давани су другачији одговори. Многи су кривицу сваљивали на психолошке одлике Џорџа В. Буша и његовог спољно-политичког тима, други на укорењени сукоб између либералних демократија и ауторитарних режима, трећи на идентитет и политичку културу САД, четврти на ”крсташку” идеологију ширења демократија,

[1326] Philip H. Gordon, "'Punish France, Ignore Germany, Forgive Russia' No Longer Fits", *Brookings Op-Ed,* доступно на: https://www.brookings.edu/opinions/punish-france-ignore-germany-forgive-russia-no-longer-fits/ (приступљено: 03.02.2019)

[1327] Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, op. cit. p. 2.

[1328] Наведено према: Ivo A. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, op. cit. p. 194.

пети на дугогодишњу стратегију либералне хегемоније САД, шести на природу моћи, седми на структуру међународног система итд.

Теоријска ушанченост не може да нас одведе до одговора на питање. Чини се да је најближи истини Роберт Џервис који аргументима остаје у реалистичком табору, али спаја више различитих приступа. Наиме, он тврди да, у одређеном смислу, раст агресивности у спољној политици САД јесте случајност, „…производ реакција појединаца и догађаја. Ипак дубљи чиниоци обелодањују да чак уколико је овај обрт у политици и био случајан, то је била случајност која је чекала да се догоди".[1329] Сматра да агресивни унилатерализам САД није производ деловања Бушове администрације, неке тајне неоконзервативне клике или догађаја као што су терористички напади 11. септембра, већ исход неуравнотежене позиције САД у међународном систему.[1330] Другим речима, структурална надмоћ отворила је простор за агресивни унилатерализам Сједињених Држава, док су терористички напади и реакција Буша само одредили време када ће се то догодити.

Друго важно питање било је зашто је дошло до нарушавања трансатлантских односа, односно, зашто су за време Ирачке кризе Француска и Немачка користиле стратегије отпора према Сједињених Држава? Један део одговора на питање даје Кристофер Лејн. Он тврди да је рат у Ираку произвео процеп у односима Европе и САД који је био другачију од дотадашњих, непоправљив.[1331] Наводи да је „Ирак био катализатор трансатлантског спора, али је криза избила због америчке моћи – тачније, хегемоније".[1332] Иако су америчка надмоћ и униполарна позиција у међународном систему, без сумње, корен трзавица у односима између Француске и Немачке и Сједињених Држава, моћ не даје објашњење зашто су ове државе одлучније одговарале на америчко деловање 2003. или 2004. године него 1994, 1998. или чак 2001. године.

Аутор овог рада сматра да је кључни разлог за супротстављање Сједињеним Државама промена у начину на који су Француска и Немачка опажале намере и деловање САД. Дакле, реч је о четвртом елементу Волтове теорије равнотеже претњи. До промене у структури међународног система није дошло (униполарност је била присутна и 1992, као и 2003. године), као ни у географији (упркос свим технолошким променама, "заустављајућа моћ воде" и слаби суседи и даље су били важни чиниоци) и офанзивним способностима (САД су биле и остале једина држава способна да "пројектује моћ" у било ком крају света). Међутим, услед америчке самовоље и низа унилатералних потеза од почетка 2002. године, Француска и Немачка почињу да опажају агресивност у америчким намерама и америчком деловању.

На крају, ваља поставити и питање које механизме уравнотежавања су Француска и Немачка користиле против Сједињених Држава? Као што се могло закључити из прве студије случаја, уравнотежавање ниског интензитета било је најзаступљенији механизам у периоду од завршетка Хладног рата до 2001. године. С обзиром да од доласка на власт председника Буша, јануара 2001. године, па до његовог првог говора о Стању нације, јануара 2002. године, није било значајнијих промена у спољној и безбедносној политици, Француска и Немачка су у том периоду против САД упражњавале уравнотежавање ниског интензитета. Примера ради, када је Џорџ Буш унилатерално одлучио да повуче америчку подршку Кјото протоколу, суочио се искључиво са реторичким осудама европских лидера и покушајима нормативног везивања. Чак ни његова одлука да приликом посете Европи лета 2001. године "заобиђе" Француску и Немачку није произвела озбиљније последице.

Услед агресивног унилатерализма Сједињених Држава после јануара 2002. године долази до промена у механизмима уравнотежавања које су Француска и Немачка користиле

[1329] Robert Jervis, "The Compulsive Empire", *Foreign Policy*, November 3rd, 2009, доступно на: https://foreignpolicy.com/2009/11/03/the-compulsive-empire/ (приступљено: 04.02.2019). Такав став дели и Филип Гордон (Philip H. Gordon) који тврди да су терористички напади спојени са америчком моћи довели до Бушове револуције у спољној и безбедносној политици и последично до Рата у Ираку. Видети у: Philip H. Gordon, "The End of the Bush Revolution", *Foreign Affairs*, Vol. 85, No. 4, 2006, pp. 75-86.

[1330] Ibidem.

[1331] Christopher Layne, *America as European Hegemon*, op. cit. p. 17.

[1332] Ibidem.

против ове државе. То не значи аутоматски да је било покренуто тврдо уравнотежавање. Француска и Немачка нису на агресивни унилатерализам одговориле стварањем уравнотежавајућих коалиција и драстичним повећањем војног буџета. Разлога за такво поступање је више, али кључни леже у америчкој надмоћи и чињеници да деловање Сједињених Држава није опажано као претња по виталне интересе европских савезника. С обзиром на америчку колосалну моћ и опажање да Америка не угрожава опстанак, безбедност и територијалну целовитост европских држава, Француска и Немачка нису користиле скупе и неизвесне механизме тврдог уравнотежавања.

Ипак, Сједињене Државе јесу урушавале и подривале неегзистенцијалне или како би професор Милетић рекао "мање важне националне интересе" ових држава,[1333] пре свега оне из области спољне и безбедносне политике. Јачање Европе и изградња одбрамбених капацитета ЕУ који нису везани за НАТО и САД, или спровођење европске визије мултиполарног света заснованог на међународним правилима и институцијама наилазили су на амерички отпор и осујећивање. Како наводи Роберт Џервис, разумљиво је да су се Европљани „плашили света у коме се њихове вредности и интереси остварују само уз допуштење Вашингтона".[1334] Иако претња коју су својом моћи и деловањем производиле Сједињене Државе није била егзистенцијална, за европске државе била је застрашујућа и производила је тензије у трансатлантским односима.

Све то условило је да од почетка 2002, па све до почетка 2005. године, меко уравнотежавање буде доминантна стратегија француског и немачког супротстављања Сједињеним Државама. Како наводи Роберт Арт, државе које предузимају такву стратегију нису забринуте за свој физички опстанак и безбедност, већ их брину „негативни ефекти успона одређене државе на њихов општи положај, и политички и економски, у компететивној међународној арени".[1335] Наравно, државе које се одлуче за меко уравнотежавање против одређене државе увек имају на уму да би та држава могла да представља претњу њиховој безбедности у будућности.

Меко уравнотежавање, за разлику од тврдог, није усмерено директно ка слабљењу моћи најснажније државе или брзој промени њеног положаја у међународном систему. Како наводи творац ово концепта, Роберт Пејп, меко уравнотежавање има за циљ да путем употребе средства која нису војна „…одложи, осујети и подрије агресивне унилатералне политике"[1336] одређене државе. Управо су то чиниле Француска и Немачка од 2002. године, тежећи да остваре исходе супротне од жеља најмоћније силе.

До кулминација кризе и напетости у трансатлантским односима[1337] дошло је током припрема за рат и Рата у Ираку 2003. године. Међутим, меко уравнотежавање САД представљало је исход читавог низа унилатералних потеза ове државе које су Француска и Немачка опажале као агресивне и претеће. Када је марта 2002. године председник Буш увео царине на челик који се увозио из других држава света, укључујући и чланице ЕУ, европске државе су одговориле покретањем поступка пред Светском трговинском организацијом. Већ децембра исте године, председник Буш је био принуђен да повуче царине услед претње да ће уследити реталијација у виду санкција.

На америчке покушаје да се усвајањем *Закона о заштити америчких службеника* подрије *Римски статут* Међународног кривичног суда (МКС), Европска унија и државе чланице су одговориле одлучном подршком Суду. Поред тога што су технолошки помогле успостављање Суда и што и данас приходи МКС натполовично долазе од држава ЕУ, Савет ЕУ је усвојио *Водећа начела која се односе на договоре између државе потписнице Римског статута Међународног кривичног суда и Сједињених Држава у вези услова предаје лица Суду*.

1333 Видети у: Андреја Милетић, *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*, Савремена администрација, Београд, 1978.
1334 Robert Jervis, *The Compulsive Empire*, op. cit.
1335 Robert J. Art, *Europe Hedges Its Security Bets*, op. cit. p. 180.
1336 Robert Pape, *Soft Balancing Against the United States*, op. cit. p. 10.
1337 Драган Живојиновић, "Трансатлантски односи – напето савезништво", необјављени рукопис, стр. 1-31.

Такође, на усвајање тзв. *Недеркатовог амандмана* (The Nethercutt Amendment)[1338] децембра 2004. године у Конгресу САД, којим се ускраћивала економска подршка државама које су усвојиле Римски статут а нису потписале билатерални споразум са САД, Савет ЕУ је одговорио декларацијом којом је испољио осуду и жаљење због таквог чина САД.

Током припреме за Рат у Ираку, самог рата и након његовог окончања, Француска и Немачка су против САД користиле све инструменте меког уравнотежавања: прво, тзв. запетљану дипломатију, односно, институционалне механизме како би онемогућили исходе којима су Сједињене Државе тежиле; друго, одбијање да се њихова територија и ресурси користе за инвазију на Ирак; треће, економско јачање, односно, продубљивање интеграције Европе у области економије; четврто, сигнализирање да би против САД могла да се оформи уравнотежавајућа коалиција и пето, стварање паралелних структура и покретање иницијатива независно од САД.

Запетљана дипломатија – институционално деловање против САД

Нису трансатлантски савезници увек тежили истим циљевима у међународним институцијама. Повремено су се током Хладног рата налазили на супротним странама, али су се разлике смањивале или уклањале дипломатским усаглашавањем. Трзавица је било и када се Хладни рат окончао. Француска је доживљавана као држава „чија реторика често раздражује Вашингтон, али чији се ставови најчешће усаглашавају са њим“.[1339] На пример, Француска и Немачка су осудиле бомбардовање Ирака 1998. за које Сједињене Државе и Уједињено Краљевство нису тражиле одобрење Савета безбедности. Ипак, никакве друге радње, осим реторичких осуда, нису предузимане у оквиру Уједињених нација јер је унилатерализам САД у том периоду био редак и Француска и Немачка га нису опажале као озбиљну претњу.

Агресивно деловање Сједињених Држава током припреме за рат у Ираку произвео је другачију врсту претње и отуда је институционално деловање Француске и Немачке било одлучније. Већ од августа 2002. знало се да би Француска уложила вето на амерички предлог резолуције у Савету безбедности који би укључивао одредбу о аутоматској употреби оружане силе против Ирака у случају да се не придржава наредби из резолуције. Такође, претпостављало се, а од децембра је то било извесно, да би Немачка, у то време нестална чланица Савета безбедности, гласала против америчке резолуције. Да су Сједињене Државе инсистирале на својој верзији резолуције током септембра и октобра 2002. године, или да су остале истрајне да се гласа о новом предлогу резолуције фебруара и марта 2003. године, десио би се преседан. Француска и Немачка[1340] никада у Савету безбедности нису гласале против америчке резолуције. Француска је последњи пут уложила вето још 1989. године, укупно само 18 пута, док је Немачка све до 2003. године настојала да буде прилично уздржана када је било реч о резолуцијама које су се односиле на регион Блиског истока и пратила је своје савезнике.[1341]

Одбијање територијалних захтева

[1338] Амандман је добио име по његовом предлагачу, конгресмену из савезне државе Вашингтон – Џорџу Недеркату (George Rector Nethercutt Jr).

[1339] Brian Knowlton, ”NATO Wavering on War with Iraq”, *Global Policy Forum*, January 23rd, 2003, доступно на: https://www.globalpolicy.org/component/content/article/167/35151.html (приступљено: 04.02.2020)

[1340] Немачка је у седам наврата бирана за несталну чланицу Савета безбедности Уједињених нација. Три пута као Западна Немачка, а четири пута као уједињена, Савезна Република Немачка.

[1341] Више у: Natalie Tröller, ”Germany in the UN Security Council: The Past as Prologue”, *E-International Relations*, доступно на: https://www.e-ir.info/2019/04/18/germany-in-the-un-security-council-the-past-as-prologue/ (приступљено: 04.02.2020)

С обзиром на географску удаљеност Француске и Немачке од Ирака, као и на број америчких база на Блиском истоку, Сједињене Државе нису биле у изнудици и нису морале да траже приступ француској или немачкој територији или транзит кроз њих. На пример, такву врсту захтева САД су имале према Турској и Саудијској Арабији, али су ове државе одбациле могућност да се инвазија изврши са њихове територије. Међутим, иако нису имале потребу за територијом, јесу за НАТО ресурсима које би им олакшале координацију деловања коалиције вољних. Сједињене Државе су јануара 2003. године пред органима НАТО изнеле предлог од шест мера за подршку могућем рату против Ирака, али је доношење одлуке о томе одложено, испоставиће се трајно. Било је то само најмање болно решење како би се америчком колосу рекло ”не”.

Колебљивошћу НАТО, „форума којим дуго доминирају Сједињене Државе и где се некада могло очекивати одобравање (америчких предлога, прим. С.Н) про-форме“,[1342] послат је Америци драматичан сигнал. Немогућност да користи ресурсе организације коју је створила и у чији је развој највише уложила, фрустрирало је америчку администрацију. Имајући у виду процедуру доношења одлука у оквиру НАТО која захтева једногласност, противљење интервенцији од стране европских држава ”блокирало” је ову организацију. За разлику од интервенције против Савезне Републике Југославије 1999. године, Сједињене Државе нису могле да рачунају на подршку и ресурсе Организације северноатлантског уговора.

Економско јачање

С обзиром да војна моћ једне државе, по правилу извире из економске, Роберт Пејп наводи да је „образовање регионалних економских блокова“[1343] један од инструмената меког уравнотежавања. Сматра да на тај начин државе могу да развијају трговину и унапређују властити економски раст. Француска и Немачка су деценијама биле стубови економске сарадње, мотори развоја Европске уније, а данас су две највеће економије ЕУ. Економска сарадња додатно је ојачана ступањем на снагу *Уговора из Нице* 2001. године, а 2004. године је потписан *Уговор о успостављању устава за Европу* (Treaty establishing a Constitution for Europe).

Иако услед одбијања на референдумима Француској и Холандији ”Европски устав” никада није ступио на снагу, показао је правац куда европске државе желе да се крећу. ЕУ је већ деведесетих била опажана као ”економски џин”, али јој је недостајало политичке моћи и утицаја. ”Устав” је требало да утаба пут за глобално актерство Европске уније. Сам документ је носио назив устав, била је предвиђена функција министра Уније за спољне послове, Унија је била надлежна за склапање међународних споразума у одређеним областима итд.

Усвајањем би ЕУ више подсећала на конфедералну државу него на међународну организацију. Као што је наведено, ”Устав” није ступио на снагу, али јесте *Уговор из Лисабона* 1. децембра 2009. Лисабонски споразум је претрпео одређене измене у односу на ”Устав”, више симболичке него суштинске. Реч ”устав” је замењена ”уговором”, реч ”министар речју ”високи представник” и слично. Све наведено упућује да је у домену економског јачања као инструмента меког уравнотежавања Европска унија отишла и корак даље. Унија је наставила се шири и продубљује сарадњу, а Француска и Немачка су имале значајне користи као што су отварање простора за унапређивање трговине или добијање прилике да се њихов глас јаче чује у међународној арени.

Сигнализирање да би против претеће државе могла бити успостављена уравнотежавајућа коалиција

[1342] Brian Knowlton, *NATO Wavering on War with Iraq*, op. cit.
[1343] Robert Pape, *Soft Balancing Against the United States*, op. cit. p. 37.

Ову врсту инструмента помињу, у незнатно измењеном облику, Џон Миршајмер и то као "слање дипломатских сигнала" да би се против претеће силе могла успоставити уравнотежавајућа коалиција, као и Стивен Волт који наводи "пуцање преко прамца" као упозорење држава да се њихово повиновање и попустљивост не могу узимати здраво за готово.[1344] Управо такве поруке су Француска и Немачка, заједно са Русијом или Турском, слале Сједињеним Државама за време Ирачке кризе 2002-2003. године. Како наводи Кристофер Лејн, на Рат у Ираку 2003. године се може гледати као на „кључни геополитички догађај који је означио почетак конта-хегемонијског уравнотежавања Сједињених Држава".[1345]

Иако се може расправљати око Лејнове тврдње да је уравнотежавање "контра-хегемонијско" јер нити су Сједињене Државе биле хегемон (бар не глобални), нити је уравнотежавање Француске и Немачке, краткорочно посматрано, имало за циљ промену структуре међународног система, ипак се мора признати да је управо рат у Ираку довео до промена у механизмима уравнотежавање САД. Агресивним унилатералним деловањем, Америка је увећала осећај претње код других држава и тиме довела да против ње буде покренуто меко уравнотежавање.

Још од краја Хладног рата Француску и Немачку је плашила моћ "хиперсиле", као и амерички униполарни положај у структури међународног система. Када је и америчко деловање попримило облике агресивног унилатерализма, двема европским државама није преостало ништа друго већ да покушају да осујете намере униполарне силе. Супротстављајући се Сједињеним Државама у институцијама као што су Уједињене нације или НАТО, градећи европске политичко-безбедносне капацитете независно од САД, и повремено координишући своје деловање са државама као што су Русија или Турска, Француска и Немачка су током Ирачке кризе слале сигнале да би се у будућности Америка могла суочити и са традиционалним или тврдим уравнотежавањем.

Стварање паралелних структура и покретање иницијатива независно од САД

На крају, можда и најзначајнији инструмент меког уравнотежавања Сједињених Држава било је стварање паралелних структура и иницијатива независно од САД. Један од најбољих примера јесте Заједничка безбедносна и одбрамбена политика. У претходном потпоглављу напоменуто је да је ЗБОП представљала компромис између француских и немачких тежњи да изграде европску одбрану независно од Сједињених Држава и НАТО и британског настојања ка јачању европских капацитета, али у оквиру НАТО. Рат у Ираку је додатно упутио на потребу Европе за независном одбраном.

Још на састанку председника Ширака и канцелара Шредера 22. јануара 2003. године указано је на потребу снажније сарадње европских држава у области одбране и безбедности. Крајем априла исте године, на састанку шефова држава и влада Белгије, Немачке, Француске и Луксембурга, договорено је да се оформи заједнички Војни штаб (Millitary Headquaters) и да се чланице ЕУ позову на стварање капацитета за војно планирање за операције у којима не учествују Сједињене Државе.[1346] Иако је наведено да би војни штаб стајао на располагање и ЕУ и НАТО, државни секретар САД, Колин Пауел, испољио је забринутост због дуплирања капацитета.[1347] Додатно, Америци је трн у оку била и идеја о независним капацитетима за војно планирање. Ова компонента била је врло значајна јер су до тада за потребе планирања операција ЕУ коришћени капацитети НАТО. На крају, на састанку лидера ЕУ децембра 2003.

[1344] Видети у: Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, оп. цит. стр. 214. и Stephen M. Walt, *Taming American Power – The Global Response to U.S,* op. cit. p. 242.

[1345] Christopher Layne, *The War on Terrorism and the Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony*, op. cit. p. 119.

[1346] "Military HQ plan agreed by four EU leaders", *The Irish Times*, April 30th 2003, доступно на: https://www.irishtimes.com/news/military-hq-plan-agreed-by-four-eu-leaders-1.357336 (приступљено: 04.02.2019)

[1347] Ibidem.

године договорено је компромисно решење. Био је то предлог Француске, Немачке и Британије о стварању ЕУ јединице (ћелије) за оперативно планирање у оквиру Врховне команде НАТО.[1348]

Маја 2003. године ЕУ је почела са развојем глобалног навигационог сателитског система "Галилео". Иако је био намењен за цивилну употребу, а за војну тек у ванредним околностима, Сједињене Државе је бринуло зашто ЕУ развија паралелни систем за навигацију када већ може да се ослања на амерички *систем за глобално позиционирање* (Global Positioning System). Такође, нису биле срећне када су у истом периоду Француска, Немачка, Шпанија и УК развијале војни транспортни авион *Ербас А400М Атлас* (Airbus A400M Atlas) како би замениле већ застареле америчке транспортне летелице. Истовремено, први пробни лет је имао и *Јурофајтер Тајфун* (Eurofighter Typhoon), вишенаменски ловац четврте генерације који су, такође, развијале европске државе. Све више су се европске државе ослањале на домаћу производњу и властиту војну индустрију.

Наравно, сви наведени подухвати које су Француска, Немачка и друге европске државе предузимале како би водиле независнију спољну политику не значи да су данас потпуно независне од Сједињених Држава или НАТО. ЕУ још увек нема сталну врховну команду и зависна је од НАТО јер се њене операције у оквиру Заједничке безбедносне и одбрамбене политике спроводе уз подршку Савезничке команде за операције. Међутим, на ЗБОП и ЗСБП треба гледати као неку врсту ембриона који полако али континуирано расту. Институционална структура ЕУ у области безбедности и одбране има пуно недостатака, али се у последњих двадесетак година значајно развила. Дакле, данас није независна, али је знатно независнија од Сједињених Држава и НАТО него што је била крајем 20. столећа.

Поред Заједничке одбрамбене и безбедносне политике, треба поменути и једну иницијативу која је покренута супротно америчкој вољи. Реч је о преговорима о нуклеарном програму Ирана које су 2003. године покренуле Француска, Немачка и Британија. С обзиром да је Иран био проглашен чланицом озлоглашене "осовине зла" и да су због иранског обогаћивања уранијума већ стизале претње нападом од стране Израела и САД, "европска тројка" (ЕУ-3) коју су чинеле Француска, Немачка и Британија, је предузела дипломатску иницијативу. На позив иранске стране, министри спољних послова ЕУ-3 одлазе 21. октобра 2003. у Техеран, а дан касније је потписан документ назван *Техеранска декларација*.

Сједињене Државе нису благонаклоно гледале на европску иницијативу. Државни секретар, Колин Пауел, истакао је након извештаја инспектора Међународне агенције за атомску енергију објављеног током новембра 2003. године да треба заузети чвршћи став према Ирану. Са друге стране, Џон Болтон, заменик државног секретара за контролу наоружања и међународну безбедност отишао је и корак даље тврдећи да нема сумње како Иран жели да направи нуклеарно наоружање. Сједињене Државе су готово одмах након отпочињања преговора ЕУ-3 и Ирана инсистирале на јачању санкција против Техерана. Додатно, све до почетка 2005. покушавале су да подрију јединство ЕУ-3 поводом преговора са Ираном, али без успеха. Иницијатива "европске тројке" може се тумачити као успешан пример превентивног деловања против агресивног унилатерализма најмоћније силе. Председник Буш је, на крају, ипак схватио да би унилатерално деловање додатно поткопало кредибилитет САД и да је мултилатерализам једини одржив приступ за суочавање са изазовом иранског нуклеарног програма.

Учинци меког уравнотежавања

После анализе примене, може се поставити питање да ли су механизми меког уравнотежавања били успешни? Уколико прихватимо да се они предузимају јер теже да спрече

[1348] Видети у: Daniel Keoahane, "ESDP and NATO", in: Giovanni Grevi, Damien Helly, Daniel Keohane (eds), *European Security and Defense Policy: The First 10 Years (1999 – 2009)*, European Union Institute for Security Studies, Paris, 2009, pp. 127–138. Наведено према: Драган Живојиновић, "Трансатлантски односи – напето савезништво", необјављени рукопис, стр. 15-16.

или ограниче учинке унилатералне политике једне силе или у најмању руку да нанесу штету њеном кредибилитету због таквог деловања, онда можемо рећи да су били ограничено успешни. Француска и Немачка нису успеле да спрече Сједињене Државе да покрену инвазију на Ирак 2003. године, већ само да је одложе. Нису успеле ни да дипломатски изолују Америку. Потврдило се да равнотежа снага није универзално примењива, поготово када је реч о малим државама које су често спремне да се сврстају уз јачег, а Америка је успела да окупи око себе "коалицију вољних".

Ипак, чини се да је позитивних исхода било више. Прво, Француска и Немачка, али и друге државе, успеле су да уруше амерички кредибилитет. Промене су се манифестовале у начину на који су други опажали САД. На пример, број грађана европских држава који имају позитивно мишљење о САД драстично је опадао у 21. столећу. Док је 78% Немаца имало позитивно мишљење о САД 2000. године, само 38% је делило исто мишљење 2004. године. У истом периоду број позитивних погледа на САД се срозао и у Француској, са 62% на 37%, Турској, са 52% на 30%, па чак и у Британији – са 83% на 58%.[1349]

Друго, све више држава почело је да поставља питање о сврси и природи америчке моћи. Чини се да је Рат у Ираку 2003. године ојачао утицај реализма у политичким промишљањима држава. Нико више није био сигуран шта Сједињене Државе могу и шта желе даураде се својом моћи. Речима Стивена Волта, „промењен је начин на који државе опажају и реагују на амерички примат".[1350] Чак и да данас стоји тврдња о добронамерним намерама и добронамерној природи моћи САД, нема гаранција да ће тако бити и сутра. Криза је показала да су САД не само способне унилатерално да делују како би одговориле на безбедносне изазове које они сматрају важним, већ да су том приликом спремне на подривачко деловање и обмане.

На крају, Рат у Ираку је потврдио да „судбина америчке визије светског поретка лежи више у рукама савезника, него непријатеља Вашингтона".[1351] Иако су савезници често следили политику САД у бројним областима, криза у трансатлантским односима показала је да имају моћ и да се супротставе Америци и нашкоде јој. Како нерадо признаје Роберт Кејган „Бушова администрација била је 'унилатералистичка', не зато што је изгубила подршку Москве, Пекинга, Сао Паола, Куала Лумпура и десетина других престоница, већ зато што је изгубила подршку Париза и Берлина".[1352] Није Вашингтон на време схватио поруку Стенлија Хофмана да „нема ничега опаснијег за 'хиперсилу' од искушења унилатерализма".[1353]

Повратак мултилатерализму: преговори о нуклеарном програму Ирана и усвајање Заједничког свеобухватног плана деловања (JCPOA)

Као и претходна два потпоглавља, и ово ће бити сачињено из три целине. Најпре ће бити представљене основне одлике америчке спољне политике и односа Сједињених Држава са Француском и Немачком од почетка 2005. до краја 2016. године. Затим ће бити речи о односу ових држава током преговора о нуклеарном програму Ирана у формату ЕУ-3/ЕУ+3 или П5+1 и закључивању Заједничког свеобухватног плана деловања, док ће на крају бити утврђено да ли су и које стратегије уравнотежавања у овом периоду Немачка и Француска користиле против САД.

[1349] "America's Image in the World: Findings from the Pew Global Attitudes Project", Pew Research Center, March 14th, 2007, доступно на: https://www.pewresearch.org/global/2007/03/14/americas-image-in-the-world-findings-from-the-pew-global-attitudes-project/ (приступљено: 05.02.2019)

[1350] Stephen M. Walt, *Taming American Power – The Global Response to U.S. Primacy*, op. cit. p. 80.

[1351] Robert Jervis, *The Compulsive Empire*, op. cit.

[1352] Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, op. cit. p. 147.

[1353] Stanley Hoffman, "Clash of Globalizations: A New Paradigm?", *Foreign Affairs*, Vol. 81, No. 4, 2002, p. 113.

Основне одлике америчке спољне политике и односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама од почетка 2005. до краја 2016. године

Ера председника Џорџа Вокера Буша (јануар 2001 – јануар 2009) остаће упамћена као период америчке самовоље, агресивног унилатерализма, ратова против видљивих и невидљивих непријатеља, огромних трошкова за одбрану и урушавања односа са савезницима. Председник Буш је и данас, више од деценије након одласка са власти, синоним за унилатерализам у спољној политици. Свака држава, а у најмању руку велика сила, делује унилатерално када сматра да су њени витални интереси угрожени. Ипак, спољна политика у којој је готово сваки интерес представљен као кључан и спремност да се једнострано делује у правцу његовог остваривања, довели су до тога да амерички унилатерализам од почетка 2002. године до првих месеци 2005. буде опажан као агресиван и као претња интересима других држава.

Данас је немогуће повести причу о спољно-политичком легату Џорџа Вокера Буша без помињања Ирака. Ако су терористички напади 11. септембра покренули Бушову револуцију у спољној политици, Ирак је представљао њену кулминацију. Пуни терет кривице за рат пребачен је на плећа председника Буша и његових саветника. Нема никакве сумње да, у крајњој инстанци, одлуку доноси председник. Међутим, не треба заборавити да је још октобра 2002. заједничком резолуцијом Сената (резултат гласања 77:23) и Представничког дома (резултат гласања: 296:133) одобрена употреба војних снага против Ирака.[1354] Такође, треба рећи и да је 72% грађана САД поздравило употребу војне силе против Ирака,[1355] као да је 21 европска држава подржала интервенцију.

Буш није могао да побегне од свог имиџа унилатералисте, иако нису свих осам година његове власти протекли у једностраном деловању. Током мањег дела првог мандата (од јануара до децембра 2001. године), и највећег дела другог мандата (од фебруара 2005. до јануара 2009) Бушова политика није превише одступала од пост-хладноратовских председника, Џорџа Херберта Вокера Буша и Била Клинтона. Ипак, када се расправља о Бушовој доктрини и спољно-политичком легату, мало ко ће се сетити његових мултилатералних подухвата у суочавању са глобалном кризом 2007/2008. године или његове истрајности у преговорима са Северном Корејом. По свему судећи, Ирак и унилатерализам су две речи по којима ће историја памтити председника Џорџа Вокера Буша.

Разлога за промену спољно-политичког курса почетком 2005. године било је пуно. Дуг Сједињених Држава који је 2000. године порастао за "само" 18 милијарди америчких долара, од 2001. до 2005. године растао је у просеку преко 452 милијарде годишње.[1356] Међународни кредибилитет САД је био пољуљан, а односи са савезницима урушени. Америка је водила два скупа рата у Авганистану и Ираку, а борба против тероризма бацила је у сенку све друге приоритете. На крају, пролећа 2005. године мање од половине (47%) грађана САД сматрало је да је одлука за вођење рата у Ираку била исправна,[1357] док је новембра 2005. подршка (approval rating) председнику Бушу износила само 37%, у односу на 71% из марта 2003.[1358] Како наводи

[1354] "Joint Resolution: To authorize the use of United States Armed Forces against Iraq", Public Law 107-243, October 16th, 2002, доступно на: https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-116/pdf/STATUTE-116-Pg1498.pdf#page=1 (приступљено: 06.02.2019)

[1355] Tom Rosentiel, "Public Attitudes Toward the War in Iraq: 2003-2008", *Pew Research Center*, March 19th, 2003, доступно на: https://www.pewresearch.org/2008/03/19/public-attitudes-toward-the-war-in-iraq-20032008/ (приступљено: 06.02.2019)

[1356] "US Budget Deficit by Year Compared to GDP, Debt Increase, and Events", *The Balance*, доступно на: https://www.thebalance.com/us-deficit-by-year-3306306 (приступљено: 06.02.2019)

[1357] Tom Rosentiel, *Public Attitudes Toward the War in Iraq: 2003-2008*, op. cit.

[1358] "Presidential Approval Ratings - George W. Bush", Gallup, доступно на: https://news.gallup.com/poll/116500/presidential-approval-ratings-george-bush.aspx (приступљено: 06.02.2019)

Филип Гордон (Philip H. Gordon), Вашингтону је понестајало „…међународног легитимитета, ресурса и унутрашње подршке за остваривање других кључних националних интереса“.[1359]

Почетком 2005. године могле су се уочити назнаке промена у спољно-политичком приступу САД према Европи. У говору на чувеном *Париском институту за студије политике* (фра: Institut d'études politiques de Paris), тзв. Сијонс Поу, државна секретарка Кондолиза Рајс поновила је речи председника Буша са инаугурационог обраћања 20. јануара 2005. године: „Сви планови које желимо да остваримо у свету, подразумевају да Америка и Европа остану блиски партнери“[1360] и додала како верује да „највећи успеси тек следе…јер нам историја неће судити на основу старих размирица, већ на основу нових остварења“.[1361] Навела је и да је историја односа Француске и Америке „историја заједничких вредности, заједничке жртве и заједничког успеха“.[1362]

Крајем фебруара 2005. године председник Буш је посетио Немачку, први пут после 2002. године. Разговор са канцеларом Шредером протекао је у пријатељском тону, а Буш је навео да две државе деле заједничке циљеве, упркос повременим разликама. Промене на америчкој страни су биле толико упадљиве да су се немачки новинари упитали има ли истине у америчком окретању дипломатији или је Буш, као у *Црвенкапи*, „вук прерушен у одећу баке“.[1363] Посете секретарке Рајс Француској и председника Буша Немачкој током фебруара 2005, могу се тумачити као одустајање од политике ”казнити Француску” и ”игнорисати Немачку”. Обе државе су биле превише значајне да би се кажњавале или игнорисале. Са друге стране, европски лидери су још увек били сумњичави према америчким намерама. Чекала су се дела.

Позитивни сигнали почели су да стижу већ у наредним месецима. За разлику од подривања легитимитета Међународног кривичног суда током 2002. и 2003. године, Сједињене Државе су се 31. марта 2005. сагласиле са усвајањем *Резолуције 1593* Савета безбедности којом се управо овај Суд проглашава надлежним за вођење истраге о почињеним злочинима у Дарфуру (Судан).[1364] Месец дана, касније повлачење сиријске војске из Либана спроведено је под контролом Уједињених нација. Упркос тензијама у односима и повлачењу америчког амбасадора из Сирије после убиства либанског премијера Харирија (Rafik Hariri), Сједињене Државе нису интервенисале, већ су се ослањале на деловање кроз Уједињене нације. Такође, децембра 2005, под претњом реталијације ЕУ, Јапана и других држава, повучен је Бирдов амандман усвојен још 2000. године. Сви наведени примери сигнализирали су да Бушова револуција у спољним пословима јењава и да се свет враћа у нормалу.

Нова *Стратегија националне безбедности* објављена је 16. марта 2006. године. Њени почетак није био охрабрујући. Прве речи у уводном обраћању председника Буша гласиле су „Америка је у рату“.[1365] Међутим, много више позива на мултилатерално деловање могло је да се чита у редовима стратегије и између редова. Поново се, као и у стратегији из 2002. године, наводило да Америка мора да буде спремна да делује сама, ако је то неопходно, али се подвукло да не може бити трајних глобалних промена „без одрживе сарадње са партнерима и савезницима“.[1366] Промену у приступу можда најбоље осликава однос према Ирану. Иако је у Стратегији Иран наведен као држава која „скрива терористе… подржава терористичке

[1359] Philip H. Gordon, The End of the Bush Revolution, op. cit. p. 76.
[1360] ”Remarks at the Institut d’Études Politiques de Paris - Sciences Po”, Secretary Condoleezza Rice, Paris, February 8th, 2005, доступно на: https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/41973.htm (приступљено: 06.02.2019)
[1361] Ibidem.
[1362] Ibidem.
[1363] ”George W. Bush European Visit”, University of Southern California - Center for Public Diplomacy, доступно на: https://www.uscpublicdiplomacy.org/pdin_monitor_article/george-w-bush%e2%80%99s-european-visit (приступљено: 06.02.2019)
[1364] ”Resolution 1593”, United Nations Security Council, March 31st, 2005, доступно на: https://undocs.org/S/RES/1593(2005) (приступљено: 06.02.2019)
[1365] ”The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, March 16th, 2006, доступно на: https://www.comw.org/qdr/fulltext/nss2006.pdf (приступљено: 06.02.2019)
[1366] Ibidem, p. 37.

активности у иностранству… и представља највећи изазов у погледу ширења оружја за масовно уништење“,[1367] истовремено се напомиње како треба „уложити дипломатске напоре како би се избегла конфронтација“.[1368] Био је то оштар заокрет у односу на ставове који су изношени све до неколико месеци раније. Већ јуна 2006. године Сједињене Државе су се, заједно са Кином и Русијом, придружиле Француској, Немачкој и Британији у преговорима о иранском нуклеарном програму. Успостављен је преговарачки формат ЕУ-3/ЕУ+3 или П5+1 који је девет година после започињања рада исходовао споразумом.

Мултилатералан приступ у решавању глобалних изазова настављен је и током највеће кризе која је погодила свет још од Велике депресије тридесетих година 20. столећа. Наравно, реч је Светској економској и финансијској кризи која је 2007. године започела крахом тржишта хипотекарних кредита у САД, а после пада *Лиман Брадерса* (Lehman Brothers)[1369] имала и глобалан домашај. Решења за кризу тражена су у оквиру мултилатералних платформи, најпре кроз Г8[1370], а одмах после тога и кроз Г20.[1371] Америка је *de facto* признала да глобални проблеми захтевају заједничке одговоре и да ни најмоћнија сила света не може самостално да их реши. Криза је добрано подрила кредибилитет Сједињених Америчких Држава. Ако су терористички напади срушили вишедеценијски мит о америчкој безбедности, онда је нова криза показала да ни америчка економија није ни отпорна (resilient) ни недодирљива. Америка није више била „лидер кога вреди пратити“.[1372]

Током 2006, 2007. и 2008. године, Сједињене Државе нису представљале највећи проблем европским државама. У форумима као што су Г8, Г20 или Уједињене нације, трансатлантски савезници деловали су прилично усаглашено. Слично деловање је било испољено и у преговарачком оквиру П5+1. Француска, Немачка и Сједињене Државе су прилично координисано водиле процес признања независности Косова и Метохије 2008. године, а заједно са Уједињеним Краљевством су наступале и у оквиру Савета безбедности УН по питању руске интервенције у Грузији. У овом периоду, највећи проблеми са којима су се суочавале европске државе били су унутрашње природе.

Пример председника Буша показује да су одступања од спољно-политичке доктрине могућа, чак и вероватна. Његов заокрет ка мултилатерализму који се одиграо у првим месецима 2005. године и унапређивање односа са европским савезницима потврђују да су „проблеми у трансатлантским односима системског карактера и да мање зависе од улоге личности“.[1373] Иако не треба потценити Бушове карактерне црте и његов манихеистички поглед на свет, ипак су структура међународног система, и неочекивани догађаји, какви су се одиграли 11. септембра, пресудно утицали на настанак Бушове револуције у спољној политици и нарушавање трансатлантских односа.

После Џорџа Вокера Буша на место председника САД долази Барак Обама. Најпре је на унутарстраначким изборима Демократске партије победио Хилари Клинтон (Hillary Diane Rodham Clinton), а затим на општим изборима 4. новембра 2008. године и Џона Мекејна (John Sidney McCain III). Његова победа над истакнутима представницима америчке политичке елите није била плод случајности. После председника Буша и његових спољно-политичких ”авантура” грађани САД су желели промену. Обамин слоган у кампањи је гласио ”промена у

[1367] Ibidem, p. 9.
[1368] Ibidem, p. 20.
[1369] Лиман Брадерс је пре проглашења банкротства, 15. септембра 2008. године, била четврта највећа инвестициона банка у САД.
[1370] Г8 или Група 8 развијених светских економија израсла је из Г7 1997. године када се групи придружила Руска Федерација. Група је поново сведена на формат Г7 2014. године јер је учешће Русије суспендовано услед њеног ”малигног учешћа” у Украјинској кризи.
[1371] Г20 или Група 20 представља платформу за дијалог и сарадњу двадесет најзначајнијих економија света – 19 држава и Европске уније. Успостављена је након финансијске кризе која је 1997. године погодила државе Југоисточне Азије. Најпре су се састанци одвијали на нивоу министара финансија и гувернера централних банака, а 2008. се почиње и са праксом одржавања састанака на врху – самита. Видети више у: Марко Дашић, *Особености праксе јавне дипломатије Групе 20 (Г20)*, оп. цит.
[1372] Видети у: Ијан Бремер, *Три могуће улоге Америке у свету*, оп. цит.
[1373] Драган Живојиновић, *Трансатлантски односи у време Обамине администрације*, оп. цит. стр. 88.

коју верујемо", а поклич "Да, можемо". Друга важна реч у кампањи била је нада, а управо је њоме плењио Барака Обама. Још од говора на Демократској националној конвенцији јула 2004. знало се да је пред њим нека од важних државних функција. Тада је као сенатор савезне државе Илионис позивом на јединство и личном харизмом, у јеку америчког рата против тероризма, дао наду да може доћи до промене. Четири године касније постао је председник САД.

Обама је на место председника дошао у изразито неповољном тренутку. На унутрашњем плану суочавао се озбиљним изазовима. Економија је била у рецесији, велики број људи је изгубио посао и/или остао без домова, индустрија је наставила да тоне, финансијски сектор је очајнички вапио за помоћи, а средњој класи која је годинама била носилац развоја већ дуго времена плате нису расле. Тадашњи систем здравствене заштите прегазило је време, лекови су били прескупи, а огроман број грађана није могао да приушти здравствено осигурање. Чак је и стање војске било забрињавајуће. Како наводи Обама у свом политичком манифесту под насловом *Обнављање америчког лидерства* (Renewing American Leadership) објављеном лета 2007. у часопису *Спољни послови* (Foreign Affairs) „Пентагон не може да потврди да је иједна јединица војске у САД потпуно спремна да одговори у случају кризе или ванредног стања изван Ирака док 88% Националне гарде није спремно за распоређивање у иностранству".[1374] Додатно, вера у институцију председника, као симбола јединства, потпуно се сурвала. Према истраживању рађеном од 12. до 14. децембра 2008. године, Буш је уживао подршку тек 29% грађана САД.[1375]

Америчка позиција у глобалним односима била је подједнако забрињавајућа. Новог председника је сачекао пољуљани колос, запетљан у два рата, који су односили хиљаде милијарди долара америчких пореских обвезника. На нове претње одговарано је традиционалним методама, а уместо вођења путем примера, лидерство се демонстрирало силом. Није било тих полуга меке моћи које су могле да придобију "срца и умове" спољашње јавности. Агресивни унилатерализам плашио је стране државнике, а ружио амерички углед код грађана света. Економија као вековни ослонац америчке моћи посрнула је, а „легитимитет њеног економског модела доведен у питање, критикован, па и изазван".[1376] Чак је и трансатлантско савезништво било нарушено. Непрестано се пред крај прве и почетком друге деценије 21. века писало о америчком "опадању", "успону осталих", "крају униполарног света" и окончању *Pax Americana*.

Унутрашњи и међународни проблеми навели су Обаму да његова политика буде "све супротно Бушу" (anything but Bush). У карактерном и вредносном смислу, Обама је заиста био сушта супротност Бушу: стрпљив, истрајан, прагматичан, склон компромису, умерен, хладнокрван, детаљиста, религиозан али не до мере да би то обликовало његове политике, склон да тражи милион различитих опција али не и да одлучује на основу групног мишљења итд.[1377] Наравно, сваки председник САД настоји да остави свој печат или легат у спољној и унутрашњој политици. Реторика дисконтинуитета по правилу је посебно снажна са председником који долази из друге партије. Ипак, услед свих проблема, Обамин раскид са Бушовим политикама био је више ствар нужде него избора. Заправо, Обамин печат био је повратак у нормалност и раскид са политиком „мишићавог интернационализма"[1378] који је нарушио и америчку тврду и меку моћ. Сједињене Државе су 2009. и даље биле једина суперсила у међународном систему, али са тањом маргином у односу на друге, мањим савезничким потенцијалом, окрњеним кредибилитетом и знатно већом рањивошћу него што је то био случај десет година раније.

[1374] Barack Obama, "Renewing American Leadership", *Foreign Affairs*, Vol. 86, No. 4, 2007, p. 7.

[1375] "Presidential Approval Ratings - George W. Bush", Gallup, доступно на: https://news.gallup.com/poll/116500/presidential-approval-ratings-george-bush.aspx (приступљено: 06.02.2019)

[1376] Zaki Laidi, *Obama's Foreign Policy: Limited Achievements*, Palgrave Macmillan, New York, 2012, p. 1.

[1377] Видети у: Colin Dueck, *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*, op. cit. и Драган Живојиновић, "Како одлучује Барак Обама", *Политички живот*, бр. 2, 2011, стр. 43-52.

[1378] Thomas H. Henriksen, *Cycles in the US Foreign Policy Since the Cold War*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, p. 231.

Основни циљ Барака Обаме био је обнова америчког лидерства. У већ поменутом политичком манифесту из лета 2007. године Обама је издвојио неколико приоритета како би остварио тај циљ:[1379] повлачење америчких трупа из Авганистана и Ирака; ослањање на мултилатерално деловање и дипломатске притиске у суочавању са претњом коју обогаћивањем уранијума и подршком терористичким организацијама представља Иран; образовање мултинационалне коалиције у сузбијању ширења оружја за масовно уништење и борби против тероризма; јачање савезништва, партнерства и институција и одустајање од „застрашивања других држава да ратификују одлуке које ми доносимо изоловано".[1380] Укратко, обнова америчког лидерства требало је да значи јачање свих полуга моћи, повратак америчког угледа, партнерски однос према другим државама и ослањање, пре свега, на вишестрано деловање и дипломатију. Обама је желео Америку „која се бори против непосредног зла, промовише ултимативно добро и још једном предводи свет".[1381]

Још приликом избора спољно-политичког тима могла су се уочити најмање два важна правца: прво, Обама је бирао идеолошки "необојене" појединце како би до изражаја могао да дође његов стратешки прагматизам[1382] и друго, његов тим чинили су умни, добрано етаблирани појединци, одличног образовања, који су од реда имали и политичко-дипломатског искуство, али као и Обама, искуство рада у академској заједници. Потпредседник Џозеф Бајден је био дугогодишњи сенатор из Делавера и професор права на Универзитету Вајденер (Widener University School of Law). Државна секретарка Хилари Клинтон је обављала функцију сенаторке из Њујорка и предавала право на Универзитету Арканзас (University of Arkansas). Секретар за одбрану Роберт Гејтс је обављао функцију директора ЦИА, секретара за одбрану у последње две године мандата председника Буша и био председник чувеног Тексас A&M Универзитета (Texas A&M University).

Иако сваки председник има свој начин одлучивања, Драган Живојиновић истиче да је стил 44. председника САД представљао мешавину више стилова његових претходника.[1383] Наиме, наводи да „по свом прагматизму и реалистичком приступу анализи ситуације подсећа на Џорџа Х. В. Буша; по чињеници да у последњој инстанци одлуке доноси сам подсећа на Џорџа Вокера Буша, који је волео за себе да говори да је он тај који одлучује – 'the decider'; по централизацији спољне политике у Белој кући на Ричарда Никсона; по покушају да ствари држи организованим што је више могуће и да има планове за сваку могућу ситуацију на Двајта Ајзенхауера, док је по чињеници да велику пажњу приликом одлучивања посвећује детаљима подсећао на Џимија Картера".[1384] У коначници, одлуке је доносио сам, после консултација са саветницима за које је сматрао да су у тој области најкомпетентнији.

Његов мешовити стил одлучивања спајао се са "хибридном" спољно-политичком стратегијом.[1385] Има аутора које је Обамино "зиг-заговање" наводило на тврдњу како 44. председник САД уопште и нема стратегију.[1386] Лесли Гелб (Leslie H. Gelb) истиче да је Обамина спољно-политичка доктрина "неухватљива" и да он можда сматра како

[1379] Barack Obama, *Renewing American Leadership*, op. cit. pp. 2-16.
[1380] Ibidem, p. 11.
[1381] Ibidem, p. 16.
[1382] Драган Живојиновић, *Систем савета за националну безбедност Сједињених Америчких Држава за време администрација председника Обаме*, оп. цит. стр. 57-84.
[1383] Драган Живојиновић, *Како одлучује Барак Обама*, оп. цит. стр. 46.
[1384] Ибидем, стр. 46-47.
[1385] Colin Dueck, *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*, op. cit.
[1386] Видети у: Niall Ferguson, "Obama's Egypt and Foreign Policy Failures", *Newsweek*, February 13, 2011, доступно на: http://www.newsweek.com/obamas-egypt-and-foreign-policy-failures68731 (приступљено 07.02.2019); Jackson Diehl, "Obama's Foreign Policy Needs an Update", *The Washington Post*, November 22, 2010, доступно на: http://www.washingtonpost.com/ wp-dyn/content/article/2010/11/21/AR2010112102263.html (приступљено 07.02.2019); Daniel Clausen and Max Nurnus, "Obama, Grand Strategy and Reinhold Nieburh", *The Diplomat*, March 24, 2015, доступно на: http://thediplomat.com/2015/03/obama-grandstrategy-and-reinhold-neibuhr/ (приступљено 07.02. 2019); Rosa Brooks, "Obama Needs a Grand Strategy", *Foreign Policy*, January 23, 2012, доступно на: http://foreignpolicy. com/2012/01/23/obama-needs-a-grand-strategy/ (приступљено: 07.02.2019).

„флексибилност и здрав разум конституишу стратегију“, али да то није тачно.[1387] Гелб тврди да светски лидери често нису знали шта и када могу да очекују, као и да би много више њих следило Обаму да је имао веродостојну стратегију.

Истина, као и Буш Млађи или Клинтон, а за разлику од Трумана или Никсона, Обама није имао уџбенички ”чисту” велику стратегију. Уколико се од стратегије или велике стратегије захтева „ригорозна кохерентност између циљева и средстава у међународном деловању једне државе, у широком распону појединачних регионалних случајева, онда се мора признати да у већини случајева председник Обама није наметао такву строгост у спољној политици САД“.[1388] Ипак, уколико велику стратегију одредимо понешто „лабавије, а можда и реалистичније, онда видимо да председник Обама заиста има неку врсту имплицитне велике стратегије и да је спроводи доследно од уласка у Овалну канцеларију, без обзира на заокрете“.[1389]

Лидерима јединe суперсиле у међународном систему избор стратегија није сужен, већ могу у одабиру стратегије да приступају *à la carte*. Само неке од опција које имају на располагању, а које су у прошлости и спровођене, су запречавање (containment), промена режима (regime change), уравнотежавање из даљине (offshore balancing), ангажовање (engagement), прилагођавање (accomodation) и смањивање или ушанчавање (retrenchment). Према суду Колина Дуека, стратегија коју је упражњавао Обама заснивала се на смањивању америчког присуства и прилагођавању у деловању на међународној равни, великим делом како би се омогућило председнику да се „усредсреди на учвршћивање наслеђа либералне политике код куће“.[1390] Наравно, то не значи да није користио и друге приступе. На пример, запречавао је Северну Кореју, Иран, а у одређеном периоду чак и Кину, учествовао је у промени режима у Либији, а у виша наврата су се у његовој стратегији показивали елементи *дубоког ангажовања*.

Обама сасвим сигурно неће бити упамћен по својој стратегији, нити ће она бити пример кохерентности. У деценијама испред нас се неће говорити о ”Обаминој доктрини” као нечему препознатљивом. То није ни нужно. Картерова доктрина, проистекла из пера Збигњева Бжежинског, свакако је и познатија и кохерентнија од Обамине, али мало који грађанин САД ће имати двојбе у погледу тога који од њих двојице је боље служио Америци. Уз сво уважавање према његовим претходницима, Обама никада није желео да буде Милард Филмор (Millard Fillmore) или Френклин Пирс (Franklin Pierce), тринаести и четрнаести председник САД.[1391] Желео је стварну промену.

Прегршт председника САД није имало препознатљиву велику стратегију, али се чини да је Обама један од ретких, можда и једини, који је није ни желео. Из изјава „Мени сада заиста не треба Џорџ Кенан“,[1392] као и да Америци није потребна нова велика стратегија, већ стратешки партнери, можемо видети да је Обама показивао отпор према једном колосеку у спољној политици. За ауторе као што је Ен Мери Слотер, ”неухватљивост” његове стратегије плод је његовог разумевања ограничења америчке моћи, а за Валтера Расела Мида то што у себи не може да помири Џеферсона и Вилсона. Могуће и да су његови либерални светоназори суочени са нибуровским реализмом доводили до колебљивости и хибридног стратешког приступа. Наравно, можда је и схватио да је у свој сложености савремених међународних односа и подједнакој замршености америчког политичког система кохерентна стратегија тешко одржива, те је од ње и одустао. На крају, не треба заборавити ни да су на листи приоритета Обамине администрације унутрашњи изазови наткривали спољашње.

[1387] Leslie H. Gelb, ”The Elusive Obama Doctrine”, *The National Interest*, No. 121, September/October 2012, p. 21.
[1388] Colin Dueck, *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*, op. cit. p. 2.
[1389] Ibidem.
[1390] Ibidem.
[1391] David Remnick, ”Going the Distance: On and off the road with Barack Obama”, *The New Yorker*, January 20th 2014, доступно на: https://www.newyorker.com/magazine/2014/01/27/going-the-distance-david-remnick (приступљено: 23.02.2019)
[1392] Ibidem.

Чини се да је Колин Дуек (Colin Dueck) у праву када тврди да су за Обаму „међународне стратегије биле подређене унутрашњим разматрањима – конкретно, његовом унутарполитичком програму".[1393] За разлику од обазриве спољне политике, засноване на две комплементарне стратегије - "смањивању" и "прилагођавању" – његови циљеви у унутрашњој политици били су да "трансформише нацију" и усмери се на "изградњу нације", али америчке.[1394] Помало парадоксално, али истовремено је сматрао да је дошло време за јединство две највеће партије, док је са друге стране спроводио амбициозну либералну или прогресивну агенду којој републиканци нису баш склони. Због давања приоритета циљевима у домаћој политици трпели су међународни. Често се дешавало да се о одлукама (пре)дуго дебатује, а да интерно усклађене спољно-политичке одлуке буду одлагане, па чак и избегаване, како би се умањили политички ризици на унутрашњој равни.[1395]

Наравно, то не значи да су се Сједињене Државе у Обаминој ери повукле са међународне позорнице. Смањивање присуства и дипломатско прилагођавање као две прожимајуће стратегије за време Обамине администрације, нису подразумевале изолационизам. Смањивање је требало да оконча америчко присуство у Авганистану или Ираку и одврати САД од скупих "ратова које се могу избећи" (wars of choice)[1396] јер би се на тај начин „ослободили национална енергија и ресурси потребни за оживљавање америчке економије и спровођење прогресивних унутрашњих реформи".[1397] Са друге стране, дипломатско прилагођавање је требало да доведе до промене у приступу према партнерима и потенцијалним такмацима. Обама је видео Сједињене Државе као светског лидера, али таквог да ће је партнерске државе следити због примера, снаге њених идеала и пријемчивости њене културе, а не принуде. Обамину визија лидерства спојеног са мултилатералним приступом – стратешки приступ који би се могао назвати *primus inter pares* - најбоље је објаснила државна секретарка у првом мандату, Хилари Клинтон, наводећи да „ниједна држава не може да се суочава са изазовима сама, али нема глобалног изазови који се може решавати без САД".[1398]

Такмацима као што су Кина и Русија желео је да пружи "стратешко реосигурање", а одметничким држава, као што су Иран или Северна Кореја, прилику да кроз дипломатске преговоре избегну ескалацију. Његова стратегија није значила ни бег од интервенционизма, али су критеријуми за покретање и вођење интервенције били другачији него у Бушово време. На пример, интервенција у Либији је била мултилатерална, док је за борбу против Исламске државе у Ираку и Сирији успостављена мултинационална коалицији. Унилатерални излети су били ретки и углавном спровођени кроз нападе дроновима или операције специјалних јединица. Обамин мултилатерално-институционални приступ, његова умереност, хладнокрвност и лидерство очајнички су били потребни свету који се још опорављао од Бушовог агресивног унилатерализма и суочавао са економском кризом незапамћеном још од времена Велике депресије.

Победа Барака Обаме, жеља за обнављањем и реформом савезништава, његова посета Европи за време кампање и говор пред готово 200.000 људи у Берлину јула 2008. године где је истакао да „партнерство између наших држава (америчке и европских, прим. С.Н) није ствар избора, већ једини начин",[1399] опредељеност за колективно деловање и дипломатске методе, анти-интервенционистички приступ и спремност на компромис, све то је давало наду европским државницима да ће трансатлантски односи бити постављени на другачије основе у односу на Бушову еру. Европљани су били срећни због чињенице што је Обама „за разлику

[1393] Colin Dueck, *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*, op. cit. p. 33.
[1394] Ibidem, p. 4.
[1395] Ibidem, p. 109.
[1396] О "ратовима из нужде" и "ратовима који су се могли избећи" видети у: Richard N. Haass, *War of Necessity, War of Choice: A Memoir of Two Iraq Wars*, Simon & Schuster, New York, 2009.
[1397] Colin Dueck, *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*, op. cit. p. 36.
[1398] "Hillary Clinton's Foreign Policy Address at the Council on Foreign Affairs", The White House, Washington, D.C., July 15, 2009.
[1399] "Obama's Speech in Berlin", *The New York Times*, July 24th, 2008, доступно на: https://www.nytimes.com/2008/07/24/us/politics/24text-obama.html (приступљено: 08.02.2019)

Буша, био вољан да их консултује и уважава њихову тачку гледишта".[1400] Није био поштован у европским државама због своје черчиловске харизме, већ односа које је успоставио са њима и начина на који се владао у међународним односима. На пример, последњи позив са места председника упутио је својој пријатељици, Ангели Меркел, а један од Обаминих најближих сарадника, Бен Роудс, у својим мемоарима пише о сузи коју је немачка канцеларка пустила приликом њиховог последњег сусрета.[1401]

После два мандата и осам година Барака Обаме на месту председника САД, односи између САД и кључних европских држава били су, без икакве сумње, унапређени. За разлику од председника Буша, Обама није упао у замку агресивног унилатерализма и у највећем броју војних подухвата деловао је мултилатерално, било водећи са чела (ИСИС) или из позадине (Либија). Није царинским мерама нарушавао економске односе са државама преко Атлантика и подривачким напорима делио Европу како би остварио интересе, и то не нужно ни виталне. Обама је и у стилу и у методама био "све осим Буша".

Упркос ружичастим односима међу лидерима и квалитативним унапређењима у односу на Бушову еру, ерозија трансатлантске безбедносне заједнице није у потпуности заустављена.[1402] Показала се тачним тврдња која је изношена још за време Буша. Европски и амерички интереси често нису подударни, а разлика коју је донео председник Буш била је једино у приступу и начину превазилажења разлика. Однос САД и кључних европских држава, пре свега Француске и Немачке, према улози НАТО у глобалним односима, безбедносним интересима, европској независној одбрани, начину суочавања са руском претњом и улози Уједињених нација у решавању глобалних криза, остао је пун разлика.

Уз разлике у интересима дошло је и до промене у приоритетима Сједињених Држава. Стратегија смањивања и прилагођавања подразумевала је „резање трошкова, мање обавезивања, избегавање нових војних интервенција и смањивање америчког стратешког отиска у иностранству".[1403] Услед огромних економских проблема, система здравствене заштите који је посустајао и разједињене нације, Обама је окренуо Америку себи. Наравно, рећи да је стратегија била изолационистичка, а да је Обама политички наследник 29. председника САД, Ворена Хардинга (Warren G. Harding), било би погрешно. Постојао је читав низ спољно-политичких циљева, од решавања питања корејског и иранског нуклеарног програма, израелско-палестинског сукоба, борбе против ал-Каиде, еболе, сузбијања руске претње и слично. Међутим, Обама је настојао да окончањем постојећих ратова у којима су САД учествовале (Ирак и Авганистан) и подизањем лествице за улазак у нове, деловањем кроз међународне институције, јачањем полуга меке и паметне моћи, сређе трошкове и ојача амерички кредибилитет у иностранству.

Међутим, оно што европски државници нису слутили јесте да у суженој листи приоритета Обамине администрације, трансатлантски односи неће бити на врху. У почетним месецима свог првог мандата деловало је да ће новоизабрани председник САД учините све за опоравак односа Сједињених Држава са Немачком и Француском. После посете овим државама за време НАТО самита почетком априла 2009. године, Обама је током јуна исте године поново посетио Берлин и Париз. Ипак, у наредне три године свог првог мандата није ишао у посету Немачкој, а Француску је посетио два пута – оба пута због чињенице да су се у овој држави организовали мултилатерални самити Г8 и Г20. Већ новембра 2009. године Обама је послао јасну поруку Европи прогласивши себе за „првог пацифичког председника САД".[1404] Наиме, приликом посете Јапану, Сингапуру, Кини и Јужној Кореји указао је да ће Азија, а не Европа или Блиски исток, бити на врху приоритета његове администрације.

[1400] Leslie H. Gelb, *The Elusive Obama Doctrine*, op. cit. p. 22.

[1401] Видети у: Ben Rhodes, *The World as It Is: A Memoir of the Obama White House*, Random House, New York, 2018.

[1402] Thomas Risse, "The Transatlantic Security Community: Erosion from Within?", in: Riccardo Alcaro, John Peterson and Ettore Greco (eds.), *The West and the Global Power Shift: Transatlantic Relations and Global Governance*, Palgrave Macmillan, New York, 2016, pp. 21-42.

[1403] Colin Dueck, *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*, op. cit. p. 36.

[1404] Mike Allen, "America's First Pacific President", *Politico*, November 13th, 2009, доступно на: https://www.politico.com/story/2009/11/americas-first-pacific-president-029511 (приступљено: 08.02.2019)

Већ тада су могли да се наслуте обриси његове политике *Заокрет ка Азији* (Pivot to Asia). Услед јачања и агресивније политике Кине, увећања економског, безбедносног и политичког значаја региона Пацифика, као и простора који се отворио завршетком повлачења америчких трупа из Ирака и отпочињањем повлачења из Авганистана, Америка је почела све значајније да усмерава своју пажњу ка Пацифику. Октобра 2011. државна секретарка Хилари Клинтон истакла је у ауторском тексту за часопис *Спољна политика* (Foreign Policy), да започиње "Амерички пацифички век", као и да ће се „о будућности политике одлучивати у Азији",[1405] а не другде. Речи државне секретарке потврдио је и председник два месеца касније. Приликом посете Аустралији, између осталог је истакао:

- „Америка окреће своју пажњу ка огромном потенцијалу азијско-пацифичке регије;
- Азијско-пацифички регион је кључан за постизање мог највишег циља, а то је стварање послова и прилика за амерички народ;
- Смањивање америчких трошкова за одбрану неће – понављам, неће – доћи на уштрб трошкова у азијско-пацифичком региону;
- Сигурна и мирна Азија темељ је за друго подручје у којем Америка поново предводи, а то је напредак у нашем заједничком просперитету;
- Дакле, без икакве сумње: у азијско-пацифичком региону у 21. веку, Сједињене Државе ће имати пуно присуство".[1406]

Овакав амерички заокрет био је неочекиван, а чини се да је као и Бушова револуција у спољној политици, био условљен ресурсима моћи које је Америка поседовала и догађајима који су се непосредно одиграли. Сједињене Државе су 2009. године и даље биле једина суперсила, надмоћна у готово свим областима. Међутим, суочавала се са озбиљним проблемима, а маргина између ње и такмаца постајала је све мања. Посебно у економској димензији. У време "Бушове револуције" 2002. године Сједињене Државе су чиниле 31,5% светског годишњег бруто домаћег производа, а 2009, за време Обамине преоријентације, "само" 23,9%.[1407] Буџетски дефицит се за седам година удесетостручио, са 158 милијарди 2002. године на 1413 седам година касније.[1408] На крају, и светска економска криза је подрила кредибилитет америчког економског модела. Углед Сједињених Држава, међу савезницима и остатку света, био је нарушен. Слично је било и другим областима, осим војној, где су Сједињене Државе одржавале маргину. Због свих наведених разлога, Обама је морао да пресложи америчке спољно-политичке приоритете. А будућност је, према његовом суду, била на Пацифику.

Остављање простора за израстање Европе у политички и безбедносно независног актера био је недосањани сан неколицине француских и немачки лидера, од Де Гола до Ширака, од Аденауера до Шредера. Када је дошао час да посегне за улогом респектабилног глобалног актера, Европа је устукнула. Овог пута Сједињене Државе нису стајале на путу Француској и Немачкој. Независној Европи као идеалу се испречио низ проблема који се могу спојити у два кластера.

Прво, још од средине прве деценије 21. столећа Европа, тачније Европска унија, се суочавала са унутрашњим изазовима. Уговори чији је задатак био да продубе сарадњу у оквиру Уније и учине је функционалном наишли су на отпор европског грађанства. Најпре је на референдумима у Холандији и Француској одбачен Уговор о успостављању устава за

[1405] Hillary Clinton, "America's Pacific Century", *Foreign Policy*, October 11th, 2011, доступно на: https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/ (приступљено: 08.02.2019)

[1406] "Remarks By President Obama to the Australian Parliament", *The White House*, November 17th, 2011, доступно на: https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament (приступљено: 08.02.2019)

[1407] "GDP (2002 US$ – World)", The World Bank, доступно на: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2003&start=1960 (приступљено: 08.02.2019)

[1408] "US Budget Deficit by Year Compared to GDP, Debt Increase, and Events", *The Balance*, доступно на: https://www.thebalance.com/us-deficit-by-year-3306306 (приступљено: 06.02.2019)

Европу. Умало да иста судбина задеси и Лисабонски уговор, али је након понављања референдума у Ирској прихваћен. У исто време када је ратификован Лисабонски споразум, децембра 2009. године, отпочела је тзв. *Криза еврозоне*. Државе називане погрдним акронимом ПИГС (PIGS – Португал, Ирска, Грчка и Шпанија) запале су у дужничку кризу и суочавале се са огромним дефицитом буџета. Бројне државе, укључујући, Француску и Италију, пробиле су ниво јавног дуга и буџетски дефицит дозвољен критеријумима из Мастрихта.

Поред институционалне и економске кризе, ЕУ се суочавала са политичком. Наиме, током кризе у Либији, догодио се преседан који је додатно утицао на урушавање Заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ. Приликом гласања о увођењу Зоне забране лета у Либији[1409] Немачка је заједно са државама БРИК-а (Бразил, Русија, Индија и Кина) била суздржава, док су остале чланице Савета безбедности, укључујући европске чланице – Француску, Уједињено Краљевство и Португал - гласале у прилог резолуцији. Неуспех да изгради јединствен став у организацији коју Европска унија види као партнерску и у области људских права где су државе чланице по правилу биле хомогене, за ЕУ је био поражавајућ. Гласање у Савету безбедности је потврдило да су „и осам година након Ирака, државе чланице биле спремне да жртвују 'спољну политику' Уније зарад остваривања појединачних националних интереса".[1410]

После краха Заједничке спољне и безбедносне политике, исто се десило и са тзв. трећим стубом Уније који носи назив *Сарадња у области правосуђа и унутрашњих послова* (Police and Judicial Co-operation in Criminal Matters). Наиме, за време најснажнијег таласа Европске мигрантске кризе током 2015. и 2016. године Европљани су се суочавали са проблемом да изграде заједничку позицију.[1411] Иако је *Заједнички европски система азила* (Common European Asylum System) био успостављен годинама уназад, показао се неделотворним. Чланице тзв. *Вишеградске групе* (Visegrád Group) супротставиле су се Немачкој, Француској и другим државама и одбиле су предлог о праведној расподели пристиглих миграната међу чланицама ЕУ.

На крају, врхунац политичке кризе била је одлука грађана Уједињеног Краљевства да на референдуму гласају за излазак ове државе из ЕУ. По први пут је једна држава одлучила да напусти Европску унију. Иако су многи сагласни да се изласком Британије отвара простор за дубљу политичку и безбедносну сарадњу ЕУ, за тако нешто у овом тренутку не постоји воља држава чланица. Француска и Немачка су и даље мотори европског развоја, и даље теже да изграде заједнички приступ Европске уније у области спољне политике и безбедности, али већих успеха за сада нема.

Други проблем са којим се европске суочавају у погледу изградње европских политичко-безбедносних капацитета представљала је промена перцепције претњи у односу на почетак 21. столећа. За разлику од тог периода Русија је поново постала кључна претња европској безбедности. Интервенције у Грузији 2008. и Украјини 2014. године, анексија Крима и сумње у руско мешање у изборе у западним демократијама, пробудили су хладноратовске страхове од суседа са истока Европе. Балтичке државе и Пољска упиру своје погледе према Сједињеним Државама јер нису сигурне да Француска и Немачка могу да одврате руску претњу и гарантују њихову безбедност. Са друге стране, немачка колебљивост да уведе санкције Русији,[1412] као и мањак одлучности Француске и Немачке у кризи, додатно су подгревали сумње и окретали наведене државе ка Америци. Уз руску претњу и унутрашње изазове, јединство Европе био је немогућ задатак.

[1409] "Resolution 1973", United Nations Security Council, March 17th, 2011, доступно на: https://www.undocs.org/S/RES/1973%20(2011) (приступљено: 09.02.2019)

[1410] Стеван Недељковић, "Делотворни мултилатерализам Европске уније: разлози успостављања и (не)успеха у примени концепта", *Политичка ревија*, Вол. 14, Бр. 2, 2015, стр. 34.

[1411] Laurie Buonanno, "The European Migration Crisis", in: Desmond Dinan, Neill Nugent and William E. Paterson (eds.), *The European Union in Crisis*, Palgrave Macmillan, New York, pp. 100-130.

[1412] Elizabeth Pond and Hans Kundnani, "Germany's Real Role in the Ukraine Crisis: Caught Between East and West", *Foreign Affairs*, March/April 2015, доступно на: https://www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europe-caucasus/germany-s-real-role-ukraine-crisis (приступљено: 09.02.2019)

С обзиром на америчко ”смањивање” у Европи, Обамин дипломатски председнички стил и опредељеност за мултилатерализам, као и ”млаке” тежње Француске и Немачке ка стварању независних капацитета у области спољне политике и безбедности, односи између САД и европских држава знатно су унапређени у односу на Бушову еру. Иако не у потпуности, поверење Француске и Немачке у Сједињене Државе је повраћено. Намере и деловање Сједињених Држава поново нису опажани као агресивни и претећи, а са друге стране, руска претња је деловала као кохезивни фактор у трансатлантским односима.

Примера ради, приликом реформе међународних финансијских институција Сједињене Државе, Француска и Немачка су деловале потпуно усклађено. Није тајна да су Међународни монетарни фонд и Светска банка под пресудним утицај Сједињених Држава. У обе институције је за доношење суштинских одлука потребно 85% гласова, а после свих реформи спроведених после Светске економске и финансијске кризе, САД и даље држе 16,51% гласова у ММФ-у[1413] и 15,44% у Светској банци.[1414] Међутим, није тајна ни да су европске државе махом задовољне постојећом расподелом квота и гласова, као и чињеницом да су сви досадашњи директори Међународног монетарног фонда били Европљани. Од 12 директора ММФ-а шесторо их је долазило из Француске и Немачке. Услед подударних интереса оличених у жељи за одржањем *status quo* и притисака за реформом држава у развоју, пре свега учесница мултилатералног формата БРИКС, европске држава и Америка су држале исти курс и деловале усклађено у процесу реформе међународних финансијских институција.

Слично је било и током ваздушних удара у Либији. Интервенција је била спроведена на основу понешто ширег тумачења *Резолуције 1973* Савета безбедности, односно, дела који позива да се „употребе сва неопходна средства“ како би се заштитили цивили и спровела зона забране лета.[1415] Иако се спровођење резолуције, на крају, уместо заштите цивила одметнуло у правцу промене режима, Сједињене Државе нису имале превелику штету. Америка је деловала мултилатерално, кроз Уједињене нације, а Обама је одабрао стратегију ”вођења из позадине” те су кључну улогу имале Британија и Француска. Интервенција је нанела највећу штету у односима међу европским државама док су трансатлантски били поштеђени.

На крају, упркос повременим споревима око начина и метода решавања спора у Украјинској кризи, Сједињене Државе, Француска и Немачка су деловале прилично усклађено у односу према Русији. Иако се канцеларки Меркел приписују попустљивост према Русији и превише присни односи са аутократским председником ове државе, истина је да је и Обама још од 2009. године спроводио тзв. политику *ресетовања* (reset) односа са Русијом. Амерички председник је настојао да кроз релаксацију односа и изградњу поверења са овом државом добије снажног партнера у решавању глобалних изазова као што су прекогранични тероризам и неширење оружја за масовно уништење. Своје интересе, политичке, безбедносне и економске, за отопљавање односа са Русијом имале су и европске државе, тако да су америчке, француске и немачке тежње биле комплементарне.

Напретка је у односима са Русијом је заиста било. Сједињене Државе и Русија су 2010. потписале споразум *Нови СТАРТ* (Strategic Arms Reduction Treaty), трансатлантски партнери су подржали Русију да постане чланица Светске трговинске организације, на састанцима Г8 се расправљало о начинима решавања разлика у погледу ракетне одбране и слично. Међутим, излазак ван оквира Резолуције 1973 у Либији од стране западних партнера, немири после избора у Русији 2011. године и на крају, руско учешће у Украјинској кризи утицали су да се

[1413] ”IMF Members’ Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors”, International Monetary Fund, доступно на: https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx (приступљено: 09.02.2019)

[1414] ”Top 8 countries voting power”, World Bank Group Finance, доступно на: https://finances.worldbank.org/Shareholder-Equity/Top-8-countries-voting-power/udm3-vzz9 (приступљено: 09.02.2019)

[1415] Simon Chesterman, ”Leading from Behind: The Responsibility to Protect, the Obama Doctrine, and Humanitarian Intervention after Libya”, *International Affairs*, Vol. 25, No. 3, 2011, pp. 279-285.

врло брзо од ресета дође до поновног замрзавања.[1416] Упркос позивима на интервенцију како би се заштитила сувереност Украјине, а знајући да је за Русију то питање од суштинског значаја, трансатлантски партнери су одлучили да то не учине. Ипак, натерали су Русију „да плати цену за агресију“[1417] увођењем рестриктивних мера (САД и ЕУ) које су још увек на снази.

Деловање трансатлантских партнера приликом преговора о реформи међународних финансијских институција, интервенције у Либији, у односу према Русији, али и у многим другим глобалним изазовима као што су нуклеарни програм Ирана, Арапско пролеће, Сиријска криза, преговори о Париском споразуму о климатским преговорима, сузбијање еболе итд, било је засновано на мултилатерализму. Наравно, то не значи да трзавица у трансатлантским односима није било. Преговори о Трансатлантском трговинском и инвестиционом партнерству, непрестани европски позиви ка изградњи мултиполарног света заснованог на институцијама и правилима, Обамине оптужбе европским државама да су шкрте (free-riders), изјаве Викторије Нуланд о ЕУ, европско учешће у *Азијској банци за инфраструктуру и инвестиције* (Asian Infrastructure Investment Bank) и понајвише откривање ”глобалног надзора” који је спроводила америчка Агенција за националну безбедност (National Security Agency) где су тајно пресретани разговори бројних европских званичника, само су потврдили да су неповерење међу државама и анархична природа међународних односа још увек ”на снази”. Како исправно примећује Драган Живојиновић, било је јасно да „Џорџ Вокер Буш и његови унилатерални поступци, нарочито у првом мандату, нису били искључиви кривци за кризу у трансатлантским односима. Да је тако, ти би неспоразуми нестали у администрацији Барака Обаме“.[1418] Ипак, као што смо могли видети, њихов број се смањио, али нису нестали јер нису нестали ни основни узорци њиховог настанка.

Трећа студија случаја: мултилатерално институционално деловање на постизању Иранског нуклеарног споразума

Иран је једна од држава, као Вијетнам, Никарагва или Кореја, чија је судбина била одређена Хладним ратом, односно, биполарном структуром међународног система. Иран је све до револуције 1979. године био један од кључних савезника Сједињених Држава и Британије. Британија и Иран су заједно са Турском, Пакистаном и Ираком формирали 1955. године тзв. *Багдатски пакт* или *Организацију централног споразума* (Central Treaty Organization), чији члан САД нису биле искључиво због израелске сумњичавости, али су га здушно подржавале. Географско простирање по ободима Евроазије, односно тзв. *Римленда*[1419], упућивало је да је овај војни савез од огромног значаја за америчку стратегију запречавања.

Ипак, односи између Ирана и западних савезника нису били идилични ни пре 1979. Услед жеље тадашњег премијера, Мохамеда Мосадека (Mohammad Mosaddeq), да национализује иранску производњу нафте почетком педесетих година, америчке и британске обавештајне службе помогле су државни удар којим је „смењена демократски изабрана влада“.[1420] С обзиром да је Мосадек имао подршку народа и имајући у виду иранску поноситост, миленијумску традицију и отпор према страном мешању, државни удар је оставио

[1416] Steven Pifer, ”US-Russia Relations in the Obama Era: From Reset to Refreeze?”, in: Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg - IFSH (ed.), OSCE Yearbook 2014, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2015, pp. 111-123.

[1417] Gideon Rose, ”What Obama Gets Right: Keep Calm and Carry the Liberal Order On”, *Foreign Affairs*, Vol. 94, No. 5, 2015, p. 8.

[1418] Драган Живојиновић, *Трансатлантски односи у време Обамине администрације*, оп. цит. стр. 87-88.

[1419] Римленд је геополитички приступ америчког професора са Универзитета Јејл, Николаса Спајмана (Nicholas John Spykman), који упућује на стратешки значај обода Евроазије. Супротно геополитичком силогизму Харфорда Макиндера (Sir Halford John Mackinder) ”Ко влада Источном Европом влада пределом срца (Heartland), ко влада пределом срца влада светским острвом (Евроазијом), ко влада светским острвом влада целим светом”, Спајкман је сматрао управо супротно, да су значајне ивичне области, а не срце Евроазије.

[1420] Akbar Ganji, ”Who is Ali Khamenei?”, *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 5, 2013, p. 25.

трајне последице на односе Ирана и западних сила. Иако је последњи ирански монарх, Мохамед Реза Пахлави (Mohammad Reza Pahlavi), одржавао пријатељске односа са САД све до револуције, анти-америчко и анти-европско расположење све више је јачало. Кулминирало је свргавањем са власти династије Пахлави 1979. године, талачком кризом исте године у којој је дипломатско особље амбасаде САД било заробљено и прекидом дипломатских односа. Од тада, па све до данас, односи су турбулентни и више пута су били на граници ескалације у оружани конфликт. Дубоко неповерење Ирана према "Западу" и западним вредностима деценијама је једна од кључних детерминанти иранске спољне политике.

Ирански нуклеарни програм није везан за револуционарне догађаје из 1979. и промену власти. Његови почеци датирају од педесетих година и чувеног програма председника Двајта Ајзенауера (Dwight David Eisenhower) "Атоми за мир". Наиме, марта 1957. године Иран и САД потписују споразум о сарадњи у области употребе атомске енергије у мирнодопске сврхе.[1421] Од тада, па до 2003. године и успостављања преговарачког формата ЕУ-3, ирански нуклеарни програм је прошао кроз неколико фаза:

- 1957-1973 – експериментална фаза. Граде се први истраживачки центри и реактори, успоставља се сарадња са иностраним центрима за изучавање атомске енергије;
- 1974-1978 – фаза успона и проширења капацитета. Повећавају се инвестиције у овој области. Шах износи план о 23.000 мегавата електричне енергије добијених их нуклеарних постројења. Идеја је била да нуклеарни капацитети ослободе простор за већи извоз иранске нафте и природног гаса;
- 1978-1986 – фаза опадања интересовања за нуклеарни програм. У последњој години владавине Шаха, услед мањка финансијских средстава и економских проблема, Иран одлучује за обустави даље инвестиције и задржи се на постојећим капацитетима. После Исламске револуције 1979. године нуклеарни програм губи статус приоритета. Веровало се да научна истраживања морају бити подређена религијским уверењима, тако је до 1982. године програм смањиван и готово напуштен. Тек 1983. године интересовање почиње да расте, али ни приближно као у период у од 1974. до 1978. године;
- 1987-1996 – фаза обнављања интересовања. Почиње сарадња са Пакистаном у погледу технологије обогаћивања уранијума заснованом на гасним центрифугама. Иранску нуклеарни програм је све више био обавијан ореолом тајности јер многе активности нису биле пријављиване Међународној агенцији за атомску енергију, на шта се Иран потписивањем и ратификацијом *Споразума о нешириењу нуклеарног наоружања* (The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons) обавезао;
- 1998-2003 – фаза "проширивања и обелодањивања" програма. Услед побољшане економске ситуације, унутрашњих промена (долазак на власт председника Катамија) и нуклеарних проба које су 1998. спровеле Пакистан и Индија, расте тајновитост Ирана и појачавају се истраживања у области војне употребе нуклеарне енергије. Под лупу међународне јавности Иран долази јуна 2003. године када је генерални директор *Међународне агенције за атомску енергију* (МААЕ), Мохамед Ел Барадеј (Mohamed ElBaradei), известио Борд гувернера МААЕ да се ова држава не придржава бројних обавеза из *Споразума о заштитним мерама* укључујући непријављивање увоза уранијума с почетка деведесетих, рад на конструкцији постројења за обогаћивање овог материјала и слично.[1422] Упркос тврдњама председника Катамија да нуклеарни програм Ирана нема војну димензију и да је сврха искључиво јачање енергетских потенцијала, након извештаја Ел Барадеја неповерење је само ојачано.[1423]

[1421] Видети у: Michele Gaietta, *The Trajectory of Iran's Nuclear Program*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, p. 6.
[1422] "Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Republic of Iran: Report by the Director General", International Atomic Energy Agency, June 6th 2003, доступно на: https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2003-40.pdf (приступљено: 10.02.2019)
[1423] Michele Gaietta, *The Trajectory of Iran's Nuclear Program*, op. cit. pp. 5-94.

После објављивања Барадејевог извештаја уследило је дугих 12 година мучних преговора, пропалих иницијатива, санкција, претњи и на крају споразума. Преговоре можемо поделити у четири фазе: прва – од успостављања преговарачког формата ЕУ-3/ЕУ до краха преговора у другој половини 2005. године; друга – од прикључивања САД, Русије и Кине европским државама и формирања преговарачког оквира ЕУ-3/ЕУ+3 или П5+1 до доласка на власт Барака Обаме; трећа – од почетка 2009. године до првих назнака у промени иранског приступа преговорима почетком 2013. године и четврта – од почетка 2013. године до постизања Свеобухватног плана деловања јула 2015. године.

Прва фаза у преговорима о иранском нуклеарном програму од 2003. до 2005. године: преговори – претње – неуспех

Иако процес обогаћивања уранијума није забрањен *per se*, реч је о врло осетљивом питању. Наиме, „док је ниско обогаћени уранијум или уранијум који садржи између 3 и 4 процента У235 (У235 је изотоп подложан нуклеарној фисији, прим. С.Н) довољан за гориво које се користи у реакторима, језгро нуклеарног оружја садржи високо обогаћену уранијум, кога сачињава 90% У235“.[1424] Сматрало се да би, уз одговарајућу технологију, Иран врло лако могао да га употреби у војне сврхе и произведе нуклеарно наоружање. С обзиром на прикривање информација, високу цену изградње нуклеарних постројења, чињеницу да Иран има огромне резерве нафте и природног гаса и страху од могуће пролиферације нуклеарног наоружања, чак ни пријатељски настројене државе нису биле превише поверљиве према Ирану.

Имајући у виду деценијску нетрпељивост између Сједињених Држава и Ирана, директни преговори били су незамисливи 2003. године. Поготово имајући у виду да је ова блискоисточна држава проглашена у говору председника Буша 2002. године осовином зла и државом која скрива и подржава терористе. После напада коалиције вољних на Ирак марта 2003. године и објављивања Ел Барадејевог извештаја три месеца касније, аларми у светским престоницама све су више јечели. Знало се да ”Иран није Ирак” и да би имајући у виду иранску моћ, националну кохезију, геостратешки и геоекономски положај, миленијумску стратешку културу итд. сукоб између Ирана и било које коалиције имао шире размере и далекосежније последице.

Зато су се у дипломатску офанзиву дале три најмоћније европске државе. Немачка, Француска и Уједињено Краљевство успоставиле су преговарачки формат који на назива ЕУ-3, а понекад и ЕУ-3/ЕУ због улоге коју је у преговорима имала Европска унија, тачније, Високи представник за спољну и безбедносну политику.[1425] Поред страха од последица сукоба САД-Иран, европске државе су биле високо мотивисане да спрече ескалацију из још најмање два разлога: прво, имале су своје економске интересе. Пре свега Немачка и Француска чији је извоз у Иран износио 2,7 и 2 милијарде америчких долара.[1426] Што је било још важније, бележио је огромне трендове раста, а енергетски сектор Ирана отварао је простора за инвестиције европских компанија. Друго, заједничка иницијатива Британије, Француске и Немачка представљала је прилику за поправљање њихових билатералних и унутаревропских односа, као и шансу за „јачање европског кредибилитета“.[1427]

Дипломатска офанзива почела је још током лета 2003. године када је Високи представник посетио Техеран, а затим је и ”европска тројка” упутила писмо.[1428] Конкретни

[1424] Riccardo Alcaro, *Europe and Iran's Nuclear Crisis: Lead Groups and EU Foreign Policy-Making*, Palgrave Macmillan, New York, 2018, p. 60.
[1425] До ступања на снагу Лисабонског споразума званични назив функције гласио је Високи представник за Заједничку спољну и безбедносну политику, док од 01. децембра 2009. функција носи назив Високи представник Уније за спољне послове и безбедносну политику.
[1426] Riccardo Alcaro, *Europe and Iran's Nuclear Crisis: Lead Groups and EU Foreign Policy-Making*, op. cit. p. 101.
[1427] Ibidem.
[1428] Ibidem, p. 63.

кораци уследили су 21. октобра када су представници Француске, Немачке и Британије посетили Иран, а дан потписали са представницима Ирана тзв. *Техеранску декларацију*. Документ је садржао неколико кључних тачака: прво, Иран је изјавио да за нуклеарно наоружање нема места у његовој доктрини одбране; друго, обавезао се на пуну сарадњу са *Међународном агенцијом за атомску енергију* - МААЕ (International Atomic Energy Agency); треће, иранска влада је изјавила да ће потписати тзв. *Додатни протокол* којим се инспекторима МААЕ омогућава инспекцијски надзор; четврто, Иран је пристао да привремено обустави обогаћивање уранијума.[1429] Новинари британског дневног листа Гардијан су овакав споразум назвали „дипломатским ударом".[1430] Представници САД су навели да је у питању позитиван корак и да треба бити обазрив, али су већ месец дана касније почели да делују подривачки.

Уследили су и разговори у Бриселу фебруара 2004. године, а новембра исте године потписан је *Париски споразум*. Споразум су потписале Британија, Француска, Немачка и Иран, а улогу фасилитатора имао је Високи представник. Иран је још једном исказао привржености Споразуму о нешириењу нуклеарног наоружања, а на добровољној основи се обавезао да неће обогаћивати уранијум и производити или увозити гасне центрифуге, радити на раздвајању плутонијума и слично.[1431] Међутим, још током септембра месеца уследио је извештај МААЕ по коме се Иран не придржава *Заштитних мера*.

Последња аутохтона европска иницијативи уследила је лета 2005. године. Ипак, такозвани "Дуги телеграм" који је европска тројка послала Ирану 5. августа 2005. године није наишао на позитиван одговор. Иран је сматрао да је предлог садржан у писму захтеван, а да заузврат не нуди превише, штавише, да крши претходно потписани Париски споразум, Споразум о нешириењу нуклеарног наоружања и Повељу Уједињених нација.[1432] Преговори су поново запали у ћорсокак и уследили су притисци Сједињених Држава за одлучнијом реакцијом.

Друга фаза у преговорима о иранском нуклеарном програму од 2006. до 2009. године: преговори – санкције - притисци

Почетком 2006. године почиње да се образује нови преговарачки формат. С обзиром да су могућности европске тројке и Европске уније биле исцрпљене и имајући у виду нешто блажи приступ Сједињених Држава и заинтересованост Русије и Кине да се укључе у преговоре, повећан је број преговарача. Већ крајем јануара 2006. године министри спољних послова ЕУ-3/ЕУ, заједно са својим колегама из Сједињених Држава, Русије и Кине, усвојили су декларацију којом су испољили забринутост због иранског нуклеарног програма, позвали Иран да прекине обогаћивање уранијума, сагласили се да сви извештаји МААЕ буду представљени пред Саветом безбедности и потврдили да ће се за кризу тражити дипломатско

[1429] Видети у: Sasan Fayazmanesh, *The United States and Iran: Sanctions, Wars and the Policy of Dual Containment*, Routledge, New York, 2008, pp. 141-161.

[1430] Ewen Macaskill, Dan De Luce and Julian Borger, "EU ministers strike Iran deal: Diplomatic coup on nuclear Programme averts crisis", *The Guardian*, October 22nd, 2003 доступно на: https://www.theguardian.com/world/2003/oct/22/iran.politics1 (приступљено: 04.02.2019)

[1431] "Communication dated 26 November 2004 received from the Permanent Representatives of France, Germany, the Islamic Republic of Iran and the United Kingdom concerning the agreement signed in Paris on 15 November 2004", International Atomic Energy Agency November 26th, 2004, доступно на: https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/documents/infcircs/2004/infcirc637.pdf (приступљено: 10.02.2019)

[1432] Видети на: "Response of the Islamic Republic of Iran to the Framework Agreement Proposed by the EU3/EU", доступно на: http://www.bits.de/public/documents/iran/IranonEU3-0805.pdf (приступљено: 10.02.2019)

решење.[1433] Све државе које ће на крају и довести до споразума 2015. године већ у овој фази биле су укључене.

Савет безбедности усвојио је 29. марта 2006. резолуцију којом је позвао Иран да у наредних 30 дана прекине обогаћивање уранијума, а МААЕ је упућена молба да поднесе извештај у погледу тога да ли ће Иран усагласити своје деловање са резолуцијом.[1434] Сједињене Државе су се залагале за понешто тврђи приступ и, као и годинама уназад, увођење санкција. Ипак, остатак ЕУ-3/ЕУ+3 или П5+1 формата хтео је да пружи још простора дипломатији. Приступ се заснивао на спајању дипломатије и условљавања, претњи санкцијама и стављању "шаргарепе" у изглед.[1435] Први предлог за повратак преговорима прослеђен је Ирану 1. јуна 2006. године. На састанку организованом у Бечу представници групације ЕУ-3/ЕУ+3 позвали су Иран да се врати пуној сарадњи са МААЕ, прекине процес обогаћивања уранијума и поново почне да се придржава Додатног протокола.

Заузврат, Иран је могао да очекује помоћ у развоју цивилног нуклеарног програма, активну подршку у изградњи реактора хлађених лаком водом (light water reactor) и укидање дискусија о нуклеарном програму пред Саветом безбедности.[1436] Поред наведеног, била је предвиђена и подршка Ирану на путу чланства у Светској трговинској организацији, бројне инвестиције и повољни трговински споразуми. Можда важније од свега, после година одбијања, Сједињене Државе су прихватиле да "седну за сто" са Ираном, чиме би се отворио пут помирењу после деценија непријатељства и нетрпељивости. Америчко прихватање је било изненађујуће и представљало је отклон од вишегодишње политике агресивног унилатерализма.

Ипак, напори групације ЕУ-3/ЕУ+3 нису дали очекиване резултате. Јула 2006. уследио је још један позив Савета безбедности Ирану да престане са обогаћивањем уранијума, али и другим државама да „покажу будност и спрече пренос преко своје територије било ког предмета, материјала, добара и технологије који би могли допринети иранским активностима у погледу обогаћивања и прераде (уранијума, прим. С.Н) и програма балистичких пројектила".[1437] С обзиром позиви нису уродили плодом, 23. децембра 2006. године усвојена је *Резолуција 1737* којом су по први пут Уједињене нације увеле санкције Ирану. Санкције су појачане марта 2007. усвајањем *Резолуције 1747*. У прошлости су санкције другим државама долазиле као плод иницијативе и притисака Сједињених Држава. Међутим, овога пута није било тако. Европске државе, посебно Француска и Немачка, заузеле су средином 2007. године тврде преговарачке позиције. Немачка је тражила од ЕУ-3/ЕУ+3 да се обогаћивање уранијума потпуно искључи као опција у преговорима, док је француски председник Никола Саркози наводио да се намећу две опције, иранска бомба или бомбардовање Ирана.[1438]

Наравно, тврђи преговарачки приступ није значио и да се сама стратегија мења. За разлику од Сједињених Држава чија је реторика увек била оштра и ишла до става да би нуклеарни Иран значио трећи светски рат,[1439] Европљани су мењали преговарачку тактику

[1433] "Declaration of the Foreign Ministers of the E3/EU, China, Russia and the USA on Iran", London, January 30th, 2006, доступно на: http://www.bits.de/public/documents/iran/DeclarationP-5+1-300106.pdf (приступљено: 10.02.2019)

[1434] "Statement by the President of the Security Council", United Nations Security Council, March, 29th, 2006, доступно на: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Iran%20SPRST%202006%2015.pdf (приступљено: 10.02.2019)

[1435] Riccardo Alcaro, *Europe and Iran's Nuclear Crisis: Lead Groups and EU Foreign Policy-Making*, op. cit. p. 67.

[1436] "Elements of a proposal to Iran as approved on 1 June 2006 at the meeting in Vienna of China, France, Germany, the Russian Federation, the United Kingdom, the Unites States of America and the European Union", доступно на: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/reports/90569.pdf (приступљено: 11.02.2019)

[1437] "Resolution 1696", United Nations Security Council, July 31st, 2006, доступно на: https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1696-2006.pdf (приступљено: 19.01.2019)

[1438] Riccardo Alcaro, *Europe and Iran's Nuclear Crisis: Lead Groups and EU Foreign Policy-Making*, op. cit. pp. 187-188.

[1439] Matt Spetalnick, "Bush: Threat of World War III if Iran goes nuclear", Reuters, October 17th, 2007, доступно на: https://www.reuters.com/article/us-iran-bush-idUSN1732974320071017 (приступљено: 11.02.2019)

како би навели иранско руководство на сарадњу. С обзиром да је Иран наставио са изградњом центрифуга, током 2008. године усвојене су још две резолуције Савета безбедности (1803 и 1835) којима су додатно појачане санкције. До које је мере Иран био у изолацији најбоље говори начин гласања. Приликом усвајања *Резолуције 1803* само је Индонезија била против, док је *Резолуција 1835* усвојена једногласно. У периоду између усвајања две резолуције поново је групација ЕУ-3/ЕУ+3 упутила позив на преговоре, али је "пружена рука остала у ваздуху".

Трећа фаза у преговорима о иранском нуклеарном програму од 2009. до 2013. године: дипломатија – санкције – преговори - санкције

Од усвајање последње резолуције септембра 27. септембра 2008. године, до инаугурације новог председника, 20. јануара 2009. године, није било ни напретка ни нових иницијатива. Буш, као тзв. *lame duck*, није био претерано заинтересован за промену реторике или уступке, док је избор Барака Обаме дао наду и групацији ЕУ-3/ЕУ+3 и Ирану. Како наводи Рикардо Алкаро (Riccardo Alcaro) „Обамина администрација била је партнер о коме је групација ЕУ-3/ЕУ сањала годинама".[1440] А чини се да је истог става било и кинеско, руско иранско руководство. По први пут после 1979. године ирански председник упутио је честитку новоизабраном америчком председнику. Махмуд Ахмадинеџад честитао је Обами победу уз поруку да ће „Иран поздравити стварне, суштинске и праведне промене у политици и деловању, поготову у овом региону (Блиском истоку, прим. С.Н)".[1441]

Већ у фебруару потпредседник САД Џозеф Бајден упутио је поруку да је нова администрација спремна директно да преговара са Ираном.[1442] Уследила је "дипломатија писама". Најпре је Ахмадинеџад потврдио спремност Ирана да преговара, затим је Обама честитао иранском народу и руководству *Новруз* (Nowruz) – иранску нову годину – а затим је уследила писана размена између Обаме и Врховног лидера Ирана Алија Хаменеија (Sayyid Ali Hosseini Khamenei).[1443] Ипак, прави тест уследио је средином јуна 2009. када су после објављивања резултата иранских председничких избора и победе Ахмадинеџада уследили масовни протести и брутална пребијања демонстраната од стране власти. Обама је на почетку кризе био врло тих и опрезан, а затим је изјавио да је „згрожен и огорчен због претњи, пребијања и затварања"[1444], опет, не доводећи у питање сувереност и политичку независност Ирана.

Таквим држањем Обама је потврдио да се његова стратегија према Ирану није заснивала на промени режима, већ на спречавању Ирана да израсте у нуклеарну силу. Циљ је био да се Иран врати стриктном придржавању одредби Споразума о нешириењу, резолуцијама Савеза безбедности и саветима Међународне агенције за атомску енергију, а да се осталим проблемима приступи касније. „Док је нова америчка администрација наставила да види, и описује, Иран као покретача проблема у региону, снизила је ниво непријатељства"[1445] и тиме отворила простор за постизање споразума. Убрзо су се видели резултати новог приступа. Током октобра Иран се сагласио да сав уранијум обогаћен до нивоа од 20% извезе у Русију и Француску, како би га ове државе даље обогаћивале, претвориле у гориво за реакторе и вратиле Ирану.[1446]

[1440] Riccardo Alcaro, *Europe and Iran's Nuclear Crisis: Lead Groups and EU Foreign Policy-Making*, op. cit. p. 188.
[1441] Видети у: Ian Black, "Mail Bonding", *The Guardian*, November 8th, 2008, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2008/nov/08/iran-usa (приступљено: 11.02.2019)
[1442] Martin S. Indyk, Kenneth G. Lieberthal and Michael E. O'Hanlon, *Bending History: Barack Obama's Foreign Policy*, Brookings Institution Press, Washington, D.C, 2012, p. 190.
[1443] Ibidem, pp. 190-191.
[1444] "Fact Check: Was Obama 'silent' on Iran 2009 protests?", *CNN*, October 9th, 2012, доступно на: https://edition.cnn.com/2012/10/08/politics/fact-check-romney-iran/index.html (приступљено: 11.02.2019)
[1445] Riccardo Alcaro, *Europe and Iran's Nuclear Crisis: Lead Groups and EU Foreign Policy-Making*, op. cit. p. 190.
[1446] Michele Gaietta, *The Trajectory of Iran's Nuclear Program*, op. cit. pp. 159-163.

Напредак није био дугог даха, а и првобитни предлог је одбијен. Кривица за то се може свалити и на иранску и америчку страну. Иран је и даље прикривао одређене активности у погледу изградње нових центрифуга и нивоа жељеног обогаћивања уранијума у Фордову, док су све снажнију улогу у Сједињеним Државама добијали Конгрес и лобистичке групе. Такође, не треба ни заборавити сајбер нападе у којима су иранска нуклеарна постројења била значајно оштећена. Поново је неповерење преовладало. Продубљено је новим пакетом санкција усвојених *Резолуцијом 1929* јуна 2010. године. На крају, ни Обама није више могао да спречава Конгрес у тежњи да изврши значајнији притисак на Иран, те је 1. јула 2010. ступио на снагу *Закон о свеобухватним санкцијама Ирану одговорности и лишавању* (Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act). С обзиром да су санкције имале и елемент екстериторијалности, односно да је њихово дејство укључивало и стране компаније која сарађују са Ираном, ЕУ је протествовала. Обама је својим залагањем успео да испослује од Конгреса да председник може одлучивати о изузећу примене Закона на оне државе које учествују у америчким напорима за сузбијање иранског нуклеарног програма.[1447] Тиме је засигурно избегнута криза у трансатлантским односима.

У међувремену, и Европска унија је уводила аутономне санкције Ирану у области трговине (наоружање, нафтна индустрија, племенити метали и слично), финансијског сектора, транспорта, ограничења путовања и замрзавања имовине.[1448] Заправо, читав период од 2010. до 2012. године био је прожет санкцијама, нетрпељивошћу и неповерењем. Иран је наставио да обогаћује уранијом, повећава број гасних центрифуга и тајновито делује на новим постројењима. Међународна агенција за атомску енергију упозоравала је да ирански нуклеарни програм може имати потенцијално нуклеарну димензију, док су Сједињене Државе и ЕУ наставиле са применом постојећих и усвајањем нових рестриктивних мера. Ставови САД и европске тројке су се непрестано приближавали да је Рикардо Аларко читав период од доласка Обама на власт назвао као период трансатлантске конвергенције.[1449]

Са друге стране, после искуства интервенције у Либији, Русија и Кина нису биле раде да усвајају нове резолуције и рестриктивне мере у Савету безбедности. Рађала се могућност јаза међу групацијом ЕУ-3/ЕУ+3, али је ”нуклеарна коалиција” опстала. Француска, Немачка, Британија, ЕУ и Америка нису одустајали од притисака. У *Закон о државној безбедности Сједињених Држава* (National Defence Authorisation Act) укључене су одредбе којим се овлашћује Трезор САД да „наметне велику глобу страним банкама које обављају трансакције са иранским финансијским институцијама, укључујући Централну банку Ирана“.[1450]

Санкције су биле делотворне. Ирански извоз сирове нафте опао је са 2,5 милиона барела дневно крајем 2010, на 1,2 милиона почетком 2013. године,[1451] а бруто домаћи у 2012. години опао је за више од 7%.[1452] Све мање држава је желело да тргује са Ираном, укључујући Кину, Јужну Кореју, Јапан и Индију које су смањиле ниво увоза енергената из ове државе. Уследила је и најава Европске уније да ће од 1. јула 2012. године увести ембарго на увоз нафте из Ирана. На делу је била тзв. ”дипломатија принуде”,[1453] односно, симултана употреба претњи и

[1447] Riccardo Alcaro, *Europe and Iran's Nuclear Crisis: Lead Groups and EU Foreign Policy-Making*, op. cit. p. 191.
[1448] ”EU restrictive measures against Iran”, Council of the European Union, доступно на: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ (приступљено: 11.02.2019)
[1449] Riccardo Alcaro, *Europe and Iran's Nuclear Crisis: Lead Groups and EU Foreign Policy-Making*, op. cit. p. 195.
[1450] Ibidem, p. 70.
[1451] ”Iran Crude Oil: Exports”, CEIC, доступно на: https://www.ceicdata.com/en/indicator/iran/crude-oil-exports (приступљено: 11.02.2019)
[1452] ”GDP growth (annual %) - Iran, Islamic Rep.”, The World Bank, доступно на: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2012&locations=IR&start=1961 (приступљено: 11.02.2019)
[1453] О дипломатији принуде видети у: Alexander L. George, ”The General Theory and Logic of Coercive Diplomacy”, in: Alexander L. George (ed.), *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, U.S. Institute of Peace Press, Washington, D.C., 1992, pp. 3–14.

обећања.[1454] Основна идеја била је да се смањи ирански извоз нафте и на тај начин се економски ослаби Иран како би се вратио за преговарачки сто.

Упркос тврдњама иранских лидера да санкције, ма колико оштре биле, неће спутати нуклеарне активности, то се убрзо испоставило као неутемељено. После 15 месеци успаванке у нуклеарним преговорима (последњи састанак одржан је у Истанбулу јануара 2011. године) и оштрих санкција, током априла и маја 2012. године одржани су састанци Ирана и групације ЕУ-3/ЕУ+3 у Истанбулу и Багдаду. Уследили су и разговори у Москви током јуна 2012. Иако су били „детаљни и конструктивни“,[1455] разлике у преговарачким позицијама биле бу превелике.

Још током 2011. и 2012. године разматрало се отварање новог канала у преговорима – билатерални разговори Ирана и САД чији би фасилитатор био султан Омана Кабос бин Саид (Qaboos bin Said). Припреме су обављане током 2012. године, али су Сједињене Државе стрпљиво чекале да се окончају председнички избори, а санкције добију пуни ефекат. Такав приступ показао се као исправан. Услед економске кризе и драстичног пада валуте почетком октобра избили су протести у Ирану који су, као и они после председничких избора 2009. године, окончани хапшењима и применом силе. Чини се да је већ крајем октобра 2012. године постојала воља за враћање преговарачком столу, али је унутрашња динамика у САД, условила да се на преговоре чека још пар месеци.

Четврта фаза у преговорима о иранском нуклеарном програму од 2013. до 2015. године: дипломатија – преговори - споразум

Почетак 2013. године није обећавао. У извештају генералног директора од 21. фебруара констатовано је да је Иран наставио да производи напредније центрифуге, огромне количине ниско обогаћеног уранијума (8271кг), одређене количине уранијума обогаћеног до нивоа од 20% (280кг) и не поступа по резолуцијама Савета безбедности.[1456] Поново су почели да провејавају ставови како је Иран на годину дана или чак неколико месеци до изградње нуклеарног оружја. Званичници САД су по овом питању били врло изричити, директна војна интервенција била је непопуларна и последња опција, али би извесно била предузета како би се Иран осујетио у намери да произведе нуклеарно наоружање.[1457] Ипак, већ 26. фебруара долази до првог састанка Ирана и групације ЕУ-3/ЕУ+3 у казахстанском граду Алмати. У истом граду разговори су настављени и током априла и све су више постајали суштинског карактера.

Паралелно је 1. марта 2013. године успостављен и тајни билатерални канал за преговоре између Ирана и САД. Обама је знао да бољи тренутак за преговоре неће имати. Санкције и међународна изолација Ирана су давали резултате, а лоша економска ситуација је стварала унутрашње притиске. Са друге стране, Обама је у Техерану био виђен као понешто поузданији партнер од Буша, а Сједињене Државе као држава са пресудним утицајем у ЕУ-3/ЕУ+3 групацији. И сам Обама је истакао у разговору са шефом америчке тајне делегације у преговорима са Ираном, Вилијамом Брнсом (William J. Burns), да је све постављено како ваља и да треба само покренути ствар“.[1458] Обама је био прилично реалистичан. Прво, знао је да без права на ограничено обогаћивање уранијума Иран неће прихватити договор. Пристао је. Такав предлог је изнет Ирану и после година тапкања у месту преговори су почели да се крећу у

[1454] Видети у: Robert Jervis, ”Getting to Yes with Iran: the Challenges of Coercive Diplomacy”, *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 5, 2013, pp. 105-115.
[1455] Michele Gaietta, *The Trajectory of Iran's Nuclear Program*, op. cit. p. 174.
[1456] ”Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran”, *International Atomic Energy Agency*, February 21st, 2013, доступно на: https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2013-6.pdf (приступљено: 12.02.2019)
[1457] Видети у: Robert Jervis, *Getting to Yes with Iran: the Challenges of Coercive Diplomacy*, op. cit.
[1458] William J. Burns, *The Back Channel: A Memoir of American Diplomacy and the Case for Its Renewal*, Random House, New York, 2019, pp. 337-387.

правцу решења. Друго, Обама је знао и да сваки договор мора бити мултилатералан, тако да је тајни канал преговора служио за олакшање, а није имао улогу замене за формат ЕУ-3/ЕУ+3. На крају, тајни канал служио је искључиво за разговоре о нуклеарном програму. Ширење питања у преговорима могло је успори, а можда и осујети процес.

Промене су биле видљиве већ на априлским преговорима у Алматију. До договора тада није дошло, али је било видљиво да су велике силе попустљивије а Иран кооперативнији.[1459] Највећи тест за преговоре одиграо се 14. јуна 2013. када су организовани председнички избори. Победа умереног кандидата могла је да значи промену курса, док би понављање сцена немира из 2009. године удаљило Иран од договора. На крају је победио Хасан Рухани (Hassan Rouhani), умерени кандидат и како су га многи називали, реформиста.[1460] Победа умереног кандидата заиста је значила потврду промене курса Ирана и Врховног лидера Алија Хаменеија. Иако Иран по уставу има три гране власти, "четврта" коју заузима Хаменеи је и најважнија. Колико је Хаменеијев утицај био важан на исход избора можда најбоље показују истраживања јавног мњења која су свега неколико дана уочи избора Руханију давала 15% процената подршке. Можда је у овом погледу најилустративнији наслов чланка који је Сузан Малони (Suzanne Maloney) објавила у часопису *Спољни послови* – „Зашто је Рухани победио и зашто му је Хаменеи то допустио?"[1461]

Рухани је имао позамашно искуство у преговорима о нуклеарном програму. Управо он је предводио иранску делегацију у преговорима са ЕУ-3/ЕУ од 2003. до 2005. године. Било је то време када су направљени последњи значајнији кораци у решавању овог питања. Иако се знало да ће у унутрашњим питањима морати да чини прегршт уступака конзервативцима, Руханијев избор Мохамеда Зарифа (Mohammad Javad Zarif) за Министра спољних послова био је знак има „потпуну власт над спољном политиком".[1462] Зариф је завршио докторат у Америци на Универзитету Денвер, као и Кондолиза Рајс, а пре функције министра био је стални представник Ирана у УН. Рухани, Зариф, честитке Беле куће и секретара Џона Керија на победи, умерени тон Врховног вође и новог иранског руководства и спремност свих учесница ЕУ-3/ЕУ+3 да се што пре врате за преговарачки сто, сигнализирали су да се створио дипломатски моментум за постизање свеобухватног споразума.

Преговори су настављени на два колосека. Занимљиво је да је султан Омана био први страни државник који је посетио Иран после ступања Руханија на дужност и према тврдњама Мишела Гајете (Michele Gaietta), пренео америчку понуду за наставак преговора.[1463] Упркос новим санкцијама америчког Конгреса током јула и августа, уследила је позитивна размена писама између Обаме и Руханија.[1464] Иранско руководство, свесно утицаја јеврејске заједнице у САД, упутило је честитку почетком септембра поводом јеврејске нове године (Rosh Hashanah) и означило холокауст као „гнусан злочин".[1465] Море позитивних сигнала уследило је средином септембра за време отварање редовне седнице Генералне скупштине Уједињених нација. Хаменеи је изјављивао да Иран треба у први план да стави дипломатију испред милитаризма и позивао је на "херојску флексибилност". По први пут од 1979. године

[1459] Charles Recknagel, "What's on the Table at the Almaty Nuclear Talks?", *The Atlantic*, April 5th 2013, доступно на: https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/04/whats-on-the-table-at-the-almaty-nuclear-talks/274702/ (приступљено: 12.02.2019)

[1460] Бројни медијски посленици и аналитичари истицали су да је Рухани реформиста. Истина, за разлику од других кандидата на изборима као што су Саед Џалили (Saeed Jalili) и Мохамед Багер Галибаф (Mohammad Bagher Ghalibaf), Рухани није био "тврди конзерватиац", али је био део режима. На пример, од 1989. до 2005. године је обављао дужност секретара Врховног савета за националну безбедност, једну од најважнијих функција у Ирану.

[1461] Suzanne Maloney, "Why Rouhani Won – and Why Khamenei Let Him: The Ahmadinejad Era Comes to an Auspicious End", *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 5, 2013, pp. 30–35.

[1462] Michele Gaietta, *The Trajectory of Iran's Nuclear Program*, op. cit, p. 186.

[1463] Ibidem, p. 187.

[1464] Ibidem.

[1465] Видети у: "Iran foreign minister Zarif tweets happy Jewish new year", *BBC*, September 6th, 2013, доступно на: https://www.bbc.com/news/world-middle-east-23990717 (приступљено: 13.02.2019) и "Iranian president tweets Rosh Hashanah blessing to Jews", *The Guardian*, September 5th, 2013, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2013/sep/05/iranian-president-rosh-hashanah-blessing (приступљено: 13.02.2019)

председници САД и Ирана су имали телефонски разговор, организован је билатерални састанка Франсое Оланда и Хасан Руханија, као и министара спољних послова САД и Ирана, а тон приликом обраћања за говорницом Генералне скупштине био је помирљивији него деценијама уназад.[1466]

На преговорима у Женеви 15-16. октобра, а затим и 7. новембра направљен је значајан дипломатски продор. После дуго времена састанци су се окончавали изјавама званичника које су одисале позитивним тоном. На пример, државни секретар Џон Кери наводио је да су стране „сузиле међусобне разлике", док је Венди Шерман (Wendy Ruth Sherman), заменица државног секретара за политичке послове, пуна оптимизма наводила да је Иран „приступио преговорима отворено и искрено".[1467] ЕУ-3/ЕУ+3 и Иран су били надомак привременог споразума, међутим, тада су се после дуже времена појавиле трзавице на релацији САД-Европа. Француска је уложила приговор због превише уступака Ирану, а посебно због сагласности да реактор у Араку настави са радом. Ипак, како износи Рикардо Алкаро, француски разлози су били другачији од оних који су јавно изношени. Реактор у Араку није био стварни проблем, јер су све учеснице ЕУ-3/ЕУ+3 према овом питању делиле исте погледе. Суштина је била да су европске државе сазнале за тајне преговоре САД-Иран и да је Француска блокирањем договора послала поруку Америци да преговарачки оквир ЕУ-3/ЕУ+3 претходи билатералном каналу.[1468]

Јаз између учесница ЕУ-3/ЕУ+3 није био превише дубок, тако да су се већ 20. новембра министри спољних послова Ирана, П5+1 и Висока представница ЕУ, Кетрин Ештон (Catherine Ashton), поново окупили у Женеви. После четири дана интензивних преговора, 24. новембра 2013. године потписан је *Заједнички план деловања* (Joint Plan of Action). Иако привремен, био је то први значајан документ потписан у преговорима после Париског споразума из 2004. године. Угрубо скицирано, Заједнички план деловања имао је пет кључних елемената:

- Зауставља се процес обогаћивања уранијума преко 5% и даљи развој нуклеарних постројења
- Суспендују се америчке и ЕУ санкције у одређеним областима, не уводе се нове, стопирају се напори усмерени у погледу спречавања продаје иранске сирове нафте и одмрзавају се одређена иранска средства у иностранству;
- Успоставља се Комисија сачињена од потписница споразума која ће вршити надзор над применом привремених мера;
- Проширује се улога МААЕ
- Дефинишу се области које ће бити предмет свеобухватног споразума.[1469]

Први извештај МААЕ обелодањен 20. јануара 2014. потврдио је да се Иран у потпуности придржава обавеза преузетих из привременог споразума и тада је званично почела његова примена. Уследила је интензивна дипломатска активности и низ билатералних, трилатералних и мултилатералних састанака у формату ЕУ-3/ЕУ+3. Није све текло по плану. Од првог састанка 18. фебруара 2014. у Бечу до постизања договора 2. априла 2015. године у Лозани, одржано је 14. рунди састанака ЕУ-3/ЕУ+3. Паралелно су се одвијале серије експертских и политичких састанака у формату САД-ЕУ-Иран и САД-Иран. Рок за постизање споразума је више пута одлаган, од јула 2014, преко 25. новембра, до 1. јула 2015. године. Ипак, упорним мултилатерализмом, стране су дошле 2. априла до кључних параметара за

[1466] Видети у: Michele Gaietta, *The Trajectory of Iran's Nuclear Program*, op. cit, pp. 186. и Riccardo Alcaro, *Europe and Iran's Nuclear Crisis: Lead Groups and EU Foreign Policy-Making*, op. cit. p. 74.

[1467] "Timeline of Nuclear Diplomacy With Iran", *Arms Control Association*, доступно на: http://www.armscontrol.org/factsheet/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran (приступљено 13.02. 2019)

[1468] Riccardo Alcaro, *Europe and Iran's Nuclear Crisis: Lead Groups and EU Foreign Policy-Making*, op. cit. p. 193.

[1469] "Joint Plan of Action", U.S. Treasury, Geneva, November 24th, 2013, доступно на: https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/jpoa.pdf (приступљено: 13.02.2019) Видети и: Стеван Недељковић и Марко Дашић, *Спољна политика Барака Обаме: анализа преговора о нуклеарном програму Ирана*, оп. цит.

усвајање *Заједничког свеобухватног плана деловања* (Joint Comprehensive Plan of Action). После усаглашавања завршног текста, за коначни датум потписивања споразума био је одређен 30. јун. Упркос новом одлагању, Споразум је постигнут 14. јула 2015. године. Шест дана касније усвојена је и *Резолуција 2231* којом је подржан Заједнички свеобухватни план деловања и укинуте све резолуције усвајане од 2006. до 2015. године, а које су се односиле на нуклеарни програм Ирана.[1470]

Наравно, било је и страна заинтересованих да до потписивања споразума никада не дође. Отпор Иранске револуционарне гарде према споразуму сузбио је Врховни вођа Хамењеи. Обама је, са друге стране, има знатно тежи посао. Израел и добар део републиканаца желели су на сваки начин да подрију споразум. Најпре је под претњом вета Обама успео да спречи увођење нових санкција Ирану током 2014. године. Затим је у мају усвојен *Закон о ревизији нуклеарног споразума са Ираном из 2015. године* (Iran Nuclear Agreement Review Act of 2015) којим је Конгресу дато право на ревизију будућег споразума у трајању од 60 дана, а потенцијално и да одбије споразум који би исходовао из преговора ЕУ-3/ЕУ+3 и Ирана. Током периода предвиђеног за ревизију, Представнички дом и Сенат су у више наврата покушали да оборе споразум, али нису успели да прикупе довољан број гласова. Ваља рећи да су важну улогу имале преостале учеснице ЕУ-3/ЕУ+3 које су у разговорима са америчким сенаторима и конгресменима истицале да ће ЗСПД бити примењен, независно од начина и исхода гласања у Конгресу САД. Велика већина демократских сенатора и чланова Представничког дома разумела је поруку и гласала за опстанак Споразума.

Деведесет дана после усвајања Резолуције 2231, тачније 18. октобра 2015. године, званично је усвојен Заједнички свеобухватни план деловања. Након извештаја генералног директора Међународне агенције за атомску енергију 16. јануара у коме је констатовано да се Иран придржава свих преузетих обавеза, Заједнички свеобухватни план деловања је и званично ступио на снагу. Споразум је био плод мултилатерализма, стрпљиве примене дипломатије принуде и кохезије која је по овом питању постојала између САД, Француске, Немачке, Русије, Кине, Британије и ЕУ.

Француске и немачке стратегије уравнотежавања Сједињених Држава током преговора о нуклеарном програму Ирана у мултилатералном формату ЕУ-3/ЕУ+3

Од почетка преговора о нуклеарном програму Ирана у преговарачком оквиру ЕУ-3/ЕУ+3 2006. године, па све до Заједничког свеобухватног плана деловања, против Сједињених Држава били су покретани искључиво механизми уравнотежавања ниског интензитета. За разлику од периода који је претходио, од 2002. до 2005. године, Француска и Немачка нису против САД покретале механизме меког уравнотежавања. Два су кључна разлога за такво чињење. Прво, нису опажале америчке намере и деловање као претеће. Сједињене Државе су овом периоду деловале превасходно мултилатерално, ослањајући се институције и форуме као што су Уједињене нације, Г8, Г20, Светска трговинска организација и ЕУ-3/ЕУ+3. За разлику од периода где су масовно напуштале вишестране иницијативе, САД су их од 2006. до 2015. су их углавном предводиле. Примери преговора о реформи међународних финансијских институција, Париском споразуму о климатским променама, Транс-пацифичком партнерству, Трансатлантском трговинском и инвестиционом партнерству итд, то и потврђују.

Друго, руске интервенције у Грузији и Украјини, руско унилатерално деловање на подручју Блиског истока, као и пораст у моћи у односу период с краја 20. и почетка 21. века, учинили су да руска претња постане све значајнија. Као и за време Хладног рата, њена моћ, спојена са географским чиниоцима, офанзивним способностима и агресивним намерама и

[1470] "Resolution 2231", United Nations Security Council, July 20th, 2015, доступно на: https://www.undocs.org/S/RES/2231(2015) (приступљено: 14.02.2019)

деловањем, довели су до тога Русија буде највећи безбедносни изазов Француској и Немачкој. У таквим околностима, расли су императиви за поновно јачање трансатлантског савеза, како би се адекватно одговорило на иманентну претњу. Још једном се потврдило да се савези образују са спознајом претње, како је то тврдио Кенет Волц.[1471] Иако се није потврдила његова тврдња да се савези „стропоштавају дан након победе“[1472], нема сумње да је управо спољашња претња чинилац који и данас условљава крутост/лабавост трансатлантског савеза.

Ипак, упркос томе што су се Сједињене Државе у периоду од 2006. до 2015. године опредељивале, пре свега, за мултилатерално-институционално деловање, неповерење Француске и Немачке није нестало. Поред тога што анархична природа међународних односа нагони државе на неповерење у намере других, сећање на амерички унилатерализам било је још увек присутно. Са друге стране, амерички интереси, као ни европски, нису нестали и неретко су били различити. Преговори око Трансатлантског трговинског и инвестиционог партнерства, непрестани европски позиви ка изградњи мултиполарног свега и америчка настојања да буду предводници униполарног, као и сукоби мишљења око потребног нивоа инвестирања у сектор одбране, потврдили су да постоје бројне области у којима су интереси трансатлантских савезника неподударни.

Додатно, амерички ”глобални надзор”, а заправо шпијунирање савезника, као и вођење паралелних преговора (као у случају са преговора са Ираном), показали су да ће чак и ”мултилатерална Америка” посегнути за средствима која нису прихватљива другима у остваривању властитих интереса. За разлику од Бушове ере агресивног унилатерализма (2002-2005), такви примери били су ретки, али нису нестали. Зато су чак и у периоду од 2006. до 2015. године Француска и Немачка против Сједињених Држава покретале механизме уравнотежавања ниског интензитета. Током преговора о нуклеарном програму Ирана, Француска и Немачка су се, пре свега, ослањале на нормативно везивање и делегимизацију америчке униполарне позиције.

Нормативно везивање

Имајући у виду искуство америчког напуштања мултилатералних споразума, окупљања коалиција војних и спровођења инвазије на Ирак без одлуке Савета безбедности и консултовања са блиским савезницима, инструмент нормативног везивања био је ванредно важан у суочавању са изазовом иранског нуклеарног програма. Још од 2003. године и успостављања формата ЕУ-3/ЕУ, Француска и Немачка су настојале да приволе САД на мултилатералне преговоре са Ираном. Услед Бушове политике агресивног унилатерализма, тако нешто није било могуће све до почетка 2006. године. Ипак, европске државе су успеле нормативним везивањем да пошаљу сигнал да интервенција против Ирана неће проћи без штете по амерички кредибилитет и да тиме ”подигну цену” америчког унилатерализма.

После три године, Сједињене Државе су заиста и постале део преговарачког оквира ЕУ-3/ЕУ+3. Девет година, три за време Бушовог а шест за време Обаминог мандата, САД су деловале готово потпуно усклађено са Француском, Немачком, Британијом, Русијом, Кином и ЕУ у оквиру наведеног преговарачког формата. Чак и кад су уводиле санкције изван Савета безбедности Уједињених нација, чиниле су то координисано са европским државама. Могућност употребе силе против Ирана је постојала, али као последња опција. И санкције и претња у погледу употребе силе, имали су за сврху да одврате Иран од изградње нуклеарних капацитета и врате га за преговарачки сто. Сједињене Државе су се придржавале одредби Заједничког плана деловања из 2013. године, а упркос снажном отпору једног дела Конгреса потписале су и све до 2017. године спроводиле ”свако слово” Заједничког свеобухватног плана деловања из 2015. године. Имајући све у виду, може се рећи да је нормативно везивање примењивано врло успешно.

[1471] Видети у: Kenneth N. Waltz, *The Emerging Structure of International Politics*, op. cit. pp. 44-79.
[1472] Ibidem, p. 75.

Делегитимизација униполарне позиције САД

У спољно-политичком легату Барака Обаме неће се пронаћи превише унилатералних потеза. Кључне одлуке пролазиле су дуге дебате у његовом кабинету, а затим и у оквиру међународних форума. Својом стрпљивошћу и опредељеношћу за мултилатерализам учинио је да претња коју Сједињене Државе представљају другим државама, и такмацима и савезницима, буде знатно мања него у време администрације председника Буша. Посебно у односу на период од 2002. до 2005. године. Ипак, америчка моћ, њене офанзивне способности, као и „структурална црта униполарности“,[1473] учинили су да претња не нестане.

За разлику од периода у ком су дужност председника САД обављали Бил Клинтон и Џорџ Буш, није било француских и немачких притужби на амерички унилатерализам. Понајвише из разлога што су Сједињене Државе у том периоду ретко прибегавале једностраном деловању. Са друге стране, свет у коме постоји више полова моћи, а не један, остао је циљ европских држава. У стратешким документима Француске и Немачке и даље је мултиполарност заузимала централно место.[1474]

Преговори о нуклеарном програму Ирана на најбољи начин илуструју отпор према униполарности. Отпочели су као европска иницијатива и тиме је послата порука да глобални изазови могу да се решавају и без предводништва униполарне силе. У свим фазама преговора европске силе настојале су да одрже равноправан положај са Сједињеним Државама. Када је преговарачки процес интензивиран током 2013. године, европске силе су истурале Кетрин Ештон у први план. У крајњој инстанци, баронеса Ештон и министар спољних послова Ирана, Мохамед Зариф, били су централне фигуре и 15. јула 2015. године када је ЗСПД постигнут, и 18. октобра када је званично усвојен.

Иако Сједињене Државе нису често искакале са мултилатералног колосека, када год су то чиниле, европске државе су такве ситуације опажале као демонстрирање надмоћи и одмах су следиле реакције. На пример, када је Француска сазнала за тајни паралелни канал преговора између Ирана и САД, реаговала је блокирањем привременог споразума 7. новембра 2013. године, иако су француски ставови били потпуно усаглашени са ставовима других држава у оквиру групације ЕУ-3/ЕУ+3. Такође, када је свеобухватни споразум био надохват руке, а амерички Конгрес имао намеру да га подрије, европске државе су истакле да ће се споразум примењивати чак и ако га Конгрес одбаци.

Односи Француске и Немачке са Сједињеним Државама током преговора о нуклеарном програму Ирана, као и у читавом периоду од 2006. до 2016. године, показују да су упркос претежно мултилатерално-институционалном деловању, Сједињене Државе биле суочене са одређеним облицима уравнотежавања. Чак ни Барак Обама, који је од свих пост-хладноратовских председника САД био најпреданији мултилатерализму, није успео својим деловањем да увери савезнике како су америчке намере сасвим доброћудне и избегне структуралну црту униполарности. Примена уравнотежавајућих механизама против ”Обамине Америке” само потврђује да анархична природа међународних односа изазива стално неповерење према намерама других држава, поготову оних најмоћнијих.

[1473] Под структурном цртом униполарности Стивен Волт описује стање у коме, иако надмоћна сила „…нема непријатељске намере и не представља егзистенцијалну претњу за највећи број других, и даље може предузимати акције које нехотице штете њиховим интересима”. Видети у: Stephen M. Walt, *Alliances in a Unipolar World*, op. cit. p. 95.

[1474] Видети у: ”French White Paper on Defence and National Security 2013”, доступно на: https://www.defense.gouv.fr/content/download/215253/2394121/file/White%20paper%20on%20defense%20%202013.pdf (приступљено: 15.02.2019) и ”White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr 2016”, доступно на: https://issat.dcaf.ch/download/111704/2027268/2016%20White%20Paper.pdf (приступљено: 15.02.2019)

Напуштање Заједничког свеобухватног плана деловања и обнова америчког унилатерализма од 2017. до 2019.

Потпоглавље ће бити подељено на три целине. Прво ће бити представљене основне одлике спољне и безбедносне политике Сједињених Америчких Држава и односа ове државе са Француском и Немачком у периоду од почетка 2017. до почетка 2019. године. Затим ће пажња бити усмерена на одлуку председника Доналда Трампа да напусти Заједнички свеобухватни план деловања и француско-немачку реакцију на такву одлуку. На крају ће бити извршена анализа механизама уравнотежавања које су две наведене европске државе користиле суочавајући се са америчким агресивним унилатерализмом.

Основне одлике америчке спољне политике и односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама од почетка 2017. до почетка 2019. године

Изненађујуће победе на председничким изборима у Сједињеним Државама нису учестала појава. Победници се, углавном, могу наслутити тек неколико дана уочи избора. Наравно, победа Џона Квинсија Адамса над Ендруом Џексоном (Andrew Jackson) 1824. године о којој је на крају одлучивао Представнички дом и победа Харија Трумана над Томасом Џуијем (Thomas Dewey) 1948. године представљају изузетке од правила. Не треба заборавити ни победу Џорџа Вокера Буша 2000. године када је победио Ала Гора упркос пола милиона гласова мање и само једним електорским гласом више од неопходних 270. Ипак, за Бушову победу не може се рећи да је била изненађујућа. Десет од једанаест последњих истраживања јавног мњења спроведених непосредно пред изборе упућивало је на то на да ће Буш однети победу.

Са друге стране, избори 2016. године су били крајње неуобичајени још током унутарстраначких надметања. Доналд Трамп је најпре однео победу над читавим партијским естаблишментом и постао кандидат Републиканске партије на председничким изборима. Када се мислило да је његова политичка револуција окончана, у ноћи између 8. и 9. новембра почеле су да пристижу информације о Трамповој новој победи. Северна Каролина, Флорида, Ајова, Охајо, Пенсилванија, Висконсин, Мичиген, од реда ”колебљиве државе” (swing states), гласале су за њујоршког милијардера. Трампова победа представља можда и највеће изненађење у ери модерног изборног процеса у САД јер је 20 од 20 истраживања јавног мњења рађених неколико дана уочи избора упућивало на изборну победу Хилари Клинтон. Ален Лихтман (Allan Lichtman), историчар политике са Америчког универзитета у Вашингтону, био је један од ретких који су исправно предвидели исход изборног процеса.

После Трампове победе свет се учио да прихвати незамисливо.[1475] Чини се да је немогуће побројати сва питања која су светски државници, али пре свега грађани Сједињених Држава, имали на уму гледајући ТВ програм или читајући новине 9. новембра ујутру. За светске лидере вероватно најважније питање било је ”Шта је спољна политика Доналда Трампа?” Уколико је било судити по најавама из кампање, разлога за оптимизам нису имали ни савезници, ни такмаци. Стјуарт Патрик (Stewart M. Patrick) је Трампове ставове из кампање сажео на следећи начин: „Нико не зна шта ће Трамп чинити као председник. Али као кандидат обећао је да ће протрести светску политику преиспитивањем дугорочних савезништава САД, променом постојећих америчких трговинских споразума, подизањем трговинских баријера

[1475] Maureen Dowd, ”Absorbing the Impossible”, *The New York Times*, доступно на: https://www.nytimes.com/2016/11/09/opinion/absorbing-the-impossible.html November 9th 2016 (приступљено: 17.02.2019)

против Кине, напуштањем Париског споразума о климатским променама и одбацивањем Иранског нуклеарног споразума".[1476]

Питање које је претходило оном о будућим правцима спољне политике Сједињених Држава у Трамповој ери било је ко је заправо Трамп. О његовом пословном и приватном животу, набуситости, прагматичности, тврдоглавости, сналажљивости и другим особинама свет се могао упознати путем медија. Заправо, као „богати нарцис у сталној потрази за пажњом"[1477], Трамп је желео да га свет упозна. Толико да је код њега и пре избора разлика између јавног и приватног била врло танка. Очекивало се да ће ступањем на дужност која носи највише моћи, али и одговорности, доћи до промена јер је разлика у последицама које могу нанети каприциозни бизнисмен и каприциозни председник САД огромна. Међутим, прве две године на власти Доналда Трампа показале су сву особитост и чврстину његовог карактера.

Један од најбољих биографа америчких председника и аутор књиге *Страх: Трамп у Белој кући*, Боб Вудворд (Bob Woodward), наводи да „упркос готово дневним извештајима о хаосу и неслози у Белој кући, јавност не зна колико је ситуација унутра заправо лоша".[1478] Идеја да ће превејани службеници као што су Џим Матис (James Mattis), Џон Кели (John F. Kelly) и остали, тзв. "одрасли у соби" (adults in the room), успети да га ограниче у његовим намерама, брзо је пала у воду. Временом се особље Беле куће све више прилагођавало председниковом мишљењу, а све мање се супротстављало. Штету изазвану Трамповим импулсивним карактером покушавали су да умање различитим стратегијама, укључујући и склањањем докумената са његовог стола.[1479]

Тешко је побројати негативне епитете који се данас приписују Трампу и његовом начину одлучивања. Стивен Волт каже за њега да је „недовољно информисан, импулсиван и несталан"[1480], Фарид Закрија да је „националиста, демагог и популиста"[1481], а анонимни високи званичник Трампове администрације у специјалном *Op-Ed*-у додао је на све наведено и да Трамп живи у заблуди, да је неморалан, анти-демократа, плаховит, контрадикторан, непромишљен, ситничав и неделотворан.[1482] Навео је и да се највећи део посла администрације заснива на дадиљању и спречавању председника да чини грешке и „изоловању свог делокруга посла од његовог (Трамповог, прим. С.Н) ћефа".[1483] Све то је навело Данијела Дрезнера (Daniel W. Drezner), професора међународне политике на чувеној *Флечер школи права и дипломатије Универзитета Тафтс* (The Fletcher School of Law and Diplomacy at Tufts University), да истакне како се Трамп „више понаша као Врховни малишан него као Врховни командант".[1484] Дрезнер наводи да је имати "малишана" за председника знатно опасније данас него пре педесет година,

---

[1476] Stewart M. Patrick, "Trump and World Order – The Return of Self-Help", *Foreign Affairs*, Vol. 96, No. 2, 2017, p. 52.

[1477] Драган Р. Симић и Драган Живојиновић, "Хилари Клинтон и Доналд Трамп: главни такмаци у борби за 'престо света'", *Данас*, 3-4. септембар 2016.

[1478] Bob Woodward, *Fear: Trump in the White House*, Simon & Schuster, New York, 2018, p. xviii.

[1479] Ibidem, pp. xvii-xxiii. Боб Вудворд описује једну апсурдну ситуацију у којој је економски саветник председника, Гери Кон, уочио писмо о повлачењу САД из билатералног трговинског споразума са Јужном Корејом. Био је запрепашћен јер се радило о његовом делокругу посла, а уопште није био обавештен. Истовремено је био и забринут због економско-безбедносних последица до којих би такав потез довео. Одлучио је да склони писмо и премести га у једну од фасцикли које су на стоју стајале. Трамп никада није приметио да писма нема. На крају, није заборавио на "лош споразум", али је редефинисање споразума учињено на много блажи начин и са мање последица.

[1480] Stephen M. Walt, "Has Trump become a Realist?", *Foreign policy*, April 17th, 2018, доступно на: https://foreignpolicy.com/2018/04/17/has-trump-become-a-realist/ (приступљено: 17.02.2019)

[1481] Fareed Zakaria, "The Self Destruction of American Power: Washington Squandered the Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, Vol. 98, No. 4, 2019, p. 16.

[1482] "I Am Part of the Resistance Inside the Trump Administration", The New York Times, September 5th, 2018, доступно на: https://www.nytimes.com/2018/09/05/opinion/trump-white-house-anonymous-resistance.html (приступљено: 17.02.2019)

[1483] Ibidem.

[1484] Daniel W. Drezner, *The Toddler in Chief: What Donald Trump Teaches us about the Modern Presidency*, The University of Chicago Press, Chicago, 2020, p. 1.

јер је систем кочница и равнотежа попустио на рачун председништва, па је Трамп „преузео председничку дужност у зениту њене моћи“.[1485]

Трампов начин доношења одлука је толико несвакидашњи да га је тешко уклопити у постојеће обрасце. Он је „особита, sui generis личност у америчког политичкој историји“.[1486] Драган Р. Симић и Драган Живојиновић истичу да у трочланој типологији стилова доношења одлука – формалистички, компететивни и колегијални[1487] - Трамп најближи компететивном, а најдаљи од колегијалног, иако „сврставање у било који од класичних клишеа одвлачи пажњу од правог стања ствари“.[1488] С обзиром на његову „потребу да буде у центру света“[1489] и „поларизујући црту личности“[1490], није зачуђујуће да обожава надметање за његову пажњу. Примера ради, често је тражио од Вилбура Роса (Wilbur Ross) и Герија Кона (Gary Cohn) да пред њим размењују мишљења како би могао да процени чији су му аргументи пријемчивији. Према другој важној типологији коју износи Томас Престон (Thomas Preston)[1491], Симић и Живојиновић га сврставају међу судије/делегаторе „када је у питању контрола и укључивање у политички процес“ и бунтовнике, „када је у питању осетљивост политичког лидера на контекст“.[1492]

Нешто је лакши посао сврстати га међу постојеће школе америчког спољно-политичког мишљења. Нема сумње да је Трамп победио на таласу, како би то рекао Валтер Расел Мид (Walter Russell Mead), „џексонијанског револта“[1493] и чини се да је у својим спољно-политичким одлукама најближи 7. председнику САД, Ендруу Џексону (Andrew Jackson). Трамп, макар у својим иступима, припада џексонијанском коду који се састоји из самопоуздања, једнакости у достојанству и правима, принципијелног индивидуализма и финансијске живахности (financial esprit).[1494] Трампово усредсређивање на властиту заједницу, њену безбедност и економско благостање, отпор према имиграцији, презривост према политичкој елити, ослањање на инстинкте, а не идеологију, придавање значају части, несклоност ка ратовању, али обавеза победе у ратовима у којима се учествује, све то га чини „џексонијанцем у срцу“.[1495]

Уколико се за Обаму могло рећи да нема, у крутом традиционалном схватању, велику стратегију или да има хибридну, за Трампа се тешко може рећи да има било какву. У најбољем је то скуп спољно-политичких тактика. Како наводи Данијел Дрезнер „Трамп презире било

[1485] Ibidem, p. 2.

[1486] Драган Р. Симић и Драган Живојиновић, ”Како одлучује Доналд Трамп?”, *Међународни проблеми*, Вол. 71, Бр. 3, стр. 307.

[1487] Симић и Живојиновић наводе да је реч о типологији коју је дао Ричард Џонсон (Richard Johnson), а допунио Александер Џорџ (Alexander L. George). Richard Johnson, *Managing the White House*, Harper and Row, New York, 1974; Alexander L. George, *Presidential Decision making in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice*, Westview Press, Boulder, Colo., 1980. Наведено према: Драган Р. Симић и Драган Живојиновић, *Како одлучује Доналд Трамп?*, оп. цит. стр. 289-310.

[1488] Драган Р. Симић и Драган Живојиновић, *Како одлучује Доналд Трамп?*, оп. цит. стр. 302.

[1489] Ибидем.

[1490] Daniel W. Drezner, *The Toddler in Chief: What Donald Trump Teaches us about the Modern Presidency*, op. cit. p. 3.

[1491] Thomas Preston*, The President and hisInner Circle - leadership style and the advisory process in foreign affairs*, Columbia University Press, New York, 2001. Престон наводи да по питању контроле и укључивања у политички процес постоје четири модела: директор, администратор, судија и делегатор. Са друге стране, по питању осетљивости лидера на контекст постоје стражар, навигатор, посматрач и бунтовник. Наведено према: Драган Р. Симић и Драган Живојиновић, *Како одлучује Доналд Трамп?*, оп. цит. стр. 290-296.

[1492] Драган Р. Симић и Драган Живојиновић, *Како одлучује Доналд Трамп?*, оп. цит. стр. 305.

[1493] Walter Russell Mead, ”The Jacksonian Revolt: American Populism and the Liberal Order”, *Foreign Affairs*, Vol. 96, No. 2, 2017, pp. 2-7.

[1494] Walter Russell Mead, ”The Jacksonian Tradition and American Foreign Policy”, *The National Interest,* Winter 1999/2000, pp. 11-12.

[1495] О елементима џексонијанске традиције америчког спољно-политичког мишљења видети у: Walter Russell Mead, ”The Jacksonian Tradition and American Foreign Policy”, *The National Interest,* Winter 1999/2000, pp. 5-29, а о ставу да је Трамп ”џексонијанац у срцу” у: Conor Friedersdorf, ”Is Trump a Jacksonian at Heart?”, *The Atlantic*, January 15th, 2020, доступно на: https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/01/right-foreign-policy/604732/ (приступљено: 17.02.2019)

који облик стратешког планирања“.[1496] Један од његових саветника потврдио је да га „фрустрира постојање плана“.[1497] Уместо стратегије, спољну политику САД често воде инстинкти Доналда Трампа, па чак његови импулси. Истина, нови председник је прилично конзистентан када су у питању идеје анти-мултилатерализма, анти-Ирана, анти-шлеповања савезника, поновно преговарање трговинских споразума, сузбијање ширења оружја за масовно уништење и слично, али идеје које се заснивају на противљењу нечему никада нису конституисале дугорочну и одрживу стратегију.

Ипак, то не значи да Трамп није имао документ који носи назив ”стратегија”. Децембра 2017. године објављена је *Стратегија националне безбедности* која се заснива на „политичком реализму“.[1498] За разлику од претходних званичних докумената који су стављали нагласак на „равнотежи снага која фаворизује слободу“, у Трамповом стратешком документу наглашава се „равнотежа снага која фаворизује интересе САД“.[1499] Истиче се и да поремећај у регионалној равнотежи снага може имати глобалне последице, наглашава се потреба за стратегијом коју ће водити исходи а не идеологија, у више наврата се помиње геополитички чинилац, као и неопходно јачање америчке војске. Посматрано ван контекста и игноришући стварно деловање САД у Трамповој ери, документ би се заиста могао назвати стратегијом и реалистичким чедом. Међутим, америчко деловање и пре и после усвајања Стратегије националне безбедности знатно је одударало од принципа наведених у документу.

Његова визија поретка заиста подсећа на игру нултог збира. Како наводи Гидеон Роуз „Трампизам се заснива на победама, ономе што радите над другима. Поредак тражи предводништво, а то је оно што радите са другима“.[1500] У том смислу су бројни аутори, укључујући Хала Брендса (Hal Brands) и Томаса Рајта (Thomas Wright), у праву када тврде да Трамп узима као водиљу Палмерстонову максиму да „нема вечитих савезника и сталних непријатеља“.[1501] Ипак, Америка није деветнаестовековна Британија, а после 70 година сталних савеза и свеобухватног глобалног присуства, повлачење није лако спровести.

Трампова неспособност да стратешки размишља данас „поткопава дугогодишње односе, обара глобални поредак и убрзава пад глобалног утицаја његове државе“.[1502] Уз све разлике између Џорџа Х. В. Буша, Била Клинтона, Џорџа В. Буша и Барака Обаме, наткривала их је стратегија коју Џон Миршајмер, Стивен Волт, Бери Посен и други реалисти називају либерална хегемонија.[1503] Две речи у називу осликавају и два стуба стратегије. Како наводи Бери Посен, била је заснована на хегемонији јер су „Сједињене Државе тежиле да буду најмоћнија држава у свету са широком маргином“, али је истовремено била и либерална у смислу да је Америка „настојала да трансформише међународни систем у поредак заснован на правилима којим управљају међународне институције и преобрази друге државе у тржишно

[1496] Daniel W. Drezner, *The Toddler in Chief: What Donald Trump Teaches us about the Modern Presidency*, op. cit. p. 68.

[1497] Ibidem.

[1498] ”National Security Strategy of the United States of America”, The White House, Washington, D.C, December 2017, доступно на: https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf (приступљено: 17.02.2019)

[1499] Ibidem, p. 48.

[1500] Gideon Rose, ”The Fourth Founding: The United States and the Liberal Order”, *Foreign Affairs,* Vol. 98, No. 1, 2019, p. 18.

[1501] Видети у: Hal Brands, *American Grand Strategy in the Age of Trump*, Brookings Institution Press, Washington, D.C, 2018. и Thomas Wright, ”Trump’s Foreign Policy Is No Longer Unpredictable”, *Foreign Affairs*, January 18th, 2019, доступно на: https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2019-01-18/trumps-foreign-policy-no-longer-unpredictable (приступљено: 17.02.2019)

[1502] Brahma Chellaney, ”Trump’s Grand Strategy”, Project Syndicate, July 30th, 2018, доступно на: https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-grand-strategy-china-us-decline-by-brahma-chellaney-2018-07?barrier=accesspaylog (приступљено: 18.02.2019)

[1503] Видети у: John J. Mearsheimer, and Stephen M. Walt, The Case of Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy, op. cit. pp. 70-83; John J. Mearsheimer, *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*, Yale University Press, New Haven, 2018; Stephen M. Walt, *Taming American Power – The Global Response to U.S. Primacy*, op. cit; Barry R. Posen, ”The Rise of Illiberal Hegemony: Trump’s Surprising Grand Strategy”, *Foreign Affairs*, Vol. 97, No. 2, March/April 2018, pp. 20-27.

орјентисане демократије које слободно тргују међусобно“.[1504] Трамп је учинио да реч ”либерално” у овој стратегији буде потиснута.

Значи ли све то да је Трампова политика непредвидива? Чини се да не. Иако се у његовом деловању не назиру дугорочни циљеви, постоји висок ниво конзистенције између онога што је говорио годинама уназад и онога што покушава да учини.[1505] Током кампање за председничке изборе 2016. године мало ко је за озбиљно узимао спољно-политичке идеје данашњег америчког председника. Било због сумње да може да победи или неостваривости планова. Доласком на власт, све је разуверио. Његов отпор према мултилатерализму, међународним институцијама, вишестраним трговинским споразумима, савезничком обавезивању и уопштено Обамином легату, довео је до озбиљног нарушавања односа са Европском унијом и њеним чланицама, Кином, Канадом, Мексиком, Ираном, Кубом, Пакистаном, Јужном Африком и многим другим државама. Ниво унилатерализма који је Трамп испољио за прве две године мандата прети да засени самовољу Џорџа В. Буша од 2002. до 2005. године.

Чини се да је до највећег назадовања у односима дошло са трансатлантским савезницима. Као што се могло видети из претходних студија случаја, проблеми нису настали са Трампом, али су његовим избором знатно продубљени. Иако је понекад тешко разумети актуелног америчког председника, основни принципи његовог односа према европским државама прилично су једноставни. Заснивају се на две кључне бројке и једној карактерној црти:

- економији, односно, трговинском дефициту САД са Европом;
- количини новца коју Америка издваја, макар индиректно, за одбрану прекоокеанских НАТО савезника и малим издвајањима за одбрану Европљана;
- степену дивљења који лидери европских држава испољавају према америчком председнику.

Трампови ставови о европским савезницима били су изграђени готово три деценије пре његове кандидатуре за републиканску номинацију на председничким изборима 2016. године. Још 1987. године износио је став да „савезници искоришћавају Сједињене Државе“ и да САД немају обавезу никога да бране, а ако то већ чине, савезници за то треба да плате.[1506] Три године касније, у интервјуу за – ни мање ни више него *Плејбој* (Playboy) изјавио је да су савезници Сједињеним Држава „дословно отргли его… јер поседују највећу машину за прављење новца икада направљену, а седе на нашој грбачи“.[1507] На питање шта би прво урадио када би постао председник Сједињених Држава одговорио је да би остварио много ствари, заузео чвршћи став према свима, али да би прво „увео таксе на сваки мерцедес-бенз и сваки јапански производ који улази у ову државу (САД, прим С.Н)“ и да би Америка тада „поново имала дивне савезнике“.[1508] Сличне ставове износио је и у годинама које су следиле.

Током кампање је понављао да савезници искоришћавају САД и да ће, са њим на месту председника, морати да поднесу праведан терет и повећају трошкове одбране. Говорио је да је НАТО застарео, прескуп и заснован на диспропорционалној расподели и приговарао ”пребогатим савезницима” да *фрипајдујј* (free-ride).[1509] Као најбољи пример навео је Немачку која не чини ништа и „прихвата сву нафту и гас који долази из Русије“ док је терет управљања

[1504] Barry R. Posen, *The Rise of Illiberal Hegemony: Trump's Surprising Grand Strategy*, op. cit. p. 20.

[1505] Видети у: Thomas Wright, ”Trump's 19th Century Foreign Policy”, *Politico Magazine*, January 20th, 2016, доступно на: https://www.politico.com/magazine/story/2016/01/donald-trump-foreign-policy-213546?o=0 (приступљено: 18.02.2019)

[1506] Ibidem.

[1507] Glenn Plaskin, ”The Playboy Interview with Donald Trump”, *Playboy*, March 1st, 1990, доступно на: https://www.playboy.com/read/playboy-interview-donald-trump-1990 (приступљено: 18.02.2019)

[1508] Ibidem.

[1509] Shayna Freisleben, ”A guide to Trump's past comments about NATO”, *CBS News*, доступно на: https://www.cbsnews.com/news/trump-nato-past-comments/ (приступљено: 20.01.2020)

Украјинском кризом пао на Сједињене Државе.[1510] Истина, од када су се европске државе економски опоравиле после страдања у Другом светском рату стизале су поруке из Вашингтона да би Европљани требало да преузму већи терет одбране и уложе више новца у своје војске. Ипак, разлика у оштрини реторике и корацима које је Трамп, у односу на своје претходнике, био спреман да предузме како би се ситуација променила, била је више него очита.

Није тајна да су многе европске државе страховале да ће Трампов избор довести до турбуленција у трансатлантским односима. Страх је био посебно изражен код Француске и Немачке. Француски председник, Франсоа Оланд, честитао је Трампу на победи, али је истовремено упозорио да „амерички избори воде у период несигурности".[1511] Франк-Валтер Шрајнмајер (Frank-Walter Steinmeier), у то време министар спољних послова Немачке, изјавио је да је добро што је кампања за америчке изборе окончана јер је узроковала "дубоке ране" у америчком друштву, али и да ће избором Доналда Трампа „многе ствари постати теже"[1512] за америчке савезнике. Поново је констатовано да је избор новог америчког председника шанса за европско јединство. Само дан након Трампове победе сазван је неформални састанак министара спољних послова ЕУ.

У времену док је Трамп био још увек изабрани-председник и није ступио на дужност, европски лидери су имали састанак са његовим тимом за транзицију.[1513] Немачки министар спољних послова Штајнмајер изјавио је да из разговора није могао да процени какву ће спољну и безбедносну политику водити нова администрација.[1514] Уколико је било нејасно шта ће чинити, а из Трампових ставова и првих најава за формирање кабинета и администрације не би требало да је тако, после инаугурационог обраћања је било кристално јасно. НАТО и европски савезници нису ни поменути. Само у једној реченици поменуто је да ће постојећи савези бити ојачани и успостављени нови. Али је зато експлицитно речено следеће: „Бранили смо границе других држава, док смо одбијали да бранимо своје. Трошили смо хиљаде милијарди долара у иностранству, док се америчка инфраструктура запуштала и распадала. Чинили смо друге државе богатима, док су наше богатство, снага и самопоуздање нестајали на хоризонту… Али од овог тренутка па надаље, Америка ће бити на првом месту".[1515] Ако су ове речи европским лидерима биле познате, сигурно су их прочитали у десетинама интервјуа које је Трамп давао од 1987. до 2017. године.

Први дани по ступању Доналда Трампа на дужност председника били су обележени унилатералним потезима. Нови амерички председник је 23. јануара 2017. године повукао Сједињене Државе из *Транс-пацифичког партнерства* (Trans-Pacific Partnership) очекујући да ће таквим потезом натерати преосталих 11 потписница на нове преговоре. Све државе, осим САД, потписале су касније нови *Свеобухватни и прогресивни споразум о транс-пацифичком партнерству* (Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership) и нису вољне да са Америком преговарају о новом. Већ 27. јануара потписао *је Извршну наредбу 13769* којом је држављанима шест претежно муслиманских држава привремено забрањен

[1510] "U.S. Presidential Hopeful Trump On Ukraine's Possible NATO Entry: 'I Wouldn't Care'", Radio Free Europe, August 16th, 2015, доступно на: https://www.rferl.org/a/trump-ukraine-russia-nato-germany-sanctions/27191920.html (приступљено: 18.02.2019)

[1511] "France's Hollande congratulates Trump, warns of period of uncertainty", Reuters, November 9th, 2016, доступно на: https://www.reuters.com/article/us-usa-election-france-hollande/frances-hollande-congratulates-trump-warns-of-period-of-uncertainty-idUSKBN134212 (приступљено: 18.02.2019)

[1512] Cynthia Kroet and Craig Winneker, "Europe's leaders try reaching out to Trump", *Politico*, доступно на: https://www.politico.eu/article/eu-presidents-ask-trump-for-a-summit-asap/ (приступљено: 18.02.2019)

[1513] Уобичајено је да изабрани председник, од тренутка избора до дана инаугурације, образује тим који ће радити са тимом одлазећег председника и постарати се да се транзиција власти одвија без трзавица.

[1514] Cynthia Kroet, "Germany: Donald Trump's foreign policy plans unclear", *Politico*, доступно на: https://www.politico.eu/article/germany-donald-trumps-foreign-policy-plans-unclear/ (приступљено: 18.02.2019)

[1515] "Remarks of President Donald J. Trump – As Prepared for Delivery Inaugural Address", January 20th, 2017, Washington, D.C, доступно на: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/ (приступљено: 19.02.2019)

улазак у САД. Касније је извршио и ограничене ваздушне ударе против снага сиријског режима услед, како се тврдило, коришћења хемијског наоружања против цивила.[1516]

Чинило се да ће макар у првом налету европске државе бити поштеђене, али је 20. априла Трамп издао меморандум којим је затражио од Секретаријата трговине САД истрагу у погледу тога да ли увоз челика штети националној безбедности. Седам дана касније исто је учинио и за алуминијум, потпуно свестан да увођење такси на увоз може нашкодити Кини, али и Европској унији. Трамп није одмах инсистирао на примени мера, али је увођењем такси годину дана касније потврдио један образац у његовом спољно-политичком одлучивању. Већ је наведено да често одлучује на основу инстинкта и импулса. Чак и уколико његова импулсивност буде привремено осујећена, инстинкти ће остати и покренути се пре или касније. Није питање да ли ће Трамп нешто учинити, већ само када. Примери такси на алуминијум и челик, повлачења из бројних споразума, односа према Кини и Ирану и другим државама, то и потврђују.

Свој отпор према мултилатералним споразумима показао је и половином маја када је обавестио Конгрес да намерава поново да преговара са Мексиком и Канадом о *Северноамеричком споразуму о слободној трговини* (North American Free Trade Agreement) који је сматрао штетним по америчку привреду. Такве одлуке били су својеврсни сигнали европским државама шта могу да очекују у погледу најављених такси или тада текућих преговора о *Трансатлантском трговинском и инвестиционом партнерству*. Важан индикатор будућих односа био је први Трампов НАТО самит одржан 25. маја 2017. године у Бриселу. Лидери НАТО држава одлазили су на самит у неизвесности шта би се могли догодити. На крају су заједно констатовали да је самит прошао успешно јер, осим уобичајених пацки америчког председника о неравноправном уделу осталих чланица у трансатлантској одбрани, све остало се одвијало по протоколу. Додатно, Трампова изјава о привржености члану 5. Вашингтонског споразума и клаузули о заједничкој одбрани деловала је као освежење.

Само два дана касније одржан је самит Групе 7 у сицилијанском летовалишту и историјски знаменитом граду Таормини. За разлику од самита НАТО, састанак Г7 није довео до сагласности држава учесница чак ни око текста коминикеа (communiqué). У делу где су све државе подржале усвајање и примену Париског споразума о климатским променама, наглашено је да је су „Сједињене Државе у процесу ревизије политике према климатским променама и Париском споразуму и да нису у позицији да постигну консензус (са другим учесницама Г7, прим. С.Н) по овом питању".[1517] Већ 1. јуна 2017, Сједињене Државе су и званично најавиле да ће се повући из Париског споразума.

По први пут од доласка Доналда Трампа на место председника, француски и немачки интереси били су непосредног погођени. Неколико дана пре америчког иступања, знајући за америчке намере, немачка канцеларка Ангела Меркел изјавила је да је ера у којој Немачка „може потпуно да се ослони на друге, у одређеном смислу, завршена… То је мој утисак последњих пар дана".[1518] Наравно, реч је о утиску после учешћа на самитима НАТО и Г7. Француски председник, Емануел Макрон, своје је незадовољство америчком најавом испољио кроз објаву за медије проткану сарказмом. Ускликнуо је, алудирајући на Трампов изборни слоган "Учинити Америку поново великом" (Make America Great Again), "Учинити нашу планету поново великом" (Make Our Planet Great Again).[1519] Иако се услед процедуре предвиђене Париским споразумом америчко повлачење још увек није званично одиграло

[1516] Видети у: "Trump's Foreign Policy Moments 2017-2020", Council on Foreign Relations, доступно на: https://www.cfr.org/timeline/trumps-foreign-policy-moments (приступљено: 19.02.2020)

[1517] "G7 Taormina Leaders' Communiqué", Taormina, Italy, May 27, 2017, доступно на: http://www.g7.utoronto.ca/summit/2017taormina/communique.html (приступљено: 19.02.2019)

[1518] Matthew Karnitschnig, "What Angela Merkel meant at the Munich beer hall", *Politico*, May 28th, 2017, доступно на: https://www.politico.eu/article/what-angela-merkel-meant-at-the-munich-beer-hall/ (приступљено: 19.02.2019)

[1519] Saim Saeed, "Macron trolls Trump, again", *Politico*, June 2nd, 2017, доступно на: https://www.politico.eu/article/macron-trolls-trump-again/ (приступљено: 19.02.2019)

(предвиђено је за 4. новембар 2020), стране потписнице најавиле су да ће наставити да ”живи” и без Сједињених Држава.

Европски лидери нису знали како да се суоче са Трампом, а амерички председник је допринoсио да неповерење трансатлантских савезника према Сједињеним Државама буде још веће. Данијел Дрезнер наводи једну епизоду која је прилично илустративна. Наиме, уочи посете канцеларке Меркел Белој кући марта 2017. године, особље Савета за националну безбедност САД добило је информацију да амерички председник жели да поручи канцеларки како НАТО државе дугују новац Америци и да би требало припремити неку врсту извештаја. Особље се вратило са закључком да Америци нико не дугује ништа јер савези не функционишу на тај начин. Ипак, ”алтернативне чињенице” преселиле су се са Трампом из кампање у Белу кућу, па су виши службеници у ”Западном крилу” (West Wing)[1520] поручили да ће „председник то свакако рећи, тако да морамо да му помогнемо. Није да је у питању правно обавезујући документ“.[1521]

После повлачења из Париског споразума Трамп је наставио да повлачи унилатералне потезе, заоштрава односе са Кубом, Северном Корејом, Ираном и другим европским држава, а у унутрашњој политици да руши Обамин легат. Бринуло је и његово дивљење испољено према ауторитарним лидерима као што су Путин или египатски председник Сиси (Abdel Fattah el-Sisi). На самиту Г20 у Хамбургу Трамп се по први пут састао са Путином и истакао да су имали „врло, врло добар разговор“.[1522] Уочи тог догађаја поново је, као и код самита НАТО и Г7, постојао страх шта би се од Трампа могло очекивати. На крају је све прошло релативно безболно, а самит Г20 је подсећао на самит Г7. У заједничкој декларацији Г20 истакнуто је да је преосталих 19 учесница обавештено о америчкој намери да иступи из Париског споразума, као и да није постигнут никакав договор у погледу Трампове жеље да наметне царине на увоз челика у САД. То је навело поједине аналитичаре да саркастично назову форум Г20 као Г19+1.[1523]

Знак да је ”Трампова доктрина” заснована на идеји ”Америка на првом месту” заокружена могао се уочити приликом обраћања америчког председника пред Генералном скупштином Уједињених нација 19. септембра 2017. године. Генерално, годинама уназад из говора пред овим телом тумачили су се будући спољно-политички правци великих сила, а државници су наговештавали промене у приступу. Тако је било са Бушовим говором из 2002. или Обаминим из 2009. године, али и Трамповим у првој години његовог мандата. Трампово обраћање Генералној скупштини оцењено је од стране Фреда Каплана (Fred Kaplan) као „можда најнепријатељскији, најопаснији и интелектуално најконфузнији - ако не и потпуно нечасан - говор једног америчког председника који је икада упућен неком међународном телу“.[1524]

Уколико је ревитализовање норме суверенитете било помало неочекивано од председника САД, али и легитиман чин, онда се за истицање сопствених економских успеха, критиковање претходника, упућивање питања лидерима других држава да ли су патриоте, притужбе на амерички део учешћа у финансирању УН и поспрдне коментаре на рачун лидера Северне Кореје, мора рећи да је реч о неуобичајеним и недипломатским актима. Исто се може

[1520] ”Западно крило” је део комплекса Беле куће у којој се налазе чувени овални кабинет, соба за ванредне ситуације, као и канцеларије потпредседника, шефа кабинета, секретара за штампу, саветника и других службеника.

[1521] Daniel W. Drezner, *The Toddler in Chief: What Donald Trump Teaches us about the Modern Presidency*, op. cit. pp. 158-159.

[1522] ”G20 Hamburg: Leaders fail to bridge Trump climate chasm”, BBC News, July 8th, 2017, доступно на: https://www.bbc.com/news/world-europe-40540359 (приступљено: 19.02.2019)

[1523] Demetri Sevastopulo and Stefan Wagstyl, ”G20 allies learn to work with, and around, Donald Trump”, *Financial Times*, July 9th, 2017, доступно на: https://www.ft.com/content/41ab0538-64b0-11e7-8526-7b38dcaef614 (приступљено: 19.02.2019)

[1524] Fred Kaplan, ”Trump’s Dark Vision for the World”, *Slate*, September 19th, 2017, доступно на: https://slate.com/news-and-politics/2017/09/trumps-u-n-general-assembly-speech-was-hostile-and-dangerous.html (приступљено: 20.02.2019)

рећи и за подсећање савезника да за свој опоравак после Другог светског рата могу да захвале Маршаловом плану и да Сједињене Америчке Државе „неће више дозволити да буду искоришћаване или улазити у једностране споразуме где не добијају ништа заузврат“.[1525]

Током обраћања америчког председника Генералној скупштини централно место имао је Иран. Ова државе и њени лидери поменути су у Трамповом говору чак 12 пута. Поновио је и став из кампање да је Ирански нуклеарни споразум један од најгорих икада, да је „срамота за Сједињене Државе“ и да прича о споразуму није завршена.[1526] Средином октобра је одбио да потврди да се Иран придржава споразума. Није га у том тренутку ни укинуо, али је позвао Конгрес САД да поново уведе санкције Ирану.[1527] Трамп се све више приближавао Израелу и Саудијској Арабији[1528] као и њиховим ставовима према овој теократској држави, а удаљавао од Француске, Немачке и других европских савезника. Кулминација његове блискоисточне политике у првој години мандата одиграла се 6. децембра када је одлучио да начини још један унилатерални потез и призна Јерусалим за главни град Израела. Бројни светски лидери, али и бивши амбасадори САД у Израелу, истакли су да се таквим чињењем поткопава израелско-палестински мировни процес.

Почетак 2018. донео је нове изазове. Већ у јануару Трамп је увео царине на увоз соларних панела и машине за прање. Таква мера је понајвише погодила азијске државе, али је најавила све оно што ће се одвијати у наредним месецима. Секретаријат за трговину САД предложио је средином фебруара председнику да уведе царине на увоз челика и алуминијума или успостави увозне квоте. Месец дана касније Трамп је то и учинио. Најпре је на свом ”мегафону” – друштвеној мрежи твитер – изјавио да су трговински ратови добри и да се у њима лако побеђује, а онда је 23. марта увео царине у износу од 25% на челик и 10% на алуминијум како би заштитио америчку индустрију. Од ове мере привремено су били изузети, најпре до 1. маја а после и 1. јуна, ЕУ, као и Канада и Мексико са којима су Сједињене Државе преговарале нови трговински споразум. Међутим, када је рок истекао, ЕУ се суочила са царинама. На исте је и одговорила мерама реталијације уводећи царине на 180 америчких пољопривредних и индустријских производа.[1529] После свих осталих изазова, успех преговора о Трансатлантском трговинском и инвестиционом партнерству деловао је недостижно. Још за време Обамине администрације преговори су запали у ћорсокак, а са непомирљивим ставовима новог председника постали су немогућа мисија.

Поред америчких царина из јуна 2018, још један проблем ”протресао” је трансатлантске односе. Месец дана раније, тачније 8. маја, Трамп је одлучио да повуче Сједињене Државе из Заједничког свеобухватног плана деловања, односно, Иранског нуклеарног споразума. Званично објашњење гласило је да се Иран не придржава Споразума, да је на корак од изградње нуклеарног наоружања, иако за то није представио доказе, као и да малициозно деловање ове државе нарушава регионалне односе, иако то свакако није био предмет ЗСПД.[1530]

[1525] ”Remarks by President Trump to the 72nd Session of the United Nations General Assembly”, September 19th, 2017, доступно на: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-72nd-session-united-nations-general-assembly/ (приступљено: 20.02.2019)

[1526] Ibidem.

[1527] Видети у: ”Trump’s Foreign Policy Moments 2017-2020”, Council on Foreign Relations, доступно на: https://www.cfr.org/timeline/trumps-foreign-policy-moments (приступљено: 19.02.2020)

[1528] Примера ради, амбасадор Саудијске Арабије у САД, Калид бин Салман бин Абдулазиз (Khalid bin Salman bin Abdulaziz), истакао је како сматра да је председник Трамп унапредио односе његове државе и Америке, као и да је одлучан да са савезницима у региону Блиског истока ради на сузбијању иранског тероризма и експанзионизма. Видети у: Shahram Akbarzadeh, ”The Blurred Line Between State Identity and Realpolitik”, in: Mara Oliva and Mark Shanahan (eds.) *The Trump Presidency: From Campaign Trail to World Stage*, Palgrave Macmillan, New York, 2019, p. 3.

[1529] ”US tariffs: EU response and fears of a trade war”, *European Parliament*, доступно на: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/623554/EPRS_ATA(2018)623554_EN.pdf (приступљено: 20.02.2019)

[1530] Видети у: ”Full Transcript of Trump’s Speech on the Iran Nuclear Deal”, The New York Times, May 8th 2018, доступно на: https://www.nytimes.com/2018/05/08/us/politics/trump-speech-iran-deal.html?action=click&module=Intentional&pgtype=Article (приступљено: 20.02.2019)

Круна спољно-политичког легата Барака Обаме била је срушена, а Трамп је наставио са унилатерализмом који је све више попримао облике агресивног. Америчке санкције Ирану најављене за август и новембар 2018. биле су усвојене и погађале су читав низ грана индустрије, од комерцијалних ваздухоплова и ауто делова до нафте и природног гаса. Лидери Француске, Немачке, Уједињеног Краљевства, Русије, Кине и ЕУ супротставили су оваквој одлуци и најавили да ће наставити да пружају подршку Иранском нуклеарном споразуму.

Самит Г7 одржан у канадском градићу Ла Малбе (La Malbaie) од 8. до 9. јуна 2018. показао је ниво америчког (само)изолационизма и сву неслогу међу лидерима западних демократија. Амерички председник је на самит дошао касније од осталих, отишао раније, а на крају је повукао подршку заједничком коминикеу.[1531] Иако се претходно сагласио са текстом и иако је текст заједничке објаве у делу о климатским променама наглашавао различите ставове САД и преосталих шест учесница, што и није сасвим уобичајено у дипломатским документима те врсте, Трамп је ипак одлучио да се не сагласи са већ усаглашеним документом. Поново се потврдило да је склон импулсивном доношењу одлука. Наиме, повлачење је дошло после конференције за штампу Жастина Трудоа (Justin Trudeau), у којој је канадски премијер истакао да су америчке санкције увредљиве. Трамп је узвратио ”твитом” да је Трудо ”слаб и нечастан”, а минут раније је објавио да повлачи подршку коминикеу.[1532]

Чинило се да европске државе и САД не могу да се договоре дословно ни око чега. Чак је и Емануел Макрон, који је једини од лидера европске тројке (Француска, Немачка, УК) имао иоле пристојне државничке односе са америчким председником, схватио да су они могући само док траје исказивање дивљења. После Макронових критика Трампу упућених поводом повлачења из Иранског нуклеарног споразума и увођења царина на европске производе, њихови односи су захладнели. О томе говори и телефонски разговор који су Трамп и Макрон водили почетком јуна. Иако је француски председник Бизмарковом метафором припремања кобасица[1533] покушао да избегне директан одговор, неименовани извор из француске администрације навео је да је разговор „протекао ужасно“.[1534] Француски председник био је најгласнији и после Трампове одлуке да се повуче из коминикеа Г7. Макрон је издао саопштење у коме је навео да „међународна сарадња не може да зависи од напада беса или сиђушних речи. Будимо озбиљни и достојни свог народа“.[1535] До краја 2018. године постало је јасно да Макронова жељена улога Трамповог ”тумача у Европи” и својеврсног посредника није била могућа. Од јуна до децембра амерички председник је посредством свог најјачег оружја, твитера, подругљиво говорио о француској војсци, Макроновом рејтингу, његовом одговору на протесте ”жутих прслука” широм Француске, па чак и француском вину.[1536]

Са друге стране, амерички односи са Немачком су још од доласка Доналда Трампа на место председника били поремећени. Трамп који знатно више него његови претходници полаже на личне односе са иностраним државницима, није остварио присан однос са Ангелом

[1531] ”G7 summit ends in disarray as Trump abandons joint statement”, BBC News, June 9th, 2019, доступно на: https://www.bbc.com/news/world-us-canada-44427660 (приступљено: 20.02.2019)

[1532] Видети у: Donald J. Trump (realDonaldTrump), “PM Justin Trudeau of Canada acted so meek and mild during our @G7 meetings only to give a news conference after I left saying that, “US Tariffs were kind of insulting” and he “will not be pushed around.” Very dishonest & weak. Our Tariffs are in response to his of 270% on dairy!“, June 9th, 1:04 a.m, Tweet, доступно на: https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1005586562959093760 (приступљено: 20.02.2019)

[1533] Пруски и немачки канцелар, Ото фон Бизмарк, искористио је метафору прављења кобасица како би објаснио процес усвајања закона. Навео је да су закони као кобасице и да је боље не гледати начин на који се праве. Јер када би гледали, нико их не би јео.

[1534] Видети у: Magdaline Duncan, ”Trump and Macron’s ‘terrible’ phone call: report”, *Politico*, June 4th, 2018, доступно на: https://www.politico.eu/article/us-president-donald-trump-and-france-emmanuel-macrons-terrible-phone-call-report/ (приступљено: 20.02.2019)

[1535] Видети у: Maïa de La Baume, ”France blasts ‘incoherent’ Trump after G7 fiasco”, *Politico*, June 10th, 2018, доступно на: https://www.politico.eu/article/macron-trump-g7-france-blasts-incoherent-after-summit-fiasco/ (приступљено: 20.02.2019)

[1536] Видети у: ”Trump mocks Emmanuel Macron as rioters set Paris ablaze in a second week of anti-government protests”, *Business Insider*, December 8th, 2018, доступно на: https://www.businessinsider.com/trump-mocks-emmanuel-macron-over-paris-yellow-vest-riots-2018-12 (приступљено: 20.02.2019)

Меркел. Немачка канцеларка се није либила да га критикује када год је сматрала да је то неопходно и није имала намеру да му повлађује. Важни чиниоци пољуљаних односа између Немачке и САД могу се пронаћи и у америчком спољно-трговинском дефициту,[1537] као и чињеници да Немачка, упркос сталним притисцима САД, још увек не издваја 2% свог бруто друштвеног производа на одбрану. Додатно, канцеларка Меркел је била близак пријатељ Барака Обаме, а Трамп и данас има опсесиван приступ према свему што има везе са бившим америчким председником. Неименовани европски званичник изјавио је да готово у свим областима сарадње Трамп поставља исто питање: „Да ли је Обама ово одобрио“?[1538] Уколико је одговор ”да”, Трамп би одговорио „Ми не одобравамо“ и одбио да саслуша било какве аргументе.[1539]

Трамп није престао са актима унилатерализма ни до краја друге године свог мандата. Интензивиран је тзв. трговински рат са Кином, није одустајао од идеје да би се дугогодишње америчко присуство у Ираку требало наплатити кроз узимање дела ирачке нафте, збуњивао је и савезнике и властиту администрацију некоординисаним изјавама да ће се САД потпуно повући из Сирије, увео је ограничене санкције Турској, заоштрио је односе са Јужном Африком и наставио да држи читав свет у страху и неизвесности. Његова потреба да поново преговара све и испослује боље услове за своју државу и опсесивна мисао да други непрестано искоришћавају Сједињене Државе, учинила је да је Трамп у најмању руку протресао стубове и либералног међународног поретка и међународног система.

Један од важнијих исхода Трамповог унилатерализма било је додатно зближавање Француске и Немачке. Прве две године мандата новог америчког председника поново су извеле на светлост дана анархичну природу структуре међународног система. Потврдило се да Бушов агресивни унилатерализам није био изузетак. Када је Трампа новембра 2018. године најавио да ће се Сједињене Државе повући из *Споразума о нуклеарним снагама средњег домета* (Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty), који је био изнад свега гаранција безбедности европских држава, уследиле су изјаве француских и немачких државника да је време када су могли да се ослоне на САД прошло.[1540] Канцеларка Меркел се придружила Макроновим позивима за успостављање европске војске која би била комплементарна НАТО, али и која би осликавала европску стратешку културу и могла да одговори на нове безбедносне изазове.[1541]

Клинтон, Буш Млађи и Обама повремено су производили трзавице у трансатлантским односима. Клинтон је придавао важност савезништву, али је политичко-безбедносно интеграција која није укључивала САД била црвена линија. Буш је био спреман да ”подели Европу” како би остварио америчке интересе и спровео своју стратегију. Обама је често градио паралелне колосеке и заобилазио европске савезнике у остваривању својих циљева. Сва три америчка председника нарушавала су, у већој или мањој мери, односе са савезницима. Ипак, чини се да је код све тројице постојала нека ”шира слика”. Желели су за Сједињене Државе задрже примат како би могле да утичу на исходе у глобалним односима. Имали су визију међународног система или чак поретка који је требало да се оствари било кроз ширење демократије и промену режима у ”несташним државама” или јачањем мултилатералне сарадње. Код Трампа те шире слике нема јер се кројење свеобухватних односа који се готово искључиво заснивају на трговинском дефициту не може тако назвати. Председник најмоћније

[1537] ”United States Census Bureau: Trade in Goods with Germany”, доступно на: https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c4280.html (приступљено. 13.01.2020)
[1538] Alberto Nardelli, ”This Is What European Diplomats Really Think about Donald Trump”, *BuzzFeed*, August 9, 2017. Наведено према: Daniel W. Drezner, *The Toddler in Chief: What Donald Trump Teaches us about the Modern Presidency*, op. cit. p. 92.
[1539] Ibidem.
[1540] Видети у: Maïa de La Baume and David M. Herszenhorn, ”Merkel joins Macron in calling for EU army to complement NATO”, *Politico*, November 14th, 2018, доступно на: https://www.politico.eu/article/angela-merkel-emmanuel-macron-eu-army-to-complement-nato/ (приступљено: 22.02.2019)
[1541] Ibidem.

државе света нема глобалну визију и зато се чини да је Бери Посен у праву када тврди да се Трампова стратегија, ако уопште постоји, може одредити као „примат без сврхе“.[1542]

Пример Трамповог односа према Заједничком свеобухватном плану деловања послужиће као илустрација његове свеукупне политике током прве две године мандата, а француски и немачки одговори на амерички унилатерализам у овом периоду као илустрација коришћења механизама меког уравнотежавања против америчког деловања.

Четврта студија случаја: Трампов унилатерализам и америчко напуштање Заједничког свеобухватног плана деловања

Роберт Патнам је још 1988. године искористио метафору ”игре на два нивоа” како би објаснио међуделовање између унутрашње и међународне равни током преговора међу државама. Он наводи да се преговори увек одвијају најмање на два нивоа. Први је национални и ту унутрашње групе теже да остваре утицај на владу, а политичари да ојачају своје позиције стварајући коалиције између тих група. Други је међународни и ту владе настоје да умање штетне утицаје споља и задовоље унутрашње притиске.[1543] Барак Обама, који је обављао дужност председника САД у време интензивирања преговора и постизања споразума са Ираном, није успео да помири подељено америчко јавно мњење. Док су тинк-тенкови, као што су *Америчко-израелски комитет за јавне послове* (The American Israel Public Affairs Committee) и *Херитеџ фондација* (The Heritage Foundation), били против споразума, стотине некадашњих и актуелних припадника америчке дипломатске заједнице били су за. Конгрес је био подељен (умало и да спречи усвајање споразума), као и америчко јавно мњење, високо рангирани официри, аналитичари и многи други. Обама је настојао да искористи ”прозор” за склапање споразума и испоставило се да је био у праву. Заиста би било тешко очекивати склапање компромисног споразума са Ираном док је на челу Сједињених Држава Доналд Трамп.

На основу Трампових ставова током кампање, могла се наслутити судбина Иранског нуклеарног споразума. Није садашњи амерички председник у свакој прилици помињао Иран. Штавише, Милан Крстић је израчунао да је „Иран поменут у само 6,98% говора, али увек у негативном контексту“.[1544] На протесту против споразума који је током септембра 2015. организовао конзервативни *Покрет чајанка* (Tea Party) Трамп је изнео јасан став поводом Обамине одлуке да потпише Заједнички свеобухватног плана деловања. Навео је да је склапање споразума његова специјалност, да је током живота испреговарао „много споразума, дивних споразума“, али да „…никада у животу, али никада, није видео ниједну трансакцију која је тако некомпетентно преговарана као споразум са Ираном“.[1545] Споразум је критиковао на исти и нешто грубљи начин и у наредним месецима и годинама. Наводио је да је реч о „понижењу за Сједињене Државе“[1546], „катастрофи за САД, Израел и читав Средњи исток“[1547] и „опасној капитулацији“.[1548] У свој књизи *Обогаљена Америка: како Америку учинити поново великом* која је садржала кључне поруке изношене током кампање, изјавио је: „Споразум који

[1542] Daniel W. Drezner, *The Toddler in Chief: What Donald Trump Teaches us about the Modern Presidency*, op. cit. p. 26.
[1543] Видети у: Robert D. Putnam, ”Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games”, *International Organization*, Vol. 42, No. 3, 1988, pp. 427-460.
[1544] Milan Krstić, ”Donald Trump’s 2016 Presidential Campaign in the Light of the U.S. Foreign Policy Tradition”, *Serbian Political Thought*, Vol. 14, No. 2, 2016, p. 54.
[1545] ”Donald Trump on Iran Nuclear Agreement (C-SPAN)”, *YouTube*, September 9th, 2015, доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=bIDNonMDSo8 (приступљено: 21.02.2019)
[1546] ”AIPAC Policy Conference”, American Israel Public Affairs Committee, March 21st 2016, доступно на: http://www.policyconference.org/article/transcripts/trump-2016.asp (приступљено: 21.02.2019)
[1547] Ibidem.
[1548] Peter Baker and Somini Sengupta, ”Trump Pressures Obama Over U.N. Resolution on Israeli Settlements”, *The New York Times*, December 22nd 2016, доступно на: https://www.nytimes.com/2016/12/22/world/middleeast/donald-trump-united-nations-israel-settlements.html (приступљено: 21.02.2019)

је председник Обама склопио са Ираном најгори је који сам икада видео. Гори нисмо могли да направимо“.[1549]

Трампов децидан став изношен током *прајмариса* да ће укидање Иранског нуклеарног споразума бити његов кључни приоритет по доласку на власт постепено је уступао место идеји о поновном преговарању. Ипак, негативни став према Заједничком свеобухватном плану деловања се није мењао. Постоји најмање шест разлога услед којих је Трамп желео да напусти споразум: прво, сматрао је да споразум оставља Ирану утабан пут ка нуклеарном наоружању; друго, прогонила га је идеја што је споразумом одмрзнут део иранске имовине и новца; треће, државе-стубови његове политике на Блиском истоку, Израел и Саудијска Арабија, оштро су се противиле споразуму; четврто, израелски лоби, оличен пре свега у Шелдону Аделсону (Sheldon Gary Adelson), Џареду Кушнеру (Jared Corey Kushner) и Америчко-израелском комитету за јавне послове, имао је снажан утицај на Трампову одлуку; пето, Трампу је сметало што у споразум није био ”пуни пакет”, односно, што није укључивао одредбе о иранском деловању на Блиском истоку, балистичком програму и слично и на крају, ЗСПД је представљао круну Обаминог спољно-политичког легата, а као такав, био је неподношљив за Трампа.

Ирански нуклеарни споразум од Трамповог доласка на место председника до одбијања да ”сертификује” иранско поштовање споразума октобра 2017. године

Законом о ревизији нуклеарног споразума са Ираном из 2015. године, усвојеном неколико месеци пре потписивања споразума, наметнута је обавеза америчком председнику да најмање на сваких 90 дана упућује Конгресу САД ”Потврду о повиновању” Ирана споразуму. Председник је требало да потврди да Иран транспарентно и проверљиво примењује споразум, не врши материјалне повреде споразума, не предузима ништа у погледу стицања нуклеарног наоружања итд.[1550] По правилу, потврди америчког председника је претходио квартални извештај Међународне агенције за атомску енергију. С обзиром да су извештаји, одреда, били позитивни, Обама је на сваких 90 дана потврђивао да се Иран влада у складу са споразумом.

Долазак Доналда Трампа на место председника донео је висок ниво неизвесности. Почетком године пристизали су извештаји Међународне агенције за атомску енергију да се Иран у потпуности придржава одредби ЗСПД. Трампова администрација је 18. априла потврдила да Иран поштује споразум, али је у писму које послао државни секретар, Рекс Тилерсон, наведено и да Иран наставља да подржава тероризам као и да ће председник размотрити да ли наставак попуштања санкција угрожава националну безбедност САД.[1551] Позитивни кораци су настављени и средином маја када је, у складу са одредбама ЗСПД, Трампова администрација по први пут попустила санкције према Ирану. У позитивном духу настављено је и у наредном периоду. Председник Рухани реизабран је 19. маја, а почетком јуна у новом кварталном извештају Међународне агенције за атомску енергију потврђено је да се Иран придржава споразума.

Ипак, већ 15. јуна амерички Сенат је гласао 98:2 у корист увођења санкција Ирану. Санкције, које се нису односиле на нуклеарни програм Ирана и званично нису биле у супротности са Заједничким свеобухватним планом деловања, ступиле су на снагу 2. августа

[1549] Доналд Џ. Трамп, *Обогаљена Америка: како Америку учинити поново великом*, ЈП Службени гласник, Београд, 2016, стр. 42.

[1550] Видети у: ”Iran Nuclear Agreement Review Act of 2015”, U.S. Congress, May 22nd, 2015, доступно на: https://www.congress.gov/114/plaws/publ17/PLAW-114publ17.pdf (приступљено: 22.02.2019)

[1551] ”Letter to House Speaker Paul Ryan from Secretary of State Rex Tillerson Certifying Iran's Compliance with the JCPOA and Announcing Interagency Review”, April 18th, 2017, доступно на: https://www.iranwatch.org/library/governments/united-states/executive-branch/department-state/letter-house-speaker-paul-ryan-secretary-state-rex-tillerson-certifying-irans (приступљено: 22.02.2019)

2017. године. Уведене су истовремено против Ирана, Русије и Северне Кореје *Законом о супротстављању америчким противницима путем санкција* (The Countering America's Adversaries through Sanctions Act of 2017, CAATSA).[1552] У међувремену, Трамп је за време самита Групе 20 у Хамбургу (7-8. јул) убеђивао светске лидере да не послују са Ираном, али је његова администрација још једном у овом периоду потврдила да се Иран придржава одредби ЗСПД. Према писању Питера Бејкера (Peter Baker), Трамп је невољно прихватио да по други пут потврди иранско повиновање споразуму и то после низа састанака са својим спољно-политичким тимом.[1553]

Полако је постајало јасно да Трампов приступ према Иранском нуклеарном споразуму наликује односу према другим билатералним или мултилатералним споразумима. Приступ се састоји из четири фазе: прва укључује испољавање намере, тачније, незадовољства споразумом; друга се заснива на притисцима и како би се стекла што је могуће боља преговарачка позиција, а остали учесници застрашили; трећа на инсистирању отварања нових преговора како би исход по Сједињене Државе био повољнији; на крају, уколико друга страна/стране не пристане/пристану на нове преговоре, САД се унилатерално повлаче из споразума. Док је ова стратегија у преговорима са два или три учесника давала резултате (НАФТА, преговори са Кином, Јужном Корејом и слично), у ширим мултилатералним форматима пролазила је без успеха (Париски споразум, Транс-пацифичко партнерство).

До октобра 2017. године Трамп је још увек био у другој фази свог преговарачког приступа и настојао је да изврши снажан притисак на Иран. Припремао је преговарачку позицију у којој би поред нуклеарног програма још читав низ области био укључен у разговоре. Тадашња амбасадорка САД пред Уједињеним нацијама, Ники Хејли (Nikki Haley), навела је како „Многи сматрају да се Иран поштовањем граница обогаћивања уранијума и броја центрифуга, онда придржава и споразума. То је нетачно. То је само део слагалице".[1554] Други део слагалице је за Трампову администрацију био подједнако важан и укључивао је развој балистичких пројектила, иранску подршку оружаним групама на Блиском истоку, агресивну политику Ирана у свом суседству, а вероватно и карактер иранског режима. Идеја администрације, али и широке коалиције чланова Конгреса, про-републиканских аналитичара и тинк-тенкова, била је да се укаже како Иран својом агресивном спољно-политичком агендом крши дух споразума. Међутим, како исправно примећује Метју Кроних (Matthew Kroenig), „међународно-правни споразуми немају 'дух'. Они су засновани на јасном и прецизном тексту који одређује шта је дозвољено, а шта не".[1555] С обзиром да је и Заједнички свеобухватни план деловања био предмет крајњег компромиса, преговори који би укључивали све наведене елементе, готово извесно не би исходовали успехом.

Поред редовних састанака Заједничке комисије коју су сачињавали представници ЕУ-3/ЕУ+3 и Ирана, која је била задужена за праћење спровођења ЗСПД, 20. септембра 2017. године на маргинама Генералне скупштине Уједињених нација одржан је састанак ове групације на министарском нивоу. Висока председница ЕУ, Федерика Могерини (Federica Mogherini), поделила је утисак свих учесника разговора да „у тешким временима у којима живимо у данашњем свету - са прилично великим бројем сукоба, криза и нуклеарних претњи које долазе из различитих крајева света - међународна заједница не може да допусти распуштање споразума који ради и даје резултате".[1556] Подршку споразуму пружили су и

[1552] "Countering America's Adversaries Through Sanctions Act", U.S. Congress, August 2nd, 2017, доступно на: https://www.congress.gov/115/plaws/publ44/PLAW-115publ44.pdf (приступљено: 22.02.2019)

[1553] Peter Baker, "Trump Recertifies Iran Nuclear Deal, but Only Reluctantly", *The New York Times*, July 17th, 2017, доступно на: https://www.nytimes.com/2017/07/17/us/politics/trump-iran-nuclear-deal-recertify.html (приступљено: 22.02.2019)

[1554] "Nikki Haley Address on Iran and the JCPOA", The American Enterprise Institute, September 5th 2017, доступно на: https://www.aei.org/publication/nikki-haley-address-on-iran-and-the-jcpoa/ (приступљено: 22.02.2019)

[1555] Matthew Kroenig, "The Return to the Pressure Track: The Trump Administration and the Iran Nuclear Deal", *Diplomacy & Statecraft*, January 11th, 2018.

[1556] "Remarks by High Representative/Vice-President Federica Mogherini following the Ministerial Meeting of the E3/EU + 3 and Iran", New York, September 20th, 2017, доступно на: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-

министри ”европске тројке”. Француски министар спољних послова, Ив Ледријан (Yves Le Drian), навео је да је ЗСПД значајан за глобалну безбедност, као и да је „суштински важно спречити спиралу пролиферације која би охрабрила тврдолинијаше у Ирану да произведу нуклеарно оружје“.[1557] Зигмар Габријел, минисар спољних послова Немачке, назвао је трагичном чињеницу да се „доводи у питање једини споразум који има за циљ превенцију ширења нуклеарног наоружања“,[1558] док је тадашњи министар спољних послова Уједињеног Краљевства, Борис Џонсон (Boris Johnson) навео да се противи напуштању споразума и да треба „сагледати све користи које ЗСПД доноси“.[1559]

Ипак, већ 13. октобра Трамп је одбио да по трећи пут потврди повиновање Ирана одредбама споразума. У свом обраћању представио је нову стратегију САД према Ирану, најавио нове санкције према снагама Исламске револуционарне гарде (Islamic Revolutionary Guard Corps) и истакао да Сједињене Државе неће „наставити путем чији су предвидљиви исходи више насиља, више терора и стварне претње од иранског нуклеарног пробоја“.[1560] Истовремено је позвао Конгрес и савезнике да раде заједно са њим како би иранске дестабилизујуће праксе престале. Одбијањем да ”сертификује” иранско повиновање споразуму, отворио је могућност да амерички Конгрес, на основу Закона о ревизији нуклеарног споразума са Ираном из 2015. године, у року од 60 дана поново уведе оне санкције које су споразумом биле укинуте.

Убрзо после Трампове одлуке уследиле су реакције осталих потписника Заједничког свеобухватног плана деловања. Шефови држава и влада Немачке, Француске и Британије упутили су заједничко саопштење којим су потврдили да остају привржени споразуму који представља „врхунац 13 година дипломатије и велики корак ка сигурности да ирански нуклеарни програм неће бити преусмерен у војне сврхе“.[1561] Такође, упутили су позив америчкој администрацији и Конгресу да још једном „размотре безбедносне последице по САД и њихове савезнике пре предузимања мера које би могле да подрију ЗСПД“.[1562] Сличне поруке стизале су из Москве, Пекинга и Техерана, али и свих држава ЕУ које су у заједничкој декларацији упутиле подршку споразуму.

Трампова ”последња шанса” споразуму: разговори САД и европских савезника од јануара до маја 2018. године

Осим што су Трампови ставови о карактеру иранског режима и агресивном деловању ове државе били ван контекста споразума, све тврдње које је Трамп навео у образложењу разлога за ”десертификовање” споразума у наредним данима су се показале као неистините. Представници Међународне агенције за атомску енергију демантовали су да је Иран

homepage/32546/remarks-high-representativevice-president-federica-mogherini-following-ministerial-meeting_en (приступљено: 23.02.2019)

[1557] Patrick Wintour and Julian Borger, ”Tensions surface between UK and US over Iran nuclear deal”, *The Guardian*, September 14th 2017, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2017/sep/14/tensions-surface-uk-us-iran-nuclear-deal-rohingya (приступљено: 23.02.2019)

[1558] ”Germany will strive to save Iran nuclear deal”, Reuters September 21st, 2017, доступно на: https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-un-germany/germany-will-strive-to-save-iran-nuclear-deal-gabriel-idUSKCN1BW0VK (приступљено: 23.02.2019)

[1559] Julian Borger, ”France tells Trump that quitting Iran nuclear deal risks ’spiral of proliferation’”. *The Guardian*, September 18th 2017, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2017/sep/18/france-trump-iran-nuclear-deal-jean-yves-le-drian (приступљено: 23.02.2019)

[1560] ”Remarks by President Trump on Iran Strategy”, The White House, October 13th, 2017, доступно на: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-iran-strategy/ (приступљено: 23.02.2019)

[1561] ”Declaration by the Heads of State and Government of France, Germany and the United Kingdom”, October 13th, 2017, доступно на: https://www.gov.uk/government/news/declaration-by-the-heads-of-state-and-government-of-france-germany-and-the-united-kingdom (приступљено: 23.02.2019)

[1562] Ibidem.

застрашивао инспекцијске органе и онемогућавао приступ бројним локацијама.[1563] Током новембра и децембра је у извештају Међународне агенције за атомску енергију и на састанку Заједничке комисије за праћење споразума изнова потврђено да се Иран придржава преузетих обавеза.

Нова опасност за Заједнички свеобухватни план деловања дошла је 12. јануара. 2018. године. Тог дана је Трамп поново одбио да "сертификује" да се Иран придржава одредаба споразума. Иако је, у складу са споразумом, наставио са попуштањем санкција према Ирану најавио је да то чини последњи пут. Истакао је да то ради само да би одобровољио савезнике да заједно раде на преправци „ужасних мана Иранског нуклеарног споразума".[1564] Поред савезника, послушао је и најискусније чланове администрације – Рекса Тилерсона, Џима Матиса и Херберта Мекмастера (Herbert Raymond McMaster) – који су се противили напуштању ЗСПД.[1565] Навео је да неће наставити са укидањем санкција уколико не дође до унапређења споразума, као и да ће се „уколико просуди да такав споразум није у домашају, повући из споразума моментално".[1566]

Како би показао своју одлучност, проширио је санкције Ирану у областима које се не дотичу нуклеарног споразума. Додатно, ставом да ће се Сједињене Државе повући из споразума 12. маја уколико до договора не дође, Трамп је почео да уцењује европске државе. Ситуација је подсећала на прелаз из 2002. у 2003. годину. Трамп је желео Сједињене Државе изван споразума, као и Буш инвазију на Ирак. Обојица председника су тобоже преговарала са својим савезницима о начинима решења проблема иранског/ирачког нуклеарног програма, а заправо су кројили алиби како би њихов унилатерализам произвео што је мање могуће последица по међународни кредибилитет САД.

Од средине јануара до почетка маја 2018. године вођено је више разговора између Сједињених Држава, Француске, Немачке и Уједињеног Краљевства. Европске државе су покушавале да на сваки начин задрже САД у споразуму. Колико су биле привржени споразуму најбоље говори чињеница да су све проблеме у том периоду, а било их је прегршт, оставиле са стране. Брегзит, испољена намера председника Трампа да уведе царине Европској унији на челик и алуминијум, унутрашњи изазови ЕУ и многи други проблеми, нису утицали на јединство Француске, Немачке и Уједињеног Краљевства и њихову решеност да о Трамповим притужбама на ЗСПД разговарају у доброј вери. Иако се европске државе, за разлику од Трампа, нису суочавале са унутрашњим притисцима да напусте споразум, покушале су да разумеју позицију америчког председника и новим преговорима дођу до решења.

На основу инструкција које су добиле америчке дипломате у иностранству, а у чији посед је дошао дневни лист *Њујорк тајмс* (The New York Times), међународна јавност се могла упознати са новим преговарачким оквиром.[1567] Америчка страна је желела да постојећем Заједничком свеобухватном плану деловања буду придодате и одредбе о балистичком програму Ирана и неограниченом приступу инспектора свим иранским војним базама.[1568] Трећи елемент преговора односио се на укидање тзв. "клаузуле временског ограничења" (sunset clause). Наиме, трајање појединих одредби ЗСПД – обогаћивање уранијума до нивоа од

[1563] Linda Qiu, "Assessing Trump's Criticisms of Iran and the Nuclear Deal", *The New York Times*, October 13th, 2017, доступно на: https://www.nytimes.com/2017/10/13/us/politics/fact-check-iran-trump-nuclear-deal.html (приступљено: 23.02.2019)

[1564] "Statement by the President on the Iran Nuclear Deal", The White House, January 12th, 2018, доступно на: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-president-iran-nuclear-deal/ (приступљено: 24.02.2019)

[1565] Видети у: Iwan Morgan, "Make America Great Again: Ronald Reagan and Donald Trump", in: Mara Oliva and Mark Shanahan (eds.), *The Trump Presidency: From Campaign Trail to World Stage*, Palgrave Macmillan, New York, 2019, p. 66.

[1566] Ibidem.

[1567] Видети у: Mark Landler, David E. Sanger and Gardiner Harris, "Rewrite Iran Deal? Europeans Offer a Different Solution: A New Chapter", *The New York Times*, February 26th, 2018, доступно на: https://www.nytimes.com/2018/02/26/us/politics/trump-europe-iran-deal.html (приступљено: 24.02.2019)

[1568] Ilan Goldenberg and Elizabeth Rosenberg, "How to Save the Iran Nuclear Deal", *Foreign Affairs*, March 13th, 2018, доступно на: https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2018-03-13/how-save-iran-nuclear-deal?cid=nlc-fa_twofa-20180315 (приступљено: 24.02.2019)

3,67%, број центрифуги и слично – било је временски ограничено, док су Сједињене Државе желеле да те одредбе постану трајне.

Француска, Немачка и Уједињено Краљевство су пред собом имале готово немогућ задатак. Уколико су одредбе о балистичком програму и инспекцији војних објеката и биле иоле остваривe, то са неограниченим временским трајањем није био случај. И у претходним преговорима временско трајање било је једно од највећих тачки спорења. Такође, међународне околности су у односу на 2006. или 2015. годину биле битно другачије. Док је око решавања проблема иранског нуклеарног програма у том периоду постојао консензус међу групацијом ЕУ-3/ЕУ+3 или П5+1, 2018. године то није био случај. Све државе учеснице преговора 2015. године су сматрале да је неопходно постићи споразум јер је иранска нуклеарна претња била стварна, док је 2018. године потенцијална ревизија споразума била опажана као Трампов унилатерализам или хир. Додатно, претходни преговори су трајали готово 13 година (од 2003. до 2015. године), док је Трамп оставио само четири месеца за ново решење. На крају, требало је убедити Иран да крајњи компромис који су начинили 2015. године и за који је постојала огромна опозиција тврдолинијаша, толика да је и ајатолах Хамењеи морао да интервенише, ипак није довољан. Нерешива енигма била је како уверити Иран да се за четири године са потенцијално новим председником САД неће јавити и нови захтеви.

Упркос бројним проблемима и кратким роковима европске државе су улагале напоре у циљу опстанка ЗСПД. Стратегија је била да се најпре преговори одвијају само на колосеку ЕУ-3/ЕУ – САД, а да се после сагласности ових актера у преговоре укључе Русија, Кина и Иран. Током марта је било организовано више састанака европских и америчких представника. У априлу се чинило да разговори добро напредују, а високи званичници обеју страна изјављивали су да су близу договора.[1569] Ипак, сигнали да се ствари не одвијају у најбољем правцу стизали су од америчког председника. Два од три највећа подржаваоца ЗСПБ – државни секретар Рекс Тилерсон и саветник за националну безбедност Х. Р. Мекмастер – отпуштени су 31. марта, односно, 9. априла 2018. На њихова места дошли су дугогодишњи противници Ирана и Иранског нуклеарног споразума, Мајкл Помпео и Џон Болтон. Ни Трамп није крио да је основни повод за отпуштање двојице високих званичника различит став о бројним спољно-политичким питањима, а пре свега о одлуци о ЗСПД.

”Европска тројка” реаговала је на овакве сигнале дипломатском офанзивом. Најпре је средином априла одржан састанак у Вашингтону на нивоу политичких директора. Затим је 500 немачких, француских и британских парламентараца упутило писмо својим колегама из америчког Конгреса са молбом да помогну опстанак Заједничког свеобухватног плана деловања.[1570] На крају су крајем априла уследиле посете лидера Француске и Немачке Белој кући. Када су се састанци са председником САД окончали, Макрон и Меркелова су имали исти утисак: да Трамп „није прочитао документ од пет страница који су припремили“, као и да „није био свестан труда“ који је у израду тог документа уложен.[1571] Напори европских држава, ипак, нису уродили плодом. Још једном се потврдило да стратегија умиљавања или умиривања (appeasement), не даје резултате.

Трамп је 8. маја 2018. године објавио да се Сједињене Државе повлаче из Иранског нуклеарног споразума, као и да ће санкције Ирану које су постепено укидане од 2016. године, бити враћене у два таласа – августа и новембра 2018. године. Унилатералност одлуке није

[1569] Daniel W. Drezner, *The Toddler in Chief: What Donald Trump Teaches us about the Modern Presidency*, op. cit. pp. 104-105. и Karen DeYoung, ”Allies Fume over Trump’s Withdrawal from Iran Deal but Have Few Options to Respond”, *Washington Post*, May 14, 2018, доступно на: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/allies-fume-over-trumps-withdrawal-from-iran-deal-but-have-few-options-to-respond/2018/05/14/c7232052-57a7-11e8-b656-a5f8c2a9295d_story.html (приступљено: 24.02.2019)

[1570] ”Timeline of Nuclear Diplomacy With Iran”, Arms Control Association, доступно на: https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran (приступљено: 24.02.2019)

[1571] Karen DeYoung, ”Allies Fume over Trump’s Withdrawal from Iran Deal but Have Few Options to Respond,” *Washington Post*, May 14, 2018, доступно на: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/allies-fume-over-trumps-withdrawal-from-iran-deal-but-have-few-options-to-respond/2018/05/14/c7232052-57a7-11e8-b656-a5f8c2a9295d_story.html (приступљено: 24.02.2019)

могао да прикрије Трампов неуверљив реторички маневар који се могао препознати у тврдњи да су Сједињене Државе и савезници „уједињени у разумевању претње и уверењу да Иран никада не сме да стекне нуклеарно оружје“.[1572] Уистину, амерички савезници, бар они европски, били су уједињени. Али против Трамповог унилатерализма и одлуке да се повуче из споразума грађеног више од 12 година.

Реакције Француске и Немачке на америчко повлачење из Заједничког свеобухватног плана деловања

Емануел Макрон и Ангела Меркел су заједно са Терезом Меј издали заједничко саопштење којим су испољили жаљење због одлуке америчког председника да се повуче из ЗСПД и поручили да њихове државе остају привржене споразуму.[1573] Касније су и у одвојеним обраћањима истицали да је Трампова одлука ”грешка”, да ”нарушава поверење” и да иако није идеалан, споразум даје резултате. У серијама састанака које су европска тројка и ЕУ током маја и јуна држале са Ираном, али и одвојено, потврђивана је привржености споразуму све док Међународна агенција за атомску енергију потврђује да се Иран придржава његових одредби.

Сам чин повлачења Сједињених Држава из ЗСПБ производио је значајне последице:

- Додатно је нарушио већ пољуљани међународни кредибилитет САД. Сједињене Државе су поново почеле да буду опажане као држава која своје циљеве остварује, уколико је потребно, и агресивним унилатерализмом;
- Потврдио је да европски савезници, пре свих Француска и Немачка, не могу да остваре пресудан утицај на Сједињене Државе;
- Нарушио је изгледе за успех будућих преговора са ”несташним државама”.

Међутим, знатно озбиљније последице производила је америчка намера да се, поред санкција Ирану, уведу и тзв. секундарне или екстратериторијалне санкције. Реч је о мерама које се примењују против страних ентитета који „предузимају одређене трансакције са Ираном“.[1574] Европска комисија реаговала је још 6. јуна када је предложила ”блокирајући статут” којим би се потврдила привржености ЕУ Иранском нуклеарном споразуму и заштитиле европске компаније које инвестирају у иранску економију.[1575] Сви напори ЕУ званичника да обезбеде изузеће европских компанија из најављених америчких санкција нису уродили плодом.

Доналд Трамп је, како је и најавио, 6. августа 2018. године поново увео део санкција Ирану. Чињеница да је Међународна агенција за атомску енергију до тада у 12 узастопних извештаја констатовала да се Иран придржава споразума, није пуно бринула америчког председника. Поново су реаговали ”европска тројка” и ЕУ наводећи да осуђују такав чин и да је „очување нуклеарног споразума са Ираном питање поштовања међународних споразума и питање међународне безбедности“.[1576] Деведесет дана касније, 5. новембра, Сједињене

[1572] ”Remarks by President Trump on the Joint Comprehensive Plan of Action”, The White House, May 8th, 2018, доступно на: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-joint-comprehensive-plan-action/ (приступљено: 25.02.2019)

[1573] ”Joint statement from Prime Minister May, Chancellor Merkel and President Macron following President Trump’s statement on Iran”, May 8th, 2018, доступно на: https://www.gov.uk/government/news/joint-statement-from-prime-minister-may-chancellor-merkel-and-president-macron-following-president-trumps-statement-on-iran (приступљено: 25.02.2019)

[1574] Kenneth Katzman, ”Iran Sanctions”, Congresional Research Service Report, April 14th, 2020, доступно на: https://fas.org/sgp/crs/mideast/RS20871.pdf (приступљено: 20.04.2020)

[1575] ”European Commission: Daily News”, June 6th, 2018, доступно на: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEX_18_4085 (приступљено: 25.02.2019)

[1576] ”Joint statement on the re-imposition of US sanctions on Iran”, August 6th, 2018, доступно на: https://www.gov.uk/government/news/joint-statement-on-the-re-imposition-of-us-sanctions-on-iran (приступљено: 25.02.2019)

Државе су вратиле и преостали пакет санкција које су до 8. маја постепено укидале у складу са динамиком коју је предвиђао Заједнички свеобухватни план деловања. Тиме су односи Ирана и САД фактички "ресетовани" на период пре ступања на снагу ЗСПД.

Дејвид Херсехорн (David M. Herszenhorn) је потпуно у праву када тврди да „од све штете коју је Трамп нанео трансатлантским односима, ниједно питање није толико одвојило САД од њених европских савезника као Иранский споразум".[1577] Зато је и одговор Француске и Немачке на такво америчко чињење био је одлучан и слојевит. Састојао се из економских и политичких мера. Најпре су, заједно са другим чланицама Европске уније, деловале на сузбијању учинака америчких санкција. Поред већ наведеног "блокирајућег статута", чланице Европске уније договориле су пакет економске помоћи Ирану у износу од 50 милиона евра, а прва транша била је уплаћена већ током августа.[1578] Додатно, на састанку окрњене групације ЕУ-3/ЕУ+3, све старе учеснице осим САД, одржаном 24. септембра на маргинама Генералне скупштине УН договорено је увођење тзв. "компаније за посебне намене" (special purpose vehicle).[1579] Реч је механизму, односно, правном ентитету који је требало да буде успостављен искључиво за трговину са Ираном, а како би се заобишле америчке секундарне незаконите санкције. Упркос америчком противљењу, "компанија" је успостављена 31. јануара 2019. године.

Политичке последице Трампове одлуке да напусти Иранский нуклеарни споразум, али и његовог свеукупног агресивног унилатерализма, биле су још дубље. Осим што је продубио јаз у трансатлантским односима, довео је до веће кохезије у односима Француске и Немачке. Успео је и да окрене Британију, дугогодишњег "атлантисту", ка овим државама. Читав низ безбедносно-одбрамбених иницијатива покренут је од 2017. године. *Оперативно седиште за војно планирање и спровођење способности* (Military Planning and Conduct Capability), *Европски фонд за одбрану* (European Defence Fund)[1580] и *Стална структуирана сарадња* (Permanent Structured Cooperation) у области одбране и безбедности само су неки од механизама и инструмената који су покренути или заживели током 2017. и 2018. године.

Трамп је отворио простор за сарадњу европских држава изван институција Европске уније. На иницијативу Емануела Макрона, Немачка, Естонија, Португал, Шпанија, Холандија, Белгија, Данска и Уједињено Краљевство, придружиле су се јуна 2018. године Француској у намери да успостави европске снаге за брзо деловање у времену криза. Оваква иницијатива била је посебно важна за Британију чије се повлачење из ЕУ убрзо очекивало. Немачка је раније представљала препреку Макроновим намерама, али је после Трампове одлуке да се повуче из Иранског нуклеарног споразума одблокирала процес. У обраћањима током 2018. године Макрон је непрестано позивао на успостављање европске војске која би омогућила Европи стратешку независност и штитила је „од Кине, Русије, па чак и Сједињених Држава".[1581]

Трамп је својим деловањем у прве две године мандата потврдио да његова стратегија није изолационистичка, али да води Сједињене Државе у изолацију. Од Другог светског рата Америка није била тако усамљена као што је случај за време Трамповог мандата. Чак је уочи

[1577] David M. Herszenhorn, "Trump seeks to split EU as fight intensifies over Iran nuclear deal", *Politico*, January 18th, 2019, доступно на: https://www.politico.eu/article/donald-trump-iran-nuclear-deal-seeks-to-split-eu-as-fight-intensifies/ (приступљено: 25.02.2019)

[1578] Видети у: Beatriz Rios, "Defying US sanctions, EU unveils €18 million aid package for Iran", *Euractiv*, August 23th, 2018, доступно на: https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/defying-us-sanctions-eu-unveils-a-e18-million-aid-package-to-iran/ (приступљено: 25.02.2019)

[1579] Видети у: "Joint statement by High Representative Federica Mogherini and Foreign Ministers Jean-Yves Le Drian, Heiko Maas and Jeremy Hunt, and Finance Ministers Bruno Le Maire, Olaf Scholz and Philip Hammond", November 2nd, 2018, доступно на: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/53230/joint-statement-high-representative-federica-mogherini-and-foreign-ministers-jean-yves-le_en (приступљено: 25.02.2019)

[1580] Јуна 2018. године најављено је да ће ЕУ уложити додатних 13 милијарди евра (2021-2027) у истраживачке и иновационе пројекте, како би подстакла сарадњу у сектору безбедности међу државама чланицама.

[1581] Peter Allen, "Macron calls for 'a real European army' to 'protect ourselves with respect to China, Russia and even the United States'", *Daily Mail*, November 6th, 2018, доступно на: https://www.dailymail.co.uk/news/article-6358399/Macron-calls-real-European-army-protect-respect-China-Russia-U-S.html (приступљено: 25.02.2019)

америчке интервенције у Ираку 2003. године Буш успео да окупи педесетак држава чланица тзв. коалиције вољних. Трампову одлуку да се повуче из Заједничког свеобухватног плана деловања јавно је подржало свега шест држава (Израел, Саудијска Арабија, Јемен, Египат, Бахреин и Уједињени Арапски Емирати), одреда државе са Блиског истока непријатељски настројене према Ирану. Трамп није успео као Буш 2003. године да подели Европу, нити свет. Америка је и даље била на најмоћнија држава и једина суперсила, али истински усамљена.

Француске и немачке стратегије уравнотежавања Сједињених Држава уочи и након Трамповог напуштања Заједничког свеобухватног плана деловања

У домену ослањања на унилатералне потезе, прве две године мандата Доналда Трампа подсећају на владавину Џорџа Вокера Буша од 2002. до почетка 2005. године. Деловање обојице од стране такмаца и савезника опажано је као агресивно и унилатерално. Француска и Немачка су против Сједињених Држава у оба назначена периода, као одговор на агресивни унилатерализам, покретале инструменте меког уравнотежавања. Међутим, постоје две суштинске разлике у приступу председника Буша и Трампа. Док је председник Буш у својим подухватима успевао да окупи не тако безначајан број савезника, чланица тзв. коалиције вољних, Трампу то не полази за руком.

Другу важну разлику представља однос према институцијама либералног поретка као што су НАТО, Светска здравствена организација и мултилатерални трговински споразуми. Упркос дугогодишњим ставовима актуелног америчког председника како савезници искоришћавају САД и како сви уживају веће плодове либералног поретка од Америке, такве тврдње нису биле утемељене у чињеницама. Чак и неоконзервативни аналитичар Роберт Кејган признаје да су се „Сједињене Државе извесно окористиле о позицију надмоћне силе у међународној економији, као и улогу војно доминантног играча“.[1582] Док је Буш настојао да се ослања на институције и споразуме либералног поретка како би остварио америчке интересе и ојачао америчку моћ, Трамп их непрестано урушава. Отуда се може рећи да су последице Трамповог агресивног унилатерализма дугорочније.

Ирански нуклеарни споразум предмет је спорења Сједињених Држава и Француске и Немачке још од првих месеци Доналда Трампа на месту председника. Трампови наводи да ће Америка напустити Заједнички свеобухватни план деловања будили су подозрење, али и одговоре европских држава. Француска и Немачка су све до почетка маја 2018. године и Трампове одлуке да напусти споразум против Сједињених Држава користили механизме уравнотежавања ниског интензитета. Тачније, **нормативно везивање**. Покушавали су кроз Уједињене нације, Међународну агенцију за атомску енергију, Заједничку комисију за праћење спровођења ЗСПД, групацију ЕУ-3/ЕУ+3, а касније и кроз директне преговоре са САД, да приволе Сједињене Државе да остану у споразуму. Међутим, Трамповом објавом 8. маја 2018. године да се повлачи из Иранског нуклеарног споразума, потврдило се и да нормативно везивање није увек успешно.

Америчко повлачење из ЗСПД било је посебно болно за европске државе. После скоро 13 година тражења компромиса и коначног постизања споразума, са друге стране су имали лидера који није желео ни озбиљно да промисли о њиховим аргументима. Такође, Трампова одлука производила је глобалне последице, али је истовремено и погађала економске интересе Француске и Немачке које су имале развијене трговинске односе са Ираном. На крају, америчко напуштање Иранског нуклеарног споразума представљало је кулминацију унилатералних потеза Доналда Трампа од доласка на власт. Повлачење из Париског споразума о климатским променама, признање Јерусалима за главни град Израела, напуштање низа билатералних и мултилатералних споразума, увођење такси на увоз челика и алуминијума из ЕУ, претње повлачењем из УНЕСКО и Споразума о нуклеарним снагама средњег домета,

[1582] Robert Kagan, *The Jungle Grows Back: America and Our Imperiled World*, Alfred A. Knopf, New York, 2018, p. 68.

оштра реторика и константна производња несигурности, све то је наводило да Француска и Немачка опажају америчко деловање као агресивни унилатерализам и против САД покрену механизме меког уравнотежавања. Посебно су били присутни следећи инструменти: запетљана дипломатија, сигнализирање да би против претеће државе могла бити успостављена уравнотежавајућа коалиција, као и стварање паралелних структура и покретање иницијатива независно од САД.

Запетљана дипломатија

Француска и Немачка су настојале да кроз низ дипломатских маневара ублаже последице америчког повлачења из Иранског нуклеарног споразума, али и дипломатски изолују Сједињене Државе. Заједно са Британијом, Русијом и Кином "блокирале" су Савет безбедности Уједињених нација, па је свако увођење међународних санкција Ирану било онемогућено. Такође, кроз "компанију за посебне намене" осмишљен је начин за заобилажење америчких санкција и смањивање утицаја истих на иранску економију.

Иако Француска и Немачка нису успеле да осујете Трампове намере, кроз компанију за специјалне намене, односно, механизам који је назван Инструмент за подршку трговинским размена (Instrument in Support of Trade Exchanges) успеле су макар делимично да ублаже ефекте америчких санкција Ирану. Додатно, успеле су да уједине Европску унију у осуди Трамповог напуштања споразума и изолују Сједињене Државе. Док је Бушов агресивни унилатерализам приликом интервенције у Ираку подржала 21 европска држава, Трампову одлуку није нити једна. Тако да се може рећи да је "запетљана дипломатија" ипак остварила успех, иако не потпуни.

Сигнализирање да би против претеће државе могла бити успостављена уравнотежавајућа коалиција

На агресивни унилатерализам Сједињених Држава, Француска и Немачка су одговориле дубљим повезивањем и већом координацијом свог деловања у готово свим областима укључујући и одбрану и безбедност. Изјава председника Макрона да би Европа требало да ради на јачању властитих војних капацитета како би се супротставила Русији, Кини, али и Сједињеним Државама, и подршка таквој идеји које је дошла од канцеларке Меркел, изазвала је оштру реакцију америчких власти, али није била изненађујућа. Бројне иницијативе ЕУ у оквиру безбедности и одбране убрзане су као последица обновљеног унилатерализма САД и то баш у времену када је Америка претила да напусти или је већ напустила Заједнички свеобухватни план деловања.

Стална структуирана сарадња била је предвиђена још Уговором из Лисабона (2009), али је званично успостављена тек децембра 2017. године, а први пројекти су покренути током марта и новембра 2018. године. Такође, и Европски фонд за одбрану је званично успостављен 2017. године, а јула 2018. године је најављено да ће издвајања у овој области бити значајно увећана у буџетском периоду од 2021. до 2027. године. За разлику од претходних одбрамбених иницијатива ЕУ које су почињале амбициозно, али су махом завршавале тек са одређеним степеном аутономије у односу на НАТО, поменути програми сарадње не укључују ни НАТО ни Сједињене Државе. Израстање Европе у нови пол моћи још је далек циљ, али ембриони политичко-безбедносне независности од САД већ су успостављени.

Поред сарадње у области одбране, одлучношћу да се супротставе Сједињеним Државама по бројним питањима – од глобалне трговине, преко климатских промена, до политике на Блиском истоку – Француска и Немачка су слале поруку да Америка није лидер кога желе да прате. Штавише, опредељењем да уложе огромне напоре у очување Париског споразума о климатским променама и Иранског нуклеарног споразума, Савета за људска права УН или УНЕСКО, Француска и Немачка јачају међународна партнерства, док се Сједињене

Државе (само)изолују. Тиме се Француској и Немачкој отвара простор да, у случају даљег јачања агресивног унилатерализма, против САД успоставе ширу уравнотежавајућу коалицију.

Стварање паралелних структура и покретање иницијатива независно од САД

Све наведене иницијативе Европске уније у области одбране биле су покренуте независно од Сједињених Држава. За разлику од предлога који су долазили током ранијих година, нови предлози нису укључивали НАТО или САД и имали су за циљ дубље повезивање држава чланица. Такође, иницијативе су биле покретане и изван ЕУ. Позив Емануела Макрона за успостављање европских снага за брзо деловање у време криза била је управо једна од таквих. После почетног одбијања, Немачка је пружила подршку Макроновом предлогу, а несумњиво је била подстакнута одлуком Доналда Трампа да напусти Иранski нуклеарни споразум.

Одлука Доналда Трампа да напусти Заједнички свеобухватни план деловања и успостави секундарне или екстратериторијалне санкције компанијама које сарађују са Ираном навела је европске државе да потраже начине за заобилажење рестриктивних мера. Француска и Немачка су заједно са Уједињеним Краљевством, Кином, Русијом и ЕУ, разговарале 24. септембра 2018. године на маргинама Генералне скупштине УН о успостављању компаније или ентитета за посебне намене како би трговина са Ираном могла несметано да се одвија. На крају је, опет уз оштро противљење САД, компанија за трговину успостављена. Инструмент за подршку трговинским размена су јануара 2019. године званично успоставиле Француска, Немачка и Уједињено Краљевство, а овај механизам трговинске размене је остао отворен за друге државе.

*****

Иако уравнотежавање Сједињених Држава чији су се обриси назирали још крајем 2017. године, а пуни ефекти могли видети од пролећа 2018, није успело да осујети агресивни унилатерализам САД, нема сумње да је произвело друге важне учинке. Са једне стране, допринело је подривању међународног кредибилитета Сједињених Држава, њене меке моћи и све већем изоловању једине суперсиле данашњице. Са друге стране, амерички унилатерализам је довео до јачања независних европских капацитета у области одбране и новог унапређивања француско-немачких односа.

„Питам се да ли се у људској природи могу поставити границе личним амбицијама, да ли и најбољи човек на земљи не би био краљ над свиме што може?“[1583] *(Данијел Дефо, 1703)*

ЗАКЉУЧАК

Имајући у виду да је истраживање постављено као теоријско-емпиријско и главни закључци у раду су теоријски и емпиријски. Основни закључак у теоријском домену јесте да концепт равнотеже снага, упркос свим критикама, остаје ”жив” и релевантан за објашњење међународне стварности. Иако систем заснован на равнотежи снага још увек није успостављен и иако тврдог уравнотежавања најмоћније силе данашњице има само у обрисима, не може се порећи да системски подстицаји ка уравнотежавању постоје. Чињеница је и да несигурност која проистиче из анархичне структуре међународног система није нестала. Одговори великих сила, чак и савезника, на амерички унилатерализам то и потврђују. Међутим, с обзиром да је природа претње измењена – најмоћнија сила не прети виталним интересима других великих сила – измењени су и начини одговора на претњу. Уравнотежавање остаје кључна стратегија супротстављања најмоћнијој сили, али се и сама мења.

Данас се потврђује да тврди или традиционални облици уравнотежавања нису и једини. Измењена природа претње и колосална моћ једине суперсиле данашњице довели су до тога да у први план избијају нови облици супротстављања најмоћнијој/претећој сили. Реч је о меком уравнотежавању и уравнотежавању ниског интензитета. Поједини аутори приговарају оваквим механизмима тврдећи да нису ништа више од покушаја спашавања дегенеративних хипотеза равнотеже снага и да се њима доводи до претераног ”растезања” концепта на који упозорава Ђовани Сартори. Међутим, чини се да, намерно или не, занемарују другу врсту Сарторијевог упозорења. Он наводи да поред претераног растезања концепта постоји и једнако важна опасност од претераног ”затезања” или сужавања. Претерана крутост може довести до ”бумеранг ефекта” и губљења аналитичке прецизности.

Као и друге кључне институције и концепти у међународним односима – дипломатија, преговори, моћ или мир – и уравнотежавање еволуира и прилагођава се променама које долазе из спољашње средине. Опет, промене не мењају саму суштину концепта, јер узроци настанка и циљеви остају исти. Уравнотежавање и данас, као и стотинама година раније, настаје као подстицај државама који долази из структуре међународног система. Додатно, основни циљеви стратегије остају и даље опстанак, безбедност и одговор на непосредну претњу. Кључна разлика данас јесте у природи претње и, последично, у инструментима који ће у одговору на претњу бити коришћени. Да ли ће одређена држава бити уравнотежавана и на који начин зависи од њене свеукупне моћи, географске близине, офанзивних капацитета и опажања њених намера и деловања као агресивних. Опажање агресивности у намерама и деловању показало се посебно важним у поређењима са једном суперсилом.

Уколико се одступи од ригидног схватања уравнотежавања, по коме се на успон у моћи друге силе одговара искључиво наоружавањем и склапањем савеза, видеће се да равнотеже снага не само да задржава теоријску релевантност, већ и даље представља ”најутицајнију теорију у реалистичком топу”. У пост-хладноратовској епохи показало се као правило да ће против униполарне силе која превасходно делује мултилатерално друге велике силе покретати механизме уравнотежавања ниског интензитета. Заправо, ови механизми ће бити примењени чак и против најдоброћуднијe надмоћне силе, јер се државе услед анархичне природе

[1583] Daniel Defoe, *A true Collection of the Writings of the Author of the True Born English-man*, London 1703, p. 356. Наведено према: Per Maurseth, ”Balance of Power Thinking from the Renaissance to the French Revolution”, *Journal of Peace Research*, Vol. 1, No. 2, 1964, p. 126.

међународних односа никада не могу поуздати у намере других. Са друге стране, када униполарна сила делује агресивно и унилатерално и угрожава ”мање важне националне интересе” других великих сила, против ње се покрећу механизми меког уравнотежавања. На крају, у случају да униполарна сила почне да прети виталним интересима других великих сила, нема сумње да ће против ње бити покренути механизми традиционалног или тврдог уравнотежавања.

У емпиријском смислу, дошло се до закључка да је уравнотежавање стратегија која је присутна чак и међу савезницима. Упркос савезничком односу са Сједињеним Америчким Државама, Француска и Немачка су континуирано од рушења биполарне структуре међународног система испољавале бојазан због америчког униполарног положаја, америчке моћи и показивале подозрење према америчким намерама. Показала се тачном једна од кључних хипотеза неореализма да је анархија усађена у структуру међународног система, као и да анархична природа међународних односа чини да се државе никада не могу поуздати у намере других.

Франсоа Митеран, Ролон Дума, Ибер Ведрин, Жак Ширак, Герхард Шредер, Јошка Фишер, Ангела Меркел, Емануел Макрон, Зигмар Габријер, Франк Валтер Штајмајер и многи други политички лидери Француске и Немачке позивали су на успостављање међународног поретка са више полова моћи заснованог на правилима (rule-based order), критиковали су униполарне потезе Сједињених Држава и залагали се за мултилатерално-институционални приступ у решавању глобалних изазова. Када је амерички приступ био заснован превасходно на мултилатерализму, механизми одговора француске и немачке остајали су на нивоу уравнотежавања ниског интензитета. Када су деловале агресивно и унилатерално, као што је био у случај у периодима од 2002. до 2005. године и 2018-2019. године, против Сједињених Држава су били покретани механизми меког уравнотежавања.

Механизми меког уравнотежавања били су коришћени јер је дошло до промене у начину на који су Француска и Немачка опажале намере и деловање САД. Дакле, реч је о четвртом елементу Волтове теорије равнотеже претњи. До промене у структури међународног система није дошло (униполарност је била присутна и 1992, као и 2003. или 2018. године), као ни у географији (упркос свим технолошким променама, ”заустављајућа моћ воде” и слаби суседи и даље су били важни чиниоци) и офанзивним способностима (САД су биле и остале једина држава способна да ”пројектује моћ” у било ком крају света). Међутим, услед самовоље и низа унилатералних потеза САД од почетка 2002. године, Француска и Немачка почињу да опажају агресивност у америчким намерама и америчком деловању. Зато су реаговале на амерички агресивни унилатерализам покретањем меког уравнотежавања.

У раду је одговорено на општу и шест посебних хипотеза. Када је реч о **општој хипотези**, на основу четири студије случаја утврђено је да постоји снажна корелација између америчког агресивног унилатерализма, односно нивоа претње које је Америка таквим деловањем производила, и француских и немачких стратегија уравнотежавања САД. С обзиром да Сједињене Државе нису представљале претњу по опстанак и безбедност Француске и Немачке, да је већа претња овим држава долазила из географски ближих регија и имајући у виду колосалну моћ САД и особености међународног система са једном суперсилом, против САД нису били покретани механизми тврдог уравнотежавања. Међутим, као што је у претходним редовима објашњено, поред уравнотежавања ниског интензитета које је било стално присутно у пост-хладноратовском раздобљу, Француска и Немачка су на периодични агресивни унилатерализам САД одговарале покретањем механизама меког уравнотежавања.

У одговору на **прву посебну хипотезу** показано је да уравнотежавање данас није једина стратегија опстанка држава. Како би се суочиле са спољашњим претњама државе могу користити читав низ стратегија које укључују уравнотежавање, али и пребацивање одговорности, чекање на повоцу, неутралност, умирење или умиљавање, па чак сврставање уз јачу или претећу државу. Констатовано је да постоји емпиријског присуство сваке од ових стратегија, али и да је, када је реч о великим силама, уравнотежавање недвосмислено и

убедљиво најзаступљенија стратегија. Штавише, ретки су примери у историји у којима су друге велике силе пропуштале да уравнотежавају најмоћнију/претећу силу, а када год су чиниле такве грешке, последице су биле погубне.

С обзиром да су међународни односи кроз историју увек били, а и данас то јесу, пре свега односи између великих сила, дихотомија између уравнотежавања и сврставања уз јачег која се може наћи у радовима бројних радова, укључујући и Волца, чини се погрешном. Потврђују се ставови Кристофера Лејна да је уравнотежавање домен великих сила, а да је сврставање уз јачег могућа стратегија слабашних држава. Међутим, у ситуацијама када могућност избора постоји, чак ће се и мале државе увек радије определити за уравнотежавање него за сврставање уз јачег.

Мирно окончање Хладног рата водило је отварању теоријске дебате о покретању механизама уравнотежавања против Сједињених Америчких Држава и могућностима успостављања равнотеже снага. Претпоставке су кретале од брзог успостављања равнотеже и још бржег уравнотежавајућег деловања, до тврдњи о трајној униполарности. Анализом широке теоријске дебате о валидности основних реалистичких претпоставки о концепту равнотеже снага, потврђена је **друга посебна хипотеза**. Установљено је да у пост-хладноратовском раздобљу није било континуиране примене традиционалних облика уравнотежавања САД. Државе нису издвајале ванредна средства за наоружавање и образовале контра-уравнотежавајуће савезе како би одговориле на америчку претњу. Међутим, истовремено је установљено да су против Сједињених Држава покретани нетрадиционални облици уравнотежавања: уравнотежавање ниског интензитета и меко уравнотежавање.

Када је реч о спољној и безбедносној политици САД, читав пост-хладноратовски период обележен је стратегијом дубоког ангажовања или, како је још називају Миршајмер, Волт, Посен и други реалисти, либералном хегемонијом. Одсуство тврдих механизама уравнотежавања омогућило је Америци да има глобално допирање и да једина остварује интересе у готово свим крајевима света. Међутим, приликом провере **треће посебне хипотезе** констатовано је да је периодично долазило до промене у америчком приступу глобалним кризама – од мултилатерално-институционалног до агресивно-унилатералног. Мада су стубови хладноратовске стратегије остали непољуљани, повремени агресивни унилатерализам САД доводио је до промене у опажању америчке претње чак и код најближих савезника.

Утврђено је да од краја Хладног рата па све до краја 2001. године, Сједињене Државе нису производиле несигурност и повећани осећај претње код европских савезника. Показано је да промене у администрацији – долазак Била Клинтона (демократе) уместо Џорџа Херберта Вокера Буша (републиканца) – нису довеле до промене политике. Континуитет је постојао чак и у првих осам месеци администрације Џорџа Вокера Буша. Међутим, потврђено је да је структура међународног система, спојена са догађајима какви су се одиграли 11. септембра 2001. године, пресудно утицала на раст агресивности и унилатерализма у спољној и безбедносној политици САД.

Са друге стране, од првих месеци 2005. године Сједињене Државе врше заокрет и враћају мултилатерално-институционални приступ у центар своје спољне и безбедносне политике. Такво стање траје у последње три године другог мандата председника Буша, као и у обе администрације Барака Обаме. Међутим, од 2018. године, друге године мандата председника Доналда Трампа, Сједињене Државе се враћају агресивном унилатерализму као предоминантном приступу у решавању глобалних изазова.

У одговору на **пету посебну хипотезу** потврђено је да је агресивни унилатерализам САД у пост-хладноратовском периоду произвео три кључне последице код Француске и Немачке: довео је до повећања осећаја несигурности ових држава и опажања америчких намера и деловања као претећих, ојачао је механизме француског и немачког уравнотежавања САД и подстакао јачање француско-немачке осовине. Истраживање је спроведено кроз четири студије случаја које су послужиле као илустрација свеукупних односа Француске и Немачке са Сједињеним Државама у пост-хладноратовском раздобљу: прва студија случаја – односи за

време ескалације кризе на Косову и Метохији (1998-1999); друга студија случаја – односи током припреме за рат (2002-2003) и Рата у Ираку (2003); трећа студија случаја – преговори о нуклеарном програму Ирана у формату ЕУ-3/ЕУ+3 (П5+1) и усвајање Заједничког свеобухватног плана деловања (2006-2015) и четврта студија случаја – процес америчког напуштања Иранског нуклеарног споразума (2017-2018).

На основу анализе четири студије случаја може се закључити да постоји узрочно-последична веза између степена претње коју су Сједињене Држава представљале Француској и Немачкој и механизама уравнотежавања које су ове две држава користиле против САД. За време ескалације кризе на Косову и Метохији ниво претње коју су Француска и Немачка опажале у америчким намерама и деловању био је низак, те су против САД коришћени само механизми уравнотежавања ниског интензитета. Са друге стране, америчких агресивни унилатерализам током припрема за рат и Рата у Ираку (2003) повећао је осећај претње код европских држава, тако да је по први пут против Сједињених Држава било покренуто меко уравнотежавање. Такође, после повратка мултилатерализму у периоду од 2005. до 2017. године, током 2018. и 2019. године Америка агресивним унилатерализмом поново доводи до тога да европски савезници опажају америчке намере и деловање као претеће.

Кроз анализу осцилација у америчком приступу у спољној и безбедносној политици може се наћи потврда да је анархија и даље једна од основних одредница структуре међународног система, као и да се државе ни данас, као ни столећима раније, не могу поуздати у намере најмоћније силе. Неповерење није нестало, само је природа претње другачија. За време Карла V, Луја XIV, Наполеона I или Хитлера, државе су морале да страхују за опстанак и безбедност. Са друге стране, иако и данашња Америка представља претњу, она не нарушава кључне интересе других великих сила већ, казано речима проф. Андреје Милетића, ”мање важне националне интересе”. Отуда и Француска и Немачка не опажају америчку претњу као егзистенцијалну.

Шеста посебна хипотеза потврђена је само делимично. У њој се тврди да ће у теоријском смислу равнотежа снага задржати релевантност у 21. столећу, као кључна стратегија великих сила за супротстављање претећој униполарној сили. Додатно, тврди се да ће Француска и Немачка наставити са уравнотежавањем Сједињених Држава, а да ће механизми (ниски интензитет, меко или тврдо) зависити од степена претње који САД производе по ове државе. Први део хипотезе је потврђен, јер је установљено да замисао равнотеже снага, уз еволуирање и прилагођавање променама, остаје жив и релевантан за објашњење савремене међународне збиље. Међутим, у другом делу хипотезе се износи предвиђање будућих односа Француске и Немачке са Сједињеним Америчким Државама. С обзиром да је студија случаја ограничена јануаром 2019. године, а да се последњи редови овог рада пишу средином маја 2020. године, јасно је да је протекло премало времена за потврду хипотезе.

Ипак, тренутни односи упућују да ће се уравнотежавање наставити. Од јануара 2019. до маја 2020. године, Доналд Трамп је донео одлуку да напусти Споразум о нуклеарним снагама средњег домета, а најавио је и повлачење из *Споразума о отвореном небу* (Treaty on Open Skies). Оба споразума индиректно утичу на безбедност Француске и Немачке и ове државе су испољиле противљење новим актима америчког унилатерализма. Штавише, Макрон је навео да би да као одговор могло да уследи укључивање свих држава Европске уније у француску нуклеарну доктрину. Уколико се такви планови остваре, представљали би важан корак ка независној и безбедносно уједињеној Европи и нови облик меког уравнотежавања САД. Додатно, министри спољних послова Француске, Немачке и других држава саопштили су да ће наставити да се придржавају одредби Споразума о отвореном небу чак и уколико га Америка напусти.

Још једном се потврдило да агресивни унилатерализам застрашује друге, води у све дубљу изолацију, а да у времену несигурности стратегија сврставања уз јачег није опција коју државе радо бирају. Нема сумње да упозорење које Франсоа Фенелон даје пре више од три столећа да ”природна амбиција суверена, ласкање његових саветника и предрасуде читаве

нације, чине незамисливим за поверовати да ће се нација способна да потчини друге суздржавати од истога вековима"[1584], и данас мори државнике великих сила.

Упркос нешто већој обимности овог рада, остаје прегршт простора за даља истраживања. Свакако, нужно је пратити у којој мери ће се државе ослањати на стратегију уравнотежавања у будућности. Да ли ће се свет кретати у правцу Кантовог "вечног мира" или ће надметање између великих сила попримити нешто оштрије облике? Да ли се кинеско и руско супротстављање Сједињеним Државама испољено последњих година може тумачити као зачетак тврдог уравнотежавања? Допринос се може пружити и у домену историографије. Иако су спроведена истраживања присуства система равнотеже снага у прошлости, такве студије нису рађене за стратегију уравнотежавања. Једно такво свеобухватно и дубинско истраживање допринело би утврђивању "законитости" или "правилности" у погледу ове стратегије на коју упућују бројни аутори од Фенелона и Хјума, до Волца и Лејна.

Простор за истраживање се ствара чак и изван реалистичке школе међународних односа. Из либералне перспективе, било би врло занимљиво извршити анализу утицаја замисли сложене међузависности на равнотежу снага у 21. столећу, као и улогу стратегије уравнотежавања у тзв. "либералном међународном поретку". Такође, посматрано из угла социјал-конструктивизма, чини се да је оправдано истраживачко питање да ли се однос Француске и Немачке са Сједињеним Државама данас измешта из кантовске у правцу локовске културе анархије?

Пред свега, чини се да постоји простор за додатно изоштравање модела који је изнет у теоријском оквиру и проверен кроз четири студије случаја. Покушај да се изврши прецизније разврставање националних интереса, односно извора претње, био би вредан и важан подухват. Такође, било би драгоцено проверити да ли модел супротстављања надмоћној/претећој сили који смо развили функционише изван униполарне структуре међународног система. Међутим, с обзиром да је за такво истраживање потребан дужи временски период без униполарне структуре ради прикупљања емпиријских налаза, таква провера модела ће морати да сачека.

На крају, треба поставити и питање да ли ће Француска и Немачка уравнотежавати Сједињене Америчке Државе у будућности? Према моделу који смо изложили нема сумње да ће тако бити. С обзиром да су уравнотежавање ниског интензитета и меко уравнотежавање стратегије луксуза, Француска и Немачка ће се на тај начин супротстављати САД све док буду у прилици да то чине. Тачније, чиниће то све док америчка претња не буде таква да угрожава кључне или виталне интересе ових држава. Међутим, уколико дође до промене у степену претње и Сједињене Државе својим агресивним деловањем почну да прете виталним интересима Француске и Немачке, нема сумње да ће европске државе одговорити традиционалним механизмима уравнотежавања.

Ипак, сценарио по коме ће се у наредним годинама Француска и Немачка супротстављати Сједињеним Државама путем ванредног наоружавања и стварањем контра-уравнотежавајућег савеза, тешко је остварив из неколико разлога. Најпре, нисмо склони да верујемо како ће Сједињене Државе посегнути за глобалном хегемонијом или чак империјом. У ери нуклеарног наоружања или нуклеарног одвраћања мало је вероватно да ће нека сила, па макар и најмоћнија, посегнути за свемоћи. Такође, без обзира на америчку колосалну моћ, САД немају довољно ресурса – ни људских, ни материјалних – нити да поробе, нити да контролишу читав свет. Све под претпоставком да теже таквим циљевима, а њих тренутно нема на хоризонту.

Друго, амерички и француски и немачки интереси нису супротстављени до те мере да би једни другима угрожавали опстанак или безбедност. Истина, повремено долази до размене тешких речи, неразумевања, спорења у институцијама, америчког нарушавања европских интереса, али би се све то могло подвести под "мање важне националне интересе". Они кључни или егзистенцијални до сада нису довођени у питање. Треће, тврдо уравнотежавање

[1584] Francois de Salignac de la Mothe Fenelon, „On the Necessity of Forming Alliances", in: Chris Brown, Terry Nardin and Nicholas Rengger (eds.), *International Relations in Political Thought: Texts from the Ancient Greeks to the First World War*, p. 315.

је скупо, а претња блага, тако да је тешко очекивати да ће Француска и Немачка кренути у ризичне и неизвесне подухвате традиционалног супротстављања САД без снажне претње.

На крају, а можда и најважније, европске државе као највећу претњу данас опажају Русију, не Америку. Руске намере и руско деловање за време Руско-грузијског рата (2008) и Украјинске кризе (2014-2015), анексија Крима, руско мешање у изборе у западним демократијама, агресивно деловање на Блиском истоку, као и географска близина, све наведено доприноси да руска претња буде израженија од америчке. С обзиром на динамику међународних односа последњих година, "сутрашња" доминантна претња европским државама може бити Кина. Агресивном економском политиком она то јесте и данас, а све израженији политички утицај Кине на европском тлу показује да би европски и кинески интереси могли имати све више оса сукобљавања. Имајући у виду садашње стање, као и назнаке могућих неизвесности, тешко је пронаћи индикаторе који би упућивали на то да ће Америка у будућности представљати највећу претњу европским државама.

Последњих година постаје помодно писати и говорити о повратку реализма, геополитике, моћи и равнотеже снага као "кључног изданка" политике моћи. Истина је да равнотежа снага никада није ни "одлазила". Као и столећима уназад, еволуирала је и прилагођавала се променама. Исто је чинила и када су се јављале институције као што су дипломатија, међународно право или међународне организације. На промене које су настале завршетком Хладног рата - стварање униполарне структуре међународног система и смањење нивоа претње по опстанак и безбедност великих сила - одговорено је изградњом нових механизама испољавања. Није нестала, јер нису нестали ни услови због којих је настала. Неповерење међу државама није ишчезло, а није се дошло до неке нове замисли помоћу које би се обуздала анархија и успоставила централна власт на нивоу међународног система. Зато ће равнотежа снага и у будућности бити кључни чинилац стабилности међународног система и брана империји било које силе јер, како би рекао Ханс Моргентау, заблуда је да је „на једној страни равнотежа снага, а на другој бољи део међународних односа".[1585] Нестаће тек онда када буде ишчезли услови због којих је настала. Судећи по историји и садашњости, крај јој није близу.

[1585] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, op. cit. p. 125.

СПИСАК КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Монографије

- Acton, Lord, *Lectures on Modern History*, Dodo Press, Wokingham, 2008.
- Alarcón, Antonio V. Menéndez, *French and US Approaches to Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York, 2014.
- Albright, Madeleine, *Madam Secretary: a Memoir*, Harper Perennial, New York, 2013.
- Alcaro, Riccardo, *Europe and Iran's Nuclear Crisis: Lead Groups and EU Foreign Policy-Making*, Palgrave Macmillan, New York, 2018.
- Allison, Graham, *Destined for War: Can America and China Escape Tucydides's Trap?*, Houghton Mifflin Harcourt, Boston, 2017.
- Angell, Norman, *Human Nature and the Peace Problem*, Gale, Farmington Hills, 2013.
- Angell, Norman, *The Fruits of Victory: a Sequel to „The Great Illusion"*, Collin's Clear Type Press, 1921.
- Angell, Norman, *The Great Illusion*, Cosimo Classics, New York, 2010.
- Aron, Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Prager, New York, 1970.
- Bacon, Francis, *The Essays of Francis Bacon*, Charles Scribner's, Sons, New York, 1908.
- Banchoff, Thomas, *The German Problem Transformed: Institutions Politics and Foreign Policy, 1945-1995*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2002.
- Bartlett, C. J., *Peace, War and the European Powers 1814-1914*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1996.
- Bauslaugh, Robert A., *The Concept of Neutrality in Classical Greece*, University of California Press, Los Angeles, 1991.
- Beaulac, Stéphane, *The Power of Language in the Making of International Law: The Word Sovereignty in Bodin and Vattel and the Myth of Westphalia*, Martinus Nijhoff, Leiden, 2004.
- Bentley, Allan B., *Scientific Cosmology and International Orders*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.
- Blackett, P. M. S., *Atomic Weapons and East-West Relation*, Cambridge University Press, Cambridge, 1956.
- Bouverie, Tim, *Appeasement: Chamberlain, Hitler, Churchill and the Road to War*, Tim Duggan Books, New York, 2019.
- Brands, Hal, *American Grand Strategy in the Age of Trump*, Brookings Institution Press, Washington, D.C, 2018.
- Bright, John, *Selected Speeches of the Rt. Hon. John Bright M.P. on Public Questions*, J.M. Dent & Co, London, 1907.
- Brooks, Stephen G. and William C. Wohlforth, *America Abroad: The United States' Global Role in the 21st Century*, Oxford University Press, Oxford, 2016.
- Brooks, Stephen G. and William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton University Press, Princeton, 2008.
- Brown, Chris and Kirsten Ainley, *Understanding International Relations (3rd edition)*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005.
- Buehrig, Edward H., *Woodrow Wilson and the Balance of Power*, Indiana University Press, Bloomington, 1955.
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Palgrave, New York, 2002.

- Burkman, Thomas W., *Japan and the League of Nations: Empire and the World Order, 1914-1938*, University of Hawai'i Press, Honolulu, 2008.
- Burns, William J., *The Back Channel: A Memoir of American Diplomacy and the Case for Its Renewal*, Random House, New York, 2019.
- Buzan, Barry, *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalization*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Carr, Edward Hallett, *The Twenty Years' Crisis: an Introduction to Study of International Relations* (2nd edition), Macmillan and Co, London, 1946.
- Christensen, Thomas J., *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958*, Princeton University Press, Princeton, 1996.
- Churchill, Winston S*., The Second World War - Volume I – The Gathering Storm*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1986.
- Claude, Inis L., *Power and International Relations*, Random House, New York, 1967.
- Clausewitz, Carl von, *On War*, Oxford University Press, Oxford, 2007.
- Cobden, Richard, *Political Writings*, T. Fisher Unwin, London, 1878,
- Commynes, Philippe de, *Mémoires*, Société de l'histoire de France, Paris, 1843.
- Craig, Gordon A. and Alexander L. George, *Force and Statecraft: Diplomatic Problems of Our Time*, Oxford University Press, New York, 1983.
- Daalder, Ivo A. and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, Brookings Institution Press, Washington, D.C, 2003.
- Daalder, Ivo and Michael O'Hanlon, *Winning Ugly: NATO's War to Save Kosovo*, Brookings Institution Press, Washington, D.C, 2001.
- Dallek, Robert, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy 1932-1945*, Oxford University Press, New York, 1969.
- Datta, Monti Narayan, *Anti-Americanism and the Rise of World Opinion: Consequences for the US National Interest*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014.
- Defoe, Daniel, *A true Collection of the Writings of the Author of the True Born English-man*, London 1703.
- Dickinson, Goldsworthy Lowes, *The European Anarchy*, The Macmillan Company, New York, 1917.
- Doyle, Michael W., *Liberal Peace: Selected Essays*, Routledge, London, 2012.
- Doyle, Michael W., *Liberal Peace: Selected Essays*, Routledge, New York, 2011.
- Drezner, Daniel W., *The Toddler in Chief: What Donald Trump Teaches us about the Modern Presidency*, The University of Chicago Press, Chicago, 2020.
- Dueck, Colin, *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*, Oxford University Press, New York, 2015.
- Dunne, Tim, *Inventing International Society*, St. Martin Press, London, 1998.
- Edwards, A. J. C., *Nuclear Weapons, The Balance of Terror, The Quest for Peace*, Macmillan Press, Basingstoke, 1986.
- Eno, Robert, *The Warring States Period (453-221)*, Indiana University, Bloomington, 2012.
- Fayazmanesh, Sasan, *The United States and Iran: Sanctions, Wars and the Policy of Dual Containment*, Routledge, New York, 2008.
- Ferguson, Blanche E., *The Influence of Machiavelli on Francis Bacon: A Critical Examination*, Graduate Thesis Collection, Butler University, Indianapolis, 1944.
- Finnemore, Martha, *National Interests in International Society*, Cornell University Press, Ithaca, 1996.
- Finnemore, Martha, *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force,* Cornell University Press, Ithaca, 2004.
- Freedman, Lawrence, *Strategy: A History*, Oxford University Press, New York, 2013.

- Friedman, Thomas L., *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, Picador Paper, New York, 2012.
- Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man*, The Free Press, New York, 1992.
- Gaddis, John Lewis, *On Grand Strategy*, Penguin Press, New York, 2018.
- Gaddis, John Lewis, *The Cold War: A New History*, The Penguin Press, New York, 2005.
- Gaddis, John Lewis, *We Know Now: Rethinking Cold War History*, Oxford University Press, Oxford, 1998.
- Gaietta, Michele, *The Trajectory of Iran's Nuclear Program*, Palgrave Macmillan, New York, 2015.
- Gall, Lothar, *Bismark, the White Revolutionary: 1871-1898 (vol. 2)*, Allen and Unwin, London, 1986.
- George, Alexander L. and Andrew Bennett, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, London, 2004.
- George, Alexander L., *Presidential Decision making in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice*, Westview Press, Boulder, Colo., 1980.
- Gibbon, Edward, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, Penguin Classics, London, 2001.
- Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
- Glasgow, George, *From Dawes to Locarno: Being a Critical Record of an Important Achievement in European Diplomacy 1924-1925*, Harper and Brothers Publishers, New York, 1926.
- Goldstein, Erik and John Maurer (eds.), *The Washington Conference, 1921-1922: Naval Rivarly, East Asian Stability and the Road to Pearl Harbour*, Frank Cass & Co, London, 2004.
- Grant, A. J. and Harold Temperley, *Europe in the Nineteenth and Twentieth Century*, Longmans and Green, New York, 1952.
- Gray, Colin S., *Modern Strategy*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Grey, Viscount of Fallodon, *The League of Nations*, George H. Doran Company, New York, 1918.
- Guicciardini (edited by Alison Brown), *Dialogue on the Government of Florence*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- Guicciardini, Francesco, *The History of Italy*, Princeton University Press, Princeton, 1969.
- Gulick, Edward V., *Europe's Classical Balance of Power*, Ithaca, New York, 1955.
- Haass, Richard N., *War of Necessity, War of Choice: A Memoir of Two Iraq Wars*, Simon & Schuster, New York, 2009.
- Habermas, Jürgen, *The Crisis of the European Union: A Response*, Polity Press, Cambridge, 2012.
- Hammarlund, Per A., *Liberal Internationalism and the Decline of the State: The Thought of Richard Cobden, David Mitrany and Kenichi Ohmae*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005.
- Hansen, Birthe, *Unipolarity and World Politics: A Theory and its Implications*, Routledge, New York, 2011.
- Harloe, Katharine and Neville Morley (eds.), *Thucydides and the Modern World: Reception, Reinterpretation and Influence from the Renaissance to Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
- Hart, Liddell, *Strategy: The Indirect Approach*, Faber, London, 1967.
- Hathaway, Oona A. and Scott J. Shapiro, *The Internationalists: How a Radical Plan to Outlaw War Remade the War*, Simon & Schuster, New York, 2017.
- Henriksen, Thomas H., *Cycles in the US Foreign Policy Since the Cold War*, Palgrave Macmillan, New York, 2015.

- Hildebrand, Robert C., *Dumbarton Oaks: The Origins of the United Nations and the Search for Postwar Security*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1990.
- Hobson, John A., *Imperialism: A Study*, Cosimo Classics, New York, 2005.
- Hoffmann, Stanley, *Gulliver's Troubles: Or, the Setting of American Foreign Policy*, McGraw-Hill, New York, 1968.
- Hoffmann, Stanley, *Janus and Minerva: Essays in the theory and Practice of International Politics*, Westview Press, Boulder, 1987.
- Hogan, Michael J., *The Marshall Plan: America, Britain, and the reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge University Press, 1989.
- Hollis, Martin and Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, Clarendon Press, Oxford, 1991.
- Horne, Sir Alistair, *To Lose a Battle: France 1940*, Penguin Books, London, 2007.
- Howard, Michael, *The Franco-Prussian War*, Routledge, New York, 2001.
- Hume, David, *Essays: Moral, Political and Literary*, Liberty Fund Inc, University Park, 1985.
- Huntington, Samuel P., *The Clash of Civilizations and Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 1996.
- Ikenberry, John G., *Liberal Leviathan – The Origins, Crisis and Transformation of the American World Order*, Princeton University Press, Princeton, 2011.
- Ikenberry, John. G., *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton University Press, Princeton, 2001.
- Indyk, Martin S., Kenneth G. Lieberthal and Michael E. O'Hanlon, *Bending History: Barack Obama's Foreign Policy*, Brookings Institution Press, Washington, D.C, 2012
- Jackson, Peter, *Beyond the Balance of Power: France and the politics of national security in the era of the First World War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.
- Jahn, Egbert, *German Domestic and Foreign Policy: Political Issues Under Debate – Vol. 2*, Springer, Heidelberg, 2015.
- Jervis, Robert et. all (eds*.), Chaos in Liberal Order: The Trump Presidency and International Politics in the Twenty-First Century*, Columbia University Press, New York, 2018.
- Jervis, Robert, *System Effects*, Princeton University Press, Princeton, 1997.
- Johnson, Richard, *Managing the White House*, Harper and Row, New York, 1974.
- Jørgensen, Knud Erik, *International Relations Theory: A New Introduction*, Palgrave Macmillan, London, 2018.
- Kant, Imannuel, *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics*, Peace and History, Yale University Press, New Haven, 2006.
- Kaplan, Lawrence S. and Morris Honick, *NATO 1948: The Birth of the Transatlantic Alliance*, Rowman & Littlefield Publishers, New York, 2007.
- Kaplan, Morton A., *Macropolitics: Essays on the Philosophy and Science of Politics*, Aldine Pub. Co, Chicago, 1969.
- Kaplan, Morton A., *New Approaches to International Relations*, St Martins Press, New York, 1968.
- Kaplan, Morton A., *System and Process in International Politics*, ECPR Press, Colchester, 2005.
- Kaplan, Robert D., *The Return of Marco Polo's World: War, Strategy, and American Interests in the Twenty-First Century*, Random Hourse, New York, 2018.
- Kegley, Charles W. and Gregory A. Raymonde, *The Global Future: A Brief Introduction to World Politics*, Wadsworth, Boston, 2014.
- Kennedy, Paul M., *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Unwin Hyman, London, 1989.
- Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, Jr, *Power and Interdependence (4th edition)*, Longman, New York, 2012.

- Keohane, Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984.
- Keohane, Robert O., *Power and Governance in a Partially Globalized World*, Routledge, New York, 2002.
- Keukeleire, Stephan and Tom Delreux, *The Foreign Policy of the European Union (2nd edition)*, Palgrave Macmillan, New York, 2014.
- Keynes, John Maynard, *The Economic Consequences of the Peace*, Harcourt, Brace and Howe, New York, 1920.
- Khan, Charles H., *The Art and Thought of Heraclitus: an Edition of the Fragments with the Translation and Commentary*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Kissinger, Henry A., *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the problems of peace, 1812-22*, Houghton Milfflin, Boston, 1957.
- Kissinger, Henry A., *Diplomacy*, Simon and Schuster, New York, 1994.
- Kissinger, Henry A., *Obnovljeni svijet: Metternich, Castlereagh i problemi mira, 1812-1822*, Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb, 1976,
- Kleinschmidt, Harald, *The Nemesis of Power: A History of International Relations Theories*, Reaktion Books, London, 2000.
- Kolodziej, Edward A., *French International Policy Under De Gaulle and Pompidou: The Politics of Grandeur*, Cornell University Press, Ithaca, 1974.
- LaFeber, Walter, *America, Russia, and the Cold War 1945-2002*, McGraw Hill, New York, 2004.
- Laidi, Zaki, *Obama's Foreign Policy: Limited Achievements*, Palgrave Macmillan, New York, 2012.
- Leckie, Gould Francis, *An Historical Research into the Nature of the Balance of Power in Europe*, Taylor and Hessey, London, 1817.
- Lentner, Gabriel M., *The UN Security Council and the International Criminal Court: The Referral Mechanism in Theory and Practice*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2018.
- Lindley-French, Julian, *A Chronology of European Security & Defence*, Oxford University Press, New York, 2007.
- Linklater, Andrew and Hidemi Suganami, *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Liska, George, *Quest for Equilibrium - America & the Balance of Power on Land & Sea*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1977.
- Little Richard, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Luard, Evan, *The Balance of Power: The System of International Relations 1648-1815*, MacMillan, Basingstoke, 1992.
- Luttwak, Edward N., *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, The Belknap Press of Harvard University Press, London, 2009.
- Mandelbaum, Michael, *The Case for Goliath: How America Acts as the World's Government in the 21st Century*, Public Affairs, New York, 2005.
- Marks, Michael P., *Metaphors in International Relations Theory*, Palgrave Macmillan, New York, 2011.
- Martel, Gordon, *The Month that Changed the World – July 1914*, Oxford University Press, Oxford, 2014.
- Mattingly, Garrett, *Renaissance Diplomacy*, Dover Publications, New York, 1988.
- Mead, Walter Russell, *Special Providence: American Foreign Policy and How it Changed the World*, Routledge, New York, 2013.
- Mearsheimer, John J., *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*, Yale University Press, New Haven, 2018.

- Meinecke, Friedrich, *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'Etat and Its Place in Modern History*, Transaction Publishers, New Brunswick, 1997.
- Mingst, Karen A. and Ivan M. Arreguin-Toft, *Essentials of International Relations* (seventh edition), W. W. Norton & Company, New York, 2017.
- Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, Inc, New York, 1948.
- Morgenthau, Hans J., *A New Foreign Policy for the United States*, Frederick A. Praeger, New York, 1947.
- Morgenthau, Hans J., Kenneth W. Thompson and David. W. Clinton, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Mc Graw Hill Higher Education, Boston, 1985.
- Morgenthau, Hans J., *Scientific Man vs. Power Politics*, Latimer House Limited, London, 1947.
- Müller, Leos, *Neutrality in World History*, Routledge, New York, 2019.
- Nau, Henry R., *At Home Abroad: Identity and Power in American Foreign Policy*, Cornell University Press, Ithaca, 2002.
- Niebuhr, Reinhold, *Christian Realism and Political Problems*, Charles Scribner's Sons, New York, 1953.
- Niebuhr, Reinhold, *Christianity and Power Politics*, Archon Books, New Haven, 1969.
- Niebuhr, Reinhold, *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics*, Charles Scribner's Sons, New York, 1932.
- Niebuhr, Reinhold, *The Children of Light and The Children of Darkness: a Vindication of Democracy and a Critique of its Traditional Defense*, The University Chicago Press, Chicago, 2011.
- Niebuhr, Reinhold, *The Irony of American History*, The University of Chicago Press, Chicago, 2008.
- Nietzsche, Friedrich, *Ecce Homo*, Oxford University Press, New York, 2007.
- Nye, Joseph S. Jr. and Robert O Keohane (eds.), *Transnational Relations and World Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1972.
- Nye, Joseph S. Jr., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public, Affairs, New York, 2004.
- Nye, Joseph S. Jr., *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*, Oxford University Press, New York, 2002.
- O'Toole, Patricia, *The Moralist: Woodrow Wilson and the World he Made*, Simon & Schuster, New York, 2018.
- Olson, Mancur Jr, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, Cambridge, 1965.
- Onuf, Nicholas Greenwood, *The World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Routledge, New York, 2012.
- Padfield, Peter, *The Great Naval Race: Anglo-German Naval Rivalry 1900-1914*, David McKay Company, New York, 1974.
- Parker, R. A. C., *Chamberlain and Appeasement: British Policy and the Coming of the Second World War*, Palgrave, Basingstoke, 1993.
- Paul, T. V., *Restraining Great Powers – Soft Balancing from Empires to the Global Era*, Yale University Press, New Haven, 2018.
- Phillips, Adrian, *Fighting Churchill, Appeasing Hitler: Neville Chamberlain, Sir Horace Wilson & Britain's Plight of Appeasement*, Pegasus Books, New York, 2019
- Phillips, David L., *Liberating Kosovo: Coercive Diplomacy and U. S. Intervention*, The MIT Press, Cambridge, 2012.
- Pines, Yuri, *Envisioning Eternal Empire: Chinese Political Thought of the Warring States Era*, University of Hawai'i Press, Honolulu, 2009.

- Pocock, J.G.A., *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republic Tradition,* Princeton University Press, Princeton, 1975.
- Polybius, *The Histories*, Oxford University Press, New York, 2010.
- Posen, Barry R., *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*, Cornell University Press, Ithaca, 2015.
- Posen, Barry R., *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars*, Cornell University Press, Ithaca, 1984.
- Powell, Robert, *In the Shadow of Power: States and Strategies in International Politics*, Princeton University Press, Princeton, 1999.
- Preston, Thomas*, The President and hisInner Circle - leadership style and the advisory process in foreign affairs*, Columbia University Press, New York, 2001.
- Rhodes, Ben, *The World as It Is: A Memoir of the Obama White House*, Random House, New York, 2018.
- Richelieu, Cardinal (translated by Henry Bertram Hill), *The Political Testament of Cardinal Richelieu*, The University of Wisconsin Press, Madison, 1961.
- Rifkin, Jeremy, *The European Dream: How Europe's Vision of the Future is Quietly Eclipsing the American Dream*, Polity Press, Cambridge, 2004.
- Rock, Stephen R., *Appeasement in International Politics*, University Press of Kentucky, Lexington, 2000.
- Röhl, John C. G., *Wilhelm II - The Kaiser's Personal Monarchy, 1888-1900*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Rosenau, James N. and Ernst-Otto Czempiel (eds.), *Governance without Government: Order and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.
- Rosenau, James N., *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1990.
- Rousseau, Jean-Jacques, *A Lasting Peace through the Federation of Europe and The State of War*, Constable & Co, London, 1917.
- Scala, Spencer di, *Italy in the Era of Great War*, Koninklijke Brill, Leiden, 2018.
- Schultz, Kenneth A., *Democracy and Coercive Diplomacy*, Cambridge University Press, New York, 2001.
- Schweller, Randal L.*, Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, Princeton, 2006.
- Schweller, Randall L., *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, Columbia University Press, New York, 1998.
- Seligmann, Matthew S., Frank Nagler and Michael Epkenhans (eds.), *The Naval Route to the Abyss: The Anglo-German Naval Race 1895-1914*, Ashgate Publishing Limited, Farnham, 2015.
- Sell, Louis, *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*, Duke University Press, Durham, 2002.
- Sheehan Michael J., *The Balance of Power: History and Theory*, Routledge, New York, 2005.
- Smith, Michael E., *Europe's Foreign and Security Policy: The Institutionalization of Cooperation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Snyder, Jack L., *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914,* Cornell University Press, Ithaca, 1984.
- Snyder, Jack, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca, 1993.
- Spinoza, Benedict De (Edited by Matthew J. Kisner), *Ethics Proved in Geometrical Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.
- Steinberg, Jonathan, *Bismarck: A Life*, Oxford University Press, New York, 2013.
- Stern, Fritz, *Gold And Iron: Bismark, Bleichroder, and the Building of the German Empire*, Vintage, New York, 1979.

- Stern, Geoffrey, *The Structure of International Society: an Introduction to the Study of International Relations*, Continuum, London, 2000
- Taylor, A. J. P., *English History, 1914-1945*, Oxford University Press, London, 2001.
- Teschke, Benno, *The Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations*, Verso, New York, 2003.
- Thucydides, Martin Hammond and P.J. Rhodes, *The Peloponnesian War*, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Vattel, Emmerich de, *The Law of Nations*, Liberty Fund, Indianapolis, 2008.
- Vigezzi, Brunello, *British Committee on the Theory of International Politics (1954-1985): The Rediscovery of History*, Edizioni Unicopli, Milano, 2005.
- Walt, Stephen M., *Taming American Power – The Global Response to U.S. Primacy*, W.W. Norton & Company, New York, 2006.
- Walt, Stephen M., *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2018.
- Walt, Stephen M., *The Origins of Alliance*, Cornell University Press, Ithaca, 1990.
- Waltz, Kenneth N., *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 2001.
- Waltz,Kenneth N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, London, 1979.
- Warren, Heather A., *Theologians of a New World Order: Reinhold Niebuhr and the Christian Realists 1920-1948*, Oxford University Press, New York, 1997.
- Wells, H. G., *The War That Will End War*, Duffield and Company, New York, 1914.
- Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Westad, Odd Arne, *The Cold War: A World History*, Basic Books, New York, 2017.
- Wight, Martin, *International Theory: The Three Traditions*, Holms & Meier, New York, 1996.
- Wohlforth, William Curti, *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War*, Cornell University Press, Ithaca, 1993.
- Woodward, Bob, *Bush at War*, Simon & Schuster, 2002.
- Woodward, Bob, *Fear: Trump in the White House*, Simon & Schuster, New York, 2018.
- Yearwood, Peter J., *Guarantee of Peace: The League of Nations in British Policy 1914-1925*, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Zakaria, Fareed, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, Princeton, 1998.
- Zimmern, Alfred, *The League of Nations and the Rule of Law, 1918-1935*, Macmillan and Co, London, 1936.
- Андрић, Иво, *На Дрини ћуприја*, Завод за уџбенике, Београд, 2012.
- Арон, Ремон, *Мир и рат међу нацијама,* Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Нови Сад, 2001.
- Аткинсон, Родни, *Нова диктатура Европе: угњетавање и васкрс демократских нација*, Досије, Београд, 2005.
- Батаковић, Душан Т., *Косово и Метохија – Историја и идеологија*, Чигоја штампа, Београд, 2007.
- Бжежински, Збигњев, *Амерички избор: глобална доминација или глобално вођство*, ЦИД, Подгорица, 2004.
- Бжежински, Збигњев, *Велика шаховска табла*, Романов, Бања Лука, 2001.
- Блед, Жан Пол, *Бизмарк*, ННК Интернационал, Београд, 2011.
- Бремер, Ијан, *Суперсила: три могуће улоге Америке у свету*, ЦИРСД, Београд, 2015.

- Гавранов, Велибор, *Принципи и примена система колективне безбедности Уједињених нација*, Институт за упоредно право, Београд, 1969.
- Гедис, Џон Луис, *Изненађење, безбедност и искуство Америке*, Клуб плус, Београд, 2008.
- Димитријевић, Војин и Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
- Закарија, Фарид, *Пост-амерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009.
- Каутиља, *Арташастра*, Библиотека Атанасијевић, Крагујевац, 2009.
- Кисинџер, Хенри А., *Светски поредак*, ЦИД, Подгорица, 2015.
- Ковачевић, Живорад, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић и Факултет политичких наука, Београд, 2007.
- Ковић, Милош, *Дизраели и Источно питање*, Клио, Београд, 2007.
- Малуф, Амин, *Крсташки ратови у очима Арапа*, Лагуна, Београд, 2006.
- Милетић, Андреја, *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*, Савремена администрација, Београд, 1978.
- Милосављевић, Славомир и Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, ЈП Службени гласник, Београд, 2008.
- Миршајмер, Џон, *Велика заблуда: либерални снови и међународна реалност*, ЦИРСД, Београд, 2019.
- Миршајмер, Џон, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији и Чигоја штампа, Београд, 2017.
- Митровић, Андреј, *Време нетрпељивих: политичка историја великих држава Европе 1919-1939*, ЦИД, Подгорица, 2004.
- Наj, Џозеф С., *Како разумевати међународне сукобе: увод у теорију и историју*, Стубови културе, Београд, 2006.
- Попов, Чедомир, *Од Версаја до Данцига*, Нолит, Београд, 1976.
- Самарџић, Слободан, *Европска унија: систем у кризи*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2016.
- Симић, Драган Р., *Наука о безбедности: савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002, стр. 45-47.
- Симић, Драган Р., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
- Симић, Драган Р., *Расправа о поретку*, Завод за уџбенике, Београд, 2012.
- Симић, Драган Р., *Светска политика*, ФПН и Чигоја штампа, Београд, 2009.
- Симић, Предраг, *Пут у Рамбује: Косовска криза 1995-2000*, НЕА, Београд, 2000.
- Трамп, Доналд Џ., *Обогаљена Америка: како Америку учинити поново великом*, ЈП Службени гласник, Београд, 2016.

Поглавља у зборницима

- Akbarzadeh, Shahram, ”The Blurred Line Between State Identity and Realpolitik”, in: Mara Oliva and Mark Shanahan (eds.) *The Trump Presidency: From Campaign Trail to World Stage*, Palgrave Macmillan, New York, 2019, pp. 1-7.
- Aron, Raymond, ”Conflict and War from the Viewpoint of Historical Sociology“, in: UNESCO, *The Nature of Conflict: Studies on the Sociological Aspects of International Tensions*, UNESCO, Paris, 1957, pp. 177-203.
- Art, Robert J., ”Europe Hedges It’s Security Belts”, in: T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004, pp. 179-213.

- Banks, Michael, ”The Evolution of International Relations”, in Michael Banks (ed.), *Conflict in World Society: A New Perspective on International Relations*, Harvester Press, Brighton, 1984 pp. 3–21.
- Barnett, Michael N., ”Identity and Alliances in the Middle East”, in: Peter J. Katzenstein (ed.), *The culture of national security: Norms and identity in world politics*, Columbia University Press, New York, 1996, pp. 400–447.
- Barnett, Michael, ”Social Constructivism”, in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (6th edition), Oxford University Press, Oxford, 2014, pp. 155-168.
- Bindi, Federiga, ”European Union Foreign Policy: A Historical Overview”, in: Federiga Bindi (ed.), *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World*, Brookings Institution Press, Washington, D.C, 2010, pp. 13-40.
- Brown, Chris, ”Theory and Practice in International Relations”, in: Kenn Booth and Tony Erskine (eds.), *International Relations Theory Today* (2nd edition), Polity Press, Cambridge, 2016, pp. 39-52.
- Buonanno, Laurie, ”The European Migration Crisis”, in: Desmond Dinan, Neill Nugent and William E. Paterson (eds.), *The European Union in Crisis*, Palgrave Macmillan, New York, pp. 100-130.
- Burg, Steven L., ”Coercive Diplomacy in the Balkans: The U.S. use of Force in Bosnia and Kosovo”, in: Robert J. Art and Patrick M. Cronin (eds.), T*he United States and Coercive Diplomacy*, United States Institute of Peace Press, Washington, D.C, 2003, pp. 57-118.
- Butterfield, Herbert and Martin Wight, ”Preface”, in: Herbert Butterfield and Martin Wight (eds.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1966, pp. 11-13.
- Butterfield, Herbert, ”The Balance of Power”, in: Herbert Butterfield and Martin Wight (eds.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1966, pp. 132-148.
- Carey, Roger, ”Low Intensity Warfare and Limited War”, in: Roger Carey et al (eds.), *International Security in the Modern World*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1996, pp. 133-151.
- Dunne Tim, ”Liberal Internationalism”, in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations (eighth edition)*, Oxford University Press, Oxford, 2020, pp. 103-114.
- Dunne, Tim, ”The English School”, in: Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith (eds.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2013, pp. 132-152.
- Dunne, Timm, ”Liberalism”, in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (6th edition), Oxford University Press, Oxford, 2014, pp. 113-125.
- Fenelon, Francois de Salignac de la Mothe, ”On the Necessity of Forming Alliances”, in: Chris Brown, Terry Nardin and Nicholas Rengger (eds.), *International Relations in Political Thought: Texts from the Ancient Greeks to the First World War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 315-320.
- Freedman, Lawrence, ”Berlin and the Cold War”, in: John P. S. Gearson and Kori Schake (eds.), *The Berlin Wall Crisis: Perspectives on Cold War Alliances*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2002, pp. 1-9.
- Furlong, Paul and David Marsh, ”A Skin not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science”, in: David Marsh and Gerry Stoker (eds.), *Theory and Methods in Political Science*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010, pp. 184-211.

- Gaffney, John, ”Highly Emotional States: French-U.S. Relations and the Iraq War”, in: Kerry Longhurst and Marcin Zaborowski (eds.), *Old Europe, New Europe and the Transatlantic Security Agenda*, Routledge, New York, 2005, pp. 61-86.
- Gautam, Aashriti, „Alliance Politics in a Unipolar World“, *IOSR Journal of Humanities and Social Sciences*, Vol. 19, No. 3, 2014, pp. 35-41.
- Gehler, Michael, ”From Accidental Disagreement to Structural Antagonism – The U.S. and Europe: Old and New Conflicts of Interest, Identities and Values, 1945-2005”, in: Barry Eichengreen, Michael Landesmaan and Dietel Stiefel (eds.), *The European Economy in an American Mirror*, Routledge, Abingdon, 2008, pp. 458-499.
- Gentz, Friedrich von, ”The True Concept of Balance of Power”, in: Chris Brown, Terry Nardin and Nicholas Rengger (eds.), *International Relations in Political Thought: Texts from the Ancient Greeks to the First World War*, pp. 321-32.
- George, Alexander L., ”The General Theory and Logic of Coercive Diplomacy”, in: Alexander L. George (ed.), *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, U.S. Institute of Peace Press, Washington, D.C., 1992, pp. 3–14.
- Grevi, Giovanni, ”ESDP Institutions”, in: Giovanni Grevi, Damien Helly and Daniel Keohane (eds.), *European Security and Defence Policy: the First 10 Years (1999-2009)*, The European Union Institute for Security Studies, Paris, 2009, pp. 19-67.
- Hill, Christopher and William Wallace, ”Introduction: Actors and Actions”, in: Christopher Hill (ed.), *Actors in Europe's Foreign Policy*, Routledge, London, 1996, pp. 1-16.
- Hurd, Ian, ”Constructivism”, in: Christian Reus-Smit and Dancan Snidal (eds.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2008, pp. 298-316.
- Iwan Morgan, ”Make America Great Again: Ronald Reagan and Donald Trump”, in: Mara Oliva and Mark Shanahan (eds.), *The Trump Presidency: From Campaign Trail to World Stage*, Palgrave Macmillan, New York, 2019, pp. 59-82.
- Jervis, Robert, ”The Spiral of International Insecurity”, in: Richard Little and Michael Smith (eds.), *Perspectives on World Politics (3rd edition)*, Taylor & Francis, New York, 2006, pp. 54-61.
- Jones, Charles A., ”Hierarchy and Resistance in American-State System 1400-1800 CE”, in: Stuart J. Kaufman, Richard Little and William C. Wohlforth (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, pp. 176-198.
- Junker, Detlef, ”Politics, Security, Economics, Culture, and Society: Dimensions of Transatlantic Relations”, in: Detlef Junker (ed.), *The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945-1968*, German Historical Institute and Cambridge University Press, New York, 2004, pp. 1-28.
- K. M. Fierke, ”Constructivism”, in: Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith (eds.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2013, pp. 166-184.
- Keoahane, Daniel, ”ESDP and NATO”, in: Giovanni Grevi, Damien Helly, Daniel Keohane (eds), *European Security and Defense Policy: The First 10 Years (1999 – 2009)*, European Union Institute for Security Studies, Paris, 2009, pp. 127–138.
- Krause, Volker and David J. Singer, ”Minor Powers, Alliances, and Armed Conflict: Some Preliminary Patterns”, in: Erich Reiter and Heinz Gärtner (eds.), *Small States and Alliances*, Springer – Verlag, Berlin, 2001, pp. 15-23.
- Kristol, William and Robert Kagan, ”National Interest and Global Responsibility”, in: Robert Kagan and William Kristol (eds.), *Present Dangers: Crisis and Opportunity in American Foreign and Defense Policy*, Encounter Books, San Francisco, 2000, pp. 3-24.
- Lakatos, Imre, ”History of Science and Its Rational Reconstructions”, in: *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, Springer, New York, 1970, pp. 91-136.

- Lake, David A., ”Great Power Hierarchies and Strategies in Twenty-First Century World Politics”, in: Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons (eds.), *Handbook of International Relations*, SAGE Publications, London, 2013, pp. 555-577.
- Layne, Christopher, ”The War on Terrorism and the Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony”, in: T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004, pp. 103-126.
- Layne, Christopher, ”The War on Terrorism and the Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony”, in: T.V. Paul, James J. Wirtz and Michael Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004, pp. 103-126.
- Levy, Jack S., ”Interstate War and Peace”, in: Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons (eds.), *Handbook of International Relations*, SAGE Publications, London, 2013, pp. 581-606.
- Levy, Jack S., ”What do State Balance Against and When?”, in: T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century, Stanford University Press*, Stanford, 2004, pp. 29-51.
- Lewis, Jeffrey, ”EU Policy on the Iraq War and its Aftermath: The Breakdown and Revival of Consensus-based Decision-making”, in: Thomas C. Daniel, *Making EU Foreign Policy: National Preferences, European Norms and Common Policies*, Palgrave Macmillan, New York, 2011, pp. 70-91.
- Onuf, Nicholas, ”Five Generations of IR Theory”, in: Kenn Booth and Tony Erskine (eds.), *International Relations Theory Today (2nd edition)*, Polity Press, Cambridge, 2016, pp. 85-129.
- Paul, T.V., ”Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance”, in: T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004, pp. 1-29.
- Pifer, Steven, ”US-Russia Relations in the Obama Era: From Reset to Refreeze?”, in: Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg - IFSH (ed.), OSCE Yearbook 2014, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2015, pp. 111-123.
- Poddighe, Elisabetta, ”Neutrality, Political, Greece and Rome”, in: Roger S. Bagnall et. all (eds.), *The Encyclopedia of Ancient History*, Wiley-Blackwell, New Jersey, 2013, pp. 4760-4761.
- Press-Barnathan, Galia, ”Western Europe, NATO, and the United States: Leash Slipping, not Leash Cutting”, in: Kristen P. Williams, Steven N. Lobell, and Neal G. Jesse (eds.), *Beyond Great Powers: Why Secondary States Support, Follow, or Challenge*, Stanford University Press, Stanford, 2012, pp. 112-127.
- Reinert, Erik S., ”Johann Heinrich Gottlob von Justi - The Life and Times of an Economist Adventurer”, in: Jürgen Backhaus (ed.) *The beginnings of political economy: Johann Heinrich Gottlob von Justi*, Springer, New York, 2009, pp. 33-74.
- Risse, Thomas, ”The Transatlantic Security Community: Erosion from Within?”, in: Riccardo Alcaro, John Peterson and Ettore Greco (eds.), *The West and the Global Power Shift: Transatlantic Relations and Global Governance*, Palgrave Macmillan, New York, 2016, pp. 21-42.
- Schwartz, Thomas A., ”No Harder Enterprise: Politics and Policies in the German-American Relationship, 1945-1968”, in: Detlef Junker (ed.), *The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945-1968*, German Historical Institute and Cambridge University Press, New York, 2004, pp. 29-43.
- Schweller, Randal L., ”Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In”, in: Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones and Steven E. Miller (eds.), *The Perils of Anarchy,*

Contemporary Realism and International Security, The MIT Press, London, 1995, pp. 249-286.
- Shultz, Richard H., "The Low-Intensity Conflict Environment of the 1990s", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, No. 517, 1991, pp. 120-132.
- Tim Dunne and Brian C. Schmidt, "Realism", in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (6th edition), Oxford University Press, Oxford, 2014, pp. 99-112.
- Vershbow, Alexander, „Address II", in: Julian Lindley-French (ed.), *Paris Transatlantic Forum: European Defense – European and American Perceptions*, Institute for Security Studies, Paris, 2000, pp. 22-24.
- Walt, Stephen M., "Alliances in a Unipolar World", in: John G. Ikenberry, Michael Mastanduno and William C. Wohlforth (eds.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, Cambridge University Press, New York, 2011, pp. 99-139.
- Walt, Stephen M., "Keeping the World 'Off-Balance': Self Restrain and U.S. Foreign Policy", in: John G. Ikenberry (ed.), *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power*, Cornell University Press, Ithaca, 2002, pp. 121-154.
- Waltz, Kenneth N., "Structural Realism after the Cold War", in: Richard Little and Michael Smith (eds.), *Perspectives on World Politics (3rd edition)*, Routledge, New York, 2006, 101-111.
- Waltz, Kenneth N., "Structural Realism After the Cold War", in: John G. Ikenberry (ed.), *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power*, Cornell University Press, Ithaca, pp. 29-67.
- Wight, Martin, "The Balance of Power", in: Herbert Butterfield and Martin Wight (eds.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1966, pp. 149-175.
- Wight, Martin, "The Balance of Power and International Order", in: Alan James (ed.), *The Bases of International Order*, Oxford University Press, Oxford, 1973, pp. 85-115.
- Wight, Martin, "Why there is no International Theory?", in: Herbert Butterfield and Martin Wight (eds.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1966, pp. 17-34.
- Wohlforth, William C., "Realism", in: Christian Reus-Smith and Duncan Snidal (eds.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, New York, 2008, pp. 131-150.
- Wohlforth, William C., Stuart J. Kaufman and Richard Little, "Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems", in: Stuart Kaufman, Richard Little and William C. Wohlforth (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007, pp. 1-21.
- Zartman, William, "Introduction", in: William Zartman (ed.), *How Negotiations End: Negotiating Behavior in the End Game*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019, pp. 1-24.
- Дашић, Марко и Стеван Недељковић, "Дуго путовање у Дејтон: међународне иницијативе за мирно окончање сукоба у БиХ од 1992. до 1994. године", у: Стеван Недељковић, Милан Крстић и Драган Живојиновић (урс.), *Двадесет година од Дејтонског мировног споразума – трајни мир или трајни изазови?*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2016, стр. 11-32.
- Живојиновић, Драган, "Трансатлантски односи у време Обамине администрације", у: Драган Р. Симић (ур.), *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2011, стр. 95-120.
- Недељковић, Стеван и Марко Дашић, "Спољна политика Барака Обаме: анализа преговора о нуклеарном програму Ирана", у: Драган Р. Симић и Драган Живојиновић (урс.), *Политика Сједињених Америчких Држава према региону Западног Балкана и*

Републици Србији, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2015, стр. 249-268.
- Симић, Драган Р. и Драган Живојиновић, "Савези, савезништва и сврставање у међународним односима после Хладног рата", у: Драган Р. Симић, Дејан Миленковић, Драган Живојиновић (урс.), *Неутралност у међународним односима – шта можемо да научимо из искуства Швајцарске?*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука и Чигоја штампа, Београд, 2016, стр. 31–60.

Ауторски радови у научним и стручним часописима

- Axelrod, Robert and Robert O. Keohane, "Achieving Cooperation Under Anarchy: Strategies and Institutions", *World Politics*, Vol. 38, No. 1, 1985, pp. 226-254.
- Axworthy, Michael and Patrick Milton, "The Myth of Westphalia: Understanding Its True Legacy Could Help the Middle East", *Foreign Affairs*, December 22, 2016, доступно на: https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2016-12-22/myth-westphalia, (приступљено: 22.04.2019)
- Bennett, Andrew and Colin Elman, "Case Study Methods in the International Relations Subfield", *Comparative Political Studies*, Vol. 40, No. 2, 2007, pp. 170-195.
- Berendse, Gerrit-Jan, "German Anti-Americanism in Context", *Journal of European Studies*, Vol. 33, No. 3-4, 2003, pp. 333-350.
- Brands, Henry W., "The World in a Word: The Rise and Fall of Détente", *Rhetoric and Public Affairs*, Vol. 1, No. 1, 1998, pp. 45-60.
- Braumoeller, Bear F., "The Myth of American Isolationism", *Foreign Policy Analysis*, Vol. 6, No. 4, 2010, pp. 349-371.
- Brooks, Rosa, "Obama Needs a Grand Strategy", *Foreign Policy*, January 23, 2012, доступно на: http://foreignpolicy. com/2012/01/23/obama-needs-a-grand-strategy/ (приступљено: 07.02.2019)
- Brooks, Stephen G. and William C. Wohlforth, "Hard Times for Soft Balancing", *International Security*, Vol. 30, No. 1, 2005, pp. 72-108.
- Brooks, Stephen G., "Can we Identify a Benevolent Hegemon", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 25, No. 1, 2012, pp. 27-38.
- Brooks, Stephen G., John J. Ikenberry and William C. Wohlforth, "Lean Forward: In Defense of American Engagement", *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 1, 2013, pp. 130-142.
- Buras Piotr and Kerry Longhurst, "The Berlin Republic, Iraq, and the Use of Force", *European Security*, Vol. 13, No. 3, 2004, pp. 215-245.
- Checkel, Jeffrey T., "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, Vol. 50, No. 2, 1998, pp. 324-348.
- Chesterman, Simon, "Leading from Behind: The Responsibility to Protect, the Obama Doctrine, and Humanitarian Intervention after Libya", *International Affairs*, Vol. 25, No. 3, 2011, pp. 279-285.
- Clinton, Hillary, "America's Pacific Century", *Foreign Policy*, October 11th, 2011, доступно на: https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/ (приступљено: 08.02.2019)
- Davutoglu, Ahmet, "Turkey's Zero-Problems Foreign Policy", *Foreign Policy*, May 20th, 2010, доступно на: https://foreignpolicy.com/2010/05/20/turkeys-zero-problems-foreign-policy/ (приступљено: 12.09.2017)
- Deudney, Daniel, "Realism, Liberalism, and the Iraq", *Survival*, Vol. 59, No. 4, pp. 7-26.
- Dimić, Ljubodrag, "Yugoslavia and Security in Europe during the 1960s (Views, Attitudes, Initiatives)", *Tokovi istorije*, 3/2016, pp. 9-42.

- Drezner, Daniel W., ”Explaining the Obama Doctrine”, *Foreign Policy*, April 20th, 2009, доступно на: https://foreignpolicy.com/2009/04/20/explaining-the-obama-doctrine/, (приступљено: 14.01.2019)
- Elman, Colin, ”Horses for Courses: Why Not Neorealist Theories of Foreign Policy?”, *Security Studies*, Vol. 6, No. 1, 1996, pp. 7-53.
- Elrod, Richard B., ”The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System”, *World Politics*, Vol. 28, No. 2, 1976, pp. 159-174.
- Fenrick, W. J., ”Targeting and Proportionality during the NATO Bombing Campaign against Yugoslavia”, *European Journal of International Law*, Vol. 12, No. 3, 2000, pp. 489-502.
- Finnemore, Martha, ”Exporting the English School?”, *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 3, 2001, pp. 509-513.
- Freis, David, ”Diagnosing the Kaiser: Psychiatry, Wilhelm II and the Question of German War Guilt”, *Medical history*, Vol. 62, No. 3, 2018, pp. 273-294.
- Gaddis, John Lewis, ”Toward the Post-Cold War World”, *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 2, 1991, pp. 102-122.
- Gaddis, John Lewis,”Toward the Post-Cold War World”, *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 2, 1991, pp. 102-122.
- Ganji, Akbar, ”Who is Ali Khamenei?”, *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 5, 2013, pp. 24-48.
- Garthoff, Raymond L., ”The Concept of Balance of Power in Soviet Policy Making”, *World Politics*, Vol. 4, No. 1, 1951, pp. 85-111.
- Gelb, Leslie H., ”The Elusive Obama Doctrine”, *The National Interest*, No. 121, September/October 2012, pp. 18-28.
- Gilpin, Robert, ”The Theory of Hegemonic War”, *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, 1988, pp. 591-613.
- Glaser, Charles L., “Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help”, *International Security*, Vol. 19, No. 3, Winter 1994/1995, pp. 50-90.
- Goldenberg, Ilan and Elizabeth Rosenberg, ”How to Save the Iran Nuclear Deal”, *Foreign Affairs*, March 13th, 2018, доступно на: https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2018-03-13/how-save-iran-nuclear-deal?cid=nlc-fa_twofa-20180315 (приступљено: 24.02.2019)
- Gordon, Philip H., ”The End of the Bush Revolution”, *Foreign Affairs*, Vol. 85, No. 4, 2006, pp. 75-86.
- Groenleer, Martijn, ”The United States, the European Union, and the International Criminal Court: Similar values, different interests?”*, International Journal of Constitutional Law*, Vol. 13, No. 4, 2015, pp. 923-944.
- Guicherd, Catherine, ”International Law and the War in *Kosovo*”, *Survival*, Vol. 41, No. 2, 1999, pp. 19-34.
- Guitta, Olivier, ”The Chirac Doctrine”, *Middle East Quarterly*, Vol. 12, No. 4, 2005, pp. 43-53.
- Gulick, Edward V., ”Our Balance of Power System in Perspective”, *Journal of International Affairs*, Vol. 14, No. 1, 1960, pp. 9-20.
- Haass, Richard, ”How a World Order Ends: And What Comes in Its Wake”, *Foreign Affairs*, Vol. 98, No. 1, 2019, pp. 22-30.
- Ham, Peter van, ”Europe’s Precarious Centre: Franco-German Co-operation and the CFSP”, *European Security*, Vol. 8, No. 4, 2007, pp. 1- 26.
- Hanrieder, Wolfram F., ”The Foreign Policies of the Federal Republic of Germany, 1949-1989”, *German Studies Review*, Vol. 12, No. 2, 1989, p. 311-332.
- Harris, Paul Hyland, ”Reviewed Work(s): Machiavelli’s The Prince: An Elizabethan Translation by Hardin Craig”, *Italica*, Vol. 22, No. 3, 1945, pp. 149-152.
- Hass, Ernst, ”The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda”, *World Politics*, Vol. 5, No. 4, 1953, pp. 442-477.

- Hoffman, Stanley, "Raymond Aron and the Theory of International Relations", *International Studies Quarterly*, Vol. 29, No. 1, 1985, pp. 13-27.
- Hoffman, Stanley, "Clash of Globalizations: A New Paradigm?", *Foreign Affairs*, Vol. 81, No. 4, 2002, pp. 104-115.
- Hoffman, Stanley, "Raymond Aron and the Theory of International Relations", *International Studies Quarterly*, Vol. 29, No. 1, 1985, pp. 13-27.
- Hoffmann, Stanley, "International Relations: The Long Road to Theory", *World Politics*, Vol. 11, No. 3, 1959, pp. 346-377.
- Ikenberry, John G., "Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of Postwar Order", *International Security*, Vol. 23, No. 3, 1999, pp. 43-78.
- Ikenberry, John G., "Is Multilateralism in Decline?", *Perspectives on Politics*, Vol. 1, No. 3, 2003, pp. 533-550.
- Jackson, Robert H., "Pluralism in International Political Theory", *Review of International Studies*, Vol. 18, No. 3, 1992, pp. 271-281.
- Jervis, Robert, "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 30, No. 2, 1978, pp. 167-214.
- Jervis, Robert, "The Dustbin of History: Mutual Assured Destruction", *Foreign Policy*, доступно на: https://foreignpolicy.com/2009/11/09/the-dustbin-of-history-mutual-assured-destruction/ (приступљено: 12.12.2018)
- Jervis, Robert, "The Remaking of a Unipolar World", *The Washington Quaterly*, Vol. 29, No. 3, 2006, pp. 5-19.
- Kagan, Robert, "America's Crisis of Legitimacy", *Foreign Affairs*, Vol. 83, No. 2, 2004, pp. 65-87.
- Kennedy, Paul M., "The Tradition of Appeasement in British Foreign Policy 1865-1939", *British Journal of International Studies*, Vol. 2, No. 3, 1976, pp. 195-215.
- Kenneth N. Waltz, "Evaluating Theories", *The American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, pp. 913-917.
- Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye Jr., "Power and Interdependence in the Information Age", *Foreign Affairs*, Vol. 77, No. 5, pp. 81-95.
- Kevin K. Ho, "Trading Rights and Wrongs: The 2002 Bush Steel Tariffs", *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 21, 2003, pp. 825-846.
- Krauthammer, Charles, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs (America and the World 1990)*, Vol. 70, No. 1, 1990/1991, pp. 23-33.
- Kroenig, Matthew, "The Return to the Pressure Track: The Trump Administration and the Iran Nuclear Deal", *Diplomacy & Statecraft*, January 11th, 2018.
- Krstić, Milan, "Donald Trump's 2016 Presidential Campaign in the Light of the U.S. Foreign Policy Tradition", *Serbian Political Thought*, Vol. 14, No. 2, 2016, pp. 43-72.
- Kunz, Joseph L., "Treaty Establishing the European Defense Community", *The American Journal of International Law*, Vol. 47, No. 2, 1953, pp. 275-281.
- Kupchan, Charles A. and Clifford A. Kupchan, "The Promise of Collective Security", *International Security*, Vol. 20, No. 1, 1995, pp. 52-61.
- Langer, William L., "The Franco-Russian Alliance (1880-1894)", *The Slavonic Review*, Vol. 3, No. 9, 1925, pp. 554-575.
- Layne, Christopher, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", *International Security*, Vol. 17, No. 4, 1993, pp. 5-51
- Layne, Christopher, "America as European Hegemon", *The National Interest*, Summer 2003, pp. 17-29.
- Layne, Christopher, "America's Middle East Grand Strategy After Iraq: the Moment for Offshore Balancing has Arrived", *Review of International Studies*, Vol. 35, No. 1, 2009, pp. 5-25

- Layne, Christopher, ”From Preponderance to Offshore Balancing: America’s Future Grand Strategy”, *International Security*, Vol. 22, No. 1, 1997, pp. 86-124.
- Layne, Christopher, ”The Unipolar Illusion Revisited – The Coming End of United States’ Unipolar Moment”, *International Security*, Vol. 32, No. 2, 2006, pp. 7-41.
- Legro, Jeffrey W., and Andrew Moravcsik, ”Is Anybody Still a Realist?”, *International Security*, Vol. 24, No. 2, 1999, pp. 5-55.
- Levy, Jack S. and William R. Thompson, ”Hegemonic Threats and Great-Power Balancing in Europe, 1495–1999”, *Security Studies*, Vol. 14, No. 1, 2005, pp. 1-33.
- Lieber, Keir A. and Gerard Alexander, ”Waiting for Balancing: Why the World is not Pushing Back”, *International Security*, Vol. 30, No. 1, 2005, pp. 109-139.
- Little, Richard, ”The English School’s Contribution to the Study of International Relations”, *European Journal of International Relations*, Vol. 6, No. 3, 2000, pp. 395-422.
- Luciani, Vincent, ”Bacon and Machiavelli”, *Italica*, Vol. 24, No. 1, 1947, pp. 26-40.
- Maloney, Suzanne, ”Why Rouhani Won – and Why Khamenei Let Him: The Ahmadinejad Era Comes to an Auspicious End”, *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 5, 2013, pp. 30–35.
- Mandelbaum, Michael, ”A Perfect Failure: NATO's War against Yugoslavia”, *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 5, 1999, pp. 2-8.
- Martin, Laurence, ”Transatlantic Community in the New International System”, *American Studies*, Vol. 42, No. 1, 1997, pp. 15-23.
- Maull, Hanns W., ”Germany and Japan: The New Civilian Powers”, *Foreign Affairs*, Vol. 69, No. 5, 1990, pp. 91-106.
- Maurseth, Per, ”Balance of Power Thinking from the Renaissance to the French Revolution”, *Journal of Peace Research*, Vol. 1, No. 2, 1964, pp. 120-136.
- Mead, Walter Russell, ”The Carter Syndrome”, *Foreign Policy*, January 4th, 2010.
- Mead, Walter Russell, ”The Jacksonian Revolt: American Populism and the Liberal Order”, *Foreign Affairs*, Vol. 96, No. 2, 2017, pp. 2-7.
- Mead, Walter Russell, ”The Jacksonian Tradition and American Foreign Policy”, *The National Interest,* Winter 1999/2000, pp. 5-29.
- Mearsheimer, John J. and Stephen M. Walt, ”The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy”, *Foreign Affairs*, Vol. 95, No. 4, July/August 2016, pp. 70-83.
- Mearsheimer, John J., ”Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War”, *International Security*, Vol. 15, No. 1, 1990, pp. 5-56.
- Mearsheimer, John J., ”Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War”, *International Security*, Vol. 15, No. 1, 1990, pp. 5-56.
- Mearsheimer, John, ”A Realist Reply”, *International Security*, Vol. 20, No. 1, 1995, pp. 82-93.
- Morgenthau, Hans J., ”World Politics in the Mid-Twentieth Century”, *The Review of Politics*, Vol. 10, No. 2, 1948, pp. 154-173.
- Mowle, Thomas S. and David H. Sacko, ”Global NATO: Bandwagoning in a Unipolar World”*, Contemporary Security Policy*, Vol. 8, No. 3, 2007, pp. 597-618.
- Nexon, Daniel H., ”Review: The Balance of Power in Balance”, *World Politics*, Vol. 61, No. 2, 2009, pp. 330-359.
- Nye, Joseph S. Jr, ”Soft Power”, *Foreign Policy*, No. 80, 1990, pp. 153-171.
- Nye, Joseph S. Jr. and Robert O Keohane, ”Transnational Relations and World Politics: an Introduction”, *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Summer 1971, pp. 329-349. Ikenberry, John. G., ”Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order”, *Perspective on Politics*, Vol. 7, No. 1, 2007, pp. 71-87.
- Nye, Joseph S. Jr., ”Obama’s Smart Power”, *New Perspectives Quarterly*, Vol. 26, Issue 2, 2009, pp. 6-9.
- Osiander, Andreas, ”Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth”, *International Organization*, Vol. 55, No. 2, 2001, pp. 251-287.

- Pape, Robert A., ”Soft Balancing Against the United States”, *International Security*, Vol. 30, No. 1, 2005, pp. 7-45.
- Patrick, Stewart M., ”Trump and World Order – The Return of Self-Help”, *Foreign Affairs*, Vol. 96, No. 2, 2017, pp. 52-57.
- Petković, Ranko, ”Neutralnost i nesvrstanost: varijacije o sličnostima i razlikama”, *Politička misao*, Vol. 14, Br. 3, 1977, pp. 335-351.
- Pollard, A.F., ”The Ballance of Power”, *Journal of the British Institute of International Affairs*, Vol. 2, No. 2, 1923, pp. 51-64.
- Polyakova, Alina and Benjamin Haddad, ”Europe Alone: What Comes After the Transatlantic Alliance”, *Foreign Affairs*, Vol. 98, No. 4, 2019, pp. 109-120.
- Pond, Elizabeth and Hans Kundnani, ”Germany’s Real Role in the Ukraine Crisis: Caught Between East and West”, *Foreign Affairs*, March/April 2015, доступно на: https://www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europe-caucasus/germany-s-real-role-ukraine-crisis (приступљено: 09.02.2019)
- Posen, Barry R., ”ESDP and the Structure of World Power”, *International Spectator*, Vol. 39, No. 1, 2004, pp. 5-17.
- Posen, Barry R., ”European Union Security and Defense Policy: Response to Unipolarity”, *Security Studies*, Vol. 15, No. 2, 2006, pp. 149-186.
- Posen, Barry R., **”**Pull Back: The Case of a Less Activist Foreign Policy**”**, *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 1, 2013, pp. 116-128.
- Posen, Barry R., ”The Rise of Illiberal Hegemony: Trump’s Surprising Grand Strategy”, *Foreign Affairs*, Vol. 97, No. 2, 2018, pp. 20-27.
- Posen, Barry R., ”The War for Kosovo: Serbia’s Political-Military Strategy”, *International Security*, Vol. 24, No. 4, 2000, pp. 39-84.
- Putnam, Robert D., ”Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games”, *International Organization*, Vol. 42, No. 3, 1988, pp. 427-460.
- Rice, Condoleezza, ”Campaign 2000: Promoting the National Interest”, *Foreign Affairs*, Vol. 79, No. 1, 2000, pp. 45-62.
- Richard Little, ”Deconstructing the Balance of Power: Two Traditions of Thought”, *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 2, 1989, pp. 87-100.
- Robert Jervis, ”Getting to Yes with Iran: the Challenges of Coercive Diplomacy”, *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 5, 2013, pp. 105-115.
- Robertson, James C., ”The Hoare-Laval Plan”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 10, No. 3, 1974, pp. 433-464.
- Rose, Gideon, ”Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, *World Politics*, Vol. 51, No. 1, 1998, pp. 144-172.
- Rose, Gideon, ”The Fourth Founding: The United States and the Liberal Order”, *Foreign Affairs,* Vol. 98, No. 1, 2019, pp. 10-21.
- Rose, Gideon, ”What Obama Gets Right: Keep Calm and Carry the Liberal Order On”, *Foreign Affairs*, Vol. 94, No. 5, 2015, pp. 2-12.
- Rosenau, James N., ”Patterned Chaos in Global Life: Structure and Process in the Two Worlds of World Politics”, *International Political Science Review*, Vol. 9, No. 4, 1988, pp. 327-364.
- Sartori, Giovanni, ”Concept Misformation in Comparative Politics”, *The American Political Science Review*, Vol. 64, No. 4, 1970, pp. 1033-1053.
- Schroeder, Paul W., ”The Nineteenth Century System: Balance of Power or Political Equilibrium?”, *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 2, 1989, pp. 135-153.
- Schweller, Randal L., ”Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In”, *International Security*, Vol. 19, No. 1, 1994, pp. 72-107.
- Schweller, Randall L., ”Unanswered Threats: A Neoclassical Relist Theory of Underbalancing”, *International Security*, Vol. 29, No. 2, 2004, pp. 159-201.

- Shepherd, Alistair J. K., ”A Milestone in the History of the EU: Kosovo and the EU’s International Role”, *International Affairs*, Vol. 85, No. 3, 2009, pp. 513-530.
- Smith, Karen E., ”Beyond the Civilian Power EU Debate”, *Politique Européene*, Vol. 17, No. 3, 2005, pp. 63-82.
- Smith, Michael E., ”Institutionalization, Policy Adaptation and European Foreign Policy Cooperation”, *European Journal of International Relations*, Vol. 10, No. 1, 2004, pp. 95-136.
- Snyder, Glenn H., ”Balance of Power in the Missile Age”, *Journal of International Affairs*, Vol. 14, No. 1, 1960, pp. 21-34.
- Snyder, Jack,”Imperial Temptations”, *The National Interest*, Spring 2003, pp. 29-40.
- Subotic, Jelena and Srdjan Vucetic, „Performing Solidarity: Whiteness and Status-Seeking in the Non-Aligned World“, *Journal of International Relations and Development*, Vol. 22, No. 3, 2017, pp. 722-743.
- Vagts Alfred, ”The Balance of Power: Growth of an Idea”, *World Politics*, Vol. 1, No. 1, 1948, pp. 82-101.
- Walt, Stephen M., ”Alliance Formation and the Balance of World Power”, *International Security*, Vol. 9, No. 4, 1985, pp. 3-43.
- Walt, Stephen M., ”Alliances in a Unipolar World”, *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, pp. 98-120.
- Walt, Stephen M., ”Has Trump become a Realist?”, *Foreign policy*, April 17th, 2018, доступно на: https://foreignpolicy.com/2018/04/17/has-trump-become-a-realist/ (приступљено: 17.02.2019)
- Walt, Stephen M., ”Offshore Balancing: the Idea whose Time has Come”, *Foreign Policy*, November 2nd, 2011, доступно на: https://foreignpolicy.com/2011/11/02/offshore-balancing-an-idea-whose-time-has-come/ (приступљено: 22.03.2019)
- Waltz, Kenneth N., “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Vol. 25, No. 1, 2000, pp. 5-41.
- Waltz, Kenneth N., ”The Emerging Structure of International Politics”, *International Security*, Vol. 18, No. 2, 1993, pp. 44-79.
- Waltz, Kenneth N., ”Globalization and Governance”, *PS: Political Science and Politics*, Vol. 32, No. 4, 1999, pp. 693-700.
- Waltz, Kenneth N., ”International Politics is not Foreign Policy”, *Security Studies*, Vol. 6, No. 1, 1996, pp. 54-57.
- Waltz, Kenneth, ”America as a Model for the World? A Foreign Policy Perspective”, *PS: Political Science and Politics*, Vol. 24, No. 4, 1991, pp. 667-670.
- Wendt, Alexander, ”Anarchy is what States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, pp. 391-425.
- Wendt, Alexander, ”Anarchy is what States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, pp. 391-425.
- White, Brian, ”The Concept of Detente”, *Review of International Studies*, Vol. 7, No. 3, 1981, pp. 165-171.
- Wilkinson, David, ”Unipolarity without Hegemony”, *International Studies Review*, Vol. 1, No. 2, 1999, pp. 141-172.
- Wohlforth, William C. et. all, ”Testing Balance of Power Theory in World History”, *European Journal of International Relations*, Vol, 13, No. 2, 2007, pp. 155-185.
- Wohlforth, William C., ”The Stability of a Unipolar World“, *International Security*, Vol. 24, No. 1, 1999, pp. 5-41.
- Wright, Thomas, ”Trump’s Foreign Policy Is No Longer Unpredictable”, *Foreign Affairs*, January 18th, 2019, доступно на: https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2019-01-18/trumps-foreign-policy-no-longer-unpredictable (приступљено: 17.02.2019)
- X (George F. Kennan), ”The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs*, Vol. 25, No. 4, 1947, pp. 565-582.

- Zakaria, Fareed, ”The Self Destruction of American Power: Washington Squandered the Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, Vol. 98, No. 4, 2019, pp. 10-16.
- Живојиновић, Драган, ”Како одлучује Барак Обама”, *Политички живот*, бр. 2, 2011, стр. 43-52.
- Живојиновић, Драган, ”Неокласични реализам у теоријама међународних односа”, *Годишњак ФПН*, Вол. 3, Бр. 3, 2008, стр. 367-392.
- Недељковић, Стеван, ”Делотворни мултилатерализам Европске уније: разлози успостављања и (не)успеха у примени концепта”, *Политичка ревија*, Вол. 14, Бр. 2, 2015, стр. 19-40.
- Симић, Драган Р. и Драган Живојиновић, ”Како одлучује Доналд Трамп?”, *Међународни проблеми*, Вол. 71, Бр. 3, стр. 289-310.
- Симић, Драган Р. и Драган Живојиновић, ”Од Спутњика до Ленова: шест таласа америчког деклинизма после Другог светског рата”, *Годишњак ФПН*, Вол 4, Бр. 4, 2010, стр. 269-295.
- Симић, Драган Р., ”Америчко стратешко мишљење на почетку 21. века”, *Међународна политика*, Год. 60, Бр. 1133, 2009, стр. 73-83.
- Симић, Драган Р., ”Измењени глобални стратешки контекст у другој деценији 21. столећа”, у: *Европске свеске*, бр. 3, 2017, стр. 87-94.
- Симић, Драган Р., ”Узбурканост у међународној политици: од међународног поретка од глобалног друштва”, *Српска политичка мисао*, Вол. 22, Бр. 4, 2008, стр. 11-30.

Ауторски текстови у магазинима, дневној штампи и на веб порталима

- Allen, Mike, ”America’s First Pacific President”, *Politico*, November 13th, 2009, доступно на: https://www.politico.com/story/2009/11/americas-first-pacific-president-029511 (приступљено: 08.02.2019)
- Allen, Peter, ”Macron calls for ’a real European army’ to ’protect ourselves with respect to China, Russia and even the United States’”, *Daily Mail*, November 6th, 2018, доступно на: https://www.dailymail.co.uk/news/article-6358399/Macron-calls-real-European-army-protect-respect-China-Russia-U-S.html (приступљено: 25.02.2019)
- Ash, Timothy Garthon, ”US and the Hyperpower”, *The Guardian*, April 4th 2002, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2002/apr/04/usa.comment. (приступљено: 28.11.2018)
- Bacevich, Andrew J., ”The ‘Global Order’ Myth”, *The American Conservative*, доступно на: https://www.theamericanconservative.com/articles/the-global-order-myth/ (приступљено: 08.08.2018)
- Baker, Peter and Somini Sengupta, ”Trump Pressures Obama Over U.N. Resolution on Israeli Settlements”, *The New York Times*, December 22nd 2016, доступно на: https://www.nytimes.com/2016/12/22/world/middleeast/donald-trump-united-nations-israel-settlements.html (приступљено: 21.02.2019)
- Baker, Peter, ”Trump Recertifies Iran Nuclear Deal, but Only Reluctantly”, *The New York Times*, July 17th, 2017, доступно на: https://www.nytimes.com/2017/07/17/us/politics/trump-iran-nuclear-deal-recertify.html (приступљено: 22.02.2019)
- Biden, Joseph R. Jr, ”More U.N. Appeasement in Bosnia”, *The New York Times*, June 7th 1993, доступно на: https://www.nytimes.com/1993/06/07/opinion/more-un-appeasement-on-bosnia.html (приступљено: 9.1.2019)
- Black, Ian, ”Mail Bonding”, *The Guardian*, November 8th, 2008, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2008/nov/08/iran-usa (приступљено: 11.02.2019)

- Borger, Julian, ”France tells Trump that quitting Iran nuclear deal risks ’spiral of proliferation’”. *The Guardian*, September 18th 2017, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2017/sep/18/france-trump-iran-nuclear-deal-jean-yves-le-drian (приступљено: 23.02.2019)
- Brzezinski, Zbignew, ”Never Again – Except for Bosnia”, *The New York Times*, April 22nd 1993, доступно на: https://www.nytimes.com/1993/04/22/opinion/never-again-except-for-bosnia.html (приступљено: 24.12.2018)
- Chellaney, Brahma, ”Trump’s Grand Strategy”, Project Syndicate, July 30th, 2018, доступно на: https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-grand-strategy-china-us-decline-by-brahma-chellaney-2018-07?barrier=accesspaylog (приступљено: 18.02.2019)
- Clarity, James F. and John Tagliabue, ”Jacques Chirac, Who Led France Envisioning European Unity, Is Dead at 86”, *The New York Times*, September 26th, 2019.
- Clausen, Daniel and Max Nurnus, ”Obama, Grand Strategy and Reinhold Nieburh”, *The Diplomat*, March 24, 2015, доступно на: http://thediplomat.com/2015/03/obama-grandstrategy-and-reinhold-neibuhr/ (приступљено 07.02. 2019)
- DeYoung, Karen, ”Allies Fume over Trump’s Withdrawal from Iran Deal but Have Few Options to Respond”, *Washington Post*, May 14, 2018, доступно на: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/allies-fume-over-trumps-withdrawal-from-iran-deal-but-have-few-options-to-respond/2018/05/14/c7232052-57a7-11e8-b656-a5f8c2a9295d_story.html (приступљено: 24.02.2019)
- Diehl, Jackson, ”Obama’s Foreign Policy Needs an Update”, *The Washington Post*, November 22, 2010, доступно на: http://www.washingtonpost.com/ wp-dyn/content/article/2010/11/21/AR2010112102263.html (приступљено 07.02.2019)
- Dowd, Maureen, ”Absorbing the Impossible”, *The New York Times*, доступно на: https://www.nytimes.com/2016/11/09/opinion/absorbing-the-impossible.html November 9th 2016 (приступљено: 17.02.2019)
- Duncan, Magdaline, ”Trump and Macron’s ‘terrible’ phone call: report”, *Politico*, June 4th, 2018, доступно на: https://www.politico.eu/article/us-president-donald-trump-and-france-emmanuel-macrons-terrible-phone-call-report/ (приступљено: 20.02.2019)
- Eloranta Jari, *Military Spending Patterns in History*, Economic History Association, доступно на: http://eh.net/encyclopedia/military-spending-patterns-in-history/, (приступљено: 29.11.2018)
- Emmanuel, Pierre, ”Is France Being Americanized?”, *The Atlantic*, Issue June 1958.
- Ferguson, Niall, ”Obama’s Egypt and Foreign Policy Failures”, *Newsweek*, February 13, 2011, доступно на: http://www.newsweek.com/obamas-egypt-and-foreign-policy-failures68731 (приступљено 07.02.2019)
- Freisleben, Shayna, ”A guide to Trump’s past comments about NATO”, *CBS News*, доступно на: https://www.cbsnews.com/news/trump-nato-past-comments/ (приступљено: 20.01.2020)
- Friedersdorf, Conor, ”Is Trump a Jacksonian at Heart?”, *The Atlantic*, January 15th, 2020, доступно на: https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/01/right-foreign-policy/604732/ (приступљено: 17.02.2019)
- Friedman, Thomas L., ”Baker, in Berline, Outlines a Plan To Make NATO a Political Group”, *The New York Times*, December 13th, 1989, доступно на: https://www.nytimes.com/1989/12/13/world/upheaval-east-baker-berlin-outlines-plan-make-nato-political-group.html (приступљено: 22.01.2019)
- Gherghisan, Mihaela, ”Vilnius 10 Sign Letter on Iraq”, *EU Observer*, February 6th 2003, доступно на: https://euobserver.com/enlargement/9269 (приступљено: 01.02.2019)
- Gordon, Philip H., ”’Punish France, Ignore Germany, Forgive Russia’ No Longer Fits”, *Brookings Op-Ed,* доступно на: https://www.brookings.edu/opinions/punish-france-ignore-germany-forgive-russia-no-longer-fits/ (приступљено: 03.02.2019)

- Gregg, Garry L. II, *George W. Bush: Foreign Affairs*, University of Virginia – Miller Center, доступно на: https://millercenter.org/president/gwbush/foreign-affairs (приступљено: 11.10.2019)
- Herszenhorn, David M., "Trump seeks to split EU as fight intensifies over Iran nuclear deal", *Politico*, January 18th, 2019, доступно на: https://www.politico.eu/article/donald-trump-iran-nuclear-deal-seeks-to-split-eu-as-fight-intensifies/ (приступљено: 25.02.2019)
- Hoagl, Jim, "The Danger of Bus's Unilateralism", *The Washington Post*, July 29th, 2001, доступно на: https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2001/07/29/the-danger-of-bushs-unilateralism/2013ac1d-6b8b-470b-a65d-3f934574f7b0/ (приступљено: 28.02.2019)
- Hoffmann, Stanley, "What will Satisfy Serbia's Nationalists?", *The New York Times*, December 4th 1994, доступно на: https://www.nytimes.com/1994/12/04/opinion/what-will-satisfy-serbias-nationalists.html (приступљено: 24.12.2018)
- Hooper, John and Ian Black, „Anger at Rumsfeld attack on 'old Europe'", *The Guardian*, January 24th, 2003, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2003/jan/24/germany.france (приступљено: 30.01.2019)
- Jenkins, Nash, "How Paris Stood with the U.S. After 9/11", *Time*, November 14th, 2015, доступно на: https://time.com/4112746/paris-attacks-us-september-911-terrorism/ (приступљено: 28.02.2019)
- Jervis, Robert, "The Compulsive Empire", *Foreign Policy*, November 3rd, 2009, доступно на: https://foreignpolicy.com/2009/11/03/the-compulsive-empire/ (приступљено: 04.02.2019).
- Kagan, Robert, "America's Crisis of Legitimacy", *The New York Times*, March 31, 2004, доступно на: https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/cfr/international/20040301faessay_v83n2_kagan.html?_r=1 (приступљено: 19.03.2019)
- Kaplan, Fred, "Trump's Dark Vision for the World", *Slate*, September 19th, 2017, доступно на: https://slate.com/news-and-politics/2017/09/trumps-u-n-general-assembly-speech-was-hostile-and-dangerous.html (приступљено: 20.02.2019)
- Karnitschnig, Matthew, "What Angela Merkel meant at the Munich beer hall", *Politico*, May 28th, 2017, доступно на: https://www.politico.eu/article/what-angela-merkel-meant-at-the-munich-beer-hall/ (приступљено: 19.02.2019)
- Katzman, Kenneth, "Iran Sanctions", Congresional Research Service Report, April 14th, 2020, доступно на: https://fas.org/sgp/crs/mideast/RS20871.pdf (приступљено: 20.04.2020)
- Keller, Bill, "Why Colin Powell Should Go", *The New York Times*, March 22nd, 2003, доступно на: https://www.nytimes.com/2003/03/22/opinion/why-colin-powell-should-go.html (приступљено: 02.02.2019)
- Kennedy, Paul, "The Eagle Has Landed", *Financial Times*, No. 2, February 2nd, 2002, доступно на: https://ratical.org/ratville/JFK/JohnJudge/linkscopy/EagleLand.html (приступљено: 24.03.2018)
- Knowlton, Brian, "NATO Wavering on War with Iraq", *Global Policy Forum*, January 23rd, 2003, доступно на: https://www.globalpolicy.org/component/content/article/167/35151.html (приступљено: 04.02.2020)
- Kroet, Cynthia and Craig Winneker, "Europe's leaders try reaching out to Trump", *Politico*, доступно на: https://www.politico.eu/article/eu-presidents-ask-trump-for-a-summit-asap/ (приступљено: 18.02.2019)
- Kroet, Cynthia, "Germany: Donald Trump's foreign policy plans unclear", *Politico*, доступно на: https://www.politico.eu/article/germany-donald-trumps-foreign-policy-plans-unclear/ (приступљено: 18.02.2019)

- La Baume, Maïa de and David M. Herszenhorn, "Merkel joins Macron in calling for EU army to complement NATO", *Politico*, November 14th, 2018, доступно на: https://www.politico.eu/article/angela-merkel-emmanuel-macron-eu-army-to-complement-nato/ (приступљено: 22.02.2019)
- La Baume, Maïa de, "France blasts 'incoherent' Trump after G7 fiasco", *Politico*, June 10th, 2018, доступно на: https://www.politico.eu/article/macron-trump-g7-france-blasts-incoherent-after-summit-fiasco/ (приступљено: 20.02.2019)
- Landler, Mark, David E. Sanger and Gardiner Harris, "Rewrite Iran Deal? Europeans Offer a Different Solution: A New Chapter", *The New York Times*, February 26th, 2018, доступно на: https://www.nytimes.com/2018/02/26/us/politics/trump-europe-iran-deal.html (приступљено: 24.02.2019)
- Larison, Daniel, "Go Not Abroad in Search in Monsters to Arm", *The American Conservative*, November 23, 2018, доступно на: https://www.theamericanconservative.com/larison/go-not-abroad-in-search-of-monsters-to-arm/ (приступљено: 23.05.2019)
- Lemann, Nicholas, "How it Came to War: When did Bush Decide that he Had to Fight Saddam", The New Yorker, March 24th 2003, доступно на: https://www.newyorker.com/magazine/2003/03/31/how-it-came-to-war (приступљено: 30.01.2019)
- Lista, Giovanni, *The Balance of Power: a Brief Prehistory of a Concept*, pp. 1-11, доступно на: https://www.academia.edu/4476061/The_Balance_of_Power_A_Brief_Prehistory_of_a_Concept?auto=download (приступљено: 16.09.2017)
- Luttwak, Edward N., "Notes on Low-Intensity Warfare", *Parameters*, Vol. 13, No. 4, 1983, p. 11.
- Macaskill, Ewen, Dan De Luce and Julian Borger, "EU ministers strike Iran deal: Diplomatic coup on nuclear Programme averts crisis", *The Guardian*, October 22nd, 2003 доступно на: https://www.theguardian.com/world/2003/oct/22/iran.politics1 (приступљено: 04.02.2019)
- March, James G. and Johan P. Olsen, *The Logic of Appropriateness*, Arena Working Papers 04/09, Center for European Studies, University of Oslo, доступно на адреси: https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2001-2010/2004/wp04_9.pdf (приступљено: 24.01.2019)
- Musu, Constanza, "The Madrid Quartet: An Effective Instrument of Multilateralism?", University of Toronto, доступно на: http://www.g8.utoronto.ca/conferences/2007/musu2007.pdf (приступљено: 03.09.2018)
- Nardelli, Alberto, "This Is What European Diplomats Really Think about Donald Trump", *BuzzFeed*, August 9, 2017.
- Navari, Cornelia, "World Society and the English School Methods", *E-International Relations,* January 17, 2016, доступно на: https://www.e-ir.info/2016/01/17/world-society-and-english-school-methods-2/
- Oppel, Richard A. Jr. and Julia Preston, "Administration Seeking to Build Support in Congress on Iraq Issue", *The New York Times*, August 30th, 2002, доступно на: https://www.nytimes.com/2002/08/30/world/administration-seeking-to-build-support-in-congress-on-iraq-issue.html (приступљено: 31.01.2019)
- Peters, Harold A., *Germany withdraws from League of Nations, disarmament pact***,** Berlin, October 13, 1933, United Press, UPI Archives, доступно на: https://www.upi.com/Archives/1933/10/14/Germany-withdraws-from-League-of-Nations-disarmament-pact/5411430087122/ (приступљено: 23.11.2018)
- Plaskin, Glenn, "The Playboy Interview with Donald Trump", *Playboy*, March 1st, 1990, доступно на: https://www.playboy.com/read/playboy-interview-donald-trump-1990 (приступљено: 18.02.2019)

- Qiu, Linda, ”Assessing Trump’s Criticisms of Iran and the Nuclear Deal”, *The New York Times*, October 13th, 2017, доступно на: https://www.nytimes.com/2017/10/13/us/politics/fact-check-iran-trump-nuclear-deal.html (приступљено: 23.02.2019)
- Recknagel, Charles, ”What's on the Table at the Almaty Nuclear Talks?”, *The Atlantic*, April 5th 2013, доступно на: https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/04/whats-on-the-table-at-the-almaty-nuclear-talks/274702/ (приступљено: 12.02.2019)
- Remnick, David, ”Going the Distance: On and off the road with Barack Obama”, *The New Yorker*, January 20th 2014, доступно на: https://www.newyorker.com/magazine/2014/01/27/going-the-distance-david-remnick (приступљено: 23.02.2019)
- Robbins, Carla Anne and Jeanne Cummings, ”How Bush Decided that Hussein Must Be Ousted From Atop Iraq”, The Wall Street Journal, June 14th 2002, доступно на: https://www.wsj.com/articles/SB1024014383232040120 (приступљено: 30.01.2019)
- Saeed, Saim, ”Macron trolls Trump, again”, *Politico*, June 2nd, 2017, доступно на: https://www.politico.eu/article/macron-trolls-trump-again/ (приступљено: 19.02.2019)
- Sandholtz, Wayne, ”Europe, American and International Criminal Court”, Princeton University, доступно на: https://www.princeton.edu/~hmilner/Conference_files/Transatlantic/Abstract-Sandholtz.pdf (приступљено: 20.10.2018)
- Sevastopulo, Demetri and Stefan Wagstyl, ”G20 allies learn to work with, and around, Donald Trump”, *Financial Times*, July 9th, 2017, доступно на: https://www.ft.com/content/41ab0538-64b0-11e7-8526-7b38dcaef614 (приступљено: 19.02.2019)
- Slaughter, Anne-Marie, ”How to Fix America’s Foreign Policy”, *The New Republic*, November 19th 2014, доступно на: https://newrepublic.com/article/120030/world-order-review-what-obama-should-learn-kissingers-book (приступљено: 28.11.2018)
- Spetalnick, Matt, ”Bush: Threat of World War III if Iran goes nuclear”, Reuters, October 17th, 2007, доступно на: https://www.reuters.com/article/us-iran-bush-idUSN1732974320071017 (приступљено: 11.02.2019)
- Stix, Gary, *A Q&A with Ian Hacking on Thomas Kuhn's Legacy as „The Paradigm Shift“ Turns 50*, Scientific American, April 27. 2012, доступно на: http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=kuhn (приступљено: 27.05.2018.)
- Tröller, Natalie, ”Germany in the UN Security Council: The Past as Prologue”, *E-International Relations*, доступно на: https://www.e-ir.info/2019/04/18/germany-in-the-un-security-council-the-past-as-prologue/ (приступљено: 04.02.2020)
- Whitney, Craig R., ”Chirac Wary of Quick Attack If Iraq Breaks Inspection Deal”, *The New York Times*, February 27th 1998, https://www.nytimes.com/1998/02/27/world/chirac-wary-of-quick-attack-if-iraq-breaks-inspection-deal.html (приступљено: 26.01.2019)
- Whitney, Craig R., ”France Presses for a Power Independent of the United States”, *The New York Times*, November 7th, 1999.
- Whitney, Craig R., ”U.S. Military Acted Outside NATO Framework During Kosovo Conflict, France Says”, *The New York Times*, November 11th, 1999.
- Wilcox, F. M., ”The Peace Treaty of Locarno: Is the Peace of Europe Assured? Does the Agreement of Locarno Ensure the World against Future War?”, *Signs of the Times: World Events in Lights of the Prophecy*, Vol. 41, No. 9, 1926, pp. 1-4.
- Wintour, Patrick and Julian Borger, ”Tensions surface between UK and US over Iran nuclear deal”, *The Guardian*, September 14th 2017, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2017/sep/14/tensions-surface-uk-us-iran-nuclear-deal-rohingya (приступљено: 23.02.2019)

- Withney, Craig R., ”NATO at 50: With Nations at Odds, Is It a Misalliance?”, *The New York Times*, February 15th, 1999. доступно на: https://www.nytimes.com/1999/02/15/world/nato-at-50-with-nations-at-odds-is-it-a-misalliance.html (приступљено: 23.04.2019)
- Woehrel, Steven, ”Kosovo: Historical Background to the Current Conflict”, *CRS Report for Congress*, доступно на: https://fas.org/sgp/crs/row/RS20213.pdf (приступљено: 9.02.2019)
- Wright, Thomas, ”Trump’s 19th Century Foreign Policy”, *Politico Magazine*, January 20th, 2016, доступно на: https://www.politico.com/magazine/story/2016/01/donald-trump-foreign-policy-213546?o=0 (приступљено: 18.02.2019)
- Гојгић, Љубица, ”Договор Милошевић-Ругова – Маске нису пале”, *НИН*, 6. септембар 1996. године, доступно на: http://www.nin.co.rs/arhiva/2384/2384d.html (приступљено: 09.02.2019)
- Симић, Драган Р. и Драган Живојиновић, ”Хилари Клинтон и Доналд Трамп: главни такмаци у борби за ’престо света’”, *Данас*, 3-4. септембар 2016.

Примарни извори: стратегије, споразуми, извештаји, обраћања државних званичника и остала документа

- ”1st Summit Conference of Heads of State or Goverment of the Non-Aligned Movement”, Belgrade, доступно на: http://cns.miis.edu/nam/documents/Official_Document/1st_Summit_FD_Belgrade_Declaration_1961.pdf (приступљено: 18.03.2018)
- ”Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини”, Ваздухопловна база Рајт-Патерсон, Дејтон, доступно на: http://ndcsarajevo.org/Dokumenti/Dejtonski-mirovni-sporazum.pdf (приступљено: 23.01.2019)
- ”AIPAC Policy Conference”, American Israel Public Affairs Committee, March 21st 2016, доступно на: http:// www.policyconference.org/article/transcripts/trump-2016.asp (приступљено: 21.02.2019)
- ”Ambassadors’ conference – Speech by Mr. Emmanuel Macron, President of the Republic”, August 27th 2019, Paris, доступно на: https://franceintheus.org/spip.php?article9295 (приступљено: 23.11.2019)
- ”Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice”, доступно на: https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf (приступљено: 18.03.2018)
- ”Communication dated 26 November 2004 received from the Permanent Representatives of France, Germany, the Islamic Republic of Iran and the United Kingdom concerning the agreement signed in Paris on 15 November 2004”, International Atomic Energy Agency November 26th, 2004, доступно на: https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/documents/infcircs/2004/infcirc637.pdf (приступљено: 10.02.2019)
- ”Convention on relations between the Three Powers and the FRG”, доступно на: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/10/1/b1885d93-c91a-4fa7-80bd-e1d3b3171b87/publishable_en.pdf (приступљено: 8.4.2020)
- ”Countering America's Adversaries Through Sanctions Act”, U.S. Congress, August 2nd, 2017, доступно на: https://www.congress.gov/115/plaws/publ44/PLAW-115publ44.pdf (приступљено: 22.02.2019)
- ”Declaration by the Heads of State and Government of France, Germany and the United Kingdom”, October 13th, 2017, доступно на: https://www.gov.uk/government/news/declaration-by-the-heads-of-state-and-government-of-france-germany-and-the-united-kingdom (приступљено: 23.02.2019)
- ”Declaration of the Foreign Ministers of the E3/EU, China, Russia and the USA on Iran”, London, January 30th, 2006, доступно на:

http://www.bits.de/public/documents/iran/DeclarationP-5+1-300106.pdf (приступљено: 10.02.2019)
- ”Department of State Press Release”, February 21st 1999, доступно на: http://secretary.state.gov/www/statements/1999
- ”Destroyers for Bases Agreement”, September 2nd 1940, доступно на: https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/d/destroyers-for-bases-agreement-1941.html (приступљено: 23.11.2018)
- ”Documents of World War II”, доступно на: https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/ww2.htm (приступљено: 24.11.2018)
- ”Egyptian Hittite Peace Treaty”, доступно на: http://www.documentarytube.com/articles/egyptian-hittite-peace-treaty--one-of-the-oldest-treaties-in-the-world, (приступљено: 07.06.2019)
- ”Elements of a proposal to Iran as approved on 1 June 2006 at the meeting in Vienna of China, France, Germany, the Russian Federation, the United Kingdom, the Unites States of America and the European Union”, доступно на: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/reports/90569.pdf (приступљено: 11.02.2019)
- ”French White Paper on Defence and National Security 2013”, доступно на: https://www.defense.gouv.fr/content/download/215253/2394121/file/White%20paper%20on%20defense%20%202013.pdf (приступљено: 15.02.2019)
- ”French-German Treaty of 22 January 1963”, доступно на: https://www.fransamaltingvongeusau.com/documents/dl2/h6/2.6.3.pdf (приступљено: 09.06.2018)
- ”G7 Taormina Leaders’ Communiqué”, Taormina, Italy, May 27, 2017, доступно на: http://www.g7.utoronto.ca/summit/2017taormina/communique.html (приступљено: 19.02.2019)
- ”General Affairs and External Relations: 2482nd Council Meeting”, January 27th 2003, доступно на: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_03_8 (приступљено: 01.02.2019)
- ”George Bush's Speech to the UN General Assembly”, *The Guardian*, September 12th, 2002, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2002/sep/12/iraq.usa3 (приступљено: 31.01.2002)
- ”George H. W. Bush: September 11, 1990 - Address Before a Joint Session of Congress”, University of Virginia, Miller Center, доступно на: https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/september-11-1990-address-joint-session-congress (приступљено: 24.01.2019)
- ”George Kennan’s ’Long Telegram’”, February 22nd 1946, History and Public Policy Program Digital Archive, National Archives and Records Administration, Department of State Records (Record Group 59), Central Decimal File, 1945-1949, 861.00/2-2246, доступно на: https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178 (приступљено: 18.03.2018)
- ”Hillary Clinton’s Foreign Policy Address at the Council on Foreign Affairs”, The White House, Washington, D.C., July 15, 2009.
- ”Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran”, *International Atomic Energy Agency*, February 21st, 2013, доступно на: https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2013-6.pdf (приступљено: 12.02.2019)
- ”Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Republic of Iran: Report by the Director General”, International Atomic Energy Agency, June 6th 2003, доступно на: https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2003-40.pdf (приступљено: 10.02.2019)

- ”Iran Nuclear Agreement Review Act of 2015”, U.S. Congress, May 22nd, 2015, доступно на: https://www.congress.gov/114/plaws/publ17/PLAW-114publ17.pdf (приступљено: 22.02.2019)
- ”Iraq Liberation Act of 1998”, Public Law No. 105-338, U.S. Congress, October 31st, 1998, доступно на: https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/4655/text (приступљено: 26.01.2019)
- ”Joint Four-Nation Declaration”, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp (приступљено: 18.03.2018)
- ”Joint Plan of Action”, U.S. Treasury, Geneva, November 24th, 2013, доступно на: https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/jpoa.pdf (приступљено: 13.02.2019)
- ”Joint Resolution: To authorize the use of United States Armed Forces against Iraq”, Public Law 107-243, October 16th, 2002, доступно на: https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-116/pdf/STATUTE-116-Pg1498.pdf#page=1 (приступљено: 06.02.2019)
- ”Joint statement by High Representative Federica Mogherini and Foreign Ministers Jean-Yves Le Drian, Heiko Maas and Jeremy Hunt, and Finance Ministers Bruno Le Maire, Olaf Scholz and Philip Hammond”, November 2nd, 2018, доступно на: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/53230/joint-statement-high-representative-federica-mogherini-and-foreign-ministers-jean-yves-le_en (приступљено: 25.02.2019)
- ”Joint statement from Prime Minister May, Chancellor Merkel and President Macron following President Trump’s statement on Iran”, May 8th, 2018, доступно на: https://www.gov.uk/government/news/joint-statement-from-prime-minister-may-chancellor-merkel-and-president-macron-following-president-trumps-statement-on-iran (приступљено: 25.02.2019)
- ”Joint statement on the re-imposition of US sanctions on Iran”, August 6th, 2018, доступно на: https://www.gov.uk/government/news/joint-statement-on-the-re-imposition-of-us-sanctions-on-iran (приступљено: 25.02.2019)
- ”July 4, 1821: Speech to the U.S. House of Representatives on Foreign Policy”, John Quincy Adams Presidency, UVA, Miller Center, доступно на: https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/july-4-1821-speech-us-house-representatives-foreign-policy (приступљено: 23.05.2019)
- ”Kellogg-Briand Pact 1928”, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp (приступљено: 12.02.2018)
- ”Kosovo Diplomatic Observer Mission”, U.S. Department of State Archive, Released on January 20th 2001, доступно на: https://1997-2001.state.gov/regions/eur/fs_980708_kom.html (приступљено: 20.01.2019)
- ”Kosovo/Operation Allied Force: After-Action Report to Congress”, January 31st, 2000, доступно на: https://web.archive.org/web/20161102034549/http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/kosovo aa/kaar02072000.pdf (приступљено: 24.06.2019)
- ”League of Nations Treaty Series”, доступно на: https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2054/v54.pdf (приступљено: 24.08.2018)
- ”League of Nations: Report of the Commission of Enquiry”, *Series of League of Nations Publications*, VII, 1932.
- ”Letter to House Speaker Paul Ryan from Secretary of State Rex Tillerson Certifying Iran's Compliance with the JCPOA and Announcing Interagency Review”, April 18th, 2017, доступно на: https://www.iranwatch.org/library/governments/united-states/executive-

branch/department-state/letter-house-speaker-paul-ryan-secretary-state-rex-tillerson-certifying-irans (приступљено: 22.02.2019)
- ”National Security Council”, *Defense Planning Guidance*, April 16th 1992, доступно на: https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-docs1-12.pdf (приступљено: 23.04.2019)
- ”National Security Strategy of the United States”, The White House, January 1st, 1993, доступно на: https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1993.pdf?ver=2014-06-25-121210-297 (приступљено: 29.03.2018)
- ”Neutrality Proclamation”, George Washington’s Mount Vernon, April 22, 1793, доступно на: https://www.mountvernon.org/library/digitalhistory/digital-encyclopedia/article/neutrality-proclamation/ (приступљено: 29.11.2018)
- ”Nikki Haley Address on Iran and the JCPOA”, The American Enterprise Institute, September 5th 2017, доступно на: https://www.aei.org/publication/nikki-haley-address-on-iran-and-the-jcpoa/ (приступљено: 22.02.2019)
- ”Obama’s Speech in Berlin”, *The New York Times*, July 24th, 2008, доступно на: https://www.nytimes.com/2008/07/24/us/politics/24text-obama.html (приступљено: 08.02.2019)
- ”Otto von Bismark: *Blood and Iron Speech”*, Centre for Comparative and Public History, Chinese University of Hong Kong, доступно на: https://www.edb.gov.hk/attachment/en/curriculum-development/kla/pshe/references-and-resources/history/making_of_modern_world_source10_eng.pdf, (приступљено: 12.04.2018)
- ”Peace and Friendship Treaty of Utrecht between Spain and Great Britain”, доступно на: https://en.wikisource.org/wiki/Peace_and_Friendship_Treaty_of_Utrecht_between_Spain_and_Great_Britain#ARTICLE_VI (приступљено: 12.02.2018)
- ”President Bush Addresses the Nation”, *The Washington Post*, September 20th, 2001, доступно на: https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html (приступљено: 11.08.2018)
- ”President Bush Delivers Graduation Speech at West Point”, West Point, New York, June 1st, 2002, доступно на: https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html (приступљено: 31.01.2019)
- ”President Harry S. Truman’s Address Before a Joint Session of Congress, March 12, 1947”, The Avalon Project, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp (приступљено: 28.11.2018)
- ”President Wilson’s Address to the Senate”, January 22, 1917, доступно на: https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-22-1917-world-league-peace-speech (приступљено: 3.2.2018)
- ”President Woodrow Wilson's Fourteen Points”, January 8th 1918, Washington DC, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp (приступљено: 16.11.2017)
- ”Proposals for the Establishment of the General International Organization”, October 7th 1944, доступно на: http://www.ibiblio.org/pha/policy/1944/441007a.html (приступљено: 18.03.2018)
- ”Remarks at the Institut d’Études Politiques de Paris - Sciences Po”, Secretary Condoleezza Rice, Paris, February 8th, 2005, доступно на: https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/41973.htm (приступљено: 06.02.2019)
- ”Remarks by High Representative/Vice-President Federica Mogherini following the Ministerial Meeting of the E3/EU + 3 and Iran”, New York, September 20th, 2017, доступно на: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/32546/remarks-high-

representativevice-president-federica-mogherini-following-ministerial-meeting_en (приступљено: 23.02.2019)
- ”Remarks By President Obama to the Australian Parliament”, *The White House*, November 17th, 2011, доступно на: https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament (приступљено: 08.02.2019)
- ”Remarks by President Trump on Iran Strategy”, The White House, October 13th, 2017, доступно на: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-iran-strategy/ (приступљено: 23.02.2019)
- ”Remarks by President Trump on the Joint Comprehensive Plan of Action”, The White House, May 8th, 2018, доступно на: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-joint-comprehensive-plan-action/ (приступљено: 25.02.2019)
- ”Remarks by President Trump to the 72nd Session of the United Nations General Assembly”, September 19th, 2017, доступно на: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-72nd-session-united-nations-general-assembly/ (приступљено: 20.02.2019)
- ”Remarks of President Donald J. Trump – As Prepared for Delivery Inaugural Address”, January 20th, 2017, Washington, D.C, доступно на: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/ (приступљено: 19.02.2019)
- ”Remarks to the United Nations Security Council: Secretary Colin L. Powell”, New York City, February 5th 2003, доступно на: https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2003/17300.htm (приступљено: 02.02.2019)
- ”Resolution 1160”, United Nations Security Council, March 31st, 1998, доступно на: http://unscr.com/en/resolutions/doc/1160 (приступљено: 19.01.2019)
- ”Resolution 1199”, United Nations Security Council, September 23rd, 1998, доступно на: http://unscr.com/en/resolutions/doc/1199 (приступљено: 19.01.2019)
- ”Resolution 1593”, United Nations Security Council, March 31st, 2005, доступно на: https://undocs.org/S/RES/1593(2005) (приступљено: 06.02.2019)
- ”Resolution 1696”, United Nations Security Council, July 31st, 2006, доступно на: https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1696-2006.pdf (приступљено: 19.01.2019)
- ”Resolution 1973”, United Nations Security Council, March 17th, 2011, доступно на: https://www.undocs.org/S/RES/1973%20(2011) (приступљено: 09.02.2019)
- ”Resolution 2231”, United Nations Security Council, July 20th, 2015, доступно на: https://www.undocs.org/S/RES/2231(2015) (приступљено: 14.02.2019)
- ”Resolution 678”, United Nations Security Council, November 29th, 1990, доступно на: http://unscr.com/en/resolutions/doc/678 (приступљено: 24.01.2019)
- ”Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005”, General Assembly 60/1 2005 World Summit Outcome, доступно на: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf (приступљено: 27.05.2019)
- ”Response of the Islamic Republic of Iran to the Framework Agreement Proposed by the EU3/EU”, доступно на: http://www.bits.de/public/documents/iran/IranonEU3-0805.pdf (приступљено: 10.02.2019)
- ”Security Council Veto List”, United Nations Dag Hammarskjöld Library, New York, доступно на: http://research.un.org/en/docs/sc/quick/veto (приступљено: 18.03.2018)
- ”Speech by the President of the Council of the European Union, Joschka Fischer, Federal Minister for Foreign Affairs”, European Parliament in Strasbourg, January 12th 1999, доступно на: https://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=4FSXQ1tGrGnJgnhhyPTzQNyD2KT

S5XJJMgRkhtTKZ4RMw8nTt5y2!243197488?docId=181281&cardId=181281 (приступљено: 19.05.2019)
- ”Statement by Molotov”, July 2nd 1947, Paris, Three-Power Conference in Paris, United States Department of State, доступно на: https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/f692bc11-0049-4b78-ba99-bc0ac81aedeb/publishable_en.pdf (приступљено: 18.03.2018)
- ”Statement by the President of the Security Council”, United Nations Security Council, March, 29th, 2006, доступно на: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Iran%20SPRST%202006%2015.pdf (приступљено: 10.02.2019)
- ”Statement by the President on the Iran Nuclear Deal”, The White House, January 12th, 2018, доступно на: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-president-iran-nuclear-deal/ (приступљено: 24.02.2019)
- ”Statement by the Secretary General following the ACTWARN decision”, доступно на: https://www.nato.int/docu/pr/1998/p980924e.htm (приступљено: 22.01.2019)
- ”The Covenant of the League of Nation”, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (приступљено: 12.06.2017)
- ”The First Quebec Conference (August 14–24, 1943) and Related Conversations at Hyde Park and Washington (August 12–14 and September 1–12, 1943)”, *Office of the Historian*, доступно на: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943/comp2 (приступљено: 24.11.2018)
- ”The Foreign Secretary’s Speech to Chatham House”, *The Guardian*, February 21st, 2003, доступно на: https://www.theguardian.com/politics/2003/feb/21/foreignpolicy.iraq (приступљено: 02.02.2019)
- ”The Franco-Russian Alliance Military Convention”, August 18th 1892, доступно на: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Franco-Russian_Alliance_Military_Convention (приступљено: 03.06.2017)
- ”The Marshall Plan Speech”, The George C. Marshall Foundation, June 5th 1947, доступно на: https://www.marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshall-plan-speech/(приступљено 28.11.2018)
- ”The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, Washington, DC, September 2002, доступно на: https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf (приступљено: 17.03.2019)
- ”The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, Washington, DC, 2017, доступно на: https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf (приступљено: 16.02.2019)
- ”The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, March 16th, 2006, доступно на: https://www.comw.org/qdr/fulltext/nss2006.pdf (приступљено: 06.02.2019)
- ”The North Atlantic Treaty (1949)”, Washington D. C, доступно на: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (приступљено: 18.03.2018)
- ”The Reinsurance Treaty”, June 18th 1887, The World War I Document Archive, доступно на: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Reinsurance_Treaty (приступљено: 24.09.2018)
- ”The Security Council, 27 January 2003: an Update on Inspection”, Executive Chairman of UNMOVIC, Dr. Hans Blix, доступно на: https://www.un.org/Depts/unmovic/Bx27.htm (приступљено: 01.02.2019)
- ”The Sinews of Peace (’Iron Curtain Speech’)”, Westminster College, Fulton, Missouri, March 5th, 1946, доступно на: https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/ (приступљено: 18.03.2018)
- ”The Versailes Treaty”, June 28th 1919, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/versailles_menu.asp (приступљено: 12.06.2017)

- ”Thomas Jefferson First Inaugural Address”, March 4th 1801, The Avalon Project, Yale Law School, доступно на: https://avalon.law.yale.edu/19th_century/jefinau1.asp (приступљено: 23.05.2019)
- ”Treaty of London”, 1839, доступно на: https://www.firstworldwar.com/source/london1839.htm (приступљено: 29.11.2018)
- ”Treaty on European Union”, Council of the European Communities, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1992, доступно на: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (приступљено: 11.09.2018)
- ”White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr 2016”, доступно на: https://issat.dcaf.ch/download/111704/2027268/2016%20White%20Paper.pdf (приступљено: 15.02.2019)

Интернет извори

- ”5 Ways Americans and Europeans are Different”, Pew Research Center, April 19th, 2016, доступно на: https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/04/19/5-ways-americans-and-europeans-are-different/ (приступљено: 27.11.2019)
- ”Albert Einstein“, доступно на: https://www.goodreads.com/quotes/14977-i-know-not-with-what-weapons-world-war-iii-will (приступљено: 29.11.2018)
- ”America’s Image in the World: Findings from the Pew Global Attitudes Project”, Pew Research Center, March 14th, 2007, доступно на: https://www.pewresearch.org/global/2007/03/14/americas-image-in-the-world-findings-from-the-pew-global-attitudes-project/ (приступљено: 05.02.2019)
- ”Donald Trump on Iran Nuclear Agreement (C-SPAN)”, *YouTube*, September 9th, 2015, доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=bIDNonMDSo8 (приступљено: 21.02.2019)
- ”DS 217: United States — Continued Dumping and Subsidy Offset Act of 2000”, World Trade Organization, доступно на: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds217_e.htm (приступљено: 18.01.2019)
- ”EU restrictive measures against Iran”, Council of the European Union, доступно на: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ (приступљено: 11.02.2019)
- ”European Commission: Daily News”, June 6th, 2018, доступно на: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEX_18_4085 (приступљено: 25.02.2019)
- ”Europeana Newspapers: This Day in History – 5 December 1925” доступно на: http://www.europeana-newspapers.eu/this-day-in-history-5-december-1925/ (приступљено: 12.02.2018)
- ”Fact Check: Was Obama ’silent’ on Iran 2009 protests?”, *CNN*, October 9th, 2012, доступно на: https://edition.cnn.com/2012/10/08/politics/fact-check-romney-iran/index.html (приступљено: 11.02.2019)
- ”France GDP – Gross Domestic Product”, доступно на: https://countryeconomy.com/gdp/france?year=1968 (приступљено: 3.4.2019)
- ”France Military Spending/Defense Budget 1960-2020”, Macrotrends, доступно на: https://www.macrotrends.net/countries/FRA/france/military-spending-defense-budget (приступљено: 3.4.2020)
- ”France’s Hollande congratulates Trump, warns of period of uncertainty”, Reuters, November 9th, 2016, доступно на: https://www.reuters.com/article/us-usa-election-france-

hollande/frances-hollande-congratulates-trump-warns-of-period-of-uncertainty-idUSKBN134212 (приступљено: 18.02.2019)
- ”Full Transcript of Trump’s Speech on the Iran Nuclear Deal”, The New York Times, May 8th 2018, доступно на: https://www.nytimes.com/2018/05/08/us/politics/trump-speech-iran-deal.html?action=click&module=Intentional&pgtype=Article (приступљено: 20.02.2019)
- ”G20 Hamburg: Leaders fail to bridge Trump climate chasm”, BBC News, July 8th, 2017, доступно на: https://www.bbc.com/news/world-europe-40540359 (приступљено: 19.02.2019)
- ”G7 summit ends in disarray as Trump abandons joint statement”, BBC News, June 9th, 2019, доступно на: https://www.bbc.com/news/world-us-canada-44427660 (приступљено: 20.02.2019)
- ”GDP (2002 US$ – World)”, The World Bank, доступно на: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2003&start=1960 (приступљено: 08.02.2019)
- ”GDP growth (annual %) - Iran, Islamic Rep.”, The World Bank, доступно на: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2012&locations=IR&start=1961 (приступљено: 11.02.2019)
- ”George W. Bush European Visit”, University of Southern California - Center for Public Diplomacy, доступно на: https://www.uscpublicdiplomacy.org/pdin_monitor_article/george-w-bush%e2%80%99s-european-visit (приступљено: 06.02.2019)
- ”Gulf War Coalition Forces by Country”, Nation Master, доступно на: https://web.archive.org/web/20131105011128/http://www.nationmaster.com/graph/mil_gul_war_coa_for-military-gulf-war-coalition-forces (приступљено: 24.01.2019)
- ”Human Development Index and its components”, United Nations Development Programme, доступно на: http://hdr.undp.org/en/composite/HDI (приступљено: 30.10.2019)
- ”I Am Part of the Resistance Inside the Trump Administration”, The New York Times, September 5th, 2018, доступно на: https://www.nytimes.com/2018/09/05/opinion/trump-white-house-anonymous-resistance.html (приступљено: 17.02.2019)
- ”IMF Members’ Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors”, International Monetary Fund, доступно на: https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx (приступљено: 09.02.2019)
- ”Interview with Bob Woodward”, Frontline, PBS, доступно на: https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/choice2004/interviews/woodward.html (приступљено: 28.01.2019)
- ”Interview with Nicholas Lehmann”, Frontline, PBS, доступно на: https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/choice2004/interviews/lemann.html (приступљено: 28.01.2019)
- ”Iran foreign minister Zarif tweets happy Jewish new year”, *BBC*, September 6th, 2013, доступно на: https://www.bbc.com/news/world-middle-east-23990717 (приступљено: 13.02.2019)
- ”Iranian president tweets Rosh Hashanah blessing to Jews”, *The Guardian*, September 5th, 2013, доступно на: https://www.theguardian.com/world/2013/sep/05/iranian-president-rosh-hashanah-blessing (приступљено: 13.02.2019)
- ”Leaders Statement on Iraq”, BBC News, January 30th 2003, доступно на: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2708877.stm (приступљено 01.02.2019)
- ”Malta Summit Ends Cold War”, BBC News, доступно на: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/december/3/newsid_4119000/4119950.stm, (приступљено: 23.04.2018)
- ”Military Expenditure (% of GDP)”, The World Bank доступно на: https://data.worldbank.org/indicator/ms.mil.xpnd.gd.zs (приступљено: 02.06.2019)

- ”Military HQ plan agreed by four EU leaders”, *The Irish Times*, April 30th 2003, доступно на: https://www.irishtimes.com/news/military-hq-plan-agreed-by-four-eu-leaders-1.357336 (приступљено: 04.02.2019)
- ”Most Influential Scholars in International Relations of the past twenty years, by the TRIP Project”, The Meta Index, доступно на: https://www.themetaindex.com/517/most-influential-scholars-in-international-relations-of-the-past-20-years-by-the-trip-project. (приступљено: 7.10.2018)
- ”Obama Top Trump 4-1 as Best President”, Quinnipiac University Poll, Reagan, March 7th 2018, доступно на: https://poll.qu.edu/images/polling/us/us03072018_uplm87.pdf/, (приступљено: 13.01.2019)
- ”Operation Iraqi Freedom: Coalition Members”, The White House, March 24th, 2003, доступно на: https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030327-10.html (приступљено: 02.02.2019)
- ”Our History“, *Chatam House*, доступно на: https://www.chathamhouse.org/about/history (приступљено: 29.05.2019)
- ”Population – total”, The World Bank, доступно на: https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL (приступљено: 23.08.2019)
- ”Presidential Approval Ratings - George W. Bush”, Gallup, доступно на: https://news.gallup.com/poll/116500/presidential-approval-ratings-george-bush.aspx (приступљено: 06.02.2019)
- ”Security Council – Veto List”, Dag Hammarskjöld Library, доступно на: https://research.un.org/en/docs/sc/quick/veto (приступљено: 31.01.2019)
- ”SIPRI Military Expenditure Database: Data for all Countries from 1988–2018 in Constant”, доступно на: https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932018%20in%20constant%20%282017%29%20USD%20%28pdf%29.pdf (приступљено: 10.02.2019)
- ”Soft Power 30”, Portland Communications, November 29th 2019, доступно на: https://softpower30.com/ (приступљено: 29.11.2019)
- ”Soviet Military Budget: $128 Billion Bombshell”, *The New York Times*, May 31sy, доступно на: https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1989/05/31/355789.html (приступљено: 10.02.2019)
- ”Soviet Turmoil: France to U.S: Don’t Rule”, The New York Times, September 3rd 1991, доступно на: https://www.nytimes.com/1991/09/03/world/soviet-turmoil-france-to-us-don-t-rule.html (приступљено: 26.04.2019)
- ”Strategy vs. Everyday Logic”, *Edward Luttwak Interview*, Conversations with History, Institute of International Studies, University of California Berkeley, доступно на: http://globetrotter.berkeley.edu/conversations/Luttwak/luttwak-con1.html. (приступљено: 06.09.2018)
- ”The American-Western European Values Gap: American Exceptionalism Subsides”, Pew Research Center„ доступно на: https://www.pewresearch.org/global/2011/11/17/the-american-western-european-values-gap/ (приступљено: 27.11.2019)
- ”The Associated Press: Powell Says U.S. Argument Is With Hussein, Not Iraqi People”, The New York Times, February 26th, 2001, доступно на: https://www.nytimes.com/2001/02/26/world/powell-says-us-argument-is-with-hussein-not-iraqi-people.html (приступљено: 28.01.2019)
- ”The Morning Post”, April 22, 1922, доступно на https://www.newspapers.com/newspage/447430271/ (приступљено: 22.03.2018)

- ”Theory Talks”, *Stephen Walt on the Israel Lobby, the ‘Security’ in Security Studies, and the Structural Nature of Interstate Competition*, August 25th 2009, доступно на: http://www.theory-talks.org/2009/08/theory-talk-33.html (приступљено: 27.06.2018)
- ”Timeline of Nuclear Diplomacy With Iran”, Arms Control Association, доступно на: https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran (приступљено: 24.02.2019)
- ”Timeline of Nuclear Diplomacy With Iran”, *Arms Control Association*, доступно на: http://www.armscontrol.org/factsheet/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran (приступљено 13.02. 2019)
- ”To Paris, U.S. Looks Like Hyperower”, The New York Times, February 5th 1999, доступно на: https://www.nytimes.com/1999/02/05/news/to-paris-us-looks-like-a-hyperpower.html (приступљено: 23.04.2019)
- ”Top 8 countries voting power”, World Bank Group Finance, доступно на: https://finances.worldbank.org/Shareholder-Equity/Top-8-countries-voting-power/udm3-vzz9 (приступљено: 09.02.2019)
- ”Toto Cotugno – Insieme”, *YouTube*, доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=eGlJyCXNu_M (приступљено: 31.01.2019)
- ”Trump mocks Emmanuel Macron as rioters set Paris ablaze in a second week of anti-government protests”, *Business Insider*, December 8th, 2018, доступно на: https://www.businessinsider.com/trump-mocks-emmanuel-macron-over-paris-yellow-vest-riots-2018-12 (приступљено: 20.02.2019)
- ”Trump’s Foreign Policy Moments 2017-2020”, Council on Foreign Relations, доступно на: https://www.cfr.org/timeline/trumps-foreign-policy-moments (приступљено: 19.02.2020)
- ”U.S. Presidential Hopeful Trump On Ukraine's Possible NATO Entry: ‘I Wouldn’t Care’”, Radio Free Europe, August 16th, 2015, доступно на: https://www.rferl.org/a/trump-ukraine-russia-nato-germany-sanctions/27191920.html (приступљено: 18.02.2019)
- ”United States Census Bureau: Trade in Goods with Germany”, доступно на: https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c4280.html (приступљено. 13.01.2020)
- ”US Budget Deficit by Year Compared to GDP, Debt Increase, and Events”, *The Balance*, доступно на: https://www.thebalance.com/us-deficit-by-year-3306306 (приступљено: 06.02.2019)
- ”US Budget Deficit by Year Compared to GDP, Debt Increase, and Events”, *The Balance*, доступно на: https://www.thebalance.com/us-deficit-by-year-3306306 (приступљено: 06.02.2019)
- ”US tariffs: EU response and fears of a trade war”, *European Parliament*, доступно на: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/623554/EPRS_ATA(2018)623554_EN.pdf (приступљено: 20.02.2019)
- ”War with Iraq is NOT in America’s National Interest”, The New York Times, September 26th, 2002, доступно на: http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/P0012.pdf, (приступљено: 18.09.2018)
- ”World Economic Outlook Database, International Monetary Fund”, April 2019, доступно на: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD (приступљено: 30.10.2019)
- „GDP (current US$ – World)”, The World Bank, доступно на: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=1W (приступљено: 23.08.2019)
- Donald J. Trump (realDonaldTrump), “PM Justin Trudeau of Canada acted so meek and mild during our @G7 meetings only to give a news conference after I left saying that, “US Tariffs were kind of insulting” and he “will not be pushed around.” Very dishonest & weak. Our Tariffs are in response to his of 270% on dairy!“, June 9th, 1:04 a.m, Tweet, доступно на:

https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1005586562959093760 (приступљено: 20.02.2019)
- Germany will strive to save Iran nuclear deal", Reuters September 21st, 2017, доступно на: https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-un-germany/germany-will-strive-to-save-iran-nuclear-deal-gabriel-idUSKCN1BW0VK (приступљено: 23.02.2019)
- Rios, Beatriz, "Defying US sanctions, EU unveils €18 million aid package for Iran", *Euractiv*, August 23th, 2018, доступно на: https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/defying-us-sanctions-eu-unveils-a-e18-million-aid-package-to-iran/ (приступљено: 25.02.2019)

Остало

- Andersen, Morten Skumsrud, *A Genealogy of the Balance of Power*, PhD thesis submitted to the Department of International Relations of the London School of Economics, London, January 2016, p. 12. доступно на: http://etheses.lse.ac.uk/3326/1/Andersen_Genealogy_of_the_Balance_of_Power.pdf (приступљено: 23.09.2018)
- Bossuyt, Fabienne, "An economic giant, political dwarf and military worm?: introducing the concept of 'transnational power over' in studies of (the EU's) power", *Draft paper prepared for the 4th ECPR General Conference*, Pisa, Italy, 6-8 September 2007, доступно на: https://www.researchgate.net/publication/242418216_An_economic_giant_political_dwarf_and_military_worm_Introducing_the_concept_of_'transnational_power_over'_in_studies_of_the_EU's_power_in_IR (приступљено: 23.06.2018)
- Bush, George W., "A Distinctly American Internationalism", Ronald Reagan Presidential Library, Simi Valley, California, November 19, 1999, доступно на: https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/bush/wspeech.htm (приступљено: 10.09.2019)
- Gratius, Sussane, "Can EU Strategic Partnerships Deepen Multilateralism?", FRIDE – A European Think-Tank for Global Action, Working Paper No. 109, September 2011.
- Kissinger, Henry A., *Opening Statement before The Senate Armed Services Committee*, January 25th 2018, доступно на: https://www.henryakissinger.com/speeches/opening-statement-by-dr-henry-a-kissinger-before-the-senate-armed-services-committee/ (приступљено: 11.09.2018)
- Kissinger, Henry A., *The USA and World Peace after the Presidential Election,* Address to the Inaugural Nobel Peace Prize Forum, доступно на: https://www.henryakissinger.com/speeches/the-usa-and-world-peace-after-the-presidential-election-address-to-the-inaugural-nobel-peace-prize-forum-by-henry-a-kissinger/ (приступљено: 11.01.2019)
- Knutsen, Torbjørn L., *The Rise of Balance of Power as an Ordering Institution*, Presented at The 6th Pan-European Conference on International Relations, University of Turin, Italy, 12-15 September, 2007. доступно на: https://www.academia.edu/9444629/On_the_Rise_of_Balance-of-Power_Theory (приступљено: 29.07.2018)
- Krauthammer, Charles, "Democratic Realism: An American Foreign Policy for a Unipolar World", Irving Kristol Lecture, American Enterprise Institute, Washington, DC, February 10, 2004.
- Rosentiel, Tom, "Public Attitudes Toward the War in Iraq: 2003-2008", *Pew Research Center*, March 19th, 2003, доступно на: https://www.pewresearch.org/2008/03/19/public-attitudes-toward-the-war-in-iraq-20032008/ (приступљено: 06.02.2019)
- Tocci, Nathalie, "The EU, the Middle East Quartet and (In)effective Multilateralism", *Mercury, E-Paper*, No. 9, 2011.

- Дашић, Марко, *Особености праксе јавне дипломатије Групе 20 (Г20)*, Мастер рад, одбрањен на Универзитету у Београду – Факултету политичких наука 31. октобра 2012.
- Живојиновић, Драган, ”Трансатлантски односи – напето савезништво”, необјављени рукопис, стр. 1-31.

Биографија аутора

Стеван Недељковић је рођен 17. октобра 1987. године у Краљеву. Основне академске међународне студије на Факултету политичких наука Универзитета у Београду уписао је 2006. године, док их је 30. септембра 2010. године окончао остваривши просечну оцену 8,98 (словима: осам деведесет и осам). Академске 2010/2011. уписује мастер студије Међународне политике Факултета политичких наука Универзитета у Београду. Завршава их 19. октобра 2012. године са просечном оценом током 9,88 (словима: девет осамдесет и осам) одбранивши мастер тезу под називом "Дипломатске стратегије укључивања Јужне Африке у мултилатералну форму Бразила, Русије, Индије и Кине (БРИК)" са оценом 10 (словима: десет). На истом Факултету, академске 2012/2013. уписује докторске студије политикологије – међународне и европске студије. До тренутка писања пријаве доктората положио је 11 (словима: једанаест) испита са просечном оценом 10 (словима: десет). Течно говори енглески језик (ниво познавања језика C1), а служи се и немачким језиком (ниво познавања језика B1).

Академске 2010/2011, 2011/2012, 2012/2013. и 2013/2014. године, Наставно-научно веће Универзитета у Београду Факултета политичких наука бирало га је у звање сарадник демонстратор. У асистентско звање за област "Међународне студије" Наставно-научно веће Универзитета у Београду Факултета политичких наука изабрало га је на седници одржаној априла 2014. године, а реизабрало марта 2017. године. Стеван Недељковић је објавио 6 радова у научним часописима категорије М24, М51, М52 и М53, три рада у зборницима са међународних научних конференција, два рада у тематском зборнику националног значаја и један приказ књиге. Заједно са проф. др Драганом Р. Симићем и мр Драганом Живојиновићем уредио је "Појмовник америчких председничких избора 2016", док је са мр Драганом Живојиновићем и МА Миланом Крстићем уредио тематски зборник посвећен обележавању двадесетогодишњице потписивања "Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини" под називом "Двадесет година од Дејтонског мировног споразума – трајни мир или трајни изазови?". Учествовао је на већем броју међународних научних конференција организованих у Републици Србији и региону. Извршио је рецензију више радова у оквиру научних часописа "Годишњак ФПН" и "ПОЛИТЕИА".

Стеван Недељковић је био члан више комисија за одбрану мастер теза и дипломских радова. Објавио је више чланака у дневним листовима "Политика", "Данас" и "Новости" и заједно са проф. др Драганом Р. Симићем уредио додатке "Председнички избори у САД" и "Сто година од српске заставе над Белом кућом" уз дневни лист "Данас". За потребе бизнис сектора држао је радионице о "Бизнис протоколу" компанијама као што су КПМГ и Војвођанска банка. Предавао је у оквиру Клемсон програма на Факултету политичких наука, програма Београдске отворене школе, као и на великом броју конференција и едукативних семинара. Током лета 2018. усавршавао се у Сједињеним Америчким Државама у оквиру *International Visitor Leadership Program (IVLP) – Global Challenges*.

Од 2010. године директор је Центра за друштвени дијалог и регионалне иницијативе из Београда. У оквиру ове организације реализовао је више од 25 (словима: двадесет и пет) истраживачких и едукативних пројеката из области регионалне сарадње, међународних односа, спољне политике и европских интеграција Републике Србије. Неки од спроведених пројеката су "Шта ако Европа каже НЕ?", "Спољна политика Републике Србије: актуелности и перспективе", "Улога друштвених мрежа у политичким кампањама", "Искуства Бугарске у приступању ЕУ: препоруке за Србију", "Србија и НАТО", "Западни Балкан у процесу приступања ЕУ", "Србија у међународним односима: коју стратегију изабрати?" и други. Утемељивач је и организатор Регионалног семинара политиколога, годишњег скупа младих политиколога са простора Западног Балкана. Члан је Радне групе за поглавље 30 и 31 Националног конвента о Европској унији, као и German Marshall Fund's Young Transatlantic Network. Области интересовања су му међународни односи, пре свега одрживост концепта равнотеже снага у 21. столећу, "мека моћ" држава и спољна и безбедносна политика Сједињених Америчких Држава.

образац изјаве о ауторству

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Стеван Недељковић

Број индекса 88/2012

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Стратегија уравнотежавања у међународним односима, студија случаја: француско и немачко уравнотежавање Сједињених Америчких Држава после Хладног рата

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 01. јуна 2020

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Стеван Недељковић

Број индекса 88/2012

Студијски програм Докторске студије политикологије - Међународне и европске студије

Наслов рада Стратегија уравнотежавања у међународним односима, студија случаја: француско и немачко уравнотежавање Сједињених Америчких Држава после Хладног рата

Ментор проф. др Драган Р. Симић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 01. јуна 2020.

образац изјаве о коришћењу

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Стратегија уравнотежавања у међународним односима, студија случаја: француско и немачко уравнотежавање Сједињених Америчких Држава после Хладног рата

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 01. ЈУНА 2020.